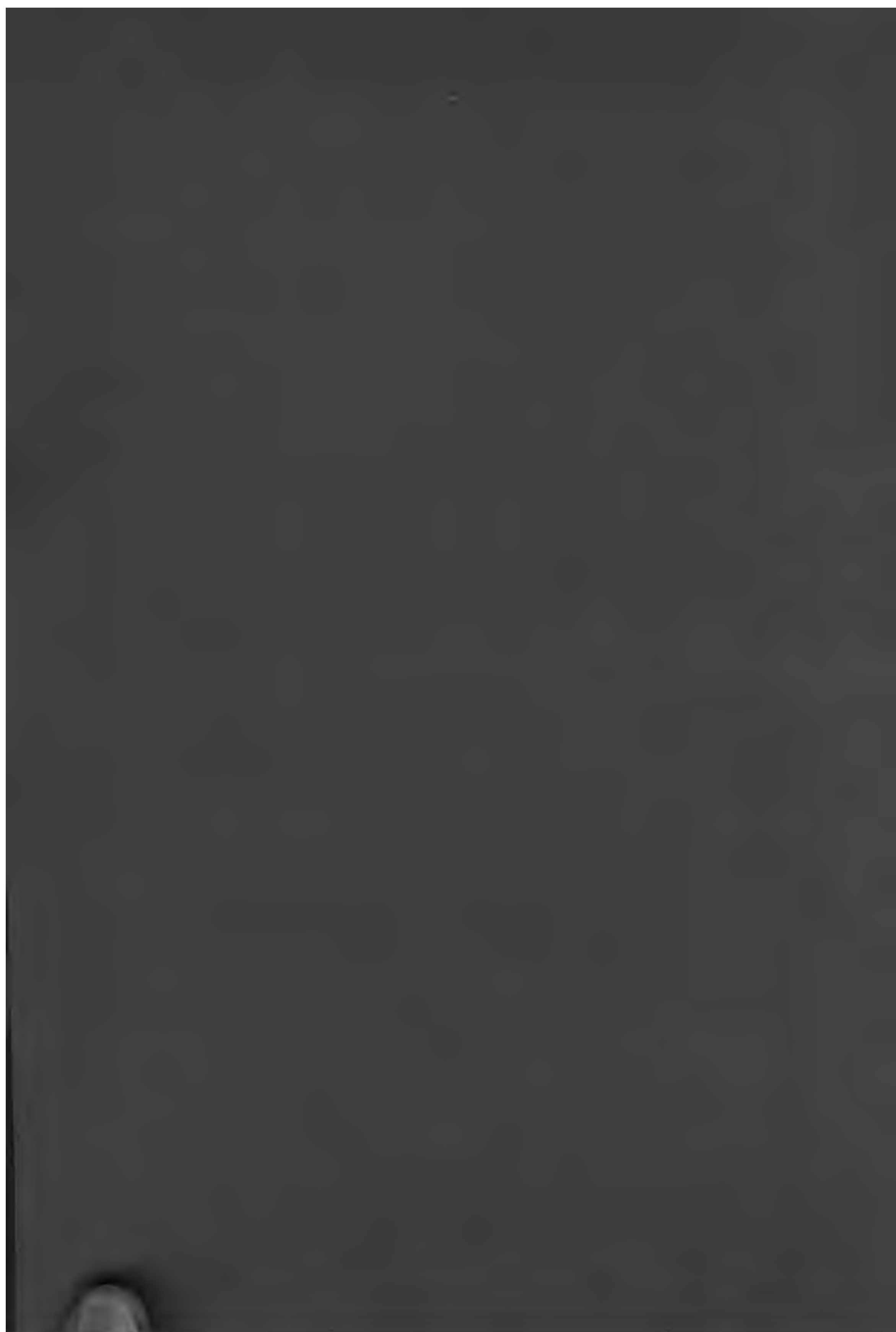

DET PRIMITIVA JORDBRUKETS METODER

I FINLAND

UNDER DEN HISTORISKA TIDEN.

EN REDOGÖRELSE

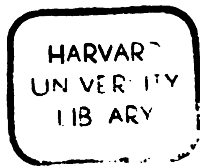
AF

GÖSTA GROTENFELT
FIL. DOKTOR.

***Framställes** till granskning med tillstånd af Filosofiska Fakulteten vid Kejserliga Alexanders-universitetet i Finland uti hist. filologiska lärosalen den 4 februari 1899 kl. 10 f. m.*

HELSINGFORS,
J. SIMELII ARFVINGARS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG
1899.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

Uti historiska museet i Helsingfors förvaras „ett plogjärn funnet i en ättehög under Qvarnby i Saltvik socken på Åland" (fig. 10). Dylika plogjärn hafva också anträffats uti Sverge i Ångermanland och Jämtland (fig. 11 och 12). Alla dessa redskap härstamma uppenbarligen från vikingatiden, och detta faktum att de hittats såväl på Åland som i de omförmälda svenska provinserna hänvisar tydligen på att dessa olika landsdelar denna tid egde en gemensam kultur. De svenska plogjärnen förvaras i Nationalmuseum i Stockholm, och har *Fil. Mag. A. Hackman* välvilligt stält sina teckningar af dem till mitt förfogande.

En plogbill, som enligt uppgift å Historiska museet i Helsingfors förskrifver sig från den förhistoriska tiden, har påträffats i Muhos socken uti Österbotten (fig. 13). En liknande bill, härstammande också den från hednatiden, har af Dr *Hj. Appelberg* hittats i Kumo socken å „Harolan linnaluoto"; se senast anförda författares bok: *Suomen muinaislinnat*, sid. 10, fig. 8. Af stort intresse är, att också dessa redskapsdelar tyda på att en gemenskap i kultur redan under den förhistoriska tiden rådde mellan Finland och länderna väster om Bottniska viken. I „*Norske Oldsager*" af *O. Rygh* (Christiania, 1885) finnes nämligen afbildadt ett „plogjern" från yngre järnåldern, funnet i Norge, hvilket föremål är fullkomligt likt de i Muhos och Kumo anträffade.

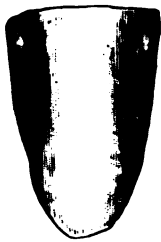

Fig. 13.
Plogbill funnen vid gräfning å *Aappo Kärnäs* gård i Muhos socken. Förvaras å Historiska museet i Helsingfors. 1/10.

I femte forngrafven å Kekomäki grafplats i Kexholms härad påträffades inom en kvinnas kläder tre rågkorn, och utläter sig *Schwindt*[1]) om dem på följande sätt: „Dessa korn hafva kanske kommit från åkern på sin plats genom vattnets, plogens eller mössens tillhjälp, men möjlighet finnes nog för att de skulle bevarats från grafvens första tid lika väl som de omgifvande kläderna". Samma författare[2]) förmenar, att man icke vid forngrafvarnas tid uti Karelen tillvärkade tyg af spånadsväxter — lin och hampa —, ty man har i dessa grafvar funnit endast smärre stycken af dylikt tyg, hvilka användts bland annat såsom grannlåt, band o. dyl., om hvilket man med skäl kan antaga att det spridts till detta landskap med främmande handelsmän.

I anslutning till hvad vi sålunda framfört af de arkeologiska forskningarnas resultat, torde man kunna antaga, *det de gifva vid handen förekomsten af ett slags jordbruk under den senare perioden af förhistoriska tiden i Finland, men tillika kan man sluta sig till att den tidens metoder otvifvelaktigt varit synnerligen primitiva och enkla.* Antagligen var en af landtbrukets andra delar, boskapsskötseln, af större betydelse; därpå häntyda t. ex. de talrika fynden af liar. Den omständigheten, att man påträffat olika former af skäror å ett och samma gralfält kunde måhända gifva anledning till den förmodan, att sädesodlingen vid denna period icke varit så alldeles ny, då den redan kunnat gifva upphof åt en förändring af det vid den samma använda redskapets form. Det samma kan anföras äfven om liarna, oaktadt

[1]) Lit. 4 sid. 174. [2]) Lit. 4 sid. 154.

skapet, lien, *viikate*, bär däremot ett genuint, men måhända dock senare uppkommet namn [1]). Antagligen är benämningen på räfsa, *harava*, uråldrigt, liksom också namnet på sata, *ruko*.

Språkets vittnesbörd ger sålunda vid handen, att fornfinnarnes ursprungliga jordbruksmetoder varit synnerligen primitiva. *Kornet, det enda sädesslaget, odlades på ingärdade svedjeländer, hvilka höggos med tillhjälp af något slags hugg- eller kristyxe: kornet inmyllades förmodligen med ett redskap liknande en trägren samt med en kristharf, hopades efter skörden i band, hvilka torkades i skylar samt sedermera förvarades i stack. Säden tröskades med slagor och magasinerades i sädesbingor i bodar. Äfven rofvor odlades, också de i sved. Höslåttern skedde antagligen med lie: det afslagna gräset samlades i såtor och förvarades i stackar.*

„Angående den i Finland boende svenska befolkningens jordbruk m. m. dyl. under hednatiden har filologin — d. v. s. närmast våra svenska dialekter — alls ingen upplysning", säger *H. Wendell* [2]). „Det är ganska naturligt", fortsätter han, „ty därtill hänförbara ord äro gemensamma för oss och öfriga grenar af den skandinaviska folkstammen. I finskan upptagna fornsvenska ord åter erbjuda den svårigheten, att man ej kan följa dem längre än till *Michael Agricola*: det finnes visst många urnordiska sådana låneord i finskan (och det i ytterst forntrogen form), men de beröra endast i ringa grad jordens skötsel. *Aura* (fornnord. *ardr*) är ett dylikt ord; troligen betecknade detta ord det redskap vi nu kalla arder". *Thomsen* [3]) anför flere dylika låneord, såsom t. ex. *kaura* från urnordiska ordet *hafri (harra)*: *lato* från *hlada; pelto* från fornsvenska ordet *fiaelder (feldo)*: *ruis* från urnordiska ordet *rugr (rugiz)*: *saatto* från *sata*: *tade* från *tad* o. s. v. Äfven *Ahlqvist* [4]) omtalar en mängd dylika låneord från svenskan till finskan. *Påtagligt är, att den skandinaviska folkstam, från hvilken dessa låneord kommo till finskan, egde ett mera utveckladt jordbruk än finnarne själfva.*

2. Arkeologin ger oss äfven den en del upplysningar om jordbruksmetoderna i Finland under den förhistoriska tiden, hvarigenom den ofvananförda skildringen i sin man förfullständigas. De nedan anförda exemplen på den arkeologiska forskningens resultat kunde lätt ökas med flere, men torde de meddelade vara till fylles för det nu föreliggande ändamålet.

Af de många tusentals i landet anträffade redskapen från *stenåldern* finnes ej ett enda, som tyder på att landets bebyggare vid denna tid skulle idkat jordbruk. Vi kunna alltså i denna öfversikt h. o. h. förbiga denna period. Också från *bronsåldern* saknas bevis på att detta land då skulle bebotts af jordbrukande folk, och det samma torde kunna sägas om *den äldre järnåldern*. Dock uttalar *Aspelin* [5]) år 1885 den förmodan, att „orsaken till att man icke från äldre järnåldern funnit spår af jordbruk, torde vara endast en tillfällighet, ty små skäror från denna tid hafva ofta funnits såväl i Skandinavien som i Östersjöprovinserna". *De första tecknen på jordbruk påträffa*

[1]) Lit. 1 sid. 23. [2]) Ett privat meddelande af den 5 maj 1898. [3]) Lit. 2 sid. 119—151.
[4]) Lit. 1 sid. 7. [5]) Lit. 3 sid. 46.

vi under yngre järnåldern. Såväl i västra Finland som i Tavastland och äfven i östra Finland har man uti grafvar och högar funnit en mängd från denna tid härstammande jordbruksredskap, på hvilka här nedan må anföras några exempel. Gräftor eller rättare gräftbett hafva t. ex. af *Schwindt* [1]) till ett antal af 5 st. upptagits ur grafvarna i Kexholms härad. De äro alla af den form vidstående bild (fig. 5) utvisar; deras längd varierar från 128—152 m. m.; bettets bredd är 34—52 m. m. De hafva varit försedda med träskaft, och i den afbildade gräftans öga fanns en järnkil. *Schwindt* uttalar den förmodan, att man med dessa redskap troligen gräftat stenbunden mark, ty de äro för små till att gräfta lindor med. Huruvida det spadbett, som sommaren 1887 anträffades å Hovinsaari i Kexholms härad, kommit i jorden under de ofvannämda forngrafvarnas tid, därom vill *Schwindt*, som gjort fyndet, ej uttala sig. Också breda och tunna yxbett hafva blifvit funna i Kexholmska grafvarna, och anför *Schwindt*, att „de mycket väl kunnat begagnas såsom kvistyxor vid svedens kvistande, vid löfbrott o. dyl.“ Skärbett från nu ifrågavarande tid hafva påträffats i olika delar af landet, dock alla mig veterligen i södra Finland. *Schwindt* har i Kexholm funnit ej mindre än 8 st. skärbett, af hvilka 2 hade en mera öppen form (fig. 6), och de andra voro mera böjda vid bettets rotända (fig. 7).

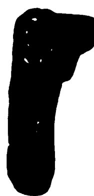

Fig. 5. Gräftbett från grafllynden i Kexholms härad enligt *Schwindt*. 1/4.

Fig. 6 och 7. Skärbett från grafllynden i Kexholms härad enligt *Schwindt*. 1/6.

Egendomligt är, att man sålunda redan under den förhistoriska tiden i vårt land begagnat skäror af två olika typer, och att det allt fortfarande är samma typer, som än i dag användas hos oss. Skärbettet i fig. 7 eger i det hela taget samma form, som de nu för tiden i Kexholmstrakten brukliga skärorna besitta. Likhet — säger *Schwindt* — finnes också däri, att skaftets ända är stukad såsom till nitning. Liebett hafva anträffats i största antal

[1]) Lit. 4 sid. 174 o. följ.

och a vidt skilda orter. Äfven bland dem kunna olika former iakttagas. Lien [1]) från Wesilaks i Tavastland — fig. 8 — är jämnbred och endast vid

Fig. 8. Liebett från fornfynden a Laukko i Wesilaks, enligt *Aspelin*. $^1/_5$.

Fig. 9. Liebett från graffynden i Kexholms härad, enligt *Schwindt*. $^1/_5$.

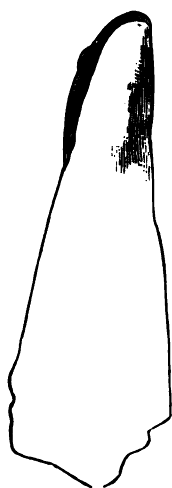

Fig. 10.
Plogjärn från Saltvik på Åland, föräradt år 1859 af *K. A. Bomanson*. Teckningen gjord efter naturen af *G. Grotenfelt*. $^1/_{10}$. Förminskningen har utförts af Forstmästar Th. Cannelin.

Fig. 11.
Plogjärn från Arnäs socken i Ångermanland. Stockholms Nationalmuseum Nummer 7330. Teckningen gjord efter naturen af *Fil. Mag. A. Hackman* $^1/_{10}$.

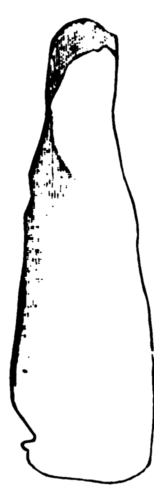

Fig. 12.
Plogjärn funnet tillsammans med pilspetsar och en grytkrok af järn i Jämtland. *Lektor Kardels* samlingar i Nationalmuseum i Stockholm. Teckningen gjord af *Fil. Mag. A. Hackman*. $^1/_{10}$.

roten och ändan böjd, medan lien fran Kexholm — fig. 9 — är böjd utefter hela sin längd. Bada formerna äro vid skaftändan stukade.

[1]) Lit. 4 sid. 174.

slutet af 1700-talet och förra hälften af 1800-talet. Å finska *Statsarkivet* har jag studerat bland annat den s. k. Böckerska samlingen äfvensom guvernörernas årsberättelser under innevarande århundrade.

För begagnandet af diverse klichéer har jag att tacka *Finska literatursällskapet* (klichéerna till fig. 58, 145, 151, 152, 155, 159, 176, 177 och 178), *Finsk-ugriska sällskapet* och Doktor *A. O. Heikel* (fig. 57, 149, 154, 156, 158, 160, 161, 163, 179 och 180), Professor *G. Retzius* och Doktor *A. Hazelius* (fig. 140 och 150) samt Friherre *F. L. Hisinger* (fig. 81 och 82). Bilderna från den af mig anlagda samlingen af primitiva landtbruksredskap å Mustiala landtbruks- och mejeriinstitut äfvensom en mängd andra bilder äro gjorda efter af mig tagna fotografier.

Angående Finlands jordbruksförhållanden öfver hufvud och särskildt under de sista decennierna ber jag att få hänvisa till en af mig år 1896 publicerad bok: *Landtbruket i Finland* (andra upplagan, finskspråkig, 1897).

Mustiala i december 1898.

G. G.

i skogen, i kärren, i bäckens botten, in i åkerrenen m. fl. ställen. *2) Frostens ord.* De hithörande fem långa trollsångerna nämna ej ett ord om att frosten skulle kunna skada säden eller andra kulturväxter, utan det är de faror och obehag, som kölden alldeles direkt innebär för människans kropp, hvilka här afses. — Af *besvärjelsesångerna* behandla tre hithörande frågor: 1) *sångerna mot kålmasken,* 2) *sångerna vid sådden* och 3) *sångerna mot frosten.* De förstnämda, hvilka icke ingå i Kalevala, innehålla intet upplysande angående kålens odling eller maskens härjningar, utan hafva en alldeles allmän syftning. De vid sådden använda sångerna äro i hufvudsak intagna i Kalevalas andra sång och utgöra varma, i allmänna ordalag uttalade böner om erhållande af regn och om allehanda högre makters beskydd. I de två besvärjelsesångerna mot frosten påträffa vi lika litet som i de nyssnämda trollsångerna någon den ringaste antydning om att sångarne tänkt sig, det frosten skulle kunna skada säden eller dylika växter. — Bland *ursprungsorden* finnas fyra sånger, som beröra frågor, hvilka stå jordbruket nära: 1) *Rotmaskens ord,* hvilken korta sång ej innehåller något upplysande i afseende å jordbruket; 2) *Kålmaskens ursprungsord,* som angifva, att masken är „svart, jordfärgad“; 3) *Linets* (hampans) *ursprungsord,* som i hufvudsak ingå i 48:de sången af Kalevala, hvarför vi senare återkomma till dem. Den förväxling mellan lin och hampa, som förekommer i den uti Kalevala upptagna delen af dessa ursprungsord, anträffas äfven i den del däraf, som icke ingår i Kalevala. — Och detta är nu allt rörande jordbruket, som vi kunnat finna i dessa besvärjelse- och trollsånger med sina ej mindre än 21,000 verser! Behöfver man bättre bevis för den ringa betydelse jordbruket hade för det folk, hvilket uppfunnit besvärjelseformler för äfven de obetydligaste förrättningar och händelser i sitt lif?

I *Kalevala* [1]) upptager jordbruket något större plats än de ofvananförda besvärjelse- och trollsångerna, men vi måste uttryckligen påpeka, att de sånger i Kalevala, hvilka anses vara älst, ytterst litet beröra jordbruket. De särskilda delarna i denna sångcykel förskrifva sig nämligen från mycket olika tider. Det mytiska hufvudinnehållet i Kalevala härleder sig otvifvelaktigt från hednatiden, men lika ovedersägligt är, att många bland de sånger, af hvilka *Lönnrot* sammanfogade Kalevala, härstamma från långt senare tider och afspegla de då rådande sedvänjorna och bruken. Detta förhållande gör äfven, att de nedanstående uppgifterna otvifvelaktigt hänföra sig ej allenast till gamla, utan äfven till nyare tidsperioders kulturförhållanden.

Svedjebruket var allt fortfarande den allmännaste odlingsmetoden för finnarne, och beskrifves den omständligen på flere ställen i Kalevala. Kornodlingen lyckades ju alls icke för *Wäinämöinen* (2:dra sången), om ej jorden brändes, och då fråga är om linets (hampans) odling (48:de sången), anföres särskildt, att det fanns ett ännu icke svedjadt ställe, som lämpade sig för linsveden. Till sved nedfäldes hälst löfskog [2]); vid nedhuggandet begagnades mest vanlig yxe, men kvistyxe *(kassara)* omtalas [3]) såsom kvinnornas speciella redskap. Vid bränningen lät man träna brinna till aska [4]); de som

[1]) Lit. 6. [2]) Lit. 6; 28: 209; 29: 121. [3]) Lit. 6; 31: 50. [4]) Lit. 6; 2: 285.

utförde bränningsarbetet, buro på fötterna näfverskor[1] *(kaskivirsut)*. Sveden, som före brännandet kallats *kaski*, benämdes efter brännandet *palo*. Linfröna och antagligen äfven kornfröna inplöjdes i jorden. Sedan odlingen upphört på sveden, fick den namn af *aho*, och funnos dylika fält påtagligen öfverallt, då ju detta namn förekommer synnerligen ofta i Kalevala. — Äfven åkerbruk omtalas därstädes. Ordet *pelto* (åker) anträffas oupphörligt, men denna i språket lånade benämning har i Kalevala påtagligen en allmännare betydelse än uti den nutida finskan, i det att detta ord i Kalevalasångerna betecknar inhägnad mark, öppet, vidt fält, gräsbevuxen, öppen mark, gårdsplan, svedjeland o. dyl. Likväl finnas i dessa sånger uttryck, som tyda på att värkliga åkrar förekommo vid denna tid, eller som åtminstone visa, att de sångare, som meddelade runorna åt *Lönnrot* och andra upptecknare, trott, att så var förhållandet. Byn angifves vara placerad emellan de högre liggande åkrarna och de lågt belägna ängarna[2]; byns åkrar plöjas, och skiftena[3]) *(vainiot)* förses med fåror; skiftena hafva olika namn: mellersta åkern[4]) *(keskivainiot)*, den längst bakom belägna åkern[5]) *(perimmäinen pelto)*. Åkrarna voro liksom svederna försedda med gärdesgårdar, och antagligen var det på dessa fält, som gödseln användes[6]). Åkerrenar omtalas synnerligen ofta; de begagnades bland annat till gångstigar[7]), och ej sällan fingo till och med trän och buskar taga rotfäste på renarna. — Frosten omtalas på öfver 20 ställen i Kalevala, men endast på ett ställe[8]) sättes den i samband med sädesodlingen. Betecknande är äfven, att man uppmanar frosten att i stället för att skada människor „låta mark och mossar frysa". Detta visar uppenbarligen ingen fruktan för att frosten genom att härja de odlade växterna skulle kunna sätta människornas utkomst i fara. — Kulturväxterna och deras odling beröras på flere ställen i Kalevala. I främsta rummet bland dessa odlingsväxter nämnes alltid kornet; i andra sången angifves, att man kultiverade sexradigt korn. Troligt är, att såväl råg- som hafreodling förekom, ehuru ingendera växtens odling närmare omtalas. Rågens tröskning omnämnes dock[9]) och hafrens sådd[10]). Lin och hampa omtalas synnerligen ofta i Kalevala; egendomligt är, att, såsom redan ofvan antydts, dessa ord förekomma utan åtskilnad, så att man aldrig kan veta hvilkendera växten, som menas. I 48:de sången skildras dessa växters odling och beredning från början till slut och detta särdeles detaljeradt. De odlades i sved, något, som tyder på lin, ty hampa odlas ej gärna i sved. Brodden buskade sig ymnigt, ett förhållande, som äfvenledes pekar på att man har att göra med lin, ty denna växt buskar sig gärna, hvaremot detta blott i ringa grad är fallet med hampa. Sedan fältet rensats, aflägsnades hanstånden. Det sistnämda kan sägas endast om hampan, ty linväxten har ej han- och honblommorna på skilda stånd. Egendomligt nog omnämnes rofvan, som ju anses hafva så gamla anor i Finland, blott trenne gånger[11]). Humleodlingen beskrifves i Kalevala[12]). — De jordbruksredskap,

---

[1]) Lit. 6; 14: 138. [2]) Lit. 6; 25: 377. [3]) Lit. 6; 10: 386. [4]) Lit. 6; 26: 20. [5]) Lit. 6; 26: 405; 18: 537. [6]) *Ahlqvist* (Lit. 166; sid. 79) betviflar dock denna gödselns användning på åkrarna. [7]) Lit. 6; 19: 448. [8]) Lit. 6; 43: 315 o. följ. [9]) Lit. 6; 31: 344 o. följ. [10]) Lit. 6; 31: 35. [11]) Lit. 6; 27: 135; 27: 382; 49: 228. [12]) Lit. 6; 20: 143 o. följ.

som omförmälas i Kalevala, äro få och enkla. Dock omtalas ett så pass kompliceradt jordbearbetningsredskap som plogen, och uti 10:de sången[1], som enligt *J. Krohn* uppkommit genom sammanslagning af flere, delvis nyare sånger, redogöres t. o. m. för plogens olika delar. Det är uppenbarligen en gaffelplog, som härvid beskrifves. Såsom harf användes kvistharf[2]; äfven gräftor af olika slag omtalas. På flere ställen är fråga om vanliga gräftor; på ett ställe[3] omnämnes en tregrenig gräfta, och på ett annat ställe omtalas en yxgräfta[4]. Alla dessa olika slag af gräftor begagnas i vårt land ännu i dag! — Gärdesgårdarna voro påtagligen mycket allmänna, ty de omtalas oupphörligt i Kalevala. De bestodo af gärdsel, störar och hankvidjor. — Gödseln förvarades i en afskrädes-[5] eller spillningshög[6] och måkades med grepe[7]. — För att draga plogen användes såväl hästar[8] som oxar[9]. — Den otröskade säden hopades om hösten i stackar[10]. Tröskningen förrättades i ria[11] medels slagor[12]. Agnarna[13] skiljdes från halmen[14], hvilken bands i tjocka knippor[15]. Den tröskade sädens förvaring skedde inom särskilda bodar[16] uti olika bingor[17]. Linets (hampans) beredning[18] beskrifves uti 48:de sången utförligt och med termer, som användas än i dag. — Höbärgningen beröres på flere ställen i Kalevala. Afmäjandet utfördes med lie[19], hvilken slipades med brynsten[20]. Det afslagna gräset hopräfsades[21] med räfsa[22] uti strängar[23] och samlades i såtar[24]. Höet förvarades i stack[25]. För öfrigt samlades kreatursfoder hela sommaren igenom[26]. — I jordbruksarbetenas utförande deltogo kvinnorna uti icke ringa grad. Det tyckes, som ålåg det männen att hugga sveder[27] äfvensom att utföra plöjandet[28], men det var kvinnorna, som kvistade träna vid svedens huggning[29]; det var de, som utförde eller åtminstone voro behjälpliga vid gärdesgårdens uppställande[30]; de deltogo i höbärgningen — ej allenast i räfsandet, utan äfven i afmäjandet[31] — äfvensom i tröskningen[32].

Den bild man får af finnarnes jordbruksmetoder vid studiet af Kalevala, är en helt annan än den vi funno vid rådfrågandet af språkforskningen och arkeologin. Tiden har påtagligen gått betydligt framåt sedan de ursprungliga perioder, hvilka få sin enda belysning af de två nyssnämda vetenskaperna. Finnarne hafva synbarligen under mellantiden kommit i liflig beröring med diverse andra folk med mera utveckladt jordbruk, och de hafva naturligtvis äfven själfva lyckats förkofra sina egna metoder för jordbruksarbetenas utförande. Att olika delar af Kalevala — såsom ofvan påpekats — representera olika tider, är ett förhållande, som äfven bör tagas i betraktande, då man reflekterar öfver de i dessa sånger förekommande jordbruks-

---

[1]) Lit. 6; 10: 379 o. följ. [2]) Lit. 6; 21: 349. [3]) Lit. 6; 49: 304. [4]) Lit. 6; 49: 282. [5]) Lit. 6; 17: 340. [6]) Lit. 6; 3: 281. [7]) Lit. 6; 23: 614 och 622. [8]) Lit. 6; 19: 71 o. följ. [9]) Lit. 6; 42: 151. [10]) Lit. 6; 3: 429 m. fl. ställen. [11]) Lit. 6; 42: 312 m. fl. ställen. [12]) Lit. 6; 23: 619. [13]) Lit. 6; 31: 348 m. fl. ställen. [14]) Lit. 6; 23: 153. [15]) Lit. 6; 22: 366. [16]) Lit. 6; 22: 516. [17]) Lit. 6; 24: 131 och 132. [18]) Lit. 6; 48: 45—54. [19]) Lit. 6; 31: 371 [20]) Lit. 6: 2: 163. [21]) Lit. 6; 2: 65. [22]) Lit. 6; 15: 201. [23]) Lit. 6; 2: 66. [24]) Lit. 6; 44: 22 och 23. [25]) Lit. 6; 39: 417. [26]) Lit. 6; 23: 613. [27]) Lit. 6; 2: 259 m. fl. ställen. [28]) Lit. 6; 26: 3 m. fl. ställen. [29]) Lit. 6; 31: 50. [30]) Lit. 6; 24: 409—412. [31]) Lit. 6; 2: 65 och 66. [32]) Lit. 6; 24: 29.

metoderna. *Uti Kalevala observera vi vittnesbörd om ett åkerbruk, och kulturväxternas antal har märkbart förökats; bland jordbearbetningsredskapen möter oss t. o. m. ett jämförelsevis kompliceradt redskap: plogen; äfven gräftan är allmän; tröskningen förrättas i ria. Dessa och öfriga förhållanden vittna tydligt om att finnarnes öfvergång från ett nomadiserande folk till ett bofast, jordbrukande folk redan hade vidtagit.*

FÖRSTA AFDELNINGEN.

Jordbrukets metoder till slutet af XVII:de seklet.

Kap. I. Intill slutet af XV:de seklet.

Såsom af den i inledningen meddelade, kortfattade öfversikten af jordbruket och dess metoder under den förhistoriska tiden framgår, hade tvänne af Finlands folkstammar, den svenska och den finska, under denna tid småningom förvärfvat sig hufvudvilkoret för allt åkerbruk, nämligen fasta boningsplatser, och därpå äfven begynt förkofra och utveckla det jordbruk och de metoder de lärt af sina väster- och österifrån härstammande förfäder.

Jordbrukets framträngande inom landet. Vid Finlands inträde i den historiska tiden beboddes stora sträckor af kusterna af svenskar; den östra och delvis mellersta delen af landet var under finnarnes odling, medan i norra delen af landet samt i en del af mellersta Finland lapparne ströfvade omkring på de oodlade markerna. Under de följande århundradena trängde de två förstnämda folkslagen stundom häftigt, stundom långsammare fram på det sistanförda folkets gebit, och samtidigt utbredde sig jordbruket allt mera, först i form af svedjande, sedan i form af åkerbruk. *Gadd* [1]) säger, att „mest tvänne sekler förlupo, innan kristna läran öfverallt utspridde sig i landet, och med det samma förändrade folkets lefnadssätt samt vände dess omtanke att uppodla ett land, som de i dess vildhet förut med så mycken obekvämlighet bebott“.

Jordbruket blir landets modernäring. Samtidigt med detta jordbrukets framträngande inom landet, binder sig större delen af folket på allvar vid denna näring och dess arbeten. De gamla hufvudnäringarna, jakt och fiske, gifva mer och mer vika, och „jordbruket blef allt mera den stora massans af befolkningen hufvudnäringsgren“ [2]).

Odlingen i de särskilda landskapen. „Märkligt är“, säger *Porthan* [3]), „att icke långt efter landets intagande och innevånarnes tvingande att bekänna den kristna läran, dem blef ålagdt att betala sina utskylder till biskopen och prästerskapet i spannmål, när däremot de svenska inbyggarne i Nyland och finska skären, som merändels äro Helsingar och efter sin hembygds plägsed förnämligast syntes hafva vinnlagt sig om boskapsskötsel, erlade dessa utgifter i smör“. Den af *Konung Magnus Eriksson* år 1331 stadfästade „föreningen“ mellan *Biskop Bengt* i Åbo och innevånarne i Wiborgs höfdingedöme ger vid handen, att „Karelarne mera idkade jakt och Nylän-

[1]) Lit. 8, 1761, sid. 10. [2]) Lit. 9, I, sid. 192. [3]) Lit. 7, 1795.

ningarne starkare boskapsskötsel" [1]). Ett senare bref af år 1335 från *Konung Magnus Eriksson* till inbyggarne i Karelen och *Biskop Hemming* uppger, att det fanns „ymnighet af spannmål på denna ort" [1]), hvilket „tvifvelsutan får tillskrifvas innevånarnes starka svedjebruk" [1]). Samma konungs och *Biskop Bengts* gemensamma bref af år 1334 bestämmer, att „allmogen i Tavastland skulle betala åt sin präst af hvar plog *(de quolibet aratro)* tvänne strukne karpar korn *(due carpe ordei plante, vulgariter dicte strucnekarpe)*, en struken karp hafre och ej något mera samt så mycket hö af tre plogar, som af en plog till slottet plägade levereras. Man finner väl häraf, att åkerbruket då redan var inbyggarnes hufvudnäring, men besynnerligt är, att de förnämligast sått korn och hafre, men icke råg" [1]). I den stadfästelse, som *Ärkebiskop Birger* år 1369 meddelade på prästerskapets och invånarnes i Åbo stift „förening, rörande de förras rättigheter", säges emellertid, att „i stället för offer *(loco oblacionum)* och mathbyrdh skulle enligt gammal sed betalas en rågad karp råg *(una karp siliginis cumulata)* förutan annan tionde af fisk, djur, skinn, lin, hampa, humle och annat mera" [1]). Angående tillståndet i norra Österbotten anföres i *Konung Magnus Erikssons* och *Biskop Hemmings* bref till prästerskapet i Salo och Kemi af år 1335, att „som innevånarne ingalunda kunde åstadkomma sådana prästebord, som lagen föreskref, besynnerligen i åker, så skulle de ersätta dels medelst afgifter i skinn, torra gäddor och hö" [1]) dels genom erläggande af smör. — Att döma af dessa bref och föreningar var på 1300-talet rågodlingen allmän i sydvästra Finland samt odlingen af korn och hafre likaså till och med i det inre landet. I norra Finland „hushållade och lefde innevånarne föga annorlunda än Lapparne".

Svedjebruk och åkerbruk. „Tvifvelsutan bestod väl det åkerbruk, som finnarne i de tider (d. v. s. icke långt efter landets intagande och innevånarnes tvingande att bekänna den kristna läran) idkade, mestadels i svedjande", anför *Porthan* [2]). Jämte det *Rein* [3]) förenar sig härom, tillägger han: „Först senare torde de af svenskarne lärt sig känna det regelbundna åkerbruket, som under denna period (1323—1523), ehuru svedjandet visserligen äfven bibehölls, tyckes allt mera utbredt sig, i synnerhet genom de svenska kolonisternas exempel vid kusterna".

Erämarker. Att landets jordbruk under denna tid stod mycket nära den nomadiska ståndpunkten, finna vi af att jordbrukarne nästan öfverallt anordnat sin ekonomi i samband med s. k. erämarker, äremarker eller eriemarker (af finska ordet: *erämaa*, ödemark), utmarker, hvilka begagnades ej allenast till jakt och fiske, utan äfven till skogsafvärkning och svedjebruk. Dessa erämarker voro ofta flere tiotal mil aflägsna från bebyggarnes fasta boplatser och besöktes vid denna tid ganska ofta, men sedan mer och mer sällan, allt efter som odlingen i närheten af gårdarna tilltog. Enligt *Schybergson* [4]) voro „satakuntaboarnes och tavastlänningarnes utmarker belägna i Österbotten och i nordliga delarna af n. v. Tavastland eller som man med

---

[1]) Lit. 23. 1785. [2]) Lit. 7, 1795. [3]) Lit. 95, I., sid. 321. [4]) Lit. 9, I., sid. 199.

ett gemensamt uttryck sade, „norr i botten". Savolaksarne sträfvade upp till trakterna af n. v. Kuopio, Kajana och längre norrut, där de kommo i än krigisk än fredlig beröring med de ryska karelarne. Om invånarnes i Egentliga Finland och Nyland utmarker känna vi intet närmare; de voro troligen belägna jämförelsevis nära själfva den odlade bygden". I dessa ödemarker förekommo „hvarken fasta bostäder, gärdesgårdar eller vägar". Den sistanförda författaren [1]) framhåller på tal om dessa ödemarker „den ödslighet och rättslöshet, som ännu mot slutet af medeltiden rådde i det inre af Finlands vidsträckta skogsbygder norr om Kumoelf, Pyhäjärvi, Jämsä kyrka och Nyslott samt i Österbotten med undantag af den endast några mil breda kuststräckan". Småningom öfvergåfvos dessa utmarker än på ett sätt än på ett annat. Såsom ett exempel på huru man härvid gick till väga, må nämnas, att byamän i Karkku, Birkkala, Lempälä, Kangasala, Urdiala, Sääksmäki m. fl. socknar på 1550-talet sålde åt nybyggare sina i Keuru belägna „utjordar, skogstegar och fisklägen" [2]).

Jordskifte. „Visserligen voro fortfarande i en stor del af landet den gamla egendomsgemenskapen och det fäderneärfda svedjebruket herskande, men i kusttrakterna och de sydligare, mera odlingsbara bygderna begynte man efter svenskt föredöme skifta jorden mellan byamännen" [3]). Sålunda infördes från Sverge solskiftet, hvilket „slog fast rot i södra Finland redan under 1300-talet" [3]), men tämligen långsamt spred sig inåt landet. Att detta var en för jordbruket viktig förändring, inses utan vidare; bland dess många betydelsefulla följder må här endast framhållas, att åkerbruksmetodernas utveckling härigenom i hög grad gynnades, ty nu öfvergick brukningsrätten till åkrarna till full eganderätt. Detta kan egentligen betecknas såsom det första steget mot svedjebrukets hämmande. I det inre af landet varade egendomsgemenskapen ännu länge" [4]).

Kulturens utbredning i landet under 1400-talet. „Tidens handlingar utvisa", säger *Rein* [5]), „att Nyland, det eg. Åbo län, en del af Satakunta omkring Kumoelf och detta vattudrag uppföre till och med Kangasala och Tavastland i Unionstiden redan voro ganska väl befolkade, äfvenså kusten af Österbotten, t. o. m. till en del bättre än i 18:de seklet. — — — Inga författningar hindrade hemmanens styckande; de voro gemenligen klufna i ganska små lotter, hvilka af särskilda åboer och hushåll besattes. Detta bidrog till befolkningens förökande. — — — „Ännu i vår tid", fortsätter samma författare, „befinnes det, att hemmanslotterna i byarna kring Åbo äro mindre till antalet än på 1400-talet. Småningom hafva de gått i ödesmål och blifvit sammanslagna, i synnerhet efter de förödelser, som öfvergått landet sedan *Konung Gustafs* tid genom långvariga krig, hungersnöd och smittosamma sjukdomar. Däremot hade det inre af landet ännu icke hunnit befolkas".

Missväxtår. Redan från dessa aflägsna århundraden möter man underrättelser om missväxt- och hungersår. Främst bland dessa torde böra ställas digerdödsåren 1350 och 1351.

[1]) Lit. 9, sid. 201. [2]) Lit. 10, 1776. [3]) Lit. 9, sid. 198. [4]) Lit. 11, sid. 8—9. [5]) Lit. 95 I., sid. 321.

Jordbrukets metoder. Angående dessas beskaffenhet under ifrågavarande tidiga period finnas mig veterligen för närvarande inga notiser inom literaturen. Åkerbruksmetoderna vunno större och hastigare spridning i de närmare kusterna befintliga delarna af landet, medan svedjebruksmetoderna voro de allmännaste uti det inre landet, där finnarne slagit sig ned. Antagligen hade kampen mellan dessa metoder redan vidtagit i de först anförda delarna af vårt land. Hvad redskapen angår, finnes endast antecknadt, att plogen var vanlig i södra Finland [1]; å en del orter i västra Finland benämdes detta redskap „krok“ [2]. Af kulturväxter från denna tid kunna uppräknas: *a)* råg, som främst odlades i södra Finland; *b)* hvete, såväl sommarsom vinterhvete [3]; *c)* korn och *d*) hafre, hvilka såsom redan anfördes, odlades till och med i det inre landet; *e)* rofvor [3]; *f)* ärter [3]; *g)* bönor [3]; *h)* lin; *i)* hampa och *k)* humle. „Hampa och humle omnämnas första gången år 1369 såsom beskattningsföremål; bönor anföras först vid medeltidens slut [3])“. Angående odlingsmetoderna förekomma inga närmare uppgifter.

Kap. II. Under XVI:de seklet.

Först under detta århundrade möter man i literaturen några speciellare uppgifter om hvilka jordbruksmetoder, som tillämpades. I sitt bekanta arbete „*Historia de gentibus septentrionalibus*“ [4]) ger *Olaus Magnus* en sakrik skildring af nordboarnas jordbruk på anförda tid. Han omnämner ofta finnarne och deras förhållanden, men i sina hufvuddrag rör skildringen sig dock om skandinaverna, och deras jordbruk på denna tid erhåller en synnerligen utförlig beskrifning. Emellertid torde man utan att göra sig skyldig till misstag kunna antaga, att det jordbruk *Olaus Magnus* framställer såsom rådande bland dessa nordboar *(septentrionales)*, såsom han kallar dem, i hufvudsak var just det samma, som svenskarne idkade i södra Finland. Därför synes det mig vara nödvändigt att här gifva en sammanträngd redogörelse för *Olaus Magnus'* skildring af nordboarnas jordbruk, en skildring, som vinner i intresse därigenom att han försett sitt digra värk med talrika, delvis mycket upplysande illustrationer, af hvilka här nedan införas några kopior.

Nordboarnas jordbruksmetoder enligt Olaus Magnus. „Det finnes knappast något folk i hela Europa, ja t. o. m. i hela världen, som mera hängifvet och omsorgsfullt bebrukar sin jord än nordens folk“. Detta sitt

---

[1]) Lit. 23, 1785. [2]) Lit. 167, sid. 547. „Krokland“ omnämnes uti handlingar rörande Finland första gången (Lit. 167, sid. 548) uti Konung Magnus Erikssons kungörelse af år 1334. [3]) Lit. 167, sid. 529 och 530. [4]) Lit. 12, 1555. Lit. I—VIII.

uttalande bestyrker *Olaus Magnus* särskildt genom att beskrifva huru nordboarna utföra *åkerns gödsling*. „Då de", säger han, „vilja hastigt gödsla sina vidsträckta åkrar, sammankalla de på en bestämd dag vid båda dagsjämningstiderna synnerligen många grannar med oxar eller hästar och vinterfordon, och de visa på den hög af gödselfetma, som bör bortföras, och de andra utföra genast denna hög med fullastade fordon längs de snöbetäckta fälten eller öfver den hala leran för att med gemensamt arbete utspridas utöfver åkrarna", och „ju tjockare snön legat på dessa, desto fruktbarare och mera glädjebringande stiger den mångdubblade säden upp". Nordboarna, säger författaren vidare, „använda olika slag af gödsel på olika slags jordmån och för olika slag af växter. De gödsla hällre om hösten än om våren". „Sedan åkrarna sålunda blifvit gödslade, fordras af grannarne icke och gifves åt dem icke någon annan lön för dagens arbete än en glad och frikostig måltid, hvarmed de uttröttade lämmarna vederkvickas".

Fig. 14. Gödselsläpning enligt *Olaus Magnus*. 1555.

Vidstående bild ger en föreställning om gödselns utsläpande och äfven om de därvid använda redskapens utseende. Man begagnade stora slädar med fast korg, hvilka drogos af ett par oxar. Gödseln måkades med tregrenig grepe äfvensom med gödselkrok och spade. — *Åkrarnas bebrukning* skedde med olika „plogar och spadar" på olika slag af jord äfvensom med harf och vält. Af nedanstående bild (fig. 15) synes, att man begagnade sig af enbetsplog, hvilkens närmare beskaffenhet emellertid ej rätt framgår af teckningen. På denna bild ser man dessutom tvänne hästar framsläpa en vält (eller sladd), och i bildens hörn märkes en fyrkantig harf. Huruvida det är stenar eller kokor, som ses ligga på marken, är svårt att säga. — *Nyåker* upptogs sålunda, att „man nedslog buskar och trän samt uppbrände dem". Det är

tydligt, att jorden först svedjades, innan den brukades till åker. Från dessa nyåkrar erhöllos utmärkta sädesväxter. Hägnader omgåfvo nyodlingarna. Grannarne samlades för att hjälpa „vid nyåkrarnas förbättrande och till att upprycka rötterna". — Äfven veritabelt *svedjebruk* beskrifves och t. o. m. afbildas; bilden är dock ej alls upplysande. „Sedan de på jordytan lämnat den aska, som uppkommit genom torfvens, kvistarnas och buskarnas uppbrännande, uppstår däraf en förundransvärd fruktbarhet, så att då man utsår dit korn och rofvor, bönor, lin och hampa, däraf uppstår en mångdubblad skörd. Man måste blott akta sig för att icke elden slipper lös och förhärjar med sin brand de omkring stående skogarna". Uttryckligen framhålles, att „dessa odlingar äro mycket fruktbarare än alla öfriga åkrar". Svedjeländerna äro åtskilda från hvarandra medelst stenmurar, klippor, sjöar och omgifvas „t. o. m. af sotiga, oförmultneliga trästängsel, och där de icke

Fig. 15. Jordens bebrukning enligt *Olaus Magnus*, 1555.

kunna begränsa sina skogsåkrar med dylika hägnader, hugga de märken i de omgifvande träna". — *Kulturväxternas antal* var jämförelsevis stort. Man odlade nämligen redan: hvete, korn, hafre, ärter, bönor, lin, hampa och rofvor. Kornet, som såddes både i åker och sved, var påtagligen af stor betydelse. Sexradigt korn begagnades. — *Skörden* utfördes å såväl åkrar som sveder med grannarnes tillhjälp, och „slutades detta gemensamma arbete städse med ett lifvadt gästabud". Vid skörden (se fig. 16) användes skäror, hvilkas bett voro svagt tandade. Karlarne skuro rågen, och kvinnorna samlade säden i kärfvar. *Tröskningen* egde rum om vintern. Säden samlades vid skörden i lador och transporterades om vintern till „ett vidsträckt, af sparrar sammantimradt golf", hvarest „2, 3, 4 eller flere personer för en öfverenskommen lön eller för en aftalad mängd säd sammankommo för att utskaka, tröska och rengöra säden

genom att nedlägga och slå kärfvarna". I midten af denna loge lyser en tjärvedsflamma (fig. 17). „Under tröskningen iakttaga de noga tiden för att därunder få vind, då de vilja skilja agnarna från säden", hvilken sedermera förvaras i sädesbodar. — Angående *höbärgningen* omnämnes endast, att äfven den ofta utfördes med grannarnes tillhjälp.

Fig. 16. Rågskörd enligt *Olaus Magnus*, 1555.

Finnarnes jordbruk enligt Olaus Magnus. De i byar boende finnarne lefde enligt denna författare [1]) af jordbruk, fiske, skogshuggning och jakt. De beredde sitt korn mycket väl, och „när de sådde sina fält, voro de synnerligen måna om att icke oroa bäfrarna och deras hus"; vid denna tid fanns nämligen en stor mängd dylika djur i Tavastland och Karelen [2]).

Fig. 17. Tröskning enligt *Olaus Magnus*, 1555.

[1]) Lit. 12, IV. e. 1 och 18. [2]) Lit. 13.

Kyrkmålningarna från medeltiden gifva i vårt land högst ringa upplysningar om jordbruket; också detta är ett intyg öfver att denna näring ännu var föga ansedd Finland under ifrågavarande tid. I andra mera kultiverade länder, t. ex. i södra och mellersta Sverge, innehålla kyrkbilderna från denna tid rätt många teckningar af föremål från jordbruket. Denna näring synes dessutom ej hos oss hafva stått under något helgons särskilda beskydd, hvilket dock var fallet med ett och annat handtvärk, t. ex. smedsyrket. Jordbrukaren uppsände väl förböner om god skörd helt enkelt till madonnan eller till landets skyddspatron *S:t Henrik* samt måhända oftast till sitt speciella helgon, hvars makt och beskydd voro pröfvade.

Enligt privata underrättelser af *Fil. Mag. E. Nervander*[1]) finnas jordbruksredskap afbildade endast i Lojo och Hattula kyrkor, hvarest framställas i jorden gräfvande män. „Bland dem", anför nyssnämda forskare, „förekommer *Adam* själf, som på en kalkmålning i Hattula ses efter syndafallet gräfva i marken med en stor järnskodd spade eller skyffel". En kopia i förminskad skala enligt en i historiska museet förvarad teckning af *A. Reinholm* år 1886 meddelas här nedan (fig. 18). Spadar af samma form förekomma å flere andra bilder i de anförda kyrkorna. I Lojo kyrka ses på en af de målningar, som höra till legenden om *kejsarinnan Helena* och det heliga korset, två karlar gräfva med dylika redskap efter den heliga reliken. En spade af liknande form märka vi äfven å de såväl i Lojo som i Hattula kyrkor befintliga målningar öfver motivet *Kristus* och *Maria Magdalena* i örtagården. *Kristus* bär å båda målningarna en spade i handen, tydligen för att motivera *Maria Magdalenas* antagande att han vore örtagårdsmästaren. Huruvida dessa spadar ega den form, som då för tiden i landet förekom hos dessa redskap, är något, hvarom endast förmodanden kunna uttalas. Egendomligt är, att spadarna på alla bilderna hafva samma form, hvilken föröfrigt är den, som förekommer ännu i den dag, som är, uti vissa delar af landet, t. ex. i Bjerno och Åbotrakten (se XIX:de seklets jordbruksmetoder).

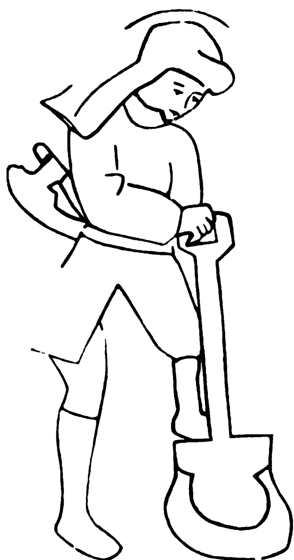

Fig. 18. „Adam ute på marken", målning i Hattula kyrka från medeltiden.

Om man undantager dessa spadar inskränka sig de å våra kyrkomålningar från medeltiden afbildade jordbruksredskapen endast till en och annan grepe, hvarmed någon djäfvul är försedd, samt till ett fragment af en slaga invid en oformlig halmkärfve förekommande å bilder, som skola framställa Kains offer. Slagan är „formlös".

Nervander förmenar uti sitt ofvananförda bref, att „enligt hvad jag år 1896 lyckades uppdaga, äro bilderna från Lojo (och högst sannolikt äfven de från Hattula) från *Arvid Kurcks* tid (1510—1522)".

[1]) Bref dateradt den 8 december 1898.

Jordbruket och dess metoder under medlet och slutet af 1500-talet. Uti *södra Finland* var åkerbruket under detta århundrade redan stadgadt, och vi finna „t. o. m. stora odlingar“ å vissa herregårdar. Att dock detta uttryck måste tagas i mycket relativ betydelse, inses däraf att oaktadt man år 1540 [1]) vid Raseborgs slott hade „ett rätt betydande jordbruk“, godset likvisst enligt en inventarieförteckning af samma år egde blott 2 st. „årbiller“ (antagligen årder) och 1 st. järnharf. Af en inventarielängd från 1548 se vi, att redskapen ökats till 2 „orde bijller“, „en harffua med 24 järntinnar“ och 5 st. skäror. Inga allmänna rubriker förekommo i dessa inventarielängder för jordbruksredskap, men väl funnos dylika rubriker för tunnbindarredskap, fiskredskap o. dyl. Antecknas må också, att en ny ria uppfördes på slottet år 1545 och en annan redan 1551, detta tydande på att jordbruket var stadt i utveckling. 1552 odlades vid Raseborg „såväl åkrar som svedjeland“. — *I Nyslotts län* [2]) utgjorde vid slutet af 1500-talet fisket och jakten ej mera den viktigaste näringsgrenen. Befolkningen lefde nu hufvudsakligast af svedjebruket, hvilket redan år 1543 var föremål för beskattning. Från anförda års skatteförklaring må meddelas följande, förhållandena klart belysande utdrag: „Och emedan i Nyslotts län ej finnas alls årliga eller egentliga åkrar såsom i Tavastland och annorstädes i Finland, så måste savolaksarne odla sina skogar och hugga sveder, hvilka de kunna hålla högst 6 à 8 år . . . Sedan måste de hugga åt sig nya odlingar och sveder“. Största delen af hufvudskatten betalades i korn, en obetydlighet i råg och ungefär 25—30 % i kött, fisk och pälsvärk. Redan häraf framgår, att kornet spelade största rollen bland sädesarterna. Också hafreodling förekom, om än blott i ringa grad; år 1571 betalades dock ej mindre än 24 % skattesäde i hafre. Rågodlingen var obetydlig vid denna tid. Om bebyggarne i det nyss befolkade Tavisalmi anföres emellertid, att de t. ex. år 1548 erlade i skatt 48 % i råg och endast 31 % i korn, men detta förhållande blef snart omvändt, och efter någon tid steg kornprocenten allt högre, medan rågprocenten minskades. Detta torde kunna förklaras sålunda, att då de stora svederna i Tavisalmi fröst upptogos, odlades där råg, medan man däremot sedermera sådde korn i samma sveder. Å kungsgårdarna odlades obetydligt med hvete, annorstädes alls icke. En mindre odling af rofvor egde rum å de anförda kungsgårdarna, dock ej alla år. Ärter och bönor voro däremot föremål för allmännare odling, och i närheten af Nyslott odlades kål och senap. — *I norra Tavastland* var jordbruket [3]) ännu vid 1500-talets midt, då denna landsdels bebyggande vidtog, i sin allra första början. Södra Tavastlands jordbrukare hade nämligen begagnat de nordliga trakterna i landskapet till erämarker, och utgjorde dessa ända till denna tid deras måhända viktigaste inkomstkälla. Jakten och i synnerhet fisket lämnade, att döma af uppbördslängderna, största skattebidraget, och i ett aktstycke från 1586 anföres också uttryckligen, att i Rautalampi socken förekom litet åker, men mycket mera ödemarker och

[1]) Lit. 14. [2]) Lit. 15. [3]) Lit. 16.

tillfälle till fiske. Säden odlades hufvudsakligen i sveder, och användes härvid råg och korn samt något hafre. Äfven rofvor odlades. — *I Österbotten* började jordbruket[1]) först vid nu ifrågavarande sekels slut att utgöra hufvudnäringen; detta gäller äfven om norra Österbottens sydliga socknar, medan jordbruket i de nordligaste då ännu icke uppnått denna betydelse. Af tiondeskattelängderna framgår, att man här som annorstädes odlade vida mera korn än råg; förhållandet dem emellan var t. ex. i Kemi och Kalajoki socknar ungefär som 2 : 1. Hafre odlades alls icke, ej häller ärter. Dock omtalas, att man i Österbotten på 1500-talet idkade åkerbruk vida mera än svedjebruk; att antaga är dock, att svedjebruk ännu länge egde rum i det inre af detta landskap.

Kloster, kungsgårdar, förläningar o. dyl. *Gadd*[2]) anför, att „våra tideböcker utvisa, att borgar, skansar, slott och andra försvarsvärk, voro de första, som i landet anlades. Härpå följde kyrkor och kloster, hvilka senare igenom slöjder, planteringar och dylikt lämnade i början gagnande efterdömen till hushållningens förbättrande i landet". Och strax därpå tillägger han, att „det som vidare härpå bidrog till Finlands häfd och uppodling samt i samma mån äfven till klimatets förbättring, var det ej ringa, att i landet blefvo anlagda och inrättade åtskilliga kungsgårdar och höfdingesäten". I fråga om odlingens spridning spelade landets få och jämförelsevis fattiga kloster[3]) en mycket blygsammare roll än den, som motsvarande inrättningar utförde t. ex. i Danmark och Sverge, men i stället torde kronans gårdar i Finland mera bidragit till landets uppodling och äfven till jordbruksmetodernas förbättring. Vi funno ju ofvan redan ett exempel på att man vid kungsgårdarna odlade sådana kulturväxter, som ej förekommo i dessa gårdars omgifning. Otvifvelaktigt spred sig odlingen af de nya växterna från dessa gårdar till omnäjden. Samma betydelse för jordbruket som de ifrågavarande kungsgårdarna hade äfven de förläningar, pantgods o. dyl., som af kronan tilldelades framstående och förmögna personer i riket, enär också å dessa gårdar jordbruket bedrefs intensivare och med det mera framskridna svenska jordbruket som förebild.

Konung Gustaf I hade synbarligen den afsikt, att kungs- eller afvelsgårdarna skulle tjäna såsom mönstergårdar för jordbrukarne. „I det reglemente för fogdarna i Finland, som år 1556 utgafs, gifvas uttryckliga föreskrifter därom. I hvarje socken skulle fogdarne förvandla den bästa gården till afvelsgård med åker och äng, utmark och fiskevatten, så att kor, oxar och hästar skulle kunna underhållas i betydligt antal. I synnerhet skulle afvelsgårdar inrättas i gränslandskapen, där en stående krigsmakt särskildt var af nöden. — — — Oaflåtligt återkom *Konung Gustaf* till denna fråga. Också upprättades inom kort en mängd afvelsgårdar, som stodo under förvaltning af kungliga fogdar och underhöllo en besättning, bestående af ett antal knektar, vanligen 5—10[4])".

[1]) Lit. 17. [2]) Lit. 8, 1761, sid. 10 o. följ. [3]) Lit. 157. [4]) Lit. 9, I, sid. 265.

Åtgärder för kolonisation af ersämarkerna vidtogos i vidsträkt skala under nu ifrågavarande århundrade. *Konung Gustaf I* tyckes varit särskildt intresserad af detta förehafvande, och fann uti höfdingen på Nyslotts fäste, *Gustaf Fincke*, en nitisk och kunnig ledare af dennakolonisation. Genom hans åtgärder befolkades t. ex. Tavastlands erämark, nämligen hela gamla Rautalampi socknen, Korsholms läns utmark kring Uleåträsks vattenområde samt Nyslotts erämark i norra Savolaks. Af intresse är att se huru han förmådde bönderna i Österbotten att gå konungens planer till mötes. „I främsta rummet skulle Korsholms utmark stå dem öppen, men ville de icke flytta dit, skulle nybyggare sökas på annat håll. Han erinrade dem tillika om de utvägar till lifsuppehälle, som kunde finnas på de nya boningsplatserna. Första året borde de uteslutande nära sig med fiske och hugga upp svedjeland; andra året skulle de sedan kunna svedja och så, samt medan grödan växte, bygga hus och förfärdiga det torftiga bohag de kunde behöfva. Under tre år skulle de åtnjuta frihet från skatter till kronan [1])". Vid befolkandet af Nyslotts erämark gick *Fincke* till väga på ett annat sätt. Han föreslog (år 1547), att en tidigare i denna ödemark anlagd gård skulle „utvidgas till en kungsgård och hela området förvandlas till en socken, befolkad af nybyggare, hvilka skulle lyda under en på kungsgården bosatt länsman. Konungen biföll därtill, och under de följande åren gick företaget raskt undan. Redan år 1552 kunde *Fincke* meddela konungen, att den nya socknen, som fick namnet Tavisalmi, var fullt organiserad, och att en kyrka blifvit uppbygd därstädes [1])." På nu anförda sätt blefvo en stor del af de stora erämarkerna koloniserade och föremål för en ofta nog intensiv svedjekultur.

Inskränkning af svedjebruket. Såsom vi af ofvanstående kunna sluta, voro de nu ifrågavarande tiderna svedjebrukets gyllene period i landet. I söder och i norr idkades detta bebrukningssätt med nära nog ohäjdad fart, hvarför det ej vore underligt, om man redan nu skulle möta ansträngningar för det sammas inskränkning. Föga troligt är, att den kamp, som under tidigare århundraden — t. ex. af *Konung Albrecht* mot slutet af 1300-talet — förts mot svedjebruket på svenska sidan af Östersjön, berört de finska förhållandena, men otvifvelaktigt synes vara, att de på 1500- och 1600-talen gifna kungliga resolutionerna i denna sak voro afsedda också för Finland. Sin egentliga upphofsman torde striden mot svedjandet hafva haft i *Konung Gustaf I*, som genom en mängd resolutioner och plakat sökte dels förbjuda dels inskränka detta odlingssätt. *Konung Johan III* och följande konungar fortsatte försöket att motarbeta svedjebruket på denna väg. I hvad mån svedjebruket i Finland värkligen rönt inflytande af denna lagstiftning, torde vara svårt att påvisa.

Styrelsens omtanke för jordbrukets och dess metoders förbättrande var under nu ifrågavarande tid ingalunda ringa. Särskildt var *Konung Gustaf I* värksam i detta afseende, och utgaf han en mängd „mandater", innehållande

[1]) Lit. 9. sid. 263 o. följ.

också agronomiska föreskrifter för menige man. Innehållet i följande utdrag [1]) återfinnes i flere dylika skrifter, naturligtvis efter de olika tillfällena något modifieradt: „Därnäst, Dannemän, sa förmane vi eder till det högsta, att I också vele själfve akta och veta edert eget gagn och bästa med all den del, som I själfva skolen hafva eder dagliga näring och föda utaf, som äro edra akrar, ängar och annat mera slikt, som bohaget tillyder. Hvilka I med all flit dika och rödja vele och förbättra edra humlegårdar, efter som vi eder därom tidt och ofta och mest i alla samkväm hafva förmana låtit och Sverges lag innehåller, på det att I själfva och meniga riket därigenom förökta och förbättrade blifva måtte, ändock att sådana våra goda förmaningar till denna tid ringa ting hulpit hafver. Så råde och bjude vi eder nu, att I tänken där annorlunda till, så att där måtte komma bot uppå, eller vi vilja däruti ett annat råd och medel finna. Sammalunda efter man klarligen för ögonen ser, att understundom gifver Gud i detta land mycket regn och väta, när andtimmen för handen är, och råg och korn skall föras i hus, så att understundom får man säden ganska våt i hus, ligger säden och brinner tillsammans, så att hon duger hvarken till att mälta eller mala. Därföre är vårt trogna och goda råd, att I, Dannemän, som empnen hafva, vilja skicka eder uppå rior utanför edra lador, sådana som i Finland brukas. Då kunnen I föra eder säd in i hus hvad häller hon är våt eller torr, eder själfva till stor fördel, nytta och gagn".

Kap. III. Under XVII:de seklet.

Under detta århundrade voro framstegen inom jordbruket jämförelsevis obetydliga. Såväl folkets som de styrandes uppmärksamhet togs i anspråk af de talrika krigen; krigsgärderna och knektutskrifningarna utarmade allmogen, liksom reduktionen utblottade adeln. Under dessa oroliga tider fäste kronans tjänstemän ofta nog föga hänsyn vid jordbrukarnes behofver; de begagnade sig ej sällan själfsväldigt af fri skjuts, uttogo utan vidare sina aflöningar från kronans landbönder m. m. dyl. Därtill kommo talrika och ofta svåra missväxter. Ej under därför om jordbruket ej allenast icke förbättrades, utan t. o. m. gick tillbaka; också hördes „klagomål från Finland, att så många gods ligga öde och alla sköflade" [2]). Från en tid, då sådana förhållanden härskade, är det naturligt, att blott få och knapphändiga notiser om jordbruket och dess metoder föreligga.

Jordbruket och dess metoder i de olika landskapen. Får man sätta tro till den tidens författare, var Finland emellertid ett utomordentligt bördigt land. Sålunda anför t. ex. *Wexionius* [3]): „Jordens fruktbarhet och solens

[1]) Lit. 18, sid. 214 o. följ. [2]) Lit. 19. [3]) Lit. 31, 1650, Lib. I.

alstrande förmåga är här i sanning så stor, att en oerfaren knappast någonsin kan tro det; af en tunnas utsäde atergifver åkern femton". Dock förhöllo sig de olika landskapen olika i nu ifrågavarande afseende. I *Nyland* förekommo redan talrika stora gods och en vidt utbredd kultur. *Wexionius*[1]) uppräknar följande: „Gerknäs, Svedja, Gennerby, Sjundby, Grafbacka, Bröd-torp, Bålsta, Öfverby, Abborfors etc." I ofvannämda landskap begagnades ännu allmänt svedjebruk[2]). I detta landskap, liksom i alla öfriga, synas jordbrukarne pa denna tid börjat rikta sin uppmärksamhet pa kärrbruket. Salunda gräfdes i början af föreliggande arhundrade diken i „Sarvenmossa kärr, nuvarande Sarvmossen" i Pernå socken[3]); redan 1664 omtalas den såsom „nyrödd äng". — Uppa *Aländska öarna* „lifnära sig innevånarne med fiske, fangst af sjöfåglar och skeppsfart; icke sa fa söka sin utkomst med träafvärkning och brännande af kalk. De hafva öfverflöd pa älgar och harar, som reserverats för konungens jakt"[4]). — Uti *Egentliga Finland* förekom „allt slags fiske och öfverflöd pa sädes-, humle och andra produkter"[5]). I „Norrfinland" kunde *Wexionius* „bland magnaternas palatser och utmärktaste boningsplatser" anföra: Saaris, Anola, Kjuloholm, Kankas, Lahtis och Nynäs". I „Södrefinland" funnos „flere adelssäten, sasom Åminne, Runagard, Qvidja, Brinkkala, Attu, Vuorentaka, Kärknäs"[5]). — Uti Tavastland hade redan vid denna tid jordbruket i ej ringa grad vunnit stadga, och å en mängd större gods bedrefs det i relativt stor skala. Man ma t. ex. jämföra de ofvan fran Raseborgs slotts inventarielista af ar 1548 meddelade notiserna med följande uppgifter, hämtade från en å Liuksiala gard i Tavastland är 1633 utförd inventering[5]). Vid denna annoterades: 24 liar, 8 skäror, 8 järnspadar och 10 st. „Taffuasteplogar". Sasom synes, maste jordbruket a det sistnämda stället hafva drifvits i betydligt större skala än hvad som c. 100 år tidigare var fallet a Raseborgs domän. *Wexionius* uppräknar dock ej nagra herregårdar i Tavastland, men intygar, att „landet är bördigt på säd, savida icke frosten skadar; omätliga mängder korn, lin och rofvor uppväxa, blott torfvorna blifvit genom underlagda trän lagda i aska, och fältet sedan besas". Detta odlingssätt kallades pa denna tid „kytö" *(Kytö vocant)*, och komma vi framdeles just vid studiet af södra Tavastlands jordbrukstörhallanden att göra närmare bekantskap med detta odlingssätt, som numera benämnes „kyttlandsbruk". — I *Savolaks* fortfor svedjebruket att utbreda sig allt vidare och gaf under goda år rikliga skördar, sa att detta landskap kunde förse andra trakter i landet med säd. Redan under nu föreliggande arhundrade finna vi notiser om „de till städerna fran Savolaks nedkommande spannmalslassen"[6]). Sasom ett bevis pa svedjebrukets stora spridning i detta landskap ma anföras följande notis fran Kunglig Majestäts förklaring[7]) af den 13 september 1695 till biskopen och Konsistorium i Wiborg: „Da prästerskapet ej vet huru tionde beräknas bör, där det finnes ringa aker, men myeket svedjeland, sasom i Savolaks, skall skattemarkstalet pasättas sa, att svedjeland bör ersätta bristen af aker,

[1]) Lit. 31, 1650. Lib. I. [2]) Lit. 20, sid. 37 och 53. [3]) Lit. 21, sid. 55. [4]) Lit. 31, 1650 Lib. I. [5]) Lit. 22, sid. 204 o. följ. [6]) Lit. 43. [7]) Lit. 168, sid. 39.

för hvilken gifves 8 kpr (0,43 hl) för hvarje tunnas (1,6 hl) utsäde, hvaremot icke beviljas tiondeband af hafre". *Wexionius*[1]) omtalar, att i detta landskap användes på denna tid såväl svedje- som kärrbruk i stor skala; han anför härom följande: „Då innevånarne antända skogar och kärr, uppfyllas hvarje vrå och vik med rök; häraf har landskapet fått sitt namn. När dessa besås, erhålles en otrolig mängd af bästa slags säd. Ej håller frosten medför här ett stort fördärf". Att kärrbruket under detta århundrade förekommit i Savolaks i jämförelsevis stor utbredning, kan man sluta till äfven däraf, att man under följande århundrade anträffar därstädes en betydlig och redan gammal kärrkultur. Denna första kärrodling i Savolaks var otvifvelaktigt en utpräglad bränningskultur. *Wexionius* omtalar inga adels- eller herregårdar uti detta landskap. — I *Österbotten* spred odlingen sig allt djupare in i landet. Från Sotkamo[2]) (Kuhmo kapell) meddelas dock, att „många kapell hade så liten åker, att de måste så sin råg i svedjor, men uti åkertäpporna korn, hampa och rofvor. — — — Ängslägenheterna voro usla — — — och svedjandet allmänt"; *Urban Hiärne*[3]) framhåller, att „svedjeland hafva såväl i Österbotten som i Finland och annorstädes af urminnes tider varit brukliga samt af skogsbackar och annan mark upptagna. — — — Dessa svedjeland kalla de på sitt språk *Huhta*."

I södra Österbotten uppstod i medlet af 1600-talet den för detta landskap sedermera så viktiga kärrkulturen, och da det torde vara af intresse att erfara huru därvid tillgick, vill jag här vidlyftigare afhandla uppkomsten af denna odlingsmetod. Den nyss citerade *Urban Hiärne*[4]) säger, att *Kyrkoherden i Storkyro Isak Brenner* „allra först upptäckt och i värket ställt detta odlingssätt och de andra innevånarne därtill igenom sitt eget eftersyn styrkt och retat, och är han därför en evig hugkommelse och äreminne värd för alla efterkommande". *Brenners* son, *Målaren Elias Brenner*, lämnar i *Hiärnes* ofvan citerade bok följande synbarligen på egna upplefvelser grundade redogörelse för fadrens tillvägagående: „Detta landet Österbotten är merendels ett slätt och plant land och mångenstädes med stora och onyttiga moraser uppfyldt. — — — Detta gaf fordom Kyrkoherden i Storkyro, Herr *Isak Brenner*, min fader, (som eljes var en stor *æconomus*) anledning till att eftertänka, om sådana moraser icke på något sätt stode att kultivera och till någon nytta bringa. Varandes denna trakten af sådan beskaffenhet, att där först löper en stor och fiskrik älf eller å genom landet, som har sitt utlopp till det Bottniska hafvet vid Vasa stad. På bägge sidor intill älfven ligger deras akrar, till åkrarna stöta deras ängar, sedan taga deras skogar, björklundar och moraser emot, och allt på ett plant land, som gör om sommaren ett mäkta lustigt och härligt utseende. Denna släta och plana situation gaf bemälte kyrkoherde första gången år 1661 tillfälle att eftertänka, om man icke kunde genom några utfallsdiken leda vattnet ifrån de sumpiga och dyaktiga morasen in till älfven, och således dessa onyttiga platser antingen

[1]) Lit. 31, 1650. Lib. I. [2]) Lit. 24. 1791. [3]) Lit. 25, 1706. sid. 178. [4]) Lit. 25, 1706. 276 o. följ.

till åker, mulbete eller äng använda. Till den ändan lät han da strax vid prästgården därsammastädes sådana utfallsdiken gräfva, hvarigenom vattnet, som eljest höst och vår som en sjö flödar öfver sadana moraser, strax sökte sitt utlopp till älfven genom bemälta diken, hvilka medelst det starka och strida, strömmande vattnet skuro sig mer och mer till djupa bäckar, genom hvilka vattnet af sig självt sedan årligen fran moraset afflöt. Hvarigenom samma moras året därefter blef sa tort, att icke allenast folk och fä kunde säkert ga däröfver, utan ock varmaste sommartiden, da man kastade eld däri, brann det nu som fnöske djupt neder i jorden, dä en tämligen stor plats, ungefär om 8 tunnors (13,1 hl) utsäde, således blef bränd. De obrända kärrtallar, rötter och buskar blefvo sedan i vissa högar sammandragna och sedan de blifvit torra, i lika måtto uppbrända. Denna brända jorden bekom sedermera en hög orangefärg, som tillförene var svart eller mörkbrun; här ibland mängdes något af den obrända jorden eller ock något litet gödsel; och sa saddes om hösten däruti dels rag och dels (om våren) korn, som allenast med en hacka sammankrafsades. Detta förekom många sa sällsamt och ovant, att de höllo det alldeles för ett fruktlöst arbete, som ej annat än atlöje förtjänte; men emot all deras förmodan gaf Gud härtill en sådan välsignelse, att man dä aldrig i den fetaste och bäst gödda åker fatt sa ymnig, strid och härlig säd, som i dessa pä ofvansagda sätt tillredda moraser (oansedt detta landet eljest är en förträfflig sädesort), sa att åtta tunnors (13,1 hl) utsäde gaf 130 tunnor (214,4 hl) säd; det kontinuerade sä 2 eller 3 år på rad utan nagon särdeles gödning. Sedan stod enom fritt att efter behag använda denna marken antingen till åker, äng eller mulbete. Härpå begynte saväl de, som här tillförene gjort åtlöje, som ock andra med största ifver sig till en värklig förkofring att efterfölja samma invention, hvarigenom hela landet i en kort tid tog en otrolig förbättring, i det att landet sedan kastat af sig en mycket ymnigare del af spanmål än någon tid tillförne; förutan ängar och mulbeten, som härigenom till landsens största nytta, till en god del äro förökta, sa ock manga hemman härigenom upptagna; det eljest aldrig skett, sa länge man af ofvannämda förmaner intet visste sig att begagna".

Redan i början af 1700-talet yrkade *Urban Hiärne*, sasom ofvan anförts, att evig hågkomst borde tillerkännas *Isak Brenner* för denna hans nu skildrade metods införande i Österbotten. Otvifvelaktigt synes ju vara, att detta yrkande är befogadt, om man ocksa numera har klart för sig, att en snarlik brännkultur förefunnits i landet redan tidigare än under *Isak Brenners* dagar — nämligen i Savolaks och Karelen. *Brenners* betydelse för Österbottens kärrkultur minskas ingalunda härigenom, enär den af honom här i gang satta kulturen lagt grunden till detta landskaps välmaga. *Isak Brenner* (f. 1603, † 1670), son till *Kyrkoherden Henrik Brenner*, blef [1]) år 1628 kapellan i Mustasaari socken [2]) i Österbotten, och 1644 kyrkoherde i Storkyro socken. I början af sin vistelse i sistnämda socken hade *Brenner* [3]) af Mustasaariboarna utvärkat at sig fiskevatten vid kusten, men detta hindrade

[1]) Lit. 26, sid. 322. [2]) Lit. 160. [3]) Lit. 27.

honom ej att vara ifrig jordbrukare. Sa upptog han utom de ofvannäı odlingarna a prästabolets mark ett $^2/_3$ mantals ödeshemman Laurila i W telä by, hvarpa han sedan i följd af underdanig ansökan genom *Drottı Kristinas* bref af den 8 mars 1648 erhöll lifstids skattefrihet[1]. *Isak Brenı* porträtt finnes i Ylistaro sockens kyrka, maladt af honom själf. Den mi lige jordbrukarens bild meddelas här enligt *Aspelin*[2].

Fig. 19. *Isak Brenner*, självporträtt i Ylistaro kyrka.

Angaende Österbotten antör *Wexionius*[3], att „jordmanen ingalu är ofruktbar, utan producerar säd till innevanarnes behof, i fall icke dare väderlek träder emellan. Fran betesmarkerna och skogsbygderna ger man nytta af omätligt förrad af smör och tjära". — *Södra Karelen* e vid nu ifragavarande tid ej allenast aker- och svedjebruk, utan äfven k bruk. *Pastor Johannes Serlachius* i Kexholm har gifvit *Urban Hiärne*[4])

[1]) Lit. 27. [2]) Den af *Aspelin* (Lit. 27, sid. 27) uttalade förmodan, att det skulle a Laurila hemmans mark *Brenner* „begynte experimentera med kyttlandsodling", haller i anse till det ofvan anförda icke streck. [3]) Lit 31. 1650. Lib. I. [4]) Lit. 25. 1706. sid. 281 282.

artig berättelse huru de i Kexholms län bruka sina moras", hvilken berättelse här bifogas in extenso:

„I Kexholms södra län är sådan skogsväxt, att man hvart femtonde år kan svedja, som varar uti 4, 5, 6 år utan gödsel, gifvande en stor ymnighet af säd. Där hafva de funnit på ett nytt manér, att bruka sina moras (tvifvelsutan igenom Herr *Brenners* anledning), så att de kärr, som undertill hafva mycket vatten och äro ganska sura, genomgräfvas med tvärdiken. Proberandes bonden först, om där allra underst är lera; finnes det, så är han glad, och ser huru djup svartmyllan är; och så framt det är en half aln (0,3 m) eller mera, så vågar han då gå på med spade och yxe, huggandes af skogen, och hjälpa sina diken att afgifva vattnet, till dess allt väl uttorkas. Gemenligen är den första säden intet så god som de följande. När han nu har brukat i några år, tänder han åter på; då blir växten så god, att det är otroligt. Gödseln besparas därmed, i det han härtill intet behöfves. Han besparar härmed säden, i det han med en tunna (1,6 hl) säd kan beså 3 tunnland, (1,5 ha) ty säden måste sås glest, gifvande i växten mycket dryg halm, långa och stora ax, som taga tre gånger större rum än på en gemen åker. Uti ett moras hade en litet före min afresa 40 stora rågstackar (varandes mycket större än de höstackar här i Sverge brukas), som bonden denna sommar intet hindte bortföra". Riktigheten af det i citatet inom parentes meddelade antagandet, att den karelska metoden uppkommit „tvifvelsutan igenom Herr *Brenners* anledning", torde med skäl kunna betviflas. *Brenner* anordnade sitt första försök år 1661, och *Hiärnes* bok, i hvilken *Serlachius'* beskrifning af den karelska metoden ingår, utkom år 1706. Alltså skulle den Brennerska metoden på c. 40 år hunnit ej blott sprida sig ända till Karelen utan där också utveckla sig till den i väsentliga afseenden modifierade form, som *Serlachius* skildrar. Ännu otroligare är att den där på denna korta tid skulle hunnit blifva så allmän att den såsom af citatet framgår till och med i stort tillämpades af karelska bönder. Sannolikare torde vara, att kärrodlingen i södra Karelen varit af äldre datum än hela den österbottniska metoden.

Hvad för öfrigt angår Karelens jordbruk, meddelar *Wexionius* [1]), att „denna provins har ett enkelt akerbruk, men är mycket berömd genom sina fiskevatten, sin fagelfangst och boskapsskötsel. Jorden är däremot mycket bördig. — — — Äyräpää-omradet utmärker sig genom sin fruktbarhet och naturskönhet". Såsom „berömda adelsgardar" omnämner den nyss anförda författaren: „Yxpää, Niemis, Kavantholm, Strömsnäs, Kaistillax, Kelkkala, Pytterlax och Saviniemi."

Sträfvandena för svedjebrukets inskränkning genom lagbud fortgingo under detta århundrade, och emanerade ett stort antal stadganden och reglementen i detta sytte. Den första skogsordningen torde vara den af år 1647 och den andra den af år 1664. *Gadd* [2]) ger följande kortfattade öfversikt af alla de bestämmelser, som hänföra sig till nu ifrågavarande sträfvan:

[1]) Lit. 31. 1650. Lib. I. [2]) Lit. 81. 1754.

„1) Hafver allt svedjande på allmänningar och kronoparker blifvit förbjudet; 2) I bärgslagen är allt svedjande instäldt; 3) Ej får svedas utan föregående laga syn; 4) Svedjandet tillåtes blott för mulbete samt åkers och ängs uppodling; 5) Utom hägnad får ingen svedja utan Konungens befallningshafvandes tillstånd; 6) Masteträn, timmerstockar och bärande trän få ej afsvedjas; 7) Ej oskiftad mark utan allas samtycke; 8) Svedja får af husbonde ej gifvas tjänstehjon till lön; 9) Lifsstraff är ålagdt dem, som af illvilja och karghet svedjat till skogarnas utödande; 10) Att banemän till slika brottmål så mycket vissare och lättare skulle kunna ertappas, har ibland ock dulgaböter för svedjade bärande trän blifvit påbjudna“. *Gadd* anser „dessa värda författningar och försiktighetsmått utmärka den berömvärda omhugnad den lagstiftande makten haft om svedjandets och kyttandets inskränkning“, men han håller dock före, att de icke kunna hjälpa, bland annat därför att det ej fanns tillräckligt ämbetsmän för att „främja värkställigheten af lag och utkomna författningar“. Hvad Finland särskildt beträffar, bestämmes i Kungl. brefvet af d. 20 sept. 1692, att allmogen i de trakter, hvarest skog finnes i större mängd, får efter tillstånd af landshöfdingen fritt rödja åker och äng samt i förhållande till utsädet och skogens vidd idka svedjebruk.

Missväxtåren voro talrika och svåra under 1600-talet. Redan 1601 var ett allmänt frostår, och under 1670- och 1680-talen förekommo flere missväxtår. En oerhördt svår hungersnöd rådde i landet under åren 1695, 1696 och 1697, förorsakad dels af froster [1]), dels af för mycken väta under såningstiden [2]).

Återblick. *I afseende å jordbrukets metoder karaktäriseras tiden från den historiska periodens början till slutet af 1600-talet genom att såväl svedjebruks- som kyttlandsbruks- och åkerbruksmetoderna sprida sig i landet, äfvensom genom att kärrbruket vidtagit och utbredt sig i olika delar af landet.* Närmare notiser om dessa jordbruksmetoders tillämpning under denna tid hafva endast i ringa mån kunnat erhållas.

---

[1]) Lit. 29. 31 och 41. [2]) Lit 32.

ANDRA AFDELNINGEN.

Jordbrukets metoder under XVIII:de seklet.

Vid adertonde århundradets början befann sig den finske landtbrukaren i en synnerligen svår belägenhet. Missväxtåren på slutet af 1600-talet, krigen o. dyl. hade i hög grad medtagit hans tillgångar, decimerat hans arbetskrafter och medfört dyr tid i landet. Emellertid lyckades den finske jordbrukaren småningom under seklets förlopp arbeta sig upp från dessa tryckta förhållanden, så att *Kraftman* redan i sin 1761 tryckta bok: *„Tankar om den vanmakt, uti hvilken finska landtman sig befinner“* [1]) kunde „med trygghet påstå, att uti Finland igenom Guds besynnerliga försyn mer blifvit tillgjordt i landthushållningen på näst framflutna 30 åren än tillförene på 100:de“. Orsaken härtill angifves vara, att bonden erhållit godt exempel „af en mykkenhet ståndspersoner, som med en synnerlig håg, drift och kostnad slagit sig på landtbruk, hvarigenom många förstörda hemman och gårdar blifvit upprättade, många nybyggen och torp anlagda samt många nyttiga inrättningar gjorda“. Under århundradets fortgång stegrades hos allmänheten och hos de ledande personerna intresset för praktiska och ekonomiska yrken, enkannerligen landtbruket, så att dettas utveckling kunde fortskrida med förökad hastighet. Till detta växande intresse för landtmannayrket bidrog otvifvelaktigt i ej ringa grad det lifliga understöd landtbruket erhöll från en del af lärarne vid Åbo akademi, vid hvilken då för tiden förefanns en speciell lärostol för ekonomi. Professorerna *P. A. Gadd*, *P. Kalm*, *C. F. Mennander*, *H. Hassel*, den redan anförda *Johan Kraftman* m. fl. publicerade en mängd landtbruksekonomiska disputationer och skrifter, af hvilka en del gifva en tillförlitlig och sakrik bild af landets jordbruk under nu ifrågavarande århundrade. Främst bland alla dessa publikationer torde man böra ställa *Gadds* gedigna och sakrika *„Försök till en systematisk inledning i svenska landtskötseln, lämpad efter rikets nordliga klimat och grundad på rön, försök och anmärkningar i naturalhistorien, fysiken, kemin samt den allmänna och enskilda ekonomin“*. Denna innehållsrika jordbrukslära innesluter — kan man säga — början till vårt lands rationella jordbruk, enär där meddelas en stor mängd förslag och anvisningar till det väster- och söderom Östersjön använda, förbättrade jordbrukets omplantering i finsk jordmån. Den nedanstående skildringen af jordbruksmetoderna under 1700-talet grundar sig till väsentlig del på de anförda lärarnes vid Åbo akademi skrifter.

För bättre öfversikts skull indelas den nu följande redogörelsen i fem afdelningar: 1) *svedjebruket*, 2) *kyttlandsbruket*, 3) *kärrbruket*, 4) *ängsbruket* och 5) *åkerbruket*.

---

[1]) Lit. 98, sid. 21.

Kap. I. Svedjebruket.

Svedjebruket fortfarande landets allmännaste jordbruksmetod. I flertalet af Finlands olika delar fortgick under nu ifrågavarande sekel det från föregående århundraden ärfda svedjebruket med nära nog ohäjdad fart. Endast från landets sydvästliga hörn [1]) omtalas en allmännare minskning af svedjebruket, och från en del spridda orter i landet, särskildt från Satakunta och Tavastland, föreligga notiser om att detta odlingssätt var stadt på återgång. Detta angifves t. ex. från Hvittis [2]), Ruovesi [3]), Orihvesi [4]), Lempälä [5]), Wesilaks [6]), Gamlakarleby [7]) och Kronoby [8]). Att svedjebruket dock ej ens i Åbo län var alldeles öfvergifvet, framgår bland annat af en notis från Sagu socken [9]) af innehåll, att där „öfverallt öfvas våldsamhet på skogen medelst svedjande". I *Nyland* [10]) „slösar man tiden bort i fåfänga med det fördärfliga svedjandet", och därstädes „får himlen sällan klarna, så länge sommaren räcker, för svedjeröks skull". Dessutom tilläggcs, att „såväl bönder som torpare, dragoner, soldater, mågar, söner, döttrar, ja ända till inhyseskäringar, alla måste de hafva sin svedjelapp". I Karislojo [11]) är folket „omättligen begifvet på svedjande", hvarför skogen där minskats i oroväckande grad, och i Pernå [12]) är svedjandet likaledes vanligt. I motsats till det nu anförda meddelar Kraftman [13]) att „svedjebruket icke är allmänt i Nyland". — *Tavasterna* äro „mästare i svedjande, hvarför deras åkerbruk måste stanna i klåperi" [10]) I Hauho socken [14]) äro svederna allmänna och skogarna i följd däraf „så förhärjade och utödda, att socknen nu på några ställen mera liknar en usel härjedal än ett bebodt land". — I *Satakunta* är svedjebruket äfvenledes vanligt. I Satakunta häradernas norra del [15]) „brukas svedjehygget allmänt; folket därstädes har brist på tillräcklig åker och umgås i synnerhet helt idogt med svedjebruket". Också i Keuru socken [16]) öfvas svedjandet allmänt. — I *Savolaks och i Karelen* var svedjandet nära nog ensamt rådande, och *Carpelan* säger [17]), att han „till savolaksarnes och karelarnes heder bör nämna, att de ega den bästa insikt i svedjande". I S:t Michels socken [18]) har „svedjandet, inbyggarnes urgamla näringsfång, utödt skogen". Angående Karelen framhålles af *O. F. Wetterhoff* [19]), att i detta landskap „med undantag af Kesälaks och södra delen af Libelits socknar är åkerbruket i vanhäfd; det är blott genom svedjande, som de flesta skaffa sig brödfödan". — Äfven i *Österbotten* förekom [20]) svedjebruk. I Närpes [21]), i finska delen af Pedersöre [22]) och i Kalajoki [23]) öfvades svedjebruk i anmärkningsvärd grad. Också inom Paltamo socken [24]) är det vanligt, och „jorden förvandlas där till ett *caput mortuum* och ett alldeles onyttigt land". Angående Kemi Lappmark anföres [25]), att „de ega där ganska små täppor till åkrar, emedan de mest slagit sig på

---

[1]) Lit. 105, 1772, sid. 280. [2]) Lit. 73, 1759. [3]) Lit. 112, 1782. [4]) Lit. 110, 1784. [5]) Lit. 116, 1779. [6]) Lit. 124, 1797. [7]) Lit. 52, 1754. [8]) Lit. 53, 1755. [9]) Lit. 47, 1753. [10]) Lit. 105, 1772. [11]) Lit. 106, 1775. [12]) Lit, 36, 1750. [13]) Lit. 91, 1765. [14]) Lit. 54, 1756. [15]) Lit. 72, 1751. [16]) Lit. 10, 1776. [17]) Lit. 44, 1792. [18]) Lit. 115, 1791. [19]) Lit. 152, III, sid. 79. [20]) Lit. 94, 1757. [21]) Lit. 123, 1797. [22]) Lit. 59, 1766. [23]) Lit. 48, 1754. [24]) Lit. 64, 1775. [25]) Lit. 57, 1758.

det i grund fördärfliga svedjandet". Äfven *Hassel*[1]) intygar, att „i största delen af Savolaks och Karelen nära de sig mest med svedjande". — Angående svedjebrukets spridning i landet vid det nu ifrågavarande seklets slut erhåller man en kort öfverblick från 7:de upplagan af *Tunelds* geografi[2]), hvilken upplaga af *Björkegren* utarbetats efter *H. G. Porthans* anteckningar af år 1795. Uti Österbotten förekom enligt denna källa „ett omåttligt och fördärfligt svedjebruk", och i Kajana härad erhålles „sädesfångsten till största delen af svedjebruk". I Tavastland har „åker- och ängsskötseln på några ställen blifvit eftersatt af ett alltför vidlyftigt svedjebruk, som dock i senare tider allt mer och mer aftagit". Angående Savolaks framhålles, att „landet (= landskapet) när sig mest med svedjebruket", och hvad Karelen beträffar, anföres, att „utom i Kesälaks och södra delen af Libelits socken har svedjandet varit folkets endaste landtbruk". Svedjebruket i Nyland, Egentliga Finland och Satakunta omnämnes ej, och kan man därför antaga, att det samma i dessa län då för tiden varit af jämförelsevis ringa betydelse.

Svedjebrukets ändamål preciseras i literaturen på 1700-talet på följande sätt: „Det sker dels för själfva sädens skull till föda för folk, dels ock att förse boskapen med halm öfver vintern och med bättre mulbete till sommaren". Angående svedjebruket i Stor Lojo[3]) anföres, att det „brukas dels att tillreda en ständig åker dels till ett års växt".

Olika slag af svedjebruk. Naturligt är, att ett så gammalt odlingssätt som svedjebruket redan under 18:de seklet skall kunna framvisa olika former, hvilka ofta nog utbildats i skilda delar af det vidsträckta landet. Källskrifterna från detta sekel hafva därför också att omförmäla en hel mängd olika svedjesätt. De författare, som under 1700-talet, mig veterligen, främst tagit denna fråga under behandling äro: *Mennander*[4]), *Hassel*[1]), *Gadd*[5]), *Kalm*[6]) och *Stephan Bennet*[7]). Redan af denna förteckning framgår, huru viktigt svedjebruket ansågs vara under ifrågavarande århundrade, då ju några af Åbo akademis mest bekanta lärda — de fyra förstnämnda — sysselsatt sig med detta spörjsmål.

Huru de olika författarne indelat de särskilda svedjesätten, ses af följande tabellariska öfversikt, i hvilken jag i likhet med resp. författare använder de olika svedjeslagens finska benämningar, hvilka senare skola närmare karaktäriseras.

Mennander. Lit. 131, 1742.	Hassel. Lit. 51, 1751.	Gadd. Lit. 72, 1751.	Gadd. Lit. 81, 1753.	Gadd. Lit. 80, 1773.	Gadd. Lit. 101, 1792.	Kalm. Lit. 56, 1757.	Bennet. Lit. 92, 1791.
1. Huhta. 2. Kaski. 3. Rieskamaa.	1. Huhta. 2. Kaski. 3. Rieskamaa.	1. Huhta. 2. Kaski. 3. Rieskamaa.	1. Huhta. 2. Kaski. 3. Rieska el. vierumaa.	1. Pykälämaa. 2. Huhta. 3. Kaski. 4. Vierumaa.	1. Pykälikkömaa. 2. Huhta. 3. Ylipalo. 4. Viertomaa. 5. Kaski.	1. Huhta. 2. Kaski.	1. Ylipalo. 2. Kaski. 3. Tulimaa. 4. Naurismaa.

[1]) Lit. 51, 1751. [2]) Lit. 78. [3]) Lit. 169, sid. 32. [4]) Lit. 131, 1742 och Lit. 43, 1751. [5]) Lit. 72, 1751; Lit. 81, 1753; Lit. 80, I. 1773, sid. 301—346 och Lit. 101, 1792. [6]) Lit. 56, 1757. [7]) Lit. 92, 1791.

Söker man en förklaring af det förhållandet, att de särskilda författarne under studiet af svedjesätten kommit till så olika resultat, så ligger den enligt mitt förmenande uti att *Mennander* och med honom *Hassel* främst gjort sig förtrogna med Tavastlands svedjebruk, under det att *Bennet* uteslutande beskrifver svedjebruket i norra Savolaks, och *Gadd* söker sammanföra de väst- och ostfinska svedjemetoderna uti en och samma indelning. *Kalm* förmenar, utan att egna saken någon närmare granskning, att *huhta* är „större svedjefall“ och *kaski* är „mindre svedja“.

För alla de ofvanuppräknade författarne är det draget gemensamt, att de särskilja mellan svedjandet af urgammal skog och svedjandet af sådan skogsmark, hvarifrån denna „jungfruliga vegetation“ redan förut blifvit bortsvedjad, och hvarest ny skog af mindre dimensioner uppvuxit. Det förstnämda sättet, *svedjefall,* benämnes af de fyra först anförda författarne *huhta* och af *Bennet ylipalo.* För det senare svedjesättet, *vanlig sved,* hafva de alla det finska ordet *kaski.* Såsom ett tredje svedjesätt omtalas en metod, som kallas dels *rieskamaa,* dels *vierumaa,* dels *viertomaa,* dels *tulimaa.* Detta svedjesätt liknar i hufvudsak det vanliga, men besås sveden därvid alltid med vårsäd; den benämnes af mig i det följande *kornsved.* Dessutom anföras ännu tvänne skilda svedjesätt: *svedjekatningsmetoden, pykälikkömaa,* och *rofsved, naurismaa.* Vi hafva alltså i det följande att hålla oss till fem olika svedjeformer: 1. svedjefall, 2. vanlig sved, 3. kornsved, 4. katningssved och 5. rofsved.

1. Svedjefall. Af detta slags sveder omtalas i den anförda literaturen tvänne olika former: a. *den savolaksiska* och b. *den tavastländska,* hvilka så mycket skilja sig från hvarandra, att de böra refereras hvar för sig.

a. *Det savolaksiska svedjefallet,* som här beskrifves enligt *Stephan Bennet* [1]), „anställes på ödemarker i deras yttersta vildhet, då de först skola till brukbara marker beredas“. Skogen, som består af gröfsta blandskog, nedhugges i mars och april, hälst på skaren, hvarefter de nedfälda träna få ligga det året orörda, för att „barrlöpa och torka, hvarigenom det sker en mortifikation eller förkväfning af allt bärris, alla mossor och låga skogsväxter genom den af barrfallet förorsakade skorpan“. Våren därpå, så snart kvistarna i maj och juni upptorkat, men „innan grunden mistat sin must“, påtändes svedjefallet, hvarefter de obrända trädelarna ordnas i långa sträckor för att framdeles brännas. Härvid stannar arbetet andra sommaren, så att „den rå och sura jorden får genom höst- och vårvätan insupa lutsaltet efter första bränningen“. Tredje sommaren antändas i juli månads början sträckorna „successive“, så att sedan den första väl tagit eld, dragas bränder med på långa skaft fästade järnkrokar till den andra sträckan och så vidare, tills alla sträckorna blifvit uppbrända. „All jordbränning undvikes på det omsorgsfullaste, och elden modereras genom brändernas flyttande medelst krokarna“. Sedan samlas kvistar o. dyl. på möjligen obrända ställen och förbrännas där. De grofva stammarna röras ej. Därpå utsås „det spe-

[1]) Lit. 92, 1791.

cies af råg, som finnarne kalla *korpiruis*, nämligen råg med slutna ax, som behålla kornen efter mogningstiden fastare än förut; och är det icke annat slag än vår vanliga svenska åkerråg, som i svedjor tidigt sådd tufvar sig". Sex tunnland (3,0 ha) besås med en tunna (1,6 hl) råg. Därpå plöjes fältet med svedjeplog och harfvas sedan med kvistharf. „Alla de ställen, som plog och harf lämna, blifva väl få, men krattas då med vanliga handkrattor". Efter 20—30 år har i regeln en löfskog uppvuxit, som „täcker marken" och därför åter kan svedjas. Då användes det sätt, som vi kallat vanlig sved.

b. *Det tavastländska svedjefallet.* Då man valde plats härför, tycktes man mera gifva akt på skogens beskaffenhet än på markens, ty den sistnämda fick vara nära nog hurudan som hälst. Det allmännaste var, att man svedjade „allehanda ojämn och stenig mark, sandblandad mylla, mooch örjord samt litet med mull öfvertäckta stenrösen" [1]. Skogen däremot måste vara af en bestämd beskaffenhet, nämligen grof och gammal. „Det största masteträ, den bästa timmerstock måste stupa för yxen och med den spädaste vidja förbrännas till aska för några få bördiga ax", skrifver *Gadd* i sitt nyss citerade värk. Skogen nedhugges „om hösten före löffallet" [2], eller „när löffallet är stort" [3]. De största träna fällas dock icke, utan skalas eller barkas endast med yxen, så att de rottorka. Finnas smärre trän, kvistas de med kvistyxe (*vesoin* eller *vesuri*). Sedan får fallet ligga orördt 1 ½ à 2 år. Den vår, då sveden skall brännas, kvistas de gröfsta, nedfälda träna, hvarpå sveden brännes midsommartiden eller „af fruktan för regn något tidigare". *Gadd* anför, att „jorden kyttas ofta i mycket mossbelupna skogar till 4 à 7 tums (10 à 17 cm) djup". Ett dygn efter brännandet „kastas rotråg mellan bränderna på marken. Plöjning och harfning kan vid dessa sveder icke brukas, ty trän, som elden ej förbränt, ligga i kors och tvärs kvar på marken och hindra sådant. Är lyckan så stor, att strax efter såningen regn infaller, gror säden väl; men om utsädet utan väta några dagar ligger på jorden, förmultnar det dels alldeles dels ock af fåglar uppätes. — — — En kappe råg (5,5 l) bör intaga så mycket land, som med ½ tunna (0,8 hl) åkerråg skulle besås" [4]. Enär dessa sveder äro belägna i stora, täta skogar, mognar säden långt senare än uppå åkrarna. Skörden af rågen är högst besvärlig, i följd af de på marken i kors och tvärs kvarliggande, halfbrända träna, hvarför många dagsvärken måste användas på detta arbete. „Säden stackas gemenligen 2:ne gånger, först då säden mäjas och någon tid därefter andra resan, då alltsammans i hela svedjelandet samlas i en stack, som kallas *auma*. — — — Till höslag tjäna icke dessa svedjeland; dels äro de ej bärande öfver 4 à 5 år, innan gräsväxten alldeles aftynar och försvinner, dels äro växterna, som uppkomma på dem, mest sådana, som minst öka bondens hölada eller af boskap och andra kreatur förtäras" [4].

De nu refererade två slagen svedjefall äro i väsentliga afseenden olika. Det typiska för det savolaksiska sättet är tiden, då sveden hugges,

---

[1]) Lit. 80, I. 1773, sid. 303. [2]) Lit. 51, 1751. [3]) Lit. 131, 1742. [4]) Lit. 80, I. 1773, sid. 304 och 306.

samt att den i särskilda repriser får ligga i ro. Det tavastländska svedjefallet karaktäriseras främst genom att det efter nedhuggningen med ens får ligga orördt 1 1/2 à 2 år, och genom att säden icke inmyllas i jorden.

2. Vanlig sved kallas af *Bennet* äfven *vanlig cirkulationssved*, emedan fältet alltid efter en viss tid — 20 à 30 år — kan svedjas på nytt, sedan löfskogen åter uppvuxit. Äfven af detta slags sveder kunna vi särskilja två former: a. *sveder, som brännas utan välterstockar*, och b. *sveder, vid hvilkas brännande välterstockar användas.*

a. *Sveder, hvilka brännas utan välterstockar*, äro enligt *Gadd*[1]) de allra allmännaste. *Hassels* beskrifning[2]) af dessa sveder är uppenbarligen bygd på egna iakttagelser, hvarför jag här följer den. Man väljer, säger han, en god, jämn och bördig mark, bevuxen med jämförelsevis ung löfskog, som hälst bör vara något granblandad. Tallskog är ej lämplig. Skogen nedhugges om våren, så snart träna blifvit fullt löfvade; de största löfträna fällas ej, utan skalas nedtill, på det att de så mycket snarare må torka. Året därpå brännes sveden, när gräset under de nedhuggna träna är tort, hvarpå fallet rödjas. "Jorden blir svedd högst till 2 à 3 tums (5 à 7 cm) djuplek"[1]). Om marken hinner taga gräs, innan den besås, plöjes med svedjeplog. Sveden besås med åkerråg, som inmyllas med plog eller harf. Sedan säden följande år bärgats, plöjes stubben om hösten och besås följande vår med hafre, ärter eller lin, „hvarefter svedjelandet kan brukas till åker eller äng"[2]).

b. *Sveder, vid hvilkas brännande välterstockar begagnas*, beskrifvas fullständigt af *Bennet*[3]). Å de platser, som utses för denna svedjeodling, är skogen så klen, att marken genom dess brännande ej blir nog svedd, i följd hvaraf anlitandet af välterstockar anses vara en nödvändighet. Förrän man nedhugger skogen, kvistas denna med kvistyxe, „så att hela fältet före nedhuggningen ser ut som en till prydnad och nöje underkvistad park, alldeles lik en engelsk trägård, i synnerhet om tillfälligtvis några smala skogsvägar träffa stryka därigenom, och som ofta händer, utsikten från någon höjd är agreabel öfver vidsträckta sjöar och vatten". I juli och augusti fällas dessa sveder. Under vintern därpå huggas af torra granar (ibland af tallar) „6 alnar (3,5 m) långa klumpar, som släpas i högar på öfre ändan af sveden tvärs öfver den fälda skogen". Det är dessa, som utgöra välterstockarna. Nästa sommar i juli månad brännas dessa sveder så att „välterstockshögarna utdelas på särskilda ställen af sveden i smärre högar, tändas vid torr väderlek, och sedan de väl kommit i brand, dragas de med järnkrokarna sakta brinnande och rullande öfver den fälda löfskogen. Härvid intet annat af elden förtäres än tränas torra löf och kvistar, mossa och gammalt gräs, som finnes på marken; och är detta svedjande så lindrigt, att den gamla, starka gräsroten efter några dagar, i synnerhet om det kommer regn, utspricker i nya skott; och om det med plöjningen för länge uppskjutes, så möter största svårighet vid dess förrättande af det öfverhand tagande gräset". Sedan man försett sveden med inhägnad, gjord af en del kvarblifna trän, „upp-

[1]) Lit. 80. I. 1773. sid. 307. [2]) Lit 51, 1751. [3]) Lit. 92, 1791.

läggcs resten af dessa i högar på korsbockar från marken". Slutligen besås sveden „i slutet af juli med vasaråg, som är en sibirisk rågsort med öppna ax, kommen från tartariska stepperna, där den växer vildt, och som släpper kornen, så snart den mognar". Tre tunnland (1,5 ha) besås med 1 tunna (1.6 hl) råg. Rågen inplöjes med svedjeplog och harfvas väl med kvistharf. „Af många sås hafre följande år utan föregående bränning och därpå ännu hafre eller sibiriskt bohvete". Till dessa af *Bennet* gifna upplysningar kan från *Gadds* redogörelser biläggas följande: „I allmänhet påstå landtmän, att till det ringaste 6 lass brännestockar (välterstockar) tarfvas i dessa svedjeland på kapplandet; gör således på 1 tunnland (0,5 ha) 180 lass. På några orter måste dessa stockar på 1/2 och 3/4 mils väg ifrån sveden ofta tillskaffas". Enligt *Heinricius*[1]) brukades i Stor Lojo välterstockar, hvilka där kallades för „kastföra"; de förekommo blott „i den händelse man tror, att ej fallet skall väl brinna året därpå. — — - Själfva svedjandet sker sedermera 1:o om våren, då man ämnar så vårsäd, 2:o för och efter Johanne, om man tänker att så rofvor och rotråg, 3:o Jakobi tid till ordinarie råg. Landet uppköres ej mera än en gång, då ock med det samma säden nedmyllas. Där grof skog varit, och man sår rotråg, lämnas marken ofta ouppkörd, och i stället har man får och boskap några dagar därpå, utan tvifvel till att genom deras trampande fästa kornet och göra marken lösare. — — — Somliga bruka ock hafre här och där".

3. **Kornsvederna** afvika från de föregående därigenom, att medan det atgår åtminstone 3 år till svedjefallens beredande och 2 år till de vanliga svedernas utförande, blir kornsveden färdig samma år den påbörjas. Till detta slags sveder väljas vanligen höga böstmarker med fin och frodig blandskog[2]), som fälles om våren, när löfvet spricker ut. „Sedan kvistas träna strax och skatarna afhuggas, och sveden brännes samma år, så snart tort blir[3])". Välterstockar användas icke sällan äfven vid detta slag af sveder[4]). Sa fort som möjligt efter brännandet besås sveden med korn, som plöjes och harfvas in som vanligt. I händelse man vill odla bohvete å dessa sveder, sker sådden något senare[3]). Blir svedens brännande af en eller annan anledning fördröjdt, besås sveden i slutet af juli med råg[4]). *Jurelius*[5]) omtalar, att han år 1740 i Hollola socken i Tavastland såg kornsveder, vid hvilkas anordning man opererade något annorlunda. Särskildt maste såsom en egendomlighet antecknas uppgiften om att stubbarna uppbrötos, något, som vid sveder i alla tider varit högst sällsynt. *Jurelius'* beskrifning har följande lydelse: „Skogen, som bestod af små björkar, tallar och enbuskar, nedhöggs, och det, som dugde till ved, bortfördes. Därpå tog bonden en torr tallstock, tände eld på den samma och med en s. k. båtshake, bestående af en järnkrok, fästad vid ett långt träskaft, vältrade stocken, hvarigenom gräsvallen afbrändes. När nu stocken blef afbränd, togs en annan. Då fältet sålunda afbrändt blef, gräfde de upp jorden, som det brukades på svedjor, och bröto upp stubbarna samt därpå såddes kornet, som blef nedharfvadt med

[1]) Lit. 169, sid. 32. [2]) Lit. 92. 1791. [3]) Lit. 131, 1742. [4]) Lit. 51. 1751. [5]) Lit 90. 1773.

träharf, hvars tinnar voro af trä. Här sag jag 6-radigt korn, som jag ej förr sett".

4. **Katningssved.** Bland mindre allmänna svedjeslag omtalar *Gadd*[1]) ett, som han kallar *pykälämaa* eller *pykälikkö*. Dessa katningssveder förekommo „i Karelen och på några orter i Savolaks". Härtill valdes torra moar och hedar, bevuxna med större eller mindre tallskog. „Träna af denna skogen ombarkas, katas eller aftäljas barken så högt, som en karl bekvämligen räcker, och det till ½ alns (0,3 m) längd. Att löfskog vätter ifrån slika sveder åt norr, därom är landtman mycket angelägen samt i synnerhet mån därom, att den icke af någon nedhugges, emedan frön ifrån en slik skog till ny skogsväxt på heden eller mon, sedan tallskogen förvissnat eller förtorkat, skall kringspridas. Den afbarkade skogen lämnas i detta tillstånd till förvissnande och aftynande ibland orörd hela 20 åren, till dess den af närstående löfskogs frön planterade och uppvuxna nya, späda skogen på heden kan afsvedas. I fall ett slikt till sved ämnadt ställe förut varit öfvervuxet med löfskog, kan det snarare nytjas till sved. Som de afbarkade och förvissnade, stora träna af storm och blåst inom förenämda tid måste blifvit nedstörtade och omkullfallna, nedhuggas nu, när svedjebruket skall ske, endast den på heden sedermera uppkomna späda löfskogen med de mindre tallarna, hvilka igenom elds tändande uppbrännas och marken härmed afsvedes. Härpå utsås säden, hvilken med svedjeharf nedmyllas, där det sig göra låter". *Gadd* tillägger — synbarligen med allt skäl —, att „detta svedjande är det fördärfligaste, som kan upptänkas".

5. **Rofsvederna** upptogos i regeln på allra enklaste sätt, och berodde det ofta nog blott på en tillfällighet, att en rofsved anordnades. När något mindre stycke skog med torr mark af en händelse brunnit, nedhöggos träna och jorden besåddes med rofvor. Detta tillvägagående omtalas af en mängd författare från denna tid, och påtagligt är, att det var mycket vanligt i olika delar af landet under ifrågavarande århundrade. Ett något mera inveckladt sätt beskrifves från norra Savolaks af *Bennet*[2]) sålunda: „Roflanden fällas af fin och frodig blandskog ibland sommaren förut, men äfven samma år, brännas med välterstockar i början af juni månad och besås gemenligen i 3 skilda repriser: 1:sta sådden sker merändels 14 dagar före midsommar, och dess växt tjänar dels att taga fröstockar utaf, dels att såsom brådast vuxen nytjas till sommarföda; 2:dra sådden sker veckan före midsommar; af det utsädet vinnes de bäst stadgade rofvor att i grafvar konserveras öfver vintern; och 3:dje sädet, som sker veckan efter midsommar och således hinner blifva minst mogen, gifver de smakligaste matrofvorna från hösten till julen, då man först börjar tillgripa konservationsgroparna. Jämte det sista sädet roffrön brukas att tillika utså svedjeråg, som skördas följande året. Därest det icke sker, så upplöjas roflanden om hösten efter bärgningen, och nästa vår utsås i dem korn, blandsäd, hafre eller grå ärter". I stället för rofvor sås ibland lin i dylika sveder.

---

[1]) Lit. 80, I, 1773, sid. 301. [2]) Lit. 92. 1791.

Af de nu i korthet refererade, under 1700-talet brukliga svedjesätten är otvifvelaktigt den s. k. katningsmetoden den mest skadliga, hvilket ocksa *Gadd* intygar. Ocksa den första metoden, svedjefall, maste räknas bland de allra mest fördärfliga, da ju jorden därvid brännes upprepade gånger och djupt.

Dikning förekom vid svedjebruket ytterst sällan, och författarne gifva endast undantagsvis nagon notis därom. *Gadd*[1]) omnämner, att „det brukas ej allmänt, att förrän svedjelandet itändes, omdika det samma, men som dock efter 1660 års förordning om skogseldar, allmänna lagen B. B. 14 cap: 12 § och 1734 års skogsordning 28 § det alltid borde ske, värkställes det ock af en del försiktiga svedare".

Stängsel kring svederna. Angaende dessa föreligga högst obetydliga meddelanden. Den enda, som mig veterligen mera i detalj redogör härför, är *Gadd*[2]). „I norra orterna af riket och i synnerhet i Finland brukas ännu omkring egor i skog och mark sadana stängsel, att den närstående frödväxta skogen nedfälles till förhuggning om dem, hvarvid lämnas alltid rotändan af de nedfälda träden till en del fasthäftade och liggande på stubben, men skatändarna uppresas däremot med tvänne störar i kors. Och när efter svedjandet af brandar och sotved gärdesgård anlägges, nytjas därtill de kolade träna till gärdestrador med ordentliga störar och vidjor, hvaraf äfven en bättre och tjänligare hägnad uppkommer; men stör tages därtill utan särdeles val och urskiljning, mindre af löf- än af barrträn". I Stor Lojo[3]) "sker hägnandet strax efter bränningen, och brukas därtill de öfverblifna trän, som uppå i kors satta och i jorden fästade störar sättas eller ock uppsättas blott af ris, hag, utan några störar, i synnerhet å de ställen, som äro langt belägna ifrån byar, och man ej befarar svin och andra sina kreatur. Om landet, som ämnas till ständig aker, uppföres ordentligt hag".

Arbetenas ordningsföljd under sommaren å en gard, där svedjebruk idkades, var i Wiitasaari socken[4]) följande: „Sa snart jorden öppnas, skötes först akern, sa brännas svederna och rödjas, att de strax efter midsommar äro färdiga att besas; därpa slas ängarna; sedan fällas svederna till nästa ar; hvarpå skörden tager vid, och därpa utsas höstsädet i akern". I andra delar af landet skedde nya sveders nedhuggning tidigare pa sommaren.

Svedjebrukets kulturväxter. På svedjeländerna odlades under 1700-talet en mängd olika växter: rag, korn, hafre, ärter, bohvete, lin och rofvor. Största rummet a landets svedjemarker intogo ragen och kornet. Dessa växter omtalas sasom förekommande a svederna i alla delar af landet. Sasom *egentliga svedjelandsväxter*, hvilka hufvudsakligen användas pa sveder och endast obetydligt i aker eller kärr, äro följande att framhalla: a) rotrag, b) bohvete och c) rofvor. Äfven d) linet var i en del landsdelar förnämligast svedjelandsväxt. *Rotrågen* karaktäriseras af *Bennet*[5]) sasom hafvande „slutna ax, som behalla kornen efter mogningstiden fastare än förut" i motsats till vasaragen.

[1]) Lit. 80, I. 1773, sid. 306. [2]) Lit. 80, I. 1773, sid. 2—3. [3]) Lit. 169, sid. 33. [4]) Lit. 107. 1777. sid. 92. [5]) Lit. 92. 1791.

som „är en sibirisk ragsort med öppna ax, kommen från tartariska stepperna". *Gadd*[1]) omtalar, att „sädeskornen i roträg äro långt smärre än i åkerrågen, uppgå ock aldrig med den senare i godhet. Roträgshalmen äter boskapen ej gärna, icke häller är den så födande som halm efter annan sädesväxt". Ett tunnland (0,5 ha) besås med 8 à 10 kappar (44 à 55 l) roträg. I Stor Lojo[2]) utsås dylik råg i sveder strax efter midsommar. Enligt *Gadd*[3]) ansåg man i Satakunta för nödvändigt, att „hvartannat år uppblanda roträgen med annan råg, ty annars aftager den i godheten". Såsom redan omnämdt, brukade man så rofvor ibland roträgen i svederna. „De hindra hvarandra alldeles icke i växten, utan växa bägge lika frodigt"[4]). — Angående *bohvetet* anföres af *Sten Carl Bjelke*[5]) att det „brukas i Wiborgs län och omkring Willmanstrand samt i några ställen af Karelen och Tavastland så ock uti hela Savolaks förutom Idensalmi, Kuopio och en del af Leppävirta församlingar, jämväl i Nyslotts län, de socknar undantagne, som stöta till emot Österbotten. Men hvarföre denna säd är så godt som obekant i de öfriga orterna i Finland, kan man ej så noga veta"[6]). Egendomligt är att konstatera, det detta område för bohveteodling nästan fullkomligt öfverensstämmer med den areal denna växt intager mer än 100 år senare, hvarom närmare i nästföljande afdelning om XIX:de seklets primitiva jordbruksmetoder. Hvad vidare beträffar bohveteodlingen på 1700-talet, så må anföras, att man redan då funnit, att „kölden är bohvetets värsta fiende"[6]), och att "*tatari talari teke, tatari talotomaxi*"[6]), hvilket på nutida finska torde lyda: „*tattari talarin tekee, tattari talottomaksi*", d. v. s. „bohvetet gör dalern, bohvetet gör (ock odlaren) utan gård". Osäkerheten vid denna odling var således redan på 1700-talet klart konstaterad. Dock prisas denna växt för dess stora skördar. „3, 4 à 5-dubbelt och därutöfver mera lönar det mödan än annan säd, så att 30, 40 och 50:de kornet ej är sällsynt; men ock ofta högre, så att man äfven talar om dem, som efter 12 kappar (66 l) fått 50 tunnor (82,4 hl) eller 129:de

[1]) Lit. 80, I. 1773, sid. 304. [2]) Lit. 169. [3]) Lit. 72, 1751. [4]) Lit. 169, sid. 33. [5]) Lit. 133, 1746.
[6]) Huru viktig denna växt ansågs i Savolaks framgår af följande „Prosten *Poppii* i Jockas vackra berättelse", citerad af *Bjelke*: „Hvad nytta denna härliga säd gör uti ett hushåll, kan ej till fylles berömmas; ty med ett ord sagdt: af denna ena säden, om den väl lyckas, består en bondes fjärdedels föda om året, änskönt man dock måste det tillstå, att bonden ej förstår sig uppå att använda henne till sin så mångfaldiga förmån, som han borde. Det mesta förtäres af honom i bröd och mjölgröt, hvilken senare är i synnerhet om somrarna hans vanliga morgonspis och hälst med färskt smör och surmjölk hans delikatess. Brödet göres både surt och osyradt; det sura brödet syras in mesta delen med rågmjöl. Understundom bakar man det med jäst som annat knäckebröd; det osyrade och det, som bakas med jäst, smakar bäst; men varder det gammalt öfver 8 à 14 dagar, så blifver det tort och mister sin goda smak. Att reda mat, i synnerhet rofvor med bohvetemjöl hålles af en bonde här för bättre än annat mjöl. Men de, som veta att mala det till gryn, hafva däraf dubbel nytta. Dessa gryn äro en härlig spis, när man däraf vill koka gröt eller välling, ty hon har smak nästan som en mandel, är hälsosam och ligger lätt i magen; i synnerhet är hon god att äta om kvällarna. Några hålla den bättre än risgryn. Vill man mala dessa gryn till fint mjöl, som hälst borde ske med stålkvarn, kan man koka däraf en kostelig Bianc eller mos. Äfven kan man ock göra däraf munkar och koka semlor med mjölk och smör, som äro mycket smakliga. Brännvin, brändt af bohvete med litet malt ibland, är kosteligt klart, har en blaaktig färg och lägger sig intet på bröstet".

kornet, och vet man många, som härigenom repat sig och må väl i denna dag" [1]. *Gadd* [2]) anför, att „i Finland sås bohvete allmännast i svedjeland och på de ställen, där vid ängsrödjningen uppå hårdvallsmark man afbränt några ihoplagda rishögar. Bohvetet sås icke i åker här i landet, annars än då åkern i brist på gödsel hvart 3:e à 4:de år blifvit utmagrad och icke förmår mera bära annan säd". I samma arbete (sid. 445—446) omtalar *Gadd*, att „besynnerligt är det med bohveteslagen, att så snart de inom skalet fått något, ehuru ringa ämne till kärna, så äro de dock emot all annan sädesvara fullkomligen frödiga och tjänliga att kunna sås. Om groddämnet efter våra finska bönders utsago endast hunnit till ett fint hårs eller tagels storlek, är det redan fullkomligen stadgadt och i stånd att åter fortplanta sitt släkte. — — — I mager jord utsås bohvetet något tidigare, men annars lika tid med kornet". Skörden m. m. utfördes enligt samma källa sålunda, att „bohvetet upptages med lie i små runda stackar på marken med halm och granris öfvertäckt. På några ställen lägges det ock strax upp på torkhäsjor, hvilket ännu är bättre, i synnerhet om regnaktig skördetid inträffar. När bohvetet skall ritorkas, är det ganska angeläget, att det ej sker i för mycken hetta, ty däraf tager fröet ganska lätt skada samt blifver oskickligt att gro. Högst behöfver det 2:ne dygn att torkas, förr än det uttröskas". — *Rofodlingen* förekom under 1700-talet rundt omkring hela landet och så godt som alltid i sveder. Från olika delar af Finland, t. ex. Kronoby [3]), Hvittis [4]) och Hollola [5]), framhålles, att rofvorna trifvas bra och gifva ymniga skördar. Odlingssättet å sveder är redan ofvan omtaladt. „Vid Michaëlitiden ryckas rofvorna upp ur jorden, och sedan man afslitit blasten, hvilken de torka och använda i stället för kål, gömmas rofvorna i underjordiska förvaringsställen" [6]). Vid förvaringen af blasten betjänade man sig såväl i Tavastland [7]) som i Satakunta [7]) af ett slags silos, hvilka benämndes „*pandio*". De i sistnämda landskap begagnade beskrifvas på följande sätt uti senast citerade arbete: „*Pandio* kallas här en kåltillredning, som sker på det sättet, att i roflandet samlas alla rofbladen i en hög på marken, och i högen kastas sedan några glödande stenar, som dem möka. Därpå tillredes en rundel af spjälar, och därutinnan sammanpackas helt hårdt alltsammans, beläggеs med tyngd och lämnas sedan så att stå till instundande vinter, då det med första slädföret hemföres, hvilket då är så hårdt tillfruset, att hvad som behöfves, med yxe måste lossas därifrån. När detta skall nytjas af folket, låter man det först upptina, sköljer det väl i många vatten, och sedan kokas det och brukas i stället för surkål af bönderna. I goda år är folket dock ej så mycket angeläget om denna rätten för sig själft, utan samla och tillreda de då sådant allenast för sina kreatur, hvilka därmed väl födas". I en del trakter af landet hade rofodlingen påtagligen en större betydelse, och pågick den där med nära nog ohäjdad fart. I landets sydliga del minskades den däremot smaningom, dels i följd af att svedje-

[1]) Lit. 133, 1746. [2]) Lit. 80, I. 1773, sid 442. [3]) Lit. 53, 1755. [4]) Lit. 73, 1759 [5]) Lit. 84, 1792. [6]) Lit. 71, 1744. [7]) Lit. 72, 1751.

bruksmetoderna öfverhufvud därstädes fingo gifva vika för åkerbruksmetoderna, dels i följd af att potatisodlingen där vann allt större betydelse för landtmännens ekonomi. *Gadd*[1]) har sökt utröna i hvad mån en del „planteringar", till hvilka rofvorna räknades, till- eller aftagit i Nylands och Tavastehus län, och säger han sig hafva kunnat konstatera, att rofodlingen betydligt minskats från år 1770 till år 1780. Enligt hans utsago exporterades till städerna under det förra året 2,437 tunnor (4,021,0 hl) rofvor, men under det senare blott 894 tunnor (1,475,1 hl), siffror, som han förmenar bevisa en tydlig minskning i produktionen. — *Linodlingen* utfördes under nu ifrågavarande århundrade dels på sveder dels på åkrar, och fanns det trakter t. ex. i Tavastland, där den främst förekom på sveder. För att undvika upprepningar redogöres för de närmare detaljerna vid tal om linodling på åker, men vill jag dock hvad särskildt angår odlingen å sveder påpeka följande förhållanden. I Orihvesi och Längelmäki socknar i Tavastland, där enl. *Kalm*[2]) linkulturen stod högst i landet, odlades mycket lin i sveder. Den just nämde författaren anför om dessa linsveder följande: „Linsvederna huggas af något ung björk på lermark. — — — All gammal skog hålles vara oduglig till linsvedja. — — — Dessa svedjor böra väl brännas, och sedan fröet är väl sådt, nedmyllas det väl med svedjeplogen eller -harfven. Annars brukas här ock sås lin på sådana ställen, som 1, 2 à 3 år förut varit svedjade, om jorden är därtill tjänlig, till hvilken ända de vintern förut släpa dit torra tall-, furu- och granstockar och sedan om våren, när torr väderlek är, bränna jorden väl samt tillreda den på samma sätt som andra svedjor". Äfven i Savolaks odlades lin uti sveder. *Tuneld-Björkegren*[3]) omnämner bland annat, att „lin sås i synnerhet i Pieksämäki socken, dock till ringa myckenhet, i små svedjor". I Stor Lojo[4]) odlades lin ofta nog på svedjeland. Det utsäddes „något efter Johanni".

Växtföljder å svedjeländer. De svedjeländer vi kallat svedjefall, besåddes vanligen blott en gång och då med råg; stundom inträffade dock, att odlingen fortsattes äfven följande år, och var det då också gemenligen med råg, som sveden insåddes. Ju mera skogarna blefvo svedjade, desto sällsyntare blefvo emellertid svedjefallen, och desto mera brukades det s. k. vanliga svedjesättet, vid hvilket oftast förekom flere års odling af en och samma sved. I *Tuneld-Björkegrens* geografi[3]) anföres, att „i norra Savolaks, nämligen i Idensalmi, Kuopio, Leppävirta, en del af Rautalampi och Pieksämäki socknarna lämnas svedjorna gemenligen efter första sädet att skoglöpa". Påtagligt är, att skogen i dessa trakter ännu erbjöd talrika tillfällen till svedjefall, men så var icke mera händelsen i södra Savolaks, ty i samma källa heter det: „I de öfriga socknarna sås i rågstubben hafre och bohvete till 2 à 3, högst 5 säden, hvarefter de gräsrikare lindorna nytjas i några år till höbärgning, men en så ofta plöjd mark bar ej så snart skog på sig som den, hvilken en gång nytjats till säde". I Puumala socken i södra Savolaks[5]) „bruka de att så på ett land, när det

[1]) Lit. 76, 1789. [2]) Lit. 56, 1757. [3]) Lit. 78. [4]) Lit. 169, sid. 33. [5]) Lit. 133, 1746.

är godt och bärande, först bohvete, sedan hafre och så igen på tredje året bohvete.“ Från Karelen omtalas[1]), att „man kan i Pielisjärvi, Nurmes, Ilomants, Tohmajärvi och Kides socknar ofta efter en enda svedjebränning, utan annat besvär än sädens nedmyllande, 3:ne år å rad skörda god afkastning“. I västra Finland brukade man enligt *Hassel* ofta besä vanliga sveder först med råg och sedan denna bärgats, antingen med hafre, ärter eller lin.

Odling af blandsäd å sveder förekom också under 1700-talet, om än uti inskränkt mån. Den i Finland senare så vanliga blandsäden, korn och hafre, omtalas mycket sällan under detta sekel; den omnämnes t. ex. från

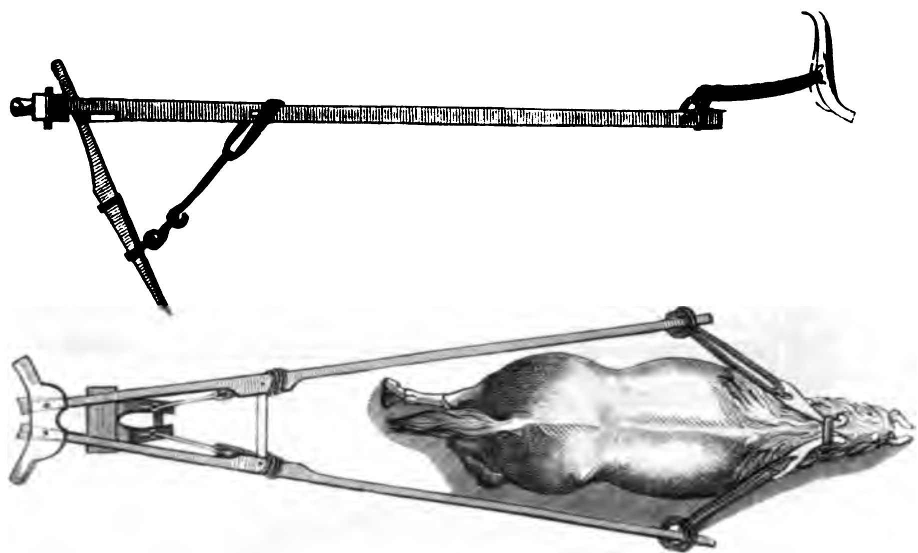

Fig. 20. Gaffelplog från norra Savolaks enligt *Bennet* 1791.

norra Savolaks af *Bennet*[2]). Däremot föreligga från olika delar af landet notiser om odlingen af en egendomlig art af blandsäd, om man ens kan under denna benämning sammanföra så olikartade växter som rofvor och råg. Denna odling är redan tidigare skildrad på tal om rotråg.

Redskap vid svedjebruket. Hufvudredskapen vid svedjebruket voro: 1) gaffelplogen, 2) kvistharfven, 3) svedjekrattan, 4) kvistyxen, 5) yxen och 6) dragkroken. Den förstnämda beskrifves och afbildas af *Stephan Bennet* uti *Ny Journal till Hushållningen* för år 1792, och meddelas här en kopia (fig. 20) af denna bild jämte hans beskrifning.

---

[1]) Lit. 152, 1885, III. sid. 79. [2]) Lit 92, 1791.

„Plogen består af handtaget, gjordt af stark björk eller ek, hålles med bägge händer och hästen styres med skaklarna, som vid ryckningen något fjädra sig, utan tömmar, i det skakeln vrides åt sidan på hästen. Plogträet är likt en grepe och självvuxet, järnadt på ändarna och uppbundet med hängrepen på skaklarna, så att det sitter i bänd mellan bröststycket och handtaget. Under plöjningen bäres plogen med bägge händer, upplyftes, då det tager emot, att hästen studsar, och nedsättes eller liksom nedhugges genast i marken, då hindret är passeradt. Anspänningen är blott med 2:ne långa tågstroppar från lokan i stället för dragläder, hvilkas ögon trädas igenom vidjelänkarna, som äro borrade genom skakeln, och sedan smygas öfver skakelns ända; allt annat anspann skulle fördärfva en häst första dagen". *Mennander*[1]) anför, att å Österbottens sveder „brukas till sädens inmyllande, som sås på askan, i de norr belägna socknarna en *sahra*, gaffelplog, (se under Åkerbruket), men med helt rätt eller bakut vändt mullspår, att det ej må fästa sig under trärötterna, utan obehindradt kunna gå öfver dem och äfven lyftas".

Kvistharfven, hvilken enligt *Bennet*[2]) afbildas här nedan, beskrifves af honom på följande sätt:

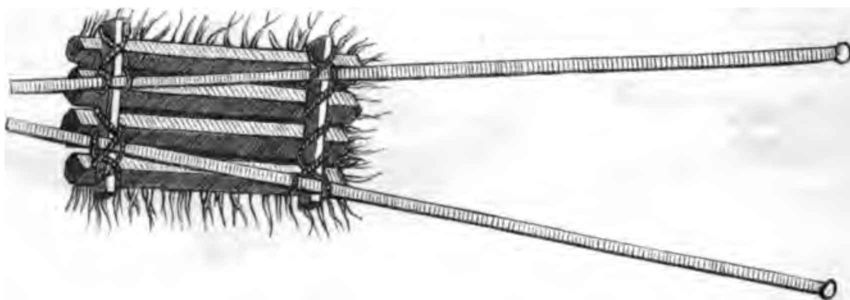

Fig. 21. Kvistharf från norra Savolaks enligt *Bennet*. 1791.

"Kvistharfven göres på det sätt, att man hugger några väl kvistiga granklumpar 2 alnar långa med kvistarna uppå; dem klyfver man på en hög stubbe med förvarande af kvistarna, hvardera i 4 delar, och af dessa tager man 4 eller 6 st., allt som de äro kvistiga till, hugger kvistarna af vid spetsarna, att de förblifva jämt 5 eller 6 kvarter (0,75 à 0,90 m) långa, och ställa dessa 6 klyftor tätt bredvid hvarandra, stående på sina stympade kvistar. Då har man 2:ne tvärslåar till reds, och med friska vidjor dugligt fastbinder man slåarna litet från hvardera ändan; sedan binder man därpå ett par fimmelstänger, som stå så mycket baköfver, att man med ändarna kan lyfta harfven öfver elaka ställen, stubbar och stenar". Kvistharfven beskrifves eller omnämnes af flere författare från 1700-talet, t. ex. af *Mennander*[1]).

[1]) Lit. 43, 1751. [2]) Lit. 92, 1791.

Svedjekrattan omtalas af de flesta författare, som skildra svedjebruket. Detta måhända det mest ursprungliga af alla jordbearbetningredskap bestod af en armstjock trästam, å hvilken en eller par grenar kvarlämnats i ena ändan (se fig. 1—4). Med dessa grenar uppskrapade man jordytan och inmyllade dymedels säden kring stenar och stubbar. Detta uråldriga redskap hade redan under 1700-talet erhållit en — så att säga — kulturform, hvilken beskrifves och afbildas af *Mennander* [1]) på följande sätt:

Fig. 22. Svedjekratta från Österbotten, kulturform, enligt *Mennander*, 1751.

„Hvar mycken sten är, låter sig gaffelplogen ej väl bruka; ty nytjas i dess ställe en kratta, den finnarne kalla *hara*, som är gjord af järn, klufven i tu och något trubbig i ändarna; hvar gren är något tjockare än en vanlig harfpinne, tvärhandslång. Rätt ofvanför grenarna är det klufna järnskaftet böjdt till en rät vinkel, som krökes i vinkel tillbaka och slås igenom träskaftet. När intill kroken i klufna ändan pådrifves en järnring, så att hela järnredet sitter fast vid träskaftet. Med detta redskap krattas säden ned i svedjan mellan stenar och öfverallt, där sahran ej kan brukas".

Yxens, kvistyxens och dragkrokens användning är redan ofvan skildrad. Vi meddela afbildningar af de två sistnämda redskapen enligt *Bennets* [2]) teckningar. Han anför, att „kvistyxen är gjord af järn och på äggen stållagd med tjock buk; bör väga minst 3 marker, ända till 5 marker".

Fig. 23. Kvistyxe från norra Savolaks enligt *Bennet*, 1791.

Dragkroken är, säger *Bennet* [2]), „en sådan krok, som behändigt kan sättas på nytt skaft, då det gamla afbrinner: skaften äro alltid af färska trän, för att de icke så lätt brinna".

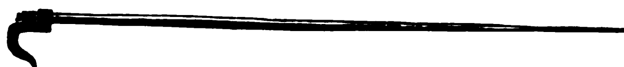

Fig. 24. Dragkrok från norra Savolaks enligt *Bennet*, 1791.

Sädens skörd och inbärgning samt dess tröskning. Angående dessa förhållanden meddela författarne högst obetydliga detaljer, hvilka alla tyda därpå, att skörd, tröskning m. m. vid svedjebruket öfverhufvud utfördes på samma sätt som motsvarande arbeten inom åkerbruket, hvarför jag får hän-

---

[1]) Lit. 43. 1751. [2]) Lit. 92. 1791.

visa till redogörelsen rörande detta. Här må endast angående sädens förvaring anföras, att „svedjerågen i Wiitasaari socken i Tavastland förvarades i aflånga stackar (*pieles*), hvaremot savolaksarnes voro runda (*auma*)“ [1].

Nyttan af svedjebruket. Otvifvelaktigt var under 1700-talet bland menige man den åsikten stadgad, att svedjebruket var såväl för den enskilde som för landet i alla afseenden nyttigt och nödvändigt; annat kunde ju ej häller komma i fråga, då detta odlingssätt utgjorde den finska allmogens hufvudsakliga jordbruksmetod. Bland samhällets mera framskjutna personer tyckas dock åsikterna angående svedjebrukets gagnelighet för landet varit tämligen delade, i det flertalet afgjordt uppträdde emot denna uråldriga odlingsmetod, under det andra, om än i allmänhet försiktigt, uttalade sig till förmån för den samma. Då denna sak är af stort intresse, vill jag här anföra åtskilliga omdömen om svedjebruket, hvilka härstamma från en del af den tidens främste män i Finland. *Faggot* [2]) klagar öfver att „inbyggarne besynnerligen på de stora ödemarkerna i norra delen af Finland öfverfara skogarna med ett ständigt svedjande, så vidt de någonsin hinna med, och så fort skogen kan växa till igen“, och han karaktäriserar svedjandet såsom „ett landtbruk, som snörrätt strider mot förnuft, natur och hushållning“. *Carpelan* [3]) däremot prisar svedjebruket och påpekar, att „kände västerbottningen så väl sättet att svedja som savolaksaren och karelaren, skulle han exportera säd, i stället för att han nu icke sällan nödgas köpa“. *Mennander* [4]) säger sig „ej på något sätt gilla svedjebruket“, och äfven *Gadd* ställer sig i sina talrika afhandlingar såsom en afgjord motståndare till detta odlingssätt, men han klagar ock öfver att på en del orter i Nylands och Tavastehus län „allt slags svedjande är för mycket inskränkt emot lagens afsikt, så att bonden intet tillåtes att hälst igenom ett nyttigt och förnuftigt rissvedjande bereda sig ett litet rofland om året; att ej med stillatigande förbigå det, att af öfverdrifven stränghet emot allt slags svedjande allmogen ofta betages allt tillfälle att i sveden idka deras förra vanliga bohvete- och rotrågssäden, hvaraf de likväl tillförene haft till egen föda och till afsalu en så utmärkt förmån och nytta; önskligt är för den skull, att de skogsödande svedjesätten genom allmän lag måtte urskiljas ifrån dem, som äro lämpliga rödjningssätt i all slags skogsbygd, och igenom hvilka skogens återväxt i stort äfven snarast kan befrämjas“ [5]). *Hassel* ställer sig ungefär på samma ständpunkt som *Gadd*, i det han uttalar sig på följande sätt: „Som nu det lärer vara onekligt, att svedjandet bör afskaffas, så är icke min mening, att det skulle ske tvärt på en gång. Ty det vore icke annat än att taga brödet från invånarnes mun och göra landet strax öde. Utan fordrar sakens beskaffenhet, att det sker efter hand och sålunda, att hvar och en bonde pålägges vid hemmanets förlust att årligen uppodla något visst och honom föresatt till åker och äng“ [6]). Den sistanförda tanken uppbars äfven af den ofvan citerade *Carpelan* [3]), enär han för att småningom inskränka svedjebruket

[1]) Lit. 107, 1777. [2]) Lit. 34, 1750. [3]) Lit. 44, 1792. [4]) Lit. 131, 1742. [5]) Lit. 76, 1789. [6]) Lit. 51, 1751.

och befordra åkerbruket „vid böter af 24 skilling åt sockens fattiga ålade hvarje hemmansåbo i Pielisjärvi socken i Karelen att årligen uppodla minst 4 kappland (6,6 ar) åker, som egde stenfri jord, 2 kappland (3,3 ar) åker, som hade stenbundna egor, samt hvardera äng om ett lass afkastning"[1]. *Cneiff* ställer sig mycket bestämdt på svedjebrukets motståndares sida, i det han uttalar, att „om mitt råd gäller, fördömes billigt allt svedjande, som är träns mordbränneri". Också *Kraftman* förkastar svedjebruket, för så vidt det gäller landets mera odlade trakter, men uti en med värma och öfvertygelse skrifven polemisk afhandling: „*Tankar om svedjande och huruvida det tål inskränkning uti norra delar af Tavastland, Savolaks och Karelen*"[2]) uppträder han energiskt mot inskränkningsplanernas utsträckande äfven till dessa trakter. Han anför bland annat i denna afhandling härom: „Allt tvång vid svedjehandteringen och fast mer ett svedjeförbud i gemen och på en gång vidtaget, är åtminstone ännu icke öfverensstämmande med sin goda afsikt, utan måste nödvändigt slå ut till landets och många tusende familjers kännbaraste fördärf, såväl som hvars och ens obotliga skada, som har att hämta sin ränta eller uppehälle af bonden". „At denna art" — säger *Kraftman* vidare — „är norra delen af Tavastland såsom mesta delen af Hollola moderkyrkoförsamling med Asikkala, Nastola och en del af Kärkölä kapeller, icke mindre Padasjoki, Kuhmois, Laukkas, Saarijärvi, Wiitasaari, Rautalampi och merändels Jämsä och Korpilaks församlingar, till hvilka jag lägger Sysmä, Hartola, Iittis och Heinola, som icke länge sedan äro fördelta under Kymmenegårds län och därföre hittills blifvit uti sin svedjefrihet orubbade; att icke nämna många flere, som icke mindre hafva en likhet med savolaksiska grannskapet och åtminstone till vissa trakter äro i lika belägenhet. Savolaks och Karelen har jag dels själf sett, dels ock hört af deras bästa landtbrukare, att hvad jag nu om förenämda orter i Tavastland anfört, är fastmer till dem lämpligt". Slutligen må framhållas *Konung Adolf Fredriks* uttalande om svedjebrukets skadliga följder uti den berättelse öfver sin 1752 företagna finska resa han i rådskammaren uppläste den 26 oktober samma år[3]). „Folkets omåttliga benägenhet till svedjande kan uti mer än ett afseende aktas fördärflig och skadlig. Jag har funnit den samma sträcka sig på många ställen savida, att den fruktbaraste jordmån öfvergifves, och bonden saknar nödigt tjänstefolk, när uppå dess egor intet tillfälle är till ett slikt förfarande, hvaremot vid de någorlunda skogrika hemmanen arbetarne sig villigt inställa, hvilka enär den obrända skogen ej kan vara för så många yxor tillräcklig, vände dem ofta på den, som varit 2 à 3 gånger bränd, så att den ringa del af matjord, som öfrig funnits, alldeles af elden måste förtäras. Häraf kan klarligen ses, att skogen ej allenast därigenom otillbörligen förödes och självfva jorden fördärfvas, utan ock att det är ett märkeligt hinder uti den allmänna hushållningen, i det landtmannens hug blifver dymedelst alldeles vänd ifrån tjänligare sysslors förehafvande, hvarvid dess tid och arbete till större nytta och förmån för honom och det all-

[1]) Lit. 45, 1786. [2]) Lit. 91, 1765. [3]) Lit 79, 1752.

männa samt utan eftervärldens skada nedläggas kunde. Och ehuru svedjandet, som vid vissa tillfällen och med behörig varsamhet anstäldt torde kunna hafva nagon nytta med sig, såväl i afseende därtill som ock i att hemmanen på vissa orter äro därför skattlagda, intet alldeles förhindras kan, så bevisa likväl ofvananförda dess olyckliga påföljder uti hushållningen nödvändigheten af dess inskränkande i möjligaste mätto".

Inskränkning i svedjefriheten genom lagbud och styrelseåtgärder. Då den förhärskande uppfattningen af svedjebruket inom de ledande jordbrukskretsarna var sådan den nu skildrats, är det icke förundransvärdt, att sträfvandena för svedjefrihetens inskränkning, hvilka vidtagit i vårt land redan under 1600-talet, fortsattes under adertonde seklet. Skogsordningarna, hvilka utgåfvos under 1730-talet, gingo i samma riktning som de äldre förordningarna, och „Riksens Höglofliga Ständers Finska Deputation" visade sig [1]) gynnsamt stämd gentemot inskränkningssträfvandena. *Mennander* förordar [2]) det i samma deputations betänkande framstälda yrkandet på att landshöfdingarne skulle „låta undersöka, hvarest svedjande må tillåtas, och till huru mycket må därtill lämnas tillstånd, då till allmogens lindring i besvär och kostnader utsyning därå bör ske för sex år isänder; dock således att uti syningssedeln tydligen nämnes, hvilken plan eller sjättedel hvarje år må fällas, på det årligen må vara något att tillgå och icke allt på en gång tillgripas; således som ock kan hända, det en åbo afflyttar inom sex åren, då det vore alldeles obilligt, att den tillkommande skulle finna allt för sig afsvedjadt". Enligt 1734 års skogsordning är det endast frälsejordens egare, som såväl utom som inom den omgärdade marken fritt få idka svedjebruk i sina egna skogar, men egarne af annan jord hafva dylik frihet blott inom åkerns, ängarnas och hagarnas hägnader; utom dessa hägnader förbjudes all svedjning, om icke därmed åsyftas åker- eller ängsrödjning eller bildande af beteshagar. Är detta fallet, kan svedjning ega rum äfven utom anförda hägnader, men först sedan vederbörligt tillstånd därtill efter hållen afsyning utfärdats. Uti bruks- och bärgvärksskogar var all svedjning helt och hållet förbjuden. För allmogens räkning i Finland och i de delar af Sverge, hvilka egde öfverflödiga skogar, som ej kunde användas till annat, gafs dock år 1739 den lindring, att svedjning enligt de gamla principerna tilläts utan syn. Redan år 1796 erhöll emellertid landshöfdingen i Kuopio en uppmaning att inkomma med förslag angående denna svedjefrihets inskränkning, då förhållandena sådant kräfde. Den lättnad, som 1739 års bestämmelser inneburo, gälde synbarligen icke södra och västra Finland. Till och med till Tavastehus län sökte man utsträcka det totala svedjeförbudet, hvilket där tillämpades t. ex. aren 1755 och 1756 „i den bästa välmening" [3]); förbudet kunde dock ej upprätthållas, utan måste snart frångås. I hvad man dessa från den styrande maktens sida företagna åtgärder minskade svedjebruket i landet, är svårt att säga, men antagas bör, att de varit af värklig betydelse, enär de voro utsatta för mycken dryftning ej allenast

[1]) Lit. 81. 1753. [2]) Lit. 72. 1751. [3]) Lit. 91, 1765.

menige man emellan, utan äfven å riksdagarna. Särskildt må framhållas debatten i dessa frågor vid 1731 års riksdag. På 1770-talet inskränktes svedjandet yttermera[1]. Under seklets sista årtionde voro landshöfdingarne i de skilda länen ålagda att till styrelsen inkomma med underdåniga berättelser om tillståndet i länen. Dessa utlatanden granskades i resp. län af deputerade för de fyra riksdagsstånden, och enär de flesta utlåtandena bland annat yrka på inskränkning i svedjefriheten, är det af intresse att se huru dessa förslag upptogos af de deputerade. Såsom exempel härpå må enligt af mig å Riksarkivet i Stockholm gjorda anteckningar följande framhållas: *Landshöfding A. J. Ramsay* föreslog uti sin den 30 aug. 1792 uti Kuopio stad daterade „berättelse om tillståndet i Savolaks och Karelen" bland annat, att påbud skulle utfärdas om att „den mark, som till åker uppodlas, icke finge brännas", men de deputerade, hvilka d. 10 och 11 dec. 1792 i Kuopio granskade detta betänkande, opponerade sig däremot, bönderna främst, och enades alla om att enligt de sistnämdas önskan projektera, att „den mark, som med mindre kostnad kan rödjas till åker, icke finge brännas, men då åkeruppodling af en med grof skog beväxt mark företogs, borde svedjandet vara tillåtet, emedan det i annat fall blefve för dryg kostnad att utan brännande rödja en sådan mark". Vid deputerades sammanträde i S:t Michel den 6 nov. 1792 framträdde tydligt de olika ståndens skiljaktiga uppfattning af svedjemetoden. Herremännen beslöto anhålla om att „genom allmänt påbud vältrande å sveder vid samma ansvar, som för kyttande skett, må blifva förbjudet. — — — Men bönderna kunde för sin del ej finna sig härutinnan". De höllo före, att utom att det i våta år ofta blefve en nödvändighet för alla att gripa till välterstockar för att få den nedfälda svedjeskogen i brand, det vore en omöjlighet att för närvarande genomföra detta lagstadgande. „Den som vore platt utan svedjeskog, kunde ju icke vänta, till dess den skulle hinna uppväxa. Men inskränkning i denna rättighet ansågo de både hälsosam och nödvändig".

Öfriga orsaker till svedjebrukets minskning. Bland dessa uppgifvas från olika delar af landet främst skogens aftagande älvensom jordens genom den ofta upprepade bränningen framkallade försämring. Sålunda omförmäles t. ex. från Hvittis[2]) i Satakunta, att „enär svederna brännas torraste tiden på sommaren, så äro skogseldar af dem oundvikliga följder, och lära denna sockens trefna invånare själfva efter hand inskränka detta farliga, skogsödande näringssätt", och från Gamlakarleby[3]) i Österbotten omtalas, att „skogens brist har till största delen redan inskränkt det förr så öfliga svedjandet". Hvad beträffar den andra af de nyss papekade orsakerna till svedjebrukets minskning, må anföras, att t. ex. från Kronoby[4]) i Österbotten berättas, att „svedjebruket ej alltid brukas med fördel, ty jordens fruktbringande kraft är tillförene igenom flere resor brukadt och öfvadt svedjande alldeles förstörd". Till de nu framhallna orsakerna kunna naturligtvis än flere läggas. Här må blott papekas, att ju mera bofast jordbrukaren blef i

---

[1]) Lit. 153. [2]) Lit. 73, 1759. [3]) Lit. 52, 1754. [4]) Lit. 53, 1755.

vårt land, desto mera tvingades han att öfvergifva svedjandet; åker- och kärrbruket började för honom blifva af allt större vikt.

Svedjebrukets betydelse på 1700-talet. Af nu meddelade notiser om svedjebruket under detta århundrade torde framgå, att det samma uti stora delar af landet var det hufvudsakliga odlingssättet och i de glesare bebygda trakterna så godt som det enda. Tillika bör framhållas, att svediebruket i de trakter, där det bedrefs i största skala, ofta nog förmådde skänka jordbrukarne synnerligen god bärgning och till och med kunde gifva upphof till sädesexport. Härom vittna många auktorer från nu ifrågavarande sekel, men vill jag blott anföra följande: *Mennander* omtalar [1], att „från Savolaks och Tavastland inkomma många hundra tunnor spannmål årligen till de österbottniska städernas och äfven till många österbottniska landtmäns behof“. *Kalm* [2]) intygar, att „innevånarne i Kalajoki i Österbotten ofta nödgas antingen resa till Savolaks att köpa sig säd eller gripa till barkbröd“, hvarjämte *Kraftman* [3]) berättar, att „i denna vår Karel finnes öfverflödigt spannmål hos trefsamma hushållare; de ega rågstackar i skogen, hvilka i 2 à 3 år stått orörda. Och när österbottningen lidit missväxt, så har Karelen tjänt för hans förrådshus“. Likväl är att observera, att sädesrikedomen i Savolaks hade sin grund också i det därstädes blomstrande kärrbruket (se nedan). Såväl för hela landets som för de flesta enskilda jordbrukares ekonomi var svedjebruket af den utomordentligaste betydelse, och till och med åkrarnas bördighet ansågs i hufvudsak afhänga af svederna. Detta intygas t. ex. af *Kraftman* [4]), i det han framhåller, att „man kan om hemmanen i gemen säga, att det ej är höbolet, hvarmed de nu för tiden i häfd varande åkrarna gödslas, utan förnämligast med halmen af de bärgade svederna och gräset af de igenlagda svederna“. Men om man sålunda äfven måste erkänna den nytta svedjebruksmetoden gjorde vårt land under XVIII:de seklet, måste man tillika komma ihåg de oerhörda skador, som detta odlingssätt alltidlför med sig. I detta sammanhang må ännu citeras tvänne uttalanden af ett par af århundradets märkligaste män i Finland, hvilka båda egnat frågan om svedjebruket och dess nytta ingående studier. *Gadd* [5]) yttrar sig på följande sätt: „På svedande och kyttande kan aldrig någon ständig sällhet och välmåga grundas, icke häller kunna dessa näringsfång gifva anledning till några nya hemmans och hushållslags inrättande eller folkets förökande i landet, utan fastmer lägga de emot allt sådant uppenbara hinder. Som landtman på de orter, där dessa näringsfång öfvas, förledd af vanan och förut fattade irriga meningar, anser svedjande och kyttande såsom en ginväg att skaffa sig säd och brödföda, bjuder han icke en gång till att utvidga sin ängs- och åkermark igenom nya odlingar, utan alldeles uraktlämnar det, hvarpå dock en varaktig dess sällhet och trefnad sig fotar“. *Kalms* uttalande [6]) går i samma riktning: „Orsaken till en så mager jord i Savolaks och Karelen måste väl mest tillskrifvas svedjandet, fast

[1]) Lit. 131, 1742. [2]) Lit. 46, 1753. [3]) Lit. 66, 1756. [4]) Lit. 91, 1765. [5]) Lit. 81, 1753. [6]) Lit. 50, 1754.

man ock tillstår, att jordmånen i norra Karelen är magrare än i den södra. Så länge de hade nog skog till svedjeländer, kunde ängsbristen någorlunda igenom ymnig säd och halm ersättas, men sedan de numera hafva brist på de förra, folkets antal och nya inbyggare äfven dagligen blifvit ökadt och ökas, blifver den senare odräglig, emedan dem felas både säd och boskap".

Mennander anför[1]), att Finlands inbyggare, „sedan de öfvergifvit det skytiska lefnadssättet, först hängåfvo sig åt svedjandet och sedan småningom åt åkerbruket". Påtagligt är, att de ännu under XVIII:de seklet till en stor del allt fortfarande befunno sig på det mellersta utvecklingsstadiet.

Kap. II. Kyttlandsbruket.

Med *kyttlandsbruk* förstås det odlingssätt, att å skoglösa fält en del af själfva matjorden uppbrännes, upplyftad på till odlingen enkom släpadt brännmaterial, och att i denna sålunda liksom glödgade jord insås allehanda kulturväxter. Kyttlandsbruket användes i regeln på hård mark och då hälst å lerjord, men förekom äfven i lågländta dalgångar, vid åmynningar och nära sjöar och förnämligast på godartad ängsjord. Detta odlingssätt kan icke förblandas med svedjebruket, ty vid det senare odlas ju skogrika fält, och där svedes den obrutna jorden och brännes aldrig i den grad, som fallet är vid nu föreliggande odlingsmetod. Också från brännkulturen å kärr, hvilken å vissa orter i vårt land kallas kärrens kyttande, skiljer sig kyttlandsbruket fullkomligt, ty vid kärrens brännande förekommer ju icke något enkom påsläpadt brännmaterial, utan är det alltid själfva jorden och de där af gammalt befintliga träna eller trädelarna, som brinna.

Kyttlandsbruket är ett gammalt odlingssätt i vissa delar af vårt land. Det har ju i föregående afdelning blifvit omnämdt såsom förekommande i Tavastland under 1600-talet, och *Kalm* omtalar[2]), att „kyttlandsbruket hör till de ursprungligaste jordbruksmetoderna, hvilka omedelbart följde efter fiske och jakt". *Gadd*[3]) kallar detta odlingssätt och svedjebruket „nordiska folkets älsta upprödjningssätt att upptaga åker och äng". Att döma af de skador det enligt nedananförda vittnesbörd hunnit anstifta, måste det blifvit utöfvadt under långa tider före den period, som nu föreligger till redogörelse. Troligt är sålunda, att denna metod har gamla anor i vårt land, men föga sannolikt synes vara, att den uppkommit härstädes. Den härstammar antagligen västerifrån, enär den tillämpats nära nog endast i vårt lands sydvästligaste hörn, och enär ungefär liknande metoder användts i Skandinavien[4]) och äfven i västra Europa[5]). Man har velat antaga, att kyttlands-

---

[1]) Lit. 72, 1751. [2]) Lit. 62, 1774. [3]) Lit. 80, I, 1773, sid. 300. [4]) Lit. 154, 1886, sid. 12 m. fl. [5]) Lit. 80, 1773, sid. 314.

bruket skulle vara den primitiva brännkultur, som svenskarne hämtat till vårt land, liksom att svedjebruket vore af finnarne infördt till Finland. Att utröna huru härmed förhåller sig, detta måste öfverlämnas åt framtida forskning; dock vill jag påpeka. att äfven svedjebruket varit åkerbrukets föregångare i Sverge [1]), så att det antagligen var bekant också för de svenskar, som invandrade i Finland under den förhistoriska tiden.

Olika slag af kyttlandsbruk. Gadd, som utförligt skildrar kyttlandsbruket i sin bekanta lärobok i jordbruk [2]) äfvensom i flere smärre afhandlingar, omtalar tvänne slag af detta odlingssätt: 1) *Hårdvallskyttande* och 2) *Gamla sveders kyttande*, af hvilka det förstnämda uppgifves hafva varit det viktigaste.

1. Hårdvallskyttande. Den, som mig veterligen under 1700-talet tidigast beskrifvit detta slag af kyttlandsbruk, är *Hassel* [3]), och anger han dess hufvudmoment vara följande: *a)* Vintertiden släpas ved af 4 à 5 alnars (2,4 à 3,0 m) längd till platsen, som skall upptagas; vanligen användes granved. *b)* När jorden blifvit torr om våren, tages den upp med spade eller uppköres med rist och plog, hvarpå tiltan hugges i stycken af en särskild person. *c)* Härpå ordnas veden i rader på fältet, och torfbitarna lyftas på dessa rader af ved, så att de betäckas däraf öfverallt utom i ändarna, där veden påtändes. Distansen emellan dessa jordhögar är något mer än två alnar (1,8 m). *Gadd* tillägger [4]), „att granstockarna klyfvas och huggas hälst som till vanligt bränsle, och att 4 à 5 granklabbar anordnas i hög och ställas i rader samt antändas uti ändarna. Med dem förbrännes sedan den på dem upplagda torfven till aska, som noggrant kringsprides på fältet. Därpå inblandas askan i jorden med plog, och säden inmyllas med harf. Detta kyttningssätt erfordrar många dagsvärken, särskildt då torfven uppvändes med spade".

2. Gamla sveders kyttande. Enligt *Gadds* beskrifning [4]) försiggick detta kyttlandsbruk på följande sätt: „Sedan sädesväxten på sveden, hvilken odlats såsom svedjefall eller vanlig sved, blifvit om hösten inbärgad, göres af de kvarblifna bränderna brännstockar, som släpas dit, där bästa jordmånen på svedjelandet finnes; på de sämre delarna lönar sig detta odlingssätt icke. Med dessa stockar samt med den förra sädesstubben kyttas sedan jorden på anfördt sätt, hvarefter kyttlandet ofta nog besås ännu samma höst". Äfven till detta kyttningssätt erfordras en ovanligt stor mängd dagsvärken. En egendomlig modifikation af detta slag af kyttlandsbruk beskrifves år 1750 från Karelen [5]) på följande sätt: „Tufvorna, som förut blifvit svedjade och besådda (med råg,) såg man nu med sågspån öfvertäckta och itända, sedermera uppristas dessa med en trä- och järnrist, och sås sedermera i denna aska, hvarefter blir ymnig skörd". — „Gamla sveders kyttande" påminner mycket om vanligt svedjebruk, där man begagnar välterstock (se ofvan), men afviker dock tydligt därifrån; vid svedjandet trillas ju den brinnande välterstocken omkring öfver fältet, hvilket sålunda blir endast „svedt", medan

---

[1]) Lit. 154, 1886, sid. 1 och Lit. 80, I. sid. 301. [2]) Lit. 80, sid. 312 o. följ. [3]) Lit. 51, 1751. [4]) Lit. 81, 1753. [5]) Lit. 152, I, sid. 80.

vid det ifrågavarande kyttlandsbruket stockarna brännas på det ställe, dit de transporterats, och under brinnandet alltid äro betäckta af jorden, hvilken sålunda kommer att brännas betydligt intensivare än vid svedjandet. De, som användt kyttlandsbruket, tala också alltid med stolthet och förnöjelse om den stora mängd aska, som genom det samma tillföres jorden.

Dikning, plöjning o. dyl. Hvad beträffar dessa förhållanden vid kyttlandsbruket, lämnas inga speciella upplysningar i den mig tillgängliga literaturen. Man bör emellertid kunna antaga, att dessa arbeten utfördes på samma sätt som vid den tidens åkerbruk.

Sädens skörd, inbärgning, tröskning och rensning försiggingo säkerligen äfven de alldeles liksom vid åkerbruket.

Kulturväxterna vid kyttlandsbruket. På de kyttländer, som beredts enligt det först skildrade sättet, odlades råg eller också hafre, men å de gamla sveder, som underkastats kyttning, förekom alltid endast råg. De sistanförda kyttländerna besåddes enligt *Gadd* [1]) med åkerråg „helt sent om hösten, Michaelitiden, hvarför ock ett slikt säde kallas *köyryruis* [2]), *umboruis* [3]). Om kölden höstetiden strax omgifver jordskorpan med en fast käle, trifves detta sädesslag väl, växer med helt kort, spad halm och dock mycket bördiga ax; men inträffar snöfall, innan jorden om hösten tillfrusit, blifver skörden alldeles ingen".

Kyttlandsbrukets spridning i landet. Detta odlingssätt, hvilket antagligen tidigare haft större utbredning, förekom under XVIII:de seklet företrädesvis i södra delen af landet. Enligt *Gadd* [1]) brukades hårdvallskyttandet „af några få i Åbo landshöfdingedöme såsom i Loimijoki socken, men mera allmänt i Tavastehus län". *Kalm* [4]) omtalar „de vida och flacka, utmagrade, bortkyttade fält, som vid hvarje by finnas i Somero socken. Moderkyrkoförsamlingens näringsfång har där varit åker- och kyttlandsbruk, och det senare långt ifrigare bedrifvet än det förra. Kapellboarna hafva bland annat anlagt någon flit vid kyttandet, hvilket något bättre lönat deras möda än fiske och jakt". Från Hauho berättas [5]) också, att kyttlandsbruk idkats därstädes med den påföljd, att åkern förblifvit i dålig häfd. Under sin ofvan omtalade finska resa år 1752 fann *Konung Adolf Fredrik* [6]), att „inbyggarne i Tavastland med mycken möda fördärfvat jordmånen medelst det s. k. kyttandet, hvilket består däri, att all matjorden uppgräfves och brännes, hvarefter öfverlefvorna och askan utspridas; häraf förökes väl sädesväxten det första året, men aftager sedan de följande så märkligen, att efter högst trenne års säende jorden ej mer uti långliga tider kan nytjas". Gamla sveders kyttande uppgifves hafva förekommit ytterst sällan, oaktadt detta odlingssätt enligt *Gadd* [7]) användes „i vidare delar af vårt land". *Hülphers* [8]) omtalar år 1760, att „kyteland voro till stor myckenhet i Karelen" samt ger den ofvan meddelade beskrifningen af kyttlandsbruket i dess karelska modifikation.

---

[1]) Lit. 81, 1753. [2]) *Köyryruis* = allhälgonaråg. [3]) Troligen *umpiruis* = råg, som om hösten är sluten inne i jorden, och hvars plantor först följande vår blifva synliga. [4]) Lit. 62, 1774. [5]) Lit. 54, 1756. [6]) Lit. 79, 1752. [7]) Lit. 80, I. 1773, sid. 315. [8]) Lit. 152, II, sid. 80.

Nyttan af kyttlandsbruket låg uti att man tack vare det samma kunde från en utmagrad jord frambringa en eller två goda skördar, men naturligtvis blef jorden därefter alldeles i grund fördärfvad. Också förnekas detta odlingssätts gagnelighet af alla mig tillgängliga auktorer. *Hassel* anför [1]), att från ett sådant uppbrändt fält erhållas 1, 2 eller 3 skördar, hvarefter „hvarken gräs eller trän i mannaminne växa på jorden, som blir pösig, sank och nästan bottenlös“. *Gadds* uttalande [2]) om hårdvallskyttande går i alldeles samma riktning; om gamla sveders kyttande påstår han, att det misslyckas „alltför ofta“, och „efter detta kyttande finnes marken på lång tid hvarken skog- eller gräsbärande“. Uti sin lärobok i jordbruket [3]) predikar han väldigt mot allt kyttlandsbruk. „Igenom hårdvalls och gräslindors kyttande märker man elden på ett fördubbladt sätt utöfva sin värkan uppå jorden: 1:o när de på marken utbredda brännstockarna itändas, förbrännes den på dem uppstaplade torfven, som utgjort matjorden; 2:o svedes förutom jordtorfven ock marken nedantill vid bränslets afbrännande, af hvilket allt ej annat kan hända, än att jorden måste alldeles blifva försvagad och utmärglad. — — — Marken efter detta kyttningssätt blir det uslaste man någonsin kan öfverkomma. — — — I anseende till den myckenhet brännstockar härvid uppgått, utödes medels detta kyttande en myckenhet skog, som vid kärrens brännande alldeles sparas. Härvid förspillas 36 dagsvärken (per 0,5 ha) mera än vid lindors upptagande till åker, så att detta näringssätts idkande alldeles strider emot enskild och allmän trefnad, och ömmar åtanken häraf så mycket mera hvar och en rättsinnad som dessutom i detta folklösa land härmed en myckenhet dagsvärken förslösas, och för jorden intet fördärfligare kan upptänkas. — — — Gamla svedjors kyttande är ej mindre skadligt än detta nyssnämda hårdvallskyttande, enär efter *huhta* eller *kaski* de tillförene svedda ställena härigenom å nyo svedas och kyttas. — — — Att öfva detta kyttande tyckes alltså intet vara gagneligt för landet eller någon dess inbyggare“. Äfven *Kraftman* [4]) „dömer det så allmänt förkättrade kyttandet gärna ut, när i för många år genom kontinuerlig och veritabel mullbränning marken nödvändigt måste utmärglas och åtminstone våra barn dö, innan gräs och frukter åter hinna att gro och utväntas“. Också *Konung Adolf Fredrik* [5]) ställer sig som en afgjord motståndare till den nu föreliggande odlingsmetoden, i det han uttalar: „Af alla missbruk uti hushållningen har jag intet funnit något oskäligare än det i Tavastland brukliga kyttandet, hvilket såsom för jorden högst fördärfligt bör alldeles afskaffas, emedan det nästan värre än svedjebruket kan göra den fruktbaraste mark oförmögen att betala sin idkares arbete“.

Återblick. Af förestående redogörelse öfver kyttlandsbruket under XVIII:de seklet framgår, att *detta synnerligen ursprungliga jordbruk under detta århundrade egde tämligen ringa spridning i landet, och att dess användning motarbetades af de ledande personerna inom landtbruket.*

---

[1]) Lit. 51, 1751. [2]) Lit. 81, 1753. [3]) Lit. 80, I. 1773, sid. 330—337. [4]) Lit. 91, 1765. [5]) Lit. 79, 1752.

Kap. III. Kärrbruket.

Kärrbrukets spridning i landet. Så godt som öfverallt i landet idkades kärrbruk under XVIII:de seklet. Allmänt synes detta odlingssätt varit i synnerhet uti Savolaks, ty flere författare från detta århundrade framhålla, att det samma „med stor flit och i betydligt omfång idkades i detta landskap". *Z. Cygnæus* [1]) t. ex. skrifver år 1780 härom, att „invånarne i Mäntyharju socken efter pommerska kriget, uppmuntrade af hvarandras flit och omtanke, uppbringat kärruppodlingen till ansenlig höjd, så att för närvarande tid endast i denna församling flere hundra tunnor spannmål ifrån kärr och oländig mark under Guds välsignelse årligen inbärgas; intet hemman och näppeligen någon torpare finnes, som ej har sin kärruppodling, större eller mindre. Man har all anledning att tro denna hushållsgren med kärrens nytjande redan i äldre tider hafva varit bekant, ty under det man sökt uppodla de ohyggligaste och med gröfsta skog beväxta kärr samt bortbränt den öfverst växande skog och djupa mossbädd, har man ej sällan träffat tydliga tecken till diken, gamla stubbar och än till på köpet lämningar af hus eller hölador". I *Tuneld-Björkegrens* geografi [2]) meddelas följande skildring af kärrbruket i detta landskap, en skildring, som äfven den intygar, att detta odlingssätt icke var nytt därstädes. „Gyttjefulla kärr uttorkas med diken, rödjas eller rothuggas, brännas och sedan plöjas till säde samt gifva en härlig och kärnfull växt. De nytjas sedan som åkrar; men brännas efter hvart eller hvart annat säde; dock kunna djupa kärr öfver mansåldrar nytjas som åkrar. Sådana kärrbruk äro nu i södra delen af landet (= landskapet) anlagda af alla aboar, som därtill lägenhet hafva, jämväl af torpare och inhysesfolk. Det vore önskligt, att kärren utan bränning kunde bringas att växa, eller att deras bränning ej må alltför ofta upprepas, utan de sedan lämnas till att blifva äng; ty annars blifva dessa kostbara skattkamrar i förtid uttömda". I Tavastehus län synes — att döma af de fataliga uppgifterna — kärrbruket intagit en tämligen blygsam plats inom ekonomin. I Ruovesi socken [3]) i Satakunta hafva endast „de närmast till hemmanen belägna kärren och myrarna småningom hunnit upptagas till äng". Under det nu ifrågavarande seklets början var kärrkulturen i Österbotten tämligen obetydlig, hvilket bland annat kan bevisas genom följande uttalande af *Uneiff* [4]), hvilken otvifvelaktigt måste anses vederhäftig: „Att dika ängar är sa till sägandes utur bruk, ty jag har ej sett öfver fem à sex myrar dikade i hela länet och det endast midt efter; om mossar är icke att tala". I Kauhava socken [5]) synes man dock redan vid seklets midt varit längre hunnen än annorstädes, ty därifrån skrifves, att „invånarne hafva varit flitiga att upptaga sina kärr och härigenom vunnit mycken tillökning i ängar". Uti den första upplagan af Tunelds geografi [6]) omtalas kärrbruk i Österbotten

[1]) Lit. 148, sid. 527. [2]) Lit. 78, 1795. [3]) Lit. 112, 1782. [4]) Lit. 94, 1757. [5]) Lit. 119, 1754. [6]) Lit. 77, 1741.

helt kortfattadt, i det att *Brenners* metod (se föregående afdelning) angifves vara använd därstädes, men i den sjunde upplagan af denna geografi [1]) lämnas en vidlyftig skildring af kärrbruket i Österbotten, en skildring, som nogsamt vittnar om att detta odlingssätt kraftigt utvecklat sig därstädes sedan seklets midt. „Några sanka och ofruktbara mossar hafva i senare åren af ortens soldater blifvit på allmän bekostnad dikade och upptorkade, nämligen Törmäjängä i Tervola kapell af Kemi sokken, Iso-Soso i Muhos och Vaivaistenneva i Paltamo socken, hvilket mycket bidragit att befria de närmaste byar för frost och på dessa kärr befordrat skogsväxt. Sistnämda kärr gör öfver 900 tunnland (444 ha) uppodlingsjord, sedan stenbundna tallmyrar m. m. blifvit uteslutna". Också de stora, odlingsbara kärren i södra Österbotten omnämnas och likaledes deras uppodling. „Till att dika, rödja, bränna och uppgräfva och med säd besä kärr och sumpiga trakter vinnlägger man sig mycket, emedan kärren hafva god lerbotten och äro således lönande, särdeles i Laihela, Ilmola, Storkyro, Lillkyro, Vörå och Lappo socknar. Detta kärrbruk har i senare tider med mycken flit tilltagit, hvarigenom många vattensjuka mossar och kärr blifvit förvandlade till förmånliga ängs- och betesmarker". Angående kärrbruket i Karelen anföres af *Tuneld-Björkegren* [1]), att „i senare tider har kärrbruket i Pielis och Libelits mycket kommit i gång". Detta besannas af en uppgift i *„Utkast till en beskrifning öfver svenska Karelen"* [2]), där det heter, att „Libelitsboarna i senare åren begynt på kärrs uppbrukande och afkastning sätta sin mesta tillit".

Förkultur och odling. Det odlingssätt, som kallas kärrbruk, sönderfaller i två delar: 1) *förkultur*, som omfattar de olika metoderna för kärrens uppbrytning och upptagning, samt 2) *odling*, hvilken utgöres af kärrets behandling och skötsel, sedan förkulturen afslutats, d. v. s. då kärret första gången bär artificielt gräs. Under XVIII:de seklet bestod kärrbruket nästan endast och allenast af förkultur, ty så godt som öfverallt är den under uppbrytningen skeende sädesproduktionen hufvudsak, hvarefter kärret i vanliga fall helt och hållet öfvergifves och lämnas utan vidare skötsel och odling.

Olika slag af förkulturer. Allmännast var under ifrågavarande sekel 1) *bränningsförkulturen*. Dessutom förekommo mindre allmänt: 2) *blandningsförkultur*, 3) *täckningsförkultur* och 4) *odlingsförkultur*.

1. Bränningsförkultur. Denna förkultur varierade något i de olika landskapen allt efter dessas särskilda förhållanden. För *Österbottens bränningskultur* redogör *Mennander* [3]), i det han beskrifver, huru „Kytö i Finland" utföres. Jorden undersökes först sålunda, att man bränner ett litet prof. Ger detta röd aska, kan mossan „länge och med nytta" brukas, men erhålles hvit aska, kan jorden „icke mycket till saning nytjas". Hälst användas mossar bevuxna med björkskog, men kunna äfven flacka, skoglösa mossar brukas. Nödvändigt är, att vattnet kan afledas. „Först gräfves ett hufvuddike, väl djupt och bredt, så att det drager vattnet ur de öfverallt gräfda korsdikena". Om marken är skogbelupen, fälles därefter skogen. Så står jorden och „sur-

[1]) Lit. 78, 1795, sid. 360. [2]) Lit. 117, 1792. [3]) Lit. 131, 1742.

nar“ i 3 à 4 år. Därpå gräftas landet upp, och rötterna upprifvas, så att jorden kan plöjas. Plöjningen upprepas många gånger, hvarpå jorden får torka någon tid, tills den vid tort väder antändes eller „vid halftort väder, om svartmyllan icke är djup“. Strax efter brännandet plöjes, harfvas och besås landet med råg vid samma tid som den vanliga åkern. Efter sädesbärgningen plöjes jorden på nytt. Om våren rensas dikena, och marken brännes åter före vårsädden. „Men vill man konservera marken till äng, får matjorden icke brännas närmare än vid pass 2 kvarter (0,3 m)“. *H. Wrede* [1]) säger sig „gjort försök med kytöland såväl i Finland som i Sverge“ och menar, att finnes det lerbotten i kärret, så duger jorden till dylik odling, men är där sandbotten, „så gör man förgäfves arbete på dess dikning och bränning“. Bränningen bör enligt hans åsikt alltid vara så svag som möjligt. — Angående arten af *kärrbruket i Tavastland och Satakunta* förekomma högst få uppgifter. *Prosten Lencqvist* säger [2]) också om dessa landskap, att „värkliga uppodlingar af kärr och oländig mark finnas ej många“. Från Orihvesi meddelar han dock en beskrifning på en större kärrodlings upptagning. *Kapten J. Boisman* å Wetterkulla egendom hade nämligen „för några år sedan“ utdikat ett kärr, så att sedan i flere år en härlig växt af råg, korn och hvete erhållits därifrån. Kärret var på sina ställen fyra alnar (2,4 m) djupt; dess yta afsveddes småningom på det sättet, att man efter det säden blifvit afskuren, upplöjde stubben, och sedan denna upplöjda jord torkat, brände den samt besådde den ännu samma höst med råg. Men var hösten regnig, måste sådden uppskjutas till följande år. Denna kärrjord „brännes varsamt, att den så mycket längre må räcka till, allenast en tvärhand för hvarje växt“. I en senare uppsats anför *Lencqvist* [3]), att resultatet af denna kärrodling varit, att man erhållit „på kanterna vacker äng och ännu i många år kan nytja den djupa matjorden midt i kärret till åker, när den varsamt brännes, och säden uti akern nedharfvas“. En och annan bonde hade börjat följa *Kapten Boismans* exempel vid kärrodlingen. — Såsom redan ofvan papekats, var *Savolaks* det landskap, där kärrbruket allmännast idkades i vårt land åtminstone under förra delen af XVIII:de seklet. „Savolaksbonden har redan längesedan känt och idkat detta odlingssätt, hvarifrån det småningom spridt sig öfver till andra trakter af landet“, detta intyga „tvänne erfarna landthushållare i Nyland och södra Österbotten“ [4]), jämte det de gifva en skildring af detta från Savolaks härstammande kärrbruk. Lergrund väljes hälst, och de förmultnade kärren (lågmossarna) „dikas till skogsväxt“, men de råa mossarna (högmossarna) „till ängsodling“. Utlopps- och laggdiken anläggas, de förra 2 alnar (1,2 m) djupa och 2 alnar (1,2 m) breda. Laggdikena göras 1 ½ aln (0,8 m) djupa och lika breda. Sedan delas kärret genom diken i tegar af 10—20 famnars (17,8—35,6 m) bredd. Skärdikena (tegdikena) äro 6 kvarter (0,9 m) djupa och lika breda samt riktas „ifrån laggarna tvärt emot utfallsdiket“. De 20 famnar (35,6 m) breda tegarna

[1]) Lit. 131, 1742. [2]) Lit. 106, 1775. [3]) Lit. 110. 1784. [4]) Lit. 125, 1797. Den nyländska sagesmannen var enligt *Cygnæus* (Lit. 155, 1897, sid. 86) kyrkoherden i Karis *Ring*, den österbottniska antagligen *Bladh*.

klyfvas sedermera i tre lika delar. Har man en lågmosse, så afrödjas och rothugges skogen med yxor och gräftor samma sommar dikningen sker. De trän, som duga till ved, staplas särskildt och släpas hem om vintern. Kvistarna och riset samlas för sig i högar. Följande vår i källossningen harfvas de bara fläckarna med en hvasstinnad järnharf, på hvilken en sten lägges. När nu alltsammans midsommartiden hunnit till nödig torka, antändas „riskasarna" en vacker dag vid blåstväder. På så sätt öfversvedes hela odlingen. Kort därpå i juli månad besås kärret med s. k. svedjeråg (rotråg), 8 à 10 kappar (44 à 55 l) på ett geometriskt tunnland (0,5 ha), allt efter huru tidig sådden är. Säden nedharfvas med åker- eller risharf eller ock, där mycket rötter finnas, med svedjekrok. Rå mosse (högmosse) står dikad „i några år". Sedan brännas de tidigare afröjda träna, buskarna och riset, hvarpå rötter och stubbar uppbrytas om hösten och samlas i högar. Tufvor och dikestorfven sönderhakkas med gräftor. Följande vår plöjes och harfvas på kälen, och den sålunda upprifna och torkade mossen brännes under blåst i juni eller juli. Detta plöjande, harfvande och brännande kan upprepas flere — ända till tre — gånger. Sedan sås roträg, såsom ofvan beskrifvits. Därpå följer träde och om våren rotbrytning, plöjning och bränning. Vårsäd lyckas icke på dessa kärr. Slutligen insås fältet, då förhållandet det medgifver, med gräsfrön: ängskafle och ängskampe, „också Tuwethegräs kallad". Denna insåning med gräsfrö var dock påtagligen ej allmän. En annan skildrare af den i Savolaks brukliga metoden för kärrbruk säger[1]), att „med brännandet af kärren fortfares, så länge som någon matjord är kvar. Sedan lämnas kärren att „i sekler blifva onyttiga och att emellertid samla vatten och syra, då det ej vidare lönar mödan att underhålla dikena, och kärren blifva åter smäningom tillhåll för en skadlig sommarkyla. Så hushållas på åtskilliga ställen i Savolaks!" *G. Aurenius*, som i öfver 23 år varit pastor i Leppävirta församling, redogör[2]) på följande sätt för bränningsförkulturen i denna socken: „Under de senare 20 åren har jag med fägnad inom denna socken anmärkt, att ängsuppodling märkligen tilltagit. Kärrbruk har varit en täflan för landtmännen, men kärrens rätta skötsel misskännes, ity bränningen eller det s. k. kyttandet sker ej med tillbörlig försiktighet. En del hafva väl på min föreställning och ofta af mig föregånget exempel följt den tour kärrets belägenhet och dess skick fordrat, men en del bränna kärren, sedan de kommit till rena mullen eller gytjan, emellan hvarje säde, som gör en samling af aska, hvilken vid fuktig väderlek är slammig och vid starkare torka förvandlas till skorpa och förtager sädeskornen all styrka att fortplanta sig! Andra nytja sina kärr så länge, att de odugliga till äng lämnas under fäfot. Torra somrar kärr antända brinna intill alfven". Också *Hassel* omtalar[3]) en i Savolaks använd bränningsförkultur å kärr, som äro bevuxna med skog, men denna hans beskrifning afviker från de nu meddelade skildringarna i det afseende, att man enligt den samma, efter det man å det i flere repriser brända kärret några gånger odlat råg, „besår kärret på slutet med

[1]) Lit. 123, 1797. [2]) Lit. 156. [3]) Lit. 51, 1751.

hafre, till dess marken blir jämn, och alla stubbar äro borta, då den lämnas till äng". — Från *Nyland* anför *Hassel*[1]) en säregen metod, som han med allt skäl anser vara högst olämplig. Han säger: „I Lappträsk socken och på några andra ställen hafva de brukat att uti skogbevuxna mossar och kärr, som ej varit mer sumpiga, än att de ibland blifvit uttorkade, när jorden varit torr, tända an trärötterna uti en viss omkrets, att något stycke lämnas mellan hvarje rot, som antändes; då löper elden omkring och jämte jordbrännandet nedfäller trän, hvilka sedan nästa år afrödjas, hvaruppå jorden plöjes och besås med korn. Nu kan hända, att efter något brännande regn infaller, som släcker elden, och då sker ingen skada, men varar torkan länge, fräter elden sig så djupt, att den ibland brunnit in på vintern, då jorden i grund fördärfvas. För den skull bör detta brännandet, som alltid vådligt och ofta skadligt, alldeles afskaffas". — Äfven *Karelens kärrbruk* var intet annat än en brännkultur. *Carpelan* säger[2]), att „allmogen i senare tider visat idoghet vid påbörjandet af ängsuppodlingar af kärr", men han klagar tillika öfver att „man genom för mycket brännande och flere växters skördande från kärret, innan det blifvit till gräsväxt lämnadt, vållat, att det hvarken bär säd, gräs eller skog". Han finner också lämpligt att i Pielisjärvi socken utfärda „förbud vid en riksdalers vite till socknens fattiga att hädanefter af kärr, som till äng uppodlas, icke hämta flere än högst fyra växter". Enligt *Kraftman*[3]) är dock kärrbruket i Karelen obetydligt, ty „de där ymnigt befintliga kärren, som nu tjäna vilddjuren till näste och förorsaka frostnätter, men äro alldeles otjänliga till åker och äng, hjälpa de intet genom dikning". Likafullt anför äfven han därifrån exempel på med framgång bedrifven bränningsförkultur. Så omnämner han, att *Prosten Hornborg* i Jaakimvaara skördade å kärr år 1753 af två kappars (11 l) rågutsäde 64 kappar (352 l) och 1754 af hafre 16:de kornet. „Han har också med fördel besått ett upptaget kärr 15 gånger". Att också bönderna på anfördt sätt både uppbränt och utsugit sin kärrjord, framgår af *Carpelans* utsago.

Angående brännandet af kärr och mossar öfver hufvud uttalar sig *Hassel*[1]), i det han påpekar, att „detta icke har den skadliga värkan, som om kyttandet (se ofvan) är anmärkt; hvilket erfarenheten nogsamt visar, så vida jorden därefter är fruktsam och bärande både af säd och gräs. Dock bör härmed ock brukas besked och varsamhet". *Kraftman*[4]) förklarar, att „den är heder och beröm värd, som handterar sitt kärr så, att han sedan skorpan upprifvits med tvågrenigt årder eller kratta, uppbränner endast den lösrifna, torra mullen till ett par tums (c. 5 cm) tjocklek; men den, som kyttar kärrjorden, tills lera eller sand möter, bör hafva skam för omaket".

2. Blandningsförkultur. *Gadd* ger uti Svenska Vetenskaps Akademins Handlingar för 1776[5]) följande sakrika beskrifning af ifrågavarande metod, som vid denna tid sällan förekom, men som under innevarande århundrade varit mycket spridd och begagnad inom vårt land: „Det allmännaste, som

[1]) Lit. 51. 1751. [2]) Lit. 45. 1786. [3]) Lit. 66. 1756. [4]) Lit. 98. 1761. sid. 51. [5]) Lit. 39.

vid sumpiga och bottendränkta markers uppodling förefaller är 1:mo, nödig dikning till vattnets försiktiga afledning; 2:do, den öfre, nyttiga jordens afskumning, hvilken myrar och moras väl kunna tåla, emedan de bestå af en ganska djup mylla; 3:tio, rothuggning, som endast är nödig vid kärrs upprödjande; 4:to, jordfyllning af sand, lera eller mojord, hvarmed den mullrika jorden i mossar och moras bringas till stadga och fasthet; 5:to, kyttande, hvilket endast eger rum vid djupa mossars upptagande, och då björnmossan, *Polytricum*, måste med brännande utdödas; 6:to, påfyllning af skogsafskräden, hvarmed äfven de ofruktbaraste mossar kunna uppbringas till bördighet, ehuru detta dock faller något arbetsdrygt; 7:mo, en i början af uppodlingen flere gånger upprepad plöjning, att de halfruttna mullsamlingarna, hvaraf kärr, mossar och moras bestå, må dess bättre kunna röna luftens och värmens värkan till nödig förruttnelse. — — — Att utan någon tillagd jordblandning på kärr och morasers yta tänka på deras uppodling, är nästan fåfängt och utan all nytta. Men att efter alfjordens särskilda beskaffenhet i kärren en sådan jordblandning sker, det är högst nödigt. — — — Uppå kärr och mossar med fast lera i alfven är bäst att nytja sandmärgel eller ock endast grof sand till jordfyllning. — — — Granskogskärr med fin mo eller sand till botten, fordra blålera till jordblandning. Finnes åter klibblera i alfven, då är, efter flere här i Finland anstälda försök, bäst och rådligast att endast bruka rätt grof sand eller ock grus och örjord till fyllning. En dylik jordblandning röjer äfven bästa värkan på hjortronkärr samt på mossvuxna myrkärr. — — — I anseende till myckenheten fordras af dessa jordblandningar olika, allt som kärrjorden är mera eller mindre sank. Af sand eller mojord kunna 450 lass på ett geometriskt tunnland (0,5 ha) vara nog, emedan det räcker till, beräknadt 2 tunnor (3,3 hl) på lasset, att till 2 tums (5 cm) tjocklek öfvertäcka mossen, och belöpa sig häraf vid pass 2 kpr (11 l) sand på hvar kvadratatln (0,35 □ m) mossmark. Af lera och märgeljord behöfves icke så mycket, ty 400 lass däraf förslå att stadga mossjorden och bringa den till röta". Den nu af *Gadd* angifna metoden är märklig ej allenast därigenom, att jordblandningar föreskrifvas, utan äfven därigenom, att bränningen icke anses vara nödvändig under alla förhållanden; i följd af dessa båda omständigheter måste denna metod karaktäriseras som ett stort framsteg. Också den ofvan omtalta *Pastor G. Aurenius* [1]) berättar om att en blandningsmetod blifvit använd i Leppävirta socken, och han prisar högeligen den samma framför bränningsförkulturen. „Om grof sand", säger han, "släpas på ett kärr och nedplöjes, blir jorden lucker och således tjänlig till sädesväxt; och när nu jorden blifver mätt att bära säd, nedlägges hon till äng, som efter några års höväxt åter kan öppnas till säde. Har nu landtman flere sådana kärr, kan han under dylik omväxling af dessa till äng och säden aldrig råka i trångmål". Af dessa af *Pastor Aurenius* fälda yttranden kan man lätt finna huru mycket denna blandningsförkultur i själfva värket öfverträffar den förut skildrade bränningsförkulturen.

[1]) Lit. 156.

3. Täckningsförkulturen. Denna metod beskrifves af *Cneiff*[1]) helt kortfattadt på följande sätt: „Ehuru ett mycket sankt och yfvigt mossland om hösten blifvit dikadt, kan det dock icke följande våren upplöjas, ty dess löshet hindrar sådant; hvarföre torf och lera genast till den myckenhet utur diken upptages och utbredes på de afdikade stycken, att mossbrynet någorlunda åtminstone därmed betäckes, då jordmånen däraf ej allenast blifvit fastare och gödslad och påökt, utan ock mossväxten underkufvad; dock bör torfvan våren därpå sönderhackas, innan såningen därstädes sker. Sedermera, och när marken fått bättre stadighet, förfares därmed de följande åren såsom med andra mossängar". Metoden angifves förekomma i Österbotten.

4. Odlingsförkulturen. Liksom den närmast föregående metoden utmärker denna sig framför allt därigenom, att ingen bränning af jorden eller ens af dennas yta förekommer, men den afviker från täckningsförkulturen i det afseendet, att intet jordförbättringsmedel användes. *Hassel* omtalar[2]), att man i Savolaks och Karelen vid upptagandet af sumpig mark till odling med största fördel begagnat sig af följande metod: Kärret genomgräfves med djupa diken och kringdikas. Allt efter som kärret torkar, blifva dikena grundare, hvarföre det är nödvändigt, att de efter hand upprensas. När jorden småningom stadgat sig och blifvit någorlunda fast, „går en förut och skär med en bred bila uti ett kvarters breda afdelningar, då en annan kommer efter med plogen och upprifver samma jordskifvor. — — — Om våren upprifves af torfvorna så mycket som möjligt lös mull, hvarpå hafre utsås. — — — Växten blir mest härlig". Om hösten så snart hafren blifvit uppskuren, plöjes samma land, så att fårorna nu gå i kors öfver de gamla fårorna. Om våren besås landet åter med hafre och harfvas på samma sätt som före första hafren. När man nu i några år fortfarit med hafresådd och torfvorna väl hunnit multna, så „kan denna jord med fördel brukas till åker eller äng".

Dikning. Angående kärrens dikning gifva författarne från nu ifrågavarande tid egendomligt nog högst sparsamma notiser, hvilka redan i det föregående för det mesta meddelats. Den enda, som mig veterligt redogör någorlunda fullständigt för denna sak, är *Cneiff*[3]). Då „mossar, kärr och myrar" skola afdikas, böra de enligt hans åsikt 1) förses med ett hufvuddike, som „gräfves midt efter eller hvarest lämpligast synes, men på mossar, där dessa visat sig högst, emedan på det stället är djupast och mesta syran"; 2) sedan gräfvas tvärdiken 10 à 15 alnar (6,0—9,0 m.) från hvarandra; 3) till sist gräfves laggdiket rundt omkring; men är kärret mycket vått, måste laggdiket gräfvas ej sist, utan först. Alla diken gräfvas första gången med vertikala sidor och så djupt genom mossen, att man får ett spadtag af själfva grunden; efter ett par år gräfvas dikena å nyo och förses då med lutande sidor. Jorden, som gräfves ur dikena, uppläggges i högar och aldrig i strängar, ty i så fall skulle vattnet uppå mossens yta hindras från att afrinna.

[1]) Lit. 94. 1757. sid. 49. [2]) Lit. 51. 1751. [3]) Lit. 94. 1757. sid. 37—39 och 43.

Denna dikning går på mycket sanka mossar bäst för sig om hösten, sedan de tillfrusit, så att mossen bär karlen. Den frusna mossytan brytes med breda isbillar eller tunga yxor.

Stängsel. Kärrens förseende med stängsel omtalas mig veterligen endast af *Cneiff*[1]), hvilken säger, att „omkring myrar, kärr och mossar ofta kullfällas stora timmerträn både af tall och gran till stängsel, när de råka stå på laggarna, då ej mer därmed göres, än att flere fällas på hvarandra, så att fänaden icke må kunna tränga sig därigenom, och göres därför nytt fälle årligen, allt därefter som de förra träna sätta sig neder till jorden". Det förundrar visst nog ingen, att *Cneiff* karaktäriserar detta stängselsätt såsom „ganska obetänkt och skadligt samt för den skull alldeles förkastligt". Troligt är, att också vanliga gärdesgårdar förekommo å 1700-talets kärrodlingar.

Gödsling af kärren. Någon dylik omnämnes icke från nu ifrågavarande sekel.

Kärrens förseende med jordförbättringsmedel har redan ofvan omtalats. Såsom dylika medel användes lera, sand och allehanda skogsafskräden.

Kärrens kulturväxter. A kärren odlades allmännast råg eller hafre och i sällsynta fall korn. Antagligen förekom äfven rofodling å brända kärr, ehuru därom inga underrättelser föreligga. Vid den älsta förkulturmetoden, bränningsmetoden, var rågen den allmännaste växten, men vid de yngre, vid hvilka bränningen antingen helt och hållet saknades eller var en fullkomlig bisak, hade hafren intagit den förnämsta platsen.

De vid kärrbruket använda redskapen voro hufvudsakligen dels de vid svedjebruket och dels de vid åkerbruket begagnade; dock förekommo vid kärrens upptagning en del märkliga gräftnings- och dikningsvärktyg, som föga nog användes vid de andra odlingssätten. „Tvänne erfarne landthushållare i Nyland och Österbotten" [2]), hvilka vi ofvan sett beskrifva de från Savolaks härstammande kärrodlingssätten, uppräkna följande redskap såsom nytjade vid kärrbruket: 1) spadar, „i bettet rundade, stålsatta och hvasslipade"; 2) „huggyxor och huggjärn med rakt skaft och bredt bett att hugga af rötter i djupet"; 3) en tvågrenig brandkrok eller båtshake af järn för att upphämta större dikestorfvor och äfven trärötter ifrån bottnen på djupare diken och att kasta dessa längre upp på sidorna, än man med spade kan åstadkomma; 4) gräftan, hvilken i kärrbruk alltid är hufvudinstrumentet; den liknar en vanlig hacka, men är ansenligt större — 6 tum (15 cm) bred och 9 tum (22 cm) hög i bettet från ögat; 5) rotyxa; 6) störar, handspakar och bommar till rotbrytning; 7) stubb- och svedjekrok; 8) plog; 9) järnharf och 10) risharf. De många dikningsredskap, som förekomma i denna förteckning, hafva påtagligen en omisskännelig likhet med de dikningsvärktyg, som under vårt århundrade begagnas i Österbotten, och hvilka i följande afdelning närmare skola beskrifvas och afbildas.

[1]) Lit. 94. 1757, sid. 37—39 och 43. [2]) Lit. 125. 1797: se noten sid 61.

Sätten för sädens skördande, inbärgning och tröskande m. m. vid kärrbruket skildras icke särskildt af författarena från XVIII:de seklet. Förmodligen voro metoderna för dessa arbeten alldeles de samma som vid svedje- och åkerbruket.

Odling. I det föregående har jag gjort reda för skilnaden mellan förkultur och odling vid kärrbruket samt äfven sökt framställa de skilda förkulturmetoderna samt med dem sammanhängande förhållanden. Det hade egentligen varit onödigt att redan vid skildringen af det XVIII:de seklets kärrbruk göra denna skilnad på förkultur och odling, ty under detta århundrade var egentligen all kärrodling endast förkultur, och värklig odling förekom blott i undantagsfall. Detta oaktadt har jag infört dessa båda olika begrepp också vid frågan om 1700-talets kärrbruk, emedan jag tror mig därigenom hafva klarare adagalagt detta kärrbruks hufvudkaraktär, nämligen att stå på uppbrytningens stadium, i motsats till det följande seklets kärrbruk, som alltmera kunnat lägga vikt på själfva odlingen.

Under 1700-talet förekom odling af kärr egentligen blott uti vissa delar af landet, där kärrbruket var mest framskridet, såsom t. ex. i södra Österbotten [1]) och i Savolaks [2]).

Nyttan af kärrbruket framhålles af så godt som alla författare, hvilka öfver hufvud yttrat sig om det ifrågavarande århundradets kärrbruk. *Cneiff* [3]) säger härom: „Hvad åter de vidlyftiga mossar och sanka orter angår, så frambragte de visserligen stora skatter, om de blefve ifrån sin vattensjuka befriade och sedan, allt som omständigheterna kräfde, förädlade och skötta", och *Gadd* anför [4]), att „kärr och mossar kunna i själfva värket ej annorlunda anses än såsom landets allmänna gödselstackar, hvilka både före och allt sedan Odens tid redan blifvit samlade".

Återblick. Vill man i korthet karaktärisera kärrbrukets standpunkt under nu ifrågavarande århundrade, måste framhallas, att *på samma gång kärrbrukets betydelse för landet småningom tillväxt, har det samma utvecklat sig i anmärkningsvärd grad samt till och med antagit olika former.* Af stort intresse är, att vi sålunda kunna fasthalla, att *den primitivaste kärrodlingsmetoden, bränningsförkulturen, erhållit medtäflare, hvilka visserligen ännu icke vunnit nämnvärd spridning, men dock uppenbarat sig i särskilda delar af landet, och hvilka kännetecknas genom att vid dem i viss mån rationellare principer gjort sig gällande.*

---

[1]) Lit. 125, 1797. [2]) Lit. 156. [3]) Lit. 94, 1757. [4]) Lit. 39, 1776.

Kap. IV. Ängsbruket.

Ängsbrukets ståndpunkt. Under XVIII:de århundradet låg ängsbruket i sin linda uti största delen af landet. „Ängarna äro öfver hela landet missvärdade", säger vid seklets slut författaren till „*Tankar om Finlands uppodling*" [1]), och dylika klagomål förekomma öfverallt i den dåtida landtbruksliteraturen. Ifrågavarande gren af jordbruket angifves vara „nog svag både i Karislojo och Orihvesi" [2]); i Töfsala [3]) är det „brist på ängar", och från Lempälä [4]), Ruovesi [5]) m. fl. orter anföres det samma. Från Hauho [6]) „höres en allmän kvidan öfver gräsväxtens årliga minskning här som annorstädes", och äfven i Hvittis [7]) „vanhäfdas ängsskötseln". *Gadd* påpekar i sistanförda afhandling, att „den 20-åriga ofreden lagt grunden till ängarnas vanhäfd. Då blef landet blottadt på arbetare, hvarigenom ängarna följaktligen ock vansköttes. Numera, sedan folkstammen ökt sig, hafva de dock ansenligen blifvit förbättrade". Hvad ängsskötseln i Österbotten beträffar, intygar *Gneiff* [8]) dess låga ståndpunkt, och från Karelen [9]) höras samma klagovisor. Undantag från dessa bedröfliga förhållanden funnos dock här och hvar. Från Tavastland och Nyland anföres t. ex., att „i socknarna Hattula, Vånä, Sääksmäki, Tammela, Vichtis och Stor Lojo förekomma de vidsträcktaste rymder för ängsskötsel", och uppe i Österbotten såg man i Limingo socken „med nöje och förundran under höstetiden på en gång många hundrade, ja, många tusende hölod såsom pyramidstoder på fält, som räcka till 4 à 5 mils vidd; hvaraf ordspråket kommit: Storkyro åker och Limingo äng hafva ej sin like i bredd eller längd" [10]). Men då *Gadd* [11]) vill karaktärisera ängsförhållandena i hela landet, blir dock den bild han ger oss, särdeles bedröflig: „Lappen är af alla Sverges inbyggare den enda, som icke idkar ängsskötsel; upp i skogsbygderna af Österbotten, Savolaks och Karelen samt norra delen af Tavastehus och Björneborgs län hafva de ock mycket ringa äng; boskapsfodret tages mest af löfbrott, svedjehalm och samlas af starrgräs, som i sanka dälder, kärr och myrar växer. Ängsskötseln är mycket öfverallt i Finland ännu vanhäfdad, till så mycket större skada dock för denna provins, som kreaturen här måste födas inom hus hela sju månader".

Ängarnas kvalitet var sålunda synnerligen skral så godt som öfverallt. För att härom gifva en fullständigare föreställning må följande uppgifter ännu meddelas. Klagomål öfver „skog- och mossbelupna, tufviga och sanka ängar" möta oss från alla delar af landet, såsom från Töfsala [3]), Ruovesi [5]), Kuopio län [12]), Karelen [13]), Kauhava [14]), Laihela [15]), Kuusamo [16]) och Pudasjärvi [17]). För det mesta utgjordes ängarna af s. k. moss- och kärrängar, som voro bevuxna med gräs af simplare slag.

---

[1]) Lit. 123, 1797. Enligt *Cygnæus* (Lit. 155, 1897, sid. 83) är denna afhandling författad af *H. G. Porthan.* [2]) Lit. 106, 1775. [3]) Lit. 120, 1777. [4]) Lit. 116, 1791. [5]) Lit. 112, 1782. [6]) Lit. 54, 1756. [7]) Lit. 73, 1759. [8]) Lit. 94, 1757. [9]) Lit. 66, 1756. [10]) Lit. 72, 1751. [11]) Lit. 75, 1757. [12]) Lit. 44, 1792. [13]) Lit. 66, 1756. [14]) Lit. 119, 1754. [15]) Lit. 135, 1758. [16]) Lit. 38, 1772. [17]) Lit. 108, 1776.

„I ödemarkerna uppsöka nybyggarne gemenligen starrmyrar, som fordra minsta arbetet och utgöra ännu större delen af ängen“ [1]), och i de bebodda bygderna voro förhållandena ej mycket bättre. Sålunda skrifves från Helsinge socken i Nyland år 1775 [2]): „en del ängar äro högländta, hvarpå växer tåtel, borsting, viar och andra hårdvallsväxter, en del åter nog lågländta och sanka, hvarpå starr, fräken, bladvass och sälting, det senare växer mest i skärkanten, därest matjorden är tunnare. Större delen af ängarna äro nog skogväxta, ty krogen medtager den tiden, som till rödjningen kunde användas“. Dessutom voro öfversvämningar synnerligen vanliga på ängarna (se nedan sid. 81). Tillståndet i Karelen och Savolaks ådagalägges väl af följande uttalanden [3]) af *Kraftman*, hvilken själf besökt det förstnämda landskapet: „I Karelen få ängarna blifva så mossbelupna, som de vela — — — och finnas därstädes och på åtskilliga ställen i Savolaks s. k. morasängar. De äro mest belägna på å- och sjöstränder, där vårvattnet flödar öfver dem hvart år, ej olika med floden Nilus i Egypten; och om sommaren är regnaktig, kvarblifver vattnet hela året öfver ängarna, så att de ej kunna bärgas. De, som finnas vid pass en aln högre än vattnet bredvid i någon å eller sjö, då det är medelmåttigt tort om sommaren, bära nog ymnig starr. På de andra, som äro mest jämt med vattenbrynet, är starrväxten tämligen gles. Somliga af dessa äro mycket ojämna, så att gytjan står i tufvor liksom ett kvarters eller mer långa käglor, helt nära till hvarandra, på hvilkas ändar bemälte starr växer i buskar; de likna ofta mer ett ohyggligt moras än någon äng. Man brukar vid dem ej någon skötsel vidare, utan sedan de en gång blifvit rödjade, bärga de dem hvart år, huru de komma“. Dessutom förstördes ängarna ofta af ängsmask. Under nu i korthet skildrade förhållanden är det icke förunderligt, att man flerstädes möter uppgifter sådana som att “afkastningarna svara på långt när icke emot vidden hos ängarna“ [4]), att „de löna knapt mödan vid afbärgningen“ [5]), och att „i landet bärgas svaga ängar, som föga betala slåttaren“ [6]). Att dock på grund af allt detta tro det icke undantag gåfvos, d. v. s. ängar af tillfredsställande beskaffenhet, vore näppeligen riktigt. Bättre ängar förekommo nog mångenstädes, och t. ex. i Hauho socken i Tavastland funnos ängar af både bättre och sämre kvalitet. “Hälften af Hauho sockens höland äro sanka, sura och vätskeaktiga ängar samt mesta delen tufgångna och mossbelupna, varandes många öfverdragna med hvit mossa, hvarför på dem grof starr eller gräs helt tunt och glest växer. De äro dessutom gemenligen med skadliga källor och källsåg uppfylda och genomskurna. Eljes finnas ock många ställen, där godt och härligt gräs växer“ [7]). Ängarna i Kalajoki, Pidisjärvi, Yli- och Alavieska och Evijärvi uti Österbotten prisades såsom synnerligen utmärkta [8]). Men dessa undantag spela ej någon stor roll i den bild af allmänt förfall, som ängsbruket under detta århundrade erbjuder. Af denna åsikt var äfven *Gadd* [9]), då

---

[1]) Lit. 38, 1772. [2]) Lit. 152, I, sid. 67. [3]) Lit. 66, 1756. [4]) Lit. 120, 1777. [5]) Lit. 94, 1757. [6]) Lit. 98, 1761, sid. 33. [7]) Lit. 54, 1756. [8]) Lit. 48, 1754. [9]) Lit. 75, 1757.

han på följande sätt karaktäriserar ängarnas beskaffenhet i landet under medlet af XVIII:de seklet: „Sumpiga dälder, kärr, myrar, moras, gung- och flymossar finnas här till största delen utan utdikning vara ängarnas läge och utrymme. Gräsväxten är gles, mycket ringa och mest starr, fräken och några kärrsorter; magert foder för kreaturen; ringa förmån och ringa möda; usel inbärgning efter usel anstalt. — — — De få hårdvallsängar, som i landet finnas vid stora sjöar, förvandlas årligen, besynnerligen på en del orter i Tavastehus och Björneborgs län till kärr och mossar“.

Olika slag af ängar. Under ifrågavarande sekel förekommo i landet så godt som endast s. k. naturliga vallar; endast uti få fall begagnades artificiella vallar.

Olika slag af naturliga vallar. Dessa ängar voro af två slag: *1. kärrängar* och *2. hårdvallsängar.* Till förstnämda grupp hörde — såsom man redan af det föregående kan förstå — de flesta af landets ängar. Det karaktäristiska för alla dessa kärrängar är den stora fuktigheten. De kallas också „moss- och ålandsängar“, enär de förekomma dels å kärr- och mosslaggar dels vid åstränder. Hårdvallsängarna befunno sig merändels i backsluttningar, som förut blifvit svedjade, eller också strax under åkrarna. Sistnämda slag af hårdvallsängar lämnade vanligen ymnigt gräs, då en del gödselämnen främst genom ytvattnet ditfördes från åkrarna, eller som *Gadd* kallar det: „fett vattuskval ledes till ängen“. Om hårdvallsängarna i Hauho berättas [1]), att „det bästa höet, som landtmannen insamlar härstädes, är dock utaf åkrar och åkerlindor samt af de nära intill byarna belägna ängstäppor och hagängar, hvilka blifva af landtmännen bättre ryktade och med diken ifrån öfverflödigt vatten mera befriade än de andra ängarna, som uti stora skogar och utmarker äro belägna“. I flere andra socknar i Tavastland „bestå ängarna mest af hårdvall“, men „i Savolaks och svenska Karelen finnas socknar, där innevånarne hafva litet hardvallsäng eller ock alldeles sakna sådana“ [2]). I Letala [3]) i Egentliga Finland fanns „på hårdvallsängar mindre förråd, hvaraf hände, att ladugården hos allmogen var liten och obetydlig“.

Ängarnas belägenhet i förhållande till gården var ofta särdeles ofördelaktig, enär de icke sällan stodo att söka långt borta i skogarna och vid t. o. m. aflägsna kärrs laggar. Till och med i en så väl bebygd trakt som Hvittis i Satakunta lågo ängarna enligt *Gadd* [4]) „till största delen ganska kringspridda“, och i norra Finland [5]) voro de „små och kringspridda, somliga flere mil från gården, så att bärgningen var ganska besvärlig“.

Arbetet för erhållandet af nya ängar pågick under nu ifrågavarande sekel i flere delar af landet, ty, såsom en författare vid slutet af 1700-talet utbrister, „hufvudsaken är att få ängar“ [6]). I Orihvesi [7]) „rödjade man till äng allt hvad rödjas kunde“, och i Ruovesi [8]) „upptogos nya ängsmarker“. Också i Österbotten försiggick ett dylikt arbete [9]), och i Kuopio län sökte de ledande männen drifva befolkningen till att med större flit egna sig åt ängars rödjning [10]).

[1]) Lit. 54, 1756. [2]) Lit. 51, 1751. [3]) Lit. 111, 1785. [4]) Lit. 73, 1759. [5]) Lit. 38, 1772. [6]) Lit. 123, 1797. Se not. s. 68. [7]) Lit. 110, 1784. [8]) Lit. 112, 1782. [9]) Lit. 57, 1758. [10]) Lit. 45, 1786.

Metoderna för erhållandet af nya ängar voro högst olika såväl i särskilda delar af landet som äfven i en och samma landsdel, beroende främst af de lokala förhållandena. Dock kunna de mig veterligen grupperas uti två hufvudslag, nämligen:

1. Rödjningen. Denna metod var allmännast och bedrefs vanligen uti helt liten skala. I skogsmarker, vid åstränder, på kärrlaggar o. dyl. undanskaffades träna och buskarna genom nedhuggning och bränning. Stubbarna uppbrötos småningom, allt efter som de under årens lopp murknade. Jordytan lämnades alltid orörd, och inga diken förekommo.

2. Upptagning af till äng tjänlig jord. Vid denna metods användning måste jordytan vanligen på ett eller annat sätt uppbrytas, brännas eller täckas med annan jord. Metoden uppträder uti en mängd olika former, af hvilka de, vid hvilka bränning användes, voro vanligare än de, vid hvilka ett dylikt förstörande af matjorden icke egde rum; de senare började dock allmännare förekomma i södra delarna af landet.

a. De upptagningssätt, vid hvilka man betjänade sig af bränning, hafva vi redan gjort bekantskap med, i det att på tal om såväl svedjebruk som kyttlands- och kärrbruk meddelats huru vid dem opererades. Sättet att medelst svedjebruk upptaga ängar tillämpades mest i det inre af landet, men förekom också ej sällan närmare kusterna. Kärrbruksmetoden var vanlig i södra Savolaks och södra Österbotten, hvaremot kyttlandsbruket praktiserades främst i Tavastland. Vid tal om „Finska ängsskötselns hinder och hjälp“ framhåller *Gadd*[1]), att „hårdvallsängarna i landet äro ofta nog endast lämningar af sveder, vid hvilka ofta mera hafves afseende på skog, som väl ma brinna och lämna mycken aska till 1 à 2 skördar än på ängarnas bekvämliga läge“. Enligt samma källa kan anföras, att „ängar, som upptagas genom hårdvallskyttande, fördärfvas alldeles och blifva mycket ringa bärande“. *Hassel*[2]) påstår om bränningskulturen å kärr, att „den icke har den skadliga värkan, som om kyttandet är anmärkt; hvilket erfarenheten nogsamt visar, så vida jorden därefter är fruktsam och bärande både af säd och gräs“.

b. De sätt för upptagning af äng, vid hvilka bränning icke användes, kännetecknas alla genom att jorden dikas mer eller mindre fullständigt. Vid en del af dessa metoder blir jorden därpå odlad och skogen grundligare aflägsnad än vid andra, där ingen odling förekommer. Såsom exempel på de förra sätten vill jag anföra *Kalms* beskrifning[3]) af en dylik ängsupptagning. Jorden plöjes med plog om hösten, hvarvid torfven vändes upp och ned. Strax därpå fares öfver med vält, om plogskifvorna ej blifvit tryckta ned till jorden. Påföljande vår insås fältet antingen med hafre eller med blandsäd. Hösten därpå efter skörden eger åter plöjning rum, i händelse tiltan ruttnat; i annat fall harfvas kommande vår, och i den sålunda beredda jorden sås hafre. Efter hafrens skörd plöjes fältet om hösten, och da är jorden vanligen fin och lucker som en åker. Sedan erhålles däraf äng;

---

[1]) Lit. 75. 1757. [2]) Lit. 51. 1751. [3]) Lit. 50. 1751.

detta går bäst genom att beså fältet med gräsfrö, hvilket sistnämda af *Kalm* anses vara „en högst angelägen sak“. Dock synes en dylik gräsfrösådd icke ofta förekommit. Ett exempel på de andra hithörande ängsupptagningssätten, vid hvilka jorden icke odlas, lämnar *Gadd*[1]). „Det upptagningssätt är mest enligt naturen, som Magister Docens *Jacob Stenius* uppgifvit. I följd häraf dikas först marken, om jordlagret det fordrar. Skogen stubbfälles, träna kvistas, kvistarna läggas i vissa högar, och stammarna öfverst, och sedan låter man alltsammans ligga i hop och ruttna. Är marken kärraktig och vattensjuk, så uppdikas den i smala tegar; de fälda träsnas stammar läggas å sido; kvistarna samlas midt på tegen i en rad längs efter, och dikesmullen kastas åt ömse sidor däröfver. Mullen blifver härtill nog tillräcklig, allenast tegarna göras smala, dikena väl breda och renarna afsluttande; ängsmarken kommer således att ligga vågvis; dikena behöfva ej omlagas; ryggarna växa hårdvallshö och dikena eller bräddarna annat grässlag. Att öka dess tidigare gräsväxt på slika ängstäkter, så främjas och underhålles det genom försåning af nyttiga grässlag. Alla uppskjutna telningar huggas bort efter hand, och allt efter det stubbarna hinna multna, bultas de sönder. Detta upptagningssätt drager väl ut på tiden, men ersättes mångfaldt af en ymnigare gräsväxt“.

Insåning af vallar med gräsfrö. „Att beså ängarna med nyttiga gräsfrön och afsvedja tufvor, sådant finner man vara alldeles opåtänkt“, vittnar *Gadd*[2]). „Tvänne erfarna landthushållare i Nyland och Österbotten“[3]) rekommendera, såsom vi tidigare (sid. 62) sett, insåning med frön af timotej och alopekurus. Af det sammanhang, hvari detta yttras, torde man kunna sluta till att de också i denna sak uttalat sig enligt erfarenhet. Mera teoretiskt torde däremot *Kalm* resonnerat i saken, då han förordar insåendet af följande fröslag i vall: „1. *Phleum* eller ängskampe; 2. *Alopecurus;* 3. *Agrostis;* 4. *Aira;* 5. *Poa;* 6. *Cynosurus* eller hundexing; 7. *Bromus;* 8. *Festuca;* 9. *Avena* eller knylhafre; 10. *Lolium* eller renrepe; 11. *Triticum*, Kvickrot, var. *aristata;* 12. *Lathyrus luteus;* 13. *Vicia* (i Karelen ett argt ogräs, som af bönderna kallas: *perkeleen heinä;* andra käcka hushållare byta sig frön af denna mot råg, tunna för tunna) och 14. *Trifolium pratense rubrum*“. Af hufvudsakligen teoretiskt intresse var otvifvelaktigt för 1700-talets jordbrukare äfvenledes *Gadds* förslag[4]), att i Finland borde på hårdvallsängar odlas: spansk klöfver (*Trifolium pratense*, Lin.), heligt hö (Esparsett, *Hedysarum Onobrychis*, Lin.), lucerne (*Medicago sativa*, Lin.), svenskt hö (*Medicago falcata*, Lin.), Västgöta gräsfrö (*Lahtyrus heterophyllus*, Lin.), sibiriskt gräsfrö (*Vicia biennis*, Lin.) och finskt gräsfrö (*Epilobium*). Också andra författare göra dylika förslag, alla mer eller mindre bygda på utländska uppgifter eller små, otillräckliga försök, utan att nämnvärd hänsyn tagits till praktiken och dess erfarenheter. Af vida större betydelse än insåning af vallar med dessa delvis utländska frön synes under 1700-talet varit ett förfarande, som tillämpats särskildt i Österbotten, nämligen att från ängarnas

[1]) Lit. 85. 1769. [2]) Lit. 75. 1757. [3]) Lit. 125. 1797. [4]) Lit. 80. II. 1775.

lador och dylika ställen insamla allehanda frön och strö ut dem antingen på nya eller gamla vallar. *Cneiff*[1]) ger följande skildring af huru man därvid gick till väga uti sistanförda landskap: „Frö samlas efter hö från de ställen, som äro fruktbarare, dock af lika belägenhet med de ängar, hvilka skola besås, så att bottnen, ytan och omkring liggande höjders sammansättning jämte tillgången på vatten är enahanda, så mycket tillfälligheterna det medgifva. Det mognaste och bästa gräsfrö erhålles utanför ladorna, när höet inköres, till hvilket ändamål man kan lägga någon vepa eller matta för ladudörren, och innan höet inkastas, skaka det något, hvarefter smolket, som då kvarblifver på vepan eller mattan, samlas i säckar efter hvarje eller hvarannan skrinda och föres i förvar på något särskildt ställe, som icke är fuktigt, utan eger fri luft, på det att fröna ej må härskna eller möglas, hvarest säckarna tömmas. Gräsfrö kan också samlas i själfva ladorna. Hösmolket skiljes ifrån fröet med därtill gjorda rissel“. *Cneiff* påpekar dessutom, att „tiden att utså gräsfrö är den naturligaste, så snart ängen blifvit bärgad; dock kan det äfven utsås om våren, när snön nyss bortsmält“. Denna äng bör enligt samma författare „till gräsväxtens förmering få åtminstone tre år vara befredad efter gräsfrösåningen“. Många andra författare förorda ett dylikt insamlande af gräsfrö „dels utanför ladudörrarna och högluggarna, dels i stallskrubborna och på skullarna“[2]). „En gammal och erfaren landthushållare“ skrifver i *Underrättelser från K. Finska Hushållningssällskapet*[3]) om — måhända det första — införandet af Alopekurusfrön till Finland. „År 1788 erhölls med posten ett paket af 6—7 lod Alopekurusfrön från Norrköping, afrepadt af en därboende ämbetsman och uppmärksam landthushållare på de omkring denna stad belägna frodiga ängarna. Detta frö såddes i början af augusti på en därtill uppbruten linda. I 35 år har det ej allenast bibehållit sig, utan det har ock utspridt sig till flerdubbel vidd. Ifrån denna stamplantering hafva alla år frön tagits och utspridts i Sverge och Finland“.

Sjöfällning. Nya ängar erhöllos enligt *J. Chydenius*[4]) äfven genom upplandning vid sjöstränderna och genom grunda träsks uttorkande. Sådana ängar blifva mera varaktiga, om de kunna öfvervattnas (se nedan).

Skötseln af ängarna var i de flesta delar af landet högst otillfredsställande, såsom man kan finna redan af hvad ofvan anförts om ängarnas kvalitet. „Ingen tänker på ängarnas förbättrande; därför är gemenligen också en allmän klagan på alla ställen, att ängarna årligen försvagas“, intygar *Kalm*[5]) vid tal om landets ängsskötsel. Betecknande för den stora vanvården af ängarna är, att en mängd författare berätta, att det var allmän sed att sent på hösten och tidigt om våren låta kreaturen afbeta och nedtrampa ängarna. *J. Chydenius*[4]) klagar öfver att „ängarna aldrig gödslas eller trädas“. „Det skulle löna mödan“, säger han, "att hälst hvart 20:de år gödsla sina ängar, åtminstone med granris, hvilket vore det bästa

[1]) Lit. 94. 1757. [2]) Lit. 61. 1772. [3]) Lit. 158, 2 samlingen N:r 4. sid. 52. [4]) Lit. 52, 1754. [5]) Lit. 132. 1745.

sätt att utrota den på ängarna skadliga björnmossan". Angående skötseln af ängarna i landet uttalar sig *Kalm*[1]) på följande karaktäristiska sätt: „När man besinnar huru ringa, ja, alls ingen ans och skötsel man här i Kalajoki som annorstädes i Finland har om ängarna, och de ändock bära så mycket gräs, att man däraf kan föda boskapen i hus under 7 månader, om ej längre, och utlänningen, som årligen gödslar och omlagar sina ängar ej med mindre omsorg än sin åker, likväl näppeligen kan få af dem så mycket foder, hvarmed han kan föda sin boskap inne 3 månader: huru högt skulle icke vi då kunna föröka gräsväxten, och huru tacksamma skulle ängarna då blifva samt hvad större myckenhet af boskap skulle icke vi kunna hafva, om vi med lika ömhet som utlänningen ansade våra ängar?"

Förbättring af gamla ängar företogs det oaktadt här och hvar i landet, och begagnades härvid mig veterligen åtta olika sätt: *1) dikning, 2) täckning med granris o. dyl., 3) täckning med jord, 4) öfvervattning, 5) skogsträngas afröjande, 6) aflägsnandet af tufvor å hårdvallsängarna, 7) uppodling* och *8) gödsling.*

1. Sanka ängars förbättring genom dikning var, såsom redan anfördt, under nu ifrågavarande århundrade tämligen sällsynt, hvarför en mängd författare *Cneiff, Gadd, Kalm* m. fl. meddelade de enklaste anvisningar vid dikningens utförande såsom viktiga och nya saker. Här förtjänar endast omnämnas, att man i Österbotten enligt *Cneiff*[2]) brukade dika sanka mossängar om hösten, då mossan frusit och således bar arbetarne. Likaså meddelar samma författare, att diken med vertikala sidor förekommo å dylika ängar. En af det nu ifrågavarande århundradets största agronomiska bedrifter i Finland, *Lattomeri kärrs utdikning*, utfördes enligt den nu till redogörelse föreliggande metoden. Detta arbete, hvilket med energi och kunskaper leddes af *Professor Johan Kraftman*, finnes noggrant beskrifvet af denna utdiknings mästare själf[3]). Tyvärr är hans intressanta skildring så vidlyftig, att jag ej här kan in extenso införa den samma, utan måste inskränka mig till ett referat i yttersta korthet. Vid en sammankomst den 8 mars 1773 beslöto de 78 gårds- och hemmansegare, hvilka hade ängslotter i Lattomeri kärr, under *Landshöfding Rappes* ordförandeskap och enligt „Konungens approbation", att efter det åmtal hö de därifrån inbärgat, utsända arbetare till detta i Ulfsby socken i närheten af Björneborgs stad belägna, stora kärr i och för dess utdikning. Kärrets areal fixeras genom att det angifves vara 4,888 famnar (8,700 m) långt och 2,300 famnar (4,000 m) bredt. „Kärret var före dikningen ganska blött; 200 alnar (118 m) ifrån bredden gick man som på vågor, sjönk ned till halfva benet, ja, ofta till midjan, i synnerhet på södra sidan, där kärrskorpan på många ställen föga var annat än hängdy". Bottnen bestod af gråblå, litet sandblandad lera. Å en del af kärret växte före dikningen en frodig starr- och fräken-vegetation, men å en annan del „var gräsväxten svag och midt på kärret än svagare samt på några ställen alldeles ingen; och när det lilla

[1]) Lit. 46. 1753. [2]) Lit. 94, 1757. [3]) Lit 86, 1773. *Kraftmans* biografi finnes af mig utarbetad i *Finsk Biografisk handbok* (Lit. 160); hans bild har jag förgäfves sökt till nu föreliggande arbete.

gräset midt i kärret afbärgades några år efter hvarandra, hände understundom, att gräsväxten därstädes alldeles försvann på flere år". Dessutom fanns björnmossa på en del af kärret. „Det hände understundom, att under själfva andetiden isen kvarlåg under kärrskorpan och kändes, då räfsskaftet nedstöttes; en hufvudorsak till att åkrarna här omkring voro frostömma". Höbärgningen förrättades alltid med stor svårighet; se härom nedan under: höbärgning. Ledningen af utdikningen anförtroddes, såsom redan anfördt, åt *Kraftman*, som tidigare varit docent i ekonomi vid Åbo akademi, och visade det sig snart, att den lärda professorn var en duktig praktikus. Honom gafs äfven fullmakt att utstaka dikena, tillkalla delegarnes arbetare och „för dagspenning antaga arbetare, om någon af de tillkallade sig ej infinner". och anbefalte landshöfdingen kronolänsmännen att „utan vidare omgång efter *Kraftmans* påfordran uttaga denna dagspenning af de tredskande". Dikenas storlek var högst olika, i det deras bredd angifves hafva varit från 3 till 6 alnar (1,8 till 3,6 m) „efter den myckenhet vatten det å särskilda ställen kommer att afföra". Djupleken hos dikena var „i förstone ungefärligen en aln, men påökades i det blöta kärret igenom flere å sina ställen väl 10 gånger förnyade dikningar eller dikesrensningar, tills leran mötte; på flere ställen dikades ock i leran mer eller mindre, till och med öfver en aln (0,6 m), som fallet erfordrade". Hvarje par arbetare „tilldeltes en längd af 5 famnar (8,9 m) dike jämte en smal stång eller ribba af samma längd, hvarefter dikningen sedan bekvämligen kunde förrättas". Såsom ett bevis på huru energiskt *Kraftman* ledde arbetet må följande anföras. Han observerade redan första tiden, att „så den ena som den andra af arbetarne medelst fåfängt prat i lätja fruktlöst nötte sin tid, såsom det plägar ske med sådana gemensamma arbeten". Huru han fann på råd att stäfja detta ofog skildrar han själf sålunda: „Jag tillsände därför hvarje arbetsdag tvänne Koivisto gårds torpare att göra dagsvärken för min egen andel i Lattomeri, uppmuntrade dem att troget arbeta genom en liten drickspenning af en Daler k. mt. på man; så många famnar dessa Koivistotorpare dikade om dagen, palade jag hvarje par särskildt att dika; om något par dikade mindre, uppfördes de till rest, som borde vid arbetets slut af vederbörande särskildt ersättas. Detta gjorde arbetet otroligt trefsamt; mina torpare ansågo det för någon slags heder, att deras arbete togs till måttstock för andras; den lilla drickspenning de fingo, uppmuntrade dem också till flit. De andra arbetarne, angelägna att följa efter, ansågo det för skam att blifva antecknade för rest; och resten borde betalas; de arbetade därför ganska träget af all sin förmåga och gafvo sig näppeligen tid att äta, mindre att hvila — — — intet prat hördes, och ingen tobakspipa sågs till hela dagen igenom". Dikningen var för öfrigt svår att utföra. „I bäcken stodo arbetarne i vatten till midjan, men i kärret stodo de både i vatten och gytja lika djupt. Denna sistnämda olägenhet minskades, sedan i stället för spade lie och tregreniga krokar kommo till användning; med en järnkrok fästad vid ett 3 och en half aln (2,0 m) långt träskaft uppdrogs kärrjorden, sedan den först blifvit skuren och i behöriga stycken delad förmedelst en stadig lie, fastbunden vid ett träskaft; således fingo ar-

betarne förrätta dikningen ståendes pa brädden af diket, med korta stänger under fötterna för att icke nedsjunka i gytjan". Dikningen förnyades på kärret 4 à 6 gånger, då dikena utvidgades och fördjupades. Vid dessa upprepade dikningar begagnade man sig af dammar, hvilka uppdämde vattnet; när de sedan plötsligt öppnades, bortsköljdes den lösa gytjan i diket. Vid dikningen fördes den uppkastade jorden åtminstone på tre alnars (1,8 m) afstånd från dikeskanten och utbreddes sedermera, då den litet torkat. Någon allmän dikningsplan meddelas icke uti berättelsen, men det är otvifvelaktigt, att en sådan förefanns. Värkan af dikningen visade sig inom få år. En del af kärret blef snart förvandlad till hardvall, och „tåteln blef synlig öfver allt". Också höbärgningen blef lättare, enär man på stora delar af ängen kunde begagna dragare vid höets transport till lador och stackar. Själfva kärrets yta sänkte sig betydligt. *Kraftman* „omnämner såsom en besynnerlig omständighet, att å Lattomeri slätt före dikningen ej några stubbar voro till seendes eller märkandes; men efter dikningen och sedan kärret satt sig, hafva al-, björk- och granstubbar, smärre och större, några rätt stora, till myckenhet visat sig, ett långt stycke in på kärret, där denna tiden ej andra trän än några små marbjörkar växa; till säkert bevis, att grof skog därstädes till förene vuxit, följaktligen att kärret då var torrare och fastare än i dessa senare tider".

2. Förbättring af mossbelupna ängar medelst påförande af granris o. dyl. Denna metod synes vunnit en viss spridning i landet att döma af att den omtalas af en stor mängd författare. *Mennander*[1]) ger af själfva metoden och dess uppkomst följande skildring: „Tvänne österbottniska landtmän i Kronoby socken af Knifsunds by hafva genom en liten och enfaldig uppmärksamhet pa naturen fått anledning att till sin stora fördel och nytta fördrifva björnmossan (*Polytrichum*, Lin.), detta missfoster på ängsmarken, hvilken mossa hade till myckenhet rotats och spridt sig på deras hårdvallsängar". De märkte nämligen en gång, „att björnmossan blifvit förstörd, dämpad och minskad på de ställen af ängarna, där närstående granar medelst afbarkning blifvit förtorkade och barren fallit samt af väder spridt sig omkring på de mossbelupna orterna. De ansågo denna naturens värkan förtjäna rön och efterföljd. Därför afkvistade de granar och öfvertäckte med riskvistarna till en fjärdedels, ja, tredjedels alns (15 à 20 cm) tjocklek de ställen af sina ängar, som af björnmossan blifvit intagna och öfverväxta; detta arbete förehades om höstetid, förr än mycket snö fallit. Härvid hafva de låtit blifva och lämnat granriset att ligga under vintersnön. Sommaren därpå hafva de med fägnad och nytta förmärkt hurusom mossan under granriset blifvit förstörd och likasom till mylla förvandlad, samt att samma ställen andra och tredje året gifvit god och ymnig växt; utan att kvistarna i någon måtto vid slåttern varit hinderliga, såvida de emellertid sjunkit och nedgatt i mossan och i jorden". Denna metod påminner mycket om det i mellersta Savolaks under innevarande sekel brukliga sättet att förbättra hagmarker, hvilket bär namn af bråtemetoden[2]); denna består däruti, att

[1]) Lit. 43, 1751. [2]) *rasitapa*, Rantasalmi.

marken betäckes med den borthuggna skogens kvistar, som sedan lämnas att därstädes förmultna. Efter några år erhålles på detta ställe ett godt bete.

3. Förbättring af gamla ängar genom täckning af jordytan med lera o. a. dyl. Denna metod är den ofvan skildrade täckningsförkulturen å kärr, hvilken främst användes å kärrängar. Dock förbättrades ängar här och hvar äfven på så sätt, att mylla, lera eller sand utbreddes på odikad äng, hvarigenom „gräset föryngrades".

4. Förbättring af gamla ängar genom öfvervattning. Vid denna metod, hvilken förekom i olika delar af landet, användes tvänne olika system: *a. uppdämningssystemet* och *b. öfversilningssystemet,* af hvilka det förstnämda var det allmänna.

a. Ängsvattning enligt uppdämningssystemet utfördes alltid om våren. *Fortifikationskaptenen A. J. Nordenberg*[1]) beskrifver på följande sätt huru därvid tillgick i södra Finland: „Vårvattnets uppdämmande på ängarna, hvarest det ske kan, är ganska gagneligt, intill dess kälen är ur jorden, och värsta vårkölden är förbi. I synnerhet försvinner efter denna anläggning mossväxten, så framt den icke får nog kraft att repa sig af höstvattnet, som är mossans lif och ängens död". Från Tavastland omtalar *Gadd*[2]), att „på Haga äng i Kulsiala församling hafva de inrättat tvänne vattendammar, hvarigenom vårvattnet hålles kvar på ängarna till vid pass medio maj, och har det ådagalagt en dråplig nytta". Äfven från Egentliga Finland berättar den sistanförda författaren[3]) om en öfvervattning, utförd enligt uppdämningssystemet. „Invid Åbo stad å Buckila gård har *Hofrättsrådet Rappe* gjort ej mindre kostnader än artiga och nyttiga inrättningar vid ängens vattnande, som ock att igenom uppdämningar ställa dem under vatten". Äfven från Nyland omtalas öfvervattningsängar. Å Gammelbacka egendom i Borgå socken „var under förra tider öfvervattning införd på Storängen, för hvilket ändamål, utom kvarndammen, tvänne hålldammar voro anlagda. — — — Detta system, som 1782 vitsordades hafva bragt Storängen till synnerlig bördighet, öfvergafs först år 1863"[4]). Angående uppdämningssystemets användning i Österbotten finnas flere redogörelser. *Jurelius*[5]) meddelar, att „det är en kostlig sak att aftappa och uppdämma vattnet på ängar", och att „det brukas mycket i Österbotten med stor nytta"; och detta besannas af *J. Chydenius*[6]), som anför, att man i ett träsk i Nedervetil socken kunnat „genom dammar åstadkomma ängarnas gödsling medelst vårvattnet. På 3 eller 4 år har gräsväxten därstädes så tilltagit, att de ställen, som aldrig förr blifvit slagna, nu kasta af sig 60 eller 70 vinterlass utom säf uti så stor myckenhet, att allt ej kan bärgas". Från Kuusamo socken i nordliga Österbotten berättas[7]), att „när strandängar äro mossbelupna, dämmes vattnet upp i dem att utrota mossan och gödsla vallen". Angående upptimrandet af själfva dammarna omtalar *Gadd*[8]), att „på några orter här i Finland nytjar landtman vintertiden att på isen uppföra dessa dambyggnader, hvarpå, sedan en afpassad vak blifvit upp-

[1]) Lit. 129, 1741. [2]) Lit. 68, 1767. [3]) Lit. 85, 1769. [4]) Lit. 20, sid. 72—73. [5]) Lit. 90, 1773. [6]) Lit. 52,1754. [7]) Lit. 38, 1772. [8]) Lit. 80, II. 1775, sid. 268 och 267—271.

huggen, de i bäcken nedsänkas att uppdämma vårfloden på ängen". Hvad beträffar själfva bevattnandet af ängen, anför samma författare[1]) följande: „Om våta somrar hållas både vall- och damluckor öppna ständigt; men när långsam torka varit, tillslutas de, på det att alt vatten må samlas till läska i några dagar. På starrängar kan vattnet kvarhållas till 3:ne veckor eller 14 dagar, förrän det afslås; men hvarest tätel växer, aftappas vattnet litet efter hand, sedan inga frostnätter äro att befara; kärrängar tåla ock att stå någon tid under djupt vatten; men ej de, som bära hårdvall. Hårdvallsängar tåla icke häller att länge in på våren hållas under vatten, utan endast till dess ängsbotten blifvit väl uppblött, då gräset hafver nog must att uppväxa till skyl åt roten emot vårtorkan; dock tillses äfven, att allt grummel satt sig, så att vattnet är helt klart, förr än det afsläppes, som ock att solhettan dessförinnan tilldelat redan marken någon värme, hvilket lätt kännes, när fingret stickes i jorden. Före den 5 eller 6 juni plägar detta ej träffa in uti de södra orterna af Finland. Förrän aspen blommat ut, enbusken blommar och hvitsippan (*Anemone*) börjar på att å höjder emot solen fälla blomma, samt spirsvalan (*Hirundo apus*), som på finska kallas *viripääskynen*, någon tid vistats i näjden, så må ingen med säkerhet aftappa vårvatten ifrån dessa ängar: de blifva säkert annars af vårfroster illa medtagne. De gröfre och större tätelarterna samt starren äro efter vattnets aftappande ej så ömtaliga. — — — Skulle ängar, efter det att ett eller två års vårvatten på dem varit uppdämt, ändock ej förbättra sig i gräsväxt, påföres dem sand till 3 à 4 tums (7 à 10 cm) tjocklek, då de säkert i hast ansenligen repa sig". Också *Cneiff*[2]) redogör för anordnandet af dammar m. m. dyl. för nu ifrågavarande ändamål.

b) **Ängsbevattning enligt öfversilningssystemet** omtalas endast från landets södra delar. *Gadd*[3]) meddelar, att „*Landshöfding Boije* låtit vid Hattanpää gård i Messuby socken af Tavastehus län utaf *Ingeniör Jansson* inrätta en väderkvarn med 8 st. pumpar", och „att han på kort tid endast med 2 pumpars nytjande uppfordrat allt vatten ur en liten insjö, förvandlat den till en hårdvallsäng och afledt det öfverflödiga vattnet dels till en annan sjö dels till andra ängars nödiga vattnande". Samma författare förtäljer äfven, att „som det ofta händer, att den tid ängarna böra vattnas, det ej alltid är tillgang på nödigt väder till vattenpumparnas drift, så har Baron *Ehrensvärd* uppå Saris gård till främjande af ängars vattnande af en förbilöpande bäck låtit inrätta ett pumpvärk till vattnets uppfordring efter *Direktör Thunbergs* uppgift, hvilket med all bekvämlighet af oxar eller andra dragare kan sättas i gång". Dylika öfvervattningar egde rum hälst om sommaren för att förse ängen „med godt vatten". *Gadd* beskrifver[4]) vidlyftigt huru denna öfvervattningsmetod utföres. „Vattnet, som inledes på ängen, bör ej få samla sig till myckenhet på ett ställe eller få stå stilla, utan bör det, så mycket som möjligt är, jämnt spridas öfver allt, och markens afhällighet så nytjas, att vattnet flyter makligen och sakta samt icke utgör något starkt rinnande. Att vinna dessa ändamål är alltså nödigt, att 3:ne

[1]) Lit. 80, II. 1775, sid. 268 och 267—271. [2]) Lit. 94, 1757, sid. 58—70. [3]) Lit. 85, 1769. [4]) Lit. 80, II. 1775, sid. 273—282.

slags särskilda diken anläggas, hvilka kunna kallas vattensamlingsdiken, afhällningsdiken och afledningsdiken". De förstnämda, som gräfvas breda, men ej djupare än 1½ aln (0,9 m), upptaga vatten från någon bäck eller sjö. De kunna uppdämmas, så att vattnet flödar öfver bräddarna. Från dem ledes en annan del vatten i afhällningsdikena, „hvilka mest uppgräfvas perpendikulärt ifrån sistnämda hufvuddike". De äro också mindre och grundare än vattensamlingsdikena, och „kunna de med dikesplog lätteligen dragas". Vattnet kan uppdämmas så, att det stiger också öfver dessa dikens kanter, eller ock föres det vidare till afledningsdikena, genom hvilka det ledes åt sidorna i alla direktioner. Sistnämda diken åstadkomma, att vattnet ej får stagnera någonstädes på ängen och göra den sumpig. De „uppristas helt grunda i svålen af ängstorfven". „Som omväxling af torka och väta mest upplifvar och uppfriskar gräsväxten, så bör ängarnas vattnande ock härefter anställas. Bästa tiden att vattna ängarna är en vecka eller 14 dagar före höslåttern. Dessa ängar afslås 2:ne gånger om året, vattnas ock, sedan höet blifvit inbärgadt, men ej längre än vid pass 24 timmar. Under torka är nog af, om vattnandet påstår 8 dygn i sänder eller litet mera efter jordmånens beskaffenhet. I starka sommarhettan och midt på dagen är det skadligt att vattna. Vattnandet bör hälst ske om kvällarna emot natten; under starkt daggfall bör vattnandet inställas".

5. Förbättring af gamla ängar genom tränas afrödjande. *Gadd* [1]) säger härom följande: „När allehanda för ängsmarker otjänlig skog igenom fröns kringspridande af vädret, foglar och vårfloder fått öfverhand på ängen, att den blifver för mycket skogvuxen, så tager detta ej allenast bort all must och näring för växten, utan ock genom öfverflödig skugga hindrar gräsväxten. Det är alltså nödigt, att all sådan skog afrödjes och i synnerhet de trän, som skugga för middagssolen, men hvilka lämna fältet öppet för nordanvädret. Vid dessa skogsträns afrödjande gäller dock för en allmän regel, att vid nya intäkter af äng all skogen icke på en gång borttrödjes, emedan det gräs, som blifvit vant att växa i skugga och i skogen, sedan växer alldeles intet, om all skog i hast borttages, och ingen skugga däraf åstadkommes. Inga andra trädarter kunna med förmån kvarlämnas i ängen än lind, hägg, al och hassel; rönn och alm och några väl uppkvistade björkar ock något tålas, men intet barrskog".

6. Aflägsnandet af tufvor från hårdvallsängarna utgjorde ett viktigt och svårt arbete för jordbrukarne på nu ifrågavarande tid. De olika metoder, som användes härvid, beskrifvas omständigt af *Kalm* [2]). I största korthet skildrade voro dessa i många fall egendomliga förfaringssätt följande: *a)* Tufvorna bortskäras om hösten, bortsläpas, och ställena besås med gräsfrö och hafre. *b)* I tufvorna stickas ärter, och svinen få sedan söka dessa och uppböka tufvorna. *c)* Tufvorna kunna aflägsnas medelst en s. k. jordhyfvel, hvarmed förstås ett redskap af samma form, längd och bredd som en sladd. „Den föregående plankan går platt på jorden, men den efterföljande är med ett långs med brädden fastsatt järn sluttstäld. Då en karl kör ett par hästar

[1]) Lit. 75. 1757. [2]) Lit. 63. 1774.

för en annan hyfveln, gående efter, trycker på och häfver ut den skurna jorden; således kan den tufvigaste äng äfven med ganska ringa möda platt- och jämngöras". *d)* „Andra bruka att med en hvass spade hugga tufvorna i 2, 3, 4 eller flere delar och dymedelst borttaga dem". *e)* *Kalm* „har sett en landtman med mycken fördel nytja till tufvornas afskärande en hvass järnknif, krökt åt äggsidan, af två alnars (1,2 m) längd, fem tums (12 cm) bredd och $^1/_2$ tums (1,2 cm) tjocklek, lik en hackelseknif; med en ring på ändan af tre tums diameter samt ett därpå gjordt träskaft af $^1/_2$ alns längd, uppåt något krökt. Denna knif fästes när vid tufvan medelst en påle satt i ringen, som i jorden nedtryckes, då en karl, hälst när tufvorna blifvit uppblötta, för knifven omkring henne nära jorden och således dem till stor myckenhet om dagen afskär". *f)* Inplantering i tufvorna af kvickrot förordas äfven. *g)* Odling af de tufviga ängarna.

7. **Förbättring af gamla ängar genom uppodling** förekom under 1700-talet blott sällan och beskrifves af högst få författare. *Cneiff* anför härom [1]), att „mosslupna som ock utmagra hårdvallsängar, hvilka äro så vanbäre, att egaren icke får ett godt lass hö efter hvart tunnland, böra, sedan de blifvit afbetade, i september upplöjas, under hvilket arbete risten och billen alltid hållas helt hvassa och äggtunna, för hvilket ändamål plogkarlen bör hafva en fil hos sig, med hvilken han hvarje half timme vid pass måste väl uppstryka dessa järn, att de bita på nageln, hvarigenom tiden vinnes, dagsvärken sparas och dragarna lindras. Men är marken mycket klappurblandad, kan billen vara stadigare och trubbigare. Sedan ängen är upplöjd, öfverfares den genast med vält, att dymedelst nedtrycka plogskifvorna och grässtubben, då marken bättre myllas om våren, när den skall besås. Mindre sanka och ej mycket yfviga moss- som ock kärrängar skola efter dikningen äfven först med rist genomfaras, i fall marken varit något skogvuxen, på det trärötterna, hvilka vid rothuggningen lämnats i jorden, må blifva afskurna, dem några karlar genast upptaga, så snart de påträffas, då plöjningen sedan lättare värkställes, som bör ske tvärt öfver ristfårorna". Vid dylik odling var hafre hufvudsäden. De vid denna odling använda redskapen såsom ristplog, gaffelplog, årder m. fl. beskrifvas längre fram uti kapitlet om åkerbruket.

8. **Förbättring af gamla ängar medelst gödsling.** Att underhålla ängarnas fruktbarhet genom gödsling var i regeln ej brukligt; dock skall en tillfällig förbättring af gräsvallen medelst gödsling, efter hvad som anföres, hafva egt rum på enstaka ställen. *Cneiff* säger [1]), att „om man råder österbottniska bonden att gödsla sin äng, önskar han strax, att gödseln ville förslå åt åkern, hvaraf slutas kan, att detta fördelaktiga hushållningssätt icke häller är därstädes brukligt". Samma författare meddelar åtskilliga andra upplysningar angående gödsling af ängar. „I allmänhet böra ängar tjockare och tunnare gödslas, allt därefter som de finnas vara mer eller mindre mogna, men deras särskildta lägen fordra dock någon skilnad, hvad gödseln angår".

[1]) Lit. 94. 1757. sid. 48 och följ.

Då en hårdvallsäng är under odling, „bör den årligen och innan såningen sker, förses med brunnen gödsel“, men då ängen skall förbättras utan upplöjning och odling, bör öfvergödsling företagas. „De ängar, som äro någorlunda fruktbara, gödslar man allenast på själfva gräsvallen, sedan gräsfrö förut blifvit dit utsådt. Och är bäst att med skoflar strax af kärran kringkasta gödseln, som ej bör bredas tjockare öfver marken än halft tvärfinger; men skulle ladugårdsgödseln icke vara tillräcklig, nytjas brunnen kärrjord, hvilken då utbredes dubbelt tjockare än rätt gödsel. Härvid märkes ännu, att om ängen är något aflägsen ifrån gården, kan gödseln om vintern förut ditköras och läggas i hög på bottnen af torkladan, ifall en eller flere sådana äro där inrättade, hvarifrån den sedan utföres på bar mark, då ängen inom kortare tid blifver gödslad“. Ett annat slag af öfvergödsling af ängar omtalas af *Gadd*[1]). „Den, som har godt förråd på gammal halm eller gamla tak af torf, halm, säf, rör och ag, kan använda dem äfven till gödsel på ängen. Brukas halm, rör eller ag, bör den åtminstone utbredas till ½ kvarters (7,5 cm) tjocklek eller något därutöfver, om den skall göra nytta. I Österbotten hafva förfarna landtmän rönt, att mossan ur ängen med en slik halmgödsling ganska noga utrotas. Lägges halmen dock mycket tjockt, ruttnar äfven något af gräsrötterna; men de, som kvarblifva, rota, repa och stadga sig så mycket bättre och gifva därefter en ymnig gräsväxt“. Att öfvergödsling af gräsvallar förekom i vårt land redan under XVIII:de seklet är synnerligen märkligt; skada blott, att författarne icke omtala i hvilken del af Österbotten denna metod tillämpades.

Öfversvämningar å ängarna egde rum så godt som årligen i alla delar af landet, och låg häruti naturligtvis en utomordentligt svår hämsko för ängarnas rätta skötsel. Värst var förhållandet kring de stora älfvarna och sjöarna, hvarest hvarje år såväl höst som vår uppstodo svåra öfversvämningar, hvilka åsamkade landtbrukarne oberäkneliga skador ej allenast på ängarna, utan äfven på åkrarna. Häröfver klagas från alla landskap, dock minst från Nyland. Utförligast redogöres i tidens literatur för de skador, som i Satakunta, Tavastland och Österbotten uppstått genom öfversvämning. *Gadd*[2]) berättar från Hvittis socken, att „vattnet om våren och andra regnaktiga tider stod till 2, 3 à 4 alnars (1,2—2,4 cm) höjd öfver ängar af några tusen åmars höslag samt åkerfält till inemot tvåhundrade tunnland (c. 100 ha). Hvarföre det icke var sällsynt, att ängarna flere år blefvo obärgade, och då de ändtligen fingo bärgas, ej buro annat än kärrväxter, som endast i nödfall kunde användas boskapen till föda. Ofta hände det ock, att floden genom infallet regn hastigt steg samt bortförde det till höslåtter redan nedfälda höet och borträtte äfven det, som redan var inbärgadt i ladorna. Säden skämdes under sin växt och åkrarna utmärglades dymedels, att svartmyllan af flodvattnet bortsköljdes“. Samma olägenheter hafva visat sig å en stor mängd orter[3]): Tyrvis, Karkku, Birkkala, Messuby, Lempälä, Längelmäki, Orihvesi, Eräjärvi, Kuhmalaks, Kangasala, Keuru, Ruovesi, Kuorevesi

[1]) Lit. 80, II. 1775. sid. 252. [2]) Lit. 69, 1772. [3]) Lit. 76, 1789.

m. fl. Särskildt framhålles, att åren 1779 och 1780 stora öfversvämningar egde rum kring Päijänne och Mallasvesi, „då många hemmansbrukare nödgades öfvergifva och flytta sina hus och hemvist". Äfven vid Wesijärvis stränder i Hollola socken uppkommo stora skador genom vår och höst skeende öfversvämningar [1]. I Österbotten [2] förorsakades „af flodvatten de största och våldsammaste förstöringar". Sålunda omförmäles t. ex. från Pudasjärvi [3] att „vattnet stiger därstädes å ängarna hvarje år 5 à 6 alnars (3 à 3,5 m) höjd och ligger ända till medlet af juli. I augusti börjar höstfloden, som bland annat kullkastar höstackarna. Ofta fryser vattnet på ängarna i botten". Från Kuusamo [4] klagas öfver att „stränderna ofta stå under vatten, så att de ej kunna slås; ofta bortföres det slagna gräset af en hastigt stigande flod".

Strömrensningar blefvo i följd af nu skildrade förhållanden nödvändiga; dylika egde rum i Tavastland, Satakunta och södra Österbotten och voro af största betydelse för dessa landsdelar. På enskildt initiativ utfördes smärre strömrensningar, såsom t. ex. då Hollolaboarna [1], efter det Wesijärvi år 1743 och 1744 svämmat öfver bräddarna och gjort stora skador, upprensade en del åar och uppdikade en del kärr; följden af dessa arbeten blef, att en enda by kunde från nyvunna fält bärga 400 lass hö om året. Större bärvidd hade dock de strömrensningar, som utfördes på kronans bekostnad. „Vid 1756 års riksdag anhöll en del allmoge ifrån Björneborgs län och i synnerhet från Hvittis socken om strömrensningar, förnämligast i afsikt att få sina egor fredade för vattenfloden, som fördärfvade kostsamma broar och kvarnar samt årligen medförde både sädes- och höväxt till skada för jordbrukarne i deras näring samt kronan äfven till men och skada i dess lofliga inkomster, i anseende till dessas dymedels förorsakade oförmögenhet, fattigdom och elände" [5]. Denna anhållan beviljades, och arbetet påbörjades 1757. Forsarna i Niemis, Kuokkala, Nokia, Vammaskoski, Niska m. fl. i Satakunta och Tavastland belägna vattendrag rensades och utvidgades, och i Österbotten upprensades delar af Kyröälf. Tyvärr inställdes dessa arbeten redan genom ett påbud af riksdagen år 1765; dock utfördes äfven senare rensningar i mindre skala då och då i olika delar af landet. Sålunda omtalas, att under 1771 - 1773 såväl med kronomanskap som med allmogens frivilliga dagsvärken en mindre rensning egde rum både i Tavastland och Satakunta, nämligen i Hvittis, Tyrvis, Nokia och Kuokkala strömmar [2]. Vida trakter af landet kommo genom dessa arbeten i åtnjutande af stora fördelar. „Till och med i näjden af Tavastehus fingo 6 à 7 socknar flere 1000:de åmars höslag och ängsmark kring Vanajavesi och Sääksmäki sjöarna" [6]. *Gadd* [5] skildrar den vinst satakuntaboarna skördat af dessa strömrensningar: „Förr bärgades ängarna ganska besvärligen; slåtterfolket måste gå till knäs i äfjan, då man förde lien, och måste dessutom på släpor framföra allt höet till ladorna. Ibland hände ock, att arbetsfolket nödgades bärga höet i båt, men nu hafva de ängsmarken så upptorkad, att drägter på de flesta ställen kunna

[1]) Lit. 84, 1792. [2]) Lit. 82, 1786. [3]) Lit. 108, 1776. [4]) Lit. 38, 1772. [5]) Lit. 69, 1772. [6]) Lit. 83, 1789.

nytjas vid höets inbärgning. Höväxten, som på dessa ängar tillförne bestod af fräken, starr och andra kärrväxter, är numera öfvervunnen af hårdvallsgräs, till större delen tåtel. I några år var väl i början växten ringa under denna ändring, men nu är den så mycket mera tilltagande, sedan ängarna hunnit valla sig till fastare botten. Äfven åkrarna hafva ej sedan 1757 blifvit skadade af flodvatten". Att *Gadd* tyvärr varit alltför sangvinisk i dessa sina skildringar af strömrensningarnas resultat, måste han dock snart till sin bedröfvelse medgifva. Efter rensningen af en del högre upp belägna strömmar hade nämligen Hvittis sockens jordbrukare såsom underbyggare snart nog kommit att lida af ovanligt långsamma höstfloder, och då den stora vårfloden år 1780 uppträdde, „förlorade de ängslador, broar och gärdesgårdar och efter laga syn 1330 åmar hö äfvensom höstsädet från 1448 tunnlands (724 ha) mark; all gödsel bortsköljdes från åkrarna, samt förstördes i denna enda socken öfver 10 st. skattlagda kvarnar". Och åren 1782—1785 „uppkom därsammastädes af ymnigt regn en höstflod, hvilken öfversvämmade mest alla besådda åkergärden, och belade dem med is inpå våren, så att i denna socken samt i en del af Tyrvis och Kumo socknar det mesta af höstsädet blef skadadt och fördärfvadt". År 1797 ålades de finska regementena[1]), att „under ledighet från krigstjänst och krigiska öfningar i tur biträda vid kanalarbeten"; 400 man skulle ständigt deltaga i dessa arbeten, och 6,000 Rdlr årligen anslogos till arbetsfond. Efter föregående, förberedande anstalter begynte det egentliga arbetet i Kumo älf inom Hvittis och Kumo socknar år 1803.

Äfven inom andra delar af landet företog man strömrensningar och sjöuttappningar, och planer till än flere dylika arbeten förekommo i olika delar af landet. Såsom ett exempel på sistnämda förhållande må här anföras, att „år 1741 blef ett kommando soldater skickadt att uppgräfva Taipale sandås i och för uttappandet af Suvanto sjö till Ladoga, och ugn till brödbakning var redan färdig, men det påfallande kriget drog krigsfolket därifrån, och arbetet måste stanna" [2]).

Ängsskötselns öfriga hinder. Under nu ifrågavarande sekel rönte ängsskötseln, såsom vi sett, inskränkning från många håll. Förteckningen på dessa hinder kan ännu betydligt ökas, i det att t. ex. torka och ängsmask ej sällan förorsakade rätt stora skador i vida delar af landet. Torkan skadade ängarna särskildt under de torra perioderna: 1749—1753, 1760—1764, 1769—1776 och 1780—1790. Ängsmasken härjade t. ex. åren 1757, 1759, 1765 och 1787.

Stängsel. De ängar, som voro belägna närmast gården, intogos hälst inom åkergärdesgården, hvaremot de, som befunno sig i skogen, oftast hägnades allenast genom förhuggningar af nedfäld skog; ofta voro de sistnämda ängarna till och med utan stängsel[3]). *Gadd*[4]) omtalar, att „s. k. risgärdesgårdar eller *risuaidat* begagnas i Finland till ängshägnader i skogarna. Till denna hägnad brukas granstörar och hälst aspar samt små gårtallar eller granar, hvilka med vide eller björkvidjor till ordentlig gärdesgård hopbindas". Sid. 9 i se-

[1]) Lit. 179, 1807, sid. 6. [2]) Lit. 148, sid. 571. [3]) Lit. 75, 1757. [4]) Lit. 80, II, 1775, sid. 7.

nast citerade arbete omtalas, att „i flere orter uti Tavastland är äfven ännu den osed att med förhuggning af skog och risgärdesgård afstänga all sin skog, äng och betesmark i tveskifte, som kallas *vahaaita*, och hvarigenom endast hälften af betesmarken och ängarna nytjas om året till höslåtter, hvilken osed fordrar öfverallt skyndsam och möjlig rättelse".

Höbärgningen utfördes i det stora hela på samma sätt rundt kring hela landet. I en del afseenden förefunnos dock skiljaktigheter i de olika landskapen. I *Nyland*[1]) „räfsades det nedslagna höet strax i strängar, hvarför efter 2 à 3 slåttare en alltid går med räfsan, som drager det slagna höet ihop, såtas i fruktan för regn och köres i ladan med skrindor eller häckar. I Stor-Lojo har, enligt hvad *Heinricius*[2]) uppger, „självfva slåttningen skett nog nära intill marken, så att roten väl af solhettan kunnat förbrännas, och undrar jag i anseende till dessa omständigheter såväl som till den att boskap och hästar få gå i ängarna efter höslåttningen och trampa gräsvallen, att de likväl bära något gräs". — Också i *Åbo län*[3]) går man i en del socknar vid slåttern till väga alldeles som i Nyland, men äfven andra sätt begagnas. Bankokommissarien *Fr. Silfverstolpe*[4]) berättar år 1757 från Willnäs gård, att „höet består mest af hårdvall, föres in på släpor, hvarför äfven lassen ej äro synnerligen stora". Också från Sagu socken[5]) omtalas, att dylika släpor begagnas, men är det endast „vid bärgandet af sanka ängar", som de anlitas. — I *Tavastland* och *Satakunta* förekom följande bärgningssätt[3]): „Alla, som lia föra kunna, slå hö ena dagen; den andra samla de höet icke i sträng, utan i hopar här och där, vända det och sätta det torkadt på slädor att köras i ladan. Häckar brukas icke. De, som icke hafva lador, stacka sitt hö omkring en i jorden slagen stång eller häsja det". I Hauho socken[6]) „räfsas det afslagna höet i smala strängar eller af somliga kallade bredor. Det torra höet bäres till ladorna eller stackarna i en därtill gjord björkvidja *(takkavitsa)*. Där ängarna äro mycket sanka och sumpiga öfverallt, stackas höet öfver stänger, lagda på nedslagna pålar i dyn. På några få ställen brukas också höhäsjor, hvilka stå ute om vintern". I Hvittis[7]) „afmäjades gräset såväl af man- som kvinkön. Höet bars till ladorna af ett par personer med bärvidjor eller på bärstänger, som därtill blifvit gjorda och på finska kallas *sapilaat*. Är ängen sumpig, inbäres höet med vidjor". Från „södra Satakunta" förtäljer *Gadd*[8]), att „när höet blifvit tort och är hopräfsadt, bortbäres det ej med höhäflor, utan slätterkarlen brukar här en björkvidja därtill, den han fyller med hö och drager sedan därmed i hop hökníppan, later den af andra lyftas sig på nacken och sålunda bär en enda person bort väl öfver 6 pund på en gång till samlingsstället. Hästar brukas här vid höets samlande mycket sällan". I sistnämda del af Satakunta „kunna kvinnfolken ock så väl med höslåtter som någonsin karlarne umgås; brukas dock mest till räfsning", men i Ruovesi[9]) „slå kvinnorna hö jämte karlarne". — I *Österbotten* försiggick höbärgningen enligt *J. Chydenius*[10]) på följande sätt: „Slätterkarlarne gå alla

---

[1]) Lit. 105, 1772. [2]) Lit. 169, sid. 28. [3]) Lit. 106, 1775. [4]) Lit. 152, I. sid. 16. [5]) Lit. 47, 1753. [6]) Lit. 54, 1756. [7]) Lit. 73, 1759. [8]) Lit. 72, 1751. [9]) Lit. 112, 1782. [10]) Lit. 52, 1754.

så många de äro, efter hvarandra, dem kvinnfolket följer och det afslagna höet samlar med räfsor samt i strängar utbreder; när det torkats, hopräfsas det i så stora såtar eller högar, som ett hjon förmår, uti en därtill gjord vidja, kallad *svega,* därifrån bära till närmaste ängslada, där det inpackas och förvaras. Där ängarna äro mycket sanka, bruka både slåtterkarlen och den, som räfsar, uti fötterna fastbinda därtill af trä gjorda skidor, med hvilka de ej utan särdeles besvär gå". De ifrågavarande ängsskidorna kallas af *Kalm*[1]) „måssa-andrar", och berättar han, att de också i Kronoby begagnas af de karlar, som „genom bärande med två famnars (3,6 m) långa, unga telningar, sveger kallade", på blöta ängar transportera höet till ladan. Också *Mennander*[2]) omtalar, att „måssandrar eller under fötterna satta skidlika genomskurna bräder" äro vanliga i Österbotten på gungande kärr och äfven på mindre stadiga ängar". Från Kuusamo meddelas [3]), att „höet förvaras alltid i stackar. Kärrängar bärgas hvartannat år. De äro delvis så sanka, att höet ifrån dem ej kan bäras, utan måste dragas på långa björkskatar". Angående ängarnas afmäjande anför *Hassel*[4]), att „en del bruka den försiktigheten, att de ängar, som ena året blifvit först slagne, dem slå de andra året sist, och skifta så framgent om, att hvart annat år de mognade gräsfröna må kunna nederfalla, rota sig och öka gräsväxten". *Gadd*[5]) beklagar, att detta sätt icke allmännare begagnas. Till sist må citeras denna författares yttrande i sistanförda arbete om höbärgningen öfver hufvud i landet: „I höslåtter och att vålma höet, såta och stacka hö, däruti eger landtmannen i Finland så godt handlag och så tillräcklig kunskap som på någon ort i riket; nästan för vågsamma äro de dock däruti, att de inbärga sitt hö ofta för grönt och vått".

Höbärgningstiden inträffade enligt *Kalm*[6]) „i Hauho socken liksom på andra orter i Finland vid midsommar efter gamla stilen. Starrängar och myror bärgas 8 à 10 dagar, förrän bärgningen å andra ängar påbegynnes". Den sistanförda uppgiften står i strid med *Gadds*[5]) påstående, att "starr- och kärrhöet skördas sist om hösten". *Cneiff*[7]) klagar öfver att „Österbottningarne börja för tidigt höslåttern och det årligen på ängar, som äro längst bort belägna samt hasta sedan uti vanlig ordning äfven med de andra, så att gräset ingenstädes på hela deras ängsmark hinner mognas och kasta frö, med mindre något långvarigt regn somliga år hindrar deras brådska, hvarigenom gräsväxten emot deras vilja, åtminstone på en del af de då obärgade ställena, får mognad". I Kuusamo[3]) började „höbärgningen Jakobsmessetiden och varade, till dess skördeanden inföll".

Höbärgningsredskapen voro öfverallt i landet synnerligen enkla, så att de utaf allmogemännen själfva kunde tillvärkas. Liarne voro af två slag: 1) s. k. svenska liar, hvilka enligt *Gadd*[8]) begagnades a „några orter här uti Finland, i Nyland och Savolaks", och enligt *Lencqvist*[9]) användes „närmare kusten såsom i Nyland och en del af Abo län", samt 2) s. k. finska liar,

---

[1]) Lit. 53, 1755. [2]) Lit. 43, 1751. [3]) Lit. 38, 1772. [4]) Lit. 51, 1751. [5]) Lit. 75, 1757. [6]) Lit. 54, 1756. [7]) Lit. 94, 1757. [8]) Lit. 80, II, 1775, sid. 422 o. följ. [9]) Lit. 106, 1775.

hvilka voro allmänna uti största delen af landet. Den svenska lien under denna tid beskrifves af *Gadd*[1]) på följande sätt: „Den är af 1 till 1 ¹/₄ alns (0,6—0,8 m) längd; skaftets längd allt efter personernas storlek eller höjd, som bruka den. Måttet däraf är detta: ifrån armbågen till ytterst på längsta fingret med två tvärhänder därtill är rummet emellan öfre och nedre handtaget; stycket, som där nedanom är, skall vara så långt, som ifrån armgropen till förenämda fingers ända och mest en tvärhand därtill. När orfvet — så kallas skaftet — är således gjordt och ställdt, då säger bonden, att det är rätt passadt. Brukar någon längre skaft på denna lie, anses han för lätting. Öfre och nedre handtaget sitta icke bägge ofvanpå skaftet, utan det öfre, som är fastvuxet vid skaftet, är under det samma, så att, när de slå, hålla de vänstra handen under skaftet, men den öfre ofvanpå". „Finnlian" beskrifver samma författare på följande sätt: „Dess järn är 7, 8 à 9 kvarter (1,04—1,34 m) långt, 3 à 4 tum (7,5 à 10,0 cm) bredt vid fästet samt knapt 1 tum (2,5 cm) vid spetsen; skaftet, som något är böjdt i krok, finnes däremot sällan af mera än 5, 6, 7 kvarters (0,74—1,04 m) längd. Med denna lie slår slåtterkarlen af gräset på ömse sidor om sig, och icke endast på en sida, som det sker med den svenska lien. När ock slåtterkarlen med den svenska lien högst tager sina 4 alnar (2,4 m) i slaget, så blifver gräset däremot mest till 5 à 6 alnars (3 à 3,5 m) vidd nedslaget af finnlien; hvarför ock med ängsslåttern här i landet går mycket fortare än i Sverge". ***Kalms*** beskrifning[2]) på en finsk lie är i hufvudsak lik den nu anförda. I Kronoby[3]) „brukas liar, som afvika något från de andra finska liarna genom att järnet uti lien är 7, 8, 9, ja, 10 kvarter (1,04—1,49 m) långt, men skaftet däremot 6 à 7 kv. (0,90—1,04 m) allenast". *Gadd*[4]) anför, att „liens ställning för starrhö, som växer på dybotten, och hvilket mest alla år till en del står under vatten, bör alltid vara den, att slåtterkarlen för sin lie under vattnet i hugget och ej flötar ofvanpå vattnet, hvarigenom oftast allenast ¹/₃ afhugges och ²/₃ af gräset lämnas att stå kvar under vattnet; för slåtterkarlarne är detta arbete väl något tungt samt kostar det nog på armarna att föra lien i hugget under vattnet, men så vinnes dock ²/₃ mera hö af en starräng på detta sätt än annars". Den svenska lien anses af *Gadd*[1]) vara att föredraga „på slät mark samt där stark gräsväxt finnes; men på tufviga ängar är den korta lien med krokigt skaft mera tjänlig". Öfriga vid höbärgningen förekommande redskap voro: räfsor, bärvidjor eller svegar, bärstörar, släpor och slädar; alla omnämda redan i det föregående.

Höladorna å ängarna voro af högst skiljaktiga typer. Uppe i landet[4]) voro de „försedda med från marken upphöjdt golf, glesa väggar och ett af lösa, flankade bräder uppfördt tak". I norra Satakunta[5]) „byggas höladorna af smått timmer, helt glesa, nedtill försedda med upphöjda, glesa golf". „Uppe i skogsbygden — — — äro ladorna bredare och rymligare upp- än nedtill, hvaraf väggarna få den sluttning, att intet regn kan stanna på väggen,

[1]) Lit. 80, II. 1775, sid. 422 o. följ. [2]) Lit. 51, 1751. [3]) Lit. 53, 1755. [4]) Lit. 75, 1757. [5]) Lit. 72, 1751.

eller något vatten ifrån dem flyta och röta vid de nedersta syllorna. Taket är väl täckt med näfver, bräder eller torf; ibland finnas ock på näfvern nödiga takveds stockar, som här kallas *malkat*, upplagda"[1]. I Nyland[2] „förser landtmannen sin lada med täta väggar och sätter den under godt näfvertak". I skärgården[3] „brukas halm-, säf- eller vasstak, täta väggar och ett in i marken insjunket golf". En del författare[2]) tyckas hålla före, att det ej gör något, om regnet, såsom fallet är i de uppe i landet använda ladorna, stänker in, ty det torkar nog snart af draget; andra författare[1 o. 3] åter förmena, att dessa glesa väggar och tak icke sällan förorsaka , att höet af snö och väta förskämmes. I det inre landet, särskildt i Karelen och Savolaks, förekommo endast undantagsvis lador, och i norra Finland t. ex. i Kuusamo förvarades „höet i stackar, ty inga hölador funnos". I södra Österbotten[4] såg man däremot på hvarje äng en mängd smärre lador; „för egoblandningens skull funnos 50 ängslador i medeltal på hvart mantal". I södra Finland uppträdde ladorna likaledes talrikt på ängarna.

De nu anförda ladorna voro öfver hufvud små samt uppförda af timmer. I södra Finland infördes dock under nu ifrågavarande århundrade större „lador af klufvet gärdsle eller trinnor". „Fältmarskalken m. m. Grefve *August Ehrensvärd* har varit af de första i Finland, hvilken (på öfverstebostället Saris) inrättat dessa slags lador", säger *Gadd*[5], som beskrifver dem på följande sätt: „Dessa lador kunna med förmån begagnas på mindre skogrika orter. De inrättas gemenligen fyrkantiga såsom lador, med 6 eller 8 stolpar på hvar sida, allt som man vill hafva dem stora till, eller ock om de göras 6- eller 8-kantiga, då de blifva desto rymligare; stolparna tagas så långa, som man vill hafva höjden, tjocka som takvedsstockar eller rätt grofva störar, hvilka med ena ändan fästas i jorden 2 och 2 mot hvarandra, 9 alnar (5,3 m) mellan hvart par och i öfre ändarna fästas de ihop på sidorna med tjocka, fasta trinnor, uti hvilka inhuggas brandstakar tvärt öfver ladan, hvarpå takresningen uppföres. Taket täckes hälst med halm eller rör, samt inlägges golfvet på behöriga tvärstockar af klufvet gärdsle. Sedan ladan således är färdig med bindtak, gör man en gles gärdesgård till väggar rundt omkring, på det att vädret allestädes må väl kunna blåsa därigenom, samt göras slutligen på bägge gafvelsväggarna 2:ne öppningar med grindar, hvarigenom höet kan inkastas. — — — Halftort hö har med all säkerhet i dem kunnat inbärgas, utan att det tagit skada hela hösten och vintern öfver, då det i dem varit förvaradt".

Uti en del trakter brukade man „igenom väderdrag och lufttrummors inrättning i hö- och foderlador förvara höet för unkenhet och röta". *Gadd*[5] har „på några orter i Finland sett den inrättning, att långa och stadiga stänger 1 kvarter (15 cm) emellan hvar stång hopbindas med vidjor eller ock med tvärslåar hopfästas till en cirkelrund rymd af 1 alns (0,6 m) diameter. Af dessa runda störhäckar uppställas 2, 3 à 4 stycken efter höladans storlek på ladugolfvet, förrän höet inkastas, då härigenom i

[1] Lit. 80, II, 1775, sid. 445. [2] Lit. 106, 1775. [3] Lit. 75, 1757. [4] Lit. 32, 1758. [5] Lit. 80, II, 1775, sid. 447 o. följ.

ladan uppkommer lika som flere skorstenar eller lufttrummor till den varma och fuktiga ångans afförande ifrån höet. Att öfre öppningen på dessa störhäckar af höet ej må tryckas tillhopa, gifves dem igenom tvärslåar midt och tvärs öfver öppningen styrka att emotstå höets sammanpackning. I mindre hölador träder man igenom de glesa väggarna än klufna gärdslen än ock andra störar och stänger, hvarpå höet, om det ej varit väl tort vid inbärgningen, kommer hvarftals att ligga löst och hindras att få taga till sig röta". Samma författare omtalar också, att „inblandning af löfruskor och torr halm hindrar höet att taga röta. Uppe i skogsbygden af Finland, hvarest mycket löfbrott idkas af sälg, asp, al och björk, finner man sällan förskämdt hö äfven i regnaktiga år uti deras hölador, emedan torra löfknippor och ruskor af dessa trän blandas dels midt ibland höet, än ock på sidorna, att höet må ligga löst och kunna uppvädras i ladan. Är man föranlåten att införa halftort hö i foderlador invid gården, brukas ock på några ställen att blanda hvarftals torr halm ibland höet vid inkastningen, då halmen både drager fuktigheten till sig som ock sedan blifver mustigare och smakligare för kreaturen att äta; på detta sätt vinnas tvänne nyttiga ändamål: höets förvaring, att det ej varder skämdt, och att halmen blifver drägligare till foder för boskapen".

Höstackar brukades, såsom af det ofvan anförda, framgår allmänt å ängarna, i synnerhet i det inre af landet, och vittnar *Gadd* i flere skrifter, att „våra landsmän ega ett godt och öfvadt handalag att anlägga dem". „Skall höstacken inrättas på våt och sumpig mark, såsom för starrhö gemenligen sker, pålas grund till stacken och därpå lägges gärdsletrådan, att höet ej på botten må ligga i vatten, utan att fast mera vädret må kunna spela under stacken. Stacken göres rund och spetsas upptill som en kägla, *conus*. En eller tvänne karlar, allt som stacken göres stor till, stå och emottaga samt hoptrampa höet och lägga det omkring en midt i stacken perpendikulärt upprest, lång stång i det läge, att den får förenämda skapnad. Öfverst täckes stacken af försiktiga hushållare med halmrör och vass eller ock säf; och att af storm och oväder höet ej må blåsa bort, fästas ifrån stången öfverst af stacken 6 à 8 stycken spröten eller vidjor med påhäftade stenar i ändarna att tynga och hoptrycka en slik taktäckning" [1]. Uti andra delar af landet t. ex. i Wiitasaari [2]) användes aflånga stackar.

Höhäsjor omtalas af flere författare, och *Gadd* [3]) framhåller, att de „i Finland brukas mycket. — — — Under det häsjan uppföres af krakor och häsjeron, som bestå af 10 till 12 alnars (6 à 7 m) långa, barkade granstänger, något tjockare än humlestörar, räfsar det öfriga arbetsfolket ihop gräset i strängar åt den led häsjorna uppsättas; gräset framföres med höbårar och lägges upp hvarftals på häsjestängerna; är det mycket vått, ej öfver $^1/_2$ aln (0,3 m) tjockt, men halftort kan det väl till 1 à 1 $^1/_2$ alns (0,6 à 0,9 m) mäktighet uppläggas. När höhäsjan på detta sätt stiger till den höjd, att man intet räcker upp med armarna att sätta gräset uppå stängerna, så lägges hökämsan tvärs-

---

[1]) Lit. 80, II, 1775, sid. 450. [2]) Lit. 107, 1777. [3]) Lit. 80, II, 1775, sid. 433.

före på räfsan och därmed uppkastas, eller ock brukar man en liten stege, att kunna räcka dess bättre upp med gräset. Det är angelägnast, att på öfversta ron det våta höet sättes rätt väl jämt, och pläga våra finnar med granbark öfverst på ron täcka dessa höhäsjor, då både i regn och köld hela hösten och vintern öfver höet i dem till fullkomlig godhet bibehålles".

Löfbrott och sjöfoderinsamling egde rum så godt som öfverallt i landet och företogs, särskildt då höbärgningen af en eller annan anledning misslyckats, i synnerligen vidsträckt skala. *Kraftman* [1]) intygar, att „man kan om hemmanen i gemen säga, att det ej är höbolet, hvarmed de nu för tiden i häfd varande åkrarna gödslas, utan förnämligast genom halmen af de bärgade svederna och genom gräset från de igenlagda svederna. Dessutom föranlåtes allmogen merändels hela sommaren att med handskäror i skogbackarna i den för boskapsgång befredade delen af egorna samla gräs och löf, som hemföras säcktals och uti rior och boningshus efter hand torkas och sedan förvaras till understöd af den halm och agnar, som de få hämta af svederna till sin ringa boskaps underhållande öfver en 7 à 8 månaders lång vinter". Enligt *Kalm* [2]) är det särskildt björk-, al-, asp- och rönnkvistar, som afbrytas till kreatursfoder. *Gadd* [3]) påstår, att „den finska landtmannen grundar sin fodersamling fast mera på löfbrott. I anseende till det förråd af skog, som ännu uppe i landet finnes, strider det icke emot en rätt hushållning. Men såsom löfbrott dock nu värkställes, mördas, utdödas och förstöres igenom intet bruk för så ringa nytta mera skog än igenom den nu i landet brukliga, oförsiktiga löftägten; för några knippor löf och kvistar nedfällas på stubb hela stora trän, som ock mycken ungskog, att förvissna och förruttna". Angående sjöfoderinsamlingen berättas af denne författare, att den både i skärgården och i inlandet bedrifves i stor skala, i det att „fräken, säf och rör" till ansenlig mängd inbärgas till boskapsfoder. Från Tavastland klagas [4]) till och med, att „på sjöfoderinsamling användes en mycken het dagsvärken, hvilka med mångfaldt större förmån kunde nytjas till skoglupna och sanka skogsängars upprödjning och högst nödiga dikning", och från kusten [3]) höras alldeles liknande klagomål angående dessa foderinsamlingar.

Återblick. *Under XVIII:de seklet stod, såsom af nu afslutade redogörelse framgår, ängsbruket i landet på en synnerligen låg ståndpunkt. Dock kunde särskildt under århundradets sista decennier observeras ett ökadt intresse och arbete för ängsskötseln, ett förhållande, som innebar ett löfte om att denna gren af landtbruket under det nästföljande århundradet skulle rinna kraftigare utveckling.*

[1]) Lit. 91. 1765. [2]) Lit. 53. 1755. [3]) Lit. 75. 1757. [4]) Lit. 84. 1792.

Kap. V. Åkerbruket.

Åkerbrukets ståndpunkt under XVIII:de seklet visar sig hafva varit tämligen låg, särskildt under århundradets förra hälft. Många tecken gifva vid handen, att i synnerhet i södra Finland en tydlig tillbakagång i denna näring egde rum i slutet af det föregående och början af nu anförda sekel. Detta kan ju för öfrigt icke väcka någon förvåning, då under dessa tider inföllo de svåraste missväxtår, hvilka någonsin härjat landet, för att ej tala om att krig och i allmänhet osäkra förhållanden under långa perioder nära nog omöjliggjorde alla fredliga värf i landet. Hvad åkerbruket beträffar, har man kunnat konstatera, att under dessa tider vida odlingsmarker formligen blifvit öfvergifna och hos befolkningen till och med råkat i glömska samt betäckts med skogar. *Lencqvist,* af hvilken vi ega flere synnerligen sakrika socknebeskrifningar (Lit. 105, 1772; Lit. 106, 1775; Lit. 110, 1784 och Lit. 120, 1777), framhåller i den sistanförda uppsatsen, som utgör en beskrifning öfver Töfsala socken, bland annat följande: „Att mycken jord, som nu ligger i linda och med skog öfverväxt, fordom varit till åker uppodlad, synes klarligen af de spår af tegar, diken och rår, som ännu flerstädes i skogarna anträffas. Hemmanens och invånarnes antal har ock då varit vida större än nu för tiden, till hvilken förminskning de svåra hungersåren 1696—1697 samt sedermera och i synnerhet de långvariga och förödande krigen uti *Konung Carl XII:s* tid med skäl uppgifvas såsom förnämsta orsaken". De nu anförda olyckliga förhållandena och de ytterligare hinder för åkerbruket, hvilka nedan skola omtalas, åstadkommo, att det finska åkerbruket icke lyckades i större grad utveckla sig under nu ifrågavarande århundrade, oaktadt det intresse man under detta sekels senare del öfverallt i landet visade för dess förkofran. Nedanstående uppgifter, som just beröra den senast nämda tidsperioden, bevisa nogsamt åkerbrukets låga ståndpunkt äfven då. I Töfsala „är den ringa åkerjorden nu i vanhäfd" [1]), och att döma af *Lencqvists* beskrifningar [2]) „från Nyland och Åbo län samt från en del af Björneborgs län och från Tavastland" stod åkerbruket i dessa vårt lands älsta kulturtrakter på en synnerligen primitiv ståndpunkt. *Hassel* [3]) berättar, att „ehuru åkrarna i Savolaks och Karelen med en del af Tavastland äro små, så blifva de ändå icke vederbörligen vårdade och skötta". Hvad Österbotten vidkommer, intygar *Cneiff* [4]) „åkrarnas vanrykt" därstädes. Att i norra delen af detta landskap åkerbruket ännu var i sitt begynnelsestadium, framgår af följande uppgifter [5]): „I Kuusamo lefva mest inbyggarne med någon åkerskötsel; i Ijo socken vändes åkern ej som vederbör; i Muhos skötes åkern till nödlös utkomst; i Carlö socken vanvårdas åkern; i Siikajoki finnes någorlunda åkerbruk". Och hvad Kemi socken beträffar, meddelas [6]), att „de hafva därstädes merändels vid sina gårdars eller ny-

---

[1]) Lit. 126, 1799. [2]) Lit. 106, 1775. [3]) Lit. 51, 1751. [4]) Lit. 94, 1757. [5]) Lit. 109, 1782. [6]) Lit. 57, 1758.

byggens anläggande sitt förnämsta afseende därpå, att orten ligger för dem bekvämlig till jakt och fiskafänge, ej bryendes sig om huru tjänligt stället är till åker. Häraf händer mer än ofta, att deras åkrar antingen bestå af torr sand eller utmager jordmån eller ligga vid kärr och moras, där de hela sommaren igenom äro frost underkastade; de ega här ganska små täppor till åker, emedan de mest slagit sig på det i grund fördärfliga svedjandet. Och huru små deras åkrar ock äro, så hafva de dem dock icke vederbörligen skötta".

Hindren för åkerbruket voro under nu ifrågavarande sekel stora och ofta öfverväldigande. Dess ofvan omtalade tvänne värsta fiender: 1) *missväxterna* och 2) *krigen* lade grunden till jordbrukarnes betryckta ställning, och andra svårigheter tillstötte. De flesta författare i hithörande frågor under XVIII:de århundradet anföra bittra klagomål mot klimatet, och härvid framhållas alltid främst 3) *frosterna* såsom skadande växtligheten på odlingarna. „På flere ställen, nästan öfverallt i Finland har åkern känning af frost i samma mån, som orterna omkring åkrarna äro mer eller mindre benägna till köldens kvarstannande, och få äro de ställen, där ej några af orsakerna till frostnätter gifvas"[1]). *Gadd*[2]) säger på sitt flärdlösa språk, att „nattfroster och vårtorka göra oss ibland, i synnerhet i de nordliga trakterna, ej ringa olägenhet", och ger i just citerade lärobok vidlyftiga beskrifningar af savä1 frosternas som 4) *torkans* ytterst menliga följder för det finska åkerbruket. Torkan skadade ej allenast om våren, utan äfven om hösten, såsom t. ex. åren 1774 och 1780, då en ovanlig hösttorka inträffade i landet[3]). Dock anses 5) *jordens öfverdrifna väta* af flere författare utgöra ett ännu svårare hinder för åkerbruket än torkan, och *Landshöfding Liljenberg*[4]) (1749—1757) försäkrar, att „skulle detta hinder undanrödjas, så skulle Finland kunna täfla med världens bästa länder". Äfven *Cneiff*[5]) framhåller de fördelar, som skulle uppstå, „om vårt land miste sin vattusot och däraf mest härrörande frostömhet". I föregående kapitel äro 6) *öfversvämningarna*, hvilka så godt som årligen hemsökte landet, omtalade. Också de voro en svår olägenhet, och anför *Gadd*[6]), att „socknarna i norra delen af Björneborgs län, Keuru, Ruovesi, Orihvesi och Längelmäki kunna sammantagna till vidd jämföras med furstendömen i Tyskland, men i brist på nödiga vattendrags upprensning och framledande åt hafvet, dränkas och öfversvämmas dessa härliga länder af årligen uppdämdt vatten; kärr och mossar tilltaga, samt sucka härstädes ännu många vackra, bördiga parker under denna sin nesliga börda. — — — Till dess landet igenom strömrensningar upptorkar, är nu all sädesväxt, hvilken härifrån till städerna nedföres, mera en afkomst af skogsödande svedjande än något ordentligt åkerbruk". Af många författare under nu ifrågavarande sekel betonas, att ett bland åkerbrukets värsta hinder är 7) *de dåliga kommunikationerna och den besvärliga afsättningen af jordens produkter*. Härom uttalar sig t. ex. *Hassel*[7]) på följande

[1]) Lit. 97, 1768. [2]) Lit. 80, I. 1773, sid. 20. [3]) Lit. 104, 1782. [4]) Lit. 93. [5]) Lit. 94, 1757. [6]) Lit. 80, I. 1773, sid. 83 och 191. [7]) Lit. 51, 1751.

sätt: „Men allt hvad om åkerbrukets upphjälpande i Finland tänkes, föreslås och försäkras, lärer på åtskilliga orter näppeligen kunna vinna värkställighet, hvarest så liten rörelse finnes, och afsättningen på spannmål är alltför svår. Härmed förstår jag i synnerhet öfre delen af Tavastland, Savolaks och Karelen. En del innevånare hafva 30, andra 40 och flere mil till nästa köpstad. Huru mycket spannmål skall väl på en så lång väg kunna forslas? Eller hvad kan vinnas därpå, när häst och karl skola vara borta 3 veckor, en månad och mera?" — Äfven det allmänna 8) *tegskiftet* var ett stort hinder för åkerbrukets förmånliga bedrifvande. Också höras klagomål öfver detta missförhållande från olika delar af landet. Från Hauho socken i Tavastland framhåller *Kalm*[1]) t. ex. följande: „Åkrarna äro indelta i tegskifte, som förorsakar stor olägenhet säväl vid åkerns gödsling, såning och bärgning som ock vid dess bättre häfd, ans och bruk. Om storbyte eller storskifte skulle komma i gång bland allmogen i Tavastland, så förmodade man, att åkerbruket inom kort skulle hinna till större höjd än det nu befinnes". Tegskiftets olägenhet utlägges yttermera af samma författare[2]) i en särskild afhandling, där han bland annat uttalar sig på följande sätt: „Ibland de förnämsta hinder, som legat vår hushållning i vägen, kan man med skäl räkna det sedan uråldriga tider brukliga tegskiftet. Med detta förstår jag nu indelning och läge af egorna uti en by, där hvar bonde eller granne ej har sin jord på ett ställe för sig, utan där hans åker, äng, skog m. m. är allt blandadt med grannarnes, gemenligen efter så kalladt rätt solskifte, så att en enda nog liten gårds åker kan ligga på 10, 20 ja, flere särskilda ställen, liggande hans grannars åkerbitar eller s. k. tegar mellan hvart ställe. Och på samma sätt förhåller det sig med hans äng och de öfriga gårdens egor". Man kan lätt inse, att ett dylikt tegskifte gjorde det dyrt att bebruka jorden, och att det försvårade, ja, nästan omöjliggjorde allt framåtskridande, ty enär de skilda tegarna ofta voro små, kunde de ej ens särskildt inhägnas, hvarför man alltid måste bebruka dem på samma sätt som grannen, på det att ej kollisioner vid trädans afbetning o. dyl. skulle uppkomma. — Vidare må nämnas, att 9) *olämplig blomningstid för rågen* t. ex. år 1779 förorsakade „en half missväxt i landet"[3]), och att 10) *allehanda växtsjukdomar* vissa år härjade fälten. År 1731 hemsöktes årsväxten i Kuusamo af honungsdagg. 1737 och de fem därpå följande åren uppstod missväxt därsammastädes i följd af rost i säden[4]), och „på åtskilliga ställen i Österbotten har rosten åren 1740 och 1741 skadat och förstört hvad vårfrosterna oskadadt lämnat, liksom gräshopporna i Egypten förstörde den efter haglet oskadade grödan"[5]). — Slutligen må anföras det kanske värsta hindret för åkerbrukets uppblomstring, nämligen 11) *jordbrukarnes okunnighet i yrket*, hvilken gjorde, att de bebrukade jorden dåligt, sådde för tätt o. dyl.[2]). „År 1776 inträffade i Finland i följd af för mycket tät och frodväxt sädesbrådd nästan en allmän missväxt, i synnerhet hos dem, som väl gödslade

[1]) Lit. 54, 1756. [2]) Lit. 58, 1760. [3]) Lit. 104, 1782. [4]) Lit. 38, 1772. [5]) Lit. 130, 1742.

åkrarna, och hvilka sätt för tidigt och tätt", anföres det i just citerade arbete.

En utvidgning af åkerbruket försiggick oaktadt de nu anförda ogynnsamma omständigheterna i största delen af landet, ehuru dock endast på sina ställen i större skala. Särskildt måste anmärkas, att denna utvidgning förnämligast egde rum under århundradets senaste årtionden, och att det egentligen var i södra Finland, som man med någon större ifver egnade sig åt detta arbete [1]). Enligt *Hassel* [2]) „finner man exempel på godt och aktsamt åkerbruk besynnerligen i den del af Nyland, som gränsar till Borgå, uti Åbo län i Hvittis och Loimijoki socknar och de socknar, som ligga kring Åbo stad. Dessutom finnas på åtskilliga ställen i landet de af adel, prästerskap och ståndspersoner, som gjort förträffliga prof af flit och idoghet i åkerbrukets uppodlande". I vissa delar af Satakunta och Tavastland såsom Lempälä [3]), Ruovesi [4]) och Saarijärvi [5]) var åkerbruket i ganska rask tillväxt, och i södra Österbotten, t. ex. i Lappo [6]), „tilltog åkerbruket ansenligt". Äfven i Karelen upptogs nyåker; för att påskynda detta arbete, ålade *Carpelan* [7]) „hvarje hemmansåbo i Pielisjärvi socken vid vite af 24 sk. till socknens fattiga att årligen uppodla 4 kappland (6,6 ar) åker, som egde stenfri jord, 2 kappland (3,3 ar) åker den, som hade stenbundna egor".

Upptagningen af nyåker skedde under XVIII:de seklet på mångahanda sätt, hvilka alla kunna hänföras till två grupper: 1. Upptagning medels jordens bränning och 2. upptagning utan jordens bränning.

1. Upptagning af nyåker medels jordens bränning var det å vida vägnar vanligaste sättet, i det att jorden först antingen svedjades eller kyttades, innan den användes till åker, ett förfarande, hvars skadlighet dock synes hafva stått klar för en del framsynta personer. *E. O. Runeberg* [8]), hvilken ger en synnerligen innehållsrik beskrifning af Laihela socken och dess ekonomiska förhållanden, berättar, att åker därstädes erhålles genom markens kyttning eller afbränning under några år, samt tillägger: „Det är väl det bästa sättet bland de värsta att upptaga nytägter, men när svedjande, som är ännu fördärfligare, tåles i de härligaste Sverges provinser, så böra Laihelaboarne i proportion emot deras tid och styrka att antaga något vidlyftigare rödjningssätt, få opåtaldt bränna upp all matjorden i socknen". I Karelen är enda nyodlingsmetoden den, att jorden först användes till sved. *Carpelan* [7]), som genom vitesförbud vill reformera karelarnes jordbruk, förbjuder detta nyodlingssätt vid vite af 1 riksdaler och 32 sk., „emedan matjorden däraf skadas". Följande exempel på olika slag af åkerupptagning enligt *svedjemetoden* må här anföras: a) „Där jorden, som till bruk ämnas, är öfvervuxen med större och tätare skog samt beklädd med tufvor, moss- och andra skogsväxter, som göra ett ojämnt öfverbryne, upptages hon bland annat på följande sätt. Många behålla helt och hållet vid skogsmarkers upptagande till plogjord det vid svedjandet öfliga sättet, nämligen ge-

[1]) Lit. 105, 1772 och Lit. 106, 1775. [2]) Lit. 51, 1751. [3]) Lit. 116, 1791. [4]) Lit. 112, 1782. [5]) Lit. 114, 1785. [6]) Lit. 119, 1754. [7]) Lit. 45, 1786. [8]) Lit. 135, 1758.

nom eld, och att efter sädesbärgningen rödja marken, göra henne årligen mer och mer fri från stenar, stubbar och rötter, allt därefter de kunna lossas och lösa göras; och besås en sådan mark gemenligen med roffrön efter rågsåningen, som gifver stora, välsmakande rofvor, dem bonden brukar ofta till sin läckermat" [1]). På detta sätt gick man till väga i Österbotten. b) Enligt *Hassel* [2]) är den följande metoden att upptaga nyåker „mycket känd": „När sveden fälles i sådant uppsåt, lämnas stubbarna något längre. Sedan säden är afskuren, rensas marken från lösa trän och bränder, som öfverblifvit. Sommaren därefter, så snart några telningar blifvit uppskjutna, huggas de med *vesuri* eller *vesoin* (kvistyxe). Följande sommar begynna de slå mellan stubbarna, och sålunda afhuggas telningarna med lien, hvarmed årligen fullföljes. Emellertid bultas stubbarna ibland med yxhammaren, att de således krossade må snarare ruttna och desto förr lossna från marken. Är jorden fuktig, göras diken att påskynda rötternas ruttnande. När de nu lossna, tagas stubbarna med dem upp, då saken är gjord efter dess beskaffenhet, och som behagades. Skall där blifva äng, göres jorden jämn; åkern upplöjes och sås". c) Den metod, som nu skall relateras, brukades i höga norden och har åt *Mennander* [1]) berättats af *Prosten Backman* i Sotkamo: „På den mark, som till åker upptagas skall, rothugges skogen. De nedhuggna träna afkvistas, stammarna ihopsamlas i högar och torkas, som sedan hemföras till husbehof. Kvistarna samlas i sina särskilda högar, som sedan brännas på tufvorna eller de ställen, hvilka äro tjockast öfvervuxna med mossa. Askan, som öfverblifver af bränningen, utskoflas till alla kanter till gödsling. De ställen, som äro mindre mossbelupna, upprifvas med en järnkratta, ty bränning är där ej af nöden, på det jordmånen ej må blifva förskämd, kunnande den öfversta mullen i första åren tjäna till gödsling. Sedan stubbarna äro något ruttnade och mera lösa blefna, bortrödjas de, hvarigenom åkermarken är satt i sådant tillstånd, att den året därpå kan ordentligen uppbrukas; då den allra först uppbilas i kors och tvärs med en plog eller skärbill, så att allenast jordmodren genomskäres, utan att sandmyllan eller något annat underliggande, rätt jordläge därmed blifver rördt eller oroadt. Sedan upptages nymarken genom plöjande med de i länet vanliga tvehöfdade plogar eller sahror, som vända den genombilade jorden, allt därefter som torfven efter skärningen eller bilningen faller. Sedermera handteras åkern efter det vanliga sättet". Af de nu meddelade tre exemplen på upptagning af nyåker enligt svedjemetod framgår tydligen, att jorden i vissa fall blir mera bränd än i andra, beroende af huru måna jordbrukarne äro om bevarandet af matjorden. En liknande slutsats kan man draga äfven af följande exempel på nyåkerns upptagning enligt *kyttlandsmetod:* a) „Ett ganska fördärfligt nymarks upptagande och brännande är det, som alltför många bruka på marker, som bestå af mycket grund mylla eller matjord; därmedels, att man gräfver sina diken, låter jordbrynet genomtorkas, hvarpå man samlar torfven, som genom dikandet fås, samt kvistar, ris och

[1]) Lit. 43, 1751. [2]) Lit. 51, 1751.

annat eldfängdt ämne, och så öfverfar marken med brännande och svedjande allt igenom, likasom ej bättre sätt kunde gifvas till nyjords renande"[1]). Också detta sätt härstammar från Österbotten. b) Från Kuusamo skrifves[2]), att „platsen, som ärnas till åker, nytjas gemenligen först till svedjeland. När skogen är borta, uppvändes marken; sedan brännes därpå torf, trän, spånor och ris för att med aska göra jorden fruktbar". Det föregående af de två senast beskrifna sätten liknar i många afseenden det s. k. hårdvallskyttandet (se sid. 56), och det senare är intet annat än sättet för „gamla sveders kyttande" (se sid. 56).

2. Upptagning af nyåker utan jordens brännande synes ej ofta hafva egt rum i landet under ifrågavarande århundrade. Metoden omtalas i literaturen förnämligast från Savolaks, Karelen och Österbotten. Angående denna metods tillämpning i de två förstnämda landskapen se sid. 65. Från Österbotten berättar *Mennander*[1]) två olika sätt för en dylik upptagning, hvilka såsom exempel här skola anföras. a) „Där marken är jämn och allenast med småskog öfvervuxen hugges denna bort, rötterna uppryckas, och landet uppgräfves väl; därpå rensas det och plöjes. Denna mark brukas af landtmän det året till rofland, året därpå gödslas och besås det med korn eller råg, allt som åkermarken är belägen till". b) „Denna metod liknar", säger *Mennander*, „kinesernas idoghet vid landtbruket" och benämnes af honom „ofruktsamma stenbackars uppbrytande till åkermark". Den har „ansenligen kommit i gång och drift i Kronoby och Gamla Karleby socknar samt äfven i Kelviå och Pedersöre". Metoden beskrifves på följande sätt: „Till åker väljas helst sådana backar, som hafva sandmylla med stadig bärggrund, ty svartmylla finnes ej på sådana ställen. Stenarna uppbrytas, fast de voro aldrig så många eller tätt tillsammans, allenast ej flere stora stenhvarf ligga öfver hvarandra. Till detta arbete brukas vanligen järnstör och gräfta. Spaden gör sällan någon tjänst. Träbommar och häfvare tillredas så stadiga och tunga, att en karl med möda förmår lyfta en upprätt, när den något spetsade ändan skall sättas under och emot något hörn af stenen. Man brukar också vid detta stenarbete vändhakar, som bestå af ett stycke järn om 1 à 1 1/2 tums (2,5 à 3,7 cm) tjocklek, ja, ock större, allt efter längden. Medels detta värktyg vinner en karl större styrka än tvänne med järnstör att lossa och vända stenar. De största stenar, som ej kunna lossas, brännas och begjutas med vatten eller saltlake, om den finnes, tills de spricka och kunna sönderslås med måkare eller annat värktyg. Stora stenar gräfvas äfven ner i jorden så djupt, att de blifva af mullen till halfannan aln (0,9 m) eller mera öfvertäckta. Nu först i nyssvikne år har sättet hit kommit att spränga stora, jordfasta stenar på åkermarken och göra dem rörliga medels vanligt borrande och sprängande, hvarmedels stenbräckandet går fortare än på något annat sätt. Sedan stenarna äro uppbrutna och i hopar lagda, forslas de bort vid första snön om hösten att blifva ämnen till stenmur omkring egorna. Stora stenar köras och släpas med en låg stensläde. Små stenar samlas antingen med bår eller med skottkärror, ja, ock med små

[1]) Lit. 43, 1751. [2]) Lit. 38, 1772.

bräder, hvarpå stenarna staplas. När stenarna äro lösbrutna och undanröjda, sönderhackas gräsroten med gräfta och har merändels blifvit så lämnad att nedköras bland mullen, tills den ruttnar och skall gifva åkern styrka. Men somliga samla dessa små hackade gräsrötter, skaka väl mullen ifrån dem, bränna dem i högar och strö askan jämte gödningen på den upptagna åkermarken; emedan man märkt, att gräsroten, ehuru den är smått hackad, likväl ej ruttnar, innan några år äro förbi, och emellertid för mycket löser mullen, hindrar sädeskornen att rota sig m. m. Hvilketdera sätt brukas, så föres fårgödsel hälst af all slags gödsel strax på den uppgräftade nyjorden, plöjes ned, som i förstone ej kan ske djupt, och därpå merändels besås med rofvor, som i sådan nyjord trifvas och växa bättre än annorstädes. Sedan brukas och besås den som annan åker. Emedan förenämda stenbackar äro merändels af naturen mycket afhällande, ty brukas inga eller ganska få och små fåror och vatturännilar här och där på dem, om de icke ligga alldeles horizontelt med marken, ty allt det vatten, som faller på dessa högländta och afhälda platser, behöfves väl till markens vätskande, sädesväxtens föda och näringsdelarnas uppdrifvande, hälst denna slags åkermark snart upptorkar, och vattnet därifrån hastigt bortföres samt bortdunstar. Dessa backåkrar frambringa en skön och härlig växt, äro mycket, ja, snart sagdt alldeles fria från ogräs, om de ej vårdslöst handteras". Den nu anförda metoden framhålles af flere författare såsom något utomordentligt, och prisas österbottningen under XVIII:de århundradet lika mycket för den samma, som under XIX:de seklet för sin kärrodling. *Chydenius* [1]) intygar, att „landtmannen i Gamlakarlebytrakten är så trägen att uppbryta nyåker på stenbackarna, att de folkrikaste gårdarna mest hvart år öka sin åker med halft tunnland (0,25 ha) eller mera". Samma författare påpekar, att denna metod är gammal i Österbotten, och tillskrifver metodens införande „aflidne Kyrkoherden i Gamlakarleby *Ericus Mattiæ Falander* [2]), *Dalecarlicus*, som lefvat för vid pass 100 år sedan".

Åkrarnas skiftesindelning var otvifvelaktigt å de flesta gårdar godtycklig och tillfällig, i synnerhet i början af detta sekel. Antagligt är, att vid denna tid ett s. k. *enskiftesbruk* förekommit i landet, men mig veterligen finnas i literaturen inga bevis härför. I en stor del af Sverges rike rådde under detta århundrade ett dylikt skiftesbruk, men om det var utbredt ända till Finland, det veta vi som sagdt icke. I Sverge uppgifves det hafva varit den äldsta formen af åkerbruket och omedelbart hafva efterträdt svedjebruket. Det bestod i „att den upphackade och stenröjda marken besåddes årligen, så länge hon mäktade bära någon säd; och då hon, blifvit så utmagrad, att hon ej vidare gaf några lönande skördar, öfvergafs hon, och ny mark upphackades" [3]). Hvad som styrker mig i mitt antagande, att detta enskiftesbruk i äldre tider förekommit också i Finland, är, att — såsom vi i följande afdelning skola erfara — det samma ännu i denna dag kan anträffas i nordliga Österbotten. Den skiftesindelning, som under XVIII:de

[1]) Lit. 52, 1754. [2]) *Erik Falander* blef kyrkoherde i Gamlakarleby år 1655 och dog 1672 (Lit. 160). [3]) Lit. 87.

århundradet allmännast rådde i Finland, var emellertid otvifvelaktigt: *tvåskiftesbruket*; under detta sekel förekom i landet dessutom *treskiftesbruket*, hvarjämte på några orter ett slags *fyrskiftesbruk* anträffades. *Kraftman*, hvilken i sina föreläsningar i landthushållning [1]) omnämner endast två- och treskiftesbruket, anför, att „bägge afdelningssätten kunna ega grund, ty en afdelning passar lika väl för alla hemman som en mössa för alla hufvuden".

1. **Tvåskiftesbruket.** Enligt *Gadd* [2]) „äro allmänt åkrarna nu hos oss med hägnader försedda till 2:ne skiften". Det ena af dessa skiften bar säd, medan det andra låg i träde. Den senast anförda författaren framhåller [3]), att „det är en skadlig landssed att endast nytja åkern i tveskifte. Landtmannens träldom i åkerbruket ökas genom detta, i det han nu, när halfva åkern årligen lämnas i träde och osådd, måste häfda, gödsla och bruka nästan dubbelt större åkergrund än om någon större del däraf bure säd eller någon annan slags matnyttig växt. Lösa och sandrådande åkerjordmåner lida ock mycket däraf, när hvartannat år om våren och hela sommaren öfver de ligga för öppen sol, plöjas, redas och vädras. Dessutom kan ej häller gödselns styrka vid åkerns tveskifte rätt nytjas".

2. **Treskiftesbruket,** vid hvilket $1/3$ af åkern ligger i träde, $1/3$ bär råg och $1/3$ korn, ansågs i allmänhet vara betydligt bättre än tvåskiftesbruket. Egendomligt i synnerhet för treskiftesbruket under nu föreliggande tid är, att gödslingen ej obligatoriskt hörde till trädesbruket, och att man således ej gödslade jorden för höstsäden. Exempelvis må anföras, att i Hauho sokken i Tavastland [4]) „åkern, hvarifrån rågen om hösten är afskuren, gödslas, uppröjes och besås följande vår med korn, ärter och hafre, och hösten därpå lämnas den att ligga i träde, hvarefter den åter blir rågsådd". Från Österbotten berättas just det samma t. ex. af *Kalm* [5]), och från Kuusamo socken [6]) i samma landskap omtalas, att „somliga så ingen råg, endast korn, andra åter blanda kornet med råg, utså dem tillsammans om våren och bärga kornet den första, men rågen den andra hösten, hvilket sista förfaringssätt dock anses för skadligt och sällan brukas".

3. **Fyrskiftesbruket.** Det under detta århundrade använda fyrskiftesbruket „är i själfva värket intet annat än ett tvåskiftesbruk, där årligen ena hälften är i träde, och den andra besås mest ena halfparten med råg, andra med korn" [7]). Dock var åkern faktiskt delad i fyra delar, hvilka enligt *Kalm* [5]) uti Österbotten odlades på följande sätt: „Uti Pidisjärvi by samt uti en del af Alavieska, hela Yläviesk a till och med Sievi by brukas åker i 4 delar, då den säges gifva långt ansenligare inrägt än efter den vanliga afdelningen uti 3 delar: $1/4$ är alla år besådd med råg, $1/4$ med korn, men $2/4 = 1/2$ af hemmanets åkrar ligga alla år i träde. Kornet sås aldrig i rågstubb, som öfverallt annorstädes är brukligt, utan trädas såväl under kornet som rågen, hvilket utomdess är redan förra året under dess liggande i

[1]) Lit. 89, 1746. [2]) Lit. 80, II, 1775, sid. 251. [3]) Lit. 104, 1782. [4]) Lit. 54, 1756. [5]) Lit. 48, 1754. [6]) Lit. 38, 1772. [7]) Lit. 52, 1754.

träde färdiggödsladt". Äfven i Paltamo[1]) i Österbotten „äro åkrarna fördelade i fyra delar, hvilket är oumbärligt, i anseende till denna magra jordmån, som intet tål att årligen besås". Likaså omtalas denna skiftesindelning från Kuusamo[2]). Uti Hauho socken i Tavastland förekommo „några få byar, som hafva magra och eländiga åkrar, hvilka de dela i 3 eller 4 delar, hvarvid $^1/_4$ besås med råg, $^1/_4$ med korn och $^2/_4$ lämnas att ligga i träde"[3]).

Åkertäppor. Jämte de egentliga åkrarna anträffades i gårdarnas närhet åkertäppor, på hvilka en del s. k. *planteringsväxter* odlades. Vi skola närmare redogöra för ifrågavarande täppor vid tal om dessa växter.

Utåkrar funnos äfven å en del gårdar och odlades tämligen fritt. Deras gödsling var i de flesta fall högst problematisk. Detta sistnämda var i synnerhet fallet med de i södra Finland och särskildt i Kymmene älfdal förekommande *hafreländerna.* Högst sannolikt är, att dylika odlats redan åtminstone under det föregående århundradet, om man får draga denna slutsats af att å kartor från 1740 öfver Weräla gård[4]) i Elimä socken finnes på en del fält antecknadt „gamla brända och utsugade hafverländer". På en hög ålder hos denna kultur tyder äfven *Friherre Rabbe Godtlieb Wredes* uttalande[5]) vid det sammanträde, som deputerade för Kymmenegårds län hade i Lovisa stad den 26 okt. 1792 för att under *Landshöfding O. W. Ramsays* ordförandeskap yttra sig om landtbrukets tillstånd och förbättring i länet. *Friherre Wrede* påpekade nämligen härvid, att „Wärräla och Philppula byar hade den ymnigaste hafre, när de ännu voro oförstörda". Tillika framhöll samme talare, att „i en del af Elimä socken är ännu ej tillräcklig åker i full häfd, utan brukas mycket utåkrar eller s. k. aholänder, hvilket härrör af den före detta där så fördärfliga och mycket brukliga kyttning". Af de nu anförda citaten framgår äfven, att man vid uppbrytningen och måhända äfven senare användt en bränningsmetod, något, som ännu i vår tid kan konstateras, i det att man allt ännu i den dag, som är, å alla hafreländer finner aska och kolrester[4]). Otroligt är icke, att i dessa trakter tidigare förekommit ett likadant kyttlandsbruk, som ofvan är skildradt (sid. 55—58), och att denna kultur, sedan brännmaterialet tagit slut, öfvergått till hafrelandsodling. Huru dessa fält odlades under 1700-talet, finnes mig veterligen icke uppgifvet någonstädes; antagligt är, att metoden var den samma som under det följande seklet.

Behandlingen af trädet var under 1700-talet olika i landets skilda delar. Man observerar tydligen vid studiet häraf, att hela förekomsten af träde måste varit något nytt i de inre och östliga delarna af landet, medan denna företeelse i de vid kusten belägna orterna och södra Tavastland var af gammalt datum. Landets älsta kulturdel, sydvästra Finland och äfvenså södra Österbotten, utmärkte sig också genom den mest omsorgsfulla trädesbehandling i landet. *Åboländningen* „trädar först upp om våren, sedan tvärar han kort före hötiden, och sist tvärar han om igen, innan han

[1]) Lit. 49, 1754. [2]) Lit. 38, 1772. [3]) Lit. 54, 1756. [4]) Enligt benäget skriftligt meddelande af *Friherre Otto Wrede*, dateradt den 14 dec. 1897. [5]) Enligt å svenska riksarkivet af mig afskrifna handlingar.

sår“ [1]). *Kalm* [2]) redogör på följande sätt för trädesbehandlingen i Sagu socken: „Bonden börjar bereda sin åker med det här vanliga ålder eller trästock; och går därmed mycket trögt på några ställen i brist på tillräckliga diken, som skulle afleda vattnet. Andra gången ärjes här Eriksmässotiden, och tredje gången slutar man före Jacob, passandes, om möjligt är, tiden emellan hö- och skördeanden. Härpå köres med harfven, eller ock medels klubbande söndras kokorna; sedan sladdar man tredje gången“. *Nyländningen* „kör ej mera än två gånger sin träda. Han trädar först om våren, då han till sin plog brukar plogknifven eller *ruotikas*, hvarmed han vänder torfven antingen på kant eller stjälper den alldeles omkull, om han vill. — — — Sedan tväras åkern här i Nyland efter hötiden, och innan man sår. Om den vill gräsa sig, far man med järnharfven däröfver, innan man sår“ [1]). I Stor Lojo socken förekom enligt *Heinricius* [3]) följande trädesbehandling: „Till rågen“, säger han, „köres åkern trenne gånger, först när marken blir bar och något torr, som kallas för *Käsäkynda*, 2:do efter Johanni kallas *Kärtaminen* och 3:tio sedan man sått rågen, kallas för *Edustaminen*, då ock vattenfåror uppköras, nog långt ifrån hvarandra, och här och där renarna genomskäras“. I *Satakunta* [4]) „lägges åkern hvartannat år i träde, plöjes 2, mest 3 gånger, sladdas, vältas och harfvas åtskilliga gånger, innan den blir sådd“. *Tavastlänningen* behandlar sitt träde med plogen likaledes „2, mest 3 gånger“. *Lencqvist* [5]) anför härom följande: „Först trädas; sedan tvärar man före hötiden, sist plöjes i tredje fåran, kort före såningstiden. De, som plöja ned sin säd, låta det passera för den tredje plöjningen. Innan åkern tväras eller gödsel utköres, brukas att sladda eller välta den först“. Från Kulsiala församling i Tavastland anföres [6]), att trädesplöjningen skedde „mestadels endast tvänne gånger“. I en del af Tavastland var trädesbehandlingen enligt *Hassel* [7]) lika dålig som i Savolaks och Karelen. I södra *Österbotten* plöjdes trädet ofta. I Laihela [8]) „köres åkern 4 gånger“, och i Kronoby [9]) „plöjes trädan 4 à 5 gånger om sommaren, förrän de rågså“. I Kalajoki socken [10]) „begagnas klubbor af trä för att söndra de kokor, som på åkrarna med harfven ej blifvit bråkade“. I *Savolaks* och *Karelen* anträffades den simplaste trädesbehandlingen. *Hassel* [7]) säger härom, att „det fördärfligaste är, att en del, när de om våren kört upp åkern, låta den sedan ligga orörd ända till den tiden, när de skola så, då det kostar ganska mycket besvär att i hast få honom någorlunda redd, ty fullkomligen mjuk blir den icke, atminstone det lerjord är“.

Jordbearbetningsredskap. Jordens bearbetning värkstäldes under XVIII:de seklet med redskap af mångahanda slag, och kan man med dessa olika redskap som grund tala om olika kultursätt under särskilda tider och uti särskilda delar af landet. Hufvudredskapet för jordens bearbetning är representativt för åkerbruket å den tid, då det användes, och låter oss detta redskaps beskaffenhet i flere afseenden sluta till jordbrukets ståndpunkt, dess härkomst

[1]) Lit. 105, 1772. [2]) Lit. 47, 1753. [3]) Lit. 169, 1766, sid. 30. [4]) Lit. 72, 1751. [5]) Lit. 106, 1775. [6]) Lit. 68, 1767. [7]) Lit. 51, 1751. [8]) Lit. 135, 1758. [9]) Lit. 53, 1755. [10]) Lit. 48, 1754

m. m. Utgår man från hufvudredskapets olika beskaffenhet, kan man hos det finska åkerbruket under ifrågavarande århundrade särskilja 4 olika former: 1) *spadkultur*, 2) *årderkultur*, 3) *gaffelplogskultur* och 4) *plogkultur*. Den första och den andra formen härstamma otvifvelaktigt från väster — den andra begagnades ju så godt som uteslutande af svenskarne i landet —, medan den tredje kulturen är egendomlig för landets finska befolkning. Plogkulturen, som äfven den kommit västerifrån, upptogs först af den svenska befolkningen och sedan äfven af den del af den finska, som stod i närmaste beröring med den förra. Först under XIX:de seklet trängde sig plogkulturen småningom fram till de flesta af landets inre och östra delar. På 1700-talet förekom den blott på en jämförelsevis ringa del af landets odlingar. „Våra åkerredskap äro sådana, som de varit för flere hundra år sedan, oviga, obrukeliga och till särskilda jordmåner otillämpliga", säger en författare [1]) vid sist anförda århundrades slut.

1. Spadkulturen har jag under XVIII:de århundradet funnit vara rådande i olika trakter af Österbotten; måhända har den tidigare varit allmännare spridd i landet, men detta har jag ej kunnat konstatera. Enligt *Gadds* åsikt [2]) „har det första enfaldiga arbetssättet varit att med hacka och spade öppna jorden". Att något „hackebruk", sådant *Arrhenius* [3]) beskrifver det, skulle funnits i landet, bestyrkes ej genom någon enda af de uppgifter jag under mina studiers gång påträffat. *Mennander* [4]) anför från Kronoby i Österbotten, att „där är mycket i bruk att med spade uppvända åkerjorden, hvilket skattas för det bästa sättet, som det ock i värket är; emedan torfven och mullen blir därigenom så väl vänd och delad samt öfverbrynet så jämnadt, att aldrig någon plog i dy mål kan göra samma gagn. I den åkermark, som ämnas till rågsåning, går ej spaden, utan i den man tänker till kornsådd. Detta spadarbete är också uti vissa byar i Kemi socken så alldeles i gång, att de ej bruka plog i gården, utan låna den af sina grannar till trädesgärdens plöjande. I synnerhet gör spaden god tjänst, då man tänker uppvända en linda till sädesjord. Detta arbete går väl långsamt och fordrar mycken tid, dock gör man det ej förgäfves; efter sädesstånden ses på de åkerstycken långt jämnare och härligare säd än på de, som med plog tillredas. Så att landtman kan årligen efter tid och tillfälle med spaden uppvända ett och annat åkerstycke". *Kalm* [5]) omförmäler från Kalajoki, att jorden spadvändes „undantagsvis". Äfven i Torneå [1]) och Kuusamo [6]) socknar förekommer spadkultur. *E. J. Frosterus* [7]) anför från Carlö socken, att „ännu på 1770-talet nytjades till jordens beredande icke någon plog, utan endast spadar, hvarmed åkern blifvit vänd". *Juvelius* [8]) fann en dylik kultur också i Mustasaari socken, hvarest „brukades af allmogen öfverallt, förutom af prästgårdsfolket, att med spade vända all stubbåker om hösten. Jag frågade orsaken härtill, så svarades, att de så af ålder brukat".

[1]) Lit. 127, 1800. [2]) Lit. 80, II., 1775, sid. 101. [3]) Lit. 154. [4]) Lit. 43, 1751. [5]) Lit. 48, 1754. [6]) Lit. 38, 1772. [7]) Lit. 178, vol. XII. [8]) Lit. 90, 1773.

2. Årderkulturen förekom mest i västra Nyland, Åbo län och Österbotten. Årdret bar i landet namn äfven af trädesstock, ahl, al, åål, ålder m. m. Ingen finsk benämning uppgifves af författarne, hvilka annars synas med förkärlek citera redskapens finska namn; *Gadd* säger visserligen i flere af sina publikationer, att „årdret på flere ställen i Finland brukas under namn af *aura*", men denna författare tyckes till och med i sin ofta omtalade lärobok i finska landtbruket vilja hänföra åtminstone en del former af detta redskap till plogarna, från hvilka det dock i alla sina olika typer väl skiljer sig genom frånvaron af vändskifva m. m. *Heinricius* kallar årdret „*Foenice aira*". De många ofvan citerade svenska benämningarna och saknaden af någon egentligen finsk tyda på att redskapet införts i landet af de svenska bebyggarne. Det användes också ännu under 1700-talet främst i de svenska bygderna och i de dem närliggande finska. „Vid åkerbruket nytjar allmogen i Nyland trästock eller årder", säger *Gadd*[1]), och hvad Åbo län beträffar, så intygar *Lencqvist*[2]), att åkerplöjningen därstädes värkstäldes med „alplog". *Kalm*[3]) omtalar hvad angår Kronoby i Österbotten, att „fordom brukades eller plöjdes åkrarna med stockaal eller ålder. Men i förra ryska tiden, nämligen mellan 1714 och 1721, då de hade brist på hästar och således måste hjälpa sig med de högst nyttiga kreaturen oxarne, begynte de här i socknen ärja eller plöja med *sahra* eller den mycket tjänliga och nyttiga, tvågreniga plogen, som här kallas Savuaal, emedan modellen därtill är kommen ifrån Savuland, hvarest dessa *sahrat* eller tvågreniga plogar af ålder brukade blifvit. Till att efter rågens nedharfvande köra jorden i fåror bruka några få i stenåkrar ett myllningsaal med strykbräde tvärt öfver, som liknar sahran, allenast det icke är tvågrenigt. Men andra och de flesta betjäna sig af åålder eller stockaal med strykbräde tvärt öfver till samma ändamål, hvilket gör jämnare fåror och långt slätare fårbackar". Också i Laihela förekom enligt *Runeberg*[4]) årdret allmänt, och *Klingius* omtalar enligt *Aspelin*[5]), att man på hans tid — medlet af 1700-talet — uti Malaks socken såsom åkerredskap använde blott årder och harf. *Gadd*[6]) diskuterar vidlyftigt frågan om huruvida årdret eller plogen är att föredraga såsom „jordbehandlingsredskap". „Trädesstocken", säger han, „går ej så djupt som plogen i jorden eller vänder så väl — — — och åkerstyckena (= tegarna) blifva alltid mycket skäliga af trädesstockens bruk, — — — men den myllar jorden väl och gör åkern lös och fin; — — — den bör hufvudsakligen nytjas om sommaren att träda och snedda åkern, efter det den med plog först blifvit upplöjd". *Lencqvist*[2]) framhåller, att om man jämför årdret med gaffelplogen, så märker man, att „den förra gör smalare fåra, går djupare och är lättare för karlen, som med den ena handen håller uti honom och med den andra styr dragaren. Årdret gör ej så lätt åkern redig, så framt man icke har pålitlig plöjare, som vinnlägger sig om att plöja väl, hvilket legofolk och drängar

[1]) Lit. 76, 1789. [2]) Lit. 106, 1775. [3]) Lit. 53, 1755. [4]) Lit. 135, 1758. [5]) Lit. 159. [6]) Lit. 80, III, 1777, sid. 123 o. följ.

sällan göra. Annars lämnas kammar eller ålar emellan fårorna, som hålla åkern rå och minska mycket fruktbarheten. Om lindor skola uppköras, sättes vid denna plog ett vidt·bräde, annars vänder han ej torfven väl". „Årdret berömmes för det, att det går djupare, men lastas för det, att det ej lider fort och lämnar gärna ålar".

Af de mig tillgängliga författarne från det nu ifrågavarande århundradet är det endast *Gadd*, som meddelar en redogörelse för och bild af årdret på denna tid. *Mennander*[1]) säger, att „årdret är så allmänt i bruk i södra Finland, att det ej behöfver någon beskrifning". *Gadd* skildrar detta redskap i sin beskrifning af Hvittis socken i Satakunta[2]), och anför i en senare publikation[3]), att det „brukas på flere ställen i Finland". I förstnämda afhandling afbildar han en i en del af Satakunta förekommande form af årdret och beskrifver den samma under namn af „Hvittis stockplog" på följande sätt:

Fig. 25. Hvittis stockplog enligt *Gadd*, 1759.

Detta årder „är lämpligare i åkerbruket än de allmänt i Tavastland och Österbotten brukliga plogarna och finnes till structure mycket skiljd ifrån dem, hvarför man af samma här vill lämna en liten afbildning och kort beskrifning: Plogen drages af ett par oxar eller en häst. Han ser ut, som fig. 25 utvisar". Genom tvänne kilar vid dragstångens bakre del kan årdret ställas att gå mer eller mindre djupt i jorden. När årdret är väl ställdt, „har karlen ej sedan vidare besvär, än att han styr, det plogen ej faller omkull; oxarne, som draga den, veta nog gå rätt fram, samt går den ena af dem alltid i den nyss förut körda åkerfåran. En gosse på 12—13 års ålder kommer nog tillrätta med plöjandet, besynnerligen vid andra och tredje plöjningen. Då första gången plöjes, äro alla redskapen, som uti figuren ses, uppå plogen, samt vänder han då torfven helt omkull, utan att bryta den samma, så långt som åkerstycket räcker. — — — Vid andra plöjningen tages ristjärnet, *ruotinrauta*, alldeles bort af plogen; äfvenså vid tredje plöjningen. Det bör också märkas, att detta ristjärn är löst, så att det kan vändas å ömse sidor om årdret, när plöjningen sker, till hvilken ända uppå billen, som här kallas *vannas*, finnas tvänne hål, dit den spetsiga ändan fästes".

[1]) Lit. 43, 1751. [2]) Lit. 73, 1759. [3]) Lit. 80, III, 1777, sid. 591.

Ephraim Carenius, hvilken år 1759 var respondens vid det under *Gadds* presidium försiggångna ventilerandet af här ofvan citerade afhandling om Hvittis sockens jordbruk [1]), uttalade sig angående „Hvittis trädesstock“ fyrtio år senare uti en skrift om „Åkerbruksredskapen uti Loimijoki socken“, daterad den 2 december 1799 och förvarad bland K. Finska Hushållningssällskapets handskrifter [2]). Härvid anför han bland annat: „Den i sin rätta storlek förfärdigade och i Loimijoki allmänt till åkerns trädning brukliga plogen, synes i Finland vara denna och Hvittis socken allena från äldre tider tillhörig, såsom den äfven ännu hos dem bäst inrättas. Folkets flyttningar, genom täta giften de närmast omkring liggande socknar emellan, har i senare tider gjort detta redskap äfven nästan allmänt hos Tyrvis-, Pöyttis- och Kumoboarne. Om denna plog i äldre tider varit känd i någon ort, antingen inom eller utom svenska provinserna (hvilket är mig obekant), så torde man ej misstaga sig, om införandet af dess bruk i Loimijoki och Hvittis tillskrifves någon af *Grefvarne Wittenberg*, hvilka före reduktionen

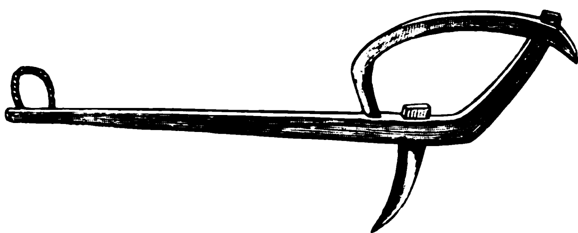

Fig. 26. Ristplog från Hvittis enligt *Gadd*, 1759.

egt Loimijoki socken såsom frälse, eller ock någon af de flere herremän, hvilka i Hvittis egt fastigheter. I annat fall tillhör uppfinningen däraf någon Loimijoki- eller Hvittisbo, hvilka framför andra i alla tider beflitat sig om åkerbruk, och med omtanka endast sysselsatt sig därmed, då däremot andra socknarna närmare städerna och upp i landet alltid mera vårdslöst skött sin åker“. Af det nu citerade framgår, att denna form af årdret redan under slutet af 1700-talet måtte varit gammal i desssa trakter, enär man ej då mera, såsom ju af *Carenius*' framställning synes, hade reda på redskapets uppkomst.

Vid årderkulturen användes förutom årdret en mängd redskap:

a) „Ristplog, som kallas *riuhka*, köres“ enligt hvad *Gadd* [1]) anför, „före plogen (årdret), då nytt land uppodlas, men äfven då jorden är alldeles hård eller mycket gräsbevuxen, vid första plöjningen om våren eller om hösten, då ärt- och kornlanden uppköras“. Dess konstruktion ses af ofvanstående, af *Gadd* [1]) meddelade bild (fig. 26).

b) Hvittisharfven. Denna på sin tid mycket berömda harf egde först enligt *Gadd* [1]) „träpinnar, gjorda utaf hård, torr björk“, men senare var

[1]) Lit. 73. 1759. [2]) Lit. 178. Vol. II.

den försedd med järnpinnar. Samma författare beskrifver denna harf i en annan publikation[1]) på följande sätt: „Hvittisharfven är af $2^1/_2$ alns (1,5 m) längd, men borde vara 3 alnar (1,8 m) lång, har fastare sammansättning än de allmänna samt brukas äfven så gles, att utan hinder under körningen hvitrot och annat ogräs kan samla sig igenom och uppå harfven. Distansen emellan pinnarna är af $1^1/_2$ kvarter (22 cm), och deras längd är 10 à 12 tum (25 à 30 cm). Den efterföljande pinnraden bör vara så ständ, att den icke alltid går i samma fåra med den föregående, emedan jorden därigenom bättre löses och söndersmulas. På bägge sidor midt uppå harfven är en märla, hvaruti dragkroken fästes under körseln, så att harfven ej behöfver vändas om vid åkerrenen. — — — I sandmylla och annan lös jord duga harfpinnarna af trä". Harfven nytjades enligt *Carenius*[2]) „endast till att inmylla säden". Konstruktionen hos denna harf ses af vidstående bild (fig. 27).

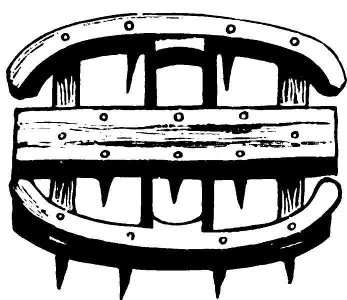

Fig. 27. Hvittisharfven enligt *Gadd*. 1759.

c) Ledharfvar förekommo uti Österbotten[3]). „De hade tre leder eller låttar och järntinnar".

d) Risharfven begagnades också här och hvar vid årderkulturen.

e) Vält. „Denna göres", säger *Gadd*[1]), „allmänt och hälst af ek eller i brist däraf af tall och hård gran; 10 kvarter (1,5 m) bör allmännast vara vältens längd, då därföre nytjas ett par hästar till förspann, äfvensom tjockleken må till det minsta vara 5 kvarter (0,75 m) i diameter. Brukas välten refflad eller knagglig med inspjälade träpinnar och knölar, kan den dock vara längre". *Carenius*[2]) framhåller, att „välterstocken är mindre allmän och kan alla år undvaras, blott första plöjningen blir förrättad inom därtill tjänlig tid".

f) „Sladden göres", meddelar *Gadd*[4]), „i allmänhet som en liten fyrkantig bordsskifva, 7 à 8 kvarter (1,0 à 1,2 m) lång och 4 à 5 kvarter (0,6 à 0,8 m) bred, hvarunder längs efter fästas på kant af bräder 4 à 5 st. träklossar eller spolar, att under körningen de gröfre jordstyckena må så mycket bättre söndersmulas". Enligt *Carenius*[2]) „är sladden tjänligare än harfven att sönderkrossa mullklimparna". I Österbotten[3]) användes „sladdar och vältar för att ifrån torka befria den nyss nedsådda bjuggsäden".

g) Kokklubbor begagnades på lerjordsåkrar.

I Stor Lojo förekommo enligt *Heinricius*[5]) följande åkerredskap: „årder (*Foenice aira*), sladan, välten (*Foen. rahno*), harfven (*Foen. eisi*) och muldplog hos somliga".

3. **Gaffelplogkulturen** var rådande i landets inre och östliga delar, äfvensom här och där i trakterna närmare kusten. *Gadd*[6]) framhåller, att „gaffelplogen brukas inom riket allmännast och endast i Finland, dit den fordom kommit från Tartariet genom Ryssland". *Mennander*[7]) förmenar, att

[1]) Lit. 80, III, 1777, sid. 143 o. följ. [2]) Lit. 178, Vol. II. [3]) Lit. 53, 1755. [4]) Lit. 80, III, 1777, sid. 154. [5]) Lit. 169, 1766, sid. 31. [6]) Lit. 80, III, 1777, sid. 106. [7]) Lit. 43, 1751.

gaffelplogen „ej brukas på många ställen i Finland“, och „emedan man ej sett någon ritning på den samma, har man låtit aftaga den, och vill jag här nedanför gifva en noggrann beskrifning på alla dess olika delar“. Detta yttrande är så mycket märkligare, som *Mennander* kort förut om årdret anfört, att det är så allmänt i södra delen af landet, att detta redskap „ej behöfver någon beskrifning“. Antagligt är dock, att han med sitt uttalande om gaffelplogen afsåg förnämligast förhållandena i södra Österbotten.

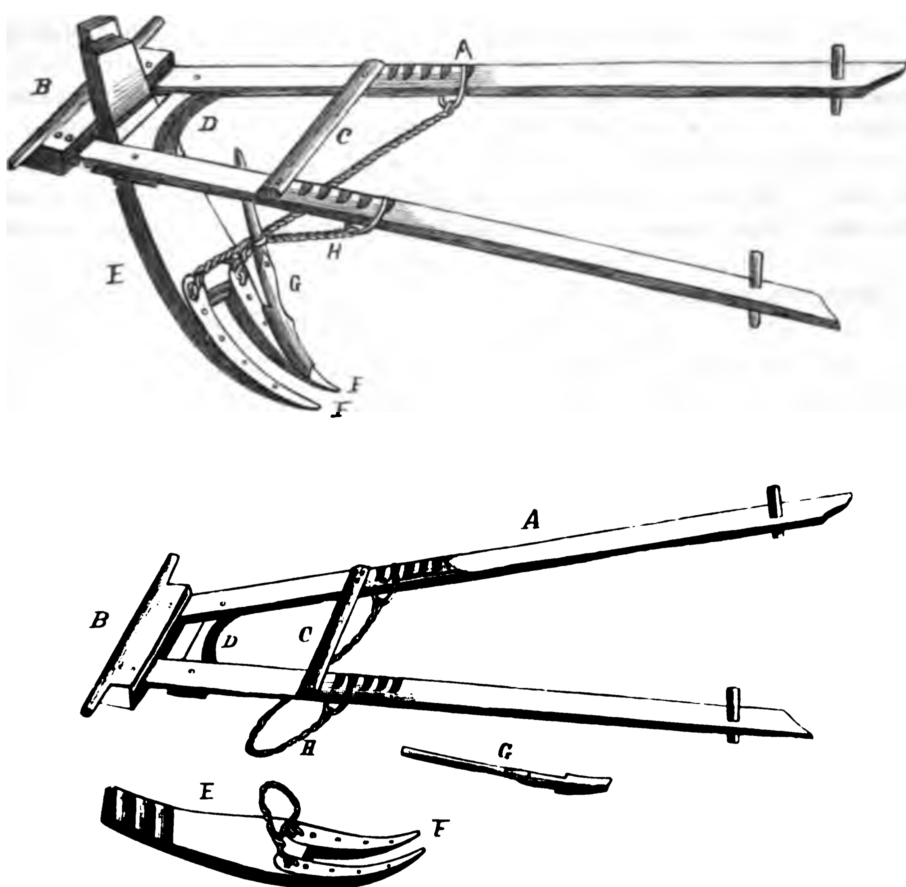

Fig. 28. Åkergaffelplog från norra Österbotten enligt *Mennander*, 1759.

Denna gaffelplog (fig. 28) beskrifves af nämde författare på följande sakrika sätt: „*A A* äro skalmarna, (fen. *aisat*), hvilkas ändar äro intappade eller infästade uti handtaget *B* (fen. *sarvet* eller *kurki*), som har tvänne handgrepp, ett åt hvardera handen. Vid skalmarnas andra ända äro tvänne pinnar, hvilkas syssla är att fasthålla remmarna af rankorna. *C* är slån (fen. *sudet*), som tjänar att hålla skalmarna fasta och stadiga. *D* är en annan slå, hvilken håller emot mullspåret, som går upp emellan denna och handtaget. *E* är det, som kallas mullspåret (corrup. ahlperän: fen. *perä*), som är af

krokigt och i ändan grenigt trä och går i jorden. Mullspårets öfre ända har på sin inre sida 3 eller 4 skåror, hvilka stöta och ligga emot slån *D*, att mullspåret ej får springa eller röras uppåt. På yttre sidan går en trävigg mellan handtaget, som tjänar både till styrka och fasthet, som ock att hålla mullspåret mer eller mindre sluttande. *F F* äro järnbillarna (fen. *sahran raudat* eller *vannaat*), som äro lika breda med trägrenarna, som löpa med sina ändar litet öfver deras längd, och äro fästade med spikar vid grenarnas inre sidor. *G* är mullfösan eller vändaren, efter den vänder torfven och jorden (fen. *luotin*); har träskaft och järnskifva, som är på bägge kanterna nedböjd af den ändan, som ligger på grenen, på det den ej måtte rubbas ur sitt ställe. Denna vändare ömsar plogkarlen medels nappande i handtaget ifrån den ena till den andra grenen hvar gång han vänder tillbaka under plöjandet; så att vändaren skall ligga på den gren, som går emot den upplöjda jorden. *H* äro vidjerep eller järntenor (fen. *reisivitsat*), hvilka löpa ifrån tvänne ringar på skalmarna och gå tillsammans med dem, som komma ifrån ett järngrepp på mullspåret, hvarest vändaren går emellan vidjerepen, så att den med lätthet kan flyttas ifrån den ena grenen till den andra. Dessa vidjerep eller järntenor brukas att fästa i mullspåret antingen vid grenarnas rot eller ock litet högre och löpa äfven på flere sätt ifrån skalmarna allt efter vanan och tillfället. Den tjänsten göra de ändå på hvad sätt som hälst inrättade, att mullspåret genom dem hålles mer eller mindre uppåt eller sluttande. För de omnämda ringarna är på skalmarna en upphöjning lämnad, hvaruti skåror äro gjorda, som tjäna till att hålla ringarna, som ock att böja eller fälla tillbaka mullspåret. Denna nu beskrifna plogen delar och vänder åkerjorden ganska väl och gör den helt fin och liksom glänsande. Den är oförnekligen en af de bästa åkerplogar och brukas större eller mindre, allt efter som jordmånen är hård eller lös, djup eller grund till m. m.; dock vill vanan rå för mycket på de flesta ställen. Landtmannen plöjer och tillreder sin jord ganska väl och öfvergår därutinnan många landsorters inbyggare. Hvarföre jämväl sällan mycket ogräs ses, där jordmånen annars är någorlunda god. — — — Åkerns fårande sker mest öfverallt med vanligt plöjningsredskap. I Kronoby socken sker det på det sättet, att mullfösan eller vändaren *G* borttages och i dess ställe insättes ett emellan grenarna passadt och på beslaget med en kant hvilande brädstycke, sedan fästes ett bräde tvärs för mullspåret *E* så högt upp, som man vill hafva fåran djup. Detta brädstycket är litet vindhugget bakut, att mullen ej skall stanna mycket däremot; af understa kanten i bägge ändarna är det uppåt litet afsneddadt. Detta bräde går till 3, ja, 4 kvarter (0,4 à 0,6 m) ut på ömse sidor om mullspåret, allt som man vill hafva långt emellan fårorna. Sättet att således fåra åkern är af stor nytta, emedan härigenom den ur fåran uppdrifna mullen strykes helt jämn, så att ej någon öppning får lämnas emellan de uppkörda fårorna, utan mellansängen får en god och fördelaktig skapnad".

Jämför man den nu beskrifna åkergaffelplogen med svedjegaffelplogen, skildrad och afbildad sid. 47 o. 48, observerar man hufvudsakligen

två olikheter: a) svedjeplogen saknar mullfösa eller vändare, hvilken däremot alltid finnes hos åkerplogen eller åtminstone ersättes med ett bräde; b) svedjegaffelplogens mullspår eller plogfot är mera vertikalt ställd mot jorden än åkerplogens, som alltid lutar starkt bakut. Detta sistnämda är i än högre grad fallet med den tavastländska åkergaffelplog, som här nedan afbildas enligt *Gadd*[1]) (fig. 29). Bokstäfverna å denna bild hafva samma betydelse som ofvan vid fig. 28. *E* kallas af *Gadd* plogfot och *G* ristjärn. Ofvanför billarna *F F* „visar sig ock vändbrädet, ett på hvardera sidan om plogfoten och mullfösan".

De nu beskrifna gaffelplogarna dragas af en häst. Uti östra delen af Tavastland begagnade man enligt *Brovallius*[2]) oftast hästar som dragare, „då invånarnes lynne icke kan tåla oxarnes tröghet", men i västra Tavastland användes oxar för detta ändamål. „Men", säger anförda författare, „tavasterna liksom alla andra finnar misstaga sig däri att de bruka fästa oket vid oxarnes horn, ehuru det är lämpligare och bättre att enligt den i

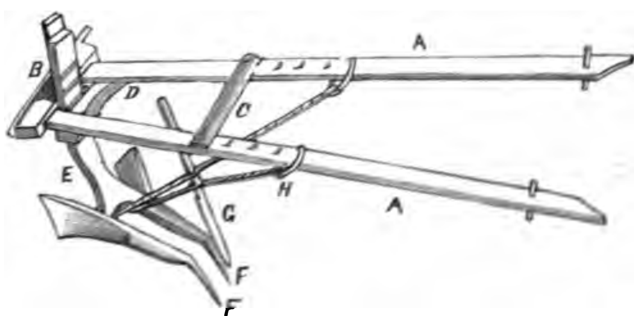

Fig. 29. Tavastländsk åkergaffelplog enligt *Gadd*, 1777.

Sverge brukliga seden fästa oket vid oxarnes bogar: ty hvem inser icke, att oxen förmår draga mera med bogarna än med hornen?" *Brovallius*[2]) beskrifver äfven hurudan den gaffelplog är beskaffad, som nyttjades vid plöjning med oxar: „Tavasterna använda *sahra*, hvarmed de uppröra, vända och uppkasta jorden. Den består af plogstyret (ell. plogstången), gjordt af trä, hvilket till sin främre och finare del fästes vid oket, men till den bakre delen är tredeladt och spännes ut med tvänne trän, vid hvilka plogstjärten fästes; och till sist har den tvänne handtag. Den andra delen af plogen är plogstjärten (ell. plogfoten), hvars nedersta del är tudelt eller har två järnbeslagna grenar, som gå in i jorden, och just dessa grenar fylla plogtandens eller billens uppgift. Öfver dessa äro vid plogstjärten fästade tvänne trävingar (*sahran siivet*); men hela plogstjärten är nedanom vingarna tilldragen med ett rep och förenad med plogstången, hvarigenom den allt efter behof antingen höjes eller sänkes; midt framför detta rep är fästad en träspade, som kallas *ruoti*, och hvars undre del är h. o. h. af järn och sa gjord,

[1]) Lit. 90. III. 1777. s. 302. [2]) Lit. 71. 1744.

att den noga svarar emot plogtändernas järn, på hvilka den vid vändningarna under plöjningen skiftesvis ställes för att från fåran bortstöta torf och jord".

Uppå landets åkrar förekommo alltså enligt nu meddelade uppgifter redan under XVIII:de seklet olika typer af gaffelplogar, ett förhållande, som i sin mån talar för att gaffelplogen redan då länge funnits i landet.

Då *Lencqvist*[1]) jämför gaffelplogen med årdret, säger han, att „gaffelplogen gör bredare fåra och åkern mera redig. Den går grundare och kostar mera på karlen, som med bägge händer måste hålla uti honom och allenast nu och då kan draga på tömmen, som vid plogen är fastbunden, när dragaren ej vill gå rätt. Åkermän disputera mycket, hvilkendera plogen bör hafva företrädet framför den andra. Årdret berömmes för det, att det går djupare, men lastas för det, att det ej lider fort och lämnar gärna ålar. Gaffelplogen åter lastas för det, att den går grundt, men berömmes, att den vänder väl och tar mera för sig, så att ett lika stort åkerstycke är långt snarare plöjdt med gaffelplogen än med alplogen". *Gadd*[2]) förmenar, att „gaffelplogen i en skicklig åkermans hand både mycket väl reder som ock myllar jorden".

Öfriga redskap vid gaffelplogkulturen voro följande:

a) Ristplog (se fig. 26). *Brovallius*[3]) omtalar, att „man i Tavastland, där jorden är svårare att klyfva och plöja, nämligen på nyåkrar och trädor, använder en knifformig bill, som de kalla *viuhka* eller *viilirauta*, på svenska plogrist, hvarmed växternas rötter uppryckas och lösslitas samt marken öppnas, så att man lättare kan med plogen rä om den samma". Detta redskap begagnades äfven vid ängsbruk (se sid. 80).

b) Klösharf, „försedd med tänder"; den förekom enligt *Brovallius*[3]) i Tavastland.

c) Åkerharf, „hos Tavasterna *äes*, hvilken användes med vidfästade järn- eller träpinnar; af det första slaget i lerjord, af det andra slaget i sand och pulverformig jord"[3]). Träharf användes på åkrarna i Kuusamo socken[4]); denna harf „drages af hästar eller i brist på dem af oxar samt i nödfall af renoxar".

d) Kvistharf förekom flerstädes å åkrarna i det inre af landet.

e) Ledharfven begagnades i Österbotten[5]).

f) Vält, på finska *jyräs* eller *rahnus*. *Brovallius*[3]) omtalar, att den användes i Tavastland. Äfven i andra landskap betjänade man sig af dylika redskap. I Pemar och Piikkis socknar i Egentliga Finland voro vältarna försedda med taggar[6]).

g) Sladden, som Tavasterna enligt *Brovallius*[3]) kallade *lata*, tjänade till „att göra åkrarna fina och att sönderslita torfkokorna". Den förekom äfven i andra landskap, t. ex. i Satakunta[7]).

h) Hackan, tav. *kuokka*, är enl. *Brovallius*[3]) „af mindre vikt".

---

[1]) Lit. 106, 1775. [2]) Lit. 80, III, 1777, sid. 107. [3]) Lit. 71, 1744. [4]) Lit. 38, 1772. [5]) Lit. 53, 1755. [6]) Lit. 42, 1747. [7]) Lit. 73, 1759.

i) Kratta begagnades enligt *Kalm*[1]) i Hauho socken i Tavastland äfven på åkrarna, där den användes vid sädens inmyllande. Att dessa krattor behöfde tillgripas vid detta arbete, visar, att åkrarna befunno sig i jämförelsevis dåligt skick. Dessa primitiva redskap voro ju då liksom nu egentligen afsedda för svedjebruket och användes till att kring stenar och trärötter inmylla säden, då plogen icke kunde gå så nära intill dessa impedimenter.

k) Kokklubbor förekommo på lerjordsåkrar t. ex. i Hauho socken[1]).

4. Plogkulturen hade, såsom ofvan sagdt, ej ens vid seklets slut vunnit inträde vidare än på en jämförelsevis liten del af landets åkrar; mest tillämpades den å de orter, där årdret var allmännast. Det sistnämda redskapet torde vara att betrakta såsom plogens föregångare i landets kusttrakter.

Bland de olika slag af plogar *Gadd* omtalar i sin lärobok i finska landtbruket[2]), omnämner han såsom förekommande i Finland endast: Hvittis stockplogen och den vanliga gaffelplogen. Alltså fanns — om man får tro honom — ingen egentlig plog ännu vid denna tid i landet, ty ingendera af de anförda hör ju till de egentliga plogarna, som utmärka sig genom vändskifva och ensidig bill.

Emellertid föreligga uppgifter från århundradets sista år, hvilka bestämdt angifva förekomsten af riktiga plogar i landet, och författarne under början af det följande seklet tala alla om dylika redskap. Bland dem, som på 1700-talet tydligast omnämna plogar vill jag framhålla *Carenius*[3]), som anför följande: „Vältplogen nytjas af ganska få i Loimijoki socken och allenast då, när ny åker skall upptagas, men de flesta begagna äfven därtill den vanliga trädesstocken (årdret), som är lika tjänlig, om icke tjänligare äfven vid nyåkers upptagning. Däremot är vältplogen i de häromkring liggande socknarna af Björneborgs län så allmän, att den nytjas så väl vid nyåker som ock vid åkerns trädning både höst- och vårtiderna. Med detta redskap kan väl trädningen ske efter önskan väl, då det är väl gjordt och ställdt; men — — — det fordrar alltid annan karl och drägter, som köra förut med ristjärnet eller mullknifven". *Carenius* synes icke föredraga vältplogen framför årdret. Otvivelaktigt är vältplogen den under följande sekel i landet mycket spridda „fältplogen". Någon närmare beskrifning på denna plogs konstruktion föreligger icke från nu ifrågavarande tid.

Carenius[3]) omtalar äfven en annan plog, i det han anför: „Mullplogen nytjas i Loimijoki socken allenast då, när åkern andra eller tredje gången plöjes, eller då den först snedas och sedan köres i sädfåra, samt då säden nedplöjes; men i flere socknar nytjas den äfven vid höst- och vårträdans förrättande. Mullfösan på denna plog fordras hvarken vind eller med så långa grenar som på den brukliga trädesstocken, hälst sedan vid förstnämda plöjningar ej åstundas annat, än att jorden omröres, därtill den tykkes vara nog tjänlig". Tyvärr förekomma ej närmare notiser om denna

[1]) Lit 54, 1756. [2]) Lit. 80, III, 1777, sid. 100—106. [3]) Lit. 178, Vol. II.

plogs beskaffenhet; från det af *Carenius* gjorda uttalandet tyckes framgå, att mullplogen antingen hade vind (= sned) vändskifva eller var försedd med grenig mullfösa. I sistnämda fallet stod den nära årdret, i förra fallet åter närmade den sig plogen. Mullplogen omtalas äfven af andra författare under slutet af 1700-talet, t. ex. af *Heinricius*[1]), som anför, att „muldplog förekommer hos somliga" i Stor Lojo.

Då plogkulturen, såsom häraf synes, var tämligen litet spridd i landet, är det ej förvånansvärdt, att man ej finner uppgifter angående öfriga därvid använda redskap. Antagligen begagnade man sig af samma redskap som vid årderkulturen.

Dragare. Såsom dragare användes i största delen af landet hästar och vanligen endast en häst för hvarje redskap; dock brukades oxar till detta ändamål uti en del socknar i sydvästra Finland, särskildt närmare kusten, äfvensom i västra Tavastland (se sid. 107). I Stor Lojo[1]) „skedde körslorna öfverallt med oxar och här och hvar med hästar och det partals".

Åkerjordens kondition torde mångenstädes varit tämligen underhaltig. *Cneiff*[2]) t. ex. ger följande korta och kraftiga skildring af ifrågavarande förhållande uti Österbotten: „Skådas våra flesta landthushållares åkerskötsel, så finnes en hård, klibbig, kokig, illa och i otid brukad jord med breda renar, som äro högre än själfva åkerstycket, hvilket ofta är lägst midt uti; därtill äro lindor på somliga ställen inom samma hägnad belägna, hvilka kyla den upptagna marken, utom andra oordentligheter, dem man nu i hast ej hinner anföra". Mycket bättre var ej enligt *Lencqvists* skildring[3]) åkrarnas kondition i södra Finland: „Mångenstädes ligger åkern i stora stycken; de ligga flackt och äro gropiga midt uti. Ett särdeles godt år skall infalla, om sådana stycken något skola växa. Hvarken känna de sin gödsel, eller kunna de tillbörligen brukas, ty när de vid bräddarna äro torra till bruk, äro de våta och sura midt uti; och när de äro torra midt uti, så är brädden skorpnad och hård". *Gadd*[4]) klagar upprepade gånger öfver att åkerjorden hålles i dåligt skick, att tegarna äro „skåliga", och att „jordbalkar" lämnas mellan plogfårorna.

Dikningen utgjorde under hela XVIII:de seklet det finska åkerbrukets allra klenaste sida, hvilket otvifvelaktigt förefaller egendomligt, då man vet huru mycket detta jordbruk från hedenhös lidit och allt fortfarande led af „öfverflödig väta". Ännu märkligare är, att de flesta författare på denna tid och bland dem så kunskapsrika jordbrukare som t. ex. *Gadd* påstodo, att man här och hvar kan undvara tegdiken, blott man gör åkern tillbörligen kullrig. I den sistanförda författarens i de flesta afseenden utmärkta, stora lärobok i svenska landtbruket[5]) uttalas denna tanke på följande tydliga sätt: „Gifves åkern behörig kullring midt ifrån tegen nedåt sidorna, och vattnet ifrån dolda vattensamlingar och källsåg afledes igenom blinddiken, samt uppå tväran af åkertegen uppdragas med en stockplog nödiga

[1]) Lit. 169, 1766, sid. 30. [2]) Lit. 94, 1757. [3]) Lit. 105, 1772. [4]) Lit. 80, III, 1777. [5]) Lit. 80, III, 1777, sid. 91.

vattenfåror till afloppsdiken, kan alltid långt säkrare och med större förmån öfverflödig väta ifrån åkern afledas, än igenom allt för smala åkertegar; åkern må då vara huru dungen, kall och vattensjuk som hälst". I en annan publikation[1]) redogör samme författare för huru detta i praktiken utförts: "Att endast med plog kunna rygga åkertegen, så att den ej behöfver diken, det är en kunskap i åkerbruket, som Hvittisboarne med förmån i många tider brukat och hos dem varit deras eget fynd i agrikulturen. Med plöjningen börjas då alltid midt uppå åkertegen, och ställes mullfösan (vändskifvan på plogen) så till, att jordtorfven alltid vändes uppåt tegen och icke någon gång utåt eller åt bredden af samma. Härigenom samlas mullen under plöjningen lätt midt på åkerstycket, likaså väl som med en mullplog. Åkertegen blifver makligen kullrig och afhällande emot kanterna, så att hvarken af för mycken väta eller torka åkern särdeles tager skada". I anseende till de nu anförda omständigheterna är det icke att undra på, om dikningsförhållandena i landet erbjuda en bedröflig bild. Endast de trakter, där kulturen längst varit bofast, utgjorde ett undantag från det allmänna förhållandet och utmärkte sig genom en mera tillfredsställande afledning af åkrarnas vatten. „Piikkisbonden är mönster för alla i Finland att hålla sin åker dikad", förtäljer *Lencqvist*[2]), och vid sin resa i Finland 1747 gör *Ehrensvärd*[3]) en liknande observation: endast i Pemar och Piikkis fann han åkrarna vara väl afdikade. Angående dikningen i Nyland anför *Lencqvist*[2]), att „man därstädes dikar så sparsamt, att mångenstädes grannar ligga i tegskifte, utan att deras tegar (= egoskiften) äro skilda genom diken, — — — och då man gräfver diken, lämnas dikestorfven att ligga vid brädden af stycket, dit man kastar den under gräfningen; huru det bekommer åkern, kan man lätt tänka sig". Hvad Satakunta beträffar, anför *Gadd*[4]), att „diken brukas här ock i åkrarna, som i forna tider blifvit gräfda; nu gräfvas de mycket ovåligt, helt grunda och så att bottnen alltid slutas med skapnaden af en akut angel, hvarföre ock inom ett par år de åter äro igengrodda". Från Mouhijärvi sokken berättas[5]), att „dikningen åsidosättes, och vatten ligger på åkerstyckena, tills det antingen af torka i jorden suges eller i luften dunstar". Enligt *Lencqvist*[2]) „nytjas diken nog sparsamt i Tavastland", och detta besannas af andra författare. „I Hauho socken" — säger *Kalm*[6]) — „åsidosättes dikandet alldeles; och änskönt somliga dika sina åkrar, så hafva de dock ej ännu kommit på rätta dikningssättet, utan de gräfva sina diken mycket ovåligt och helt grunda, så att de ej göra dem i skälig lutning bredare uppåt och smalare i bottnen, hvarföre ock de så ovåligt och illa dikade ställena inom tu, högst tre år äro alldeles igengrodda. Några byars åkrar äro väl försedda med afloppsdiken (fast ock de helt usla), men fåror eller tvärdiken finnas här nästan inga, utan vattnet ligger på åkrarna långt in på sommaren, utan att hafva aflopp, tills det antingen af torka i jorden suges eller i luften utdunstat. De, som rygga och dika sina åkrar och kasta dikesjorden

[1]) Lit. 73, 1759. [2]) Lit. 105, 1772. [3]) Lit. 42, 1747. [4]) Lit. 72, 1751. [5]) Lit. 88, 1776. [6]) Lit. 54, 1756.

uppå åkern, där den nedplöjes, hafva den förmån, att så långt dikesmullen räckt på åkern, är merändels alltid säden frodigare än annorstädes". I Kulsiala församling [1]) voro „åkrarna i allmänhet mindre dikade än vederbordt, hvartill i synnerhet varit orsaken tegskiftet, hvarigenom åkrarna härstädes, som mest lyda under stora byar, blifvit i så små tegar fördelta, att åboarne ansett för stor förlust att genom behörigt dikande göra sina små tegar mindre, än de förut varit". Från Hollola socken meddelas [2]), att „åkerdikning har i förra tider blifvit försummad; nu sker den dock med bättre ordning och drift, samt värkställes den höst och vår, då jorden är lös och lucker". Angående dikningen af åkrarna i Österbotten uttalar sig *Cneiff* [3]) på följande sätt: „Vill man tillse huru åkrarna härstädes blifva dikade, bär det genast syn för sagen, att diken äro å somliga ställen gjorda, där inga voro nödiga, men saknas åter annorstädes, hvarest de ganska väl behöfdes; därtill varda diken tvärt nedergräfda och falla sedan desto snarare igen, hvarför de ej tillbörligen kunna valla sig och varda så mycket lättare tillstoppade, som dikandet icke sker i en rät sträckning, utan genom ovålighet krokvis, besynnerligen om några stenar möta, fast sådana ofta med ringa möda kunde rubbas". Hvad beträffar dikningen i Kalajoki socken förtäljer *Kalm* [4]), att den är „bristfällig", och att „den förrättas hvart 3:dje år, då de förra igenfallna dikena utvidgas och djupare gräfvas". I Paltamo [5]) „hafva ganska få landtmän sina åkrar i tegar delta". Från samma socken [6]) meddelas äfven, att „ett hinder för åkerbruket är försumlighet i åkerns dikande; det gör, att åkermannen, såvida han af sina dikade åkrar aldrig får någon lönande åkerväxt, mister all lust för åkerbruket och blir hugfallen för det farliga svedjebruket eller i brist därpå för det litet lönande tjärtillvärkandet". I Kuusamo [7]) „brukas alls inga diken på åkrarna„ och likaså i Kemi [8]), „hvaraf följer nödvändigtvis, att de höst och vår med vatten öfversköljas, kraften af dem utsuges och de således utmagras. Dessutom bidraga de af en sådan våt och kall jord uppstigande dunster ej litet till frostens förökande". „I Savolaks och Karelen med en del af Tavastland" — säger *Hassel* [9]) — „finnas merändels inga diken", och *Kraftman* [10]) framhåller, att „i Karelen är åkern icke behörigen lagd i tegar. Dikesgräfvandet anse de såsom någonting nedrigt, hvarom de föga bry sig". — Hvad själfva dikningssättet angår, så bör anföras, att i landet brukades såväl 1) *öppen dikning* som 2) *täckdikning*.

1. Öppen dikning var naturligtvis å vida vägnar vanligast, och förekommo däraf mig veterligen tre slag: a) *oregelbunden dikning*, b) *tegdikning* och c) *rutdikning*. Det första slaget var det allmännaste, i det att dikena å åkern ej alls arrangerades efter något visst system, utan dirigerades hit och dit, allt eftersom händelsen ville. Tegdikning egde vanligen rum, där man försökte anordna dikena efter någon viss plan. Hvad tegarnas bredd angår, säger *Gadd* [11]), att „göres åkertegen smalare än 7 à 8 famnar (12,5 à

[1]) Lit. 68, 1767. [2]) Lit. 84, 1792. [3]) Lit. 94, 1757. [4]) Lit. 48, 1754. [5]) Lit. 49, 1754. [6]) Lit. 64, 1775. [7]) Lit. 38, 1772. [8]) Lit. 57, 1758. [9]) Lit. 51, 1751. [10]) Lit. 66, 1756. [11]) Lit. 80, III, 1777, sid. 91.

14,3 m), är det bara jordspilla". Samma författare berättar[1]), att „å Lahdentaka i Kulsiala församling, där åkrarna voro väl dikade, gingo alla diken i en rät linie öfver hela åkern, samt lågo de 25 alnar (14,8 m) från hvarandra". Rutdikningssystemet tillämpades påtagligen mångenstädes i landet. *Ehrensvärd*[2]) anför, att „åkrarna i Pemar och Piikkis äro med diken stykkade i fyrkantiga stycken af 20, 30 och 40 alnars (12 à 24 m) sidor"; detta bekräftas af *Lencqvist*[3]), som trots sitt beröm af Piikkisbondens dikning förklarar, att „mångenstädes ligger åkern i stora stycken". Dikningen utfördes i allmänhet med spade.

2. **Täckdikning** brukades enligt *Gadd*[4]) „i mycket dåliga och sumpiga åkrar, samt då ur dungen lerjord eller pöslera det öfverflödiga vattnet icke utan mycken förlust af åkermarken kan afledas". De kallas af honom blinddiken. *Chydenius* omtalar[5]) från Gamlakarlebytrakten, att „uti dälderna uppkastas långa och breda diken, allt efter tillfälligheterna uppfyllas de med sten, öfvertäckas med granris och öfverst så mycken mull, att plogen kan gå obehindradt".

Dikes- och åkerrenarna voro ett lika viktigt som typiskt bihang till åkrarna på XVIII:de seklet. De omtalas af nära nog alla författare, som beröra åkerbruksförhållanden, och betraktades af allmogen såsom för ekonomin synnerligen nödvändiga delar af åkern; från renarna fick man nämligen „åkerhö", något, hvarpå man satte högt värde, som ju naturligt var på en tid, då man på de flesta gårdar ej hade att tillgå hårdvallshö i nämnvärda mängder, utan det mesta höet bestod af ofta sent bärgadt kärrhö. Endast från de nyss omtalade älsta kulturtrakterna — Pemar och Piikkis — berättas, att „åkern eger smala renar". *Ehrensvärd*[2]), som meddelar denna iakttagelse, anmärker med allt skäl, att äfven de „bordt vara borta". Att döma af den mig tillgängliga literaturen voro renarna i alla andra trakter „breda", „tjocka" eller „höga", så att genom dem „vattnet dämmes öfver åkerstyckena"[6]). Klagomål häröfver anföras allmänt såväl af de författare, hvilka skildra södra Finland[7]) som af dem, hvilka behandla de nordliga delarnas jordbruksförhållanden[8]). Från Hauho socken i Tavastland omförmäles[9]), „att åkerrenarna, som här brukas alltför höga, ej äro försedda med vederbörliga diken, hvarföre man på ändan af tegarna ser så mycket ogräs, hvilket förnämligast af vattnet förorsakas, som lång tid ligger och stannar på sådana ställen och gifver åkern stor känning af sin skadliga invärkan". I norra Österbotten[10]) äro „breda åkerrenar ett värkligt förhinder till hushållningens förbättrande".

Vikten af åkerns gödsling insågs redan under detta århundrade af jordbrukarne i södra och en del af mellersta Finland, men synes ännu icke hafva stått klar för landtmännen i de nordligare och östliga delarna af landet. Att äfven i södra och mellersta Finland vid denna tid en svår miss-

[1]) Lit. 68, 1767. [2]) Lit. 42, 1747. [3]) Lit. 105, 1772. [4]) Lit. 80, III, 1777, sid. 83. [5]) Lit. 52, 1754. [6]) Lit. 88, 1776. [7]) Lit. 105, 1772 m. fl. [8]) Lit. 49, 1754. [9]) Lit. 54, 1756 [10]) Lit. 65, 1778.

uppfattning egde rum i flere väsentliga punkter hvad beträffar gödselns skötsel och användning, framgår af det följande.

Gödselns skötsel var på de allra flesta orter i landet högst enkel och ofullkomlig. En del trakter åtnjöto stort anseende därför, att landtmännen därstädes förstodo „öka sin gödsel" så väl, men i allmänhet fick denna förfaras huru som hälst, utan att man genom inblandning af andra ämnen och lämplig skötsel sökte hindra dess förstöring. I *Åbo län* — säger *Lencqvist*[1]) — „hämtas och hugges granris särdeles i vissa socknar om vintern så mycket, att ladugården fylles därmed till par alnars (c. 1,2 m) djup, att 10 och flere lass granris svara emot 1 lass boskapsgödsel. Boskapen ligger därpå om sommaren. Om hösten skottas det i hög och köres ut på åkern i början af följande vinter. Den nytta, som detta gör på åkern, vill jag ej alldeles bestrida. Men så är också skadan, som därigenom tillfogas den unga, växande skogen, osägelig. Jag har sett äfven på skoglösa orter såsom Halikko socken det köras på en mils väg hem från andras skogar emot dryg afgift och med en tidsspillan, att ett lass granris i ladugården kostar somligstädes en karls dagsvärke med dragare, där likväl af ett lass granris, sedan det multnat, blir föga mer än en handfull mull. Kärrjord gräfves upp om vintern från myrar, hvilka kunna vara bättre och sämre, köres i ladugården och blandas somligstädes upp med granris, hvarpå boskapen ligger, skottas i hop om hösten, köres ut om andra vintern, hvilket är vanligt i Kisko, Kiikkala, Uskela och Karislojo, men man synes lämna det". *Juvelius*[2]) omtalar, att „för 30 år sedan hade *Professor Hassel* på dess gård 1 ¹/₄ mil från Åbo stad emot Nyland följande goda inrättning på fähuset: Detta var så högt bygdt, att gödselhopen var under fähusgolfvet; pigan behöfde ej mera, när fähuset skulle måkas, än att lyfta upp en golftilja och fösa gödseln efter boskapen under golfvet. — — — När gödseln skulle om våren utköras, var redan boskapen ute på bete, då portarna öppnades, och kärrorna indrogos och pålassades". I *Nyland* „förmeras också gödseln med granris, och många bruka äfven köra kärrjord först i ladugården och sedan på åkern"[3]). I *Satakunta* och *Tavastland* „fås en otrolig mängd gödsel från fähusen", säger *Lencqvist*[3]) samt tillägger: „Den, som reser i dessa trakter mot vinterns slut, ser allestädes på åkrarna stora gödselhögar, som mest bestå af halm och blifvit ditkörda från fähusen. Dessutom utspädes eller förmeras gödseln med granris. Kärrjord har ej fallit i Orihvesibondens tycke". I Wesilaks socken[4]) „äro fähusen utan golf och spiltor, där spillningen lämnas kvarliggande under boskapen och öfverströs dagligen med halm och granris, hvarigenom en myckenhet god gödsel erhålles". Å Lahdentaka gård[5]) i Kulsiala församling har „*Krigsrådet Boije* den artiga inrättningen, att uti ladugården finnes en göl eller grop, hvaruti allt gödselvatten nedsilas. Denna fylles med spånor, mull, torf och allehanda afskräden, som ifrån köket och gården hela året öfver kunna samlas, samt strös något kalk och aska däribland att så mycket bättre främja förruttnelsen; häraf blifver en dråplig

[1]) Lit. 105, 1772. [2]) Lit. 90, 1773. [3]) Lit. 106, 1775. [4]) Lit. 124, 1797. [5]) Lit. 68, 1767.

gödsel på åkern, och upptogs äfven i år ur denna göl 450 lass gödsel". Angående gödselns skötsel i *Österbotten* anför *Cneiff*[1]), att „knapt någon bonde i Österbotten, så mycket jag vet, härtills på något sätt försökt förmera gödseln, med mindre han fört granris under boskapen i ladugården. Hvar och en, som har något begrepp om åkerbruk, finner alltså genast häraf, huru oförsvarligen ladugårdsskötseln i Österbotten vårdas och användes; ty utom det själfva gödselhögen ligger under bar himmel, så att styrka genom regn, köld och väder samt solhetta till en stor del då redan medtages, sker sådant ännu mer, när den i små högar kommer att ligga på åkern öfver hela vintern; den gödsel åter, som alldeles obrunnen utköres med sista föret, framalstrar en myckenhet ogräs, som nästan förkväfver kornväxten, hälst dess utsäde aldrig stöpes". I Paltamo[2]) „tillökas gödseln med sopor, halm och allehanda afskrap, som kastas i gödselhopen för att brinna och förruttna med den öfriga gödseln". Några ståndspersoner bruka därstädes granris bland gödseln. I Kemi[3]) hafva de litet gödsel, emedan de ej ega mycken boskap; ej häller veta de samla de tjänliga ämnen till gödselsamlingar, på hvilka såväl här som på andra orter är en god tillgång i all naturens riken". I *Savolaks* och *Karelen*[4]) „bruka de ej häller granris och annat, som till gödselns förökande är tjänligt". Hvad det sistnämda landskapet beträffar, anföres[5]), att „de sysselsätta sig intet med gödselns förökande på något sätt, hvarföre ock i brist af den samma icke en gång deras små åkerlappar blifva nog gödslade".

Gödselns användning på åkern egde rum på olika sätt i landets skilda delar. Härvid förekommo tre egendomligheter — alla mer eller mindre fördärfliga —, hvilka nu redan böra påpekas: 1) man använde på åkrarna s. k. takgödsel; 2) man gödslade företrädesvis kornåkern, ej rågfältet, och 3) gödseln lämnades att ligga ute på åkern dels i smärre högar, dels utbredd på åkerytan. Det olyckliga i sistanförda förfarande ökades därigenom, att gödseln, som ofta utsläpades om vintern, fick ligga på snön, utan att på något vis täckas med mylla ell. dyl., så att den vid snöns smältning och af vårregnen i högsta grad urlakades. I *Nyland*[6]) „är brukligt att strax breda ut den gödsel, som om sommaren utköres, hvilken gödsel dock ej strax nedplöjes; detta sker först under såningstiden, när åkern tväras. Äfvenledes brukas takgödsel af det bås man samlar i fägården; det förslår dock ej långt". I Stor Lojo[7]) „brukar man gödsla under kornet såväl som under rågen; kornet täckes, sedan det är nedmylladt, med gödseln". I *Åbo län*, Sagu socken[8]), „köres gödseln ut på åkern med första snön och bredes strax ut; men det, som om vårtiden samlas, köres ej, förrän man ärjar andra gången". I *Tavastland och en del af Björneborgs län* „bredes gödseln ut till takgödsel öfver kornländerna, ty där sås mycket korn, och växer ofta en sådan af kodynga och urin saturerad halm härlig växt. Den gödsel, som om sommaren utköres, nedplöjes strax"[6]). I Wesilaks[9]) „förses nästan

[1]) Lit. 94, 1757. [2]) Lit. 49, 1754. [3]) Lit. 57, 1758. [4]) Lit. 51, 1751. [5]) Lit. 66, 1756. [6]) Lit. 106, 1775. [7]) Lit. 169, 1766, sid. 30. [8]) Lit. 47, 1753. [9]) Lit. 124, 1797.

all vårsäd, i synnerhet korn och ärter, med s. k. takgödsel, utan hvilken de sällan skola trifvas. Härtill nytjas den spillning, som om vintern faller efter nöt, får och getter; så att endast häst- och granrisgödseln i åkern inplöjes. Gödseln uttages från fähusen efter hvarje 6 à 7 veckor, släpas strax ut på åkern och lägges lass vid lass i en rad antingen midt på tegen eller vid renarna; all häst- och granrisgödsel utsläpas om hösten på första snön och lägges strax lasstals i skingring på åkern för att om sommaren vid första trädandet, då den hunnit väl uttorkas, blifva utbredd". I Hollola[1]) „gödas korn- och hafreland först om våren, hälst med halm och kospillning, den de utbreda öfver de sådda åkerstyckena, och detta ofta så sent, att brodden förut redan är synlig; där dock denna böndernas s. k. *kattosonta* (takgödsel) strax borde utspridas, till skydd och näring för den uppstigande, späda brodden". I Hauho[2]) „utsläpas gödseln, som om sommaren i ladugården samlas, lasstals ungefär 8 alnar (4,7 m) från hvarandra, att ligga öfver vintern till nästa sommar". Såsom ett bevis på att man emellertid i detta landskap äfven gick framåt uti nu ifrågavarande del af jordbruket, må anföras, att man i Hvittis[3]) gjort den iakttagelsen, att „den gödsel, som om sommaren blifvit utförd och strax nedplöjd, gör större nytta än den, som om vintertiden utsläpas, och hvaraf vårregnet bortsköljer all musten". I *Österbotten* utköres enligt *Mennander*[4]) „gödseln lasstals med slädar om vintern och stjälpes på snön hvart lass för sig att ligga till våren". *Juvelius*[5]) och *Cneiff*[6]) intyga båda, att man icke gödslar i Österbotten under råg, utan under korn. Det samma meddelar äfven *Runeberg*[7]) från Laihela, hvarest 250 lass gödsel utbredes per tunnland (0,5 ha). Också i Paltamo[8]), Pudasjärvi[9]) och Kuusamo[10]) „utköres gödseln lass vid lass om hösten på den åker, som med korn skall besås nästa vår; några pläga ock strax utbreda gödseln eller af ett lass utkasta på flere ställen omkring". Från *Karelen* anför *Kraftman*[11]), att „de släpa gödseln på åkern rå och obrunnen, lasstals, mest om vintern, hvaraf själfva musten genom luften och vårflödet blir utlakad m. m." Beträffande Pielisjärvi socken anmärker *Carpelan*[12]), att „hos större delen af allmogen det skadliga bruk nytjas att genast ifrån fähuset skåta gödseln i släde och föra den ut på åkern, hvarmedels all must genom vårvattnet och solens värkningar försvinner, samt åkern om våren har utseendet af ett med halm betäckt fält". I följd häraf „förbjöd han vid en riksdalers och 32 sk:s vite att om vintern å åkern utföra gödsel, som samma vinter af kreaturen fallit".

Fäfälla förekom i olika delar af landet. I *Åbo län*[13]) brukades „mångenstädes fäfälla, där man stänger boskapen in om sommaren på åkerstycken och håller vaksamt öga öfver dem för odjur". Från *Tavastland*, Hauho socken, meddelas[2]), att „de i träde varande åkrarna gödslas af boskapen om sommarnätterna, hvilken instänges inom fäfällor och ömsas efter 2 dagar på annat ställe. Uti en gammal gryta, som lägges midt i fäfällan, brännes

---

[1]) Lit. 84, 1792. [2]) Lit. 54, 1756. [3]) Lit. 73, 1759. [4]) Lit. 43, 1751. [5]) Lit. 90, 1773. [6]) Lit. 94, 1757. [7]) Lit. 135, 1758. [8]) Lit. 64, 1775. [9]) Lit. 108, 1776. [10]) Lit. 38, 1772. [11]) Lit. 67, 1765. [12]) Lit. 45, 1786. [13]) Lit. 106, 1775.

torf, spånor och kvistar att därigenom med röken skydda kreaturen från mygg och ohyra". I Hvittis[1]) i *Satakunta* „fällas utaf mesta delen af socknens åkerbrukare äfven boskapen nattetiderna om sommaren på åkrarna, hvarefter åkern växer ganska frodigt". I *Österbotten*, Kalajoki socken[2]), „inkvarteras boskapen på de i träde liggande åkrarna om sommarnätterna för gödselns skull, hvarest de hållas till Jacobi dag; man bränner här spånor, gamla stubbar och annat, som gifver stark rök, att därigenom fördrifva mygg från kreaturen; genom detta brännande och i synnerhet genom den aska, som härmedels lämnas kvar, blifver åkern ännu mera gödslad". *Mennander*[3]) anför angående fäfällan, att „det är väl sant, att ett slikt rökande och boskapens skyddande från ohyra kunde ske i fähusen eller på ladugården, samt att åkern gödslas af sin egen sommargräsväxt, jämte det att gödseln ökas i gödselhögen, om boskapen hålles inne; men så är ock ett sådant kreaturens hållande på åkerstycken ingalunda att förkasta, emedan det, om ej öfvergår, dock är alldeles lika i nytta med det senare, ty marken får igenom boskapens urin och dynga en kostelig gödsel; icke häller uppbrännes genom det omnämda kyttandet matjorden, emedan högarna äro små och på få ställen af stycket".

Jordförbättringsmedel användes endast i inskränkt mån under ifrågavarande århundrade, i fall man får döma efter de fåtaliga uppgifter, som härom föreligga. I *Tavastland*[4]) „finnas sådana, hvilka från fuktiga ställen uppgräfva torf och svart kärrjord och samla den i högar, tills den ruttnar, och därpå låta föra den på åkern i stället för gödsel, och jag har iakttagit, att detta lönat mödan. Förutom detta se några af våra åkerbrukare sig på det sättet till godo, att de på sina landställen uppsöka hvar de kunna finna så kallad matjord eller af andra kallad mödomsjord, hvilken vanligen anträffas uti dalsänkor och på ställen, som äro belägna nedanom skogbevuxna kullar, och är uppkommen af träblad, grenar, bark, strån, örter och t. o. m. trän, hvilka under hela världens tider därsammastädes förmultnat. Ty om denna påföres åkrarna, så brukar den vara till synlig nytta och gör dem mycket bördiga. Slutligen den jord, som legat under gamla hus, strö de såsom den fetaste gödsel på åkrarna, och lika nyttig som denna anses den jord vara, som finnes under gamla gärdesgårdar". I Hauho socken[5]) „uppgräfves ett slags svart mylla och kärrjord ur myrar, mossar och sumpiga ställen och uppkastas i stora högar vid ändan på tegarna, där den lämnas att brinna, tills dess den nytjas till gödsel på åkrarna, görandes den där stort gagn". „Sedan skogen både genom svedjande och annars blifvit i Kulsiala församling[6]) mycket medtagen (så att huggen granris ej mera öfverallt kan nytjas i ladugårdarna), hafva trefne åboar äfven med förmån börjat nytja samlad dy och kärrjord till gödsel på åkrarna". I Hollola[7]) „gödslas åkrarna äfven med kärrmylla och granris, där de finnas; granriset blandas då, smått sönderhugget, ihop med kärrjorden". I *Satakunta*, Hvit-

[1]) Lit. 73, 1759. [2]) Lit. 48, 1754. [3]) Lit. 43, 1751. [4]) Lit. 71, 1744. [5]) Lit. 54, 1756. [6]) Lit. 68, 1767. [7]) Lit. 84, 1792.

tis socken [1], „drages mullen, som finnes i byarna, ut på åkrarna, som ock allehanda mulliga jordtorfvor, där de finnas". Angående förhållandena i Österbotten omtalar *Mennander* [2], att därstädes „hafva några välbetänkta och för jordbruket och dess uppodling lust och håg egande män dessa sista åren börjat att föröka och förmera gödseln därmedels, att de samla ämnen därtill från myrar och sumpiga ställen, uppkasta dem i högar, låta dem brinna, om mycket gräsrötter finnas bland mörjorden, och nytja dem sedan till gödsel på sina åkrar, som gör godt gagn. I synnerhet vill man med beröm omnämna Herr *Handelsman Petter Stenhagen* i Gamlakarleby, som med grannlaga och moget betänkande försöker förbättringssätt vid jordbruket, och som finnes ega synnerlig drift i allt, det han påbörjar". I Gamlakarlebytrakten [3] brukar „en del, där gödseln är ringa, uppkasta och på åkern släpa kärrjord", och från Kronoby [4]) omtalas, att några jordbrukare behandla den till jordförbättringsmedel bestämda kärrjorden på så sätt, att de „om våren, innan såningstiden infaller, kasta upp den ur mossar till en hög vid pass 2 ½ alns (1,6 m) höjd, 3 à 4 alnars (1,8 à 2,4 m) längd och 2 alnars (1,2 m) bredd, hvarest den året öfver ligger orörd till nästa vår, då landtmannen, sedan han utkört all den gödsel, som vintern öfver fallit undan hans kreatur, släpar denna sammangyttrade jorden hem och lägger henne nederst i gödningsstoon, att där under den gödsel, som faller om sommaren, än ytterligare medels hopbrinnande och saftens dragande från den andra göras till nästa år bekvämlig till den magra jordens upplifvande".

Stängsel funnos kring åkrarna så godt som öfverallt, och de betraktades äfven af landtbrukaren såsom synnerligen viktiga tillbehör till åkern. Betecknande för denna uppfattning — och för den klena dikningen — är, att det „i Laihela socken [5]) fanns c. 84,000 famnar (c. 150,000 m) gärdesgård kring åkrarna, medan dikena på de samma uppgingo endast till c. 9,000 famnar" (c. 16,000 m). Huru viktigt man under ifrågavarande tid ansåg det vara att förse odlingarna med gärdesgårdar, framgår utom af det nu anförda däraf, att denna del af landtmannaarbetet var föremål för särskilda bestämmelser från styrelsens sida. *Kraftman* [6]) omtalar, att „gärdesgårdarnas trinnor sammanbindas antingen af hank, d. v. s. sammanvridna ändar af en eller flere grankvistar, eller af band eller vidjor af unga trän, — — — och att som kvistarna äro starkare än unga trän, och på det skogen måtte besparas, har vår N. Öfverhet satt 6 öre S.m:t vite för hvarje ungt trä, som tages att binda gärdesgårdar med". Dessutom framhåller samma författare, att „emedan det allmänna sättet att gärda jämt och samt öder bort mycken skog och många dagsvärken, har Höga Öfverheten år 1730 utfärdat en förordning, hvaruti allmogen anbefalles att småningom taga stengärdesgårdar eller i brist af sten jordvallar omkring sina åkrar". Såsom ett ytterligare bevis för det nyss gjorda påståendet, att gärdesgårdarna spelade en så stor roll inom XVIII:de seklets åkerbruk, må påpekas, att *Kraftman* i sina ofta citerade,

[1]) Lit. 73, 1759. [2]) Lit. 43, 1751. [3]) Lit. 51, 1751. [4]) Lit. 53, 1755. [5]) Lit. 135, 1758. [6]) Lit. 89, 1747.

tryckta föreläsningar i landthushållning[1]) vid Åbo Akademi 1746, hvilka upptaga 100 sidor delade i 19 kapitel, offrar ett helt kapitel och ej mindre än 16 sidor åt frågan om odlingarnas kringgärdande.

Gadd redogör[2]) vidlyftigt för huru uppförandet af olika slags gärdesgårdar skedde, och skola här i korthet skildras de tvänne former däraf, hvilka angifvas hafva varit allmänna i Finland,nämligen: 1) *vanlig gärdesgård* och 2) *„finsk gärdesgård med perpendikulära trinnor"*; dessutom användes i landet såsom stängsel 3) *stenmurar.*

1. Vanlig gärdesgård „består af perpendikulära störar, emellan hvilka med en horisontal stupning läggas trådor eller gärdslen. I denna hägnad lämnas emellan hvarje par stör 1 ½ aln (0,9 m). En starkare och en svagare stör böra jämkas ihop i hvart par stafrar och det ömsom i gärdesgården. Denna gärdesgård bör vara vid pass tre eller halftredje aln (1,8 à 1,6 m) hög, nog stadig, men ej för tät, ty då står den i fara att lätt störtas omkull af blåsväder. Att förekomma denna olägenhet är säkrast att bruka de så kallade stödjestafrar, gemenligen vid hvart tredje par till skiftes, inom och utom gärdesgården. Ändarna af gärdslet eller trådorna böra vid gärdesgårdens uppförande slås fast i jorden, och mull uppkastas åtminstone till ett kvarter (15 cm) på ömse sidor af dem; detta styrker icke allenast gärdesgården ansenligen samt gör honom tätare och fastare emot marken, utan ock afhåller en sådan hägnad bättre än någon annan grisar och annat okynnesfä ifrån åker och äng. Gärdslet eller trådorna måste icke vara för långa, utan af 5, högst 6 alnars (2,9 à 3,6 m) längd. — — — Att hopbinda gärdesgården brukas hank eller band och vidjor. Hank förmenas vara starkare än band af unga trän samt kunna nytjas flere gånger, då gärdesgården blifver omlagd; skall ock kunna fås lättare och förfärdigas när som hälst, äfven om vinterkvällar och morgnar, eller då ett ohyggligt väder håller folket inom hus. I Finland har man ifrån äldre tider tillbaka med fördel nytjat till gärdesgårdars sammanbindning grankvistar af vid pass ett fingers tjocklek i storändan, hvilka sedan de blifvit något värmda för eld, bindas omkring störarna, samt böra dessa granvidjor under själfva bindningen äfven något vridas, så att de ej måtte bryta sig sönder. Denna bindning gör gärdesgården långt fastare, att ej förtiga det kvistarna äro mycket starkare och beständigare till häfte i gärdesgården än unga trän, hvilka ock dessutom ganska visligen vid 6 öre silfvermynts vite för hvarje ungt trä äro förbjudna att tagas till gärdesgårdsband. Vid gärdesgårdars anläggning fästes gemenligen hvart störpar med trenne vidjor eller stafverband, undantagande hörnen, som pläga få fyra vidjor om sig. — — — Gärdslet göres allmänt af klufven gran, tall, asp och stör af en, grankvistar och martall".

2. Finsk gärdesgård af perpendikulära trinnor. „Virket till denna gärdesgård hugges hälst om hösten, samt bör så mycket möjligt är, detta virke vara af rät och rak tall eller gran, som växt på kärraktig mark, samt att de barkas året förut till en aln (0,6 m) vid pass från roten. Till tjock-

[1]) Lit. 89. 1747. [2]) Lit. 80. II. 1775, sid. 10—32.

leken böra de ej vara mindre än stora, allmänt brukliga störar och till längden vid pass $4^1/_2$ aln (2,7 m). Trän, som äro tjockare än en takvedsstock, klyfvas i 2, 3, 4 eller flere delar, allt som tjockleken det tillåter. Om dessa trinnor inom den utmärkta längden hafva kvistar, lämnas på hvarje stör eller trinna uppå något ställe (dock ej allt för nära ändan), som nedsättes i jorden, någon stadig kvist af 4 tums (10 cm) längd vid pass. — — — Så snart barken af dessa trinnor om våren begynner lossna, afskalas barken; om man öfverfar med yxen 2 eller 3 resor längsåt uppå de runda störarna, kan det vara nog; det, som är klufvet, i synnerhet i flere än 2 delar, behöfver ej barkas. Härpå hvässas dessa trinnor i bägge ändarna; den ändan, som skall nedslås i jorden, bör alltid vara den tjockare och hvässas inte tvärt, utan långt, att spetsen blifver lång, och så mycket möjligt är, bör den stå midt under stören, hvarefter detta virke ställes upprätt i högar, att det bäst och snarast torkar". Därpå förkolas störarnas nedre delar uti ytan eller tjäras, hvarpå „nederslås af dessa trinnor perpendikulärt en stör eller trinna i jorden efter hvarje 3:ne famnars (5,3 m) afstånd; sedan lägger man en lång, rät gärdesgårdstråda utmed och tätt intill dessa utstakade störar. Längs med denna trådan huggas hål med järnstör i jorden, så djupa som jordmån det kräfver. — — — Afståndet får icke vara öfver 3 à 4 tum (7,5 à 10,0 cm) emellan hvarje stör eller trinna. — — — Allt efter det som man med järnstören hunnit göra hål i marken i den stråt, som hägnaden skall blifva, nedslås dessa trinnor perpendikulärt i jorden, så att kvistarna på trinnorna alltid möta sin nästa stör". Därpå är gärdesgården färdig, men man brukar efter ett år eller par „med vidjor upptill eller på annat sätt hopfästa och sammanbinda trinnorna". „Herr Professoren *Johan Kraftman*, hvilken i åkerbruk, kärrs utdikande och landtmannabyggnader här i Finland ådagalagt de mesta och yppersta vedermälen, har först börjat och uppfört denna gärdesgård af perpendikulära trinnor till flere fjärdedels mils väg omkring alla sina egor".

3. Stenmurar voro icke synnerligen vanliga under nu ifrågavarande sekels första period, men försökte man t. ex. genom regeringspåbud få dem allmännare, hvilket ock i en del trakter hade god påföljd. I Österbotten vunno de stor spridning, särskildt i de trakter, där åkrar upptogos å steniga backar (se ofvan sid. 95). I Gamlakarlebytrakten [1]) t. ex. „gärdas åkern väl till hälften med stenmurar, som äro mest $3^1/_2$ aln (2,1 m) höga samt vid pass af samma storlek".

Hvad anordnandet af gärdesgårdarna på egorna beträffar, var det i Tavastland vanligt, att inom samma inhägnad innesluta såväl åker som äng och vanligen i två stora skiften, medan den österbottniske jordbrukaren hade för sed att genom stängsel afskilja åker och äng från hvarandra.

Kulturväxter. De kulturväxter, som odlades i åker, fördelades under XVIII:de seklet på tvänne grupper: 1) *sädesväxter* och 2) *planteringsväxter*. De förra utgjordes af cerealier och leguminoser, medan till de senare räknades rofvor, kål, kålrötter, potatis, lin, hampa, humle och tobak. Sädes-

[1]) Lit. 52, 1754.

växterna odlades vanligen i betydligare skala och så godt som alltid å större åkrar, under det odlingen af planteringsväxterna var mindre och oftast försiggick i särskilda små täppor; ibland egde den dock rum också å åkrarna. Oaktadt den anförda grupperingen är tämligen vilkorlig, har jag dock i den här följande redogörelsen för de särskilda växterna användt den samma, enär man på så sätt bättre kommer in i den ifrågavarande tidens betraktelsesätt.

1. Sädesväxter. a) *Kornet* var otvifvelaktigt under XVIII:de århundradet den å åkrarna allmännast odlade sädesväxten. Det fanns säkerligen icke en enda liten gård, vare sig i sydliga eller i nordliga Finland, där kornet ej förekom å någon åkerdel. I stora områden af sistnämda landsdel var kornet den enda odlade sädesväxten, och äfven i landets mellersta och östra delar kunde kornodlingen väl mäta sig med rågodlingen, hvilken däremot i södra och särskildt i sydvästra Finland tyckes hafva intagit främsta platsen. I sydligaste Finland var kornodlingen högeligen inskränkt. I Stor Lojo sådde man enligt *Heinricius*[1]) „korn ej mer än till husbehof, och som invånarne till större delen vant sig vid att brygga och bränna af råg allena eller ock med någon liten tillsättning af korn, så är behofvet af sistnämda sädessort ej stort". Tre slag af korn odlades i landet: 2-radigt, s. k. 4-radigt och 6-radigt. Allmännast var det s. k. 4-radiga kornet, som af *Gadd*[2]) erhåller följande felaktiga beskrifning: „Det tyckes vara sexradigt, men vid närmare granskning består det gemenligen endast af 4 rader, fylda med glest spridda korn jämte en myckenhet slökorn däribland". I sin nyss citerade bok skiljer *Gadd* dessutom på „sexlinnekorn" och „bråkorn *(hämysä)*". Af hans knapphändiga framställning kan man dock ej bilda sig någon åsikt om dessa kornsorter. „Sexlinnekornet påstås af en del landtmän gifva mera än det s. k. fyrradiga kornet, efter det frambringar frukt i sex rader, men som dess korn äro små och axen stackiga, träffar detta sällan in". Angående bråkornet nämnes blott, att det „mognar ganska tidigt — — — i Lappmarken inom 58 dygn eller vid pass 8 veckor". Det sås förnämligast i sveder och „odlas i Lappmarken och de aflägsna norra orterna i riket". Sexlinnekornet fordrade — enligt samma källa — fetare jord än andra kornslag. Det odlades i Satakunta och Tavastland – Hvittis[3]) och Hauho[4]) — och möjligen dessutom i andra delar af landet. Tvåradigt korn förekom här och där i södra Finland; dess odling omtalas i de nyss citerade afhandlingarna om jordbruket i Hvittis och Hauho. Hvad själfva odlingen af kornet vidkommer, anföres från södra Finland, att det såddes i åker hälst efter ärter, rofvor och lin eller också uti gödsladt träde. Kornlandet plöjdes vanligen om hösten. I Torneåtrakten[5]) odlades kornet „blott i små strödda åkertäppor, som endast med spade blifvit uppgräfda". När kornlandet i mellersta och sydliga Finland skulle besås om våren, plöjdes det ånyo, sladdades och harfvades. I vanliga fall såddes kornet i en stor del af landet uti gödslad och ofta också i trädad jord[6]). I Tavastland och äfven annorstädes användes å en mängd orter takgödsel på kornåkrarna, hvilka då ej blifvit trädade. I södra Finland göd-

[1]) Lit. 169, 1766, sid. 31. [2]) Lit. 80, III, 1777, sid. 375 o. följ. [3]) Lit. 73, 1759. [4]) Lit. 54, 1756. [5]) Lit. 127, 1800. [6]) Lit. 100, 1764.

slades kornfältet ofta med häst- och kogödsel, som strax på våren inplöjdes i jorden eller ock användes såsom takgödsel. Enligt *Gadd*[1]) ansågs uti södra Satakunta såningstiden om våren vara inne, då jorden tillbörligen torkat, och då „s. k. *Fila meteorica* eller ock *Pezizæ* finnas till någon myckenhet i åkern". I norra Finland t. ex. i Pudasjärvi[2]) brukade man „till att konservera kornåkern för torka, utbreda öfver hela åkern, så snart den blifvit besådd, hö till halft kvarters (7,5 cm) djuplek; att detta ej varit utan sin goda nytta, därpå har man haft tillförlitliga prof". Ett tydligt tecken dessutom på hörikedom! b) *Råg* odlades, såsom redan ofvan antydt, i vidsträckta delar af landet. I södra Finland var rågen hufvudsädesslaget; uti Egentliga Finland utgjorde den enligt *Palmén*[3]) år 1747 ej mindre än 67,5 % af hela sädesskörden, och under år 1748, hvilket i följd af de då rådande normala förhållandena „otvifvelaktigt rättare ger en bild af tidens odlingssätt", intog detta sädesslag till och med 85,2 % af hela skörden. Ju mera nordligt man kom i landet, desto mera aftog emellertid dess odling. „Rågen vill ej trifvas längre mot landets norra gräns, som öfver *circulum polarem arcticum* stiger eller det streck, där ej andra än af bitter köld och frost okända orter gifvas"[4]). I en resebeskrifning öfver Finland af en Stockholmsbo[5]) omtalar denne, att man i Torneåtrakten visade honom en rågåker såsom något högst märkvärdigt. „Den nuvarande Pastoren i Torneå, Herr *Prosten Rydman* sades med egaren af Catrineholm i Raumo by, Herr *Lagman Printzsköld* dela förtjänsten af rågodlingens införande i dessa trakter, där plog, dike och träde för icke lång tid sedan voro alldeles osedda ting". Af råg odlades i Finland under nu ifrågavarande tid på åkrarna tre olika sorter: vårråg, höstråg och rotråg. Det förstnämda rågslaget odlades mig veterligen endast i Österbotten[4]), där det „ibland längre norrut sås och mognar alltid par veckor senare än kornet; det lyckas sällan, som det där längre tid i fara står för frostnätter". I Nykarleby[6]) „odlas sommarråg ganska litet". Största delen af landets rågutsäde på åkrarna utgjordes af höstråg; här och där förekom äfven kultur af rotråg, hvilken odling allmännast torde idkats i Tavastland[7]). Hvad höstrågen vidkommer, angifves af *Gadd*[8]), att „ju längre rågkornen äro, desto bättre slag. Råg, uppå hvilken rågkornen växa ifrån stjälken utåt sidorna, frambringar ock alltid längre korn och tätare tillsamman än de rågslag, som hafva rågkornen perpendikulärt uppresta; den förra varieteten såsom varande mera gifvande och af bästa art bör alltså hälst sökas samt nytjas till utsäde". Sistanförda författare anmärker[1]), att „bästa såningstiden i Satakunta säges vara mellan Lars- och Olofsmessan. Märker landtman, att *Serpyllum* blomstrar ymnigare om hösten än *Erica*, håller han för rådligast att så sin åker med ny råg; är den senare mera blomfull, så nytjar han hällre gammal säd till utsäde. — — — Menige mans anmärkning är, att rågen, sedan han blifvit sådd i åkern, skall gro efter 3 dygn, skjuta i ax 9, blomstra 9 dygn, taga till kärna 9 och mogna 9 dygn. (Kornet åter skall

---

[1]) Lit. 72, 1751. [2]) Lit. 108, 1776. [3]) Lit. 93. [4]) Lit. 130, 1742. [5]) Lit. 127, 1800. Enligt *Cygnæus* (Lit. 155, sid. 117) är denna beskrifning författad af *Franzén*. [6]) Lit. 37, 1784. [7]) Lit. 73, 1759. [8]) Lit. 80, III, 1777, sid. 346.

gro i åkern efter 9 dygn, blomstras 3 dygn och hvetet blomstras 12 dygn.) Detta måste dock allt vara föränderligt efter väderleken. — — — Om sädens mognad sluter landtman härstädes däraf, när han märker den sidan af kornen i axen, som vettat mot solen, hafva en liten brynad af 2 eller 3 liniers (5,9 à 8,9 mm) bredd och finner kornen äfven af den stadga, att de på tvären kunna afbrytas. Hinner han då ej strax inom 3 à 4 dagar att uppskära sin säd, så håller mesta delen rådligast att inom 9 dygn ej röra vid den samma; ty efter den tiden fästa sig åter kornen i axen, och som *valvulæ corollæ* då äfven närmare ihoptorkas åt kärnorna i axen än förr, så kan ej häller säden mera förrinna. De, som hafva stora svedjeland, märka detta noga, och oansedt de först i september mäja säden, så skall dock långt mindre säd förspillas, än om de efter rätta skördetiden något tillförne därmed börjat". Enligt *Gadd*[1]) var „bästa och allmännaste såningstiden i Åbo och Björneborgs län emellan 29 juli och 10 augusti nya stilen; kan höstsädet ske tidigare, dess bättre är det". c) *Hveteodlingen* var obetydlig under detta århundrade. Säkerligen intog den ej ens i landets södra delar någon större plats på åkrarna, enär *Lencqvist* ej beskrifver dess odling i sina uppsatser om delar af södra Finland[2]). Att denna odling dock förekom därstädes, är otvifvelaktigt[3]). Äfven i Satakunta och Tavastland odlades hvete här och där. I Hvittis[4]) brukades „något litet hvete, dock ej vinterhvete så mycket som sommarhvete; det förra trifves här ganska sällan". I Hauho[5]) „sås hvete af alla hemmansegare, dock ej till någon myckenhet; sommarhvetet lyckas bättre än vinterhvetet". I Wesilaks[6]) odlades „ganska litet hvete", och i Hollola[7]) kunde „vinterhvetet endast i mycket torra somrar till frodigare växt bringas". I Saarijärvi[8]) odlades „vinterhvete af ganska få, men sommarhvete af de flesta, likväl ej vidare än till egen förtäring". I södra Österbotten[9]) var „hvete ej så allmänt", och i norra delen af detta landskap trifdes det alls icke. I Kronoby[10]) „sås hvete med fördel af några vissa personer; mest brukligt är sommarhvetet; någon enda finnes, som har vinterhvete". I Gamlakarleby[11]) „sås ganska fåstädes några kappar sommarhvete", och i Kalajoki[12]) „sås hvete af någon enda ståndsperson". I Laihela[13]), Kuusamo[14]), Torneå[15]) m. fl. socknar odlades ej något hvete. Österut förekom ingen eller blott en högst obetydlig hveteodling. Redan i östra Tavastland — Sysmä socken[16]) — saknades hvetet fullkomligt bland kulturväxterna, och det samma var fallet i Savolaks och Karelen[17]). Af de tva grupper af hveteslag, som förekommo: vinterhvete och sommarhvete, odlades det senare nordligare än det förra. Angående själfva odlandet förtjänar anföras, att i Hauho[15]) „gödslas hvetet med åtskillig gödsel, dock förnämligast med svingödsel, hvilken hålles före vara därtill bäst, och sås och mognas samma tid som ärter". Hvetet var ofta ragblandadt, hvarför man enligt *Gadd*[18]) var tvungen att „med lie afslå rågstanden, så snart de blommat, att af deras

[1]) Lit. 103, 1768. [2]) Lit. 105, 1772 och Lit. 106, 1775. [3]) Lit. 78, 1795. [4]) Lit. 73, 1759. [5]) Lit. 54, 1756. [6]) Lit. 124, 1797. [7]) Lit. 84, 1792. [8]) Lit. 114, 1785. [9]) Lit. 130, 1742. [10]) Lit, 53, 1755. [11]) Lit. 52, 1754. [12]) Lit. 48, 1754. [13]) Lit. 135, 1758. [14]) Lit. 38, 1772. [15]) Lit. 127. 1800. [16]) Lit. 74, 1792. [17]) Lit. 44, 1792. [18]) Lit. 80, III. 1777, sid. 353.

kärna ej hvetet må få större inblandning af rågen". d) *Spelt (Triticum spelta,* Lin.) hade år 1777 enligt *Gadd*[1]) „icke hos oss ännu öfver 30 år varit nytjad i åkerbruket, hvarför man icke har sig bekant, af huru många slag den är. — — — Spelt anses i godhet och värde vara såsom en mellansort af säd, emellan råg och hvete. — — — Förutom det flere lyckliga prof i Sverge bestyrkt dess trefnad hos oss, är denna säd i finska åkerbruket numera icke häller sällsynt, samt mognar den här hvart år lika väl som kornet. Vi hafva fått utsädet från Ryssland och ryssarne ifrån Turkiet, hvarför det nu ock allmänt hos oss är bekant under namn af Turkisk hafre". Ingen annan författare än den nu citerade omtalar mig veterligen detta sädesslags odling i Finland. e) *Hafreodlingen* hade under XVIII:de seklet ännu icke utbredt sig öfver hela landet. I södra och västliga delarna af Finland var denna odling allmän, men redan i norra Satakunta och Tavastland (Ruovesi[2]), Saarijärvi[3]) var den „nog sparsam", och i Österbotten förekom hafrekulturen blott i landskapets södra delar, t. ex. i Laihela[4]); ej ens från en så pass sydlig ort som Gamlakarleby[5]) föreligga några notiser om denna odling. Lika litet förekom någon hafreodling i Kalajoki[6]), Paltamo[7]), Pudasjärvi[8]) m. fl. socknar. *Carpelan*[9]), som berättar om jordbruksförhållandena i Kuopio län, talar ej ett ord om någon hafrekultur därstädes; helt visst var denna odling icke häller af nämnvärd betydelse i norra Savolaks under nu föreliggande århundrade. Enligt *Gadd*[10]) „nytjas i Finland mest en blandning af hvit och svart hafre till hafreväxt". Samme författare omtalar också i nu anförda arbete, att „en fördom är det, att hafren håller till godo all slags jord, och att den ej lönar sig i väl tillredd och fet åker. Mångfaldiga rön både utrikes, såsom i England och annorstädes, äfvensom hos oss i Finland bestyrka detta. Hos Herr Prosten *Roos* i Åbo län och Kisko socken, hvilken är af de kunnigaste hafresädets idkare här i landet, har jag sett på en väl tillredd åker hafreväxt af 3 och 3 $^{1}/_{2}$ alns (1,8 à 2,0 m) längd, samt hade en hop hafrestånd framvuxit vid första leden, nedanför axet, med nya sädesskott och nya ax. Jorden harfvas vanligen blott en gång, förrän hafren utsås därpå". f) *Blandsäd* omtalas främst från Tavastland. *Brovallius*[11]) påstår, att användning af blandsäd förekommer blott hos „några", men från Hauho[12]) anföres, att „blandsäd, som utgöres af korn och hafre, brukas allestädes och utsås strax efter kornet. Om den sås glesare eller tunnare, så får man uppskära desto stridare och gröfre korn samt frodigare och sädfullare ax". Otroligt är icke, att dylik blandsäd odlats i vidare kretsar i landet, än hvad den mig tillgängliga literaturen angifver. Enligt *Gadd*[13]) „utsås i allmänhet hälften hafre och hälften bråkorn eller något annat af de andra kornslagen till utsäde. Det gifver mest i spann af all sädesväxt och röjer trefnad på de ställen hvar annan säd ej vill växa". Jorden anses dock alltid böra vara höstplöjd vid denna kultur. Från nordliga Finland, Kuusa-

---

[1]) Lit. 80, III, 1777, sid. 391 o. följ. [2]) Lit. 112, 1782. [3]) Lit. 114, 1785. [4]) Lit. 135, 1758. [5]) Lit. 52, 1754. [6]) Lit. 48, 1754. [7]) Lit. 49, 1754. [8]) Lit. 108, 1776. [9]) Lit. 44, 1792. [10]) Lit. 80, III, 1777, sid. 396 och följ. [11]) Lit. 71, 1744. [12]) Lit. 54, 1756. [13]) Lit. 80, III, 1777, sid. 383.

mo socken[1]) omtalas att man plägade „blanda kornet med råg, utså dem tillsammans om våren och bärga kornet den första, men rågen den andra hösten, hvilket förfaringssätt dock anses för skadligt och sällan brukas". g) *Ärtodlingen* stod högst i sydvästligaste Finland[2]), hvarifrån den småningom spridde sig öfver landet. I Nyland, äfvensom i vissa delar af Satakunta och Tavastland, var denna odling tämligen vanlig. I Hvittis socken[3]) i Satakunta „brukas ärter mer än allmänt i de öfre orter; bönderna hafva mest af grå, bruna och undertiden äfven hvita ärter". I Hauho socken[4]) i Tavastland „sås ärter allmänt och vid minsta torp; gråärter brukas mest af allmogen, men hvita och gröna af ståndspersoner". Odling i mindre skala egde rum i Wesilaks[5]), Saarijärvi[6]) m. fl. socknar i de tvänne sistanförda landskapen. I Österbotten förekom endast en ringa ärtodling, såsom framgår af uppgifter från Laihela[7]), Gamlakarleby[8]), Paltamo[9]), Pudasjärvi[10]) m. fl. socknar. Äfven i Savolaks[11]) odlades ärter i åker, men i Karelen „trifvas ärterna ej särdeles", heter det i nyss citerade källa; dock odlades där enligt *Carpelan*[12]), „litet gråärter". *Gadd*[13]) framhåller, att „de små gråärterna äro ännu nog allmänna i Finland, men de borde efter hand komma ur bruk, ty här i landet har jag märkt, att de både mogna senare än de större, hvita ärterna, äfvensom att de icke så mycket förslå i spann. Den enda förmån de ega, är den, att ärthalmen på dessa såsom spädare än på andra ärter är begärligare för boskapen". Ärterna sås i Hauho[4]) „allra först om våren uti rågstubb och nygödslad åker; men är dock beklagligt, att höstkölden ofta för tidigt infaller och gör skada, innan de mognas". Enligt *Brovallius*[14]) „bruka några i Tavastland betäcka ärtlandet efter sådden med träkvistar". Angående ärtlandets gödsling anför *Lencqvist*[15]), att hvarken i Nyland eller Tavastland „gödslas under ärterna som i Åbo län, utan ärterna måste hålla till godo den sämsta jordman: det heter: ärter växa väl utan gödsling; som de ock göra". h) *Bönor* „nytjas numera ock hos oss i åkerbruket", meddelar *Gadd*[16]). Dock tyckas de öfverallt hafva odlats blott i ringa skala. I Nyland, Satakunta och Tavastland „sköter man icke mycket om bönor"[2]). Från sistnämda landskap omtalar *Brovallius*[14]), att „få bland vara landtmän utså bönor i små, därtill bestämda akrar, som äro nära byn och bredvid boningshusen, hvilka de själfva kalla *moisiot* eller *kodismaat*"; i Hauho socken[4]) „sås bönor väl af allmogen, men ej så allmänt och till sådan myckenhet som annorstädes i Tavastland; de sås samma tid och i samma åker som ärter, och mogna sist om hösten". „Asikkalaboarne[17]) utså allmänt bönor". I Savolaks skall bönodling hafva egt rum, men icke i Karelen[11]). — Af de nu anförda s. k. sädesväxterna står den sistnämda på öfvergången till gruppen: planteringväxter, enär den kultiverades savä1 i aker som i täppor. Dock hänfördes bönorna vanligen till sädesväxterna af den ifrågavarande tidens författare.

---

[1]) Lit. 38, 1772. [2]) Lit. 106, 1775. [3]) Lit. 73, 1759. [4]) Lit. 54, 1756. [5]) Lit. 124, 1797. [6]) Lit. 114, 1785. [7]) Lit. 135, 1758. [8]) Lit. 52, 1754. [9]) Lit. 49, 1754. [10]) Lit. 108, 1776. [11]) Lit. 78, 1795. [12]) Lit. 44, 1792. [13]) Lit. 80, III, 1777, sid. 414 o. följ. [14]) Lit. 71, 1744. [15]) Lit. 105, 1772. [16]) Lit. 80, III, 1777, sid. 432. [17]) Lit. 84, 1792.

2. Planteringsväxter. Vid så godt som hvarje gård observerades — såsom tidigare anförts — under nu ifrågavarande århundrade ett större eller mindre antal s. k. åkertäppor, af hvilka en del voro i hög kultur och växtkraft, andra bestodo af nyss upptagen jord, som ännu icke var färdig åker, men småningom öfvergick därtill, och ett tredje slag åter utgjordes af från trädan för tillfället ingärdade åkerstycken. På åkertäpporna af det först anförda slaget odlades främst tobak, hampa och kål, medan å såväl det andra som det tredje slaget täppor kultiverades rofvor, lin och äfven potatis. Ibland förekommo också sädesväxter, främst korn, ärter eller bönor, å åkertäpporna, hvilka odlades fritt utan någon tanke på regelmässig omväxling af kulturväxter o. dyl. Därför var äfven deras bördighet och i följd däraf deras afkastning högst olika. En särskild kategori af täppor bildade städse humleplanteringarna, i det de oupphörligt buro samma växt. Hvilken af dessa planteringsväxter var viktigast för jordbrukarens ekonomi, detta berodde i mycket af ortsförhållanden o. dyl. I en del af Tavastland egde t. ex. linet den största betydelsen, i en annan del åter hampan, medan dessa växter i andra trakter af till och med samma landskap kunde spela en högst obetydlig roll. Innan jag går att särskildt redogöra för de olika planteringsväxterna, måste ännu framhållas, att de föreliggande notiserna, hvilka redan hvad sädesväxterna beträffar, varit mycket knapphändiga, äro det i än högre grad hvad angår planteringsväxterna. a) *Rofvan* odlades icke allenast i sveder (se ofvan sid. 45), utan också i åkrar. I södra Finland „sås rofvor sällan i åker“ [1]. *Brovallius* [2]) omtalar från Tavastland, att de „kringgärda i sitt träde en del, och sedan denna jord blifvit väl beredd och gödslad antingen med påsläpad gödsel eller genom att kreaturens sommarfälla nyss blifvit därifrån bortflyttad, så blanda de Eskilstiden roffröna i sanden och lämna dem där. I lerjord och fuktig jord växa icke rofvorna väl; på fin och sandig jord finna de sig bäst. Vid Michaelitiden ryckas de upp, och sedan man afslitit blasten, hvilken de torka och använda i stället för kål, gömmas rofvorna i underjordiska förvaringsställen“. I Hauho [3]) „utsås frön af tvänne slag, platta och långa eller spetsiga som rättikor, allmänt och i största myckenhet emellan Johannis och Marie efter gamla stilen, merändels i svedjeland och något litet i väl gödslad åker; de trifvas våta år bäst och upptagas strax efter Michaelsmessa“. Också i Hollola [4]) anträffades de två anförda rofsorterna; „de platta finnas under växten vara sötare; men de senare hålla sig oskadda in på vintern“. Äfven i Satakunta, Hvittis socken [5]), odlades dessa två sorter „till tämlig myckenhet“. Efter skörden „afskäres blasten, hvarpå man bör låta rofvorna få ligga några dagar till fuktighetens afdunstning, innan de läggas i gropar, om de skola hålla sig öfver vintern“. I Österbotten förekommo rofvorna i allmänhet „något litet“ å åkertäpporna; dock omtalas, att de i Gamlakarleby [6]) uppträda i större skala på „nygräfta land“, d. v. s. nyligen upptagna stenbackar. b) *Hufvudkål* och c) *kålrötter* odlades vanligen i mycket små täppor: Från Tavastland anför *Brovallius* [2]) om dessa växters odling följande:

[1]) Lit. 106, 1775. [2]) Lit. 71, 1744. [3]) Lit. 54, 1756. [4]) Lit. 84, 1792. [5]) Lit. 73, 1759. [6]) Lit. 52, 1754.

„Kålen, såväl den, som framstår genom sina blad, som ock den, hvilken har värde genom sina rötter, är nog bekant för tavasterna. Dess frön preparera de om våren först genom att hålla dem i varma drifbänkar; de små plantorna vattnas, och om så erfordras, bevaras de från köld och oväder genom halmtäcken. Sedan flytta de om sommaren, ofta dagen före Johanneafton, de unga plantorna i små åkrar, som blifvit för detta behof bestämda och omsorgsfullt beredda, och på det plantorna icke måtte gå under af torka, fukta de dem med vatten. Om hösten afskära de kålens hufvuden eller hoprullade blad och skilja de sålunda stocken af; bladen koka de och insätta dem tillhopa i kärl, hvilka hos dem kallas *pantiot* (se ofvan sid. 45). Kålrötterna hopsamla och bevara de på samma sätt som rofvorna". I Hauho [1]) „utsås hufvud- och rotkål och planteras ymnigt af allmogen uti de i alla byar befintliga, stora och tillräckliga kålgårdarna. De trifvas här väl på alla ställen". I Ruovesi socken [2]) i Satakunta „har hvart hemman sitt kålland". Från Österbotten föreligga blott obetydliga underrättelser om ifrågavarande odling. I Kalajoki [3]) „plantera mest alla ståndspersoner och en del af allmogen hufvudkål och rotkål". I Pudasjärvi [4]) „trifves kål stundom under varmare somrar". Enligt *Tuneld-Björkegren* [5]) odlades i Karelen „litet hvitkål".

d) *Lin*, hampa och humle hafva enligt *Gadd* [6]) „af urålder blifvit i Sverge uppförda till växt; Finland är i anseende till dessa plantager att anse för det svenska Irland". Linkulturen förekom såväl i åkrar som svedjeländer och förnämligast uti en del socknar i Tavastland, bland hvilka framhållas i synnerhet Orihvesi och Längelmäki socknar. I en särskild akademisk afhandling meddelar *Kalm* [7]) några „oförgripeliga tankar om det s. k. gröna linets plantering och skötsel i Orihvesi socken", från hvilken disputation nedanstående citat här anföras. „Hvad gröna linväxten anbelangar, bör observeras, att den idkas allenast i denna och Längelmäki socken och det allenast af de byars och hemmans åboar, som hafva en därtill tjänlig jordmån, och är den näst rågen och kornet deras förnämsta näringsmedel. Detta linet ansa inbyggarne af dessa socknar på ett särdeles sätt skildt från det i andra orter i Finland vanliga, hafvande detta lin en gröngul färg, hvaraf det ock bekommit namn af det gröna linet, och hålles af alla före vara tågigare, lenare och mera hållande än det allmänt i Finland brukliga, hvita linet. — — — Den bästa och förnämsta jordmån till den gröna linväxten är lerjord. — — — Åkern till linsäde tages af trädesgärdet och bör vara tämligen väl gödslad, dock icke alldeles fet, ty linet växer då i knä eller krokigt. Denna åker uppplöja några en gång om hösten och en gång om våren; men somliga lämna vårplöjningen bort. — — — Före linsåningen bör åkern med vältar, sladdar och harfvar tillräckligen väl lös och fin göras. — — — Linfröet nedmyllas med harfven korsvis. — — — Somliga, som hafva råd, betäcka sitt linland med fårgödsel helt tunt och låta löfkvistarna ligga. Till att täcka linåkern duger ej hästgödsel, men väl ko- och svingödsel. Nyttan däraf är otrolig. — — — Om fröna äro rödbruna, långa och flata, så äro de af rätta slaget

[1]) Lit. 54, 1756. [2]) Lit. 112, 1782. [3]) Lit. 48, 1754. [4]) Lit. 108, 1776. [5]) Lit. 78, 1795. [6]) Lit. 80, I, 1773, sid. 30. [7]) Lit. 56, 1857.

till denna linväxt; men om de äro runda och korta, så gifva de kort och späd linväxt. — — — Till att hålla sig vid godt frö, bruka de växla om ifrån åker till svedjeland, så att det ena året sås åkern med det linfrö svedjelandet året förut gifvit, och svedjelandet med åkerfröet. — — — När linfröet börjar gå alldeles ut, så skaffa de sig Rigiskt linfrö ifrån Reval eller Riga igenom Helsingforsiska handlandes införskrifning. — — — Detta frö håller stånd i 10 à 12 år. — — — När linet uppvuxit till ett fingers eller halft kvarters (7,5 cm) längd, bortrensas nogsamt allt ogräs, ty då tål linet någorlunda nedtrampas. — — — Kännemärken till linets fulla mognad tagas af bladens eller fähnens svartnande och nedfallande ifrån stjälken, och att samma stjälk har en gröngul färg. — — — När de det upprifva, rensa de noga det uppväxta ogräset ifrån hvarje handfull lin, hvilka handfulla knippor sedan bäras korsvis satta i tämligen stora högar på åkern att värmas till trenne dygn, hvaraf linet säges få bättre färg och skäfvorna lossna lättare från tågen; dessa högar böra väl täckas med halm för infallande regn. Sedan utrepas knopparna antingen på ett bräde, som är försedt med 10 à 12 taggar i ena ändan, hvilken ända upphöjes något från marken, eller ock brukas därtill ett bräde, som i sin andra ända hafver en annan brädstump af 3 kvarters (0,45 m) längd, så fästad, att de göra tillhopa en rät vinkel, hvilken brädstump i öfre ändan hafver taggar. — — — Linknopparna afrifvas, rensas från råsk, torkas aktsamligen på rigolfvet, tunt utbredda och ofta omrörda. Tröskas som råg, renkastas, vannas, sållas att ogräsen blifva väl afskiljda. De, som vilja vara noga med rensande, väta eller fukta ett linnekläde eller en kvinnohalsduk och kasta på fröna, upplyftandes det samma, då de frön, som fastnat vid klädet, bortstrykas och äro af det bästa slaget, ty ogräsfrön och förskämda linfrön fastna icke så lätt vid detta fuktiga linnekläde. — — — Sedan bindas med halm tre sådana handfulla linknippor uti ett band, hvarpå linet släpas till vattnet att rötas". Det rötes i stillastående vatten; 3, högst 7 dygn i varmt vatten, men i kallt stundom i 2 veckor och mera. Efter 3:dje dygnets förlopp efterses det 2 gånger om dagen. „Orihvesis bästa linhushållares märken på att linet är fullrött: 1) Linet bör vara blödt i handen; 2) 4 à 5 stånd fattas i fröändan och slås mot vattnet 3 à 4 gånger; om linstjälkarna spricka in i själfva lintågan, bör det upptagas; 3) 2 à 3 stånd lindas kring fingret; går stjälken då lös på de tjockare stånden och spricker på de finare, är det färdigt; 4) färgen är ett osäkert kännetecken". Linstjälkarna torkas därpå på gärdesgårdarna, men utbredas aldrig på marken. Sedan „torkas de försiktigt i badstugan och bråkas i träbråkar, *loukut,* hvarefter skäfvorna bortprässas i klyfta eller klikta, som har ett järnband i locket". Sedan behandlas linet med „skäkta, på finska *vidin,* som har skapnaden af en täljknif, hvarmed de på en dyna, gjord af blår och slarfvor, med fot och hand släta linet och uttvinga de gröfsta blåren samt skäfvorna. Sättes sedan i knippor. — — — Det mesta linuppköpandet sker af österbottniska handlande". d) *Hampa.* Denna växt egde en å vida vägnar större utbredning i landet än linet. Till och med i södra Finland hade hampan försteget framom linet[1]); från Töfsala[2]) berättas dock,

[1]) Lit. 106, 1775. [2]) Lit. 120, 1777.

att „man ej hunnit vänja sig vid lin- och hampsädet“. Sin största framgång har hampodlingen liksom linodlingen under 1700-talet haft i Tavastland, hvarest „denna odling idkas med största kunskap och ett ganska väl öfvadt handalag“ [1]). I nu anförda afhandling omtalas också, att „bondbyarna i Kuhmois kapell och Padasjoki socken likna i anseende till deras vidsträckta hampplantering mera städer än landsbygd, i det bonden här nästan allmänt sår sin åkerjord till en tredjedel med hampa“. Dock var denna anmärkningsvärda hampodling tämligen inskränkt till sitt område, enär man i en mängd socknar i Satakunta och Tavastland odlade hampa blott till husbehof. Detta var fallet t. ex. i Ruovesi [2]), Wesilaks [3]), Lempälä [4]) och Saarijärvi [5]). „Ej häller hampa förakta mina landsmän“, säger *Brovallius* [6]) om tavastlänningarne, „utan de utså däraf i små åkrar, som ligga vid byarna *(moisiot)*, och behandla den på ungefär samma sätt som linet“. I Österbotten var hampodlingen tämligen allmän: detta intygas från Gamlakarleby [7]), Kronoby [8]), Laihela [9]), Ilmola [10]), Kalajoki [11]), Paltamo [12]) och Kuusamo [13]). Dock framhålles t. ex. från Kronoby [8]), att hampskörden „ej alltid är tillräcklig, utan nödgas de ibland köpa mera däraf till sitt behof utaf de nedkommande Savu- eller Tavastbönder“. Redan häraf framgår, att hampa odlades i anmärkningsvärda mängder också i Savolaks, något, som bekräftas af bland annat en uppgift i *Tuneld-Björkegrens* geografi [14]), hvari säges, att „hampa odlas i åkrar, som måste mycket gödslas och väl redas; allmogen tillvärkar nästan allt sitt slitlärft af hampa såsom starkare, hvarför denna växt öfver hela landskapet odlas; dock mest i Kerimäki och Sääminge socknar, som idka denna plantering med utmärkt flit och framgång och årligen aflåta hampa i betydlig mängd“. I Karelen odlas „god hampa, hvilken landthandlarne föra till Österbotten“ [15]). f) *Tobak* planterades enligt *Gadd* [16]) „till och med i Torneå, såväl som flerstädes i Öster- och Västerbotten“. Från Tavastland omtalar *Brovallius* [6]), att „äfven med tobaksplantering hafva några börjat och detta särskildt i Sääksmäki socken med icke olycklig framgång; om blott dessa plantor skulle kunna bevaras oskadade från höstfrosterna“. I Hauho [17]) „har bonden några tobaksplantor, dem han sköter, som han vill, och nytjar för sig själf“. Påtagligen befann sig denna kultur i sin första början bland tavastlänningarne. I Ruovesi [2]) (Satakunta) odlades tobak till husbehof. Hvad Österbotten vidkommer, angifves från Gamlakarleby [7]), att „tobak odlas af ganska få“, medan *Runeberg* [9]) anför från Laihela, att „tobaksplanteringen är mera allmän än nyttig“. I Savolaks och Karelen stod denna odling uti högre flor. I *Tuneld-Björkegrens* geografi [14]) redogöres härför på följande sätt: „I större delen af Savolaks, i synnerhet den norra, planteras tobak, som kallas *palteri* och har en vedervärdig lukt, då den rökes. Likväl försäljes däraf till Österbotten en ansenlig myckenhet, och hafva en del jordbrukare drifvit planteringen så högt, att de af försåld tobak kunnat betala sin ränta

---

[1]) Lit. 76, 1789. [2]) Lit. 112, 1782. [3]) Lit. 124, 1797, [4]) Lit. 116, 1791. [5]) Lit. 114, 1785. [6]) Lit. 71, 1744. [7]) Lit. 52, 1754. [8]) Lit. 53, 1755. [9]) Lit. 135, 1758. [10]) Lit. 113, 1785. [11]) Lit. 48, 1754. [12]) Lit. 64, 1775. [13]) Lit. 38, 1772. [14]) Lit. 78, 1795. [15]) Lit. 66, 1756. [16]) Lit. 80, I, 1773, sid. 30. [17]) Lit. 54, 1756.

och kronoutlagor. Sedan den spunna tobaken stigit i pris, planteras nu ock en annan tobak på flere ställen i landskapet och nytjas ospunnen“. Hvad Karelen beträffar, meddelas i sistanförda källa, att i detta landskap „planteras tobak mer än till eget behof, och säljas bladen mest till Kajana härad“. g) *Humle* odlades i vida delar af landet, dock oftast i ringa skala. Från Nyland omtalas större odlingar. „Den mesta humlen planteras i Tenala, Lojo, Kisko, Karis och Ingå socknar uti Nyland; samt finnas i Ingå socken ofta bönder, som kunna sälja ifrån 60 till 100 ℔ (25,5—42,5 kg) humle om året“ [1]. En annan författare [2]) intygar, att denna odling är gammal i Ingå socken samt tillägger, att gamla humlegårdar plöjas grundt med „stubbkrok eller sådan gren, hvarmed råg i svedjeland nedplöjes“. I Tavastland förhöllo sig de skilda socknarna mycket olika, hvad humleodlingens idkande beträffar. I Hauho [3]) t. ex. voro „rishumlegårdarna tämligen stora och välskötta samt funnos vid alla hemman“. Kuphumlegårdar brukades ej där. I sist citerade afhandling anföres också, att „i Luopiois, därest humlegårdarna skötas och ansas tämligen väl, växer den bästa humlen och hålles nästan allmänt vara den bästa i Tavastland. Några hemman, som hafva goda humlegårdar, kunna årligen sälja 10, 15 à 20 ℔ (4,3—8,5 kg)“. I Saarijärvi [4]) förekom så stor humleodling, att däraf sändes till afsalu i städerna. Äfven från Hollola [5]) såldes humle. I en del andra socknar i Tavastland egde däremot endast „en ringa humleodling“ rum. Uti *Tuneld-Björkegrens* geografi [6]) omtalas, att „i Tavastland är försök gjordt med humleodling, som lyckats och lär fortsättas, om icke laglig afsättning felas“; denna uppgift står i föga öfverensstämmelse med det ofvan anförda. I flere socknar i Satakunta, t. ex. i Hvittis [7]), Lempälä [8]), Wesilaks [9]) och Ruovesi [10]) förekom blott en obetydlig odling af humle. Den österbottniska humleodlingen var dock ännu mindre. I Laihela [11]) fans dock „en någorlunda god humle“; i Ilmola [12]) odlades humle „till husbehof“, i Pudasjärvi [13]) „odlades litet humle“, och i Paltamo [14]) voro „humlegårdarna sällsynta“. Hvad humleodlingen i Savolaks vidkommer, har jag därom påträffat blott en enda notis, nämligen att „humleplantering idkas i synnerhet i Rautalampi socken, så att däraf årligen säljes“ [6]). Från Karelen berättas ej om någon humleodling. h) *Potatisen* infördes i landet under nu ifrågavarande århundrade, något, som måhända måste betraktas som seklets mest märkliga företeelse inom agrikulturens område. Enligt *Gadd* [15]) „blef potatisen först bekant i Finland år 1737“. Oaktadt denna växt från första dagen visade sig ypperligt trifvas i landet och gifva goda skördar [16]), utbredde den sig endast ytterst långsamt, så att den under nu ifrågavarande århundrade icke spred sig till landets alla delar. I Nylands och Tavastehus län hade denna växt, som till en början kallades potatoës, jordpäron o. dyl., vid slutet af 1780-talet spridt sig uti en mängd socknar „samt planterades uti Tavastland af allmogen i Assikala, Hollola och Lampis sock-

---

[1]) Lit. 76, 1789. [2]) Lit. 122, 1796. [3]) Lit. 54, 1756. [4]) Lit. 114, 1785. [5]) Lit. 84, 1792. [6]) Lit. 78, 1795. [7]) Lit. 73, 1759. [8]) Lit. 116, 1791. [9]) Lit. 124, 1797. [10]) Lit. 112, 1782. [11]) Lit. 135, 1758. [12]) Lit. 113, 1785. [13]) Lit. 108, 1776. [14]) Lit. 64, 1775. [15]) Lit. 76, 1789. [16]) Lit. 70, 1782.

nar i synnerhet"[1]). Hvad angår Stor Lojo socken i Nyland anföres[2]), att „uti Nummis kapell äro hos en del potatis (*Foenice mapärona*) komne i bruk; den första, som planterat dem, är bonden Sallmis uti Sierla by af Nummis kapell, hvilken har dem uti någon myckenhet, sa att han årligen får 3 à 4 tunnor (5,0 à 6,6 hl); han har också låtit alla de andra, som numera kultivera dem, få de första rötterna". Tydligen framgår af detta citat, att potatisen ännu var föga spridd i denna trakt. Potatisodlingens utbredande i landet var föremål för ifriga bemödanden ej blott från styrelsens och Kungl. Finska Hushållningssällskapets, utan äfven från enskilda personers sida. „Numera, sedan af många års erfarenhet bestyrkt är", skrifver *Gadd*[3]), „att finska klimatet icke missgynnar potatisväxtens fortkomst, igenom köldens värkan amylaceum eller det mjölaktiga ämnet i denna rotväxt icke fördärfvas eller skadas, utan man är i stand att af isfrusna potatoës lättast utbringa deras mjölaktiga gry till brödbakning, är förmån och nyttan af potatoësväxten uti människors lifsuppehälle till fullo bestyrkt och ådagalagd". I samma afhandling framhålles äfven, att „potatoësplanteringen i Asikkala har igenom Herr *Pastor Laurells* nitiska försorg och utmärkt vidsträkta kunskap numera ibland allmogen i denna orten blifvit så allmän, att knapt lär pa något ställe i riket denna högst nyttiga växt mera planteras än här i Asikkala kapell". I Hauho socken[4]) „planteras potatoës eller jordpäron mest af ståndspersoner och äfven redan utaf en del af allmogen", men uti norra Satakunta, t. ex. i Ruovesi socken[5]), hade potatisen „ej kommit i bruk" vid 1780-talets början. I Österbotten vann den ifrågavarande kulturen blott ringa spridning under XVIII:de seklet. År 1785 förekom den t. ex. i Ilmola[6]) „blott hos standspersoner". I Savolaks var vid seklets slut potatisodlingen enligt *Tuneld-Björkegren*[7]) i en „ringa början", och i Karelen voro enligt samma källa „potatoës ännu nästan obekanta".

Utsädets godhet var något, hvarom man redan under XVIII:de seklet förstod att vinlägga sig, särskildt da frågan var om råg- och kornutsädet. Redan da var konsten att väggsla den riade eller torkade säden i allmänt bruk, och fick man härigenom den bäst mogna och kärnfulla säden till utsäde. Äfven rissel och harpor förekommo pa denna tid; dock skedde sädens sortering allmännast genom kastning antingen med skofvel eller hand (se nedan). Också groningsförsök anställdes för utrönande af frönas duglighet som frövara. „Alltid är säkrast", säger *Cneiff*[8]), „att först med några och trettio rågkorn, ja ock vid andra utsäden, göra försök om alla eller huru många af dem äro sprickande, och det i varmt rum mellan tvänne jordtorfvor, hvilka skola vattnas, eller i ett vattenglas: däraf kan man sedan förvisso veta huru tjockt akern i anseende till själfva utsädet skall besas". Att äfven andra sätt för groningsförsökens värkställande förekommo, framgar af följande[9]): Da *Professor Lerche* en gang pa sin gård skördade sin rag tidigare, än vanligt var pa denna tid (se sidan 134), försäkrade

[1]) Lit. 76, 1789. [2]) Lit. 169, 1766, sid. 34. [3]) Lit. 84, 1792. [4]) Lit. 54, 1756. [5]) Lit. 112, 1782. [6]) Lit. 113, 1785. [7]) Lit. 78, 1795. [8]) Lit. 94, 1757, sid. 149. [9]) Lit. 32, 1764.

hans torpare, att säden ej skulle gro. „I denna tro", berättar *Leche*, „styrktes de än mera däraf, att en af torparne hade under en sten lagt något af samma råg och funnit honom ej vilja gro. Då detta skälet mig föreställdes, blef jag något illa till mods och gick åstad till att granska försöket; men när jag blef varse, att jorden under stenen var helt torr, lät jag det ej vidare oroa mig, utan lade litet af samma slags råg i ett glas vatten, däruti den stod i blöt natten öfver. Morgonen därpå lät jag vattnet rinna af rågen, och om aftonen fann jag, att alla kornen begynte blifva hvita i spetsen och gjort sig färdiga till att skjuta brodd. Detta var ju ett säkert bevis på att rågen fått sin mognad, som än vidare blef bestyrkt med härlig brodd".

Ombyte af utsäde ansågs vara högst nyttigt. Redan då fanns t. ex. den fördomen, att det vore fördelaktigt att tillbyta sig frön af sina grannar, ty „om åkern länge sås med dess egen afkastning, så vanslägtas säden och blir sämre" [1]. *Gadd* [2]) framhåller, att det är vinstgifvande, „att de södra orterna i Sverge förse sig till ombyte med utsäde ifrån Finland och de norra landskapen i riket, hvilket med den s. k. Wasarågen äfven nu brukligt är; ty allehanda växters och sädessorters frön, hvilka flyttats ifrån norr till söder, de mogna tidigare och röja mycken trefnad. Hvart annat eller tredje år bör härmed ske nytt byte, ty säkra rön hafva ådagalagt, att tobolsk råg, svedjeråg och bråkorn mista och förlora egenskapen att mogna tidigt, om de länge vant sig vid ett sydligare och varmare klimat". Ett annat sätt att åstadkomma ombyte särskildt hvad rågen beträffar, förordades af *Baron A. J. Cederhjelm* [3]), som förklarar, att „all råg hemtar sig, när den sås på svedjeland; hvart annat eller åtminstone hvart tredje år bör rågen sås i sved, så har den värkligen befunnits stadigt behålla sin goda art och fruktbarhet". Man behöfver knappast ett bättre bevis på att åkrarna saknade fruktbarhet. — Att man emellertid trots den stora förkärleken för ombyte af utsäde redan under 1700-talet fäst sig vid risken att begagna utländskt utsäde, framgår af följande: *Landshöfdingen i Österbotten K. A. Piper* [4]) anför i ett bref af den 4 sept. 1750, att de talrika missväxtårens antal yttermera förökades därigenom, att man under nödår från sydligare trakter nödgades anskaffa utsäde, hvilket ofta nog anlände för sent eller blifvit fördärfvadt å transportfartyget. En ännu större fara låg däri, att detta utsäde vuxit under sydligare luftstreck. En „dylik säd behöfde 2 à 3 år, innan däraf erhölls utsäde, som passade under Finlands kalla klimat; under första åren erhölls af dylikt utsäde i bästa fall synnerligen dåligt utsäde". Alltså var det redan under 1700-talet konstateradt huru olyckligt det utföll att här i norden begagna sig af utsäde, som härstammade från sydliga näjder och som icke vant sig vid det nordliga klimatet, en erfarenhet, som under innevarande sekel oupphörligt upprepats, utan att dock vinna behörigt beaktande.

Kampen emot ogräset hade under XVIII:de århundradet endast i ringa grad tagit sin början inom det finska åkerbruket. *Gadd* [5]) uppräknar en stor mängd i Finland förekommande ogrässlag samt redogör därpå om-

[1]) Lit. 52, 1754. [2]) Lit. 80, III, 1777, sid. 285. [3]) Lit, 128, 1740. [4]) Lit. 93. [5]) Lit. 80, III, 1777, sid. 163 o. följ.

ständligt för huru deras utrotande bör försiggå. Dock är det mesta af hvad han därvid anför, hämtadt dels från utlandet dels från andra sidan Östersjön; redan häraf framgår ju, att någon egentlig strid mot ogräset ännu ej existerade i Finland. Emellertid framhåller *Gadd*[1]), att „af plogar gör gaffelplogen vid ogräsets förstörande bästa gagnet, samt skulle här i Finland i lösa jordmåner, såsom sandmylla, man icke kunna bärga sig för kvickroten, *Triticum repens*, i fall akern med denna plog ej blefve häfdad. Trädesstocken, om den flitigt, men försiktigt öfver sommaren brukas på trädesåkern, håller väl ock akern fri för slika ogräs; nödigt är dock, att åkerharfven tillika nytjas". Vid försöken att utrota den anförda kvickroten, som tyckes vara synnerligen allmän, begicks enligt *Gadd*[2]), ofta det felet, att det samlade ogräset kvarlämnades a renarna, där det fattade rot och åter började sprida sig. *Cneiff*[3]) förtäljer om en trädesåker, som „var helt full med kvickrötter", och som af honom medels upprepad plöjning befriades från detta ogräs. Striden emot ogräsen är, förmenar *Gadd*, tämligen hopplös, så länge åkerrenar, som äro att „anse som ständiga fröskolor till ogräs", förekomma på hvarje åker. I följd af utsädets primitiva rensning och sortering (se nedan) förefanns däri otvifvelaktigt ogräsfrö i stora mängder, hvilket naturligtvis bidrog till åkrarnas förorening med skadliga ogräs.

Rågutsädets inmyllning förrättades i de särskilda landsdelarna på olika sätt. I vissa trakter af Nyland såsom i Tenala, Pojo och Karis plöjdes enligt *Lencqvist*[4]) „allt utsäde ned, ehuru det sker mycket grundt, och hela akern lägges i täta fåror; men Karislojoboarne underlåta det med flit, ibland hvilka manga föregifva, att de försökt göra äfven så, men funnit det vara skadligt för rotmaskens skull, som i en sådan lös jord friare framfar och skadar". I Åbo län, Sagu socken[5]) skedde inmyllningen „genom att harfva eller ärja, allt efter jordmånens art och fordran". Tavastlänningen „måste plöja ner sin säd pa de akerstycken, hvilka han om sommaren gödslat, ty där förekommer mycken lang halm i gödseln, som hindrar bonden, att han ej får bruka harfven pa sådana stycken, då han om hösten gör sitt arbete. Sedan man plöjt in en sadan halmgödsel, som sprides glest och tunt ut, vältas stycket, därpa sås; sedan plöjes det sadda in. Men i annat fall plöjer ej tavastlänningen gärna in sin säd, som ock är ordentligt"[4]). Efter inmyllandet „uppdragas pa leråkrar, som ligga uti ett horizontelt eller jämnflodigt läge, vattenfåror ordentligast och bäst, om de först köras längs efter akern och sedan åter tvärs öfver, sa att akern härigenom blifver afdelad i rutor, hvardera vid pass 6 alnar (3,6 m) i fyrkant"[6]).

Vårsädens inmyllning värkställdes på olika sätt. För kornet ansågs bäst, att „det sås i öppen fåra om våren, och att det nedärjas för att desto bättre kunna fa nytja akermusten; men akern maste då vara sa redig och torr, att jorden pa det djup trädesstocken (ardret) går ej klibbar sig eller fastnar vid handen, när hon kramas"[7]). Hvad hafrens inmyllning beträffar, anföres, att „när hafren hos oss utsås pa gräslindor och ny-

[1]) Lit. 80, III, 1777, sid. 176. [2]) Lit. 80, III, 1777, sid. 182 o. följ. [3]) Lit. 94, 1757. [4]) Lit. 106, 1775. [5]) Lit. 47, 1753. [6]) Lit. 80, II, 1775, sid 328. [7]) Lit. 80, III, 1777, sid. 387 o. följ.

plog, begås i allmänhet det fel, att den vräkes i alltför grund jord, hvaraf, om torka äfven tillstöter, den ofta intet kommer till grodd; sker det ock, kan den späda hafrebrodden dock ur jorden, som är för grund, icke hämta nödig föda. Lätt kan detta hjälpas, om harfningen flere än en gång upprepas, samt att efter utsädets inmyllning man med vält far öfver ett slikt hafreland. Nog allmänt sås hafren äfven vid vårt åkerbruk, efter det åkern en gång blifvit upplöjd eller trädad om våren, samt harfvas hos oss jorden äfven gemenligen blott en gång, förrän hafren utsås, men detta är ett fel. Utsädet nedmyllas med harf". Ärterna „sås i öppen fåra och antingen ärjas de ned med järnårder eller ock med plog, om jordmånen är lös och sandblandad, samt våren torr och kall. I mera fuktig jord och där leran råder, kunna ärterna efter en djup åkerharfning utsås och med välten myllas, allenast jorden ej är så våt, att han klibbar sig vid välten".

Åkrarnas skötsel efter insåningen försummades öfver hufvud „Sedan landtman sätt och nedmyllat säden, anses i allmänhet åkerbruket med höstsädet vara slutadt. Då utsädet framdrifvit till brodd samt hela vintern öfver som ock våren därpå, vårdar man sig icke vidare om de åkerfält, hvilka bära höstsäde; men denna våra åkermäns vårdslöshet förorsakar ofta missväxt äfven uppå de mest gödslade och väl tillredda åkrar [1])". Dock funnos bland landtbrukarne undantag, bland hvilka *Gadd* [2]) stälde främst „*Baron Carl Gustaf Armfelt*, hvilken med största sorgfällighet om vintern och vårtiden sköter sädesåkern. Både under infallande vinterblida, som ock då snön utan regn om våren långsamt afsmälter, är han alltid i det nogaste uppmärksam öfver vattnets afledande ifrån åkrarna, att det på dem icke må isfrysa. När ock starka nattfroster om våren inträffa, sparas inga dagsvärken att upplassa is och snösörja, där de hindra vattnets fria aflopp ifrån åkertegarna; men hos honom inträffar ock aldrig den missväxt uppå sädesåkrar, hvilken många andra mindre eftertänksamma landtmän igenom försummelse vid åkrarnas rätta skötsel om vintern och våren sig nog allmänt ådraga".

Skörden utfördes i största delen af landet med skäror. I synnerhet var detta fallet med skörden af råg; dock förekom redan under detta århundrade, att man började afskära också denna växt med lie. Äran af att hafva infört detta framsteg i sydvästra Finland anses tillhöra *Professor Johan Leche* vid Åbo akademi. Han höll före [3]), att „finnarne i allmänhet skära rågen för sent" (se sid. 131), och klagade dessutom öfver att skörden blef alltför dyr, då den värkställdes med skära, och då „man vid skörden ger en kostsam maltid för 40 à 50 främmande personer, såsom här i landet är vanligt". För att undvika allt detta införde han lien vid rågskörden på sin gård, men „torparne och tjänstefolket knorrade öfver talkkons indragning". Denna hotande sträjk lugnades på följande egendomliga, af *Leche* själf skildrade sätt: „Därför måste jag lockas med dem och fann i synnerhet nödigt att halla dem vid godt lynne med nagra rullar tobak samt förbättra deras vilja och understödja deras krafter med öl, som brygdes efter finske bondens

[1]) Lit. 80, III. 1777. sid. 324. [2]) Lit. 80, III. 1777, sid. 341. [3]) Lit. 32, 1764.

smak". Att lien emellertid begagnades vid rågskörden i vårt land redan före *Professor Leches* tid, framgår bland annat af *Gadds* meddelande [1]), att „i Nylands län brukas dock äfven sädesliar, som ock på några orter i Savolaks, hvilket utmärker, att i denna senare, aflägsna landsort fordom varit någon svensk koloni, ehuru nu mera därtill inga spår finnas". I Stor Lojo i Nyland [2]) „förrättas skörden med mäja (= lie); rågen bindes och sättes i skylar att vädertorka — — —; kornet och hafren sättas strax utan att bindas uppå slädar samt införas efter hand att torkas". I Nyland och en del af Åbo län „hugges rågen med en stor skära, som en half lie, dock mera krokig (*kamppi*): det går fort. Det afhuggna svepes behändigt till en kärfve och lägges ner på marken med ett band under, hvilket af bindaren, som följer efter 2 à 3 skärare, bindes. De bundna kärfvarna sättas strax i stack, som här står utan hufva" [3]). I Tavastland „skäres med en liten, mycket krökt skära. Den, som skär, fattar i halmen med ena handen och skär sitt knippe af med den andra, itererande sina tag, tills han får en kärfve, den han lägger ned på marken, som af andra bindes. Kärfvarna sättas i små nekar eller skylar och stå på det sättet ofta för länge så att, när regnväder infaller, rågen i dem mältas och skämmes. Men förståndiga hushållare låta dem ej länge stå i sådana skylar, utan skynda att stacka dem" [3]). I Österbotten afskäres säden enligt *Mennander* [4]) „öfverallt med handskäror, och brukas lien ej därtill vid andra tillfällen, än då den bedröfliga händelsen infaller, att stark frost med sitt annalkande bebådar någon oundviklig sädens undergång, samt sädeskornen hunnit till någorlunda mognad, fast ej tillräcklig stadga, då nappar man till lien, att slagen gå snält öfver stora åkermarker, att ej åkerman alldeles måtte blifva utan säd och bröd. De afskurna sädesstånden lindas tillsammans och sättas i skylar att torkas; sedermera förvaras de i stackar eller hässjor, och inom några veckor är allt tröskadt". Också kornet och hafren skuros i största delen af landet med skära och sattes i små skylar. I Nyland och en del af Åbo län „afmäjades dessa sädesväxter däremot med lie och sattes pa slädar, trassliga som annat hö" [3]). Äfven i Sagu socken [5]) användes lie vid kornskörden, hvarpå säden „strax lassas obunden och köres med det första i rian". I Österbotten användes i allmänhet skära vid kornets skördande, men i Kronoby [6]) „slås det ibland af med en därtill gjord lie". I norra Finland „förvarades vårsäden å häsjor" [7]), sedan den blifvit afskuren och bunden. „Att hopbinda korn är gammal raghalm dock bäst. Nekarna eller sädeskärfvarna pläga göras olika; de väga vid pass 9, 10, 12, ja, till 16 ℔ (3,8—6,8 kg) ibland; ju mindre nekarna dock äro, desto bättre, emedan säden i skyl då lättast och snarast upptorkar. Vid sädesbindningen bruka en del åkermän den skadliga osed att vid knäets patryckande uppa bandet vända foten åt axen; är säden mycket mogen, och bindningen sker i tort väder, blifver säden häraf småtröskad och rinner till ansenlig myckenhet ut i åkern" [8]).

[1]) Lit. 80, III, 1777, sid. 507. [2]) Lit. 169, 1766, sid. 31. [3]) Lit. 106, 1775. [4]) Lit. 43, 1751. [5]) Lit. 47, 1753. [6]) Lit. 53, 1755. [7]) Lit. 38, 1772. [8]) Lit. 80, III, 1777, sid. 502.

Angående „sädens skylande och stackande" anför *Gadd*[1]) i senast citerade arbete att „i Finland göra vi skilnad på sädesskyl och sädesstack; den förra, som kallas *kykäs*, består af 10 till 16, ja, till 30 sädesband; den senare eller sädesstacken bär namn af *auma* och innehåller minst 2 à 3 lass hoplagda och samlade sädesband; ofta bestå de uppå aflägsna orter i skogsmarken äfven af 5 till 6 lass drägtighet. När skylfoten skall tillredas, bindas 3 eller 4 sädesband ihop något från axen och ställas med stubbarna att stå emot marken; omkring dessa läggas stående och något lutande emot denna skylfot de öfriga sädesbanden, dock hvarftals, så att de skyla axändarna på hvarandra. Kornskylarna bestå sällan af mera än 6 sädesband. Af sädeshattens rätta hopbindning och dess fästande beror det, om säden skall kunna förvaras för skadlig väta, då den står i skyl. Till hatt utväljes ett af de största sädesbanden, och af dem tillmakas sädeshatten på tvänne sätt: 1:o) Att man binder till sädeskärfven en half aln (0,3 m) ifrån nedersta stubben, tager med handen midt inuti den samma och delar samt breder ut henne, att lika många halmax komma på alla sidor, samt stjälper sedan denna sädesnek öfver alla de andra sädesbanden i skylen, och komma således alla axändarna af denna sädeshatt att hänga ned åt marken på skylen. 2:o) Andra binda skylhatten åter icke ihop vid stubbändarna af säden, utan något ifrån axändarna med en stark hopvridning, som vid uppsättandet sedan ut- och invändes, så att alla axen af halmen varda täckta och stubben nedåtvänd. En på detta sätt gjord skylhatt är det icke nödigt att vidare med band utur själfva hatten fasthäfta vid kärfvarna, emedan den har af sädeshalmens stubbändar en jämn tyngd på alla sidor och kan af blåst ej lätteligen kullkastas".

Sädens transport till stack eller ria utfördes allmännast dels så, att man bar sädesbanden på ryggen, dels så att man förde dem på bärstänger, dels så att de kördes med släde eller i kärra. Angående det förstnämda sättet framhåller *Mennander*[2]), att „många ax och korn komma att bortfalla och förfaras, hälst då säden råkar i vårdslösa och ovarsamma tjänstehjons händer. Ett godt och fördelaktigt sätt vid sädens inbärgande bruka många, som borde af allom efterföljas, i synnerhet då skylarna äro nära rian. Man tager tvänne långa stänger, på hvilka sädesbanden vackert läggas och radas, då tvänne personer framskaffa bördan till rian. Hela rågskylen, som den står, bäres äfven behändigt med tvänne stänger. Vid bägge tillfällena komma ej axen eller sädeskornen att förspillas, emedan banden blifva ganska litet rörda och skadade".

Sädens förvarande i stack förekom under nu ifrågavarande århundrade synnerligen ofta. På alla något aflägsnare odlingar måste säden stackas, ty där funnos vanligen hvarken lador eller rior, och i allmänhet ledde ej från dessa skogsodlingar några vägar till gården, d. v. s. sådana vägar, att man på dem skulle kunnat transportera säden under hösten. Dessutom hade man oftast ej om hösten tid att tröska all säden, hvarför en stor del däraf måste sättas i stack också å gårdens åkrar. I det ofvan

[1]) Lit. 80. III. 1777. sid. 505. [2]) Lit. 43. 1751.

meddelade citatet från *Gadd* omtalas sädesstackar af olika storlek. Samme författare skildrar [1]) huru „finska sädesstackar, som ej skadas af möss", uppföras. „Dessa brukas af ansenlig storlek uppå aflägsna orter, i synnerhet uti skogsbygden, där svedjandet ännu idkas och är tillåtet. Stället, där de anläggas, bör vara tort, hälst något bärg, bärghäll eller ock jordhöjd; kunna de icke påträffas, pålas det under sädesstacken, så att pålarna stå en god aln (c. 0,6 m) ofvan jord. Underst i stacken lägges alltid enris, därpå häggkvistar med blad och blommor, om möjligt är; ty lukten af hägg kunna möss och råttor icke fördraga. På denna bädd uppställas fyra sädesband till skylfot, och däromkring skylas säden med ax- in och stubbändarna utåt. Nertill göres stacken något smalare samt vidare uppåt, på det att sidorna af stacken ej må taga skada af regn, som kunde neddrypa ifrån öfre delen af stacken. Öfverst täckes en sådan sädesstack först väl med en skylhatt af uttröskad lång halm och ifall tillgång är, däruppå vidare med sjö- och strandrör eller ock antingen med grenrör (*Arundo calamagrostis*) eller rörflen (*Phalaris arundinacea*). I brist af dessa ämnen bruka några äfven att täcka dessa sädesstackar med gran- eller tallbark".

Sädens torkning i och för tröskning försiggick öfverallt i landet uti rior, och fanns det knappast någon så liten gård, att den ej hade sin egen ria. Ribyggnaderna voro öfver hufvud af tvänne slag: 1) *rior utan loge och lada* och 2) *rior förenade under samma tak med loge och halmlada eller ock endast med loge.* De förstnämda, hvilka alltså bestodo endast och allenast af ett rum, förekommo enligt *Lencqvist* [2]) öfver hela Tavastland. I detta landskap stod vanligen ett skjul framför dörren till den afskildt liggande ribyggnaden, men mera inåt landet saknades till och med detta skjul. Rior hörande till den andra gruppen funnos enligt senast anförda författare så godt som öfverallt i södra Finland; å en del gårdar hade man här tvänne rior, förenade genom en loge. I Österbotten, i Gamlakarlebytrakten, var enligt *Chydenius* [3]) typen: „en loge, en lada och en ria". *Gadd* [4]) omtalar, att „*Kyrkoherden i Pielis, Jacob Stenius* uppfunnit sammansatta väder- och eldrior, hvilka ej mindre han än flere i Karelen hafva med mycken nytta och förmån brukat". Detta slags rior skildras omständligt af *Gadd*; det hos dem egentligen nya utgör förekomsten af „lufttrummor eller väderdragrör", hvilka naturligtvis hafva till följd, „att säden i dessa rior torkar betydligt fortare än i de vanliga". *Kapten Nordenberg* [5]) framhåller „de finska riornas oförlikneliga nytta vid sädesbärgningen" samt meddelar, att „på åtskilliga ställen i Nyland med största nytta brukas rior med ugnarna utom rian och äfven försedda med skorstenar. Säden kan då rias utan rök, äfven malt kan ganska väl mältas och torkas, då spjället tillslutes. En ria är på detta sätt tillika ett nyttigt torkhus och god kölna". *Mennander* [6]) förordar äfven för Österbotten inrättandet af rior af sistnämda slag.

Angående riornas upptimring och inredning meddelar *Gadd* [7]) från Satakunta, att „riorna, som här på orten med största fördel brukas, äro på

[1]) Lit. 80, III, 1777, sid. 508. [2]) Lit. 106, 1775. [3]) Lit. 52, 1754. [4]) Lit. 80, III, 1777, sid. 533 o. följ. [5]) Lit. 129, 1741. [6]) Lit. 43, 1751. [7]) Lit. 72, 1751.

samma sätt och nästan som pörten bygda. Golfvet är allenast högre från jorden på dem upphöjdt, som ock tätare. I stället för mellantak äro de allenast med balkar försedda, hvaruppå säden uppsättes att torkas. De ega öppna gluggar, som ock ett litet upphöjdt trägolf på ena sidan om ugnen, hvaruppå stampen samlas". Samme författare redogör i ett annat arbete [1]) på följande sätt för riornas beskaffenhet: „Rian får ej vid upptimrandet förses med mossa mellan stockarna, utan skola stockarna däruti fogas på hvarandra med drag. Om en ria vore öfverallt mycket tät, skulle hon icke duga att torka säden. Får den fuktiga imman af säden icke drifva bort ur rian, utan gör ett kvalm i rian, möglas säden däruti, snarare än den torkas. Alla rior timras för den skull täta ofvantill, men något glesa nedanom bjälkarna, som uppbära åsarna. Väggen mellan rian och logen bör dock alltid göras helt och hållet tät. I anseende till den olikhet i gleshet, som vid upptimringen af rior gemenligen sker, så finnas knapt tvänne rior, hvilka torka säden lika väl. — — — I en rätt bygd finsk ria kan man uppsätta 9 à 10 lass säd att torkas; den eldas 3 à 4 dygn, och då är säden allmännast nog torr till uttröskning".

Rågens tröskning och rensning skedde enligt olika metoder i särskilda delar af landet och förrättades antingen i ria eller loge. Det i Nyland och en del af Åbo län brukliga sättet skildras af *Lencqvist* [2]) sålunda: „När rian är torr, häfves halmen i logen och bredes ut öfver hela golfvet radtals, axen emot hvarandra vända. Sedan tröska 2 till 3 par hjon med lagom stora slagor; dock lyftas ej slagorna stort öfver alns (c. 0,6 m) högt ifrån golfvet. Den uttröskade halmen bindes i kärfvar utanför logdörren och kastas i halmladan. Sju personer fordras här i rian: en ger ned från kankorna; en slår i vägg, ty sädeshalmen slås i rian först i vägg, att de stridaste kornen utfalla, innan de häfvas i logen; två par eller fyra personer tröska, hvilka förut och innan de börja med tröskningen hjälpas åt att breda ut sädeshalmen i logen och äfven att efter tröskningen skaka halmen; en binder utanföre halmen i kärfvar. Af det, som tröskadt blifvit, tages först halmen, sedan gräfves bås, som bindes i knippor och sättes i halmlada; därpå mellanbås *(pehut)*, som förvaras i särdeles hus med kornhalmen och hafrehalmen, och ytterligare det finaste bås, som kommer från dryftan *(pohdin)*, som gömmes i agnhuset; därpå stampen, som här plär malas icke till bröd, utan åt boskapen, så agnarna *(akanat)* och sist säden efter kastningen. Säden kastas i logen med skofvel". I Stor Lojo [3]) „förrättas aftröskningen merändels af 7 personer uppå $^1/_2$ dag således: 2:ne sysselsättas att väggslå axen och kasta i logen, hvarest säden af 4 aftröskas och af en vändes, som tillika gör banden". Äfven det tavastländska tröskningssättet af råg beskrifves af *Lencqvist* [2]); han säger därom: „Till tröskning fordras 7 à 8 personer, af hvilka alla under detta arbete äro i jämn aktion som en maskin. Stannar en, så måste alla stanna. En ger ned

---

[1]) Lit. 80. III, 1777, sid. 532 o. följ. [2]) Lit. 106, 1775. [3]) Lit. 169, 1766, sid. 31.

sädesbanden ifrån kankorna, den andra slår i vägg, den tredje tar de väggslagna banden och breder dem ut i två rader på rigolfvet inemot dörren, den fjärde och den femte tröska med sina slagor, klappandes på den utbredda halmen. Så eländigt är här tröskningssättet, att mycken säd blir sittande i axen. De, som bruka en bred träklump, hvarpå en kvist är lämnad till handtag att tröska med, hvarmed kornet gemenligen tröskas, de tröska väl ut all slags säd. Den sjätte skakar den tröskade halmen och ger ut den åt den sjunde, som står utanför och binder den i kärfvar. Sedan tröskadt är, hjälpas alla dessa personer åt att med ett hvast, half alns (c. 0,3 m) långt huggjärn *(rautararstas)* hugga allt både gröfre och finare bås till hackelse åt hästar och boskapen; sedan kastas, och agnarna *(vihneet)* tagas samt stamp *(kerrot)* utom säden. Stampen ökas ofta medels det man hugger axen af från halmen, hvartill en särskild person brukas, som är den åttonde i rian". Det i Hauho[1]) brukliga sättet att tröska råg afvek från det nu anförda. Äfven därstädes användes 7 personer vid tröskandet, men arbetena voro fördelade på följande sätt: „1 person nedfäller den uppsatta säden från risparrarna och slår den i vägg, 1 afhugger axen med stampjärnet, 1 breder de afhuggna sädesbanden på rigolfvet i två rader, 2:ne personer tröska, hvartill brukas mest kvinfolk, 1 skakar säden ur halmen och tillika utföser den utanför ridörren åt en annan person, som den strax i vissa kärfvar sammanbinder och efter slutad tröskning i ladan bär". *Brovallius*[2]) berättar, att „i Tavastland afskiljes säden från agnarna med en handskofvel". Tröskningen i Satakunta försiggick enligt *Gadd*[3]) på följande sätt, som i flere afseenden är olika med de ofvan beskrifna: „I en rätt bygd ria kan uppsättas 9 à 10 lass säd att torkas, och där eldas sedan 3 à 4 dygn i ugnen, till dess säden blir så torr, att den kan tröskas. Sju personer fordras att rätt tröska en ria: 1 nedfäller den uppsatta säden från riåsarna och slår den i vägg, 1 breder sädesbanden på rigolfvet, 1 afhugger med stampjärnet axen, 2:ne tröska, 1 skakar säden ur halmen och utföser denna att bindas, 1 person sammanbinder den tröskade sädeshalmen utanför rigolfvet i vissa kärfvar. Detta arbete går som ett urvärk, alltjämt fort och får därvid säkert ingen dröla eller lätjas, utan måste hvar och en göra sin syssla. — — — På 4, högst 5 timmar kunna således med så mycket folk de insatta 9 à 10 lassen säd vara tröskade och halmen äfven i ladan inburen. Denna arbetsinrättning är den artigaste och bästa här i landet; tillskyndar ock landtmannen den förmån, att all dess gröda om hösten vid Michaelis tid redan är uttröskad och inbärgad. — — — Afkastningen plär vara 5, 6 till 6 ½ tunna (8,2—10,7 hl) af rian". I Kuopio län „nytjas klappträn i stället för slagor till sädens tröskning och blotta handen i stället för skofvel till kastning"[4]).

Varsädens tröskning och rensning utfördes enligt *Lencqvist*[5]) i södra Finland annorlunda än rågens. „Sedan kornet torkat i rian, häfves det i logen helt oordentligt och kommer massan att ligga på golfvet öfver en aln (c.

[1]) Lit 54, 1756. [2]) Lit. 71, 1744. [3]) Lit. 72, 1751. [4]) Lit. 44, 1792. [5]) Lit 106, 1775.

0,6 m) högt. Denna massa börjar sedan 4 till 6 personer att tröska, huggande af alla krafter med slagorna, då kornen falla mer ut. Det öfversta skakas då af, häfves ut från logen och gömmes i ett särskildt rum eller hus, hvilken halm om vintern hugges med bötslar till hackelse åt hästarna. Härmed kontinueras så länge, tills allt kornet fallit på botten, då allt bås sopas i drossen och kastas. I södra Finland brukas vid kastningen skofvel, men i norra delen af Tavastland (från Jämsä norrut) och i Savolaks kastas blott med näfven". I Hauho socken i Tavastland [1]) tillgick kornets och hafrens tröskning på något afvikande sätt: „6 à 8 personer behöfvas, allt som rian är stor eller liten till. Banden sättas öfver hela golfvet och ställas i lutning på hvarandra, som sedan partals med de till detta ändamål gjorda *varstat* på finska kallade eller träklubbor väl uttröskas. Efter hvarje tröskning, som sker tre särskilda resor, skakas, rensas och gnuggas säden ur halm och ax, hvarpå den åter tröskas och fortfares så länge, tills halmen blir väl ren. Halmen häfves under hvarje rensning utur rian och bindes i vissa kärfvar; men axen lämnas kvar på ett ställe i rian, hvilka efter några dagar blifva med stampjärn sönderhackade och stampade. Således kan en ria, hvartill blifvit insatta 10 à 12 lass säd, inom 5, högst 6 timmar vara uttröskad och äfven inom 6 timmar vara kastad, rensad och dryftad, samt så mycken säd åter insatt. Genom denna artiga inrättning och sädens snara uttröskning tillskyndas landtman den förmån, att all dess gröda till Michelsmessa, efter gamla stilen, är redan uttröskad och inbärgad". I nordliga Finland, t. ex. i Paltamo [2]), „går det med uttröskningen merändels ut till allhelgontiden och på svedjeländerna långt längre; för öfverbyggarne ligga ock spannmålsskylarna understundom hela året i skogen orörda".

Afkastningen af de olika sädesslagen. Angående detta förhållande lämnas af de olika författarne högst skiljaktiga uppgifter, hvilka dessutom alla meddelas i korntal af utsädet. Detta sätt att uppskatta afkastningen är emellertid fullkomligt oriktigt och vilseledande, då ju utsädet på en viss areal i hög grad varierar i de skilda landsdelarna, ja, till och med på olika gårdar och fält i samma socken. I följd häraf har jag i denna afhandling icke upptagit några dylika uppgifter. Härtill har jag dessutom haft ännu ett skäl, nämligen att en del författare af en eller annan orsak anfört så öfverdrifna tal, att de kunna jämföras endast med de högsta skördeuppgifter från jordens fruktbaraste trakter. Såsom exempel på dylika alldeles otroliga notiser må här endast anföras följande af *Mennander* i *Svenska Vetenskaps-Akademins Handlingar för år 1742* [3]) publicerade uppgifter, hvilka hänföra sig till skörden från svedjeländer: „När växten vill lyckas, lönar det arbetet otroligen mödan, så att man merendels får 30 à 40 dubbelt. Exempel gifvas ock, att man inbärgat 100, ja 150:de kornet. Mig är af trovärdigt folk berättat, att 1697 en bonde i Paltamo och Polonkijärvi sått 10 tunnor råg, och uppskurit 2,000. Af hvilken spannmål ännu 1718 några

[1]) Lit. 54, 1756. [2]) Lit. 49, 1754. [3]) Lit. 131, 1742.

skylar skola stått i skogen orörda, dem de s. k. kivikaner eller sissar då uttröskat". Angående dylika öfverdrifna notiser uttalar sig en af 1700-talets märkligaste författare på landtbrukets område, *Lencqvist*[1]), på följande sätt: „Jag vill ej läna öronen åt storskrytares och förslagsmakares prat, som tala om en äring af 15:de, 20:de, ja, 30:de kornet, hvilket går ut på konstladt åkerbruk. Antingen är en sådan vinst inbillad, — — — eller ock är det sådant kink därmed, att det ej lönar mödan, eller en viss tillfällighet, som ej alltid träffar in eller kan ställas i värket". Hvad beträffar afkastningen må därföre blott citeras *Gadds* uttalande[2]), att „vinterrågen är af nästan dubbelt större äring emot vårrågen, sommarhvetet har drygare korn än vinterhvetet, Gumriks- eller det tvåradiga kornet öker sig mest i spann; bråkornet är af minsta afkastning".

Sädesbodar förekommo till och med på de flesta allmogegårdar. *Gadd*[3]) beskrifver „finska bondens sädesbodar" på följande sätt: „I anseende till byggnaden äro dessa mest fria från möss och råttor. De uppbyggas uppå fasta, starka stolpar till par alnar (c. 1,2 m) upp öfver jorden. Allmännast grundas en sådan sädesbod på 4 stolpar, en inunder hvart hörn af boden. Sedan öfvertäckas dessa grundstolpar med ett rundt eller fyrkantigt stycke näfver eller en stenflisa, hvars öfre kanter sträcka sig ut till ett kvarter (15 cm) på alla sidor öfver stolparna, så att den kan hindra möss och råttor att klänga sig upp åt knutarna eller att kunna få borra sig fram igenom golfvet i sädesboden. Därpå bestrykas slika verticaliter på grundstolparna lagda stenflisor eller näfverstycken starkt med tjära, hvilket en eller annan gång om året förnyas, då äfven för tjärluktens skull mössen icke söka hemvist i slika sädesbodar. Framför boden brukas äfven till uppgång endast en lös trappa, hvilken hvarje gång man varit i sädesboden, borttages, emedan annars om den eller om af förseende endast en liten spjäla eller käpp, uppställd ifrån marken å bodväggen, kvarlämnas, få råttorna därigenom banad väg att klänga sig upp i sädesboden".

Den riade sädens stora värde var redan under 1700-talet erkänd. Härom yttrar sig t. ex. *Hassel*[4]) på följande karaktäristiska sätt: „Finska ritorra säden, när den är inlagd i goda och på torra ställen upplagda hus, kan i många år förvaras lika god och eger för den skull ett sådant invärtes och beständigt värde som andra ting, de af Riksens Ständers Banco anses som gällande emot penningar, och det är troligt, att järnstangen förr skall rosta i vågen, än finska säden skämmas i magasinet".

Stamp. Af de notiser, som ofvan meddelats om tröskningen, framgår, att man under nu ifrågavarande århundrade i olika landsdelar syntes lägga stor vikt vid att erhålla stamp, d. v. s. finhackade och malna ax-, agn- och halmdelar. Från södra Finland berättar *Lencqvist*[5]), att „stampen plär malas icke till bröd, utan åt boskapen", men i fattigare trakter af Nyland, t. ex. i Pernå[6]), var „stampekaka" vanlig. I Satakunta, Ruovesi soc-

[1]) Lit. 105, 1772. [2]) Lit. 80, III, 1777, sid. 494. [3]) Lit. 80, III, 1777, sid. 567. [4]) Lit. 51, 1751. [5]) Lit. 106, 1775. [6]) Lit. 36, 1750.

ken [1]), „måste en stor del äfven i goda år uti sitt bröd blanda stamp, agnar och furubark". Från Savolaks meddelar *Prosten Poppius* i Jockas [2]), att „fattigt folk brukar i mangel af annan spis torka och stampa halmen till mjöl och baka ibland annat mjöl". I nordliga Finland var stampbrödet likaledes högst vanligt. Så meddelas t. ex. från Pudasjärvi [3]), att „jämväl under goda år äro ⅔ af inbyggarne nödtvungna att till sin brödföda nytja stamp- och barkbröd". De nu nämda förhållandena kasta en sorglig belysning öfver jordbrukets ståndpunkt i landet under XVIII:de seklet.

Återblick. I anslutning till nu lämnade redogörelse måste åkerbruket under 1700-talet anses hafva varit af högst klen och primitiv beskaffenhet. *Rektor Juvelius* [4]), som berest landet i kors och tvärs, säger också, att „Finland är ett stort och härligt land, men ligger på många orter i mycken vanrykt". ***Det primitiva åkerbruket var fortfarande allena härskande å landets åkrar, hvilket tydligast manifesterar sig uti förhållandet, att brännkulturen allt ännu var vanlig vid upptagning af nyåker, äfvensom uti gödselns olämpliga behandling och användning samt åkerns dåliga afdikning och bristfulla bearbetning. Ansatser till bättre metoder funnos visserligen, men framträdde ytterst sällan.***

[1]) Lit. 112, 1782. [2]) Lit. 133, 1746. [3]) Lit. 108, 1776. [4]) Lit. 90, 1773.

TREDJE AFDELNINGEN.

Jordbrukets primitiva metoder under XIX:de seklet.

Nyodlingsseklet. Det primitiva jordbruket har behöft många århundraden för att slå rot i vårt land. Redan Finlands fullständiga kolonisering af jordbrukande inbyggare tog flere sekler i anspråk, så att det egentligen var först under XVIII:de århundradet, som uppbrytning af odlingsmark i större skala egde rum öfverallt i landet. Detta sekel kan därför också framför andra kallas *uppbrytningsseklet.* Ännu vid denna tid var det primitiva jordbruket ensamt rådande i Finland, medan det rationella jordbruket knappast framträdt ens i teoretiska hugskott, än mindre vunnit någon nämnvärd plats i praktiken. Helt annorlunda har saken gestaltat sig under XIX:de århundradet. Visserligen voro jordbruksförhållandena under detta sekels första årtionde fullkomligt identiska med dem, som herskade under det föregående århundradet, och visserligen hämmades landets utveckling under ifrågavarande årtionde af ett förödande och utmattande krig, men redan från och med det efterföljande årtiondet och allt intill våra dagar har landets uppodling försiggått i så stor skala, att vi med allt skäl kunna benämna det XIX:de seklet: *nyodlingsseklet.* I alla landsdelar hafva odlingarna utvidgats, nya åkrar hafva tagits under kultur, och de primitiva jordbruksmetoderna hafva i vidaste kretsar fått gifva rum för mera rationella. Jordbrukarne lämna således nu vid vårt århundrades slut landet i betydligt bättre odling, än de mottogo det vid seklets början. Observeras måste dock, att om än det nya århundradets, det XX:de seklets jordbrukare, taga i arf ett jämförelsevis uppodladt land, de dock hafva de största jordbruksuppgifter sig förelagda, i det de böra gifva stadga och djup åt den förhandenvarande kulturen. Sedan nu förkulturens dagar småningom äro förbi, kan själfva det egentliga odlandet vidtaga, något, som i en del trakter redan inträffat och å flertalet orter under den närmaste framtiden skall inträffa samt å andra ännu en tid låter vänta på sig. Det XX:de århundradet kommer i vårt land antagligen till en början att göra skäl för namnet *odlingsseklet,* men vi skola hoppas, att det snart nog skall visa sig kunna med all rätt framställa anspråk på att kallas också *djupkulturens sekel.*

Det primitiva jordbruket, hvilket, såsom redan anförts, under det innevarande århundradet mer och mer fått gifva vika för det rationella, har emellertid äfven det alltmera utbildat sig. I vissa fall — t. ex. vid en del af kärrbruks- och åkerbruksmetoderna — har det småningom omedelbart uppgått uti det rationella genom att tillbörligen modifiera sina metoder, i andra fall — t. ex. vid svedjebruket — har det sökt lämpa sig efter de nya förhållandena, men därvid dock slutligen kommit till korta, medan i yttermera andra fall — t. ex. vid kyttlandsbruket och vissa former af svedjebruket — de primitiva metoderna visat sig totalt sakna hvarje förmåga af

utveckling och modernisering och därför utan vidare fått gifva vika och upphöra. Tilläggas bör dock, att det finnes aflägsna bygder i vårt land, där det primitiva jordbruket ännu vid det XIX:de seklets slut är ensamt herskande; dock äro dessa områden jämförelsevis små och begränsade.

Jordbruket vid seklets början. Odlingsförhållandena vid XIX:de seklets början finna vi i korthet karaktäriserade uti *Djurbergs „Beskrifning om Svea rike“*, IV:de bandet [1]). „Vidsträckta skogar finnas allenast uti de aflägsna trakterna uti nordöstra och östra delarna af landet, ty vid sjökusten har skogen blifvit ganska medtagen dels genom uppodlingar och dels genom vedhuggning och försel till Stockholm. Ett omåttligt svedjande, oklokt tjärbrännande och den uti vissa orter brukliga, fördärfliga brädförsäljningen hafva ock mycket bidragit till dess förminskning; hvartill kommer läkterhygge, lysstickors eller s. k. pärtors nytjande i stället för ljus samt skogseldar. — — — Af sädesarter äro råg och korn de, som äro mest brukliga; en stor del af rågen sås på svedjeland. Något blandsäd och hafre nytjas jämväl till säde. Här i landet brukas rior att torka säden uti, hvarigenom nästan all finsk råg är ganska torr eller s. k. ritorr, och kan således med mycken fördel förvaras. — — — Lin, hampa och humle planteras till husbehof, äfvenså tobak på åtskilliga ställen. Uti Satakunta och Tavastland idkas den mesta lin- och hampplanteringen. Gräsväxten är i allmänhet förträfflig. — — — Allmogens förnämsta näringsfång äro åkerbruk och boskapsskötsel. Åkerbruk idkas förnämligast uti södra delarna af landet och uti de trakter, som ligga vid sjökusten, ty i inre delen af landet är svedjebruk ännu mycket gängse. Boskapsskötseln drifves med mycken fördel, emedan ängarna bära ymnigt gräs, och mulbetet är kostligt“.

En delvis förstörd statistisk jordbruksenquête i början af XIX:de seklet. Såsom en efterdyning af de landtbruksekonomiska intressena och arbetena vid Åbo universitet under 1700-talets senare hälft kan man karaktärisera de sträfvanden att erhålla en jordbruksstatistik inom landet, hvilka under K. F. Hushållningssällskapets egid sattes i gång af sällskapets dåvarande sekreterare, *Professor C. C. Böcker*. Denna märkliga person, som på mer än ett område inom landtbruket lämnat minnesvärda spår efter sig, planlade en storartad, statistisk enquête och kringsände frågoark till en stor mängd personer rundt kring landet, främst till alla länsmän och präster, samt emottog äfven svar från så godt som alla. Det sålunda samlade, dyrbara materialet till erhållande af kännedom om jordbruket på 1820 och 1830-talen rönte emellertid många vidriga öden, tills det slutligen uti ofullständigt skick hamnade uti Statsarkivet. I detta arkiv har jag varit i tillfälle att taga kännedom om denna s. k. Böckerska samling, och kommer jag i det efterföljande att ofta citera den samma. Numera erhållas därifrån någorlunda fullständiga notiser endast om jordbruket uti Kuopio, S:t Michels och Wiborgs län. Notiserna om kärrbruket sträcka sig dock äfven till öfriga län.

---

[1]) Lit. 161, 1808, sid. 29 o. följ.

Kap. I. Svedjebruket.

Svedjebrukets spridning inom landet vid seklets början var synnerligen stor, i det att detta primitiva odlingssätt anträffades i alla delar af landet. Påtagligt är dock, att svedjebruket var på återgång uti landets södra hälft, och att det samma särskildt vid kusterna i hög grad minskats, men lika påtagligt är, att det i östra Finland ännu var stadt i utveckling, och att det där intog allt större och större område. *Djurberg*[1]) ger rätt upplysande meddelanden om svedjebrukets tillstånd i de olika delarna af landet under nu ifrågavarande tid. I Åbo län förekom enligt denna författare svedjebruk till och med på Åland, och i Tavastehus län[2]) „tillgår härmed i synnerhet i norra delen af länet nog oordentligt; dels fälles därtill utan skilfäng den bästa och gröfsta skogen, än ock huggas dessa svedjor allmännast på bärgaktig och stenrösig mark, där skogen aldrig mera kan återväxa". Angående Kymmenegårds län anföres[3]), att „svedjebruk idkas mycket uti norra delen af länet". Också inom Wasa län[4]) var svedjebruket allmänt. „I de trakter af detta län, hvilka ligga närmare hafvet, nytjas svedjebruket endast till markens uppodling, men längre inåt landet emot Savolaks bibehålles det ännu öfverallt". „De bebyggare i Uleåborgs län[5]), hvilka bo invid hafskusten, idka ett tämligen fördelaktigt åkerbruk, då däremot de upp i landet boende nytja svedjande". I Kuopio län[6]) är „boskapsskötsel allmogens förnämsta yrke och därnäst svedjebruk, hvilket idkas med drift, emedan åkrarna till mesta delen äro små och otillräckliga. — — — I sydvästra delen af Karelen har svedjande varit allmogens nästan endaste landtbruk".

Svedjebrukets spridning under 1820- och 1830-talen. Den ofvanomtalade Böckerska enquêten ger vid handen, att svedjebruket var mycket vanligt uti Kuopio, S:t Michels och Wiborgs län. Notiserna om de öfriga länen hafva gått förlorade. I Kuopio läns olika socknar skördades från sveder af rågen 25 à 65 %, af korn 5—50 % och af hafre 13—100 %. Karelens nedre härad (Kides, Bräkylä, Kesälaks, Ilomants, Eno, Tohmajärvi, Kihtelysvaara och Pelgjärvi socknar) utmärkte sig särskildt för ett vidlyftigt svedjebruk, i det att 40—65 % af den skördade rågen och 60—90 % af hafren erhöllos från sveder; korn odlades därstädes jämförelsevis litet i sved. Att antecknas förtjänar också, att 50 % af rågen och 100 % af hafren i Leppävirta socken odlades å sveder, medan allt korn därstädes kultiverades uti åker. Hvad S:t Michels län beträffar, skördades här från sveder en stor del af rågen; i norra och östra delarna mera än i de västra (resp. c. 50 % och c. 25 % af hela skörden). Kornet odlades merendels i åker, medan hafren mest kultiverades å sveder; uppgifterna angående hafren variera betydligt till och

[1]) Lit. 161, sid. 157. [2]) Lit. 161, sid. 198. [3]) Lit. 161, sid. 300. [4]) Lit. 161, sid. 357. [5]) Lit. 161, sid. 420. [6]) Lit. 161, sid. 486 och 522.

med inom ett och samma härad, hvilket påtagligen blottar en af enquêtens svaga punkter. Från S:t Michels härad anföres sålunda, att all hafre inom Kristina socken odlas i åker, medan i grannsocknarna, S:t Michel och Hirvensalmi, 60 % och 75 % af hafren uppgifvas odlas i sveder. Inom Wiborgs län är svedjebruket synbarligen ej så betydande som i de anförda länen. Endast från två socknar (Nykyrka och Kuolemajärvi) omtalas kornodling å sved. Hvad rågodlingen å sved beträffar, är den minst betydande i Kymmene härad; i det öfriga länet varierar denna odling, i det svedjerågen utgör från 15—60 % af hela rågskörden. I spridda socknar var hafrekulturen å sved obetydlig, i andra åter mera betydande; skörden å sved varierade från 0—85 % af hela hafreskörden.

Svedjebrukets spridning under 1850-talet. Under detta årtionde förklaras svedjebruket hafva varit „af någon betydelse endast i Karelen och Savolaks“.[1]) Att det dock äfven i Tavastland och i Satakunta kunde intaga en betydande plats inom vissa socknar, ses af nedanstående statistik.

Enligt en år 1851 gjord beräkning förhöll sig afkastningen från svedjemarkerna till den från åkern och kärrländerna sålunda:

I Tavastehus län,	Sääksmäki	socken	—	såsom	1	till	100
	Kalvola	„	—	„	1	„	40
	Wånå	„	—	„	1	„	10
	Loppis	„	—	„	1	„	6
I S:t Michels län,	Korpilaks	„	—	„	5	„	6
	Puumala	„	—	„	1	„	1
	Kristina	„	—	„	1	„	1
	Jorois	„	—	„	4	„	5
	Jockas	„	—	„	5	„	4
	Kangasniemi	„	—	„	4	„	5
	Sulkava	„	—	„	3	„	8
	Kerimäki	„	—	„	3	„	8
	Sääminge	„	—	„	3	„	8
	Gustaf Adolfs	„	—	„	1	„	3
I Wiborgs län,	Säkkijärvi	„	—	„	1	„	3
	Luumäki	„	—	„	1	„	2
	Parikkala	„	—	„	1	„	1
I Kuopio län,	Pielisjärvi	„	—	„	1	„	2
	Nurmes	„	—	„	1	„	2
	Pielavesi	„	—	„	1	„	2
	Tohmajärvi	„	—	„	1	„	1
	Kesälaks	„	—	„	3	„	5
	Pelgjärvi	„	—	„	3	„	5
	Kides	„	—	„	2	„	5

[1]) Lit. 181, sid. 24.

I Kuopio län,	Rautalampi socken	—	såsom 1	till	3
	Libelits „	—	„ 1	„	4
	Kuopio „	—	„ 1	„	4

Svedjebrukets utbredning i landet under 1860-talet. Hvad beträffar den förra hälften af detta årtionde, anföres uti sammandraget[1]) af guvernörernas årsberättelser, att det urgamla svedjebruket, som öfver hufvud håller på att minskas, ännu öfvas uti mindre odlade delar af landet; i synnerhet förekommer detta odlingssätt i tämligen stor utsträckning hos allmogen i Kuopio läns östra och Wiborgs läns norra och mellersta delar. Angående Kuopio län uppgifver *Gabriel Rein*[2]), att enligt hans beräkningar „svedjearean för länet skulle utgöra i rund summa vid pass 60,000 tunnland (c. 30,000 ha), och då hvarje sved enligt författningen får begagnas i två år, årsbehofvet af ny sved utgöra omkring 30,000 tunnland" (c. 15,000 ha).

Uti femårsberättelserna[3]) för perioden 1866—1870 lämna guvernörerna följande uttalanden om svedjebruket uti de olika länen. Guvernören i Nyland förbigår hela svedjebruket, men den i Åbo län framhåller, att „svedjebruk har, utom i afseende å ängsodling och till betesmarkernas förbättrande föga öfvats annorstädes än inom öfre Satakunta Öfredels härad; dock är detta sätt för odling äfvensom i allmänhet det så kallade kyttandet öfverallt inom länet i aftagande och har på många orter allaredan helt och hållet upphört". Guvernören i Tavastehus län förmenar, att „något svedjebruk idkas i länet icke allmänt och bedrifves endast för upphjälpande af fodertillgångarna och betesmarkernas förbättrande inom åkergärden, ängar och inhägnade hagar samt å därtill tjänlig skogsmark". Från Wiborgs län meddelar guvernören, att „i allmänhet kan sägas, att svedjandet, i synnerhet i södra delen af länet, något aftagit, och därmed är redan ett stort steg taget till en mera ordnad jordkulturs införande". Vidkommande svedjebruket i S:t Michels län anföres af guvernören i detta län, att „i den mån skogsmarkerna aftagit, storskiftet framgått och afslutats, samt jordbruket och kärrodlingen vunnit allt mera spridning, förenämda primitiva brukningssätt, svedjebruket, också gradvis aftagit samt närmat sig om ej sitt totala försvinnande så dock ett oskadligt minimum af tillvaro. Bland länets många ytterst stenfulla marker finnas sådana, där ett normalt jordbruk för närvarande måste anses omöjligt, och då sådana marker nästan uppfylla hela socknar, såsom Puumala, delar af Kristina, S:t Michels och Mäntyharju m. fl., så är det självfallet, att folket därstädes ännu vidhänger det gamla och åtminstone i deras ögon enda sättet för anskaffande af den behöfliga säden, och framför allt kreatursbetet. Då nu den tid nalkas, då det af Styrelsen medgifna, vidsträcktare svedjebruket i synnerhet å kronolägenheter blir underkastadt inskränkning, så befaras däraf, om inskränkningen skulle med stor stränghet genomföras, en tid af brist och elände för en stor del af hela

[1]) Lit. 176, sid. 2. [2]) Lit. 182, sid. 151. [3]) Lit. 171.

Savolaks; hvarför också jag för min del i underdånighet anser, att förändringen bör inträda småningom och med uppmärksammande af folkets vanor och oundvikliga behof samt naturnödvändigheten. Jag är också öfvertygad om att svedjebruket, som redan befinner sig uti ett fortsatt aftagande, på detta sätt bäst skall, inom ej alltför lång tid, upphöra att vara liksom ett Kains märke för hela Savolaks". Från Kuopio län framhåller guvernören „det glädjande resultat, att idkandet af denna primitiva jordkultur åtminstone är i aftagande". Vid början af 1860-talet angifves af samma auktoritet, att svederna upptaga i länet en areal af 2,250 ha, hvaremot de under åren 1866 till 1870 utgjorde resp. 1,985 ha, 1,890 ha, 1,740 ha, 1,720 ha och 1,242 ha, uppgifter, som väl knappast äro exakta, men dock åskådliggöra vederbörandes uppfattning af svedjebrukets tillbakagång. „Och har man skäl till den förhoppning, att detta slags jordbruksmetod fortsätteligen aftager, i samma mån allmogen kommer till insikt af den större fördel, som i ett väl ordnadt åkerbruk förefinnes. För närvarande har dock svedjebruket talrika försvarare, synnerligast inom Karelska andelen af länet, där detta bebrukningssätt mer än annorstädes förekommer. Om äfven på sin höjd kan medgifvas, att det samma, i anseende till inskränktare tillgång på lämpliga betesmarker, i viss mån ännu kan hafva sitt berättigande, så är dock att önska och hoppas, att enär med utgången af år 1872 den tid infaller, då de medgifvanden, som i afseende å svedjebruket uti H. K. Majestäts Nådiga bref af d. 26 Januari 1853 lämnats länets innevånare, upphöra, större uppmärksamhet än härintills egnas åt de skogbevuxna dalgångarnas odling och de vårdslösade ängsmarkernas rödjning". Guvernören i Wasa län anmäler, att „svedjebruk förekommer endast i Laukkas härad samt Keuru, Virdois och Etseri socknar af Kuortane härad". Angående svedjebruket i Uleåborgs län meddelar detta läns guvernör, att „svedjebruket är icke tillåtet och idkas icke häller inom länet, om man undantager enstaka fall af olofligt svedjande uti ödemarkerna af Pudasjärvi, Kuusamo, Suomussalmi och Kuhmoniemi socknar".

Svedjebrukets spridning under 1870-talet. Under femårsperioden 1871—1875 var svedjebruket fortfarande stadt på återgång uti största delen af landet. Några märkliga notiser om detta odlingssätt föreligga emellertid uti guvernörernas femårsberättelser [1]), hvarför här måste anföras följande citat från dem. Guvernören i Nylands län anmärker om svedjebruket, att „det samma uti större delen af länet antingen alldeles upphört eller märkbart aftagit, så att det samma numera allenast förekommer inom inhägnade ängar. Undantag härifrån göra: norra delen af Ittis socken, Nurmijärvi, Sibbo, Nummis och Pusula kommuner, hvarest det samma i något större utsträckning idkas, och Wichtis socken jämte Pyhäjärvi kapell, hvilkas länsmän anmäla, att „svedjebruket därstädes bedrifves med fördel". Såvidt under förefallande resor genom de norra delarna af länet kunnat observeras, idkas svedjebru-

---

[1]) Lit. 172.

ket härstädes vida allmännare än i Uleåborgs läns aflägsnaste ödemarker, hvarför kronobetjäningen upprepade gånger blifvit anbefald att ställa de felande under tilltal. Dessa rättegångar hafva dock icke haft åsyftad värkan, emedan de tilltalade i de flesta fall af både under- och öfverrätter blifvit frikända, då förevändningen, att bränningen värkstälts inom „rätter beteshage", alltid förebragts, om än marken varit huru stenbunden som hälst. Äfven i skärgården är svedjandet icke sällsynt och här ännu farligare än högre upp i landet, emedan det tillika förstör fiskens lekplatser, och skogen har svårare att återväxa. Med den erfarenhet, som härintills vunnits, synes det därför icke vara möjligt att stäfja svedjandet på därtill olämplig mark, med mindre än att skärpta lagbestämningar häremot utfärdas". Jordbruksenquêten i Nylands län år 1876 [1]) ger vid handen, att „detta primitiva brukningssätt ännu idkas tämligen allmänt i flere kommuner, såsom i Iittis, Sibbo, Sjundeå, Lojo, Karislojo, Nummis, Pusula, Wichtis och Pyhäjärvi. Å åtskilliga lägenheter i sistnämda kommun erhölls inemot en tredjedel af hela rågskörden från svedjemarkerna. Dock stiger för länet i sin helhet afkastningen från svederna icke ens till 1 procent af hela spannmålsproduktionen, ett förhållande, som ådagalägger, att svedjebruket, om än tämligen allmänt, dock för det mesta bedrifves i ett ganska begränsadt omfång". Guvernören i Åbo län säger: „Svedjebruket har nästan helt och hållet upphört, sedan en allmännare omtanke för hushållningen med skogarna gjort sig gällande". I Tavastehus län „idkas svedjebruket i allmänhet icke inom länet i vidsträcktare mån, och det förekommer hufvudsakligast i länets norra och östra delar, men äfven där inskränker sig svedjandet mest till åkergärden, ängar och beteshagar, och mera sparsamt idkas sådant å därtill tjänlig skogsmark". Hvad Wiborgs län ankommer, omtalas, att „svedjebruket aldrig å skattelägenheterna inom länet idkats i den betydande omfattning som å kronolägenheterna, ur det skäl att kronohemmansboarne, hvilka gemenligen varit alltför utarmade eller håglösa att hålla ett tillräckligt antal kreatur, som de dessutom måstat befara skola gå i betalning för deras gälder, städse i svedjebruket funnit den enda utvägen att fylla den brist på brödföda, som deras snäfva, öppna åkertäppor medfört". Från S:t Michels län skrifver guvernören, att „svedjebruket, detta i Savolaks med befolkningens vanliga seghet vidhallna förvärfsmedel, aftager väl år ifrån år något, men lärer, då det samma äfven bland förståndigare jordegare finner försvarare, ej fås att upphöra, innan åkerbruket och husdjursskötseln framskrida". I savolaksiska delar af detta län [2]) minskas svedjebruket i allmänhet, men det finnes dock socknar, där svedjebruket så godt som ohäjdadt fortgår, i det att skörden från svedjemarken utgör 20 à 40 % af hela årsskörden". Socknar, som i synnerhet bero af svedjebruket, äro: Heinävesi, Puumala, Kerimäki, Pieksämäki och Haukivuori". Guvernören i Kuopio län omtalar, att „allmänt vitsordas svedjebrukets gradvisa aftagande, om ock tro-

[1]) Lit. 180. [2]) Lit. 183. I, 1885, sid. 5.

ligtvis en längre följd af år lärer förgå, innan det samma kan, i sin nuvarande irrationella form, upphöra; tvärtom torde det samma tills vidare ej blott tolereras, utan i många fall anses nödvändigt. Det kan här ej lämnas oanmärkt, att norra Karelens, likaså vissa delar af Savolaks', ypperliga gräsmarker och rikliga smörtillgång, hvaraf vinsten tilltager år för år, oftast härröra från ett svedjebruk, som dessutom har häfd och vana för sig samt därigenom blifvit befolkningen kärt". I Wasa län „idkas svedjande ganska allmänt i Laukkas härad samt i Keuru, Wirdois och Etseri socknar af Kuortane härad, äfvensom i mindre mån i Soini och Lehtimäki kapeller af nyssnämda härad. I Wiitasaari och Kivijärvi socknar af Laukkas härad har det märkligen aftagit, sedan hågen för kärrodlingar mera vaknat". Angående svedjebruket i Uleåborgs län anför detta läns guvernör kort om godt: „svedjebruk förekommer nästan alls ej inom länet".

Femårsperioden 1876—1880 visar, hvad svedjebruket beträffar, föga olikheter mot den föregående perioden. Svedjebruket förekommer enligt guvernörernas femårsberättelser [1]) fortfarande i alla län, dock endast obetydligt i Nylands, Abo och Björneborgs, Tavastehus, Wasa och Uleåborgs län. Det säges, att „svedjebruket inskränker sig, där det samma förekommer, mest till ängs- och betesodling". Äfven i Wiborgs län har „det fördärfliga svedjandet betydligt minskats dels till följd af vunnen insikt om dess skadlighet och otillförlitlighet dels till följd af jordstyckningen". I Kuopio län „fortfara svedjeodlingarna, ehuru måhända i ringare omfång än tillförene, och torde de icke häller i den närmaste framtiden fås att helt och hållet upphöra".

Svedjebrukets spridning under 1880-talet. Under detta årtionde fortgår svedjebrukets minskning uti olika delar af landet. De officiela berättelserna [2]) intyga till och med, att „svedjebruket inskränkes betydligt i Wiborgs län genom den långt drifna jordstyckningen och de små egorna". I S:t Michels och Kuopio län, „där lägenheterna öfver hufvud taget hafva betydligt vidsträcktare marker, förekom svedjebruket däremot ännu ganska allmänt, hälst spannmålsafkastningen från de inskränkta åkrarna icke motsvarar behofvet, och kärrodlingarna åter, i följd af därmed förenade större kostnader och mera arbete, ske jämförelsevis sparsamt". *Prosten Ilvonen* intygar år 1887 [3]), att „svedjebruket i karelska delen af Kuopio län levererar i medeltal hvarje fjärde deg till årets bröd; i Ilomants och till dels uti Eno socknar motsvarar svedjeskörden $^2/_3$ af åkerns skörd". Att det vid denna tid också i Wasa läns östliga delar förekom ett märkligt svedjebruk, intygas af *O. W. Wadenstjerna* och *R. Jack* år 1888 [3]), i det de bland annat betona, att „man uti Wiitasaari, Pihtipudas och Kivijärvi ännu finner utbredt det kära svedjebruket; till en fjärdedel, ja, till och med till hälften i förhållande till åkrarna odlas säd å svederna".

[1]) Lit. 173. [2]) Lit. 174 och 175. [3]) Lit. 183, III, sid. 6.

Svedjebrukets utbredning i landet vid början af 1890-talet. Angående detta förhållande anför *Herlin*[1]) år 1891, att „svedjebruket kan sägas hafva fullkomligt upphört i Egentliga Finland, västra och södra Österbotten samt Lappland, i hvilken sistnämda landsdel svedjebruk knappast någonsin egt rum. I Nyland och Satakunta är svedjebruket i vissa delar tämligen vanligt, i andra delar blott tillfälligt; dock i betydligt öfvervägande grad öfvergifvet. I vissa delar af Tavastland och östra Österbotten redan allmännare samt i Savolaks och Karelen allmänt. I allmänhet kan man således se, att svedjebruket aftager från öster åt väster och är allmännare i glesare befolkade trakter, än där en tätare befolkning är bosatt. Vidare finner man, att där en större tillgång på skog är rådande, redan t. ex. i socknars och byars utkanter, där tvekar man mindre att åt lågorna uppoffra någon del af sin, såsom det tyckes öfverflödiga, skog för att ur askan erhålla en eller annan skörd".

År 1893 intygar *Warén*[2]), att svedjebruket i Kuortane härads södra socknar i Wasa län är „synnerligen allmänt; det finnes t. ex. i Pihlajavesi och Multia hela byar, uti hvilka mer än hälften af den årliga sädesskörden erhålles från sveder".

Svedjebrukets spridning vid seklets slut. Under nu ifrågavarande århundrade har svedjebruket aftagit uti en stor del af landet. Dock finnes ännu vid seklets slut en förvånansvärdt stor region, där det tämligen flitigt användes. Den nyaste undersökningen om svedjebrukets spridning i landet utfördes år 1894 af *Societas pro Fauna et Flora Fennica,* och har *Prof. Fr. Elfving*[3]) däröfver sammanstält följande allmänna utlåtande: „Ännu i dag idkas svedjebruk i större eller mindre utsträckning i en stor del af Finland söder om 64°. I kustlandskapen Nyland, Egentliga Finland, Satakunta och Österbotten är visserligen svedjandet för det mesta alldeles okändt eller ock af ganska ringa betydelse, men i största delen af landskapen Tavastland, Savolaks och Karelen är detta primitiva jordbruk ännu landssed". *Elfving* har å en karta angifvit „den ungefärliga gränsen för svedjandet eller rättare det sammanhängande område af vårt land, inom hvilket svedjebruk ännu bedrifves". Denna gräns börjar något öster om Fredrikshamn, löper åt nordväst till närheten af Heinola samt vidare till Längelmäki och därpå norrut till Ruovesi, hvarifrån den böjer sig i båge mot nordost i riktning mot Sotkamo, där den vänder sig rakt mot öster och passerar landets gräns ungefär vid Miinala bärgen. Angående denna gräns uttalar sig *Elfving* sålunda: „Sveder brännas mångenstädes väster om denna gräns, men icke allmänt inom större områden, så vidt jag kunnat finna. Innanför gränsen åter bedrifves svedjebruk i olika grad: i en del kommuner svedjas häjdlöst, i andra mycket litet. Får man tro de till Statistiska byrån inlämnade uppgifterna skulle år 1893 skörden från sveder, uttryckt i procent af hela skördebeloppet, stigit till följande värden: 80 % i Ilomants, 63 % i

[1]) Lit. 177. [2]) Lit. 183, V. [3]) Lit. 146, 1897, sid. 13 o. följ.

Soanlaks, 56 % i Korpiselkä, 43 % i Mäntyharju, 36 % i Heinävesi, 27 % i Enonkoski, 23 % i Savonranta, 22 % i Salmis, 20 % i Hirvensalmi, 17 % i Suojärvi, 15 % i Heinola, 14 % i Kerimäki, 20 % i Hirvensalmi, 13 % i Juuka, 12 % i Uurais, Sulkava, Tuusniemi och Rautavaara. En linie från Heinola till Sordavala afskiljer af svedjeområdet en sydlig del, inom hvilken svedjandet redan är sällsynt eller åtminstone bedrifves i alldeles liten skala. Det samma torde för resten vara fallet i många nordligare trakter, och öfver hufvud taget förljudes det från de flesta håll, att under senare år svedjandet minskats. — — — Den angitna gränsen markerar icke något skarpt afbrott; väster om upphör svedjandet småningom, erhållande en mer tillfällig karaktär. Det finnes dock utanför den ett område, där brännandet och odlandet af sved ännu ganska regelbundet, sannolikt dock mest af mindre jordbrukare, bedrifves, nämligen de skogiga trakter, som från gränsen mellan Nyland, Egentliga Finland och Tavastland sträcka sig mot Tavastehus: Suomusjärvi, Pusula, Loppis, Rengo, Kalvola. I närheten af detta oansenliga svedjecentrum finner man ännu svaga tillstymmelser till svedjebruk. Det är icke okändt i Karislojo (å Karkali gifvas årligen 5 kappland jord åt sytningshjon att svedja), Sammatti (några svedjor finnas), Nummis, Kisko, Bromarf, Bjerno. Likaså i Lojo (å en del allmogelägenheter bränner man årligen små skogslappar), Wichtis, Pyhäjärvi (undantagsvis i mindre skala i socknens utkanter), Sjundeå (år 1896 å en lägenhet), Kyrkslätt (här och där, men af mindre ytvidd), Esbo (tillfälligtvis svedjas någon afvärkad backe), Mäntsälä (undantagsvis i ringa skala). — — — På Åland och i hela Egentliga Finland har svedjandet, där sådant undantagsvis eger rum, en så tillfällig karaktär, att det utan stort fel kan sägas alls icke förekomma därstädes; i Finby bebrukades sveder allmänt för omkring 20 år sedan, men numera nästan ej alls. Det samma är fallet i västra Satakunta. I Lempälä inleder svedjande undantagsvis nyodling. Kring Tavastkyrovattnen kvarlefver det ännu i smått; någon gång, ehuru ytterst sällan, svedjas skogsmark, som blifvit grundligen afvärkad; i Wiljakkala svedjas något mer; i Parkano begagnas svedjebruk obetydligt. I landskapets östra delar tilltar svedjandet. Vid Aurejärvi i Kuru brännes sved vid så godt som hvarje gård enligt D:r *A. O. Kihlman*. — — — I det egentliga Österbotten förekommer svedjande alls icke. (I Perho brändes år 1894 efter en lång paus sved å en gård; i Soini äro svederna små och sällsynta); någon gång kan man få se en backstugusittare så rofvor efter skogseld (Ilmola). I Sotkamo finnes jämförelsevis mycket svedjebruk; i Paltamo och Hyrynsalmi alls icke; i Puolango numera i ringa grad; i Suomussalmi å få lägenheter. Pudasjärvi: svedjebruk var för 50—60 år sedan ännu tämligen allmänt, men torde icke numera förekomma. Simo: en och annan liten sved finnes, på hvilken rofvor odlas. Kuusamo: sveder bebrukas numera endast tillfälligtvis".

Orsakerna till svedjebrukets aftagande. Såsom af här meddelade notiser om svedjebrukets spridning under olika perioder af det nu ifrågavarande seklet framgår, har detta odlingssätt i hög grad blifvit inskränkt under

århundradets lopp. Orsakerna till denna tillbakagång äro mångahanda; dock i allmänhet de samma, som redan äro anförda vid redogörelsen för samma fenomen under 1700-talet. Det lönar alltså icke mödan att här änyo relatera dem. Dock bör pointeras att följande orsaker spelat främsta rollen vid svedjebrukets inskränkning: 1) *Stigande yrkesbildning hos jordbrukarne*, hvilken kom dem att alltmera vända sin håg till åkerbruket; 2) *Bristen på lämplig svedjeskog;* 3) *Skogens ökade värde äfven i aflägsnare bygder af landet;* 4) *Det allmännare införda storskiftet*, ty före dettas införande „hade de flesta jordbrukare 2 och 3 gånger mera råg i sveder än i åker“.

Studier angående svedjebruket. Svedjebruket har, såsom vi sett, under sista delen af innevarande århundrade sin hufvudsakliga förekomst i landets östliga delar; uti en mängd socknar i denna landsdel är man ännu i tillfälle att studera detta odlingssätt i dess så att säga uråldriga former. Ingående studier af detta ämne har jag gjort dels i Jorois, Pieksämäki, Jäppilä, Suonenjoki, Heinävesi, Jockas, Rantasalmi, Kerimäki, Puumala och Nilsiä socknar i mellersta och norra Savolaks, dels i Savitaipale och Klemis socknar i södra Savolaks, dels i Rautavaara, Libelits och Bräkylä socknar i Karelen, äfvensom i Tammela, Wesilaks och Nastola socknar i Tavastland. Under resor i andra delar af landet har jag också gjort anteckningar angående svedjebruket. Af de socknebeskrifningar [1]) jag å etnografiska museet varit i tillfälle att anlita (se företalet och literaturförteckningen, N:o 138), hafva särskildt de, som behandla Kajana härad i Uleåborgs län och Nurmis socken i Kuopio län varit upplysande och fullständiga hvad svedjebruket beträffar. Jämförelsevis uttömmande redogörelser för detta odlingssätt föreligga äfven från Karstula och Loppis socknar i Tavastland. I den tryckta literaturen äro notiserna om svedjebruket synnerligen ofullständiga. Där annorlunda icke särskildt angifves, gälla beskrifningarna och uppgifterna främst tiden från 1860 till 1897. Mina egna observationer äro mest gjorda under tiden 1880—1897.

Svedjebrukets ändamål var, såsom redan anförts, under de tidigare århundradena i främsta rummet att anskaffa brödföda åt landets innevånare och var detta äfven till största delen fallet under XIX:de seklets första hälft. Ju mera emellertid åker- och kärrbruket vunno spridning och stadga i landet, och ju större vikt boskapen erhöll i och för gödselproduktionen eller senare för mjölkproduktionen, desto mera förändrades äfven svedjebrukets ändamål, i det att man med detta odlingssätt främst började afse erhållandet af gräs dels till afmäjande dels till afbetning. Dessutom ville man förstöra barrskogen och gynna löfskogens uppkomst. Att detta omslag

[1]) Till dessa socknebeskrifningar hänvisas i det följande genom att antingen i texten eller inom parentes på hvarje ställe socknens namn angifves. En stor mängd af de i socknebeskrifningarna ingående notiserna har jag dels personligen dels genom brefväxling dels på andra sätt kunnat kontrollera. Där det förekommer ett namn på en socken, från hvilken icke socknebeskrifning föreligger, är den vidstående observationen att tillskrifvas mig, i händelse icke annan källa angifves.

hvad ändamålet beträffar skulle gifva upphof till förändrade metoder vid svedjandet, är naturligt.

Olika slag af svedjebruk. Vid beskrifvandet af de olika svedjesätten under XVIII:de seklet kunde jag särskilja tvänne olika grupper bland dem, nämligen 1) *de, som användas på s. k. jungfrulig jord*, och 2) *de, som förekomma å redan förut svedjad jord*. Äfven för det nu föreliggande århundradets svedjesätt kan denna indelning bibehallas. I början af detta sekel herskade ju i landet fullkomligt samma ekonomiska förhållanden som under 1700-talet, hvarjämte jordbruksmetoderna undergått jämförelsevis obetydliga förändringar. Bägge de ofvananförda hufvudformerna af svedjebruk voro därför mycket allmänna i det innevarande seklets första årtionden, men redan under medlet däraf aftogo de till den förstnämda gruppen hörande svedjebruksmetoderna i hög grad, och nu vid seklets slut förekomma de blott på enstaka ställen i landet. Orsaken till denna starka minskning är helt naturlig: svedjebruken å jungfrulig mark, de s. k. svedjefallen, blifva småningom så godt som omöjliga i landet, redan därför att större delen af jorden redan blifvit antingen svedjad eller på annat sätt tagen i anspråk eller också anses omöjlig för ifrågavarande odlingssätt. Dessutom afsågo ju svedjefallen blott och bart producerandet af säd, något, som nu alltmera åhvälfves åkrarna och kärrbruken allena. Men under det alltså de s. k. svedjefallen redan vid seklets midt blifvit undantagsföreteelser, voro de andra slagen af svedjebruk fortfarande i oförminskad användning i vissa delar af landet, och märker man vid jämförelse med de från XVIII:de seklet omtalade, s. k. vanliga svederna och kornsvederna, att konsten att odla sved betydligt utbildats.

1. **De svedjebruk, som användas på s. k. jungfrulig jord, svedjefallen,** förekommo ännu så sent som vid seklets midt uti vissa socknar i norra Karelen och nordöstra Savolaks och uppträdde där allt fortfarande i hela sin imponerande storlek och omfattning. Af de skildringar vi ega af dessa 1800-talets svedjefall, kunna vi i många fall sluta till hurudana förhållandena i äldre tider varit i vida delar af vårt land.

Den, som för ett par decennier sedan färdades i de ofvannämda trakterna, kunde ej undgå att höra talas om *de stora bolagssvederna* [1]) eller *de stora släktsvederna* [2]), hvilka ända långt in i XIX:de seklet förefunnos i dessa öde näjder uppe på landtryggen. Emellan de bebodda trakterna i norr (Sotkamo) och i söder (Nilsiä, Rautavaara, Nurmes) lågo ofantliga vidder af skogbevuxna åsar och höjder. I dessa djupa skogar, som i början och till dels äfven i midten af detta århundrade ännu voro öde och så godt som folktomma, växte en jungfrulig vegetation af uråldriga furor, granar och björkar, och det var här de — såvidt jag erfarit — sista stora, gammaldags bolagssvederna förekommo. Dessa sveder kunde vara belägna många mil från gårdarna, och ofta voro flere, ända till 10 à 12 gårdar intressenter i samma sved. Författaren af sockneberättelsen för Nurmes [3]) omtalar, att de olika

[1]) *Suuret yhtiöhuuhdat.* Nurmes. [2]) *Sukukunnan halmeet.* Pielavesi. [3]) Lit. 138.

gardarna kunde ingå i bolaget med 1, 2 eller flere „yxor“ [1]), d. v. s. andelar Samme författare tillägger, att denna benämning på andel öfvergått till andra områden; i Karelen skall det sålunda uti gamla kvarnbolag talas om att „N. N. eger i kvarnen en eller flere yxor“.

Huru stora de vidder voro, som behöfdes för dessa sveder, kan man göra sig en föreställning om, då man erfar, att ett dylikt bolag kunde i en enda sved så ut 15 à 20 tunnor (24 à 32 hl) råg med den glesa sådd, som å sveder är vanlig, och att samma bolag oftast hade flere sveder under uppbrytning och odling. En areal kunde befinna sig på uppbrytningsstadiet, en annan hade just blifvit bränd, en tredje bar sin första råg o. s. v. Om man också vet, att nya sveder icke upptogos hvarje år, så kan man dock förstå, att det behöfdes ofantligt stora vidder, för att de olika bolagens behof skulle blifva tillfredsstäldt. Ännu för ett par tiotal år sedan kunde man på ort och ställe få en tydlig bild af dessa äfven enligt nutida begrepp kolossala odlingar och med egna ögon öfvertyga sig om att också det primitiva jordbruket kunde antaga imponerande former.

Den ofvan citerade författaren från Nurmes [2]) ger en innehållsrik skildring af huru dessa stora bolagssveder upptogos och sköttes, hvarför jag här i korthet vill referera hans något utdragna framställning, här och där tilläggande uppgifter från mina egna, å ort och ställe gjorda anteckningar. En del notiser äro dessutom hämtade från beskrifningarna af Kajana härad och af Sotkamo socken [2]).

Tidigt om våren vandrade svedjekarlarne öfver skaren till dessa aflägsna sveder, där de hade arbete för hela sommaren, i det de upptogo nya och odlade gamla sveder. Dels på släde, dels — där det ej fanns vägar — på s. k. *ahkio* (en båtlik släde, som drogs fram öfver skaren af karlarne) medfördes vägkost och utsäde. Äfven under sommaren var man tvungen att transportera lifsmedel till svedjeplatserna, och skedde detta då vanligen på hästryggen. Då svederna brukades i flere år, lämnade man i allmänhet om hösten kvar utsäde till följande år. All den skördade säden tröskades vanligen i närheten af svederna i skogsrian [3]). Svedjefolket bodde i dessa rior eller i badstugor eller också i hyddor [4]), som täcktes med granbark och näfver. Badstugorna voro ibland mycket stora, så att en mängd personer fingo rum uti dem. För vägkosten fanns ofta en särskild bod, eller också förvarades maten upphängd i träden. Från gården hämtades bröd, grötmjöl samt smör till grötögat; endast sällan skickades kött och fisk till svedjeplatsen, ty fågel och fisk erhöllos vanligen i öfverflöd därborta i ödemarken. Surmjölk kunde ej transporteras så lång väg, men man brygde i stället åt arbetarne det hos vår allmoge vanliga, sura svagdrickat [5]). Äfven af björklake gjordes en god dryck [6]). Värst var det där borta i ödemarken,

[1]) *Kirveet.* [2]) Lit. 138. [3]) *Metsäriihi.* [4]) *Majat.* [5]) *Kalja.* [6]) Då beredningen af denna dryck torde vara mindre allmänt känd, vill jag i korthet efter olika källor beskrifva den samma: Af granbark göres en stor strut, som är vattentät. Denna placeras stadigt

när brödet tog slut, och när det ej häller på gården fanns så mycket däraf, att svedjefolket kunde erhålla nytt förråd. Då var man tvungen att taga t. o. m. omogen säd, torka den på eld och tröska den med händerna samt sedan hugga den till gryn med yxbettet och bereda gröt af dessa.

Om vårsommaren hade man det drygaste arbetet med nya sveder [1], om höstsommaren med gamla sveder [2]) och om hösten med tröskning.

Då man skulle påbörja ett svedjefall, var det första steget naturligtvis att utvälja en lämplig svedjeplats samt att abonnera den åt bolaget. Man sökte hälst upp gammal skog på den sydliga sluttningen af någon ås. Abonnerandet skedde så, att man högg märken [3] i träna rundt omkring platsen; till yttermera visso nedhöggos här och där några trän å gränslinien. Tre år ansågs ett dylikt abonnement gälla, och fick ingen under denna tid taga fältet i besittning, om också han, som märkt det, ej rörde därvid. Men om han ej före de trenne årens utgång grep sig an med svedens bearbetning, ansågs han hafva förlorat sin rätt därtill.

Det första arbetet vid en sveds uppbrytning var, att med kvistyxor [4] och vanliga yxor kvista mindre trän och borthugga buskarna. Detta gjordes första året om våren. Det andra året egde tränas nedhuggning rum, hvilken utfördes tidigt om våren på skaren, i följd hvaraf stubbarna blefvo mycket höga. Dylika nära 2 meter höga pelare af väldig diameter sågos ännu för ett par decennier sedan här och där å de gamla svedjefälten. En del stubbar hade på sidan stående, långa, spjälkta trästycken, hvilka påtagligen uppkommit sålunda, att träna, då de kastades omkull, ej gingo tvärt af, utan spjälktes å ena sidan. I Kajana kallades dessa spjälkta trästycken „*rusto*“. De största träna höggos ej ned, utan brukade man vanligen tidigt om våren skala dem något vid roten eller också vid samma tid förse dem med en ring af yxhugg rundt kring stammen, på det att de skulle dö ut och „icke onödigt utsuga jorden“. A en del orter hade man för sed att hugga de större träden „i veck“ [5], efter hvilken behandling de lätt fäldes af stormarna, om icke förr sa nästkommande höst. Alltid fick emellertid en hög, väldig fura, „örnfuran“ [6], stå orörd kvar på sveden. De träd, som nedhöggos, fäldes alltid åt samma håll; nedhuggningen började nederst i backen, och kastades de efterföljande träna alltid ned på de föregående, så att de alla lågo „som fiskfjäll“ radade öfver hvarandra. Hade man god tid, lyfte man de nedfälda tränas stubbändar upp på stubbarna, på det att träna bättre skulle torka. Först på fjärde sommaren brändes sveden; hela svedjebröstet [7]) an-

på en stubbända och fylles till största delen med björklake, i hvilken smulas mjukt, surt bröd till jäsningsväckare (*suurus, juuri*). På struten inpassas nu ett tätt slutande lock. Efter någon tid börjar laken att jäsa. Laken eller jäsningsväckaren ökas efter behag, och kan man sedan hela saftiden hafva en god och läskande dryck.

[1]) *Kasket.* [2]) *Huuhdat.* [3]) *Rastit.* [4]) *Kassara.* [5]) *Pykälöittiin.* [6]) *Kokkohonka.* [7]) *Rintamaa.*

tändes ofvan vinden. Själfva antändningen måste alltid försiggå med en viss försiktighet. Den skedde medelst brinnande näfverrullar, som instukkits i den klufna ändan af långa störar. Karlarne sprungo längs sveden och stucko eld på allt hvad de kommo öfver. Slutligen antändes också träna inne i sveden. Och då hela den väldiga massan brann i full fart, uppstego mäktiga rökmoln mot himmelen, och eldtungor slogo högt upp i luften, ibland antändande t. o. m. det höga örnträdets topp. Under allt detta hördes det dofva bullret från de väldiga flammorna och sprakandet från de brinnande, kådiga träden. Då sveden dessutom vanligen var belägen å en hög ås, så syntes röken och lågorna vida omkring. Ofta hände det, att också andra svedjebrukare begagnat sig af den lämpliga väderleken och antändt sina sveder, så att äfven från andra åsar liknande rökpelare uppstego. På en sådan dag var luften i vida näjder „full af rök, så att solen undanskymdes". Man kan lätt förstå, att folket „alltid med en vördnadsfull bäfvan gick till denna stora lek med elden", hvilken inom kort förvandlade svedens trän och buskar till förkolnade stockar och käflingar samt gjorde marken svart och äfven här och där förbrände dess öfre delar. Den svarta färgen förmildrades å en del ställen af askans gråhvita färg. Mången gång spred sig elden utöfver svedens råmärken, brände obarmhärtigt skogar och växande svedjefält samt förvandlade stora landsträckor till svarta moar. Storvärksträna i dessa uråldriga skogar öfverlefde dock oftast dessa „flygande fareldars" härjningar och afgafvo snart frön rundt omkring sig, hvarför redan inom en mansålder en starkt växande underskog vanligen skjutit upp på dylika platser.

Samma sommar, som bränningen försiggått, skedde svedens insåning i råg. Af elden möjligen ej förtärda träd och käflingar vidrördes icke, utan fingo ligga, där de lågo. I askan på den brända jorden utsåddes rågfröna; detta kallades att „så i bråte" [1]. Man sådde ytterst glest, så att „tre frön kommo under en näfversko". Rågsådden värkställdes alltid tidigt på höstsommaren. Såsom såningsvacka användes en stor, aflång näfverrifva. Vid sådden behöfde såningsmannen icke uppdraga åt sig särskilda såningstegar såsom på åkrarna, ty på den svarta svedjejorden syntes de utkastade fröna synnerligen klart. Någon inmyllning af rågkornen egde ej rum, utan fingo de gro i askan på jordytan, något, som i regeln lyckades förträffligt. Plantorna buskade sig starkt, och följande sommar sågs „guldgul säd" bland sotiga stubbar och svartnade stockar och grenar. Alla mina sagesmän prisa „de stora axen och de grofva fröna", som erhöllos från dessa sveder.

Gärdesgårdar förekommo aldrig vid dessa uti de fjärran skogsbygderna upptagna, stora sveder, emedan kreaturen aldrig gingo så långt från gårdarna.

Skörden var naturligtvis ytterst besvärlig och försiggick endast mykket langsamt bland svedens stubbar och stammar, hvarför man var tvun-

---

[1] *Kovioon kylväminen.*

gen att fortsätta med detta arbete långt in på aftnarna. För att möjliggöra detta under de mörka höstkvällarna skaffade man sig belysning på så sätt, att man spjälkte och klöf någon stor tjärstubbe och antände den, eller också lyftades en lös, brinnande tjärstubbe upp på någon hög sten eller trästubbe, hvarifrån denna ståtliga fackla lyste vida omkring i höstmörkret. Skörden gick förträffligt i detta mystiska eldsken. Rågstrånas afmäjande utfördes med skära. Hvarje rågband bildades af tre näfvar strån[1]; banden uppställdes i små skylar à 5—7 band[2], så att de fort torkade. Ibland fick säden en tid torka obunden och samlades då i knippen, som radades i skiftning på hvarandra på marken, förrän de bundos och uppställdes i skylar. Sedan banden i skylarna tillbörligen torkat, sammanfördes de i en stack[3], till hvilken de buros med sädesgaffel[4] en skyle i sänder.

Tröskningen skedde, såsom redan nämts, i skogsrian och säden transporterades vid vinterföre till gården, medan halmen fick multna i skogen. Ofta lämnades otröskade stackar kvar vid svedjemarken, och ansågs detta vara ett tecken på rikedom. Mången allmogeman blef värkligen också rik genom dessa stora sveder, i hvilka han egde flere „yxor", och man förlänade en sådan lycklig odlare namn af svedjekonung (se nedan).

Medan säden om hösten torkades i rian, sökte man, om väderleken var tjänlig, att få svedträna[5] samlade i högar[6]; en del mindre stubbar uppryektes med gräftor. De svarta trästammarna kvistades, aftoppades och höggos i mindre stycken, så att de lättare kunde rullas och lyftas i långa högar[7]. Hade vid svedens brännande icke svedda fläckar blifvit kvar å svedjeytan, förlades högarna företrädesvis till dessa ställen[8]. Denna rensning af sveden var i allmänhet ett tungt arbete, framför allt då odlingen var upptagen i gammal skog; därjämte var det ett osnygt arbete, då man alltid hade att göra med sotiga trän och bränd mark och dessutom ofta var tvungen att utföra rensningen t. o. m. i regnväder. Därföre brukade man också i dagligt tal om riktigt smutsiga personer säga: „I ären svarta som svedjedjäflar"[9]. Var hösten alltför ruskig, måste dock rödjningsarbetet uppskjutas till våren.

Sedan högarna tillbörligen torkat om våren, skedde svedens andra bränning, som också den måste företagas vid torr väderlek. Äfven detta arbete var tungt och tog flere dagar i anspråk, ty allt efter som högarna brunno, måste man med långa stakar lyfta upp deras botten och samla i hop bränderna. En stor del af stockarna blefvo dock äfven nu obrända och måste sammanföras till nya högar på steniga ställen eller vid svedens kanter.

Härefter hade sveden ett helt annat utseende, än da den första gången stod färdig att besås. Nu funnos där ju så godt som inga liggande trän, hvilkas kvistar och toppar hindrade arbetet, utan gick det betydligt lättare att utföra såningen, och rågfröna, som äfven nu utkastades på oplöjd mark,

---

[1]) *Kolmeraaksoiset lyhteet.* [2]) *Kärräskuhilas.* [3]) *Närte.* [4]) *Puuhanko.* [5]) *Ranteet.* [6]) *Kaski rovittiin.* [7]) *Roviot.* [8]) *Pälreet.* [9]) *Olette mustia kun huuhtapiruja.*

kunde t. o. m. inmyllas. Sistnämda arbete förrättades vanligen med risharf, ty „plog användes först i nyare tider å dessa stora sveder". I undantagsfall togs ännu en tredje rågskörd från dessa sveder, och ibland odlades där t. o. m. korn andra och tredje året; en dylik kornodling var dock mycket sällsynt, ty „förr i tiden odlades vårsäden i åker och rågen i sved". På mycket aflägsna, stora sveder såddes aldrig vårsäd.

I de trakter, där man på ifrågavarande slag af sveder någon gång odlade korn efter rågen, använde man enligt uppgiftre från Sotkamo följande förfaringssätt: Om vårvintern släpades allehanda kvistar och ris från angränsande skogar på skaren fram till sveden och utbreddes öfver den oplöjda rågstubben, så att fältet blef någorlunda täckt. Sedan snön smultit, och riset torkat, brändes detta äfvensom rågstubben, hvarigenom åt kornodlingen bereddes „aska[1]) till gödsling samt en fin och lucker jordyta". Härefter utsåddes kornet och inmyllades med harf.

Den nu skildrade formen af svedjefall afviker i väsentliga afseenden från de ofvan (se afdelning II) beskrifna, under XVIII:de seklet förekommande svedjefallen. Den skarpast framträdande olikheten är, att vid det nu refererade svedjefallet råg odlas flere år i rad, medan vid svedjefallen å 1700-talet endast en rågskörd togs från hvarje sved. Det är ögonskenligt, att skickligheten i svedjandets konst tillväxt, på samma gång som man lärt att starkare utsuga och bränna jorden. Från Kajana härad omtalas emellertid ett slag af svedjefall, som i vissa afseenden liknar de under XVIII:de århundradet använda. A svedjefallen i detta härad såddes rågen vanligen dock icke „i bråte", utan fick sveden efter första bränningen hvila i ro till följande vår, då svedträna uppsamlades och å nyo brändes. Därefter lades de kvarblifna bränderna i hög, hvarpå rågfröna insåddes och inmyllades med risharf. Endast en rågskörd togs, hvarefter sveden öfvergafs.

2. **De svedjebruk, som användes på förut svedjad jord,** hade, såsom redan påpekats, en större spridning i landet än svedjefallen. Jorden egde ju i allmänhet ej mera den stora fruktbarhet, hvarom våra förfäder talat, och man måste därför i större utsträckning begagna sig af andra metoder än de, som brukats på den jungfruliga jorden. I detta sammanhang bör äfven observeras, att den skog, som svedjades enligt svedjefallsmetoden, var betydligt mera frodig och tät samt gaf mera aska än de skogar, som uppväxt på redan svedjade ställen. I de sistnämda skogarna förekom t. o. m. öppna ställen, där ingen nämnvärd skogsvegetation funnit rotfäste. I följd af nu påpekade omständigheter var man också tvungen att allmännare betjäna sig af metoden att vid brännandet använda välterstockar för att få jorden tillbörligen svedd öfverallt. Skulle ej lagen trädt emellan och förbjudit begagnandet af dylika stockar, skulle de varit ännu allmännare, än hvad nu var fallet i trots af förbudet. Då jag nu går att framställa

[1]) *Kyren*. Sotkamo.

de olika slag af svedjebruk, som användas på förut svedjad jord, torde det leda till bästa öfversikt af ämnet, om de olika metoderna behandlas särskildt allt efter den kulturväxt, som först odlas å sveden. Den efterföljande skildringen gäller i hufvudsak svedjebruket å 1860-, 1870- och 1880-talen.

a. **Höstrågssveder.** Dessa äro dels de samma som vid redogörelsen för 1700-talets svedjebruk kallades vanliga sveder dels af dessa utvecklade former.

Valet af svedjeställe utfördes ofta med stor omsorg, men omständigheterna tvungo dock ofta nog svedjaren att bestämma sig för äfven mindre lämpliga fält. Hälst uppsöktes marker med löfskog, och var man nöjd, om i denna skog funnos alar, „ty då är jorden kraftig“ (Räisälä, Wederlaks m. fl.). Ju tjockare myllagret var, desto bättre. Vidare var af största vikt, att sveden anlades i en backsluttning mot söder, ty där försiggår snösmältningen snabbare, där framträder brodden tidigare och mognar säden hastigare än på t. ex. en nordlig sluttning. Det tyckes för öfrigt, som om det varit af största betydelse för alla slag af sveder, att marken var tillbörligen sluttande, så att ytvattnet och annat vatten lättare kunde afrinna; i regeln dikades nämligen ej jorden vid svedjebruk. Om en mindre, våt s. k. svacka förekom å den utsedda marken, användes den samma icke; i bästa fall försåg man dock svackan med ett mindre dike.

Rågsvedens huggning m. m. dyl. Sedan platsen var utsedd, vidtogo arbetena, såvida årstiden var lämplig härför. Innan själfva huggningen[1]) egde rum, kvistades träna, och buskarna borthöggos[2]) med kvistyxe. Detta utfördes vanligen sålunda, att kvinnorna och ungdomen gingo förut i skogen och kvistade träna, så högt de räckte, samt rödjade bort buskarna, hvarpå karlarna kommo efter med yxor och nedhöggo träna. Kvistningen skedde alltså vanligen strax före huggandet; i Loppis, Sotkamo och möjligen flere andra ställen kvistades dock träna redan om hösten, medan nedhuggningen värkställdes först om våren. På vissa orter t. ex. Sotkamo upptogos under kvistandet kullfallna trän, som befriades från grenar och toppar samt placerades i den riktning träna skulle komma att fällas. Tiden för själfva huggningens utförande[3]) var olika i skilda delar af landet. Dock gälde det som allmän regel, att detta arbete skulle ega rum om sommaren, då löfven på träna voro fullt utbildade. I de flesta socknar skedde det i juni. Så var t. ex. fallet uti Räisälä, Parikkala, Sordavala, Pelgjärvi, Nilsiä, Pielavesi, Savitaipale, Jockas, Jorois, Suonenjoki, Hollola, Rengo och Keuru, medan man uti Wederlaks, Norrmark och Sumiais hälst företog huggningen i juli månad samt i Askola och Lojo värkställde den under hösten. Uti Ummeljokitrakten fäldes löfskogen om hösten, men tallskogen oftast först under följande vinter. I Sotkamo nedhöggs tallskogen under vårvintern och löfsko-

[1]) *Kasken hakkuu, hakkaus*, Pieksämäki; *kaskenajo*, Puumala; *kaskeeminen*, Savitaipale; *kaskenperkuu*, Nilsiä. [2]) *Vesoiminen, kassaroiminen.* [3]) *Kasken kaataminen.*

gen något senare, sedan den erhållit fullt utbildade löf. Vanligen fäldes träna alla åt en sida och i god ordning. Undantag härifrån gåfvos dock. I Ummeljokitrakten t. ex. fingo träden falla huru som hälst, och i hela landet var sed att om skoglösa ställen förekommo inom svedjeområdet, låta träden falla in på dessa fläckar. Sidoträna fäldes alltid inåt sveden för att föröka den mindre eldfarliga zon, som vanligen anordnades rundt omkring platsen. Oftast fingo träna falla nedåt backens sluttning, men t. ex. i Askola var förhållandet alldeles det motsatta. I Pielavesi följde man den principen, att stubbändarna hälst skulle peka hemåt eller rättare åt det ställe i svedens gärdesgård, där ledet fanns, ty härigenom erhölls den fördelen, att då en del af träna släpades hem till ved, kommo stubbändarna på lassets framsida. A de flesta orter kvarlämnades här liksom vid svedjefallen på rot ett större trä, som kallades „*käenkukuntapuu*“ (gökens sångträ), „*linnunleväyspuu*“ (fågelns hviloträ), „*työsiökoivu*“ (svedens trä), „*linnunlaulupuu*“ (fågelns sångträ) o. d. Ofta borthöggos de nedre kvistarna å detta trä, för att elden vid svedens bränning ej så lätt skulle stiga upp i det samma; ej sällan observerade man, att härvid en tjock gren kvarlämnats, pekande hemåt. Uti sydöstra delen af Uleåborgs län, t. ex. i Lentiira, afhugger man de mindre träna i en sved ungefär 1 famn (c. 1,8 m) från marken. Dessa långa stubbar[1]) begagnas sedan till att uppställa rågbanden, så att de torka väl och fort. Under svedens nedhuggande hade karlarne alltid uppmärksamheten riktad på om något af träna skulle kunna användas vid redskaps- eller åkdonstillvärkningen. Lämpade sig träet t. ex. till en högaffel, till en plogstjärt eller dyl., så tillvaratogs det och skalades på i hvarje särskildt fall lämpligt sätt. Fann man, att någon gammal björk bar en stor masurknöl, som kunde urhalkas till grötfat, tillvaratogs den med största omsorg; likaså ansåg man sig hafva gjort ett godt fynd, om det befanns, att masurbjörken hade s. k. masursidor[2]), hvilka duga till yxskaft o. dyl. Sedan kvinnorna kvistat alla växande trän och buskar å sveden, sysselsatte de sig, medan karlarne nedhöggo träna, med att från de nyss nedfälda löfträna taga kvistar och sammanbinda dem antingen till badkvastar eller till knippor[3]), bestämda att om vintern användas till kreaturens, särskildt farens, foder. A några orter brukade kvinnorna taga näfver från björkar och placera det uti en klufven stubbända för att hafva antändningsmaterial färdigt, då sveden nästa sommar skulle brännas (Jorois). När sveden är nedhuggen, kallas sveden öfverallt på finska *kaski*.

Sedan nu skogens nedfällande på behörigt sätt försiggått, fick sveden vanligen ligga till sig[4]) till följande var, då de nedhuggna träna med kvistyxa[5]) kvistades och toppades[6]), i hvilket arbete äfven kvinnorna deltogo. Detta arbete utfördes enligt *J. Häyhä*[7]) i östra Finland på följande

[1]) *Lyhdekanto*. Sotkamo, Lentiira. [2]) *Nireräkylki*. Jorois. [3]) *Vihko*, *kerppu*, *kerpo*. [4]) *Hautua*. [5]) *Kassara*, *kassari* (Savolaks), *vesoin*, *vesuri* (Tavastland), *kärkö*. Savitaipale. [6]) *Karsiminen*. [7]) Lit. 185, sid. 132.

sätt: „Man började från svedens kant: de nedhuggna tränas grenar afhöggos noga, i det man först afhögg de grenar, som voro närmast rotändan och småningom avancerade mot toppen, hvilken till sist afhöggs. Sålunda kvistades hvarje större trä; endast de trän, som voro så små, att de ej kunde användas ens till gärdslen, kvarlämnades okvistade. — — — Då gårdsfolket såg de personer, som varit att kvista sveden, hemkomma, sotade de sina händer antingen i spiseln eller från grytorna och gjorde sig beredda att nedsvärta de från sveden kommande, ty ju bättre dessa blefvo sotade i ansiktena, desto bättre skulle sveden sedermera brinna. De äldre läta strax frivilligt sota sig, men de yngre, särskildt flickorna, flydde undan, hvarför ofta kapplöpningar och glada upptåg uppstodo". — Vid kvistandet spriddes de afhuggna grenarna och topparna vanligen jämnt öfver marken.

Den nu skildrade kvistningen skedde vanligen tidigt om våren; specielt var detta fallet i en stor mängd socknar i östra Finland. Talrika undantag från den allmänna regeln gåfvos dock. Så företogs i Vederlaks denna kvistning, först sedan vårsådden var gjord: i Ummeljoki, Sotkamo m. fl. orter egde den rum redan första sommaren, strax efter det träna blifvit fälda, och i Lojo om hösten, sedan löfven skrumpnat ihop. Uti Norrmark förekom alls ingen dylik kvistning af de nedfälda träna.

Rågsvedens bränning utfördes på två olika sätt, allt efter som det fanns mycket eller litet trän å sveden: i förra fallet skedde brännandet *a) utan välterstockar* och i senare fallet *b) med användande af välterstockar.* Äfven vid det förra sättets tillämpande såg man sig dock ofta nog tvungen att bruka vältring af brinnande trän, på det att marken skulle svedas öfverallt, men begagnade man sig då icke såsom i senare fallet af enkom till sveden släpade, större stockar, utan fingo svedens egna trän göra tjänst härvid. De tvänne olika bränningssätten, hvilka förekommo redan under 1700-talet och i korthet skildrats i afdelning II, behandlas här hvartdera för sig.

α. **Rågsvedens bränning utan användande af välterstockar**[1]) utfördes vanligen i slutet af juni eller förra hälften af juli. Var väderleken ogynnsam, kunde bränningen ske ännu senare; stundom såg man sig på grund af ihållande, olämpligt väder tvungen att öfvergifva sveden, som då blef en bråte[2]) (se nedan). Tallskog brändes vanligen något tidigare på sommaren, så att den lilla myllan skulle skyddas af i jorden kvarvarande fuktighet, men löfskogen, hvars jord vanligen är fuktigare, brändes senare. Och hade nu träna torkat å sveden, så att de på ytan lätt förkolades och kvistarna lätt brunno till aska, och innehade jorden den lämpliga fuktigheten, så att den ej brann för mycket och ej för litet, så grep man värket an. Till detta gick man emellertid alltid iklädd sina sämsta kläder. Karlarne hade en dålig mössa eller hatt, och skjortan hängde ned öfver byxorna. Kvinnorna uppträdde med en gammal duk på hufvudet; det långa linnet buro de utanpå den korta underkjolen. På fötterna hade alla näfver-, bast- eller träskor.

[1]) *Kasken kulona polttaminen,* Jorois; *kasken kulottaminen,* Urdiala, Hollola. [2]) *Rasi.*

Sådana äro ännu i dag de vanliga svedjekostymerna. Vidstående fotografiska afbildning (Plansch I) ger en föreställning om dräkterna och arbetet. Denna simpla och lätta kostym motiveras väl af svedjearbetets smutsighet äfvensom af att svedjeelden i förening med solen oftast åstadkommer en hetta, som tvingar arbetarne att bortkasta så många klädesplagg som möjligt. Kroppen måste dock så vidt möjligt öfverallt vara betäckt till skydd mot kringflygande gnistor. Framför allt hos kvinnorna ega dock ansiktet, händerna och benen intet skydd däremot. I Nurmes föredrog man åtminstone för någon tid sedan en sorts sandaler [1]) af näfver framför de vanliga näfverskorna [2]), ty uti dessa kunde gnistor o. dyl. inkomma, fastna och bränna foten, medan de däremot lätt kunde bortstrykas från näfversandalerna.

Till svedjefolkets utrustning hörde en mängd redskap: a) gräfta, b) spade, c) yxa, d) räfsa, e) ämbare samt f) stål och fnöske (om man ej betjänade sig af nymodigare elddon). Gräftan, som var en vanlig, bred gräfta, räfsan, spaden och yxan användes strax vid ankomsten till det för bränning bestämda området, till att från dettas närmaste omgifning flytta kvistar, mossa, ljung, blåbärsris och affall in på sveden, så att en c. 3,6 m bred, icke eldfarlig zon [3]) uppstod rundt kring densamma. Till yttermera visso försökte man bränna allt, som kunde brinna å denna zon; riktigt försiktiga svedjebrännare plöjde upp marken å den del däraf, som låg under vinden, för hvilket ändamål häst och gaffelplog medfördes till sveden (Savitaipale). Ej ens härefter var man dock färdig att antända sveden. För att med mera effekt kunna mota elden, om den skulle slippa utanför sveden i skogen — en zon af ofvan anfördt slag förekom på långt när ej alltid — måste man hafva i beredskap brandkvastar [4]), hvilka tillvärkades helt enkelt af smärre tallar eller granar, som kvistades så, att endast grenarna i toppen kvarblefvo. I Hollola och Keuru användes för ifrågavarande ändamål från gården medförda brandsuddar [5]), som voro gjorda af trasor, hängande i ena ändan af en stadig stör. Såväl med kvastarna som med de i vattenämbarna fuktade suddarna sopade man sedermera den i mossan krypande elden tillbaka in på det brunna området eller piskade den, så att den kväfdes. Ämbare och vatten användes jämförelsevis litet vid detta arbete. Af spaden begagnade man sig — utom såsom redan är nämdt vid åstadkommandet af den icke eldfarliga zonen omkring sveden — också för att gräfva smärre diken kring eldfarliga ställen äfvensom för att kasta fuktig mull på brinnande mossa och jord, så att elden kväfdes. Då större skogsbrand uppkommit från någon sved, sökte man genom moteldar hindra eldens framfart, men härtill behöfdes hjälp af från socknen uppbadadt folk, ty den fåtaliga svedjepersonalen kunde ej inlåta sig på så vidlyftiga arbeten. För

[1]) *Lötöt.* [2]) *Umpivirsut.* [3]) *Kulontie, kulonpolut.* [4]) *Hosa.* Jorois; *hoska,* Nilsiä; *limo,* Urdiala: *liukku,* Ummeljoki; *hakosuti,* Norrmark, Keuru. [5]) *Kulohuiskat.*

SVEDJEBRÄNNING I KARELEN.

FOT. AF I. K INHA.

ningom glida framåt, så att man på detta sätt slutligen öfverfor hela sveden. Detta arbete utfördes till största delen af kvinnor.

Helsidsbilden (Plansch I) ger en föreställning om huru ett dylikt arbete utfördes i Eno socken i Karelen. Detta arbete kallas på flere orter *viertäminen* (rullande) (Jorois, Bräkkylä, Keuru, Karstula, Loppis) eller *raahaileminen* (framforslande) (Vekkelaks). I Pieksämäki kallas detta: *poltaa tierettä*. Under detta framforslande af de brinnande träna måste svedjefolket särskildt gifva akt på de ställen å marken, hvilka förblifvit oberörda af elden, då den först flög öfver sveden. Dessa fläckar [1]) kunde ofta vara rätt stora å sveder, som inneslöto ställen med ringa skog; det fordrades då påpasslighet och skicklighet af folket, så att elden bibehöll tillräcklig styrka under hela den tid man passerade dessa fläckar, där inga brinnande trän förekommo, som skulle kunnat gifva ny kraft åt elden. Efter detta arbetes slutförande var sveden jämnsvart öfverallt och kallades ej mera *kaski*, utan *palo* (bränd sved).

β. **Rågsvedens bränning med användande af välterstock** [2]) förekom på sveder med liten skog eller å större skoglösa fält inom svederna. Vid nedhuggningen af sveden såg man lätt, om den borde brännas enligt det nyss beskrifna sättet eller enligt det nu ifrågavarande, och hade att rätta sig därefter. Då man kommit till den slutsats, att bränningen borde ske medels användande af välterstockar [3]), måste man under vintern anskaffa sig lämpliga sadana och släpa dem till platsen. Företrädesvis brukades härtill på rot torkade gran- eller tallstammar; stundom hade man för sed att skala nedhuggna, friska granstammar, hvilka tidigt på vintern släpades till sveden och där uppstäldes i korsvis anordnade högar [4]). I skogen höggos välterstockarna uti stycken af 5 à 6 yxskafts längd, och borde de i lilländan mäta åtminstone 12 à 20 cm i diameter. Högarna anlades å svedens högst belägna delar. På varen före svedens antändande togos därifrån eller från någon närliggande skog långa trän af mindre diameter, hvilka med c. 3,5 meters mellanrum radades parallelt med hvarandra utöfver hela den bara delen af sveden samt i den riktning elden och vältrandet skulle gå. I vinkelrät riktning mot dessa underslagsträn [5]) placerades sedan välterstokkarna i högar af 5 à 6 st. längs med ena sidan af det fält, som skulle brännas. Högarna, som lågo ända vid ända, öfverhöljdes därpå med ris och dyl., hvilket antändes, hvarigenom välterstockarna började att brinna. Sedan jorden under högarna blifvit i tillbörlig grad svedd, drogos de på underslagsträna framåt med tillhjälp af s. k. svedjekrokar, hvilka närmare skola

[1]) *Karrapäät*, Jorois; *tierapaikat*, Parikkala; *pälreet*, Suonenjoki; *rasipäät*, Sumiais; *raakapäät*, Hollola; *piellokset*, Pieksämäki; *piellospäät*, Karstula. [2]) *Kasken viertäminen*. [3]) *Seunat*, Jorois, Karstula; *seunapölkyt*, Jockas; *voriopuut*, Hirvensalmi; *sienat*, Nurmes. [4]) *Ristikot*, Hollola, Karstula. [5]) *Niskaset*, Jorois; *niskapuut*, Urdiala; *aluspuut*, Hirvensalmi; *rannepuut*, Keuru; *jolut*, Nastola; *telat*, Pieksämäki; *hiulat*, Savitaipale.

beskrifvas på tal om vid svedjebruket använda redskap. Där man icke försett sig med dylika krokar, skuffade man, så godt sig göra lät, välterstockarna framåt med björkstörar[1]) af c. 2,7 m:s längd; dessa störar gjordes af friska trän, som befriades från kvistar, hvässades något i ena ändan och jämnades i den andra, så att ett godt handtag bildades. Karlarne stodo i midten af arbetarskaran och kvinnorna på sidorna (Hirvensalmi). Folket utförde arbetet partals, så att hvarje välterstockhög framflyttades af två personer. Ett par hade alltid flere högar att sköta; medan en hög fördes framåt, brunno de andra och svedde marken. Man kan lätt föreställa sig, att detta var ett tungt arbete, då det — i sig självt ansträngande — måste utföras i eldens omedelbara närhet, bland rök och gnistor. De brinnande högarna framflyttades småningom öfver hela fältet, medan barn och åldringar samlade och antände efterblifna käflingar och ris på smärre fläckar, som all möda till trots icke under vältrandet blifvit tillbörligen svedda. Slutligen må anmärkas, att folket, som sysslade med svedjebränning, dagligen gick i badstugan såsom ännu i dag är fallet. — Hade svedjejorden brunnit för djupt, sades det i Nilsiä, att det var en förstörd sved[2]), hvilken gaf ett par goda skördar, men å hvilken sedermera ej i mannaminne växte vare sig trän eller annat.

Rågsvedens rensning[3]) egde vanligen rum dagen efter bränningen. Karlarne begynte då samla längre trästammar till gärdesgården samt uppföra den samma, medan kvinnorna öfvertogo den öfriga delen af rensningen. Käflingarna[4]) antingen hopades på ännu osvedda ställen och uppbrändes där eller kastades utom sveden eller placerades på stenar o. dyl., medan stammarna antingen användes vid gärdesgårdens uppförande eller fördes utom svedjeområdet eller också lades i särskilda högar[5]) inom det samma. Funnos större stenar på sveden, samlades trästammarna antingen på eller emot dem och uppställdes vanligen att stå med rotändan nedåt och toppändan högt i vädret. Från Askola omtalas dock, att rotändan vändes upp i vädret, för att stammarna vid bortsläpningen om vintern lättare skulle kunna fås i släden. Orsaken hvarför man i allmänhet ville hafva träna att på ett eller annat sätt stå upp i vädret, var, att man på så sätt lättare kunde finna dem om vintern i snön, och dessutom äfven att de i denna upprätta ställning torkade bättre. En annan fördel var, att man kunde plöja nära stenen under stammarnas i vädret resta ändar. Å en del orter brukade man, också då inga lämpligen höga stenar förekommo inom svedjeområdet, på ett eller annat sätt anordna stammarna så, att de blefvo upplyftade från marken. Ett mykket vanligt sätt var att ofvanom en stubbe uppställa två starka störar, som

---

[1]) *Viertokanki,* Pelgjärvi, Nurmes, Klemis, Savitaipale; *palokanki,* Hirvensalmi, Sordavala. [2]) *Nilelle palanut kaski.* [3]) *Palon rovitseminen,* Hollola, Jorois, Klemis; *palon rovioiminen,* Kajana; *palon rovitsu,* Sotkamo. [4]) *Keküleet,* Pelgjärvi, Jorois; *kapulat,* Klemis, Loppis; *telat,* Loppis, Hollola, Sumiais, Rengo; *rangat,* Askola, Loppis, Lojo; *ruotepuut,* Sahalaks; *ranteet,* Sotkamo. [5]) *Röykkö,* Sordavala; *röykkiö,* Jorois; *röykky,* Parikkala; *telaläjä,* Pieksämäki; *koko,* Savitaipale, Askola; *rijo,* Sotkamo.

ombundos med en bastant vidja. Denna inrättning kallades korsfot[1]. Å denna korsfot lades nu stammarnas ena ända, medan den andra hvilade på marken. En äfvenledes vanlig inrättning var följande: Man anordnade i närheten af hvarandra tvänne korsfötter af anförd konstruktion och placerade tvärs öfver korsen en stark stam[2]. På denna stör upplyftades sedan stammarnas ena ända. Någon gång arrangerades saken på ett litet mera inveckladt sätt. Såsom exempel härå må anföras, att man i Klemis uppförde ett särskildt underlag för träden[3]; detta upptimrades af större svedjeträn, som lades flere hvarf på hvarandra. Denna botten hade två knutar och tre sidor; dess höjd berodde af längden hos de stammar, som skulle uppresas däremot. Ju längre dessa stammar voro, desto högre måste underlaget blifva, ty man ville upptaga så litet jord som möjligt, och ploghästen måste alltid kunna gå under stammarnas i vädret stående ändar nära intill den upptimrade ställningen.

Rågsvedernas gärdesgårdar[4] förfärdigades, såsom redan anfördt, af karlarne någon dag efter brännandet. De liknade andra sveders gärdesgårdar och skola senare omtalas under särskild rubrik: hägnader.

Rågsvedens bearbetning efter bränningen[5] uteblef vanligen helt och hållet i sydliga delarna af vårt land, t. ex. i Wederlaks, Ummeljoki, Askola, Urdiala, Akkas, Kylmäkoski, Lojo, Norrmark. Det ansågs där nödvändigt, att sveden fick i ro ligga till sig[6]. I mellersta och norra Finland egde däremot allmänt en plöjning af den brända rågsveden rum före insåningen. I de flesta socknar skedde detta strax efter brännandet (Parikkala, Sortavala, Savitaipale, Pelgjärvi, Jockas, Suonenjoki, Jorois, Hollola), men i en del andra plöjdes först närmare rågsådden (Sotkamo, Puumala, Nastola). I Pielavesi, Nilsiä, Hirvensalmi, Loppis m. fl. orter förekom vanligen ej någon ordentlig plöjning före sådden, utan brukade man endast på öppna sveder eller på sådana delar af dem, där blåsten kunde borthvirfla askan, utföra en gles och ofullständig plöjning[7] för att sålunda något inmylla askan. De redskap, som användes vid svedjejordens bearbetning före sådden, voro fullkomligt de samma, som begagnades vid svedjearbetena under XVIII:de seklet. Dock hafva de då vanliga gaffelplogarna m. fl. bildat nya former, för hvilka jag senare skall redogöra. Gaffelplogen är vid nu ifrågavarande bearbetning hufvudredskapet. Plogkarlen går något krokig bakom plogen, uppbär den samma med båda händerna och lyfter den lätt öfver stenar, stubbar, rötter o. dyl. Svedjejorden får i allmänhet aldrig plöjas djupt, utan bör jordytan endast rifvas; någon vändning däraf åsyftas icke. Viktigt är äfven, att farorna gå tätt intill hvarandra, så att ingen obruten jord[8] kvarstår mellan dem. Jag har flere gånger sett en rågsved misslyckas, därför att man vid jordytans uppbrytning icke följt regeln: plöj sveden grundt, men tätt. Detta plöjnings-

[1] *Ristijalka, sijanjalka,* Jorois; *mannijalka.* Loppis. [2] *Telapuu.* Savitaipale; *kannikeseiväs.* Sahalaks. [3] *Ko'on pohja.* Klemis. [4] *Paloaidat.* [5] *Palon kyntäminen.* Jorois; *palon kesääminen.* Savitaipale. Loppis, Klemis. [6] *Hautua.* [7] *Valekyntö.* [8] *Piellos.*

arbete är för öfrigt mycket tålamodspröfvande såväl för plogkarlen som för hästen. Bokstafligen vid hvarje steg möter plogen ett hinder, som antingen tvingar karlen att höja plogen eller förmår hästen att stanna. Man vet ej hvad man mest skall beundra, mannens långmodighet eller dragarens, där de i solhettan långsamt och saktmodigt vandra fram öfver svedens ojämna, steniga och rotuppfylda yta, omsvärmade af flugor, bromsar o. dyl. Skulle någondera, karlen eller hästen, förifra sig, så skulle ovilkorligen följden blifva, att plogen skulle fastna under någon sten eller rot och gå sönder. Oaktadt jag varit närvarande vid otaliga sveders plöjning, har jag emellertid ännu aldrig sett, att något dylikt skulle inträffat. Att detta arbete emellertid sätter plöjarens tålamod på ett synnerligen svårt prof, kan slutas däraf, att han oupphörligt ropar och skriker åt hästen. Redan på långt håll hör man därför från sveden: *Ptru! kas tuota! Nåh! Sekös perkele! Likivako! Likemmäksi! Ylösrako! Ptru, takaisin! Käänny! Elkös vedä* m. fl. mer eller mindre otåliga utrop. Där man med största omsorg bedref jordens bearbetning, användes efter plöjningen antingen gräfta eller harf, men framhållas bör, att detta förekom blott ytterst sällan. Från Savitaipale anföres, att „ibland, då jordklumpar uppstiga vid plöjandet, måste kvinnorna gräfta dem sönder med gräfta". Äfven i Suonenjoki begagnades, enligt hvad jag sett, någon gång gräftan på svedjelandet, men ansågs det där vara en skam för plöjaren, att något sådant behöfdes. Han hade i så fall, menade man, plöjt allt för ojämnt. Något oftare användes harfven på rågsveden, i det man t. ex. i Jorois, Jockas, Pelgjärvi och Wederlaks därmed bearbetade jorden efter plöjningen och före sådden. Vid detta arbete brukades naturligtvis blott en kvistharf. I största delen af landet förekom emellertid ej alls någon harfning på rågsved. Efter svedens bearbetning eller — där ingen bearbetning egde rum — efter dess rensning lämnades gärdesgårdens led fortfarande öppet, så att kreaturen kunde gå in på sveden och förtära de nya trä- och busktelningar samt de unga örter, som småningom spirade upp därstädes.

Rågsvedens insåning förrättades samma höst antingen på obruten jordyta eller i plöjd (harfvad) jord. Hade ormbunkar, trätelningar och andra plantor uppkommit och förblifvit orörda af kreaturen, rycktes de upp för hand eller afskuros med skära eller ock fingo de ostörda utveckla sig. Det sist anförda förekom ofta. Då man anlagt rågsveden i gammal skog, såddes rågen tidigare, än om sveden anordnats i yngre skog, särskildt i löfskog. Vanligen företogs sådden mellan 20 juli och 15 augusti; oftast Jakobitiden! Själfva såningen utfördes med ena handen, och hade såningsmannen säden uti en vacka, som uppbars med en rem och styrdes med vänstra handen, medan han sådde med den högra. Skedde sådden nära gården, bestod vackan antingen af trä eller flätad näfver; ofta var kanten gjord af asp och bottnen af tall eller näfver. Var sveden belägen längre bort från gården, betjänade man sig vid sådden af en för tillfället gjord, bastant näfverrifva. Å vissa orter brukade man redan före sådden till ledning för så-

SVEDJEPLÖJNING I SAVOLAKS.

FOT. 1893 AF G. GROTENFELT.

mig om, är emellertid ifrågavarande metod känd i såväl östra som västra Finland.

b. **Rotrågsveder**[1]) förekommo under 1860—1880-talen hufvudsakligast i Tavastland, hvilket landskap redan under XVIII:de seklet uppgifves såsom varande centrum för denna odling i vårt land. Meddelanden om rotrågsveder föreligga från Urdiala, Akkas, Kylmäkoski, Tammela, Padasjoki, Sahalaks samt från Lojo och Norrmark. Odlingen af denna rågsort kunde anordnas på tre olika sätt: a) rotråg, ensam odlad, b) rotråg, odlad tillsammans med rofvor och c) rotråg, odlad jämte korn. Af dessa trenne sätt var det under b) rubricerade det allmännaste vid den nyss anförda tiden. Då rotråg odlades i sved, vare sig på det första eller andra af de ofvan uppräknade sätten, bereddes sveden i hufvudsak som för odling af höstråg. Dock undvek man alltid hälst grofskog, när man valde plats för rotrågssved, och likaså drog man sig för att odla rotråg uti fuktig, lågt belägen jord. I fall rotrågens odling skedde tillsammans med korn, så gälde vid svedens beredning samma principer, som tillämpades vid kornsveder. Sveden brändes på sätt ofvan vid tal om höstrågsvederna är beskrifvet. Jorden plöjdes aldrig före sådden, hvilken ifall rotrågen odlades ensam, skedde först i slutet af juli, men hvilken om rotrågen förekom tillsammans med någon annan växt, utfördes strax efter bränningen, alltså i juni månad. Vidare måste vid odlingen af rotråg iakttagas, att den icke fick utsås för tätt. „Ett stop på kapplandet“ var det gifna måttet. Då man sådde så glest, var det nödvändigt, att efter såningsmannen gick en särskild person, som utstakade gränsen för det redan besådda området. Han benämdes såningstegens utstakare[2]) och hade under armen en hel hop gröna kvistar, som han nedstack i jorden längs nyssnämda gräns. Rotrågens inmyllande skedde oftast med kvistharf, men kunde äfven, då den odlades enbart, utföras med gaffelplog. Med harfven körde man vanligen två gånger öfver hvarje ställe. I de fall, då rotrågen odlades tillsammans med rofvor, såddes den vanligen midsommartiden strax efter bränningen, och rofvorna något senare, hälst Kiliansdagen, den 8 juli. Då rofvorna om hösten skördades, voro rågplantorna ännu klena och mycket glest spridda, men redan samma höst började de att buska sig, och följande vår fortgick förgreningen vid rothalsen, så att det ofta uppkom flere tiotal halmstrån från ett och samma frö. Axen voro vanligen rätt stora, hvarför dessa rågsveder ofta kunde lämna goda skördar. Liknande var förhållandet, då rotrågen odlades tillsammans med korn. Emedan man var tvungen att så rotrågen och kornet tidigt — hälst i början af juni —, voro rågplantorna visserligen om hösten, då kornet skördades, så långa, att de „kommo i skäran“, men det oaktadt buskade de sig efteråt förträffligt och gåfvo under lämpliga förhållanden en god skörd. En

[1]) *Juurushuuhta*, Lojo; *juureishalme*, Jorois. — *Juurusruis*, *juuruiset*, Lojo, Urdiala, Kylmäkoski; *juureiset*, *juurteiset*, Jorois, Padasjoki; *ruisjuurekset*, Sahalaks; *huhtiaiset*, Norrmark.
[2]) *Sitkaimen pistäjä*.

på detta sätt odlad „sved är mycket fördelaktig, emedan den ger två skördar med en bearbetning“, berättas det från Padasjoki. Detta odlingssätt prisades också i Sahalaks.

c. **Vårrågsveder**[1]) voro i mellersta Savolaks (Jorois, Pieksämäki m. fl. socknar) under början af detta århundrade allmännare än under 1860—1880-talen, och under 1890-talet har jag förgäfves sökt erhålla vårrågsutsäde från dessa trakter. Äfven i södra Karelen odlades vårrågsveder under seklets början. År 1824 berättar Prosten *I. I. Stråhlman*[2]), att i „Walkjärvi socken sås sommarråg å torra moar i sveder“. *Elfving*[3]) omtalar, att vårråg på 1890-talet odlas, om än blott i liten skala, uti vida delar af vårt land, men han angifver icke huruvida den uppträder å sveder. Enligt mig tillgängliga uppgifter förekommo vårrågsveder under 1860—1880-talen åtminstone uti Jorois, Pieksämäki, Rantasalmi, Kristina, Pyhäjärvi i Wiborgs län, Norrmark och Kuhmoniemi. Att dylika sveder alltså anträffades i vidt skilda delar af landet, ger mig skäl att antaga, det sådana förefunnos också å andra orter än dem, från hvilka bestämda notiser därom föreligga. Enligt en beskrifning från Norrmark skedde under medlet af detta århundrade uppbrytandet af dylika sveder på följande sätt: Löfträna fäldes huller om buller vid den tid, då löfven voro fullt utbildade, barrträna under vintern. Bränningen försiggick mycket tidigt om våren, om möjligt redan i april, hvarefter jorden uppgräfdes noggrant med spade, gräfta, kratta och störar. Arbetet dirigerades vanligen af en äldre man och utfördes af kvinnor och barn. I början af maj eller om möjligt förr besåddes sveden med rågfröna, som utsåddes tätare än man sår höstråg, ungefär som då man sår korn. Fröna inmyllades med järnpinnad harf eller kratta. Under nu föreliggande decennium eger en dylik vårrågsodling på sved ej mera rum i Norrmark. I Savolaks (Jorois, Pieksämäki) odlades vårrag i vanliga rågsveder, d. v. s. å sådana delar däraf, som ej blifvit färdiga för insåning med höstråg. Man rödjade och plöjde då jorden ännu på hösten, på det att den tidigt följande vår skulle kunna besås med vårrågsutsädet. Skörden skall alltid varit tämligen klen, men det däraf beredda brödet prisas såsom utmärkt, i godhet täflande med hvetebröd.

d. **Kornsveder** voro under nu ifrågavarande tid — 1860—1880-talet — synnerligen allmänna. De upphöggos i klenare skog än rågsveder. Man sökte hälst upp björk- och alskog samt undvek barrskog och momark. Ofta nog anlades dessa sveder på de lägre och med myllrik jord försedda sluttningarna af större skogsbackar, hvilkas öfre delar användes t. ex. till bohvetesved. Icke sällan såg man dem dock äfven å högre belägna ställen. Skogen nedfäldes efter midsommar, ibland ännu långt inne i juli, och iakttogos härvid i allmänhet samma metoder som vid skogens huggning i och för rågsved. Följande vår kvistades och toppades de kullfälda träna — dock ej alltid. Senare på våren företogs bränningen, hvilken alltid egde rum

[1]) *Suviruis*, Norrmark; *suvikas*, Kuhmoniemi; *toukoruis*, Jorois; *kevätruis*, Rantasalmi. [2]) Lit. 158, 1824. [3]) Lit. 146.

något tidigare, än hvad vid höstrågsveder var fallet, hälst i maj eller i början af juni, senast kort före midsommar. Vid bränningen användes mycket ofta metoden att anlita välterstockar, ty skogen var vanligen så klen, att jorden ej genom dess brännande sveddes ordentligt. Efter bränningen rensades sveden i största hast från trästammar och bränder, hvarjämte gärdesgård upprättades hälst af från sveden taget material, och så skyndade man sig till sådden, som vanligen värkställdes på obruten mark och var något glesare än åkersådd. I en del trakter, t. ex. Nastola, inmyllades fröna endast med kvistharf, men i andra trakter såsom Pelgjärvi, Hollola och Karstula nedbäddades de med gaffelplog, hvarefter jorden ytbehandlades med kvistharf. Vid kornsvedens bearbetning användes i vissa trakter af södra Savolaks en säregen svedjeharf, risharf[1]), hvilken uppenbarligen är en primitivare form än den vanliga kvistharfven. Den beskrifves och afbildas längre fram. Mycket noggranna svedjeodlare bruka i mellersta Savolaks ännu i den dag, som är, med svedjekrattor inmylla säden kring stenar och stubbar. Utsädesmängden är vanligen $1/3$ större än å höstrågsveder. Från kornsvederna erhölls ofta nog förträfflig säd och därtill ej sällan försvarliga mängder däraf.

e. **Hafresvederna** voro under ifrågavarande tid icke allmänna i vårt land. Uti en stor del af östra Finland räknades de ännu i allmänhet taget till „nyare tidens uppfinningar", i ty att hafren först nyligen införts där och såsom all annan vårsäd hälst odlades på åkrar. I en del socknar af norra Savolaks och Karelen förekom öfver hufvud ingen eller högst ringa hafreodling. Dessutom bör anföras, att hafre äfven i det öfriga Finland tämligen sällan användes såsom första växt å en sved, antagligen främst därför att denna växt måste utsås så tidigt om våren, att man sällan fick den nya sveden i ordning till denna tid. Var hafren däremot andra växt, kunde jorden lätt i rätt tid beredas för dess odling. I Tavastland (Tammela) gick man vid hafresveders anordnande till väga på följande sätt: Hälst valde man yngre löfskog, som nedhöggs om hösten under september eller oktober månad. Träna kvistades icke följande vår, utan fick sveden ligga i ro till högsommaren, då bränningen skedde. Efter det sveden rensats, plöjdes den om hösten; tidigt följande vår upprepades plöjningen, hvarpå hafren insåddes samt strax inmyllades med harf. Dessa hafresveder behöfde sålunda en upprepad bearbetning, och en lång tid förgick, förrän de kunde besås. I Savolaks (Suonenjoki) var man icke så omständlig vid hafresvedernas beredning. Man fälde skogen i juni samt brände den samma sommar, så snart den någorlunda torkat, hvarpå sveden rensades och plöjdes, innan vintern inträdde. Följande vår harfvades sveden, besåddes och harfvades å nyo åtminstone tvänne gånger. Utsädet per ha utgör vanligen en nästan dubbelt så stor mängd som i höstrågsvederna. Harfningarna företogos naturligtvis med kvistharf. I Savolaks anses hafren gifva utmärkta skördar, då den får

[1]) *Lehtoastuva*, Savitaipale.

komma i nysved; om hafren odlas i nysved, skänker den jordbrukaren klädeskläder [1]), säger man därstädes. Säden från såväl hafre- som kornsveder torkades på för tillfället uppförda häsjor, hvarefter den samlades i stackar, som tröskades om vintern, efter det säden släpats till gårdens ria.

f. **Blandsädsveder** [2]) kallades sveder, där korn och hafre i blandning blifvit utsådda. De förekommo endast i enstaka fall vid nu föreliggande tid; åtminstone har jag mycket sällan hört talas om dylika bland svedjeodlare och än mera sällan sett sådana sveder förekomma i värkligheten. I några enstaka fall har jag påträffat dem i Savolaks och i Tavastland. Från Karstula meddelas, att dylika sveder „någon gång“ anträffades därstädes. På sina ställen synes dessa sveders uppbrytning hafva skett enligt det sätt, som användes vid kornsveder; på andra åter närmade sig uppbrytningssättet det, som tillämpades å hafresveder. Någon åsikt om skördarnas storlek har jag ej kunnat bilda mig.

g. **Ärtsveder** voro under 1860—1880-talen sällsynta i landet, men där de förefunnos, gafvo de goda skördar, om de blott anlagts i lämplig jord. I Suonenjoki och Jorois har jag några få gånger påträffat ärtsveder, och i Karstula prisades de mycket. Att observera är emellertid, att ärterna mig veterligen aldrig odlats i nysved, å hvilken de sålunda skulle varit första växt. Orsaken härtill är tydligen den, att ärterna måste utsås om våren så tidigt, att man ej hann bränna och bereda jorden enkom för dem. Ärterna odlades därför å sveder hälst såsom andra växt och då i regeln efter råg eller korn. I Savolaks talar man ej häller om svedjeärter — *kaskiherneitä* —, utan om gammalsvedsärter — *ahoherneitä*. Numera äro ärtsvederna öfverallt i landet sällsynta. Den skämtsamme författaren till socknebeskrifningen öfver Karstula förmenar, att orsaken till ärtsvedernas försvinnande är att det till och med i skogsmarkerna börjar finnas så mycket barn, att man ej får ordentliga skördar från ärtsvederna.

h. **Linsveder** hafva i vissa delar af landet förekommit rätt allmänt. I det s. k. linodlingsdistriktet — Rengo, Janakkala, Kärkölä, Koskis, Hollola, Lampis, Asikkala, Hauho, Längelmäki — voro de i äldre tider ingalunda sällsynta, men äfven från andra delar af landet omtalas dylika sveder, såsom från Nurmes, Korpiselkä, Pieksämäki, Jorois, Puumala, Urdiala, Kylmäkoski och Lojo. I olika landsdelar, ja, t. o. m. i samma delar af landet har man brukat olika odlingssätt å linsvederna — något, som måhända bevisar, att dessa sveder under tidigare perioder varit nog så allmänna i landet.

1. **Sveder, där linfröet inmyllades med harf,** hafva varit vanligast uti Tavastland, och beskrifvas de af agronomen *G. A. Mattila* på följande sätt uti ett manuskript, som han godhetsfullt stält till min disposition: „I närheten af åkrarna och ängarna, hälst i stenfri lerjord, utvaldes en lämplig

[1]) *Jos kaura pääsee paloon, niin panee miehen verkaan.* [2]) *Sekalin kasket,* Jorois; *sekulin kasket.* Karstula.

mark med blandskog eller hälst med alskog. Denna skog nedhöggs vanligen i slutet af juni eller början af juli och brändes följande vår i början af juni. Om å svedjestället ej fanns tillräckligt skog, släpades om vintern till svedens kant stora trän till välterstockar. Då brändes följande vår först den skog, som förekom å sveden, och därpå vältrades de brinnande stokkarna, så att jordens yta blef fullständigt bränd [1]). Sedan elden slocknat öfverallt, sammanfördes de öfverblifna träkäflingarna och stammarna utom sveden, hvarpå man strax förrättade sådden. Af utsädet användes per ha samma mängd som vid sådd å åker. Fröna inmyllades med vanlig kvistharf „i två stråk i kors“, så att jordytan väl uppbröts. Då var sveden färdig, men om ogräs uppkom, rensades det bort. I sveder växte linet vanligen bra, och gaf det därstädes goda tågor, nästan starkare än åkerlinet. Den öfriga behandlingen af svedjelinet värkstäldes på samma sätt som vid åkerlinet“ (Se åkerbruket).

2. **Sveder, där linfröet inmyllades med plog,** förekommo mest i Savolaks. Till linsved utvaldes en tämligen lågländ mark med mullrik lerjord och bevuxen med småväxt löfskog, hvilken nedhöggs strax efter midsommar. Träna kvistades tidigt följande vår, och sveden brändes c. 2 veckor före midsommar samt besåddes, strax efter det man aflägsnat de obrända käflingarna, med linfröet, hvilket inmyllades med gaffelplog. Dagen därpå harfvades med kvistharf, och alla tufvor, allt ris o. dyl. aflägsnades medels räfsor.

3. **Linsveder, där fröet inmyllades medels gräftning,** förekommo mig veterligen tämligen sällan. Dock omtalas dylika från en del socknar i Savolaks (Puumala, Jockas m. fl.). De utfördes i det stora hela liksom de senast omtalade svederna, utom att fröna inblandades i jorden medels gräftor. Såsom en nackdel hos denna metod har man för mig framhållit, att det fordras stor vana vid gräftningens utförande, ty inmyllningen blir annars ojämn och bristfällig. Gräftorna böra vara små och tämligen smala.

4. **Linsveder, där fröet inmyllades medels påförande af jord.** Denna metod användes på myllfattig jord i Savolaks (Pieksämäki, Suonenjoki m. fl.). Skogen nedhöggs och brändes som vid de två närmast föregående metoderna, och sveden rensades samt besåddes med linfrö. Jorden uppbröts nu emellertid alls icke, utan fick askan ligga ostörd. Fröna inmyllades på så sätt, att mull upptogs från något närbeläget ställe och utströddes öfver linfröet medels ett såll. Var linsveden stor, utspriddes täckjorden med spadar. Därpå jämnades den påförda jorden medels räfsor. Denna metod ansågs vara synnerligen pålitlig.

Bohvetesvederna hafva under nu ifrågavarande århundrade varit tämligen allmänna i vida delar af östra Finland, men förekommo dylika knappast alls i västra Finland. En och annan bohvetesved har jag dock sett i

[1]) *Että maa tuli hienolle porolle.*

Tavastland ännu under seklets sista årtionde. Till bohvetesved väljes vanligen en torr, högländ sandjord, som är så vidt möjligt fri från frost. I Savolaks påträffar man ännu i dag på de där befintliga sandåsarna tämligen stora bohvetesveder, och förekomma de ofta t. o. m. på tämligen branta sluttningar. Ej sällan äro en sveds högre belägna delar insådda med bohvetefrön, medan man på dess nedre, mera frostömma delar odlar korn ell. dyl. I Savolaks gjorde man åtminstone ännu under 1870-talet vid odlingen skilnad på två slags bohvetesveder: 1) *egentliga bohvetesveder*, där bohvetet är första växt, och 2) *sveder, där bohvetet insås i höstplöjd sved*[1], som burit antingen råg eller vårsäd.

1. **Egentlig bohvetesved** upptogs och odlades i Savolaks på följande sätt: Skogen fäldes om sommaren, medan träna voro försedda med fullt löfvärk, och fingo de sedan ligga orörda till nästa vår, då de kvistades[2], när snön gått bort, hvarpå sveden fick torka. Kring 1 juni brändes sedan sveden[3]. Vanligen var skogen på bohvetesvedjemarkerna jämförelsevis ung och gles, hvarför brännandet gick fort och kunde förrättas utan särskilda försiktighetsmått. Oftast blef på marken större eller mindre obrända platser, hvilka efteråt brändes medels kvarblifna träkäflingar[4]). Därpå uppfördes gärdesgård af längre trästammar, som af elden blott svärtats. Bohvetesveden plöjdes icke före insåendet, utan fröna kastades på den svarta, obrutna jordytan. Sådden skedde bäst under medlet af juni (Pieksämäki) eller samtidigt med rofsådden (Pelgjärvi). Fröna utsåddes mycket glest, „hälften glesare än rågen" (Pieksämäki); i Räisälä m. fl. socknar sådde man så glest, att „ett får med sitt lam kunde ligga mellan plantorna"[5]. Fröna inplöjdes med gaffelplog. Af största vikt var, att hvarje tum af jordytan blef upprifven af plogen. Efter plöjningen jämnades jordytan med harf. De allra flesta år förstördes en mängd bohvetesveder af frost. Bohvetet skars med skära, men banden bundos ej, utan placerades så godt sig göra lät i upprätt ställning i och för torkning. Efter ett par dagars torkning samlades banden i små stackar, hvarifrån de fördes i rian, där de tröskades med slagor.

2. **Bohvetesveder uti höstplöjda sveder**[1]. „Dessas odling är den enklaste i världen. Det är bara att så, inplöja och skörda" (Pieksämäki). Af vikt ansågs vara, att höstplöjningen utfördes ordentligt, sa att jordytan öfverallt blef upprifven. Om varen fick ej jorden röras, förrän man utspridt bohvetefröna, hvilket skedde tidigare än på de egentliga bohvetesvederna: i slutet af maj eller början af juni (Parikkala, Pieksämäki). Skörden försiggick vanligen något tidigare än å de först skildrade bohvetesvederna.

k. **Rofsvederna** voro mahända de allmännast förekommande svederna i landet under XIX:de århundradets första årtionden, men de minskades hastigt, i samma mån potatisodlingen tilltog, så att de under 1860—1880-

[1]) *Sinkeen kylvetty tattarimaa* (Pieksämäki). [2]) *Karsitaan.* [3]) *Tehdään paloa.* [4]) *Kalikoilla mustataan.* [5]) *Niin harvaan, että lammas voisi vuonineen maata taimien välissä.* På en del andra orter t. ex. Tammela användes detta uttryck om ärtutsädet.

talen icke kunna sägas vara vanliga annat än i östra Finlands nordligare trakter. Till rofsveder valdes torr mark med klen löf-, hälst alskog[1]), och nedhöggs skogen i regeln tidigt om våren samt brändes vanligen samma sommar vid midsommartiden. I vissa trakter (Nilsiä, Bräåkkylä m. fl.) uppbröts emellertid rofsveden på samma sätt som kornsved samt brändes altså först sommaren efter den, då nedhuggningen egt rum. Vid bränning måste man så godt som öfverallt använda välterstockar, ty den klena skogen förmådde ej åstadkomma tillbörlig bränning af jordens yta. Där man respekterade förbudet mot att använda välterstock, släpade man på sista föret om våren granris, tallkvistar och annat dylikt ris öfver sveden för att dymedels öka brännmaterialet. Sedan man efter bränningen användt en del af de kvarblifna stammarna till uppförande af gärdesgård, under det att de andra tillika med förkolnade bränder o. dyl. samlats på ännu obrända fläkkar och där antändts, upprefs jordytan grundt, men noggrant antingen med plog (Pelgjärvi, Sahalaks) eller gräfta (Sotkamo); å vissa orter (Karstula m. fl.) förekom ingen uppristning af marken före sådden, hvilken vanligen försiggick i början af juli (kring Kilians dag, den 8 juli) eller också kring Petrusdagen (Askola, Keuru). I Sotkamo såddes roffröna redan midsommartiden. Själfva sådden kunde utföras på två sätt: 1) genom spottning och 2) genom kastning med högra handen. Det förra sättet[2]) var vida allmännare än det andra, och gick man därvid till väga på följande originella vis: Man anskaffade en öppen näfverstrut[3]), i hvilken fröna häldes från fröpåsen. Såningsmannen — spottaren[4]), stack därefter sin tungspets in i struten, så att en liten hop frön fastnade därpå. Dessa frön spottade han sedan snabt ut på fältets på förhand utstakade såningstegar. Ju rakare han gick, och ju högre han spottade, desto mera spridde sig fröna, och desto jämnare blef sådden. Det löjliga intryck en dylik, med allvar och oförtrutenhet arbetande såningsman gjorde på åskådaren, låter lätt tänka sig. Folkhumorn har äfven mycket befattat sig med denna art af såning; så t. ex. kallas en person med tjocka, utstående läppar en god roffröspottare[5]). Det andra sättet att utså roffröna[6]) bestod uti att de kastades ut på såningstegarna efter att hafva upphlandats med sand; 5 à 6 liter däraf togos till en matsked frön (Parikkala, Lojo). Fröna inmyllades sedan med gräfta (Puumala) eller harf (Jorois, Sotkamo), eller också spridde man med såll eller spade ut öfver roffröna mull, som tagits från odlingens kant (Hankasalmi). I Sotkamo socken brukade man, då rofsveden var på hård mark, välta jorden på det originella sättet, att boskapen „någon tid“ fick vandra däröfver och hvila sig där.

Öfverallt brukar man glesa ut plantorna på så sätt, att man redan på höstsommaren börjar använda i hushållet de största rofvorna. Ofta nog

---

[1]) *Lepikkömaa.* [2]) *Nauriin siemenen sylentö*, Pelgjärvi; *nauriin sylkeminen*, Jorois m. fl. orter. [3]) *Tuohilippi.* [4]) *Sylkijä.* [5]) *Hyvä nauriin siemenen sylkijä.* [6]) *Nauriin siemenien kylväminen.*

behöfver man ej vidtaga några speciella åtgärder för denna utglesning, särskildt i händelse rofsveden befinner sig i närheten af barnens lekplatser eller allfarväg. Stöld af rofvor anses af allmänheten vara en tilläten gärning[1]. Uti väl tillredda sveder tvifves svedjerofvan ovanligt bra och växer tämligen hastigt, sedan den rotat sig. En allmän tro bland allmogen är, att rofvan växer, först sedan nätterna blifvit mörka, och då — såsom det heter i folkets mun — „rofvan hör slagans ljud från rian“[2]. Då skördetiden nalkas, gräfves rofgropen[3] uti svedens kant eller på annat passligt ställe. Emedan rofvorna vanligen odlas på sandbackar eller i deras närhet, är det lätt att anordna ett godt förvaringsställe för skörden. Gropen är vanligen något öfver en meter djup; de öfriga dimensionerna rätta sig efter skördens storlek. Är den sistnämda betydlig, kunna flere gropar användas. Därpå uppdragas[4] rofvorna för hand och samlas i högar[5] i närheten af gropen, hvarefter blasten och rötterna afskäras[6] med knif. Sedan alla rofvor befriats från blast, för man dem i gropen, som till sist öfverhöljes med granris och täckes med sand. På sina ställen, där man icke har alltför lång väg till rofgropen, låter man denna en tid vara obetäckt, för att rofvorna skola utluftas. Med blasten kan man förfara på flere sätt. Oftast brukar man torka den på tillfälligt gjorda häsjor, eller också för man den till garden och torkar den på ett eller annat lämpligt ställe. Under början af seklet brukade man i Wederlaks, Jockas m. fl. socknar förvara blasten uti stora, för tillfället gjorda samt jordfasta tunnor[7], hvilka redan under redogörelsen för 1700-talets jordbruksmetoder omtalats. Då emellertid de beskrifningar jag samlat från det nuvarande seklet, i viktiga stycken afvika från den föregående, sid. 45 meddelade skildringen, vill jag här anföra den mest typiska redogörelsen för dylika under 1800-talet hos oss begagnade *„silos“*. Den finnes i socknebeskrifningen från Räisälä: „En god tid före rofvornas upptagning gick ett par karlar till skogen för att hugga upp väggbräder[8] till denna stora tunna. De spjälktes med yxe och kilar från en rätvuxen fura[9], och gjordes de c. 3 cm tjocka. Dessa bräder hvässades i ena ändan och fingo sedan torka i hög, tills rofvorna voro upptagna. Då man skulle till att slå blasten af rofvorna, slogos bräderna att stå säkert i jorden tätt ikring ett stort, rundt botten och tätt bredvid hvarandra, hvarpå de omgåfvos med starka vidjeband. Nu kastades en del af blasten in och tillpackades med en stor trästöt[10], hvarpå ett lager i en närbelägen eld rödglödgade, stora (c. 14 cm i diameter) stenar infördes. På dessa kom åter ett lager blast, så åter ett lager heta stenar o. s. v., tills tunnan var full med råga. Därpå täcktes den med korta bräder, på hvilka lyftades en duktig hög icke glödgade stenar. Hufvudsaken var, att blasten kom under stark präss“[11].

[1]) *Ei nauriin varasta hirletä.* [2]) *Nauris kasvaa, kun riihen kolinaa kuulee.* [3]) *Nauriskuoppa.* [4]) *Nauriit nyhdetään,* Jorois, Räisälä; *nauriit luodaan,* Wederlaks. [5]) *Nauriin röykky,* Räisälä. [6]) *Listiä nauriin naatia ja napoja.* [7]) *Pantio,* Jockas; *pantia,* Wirolaks. [8]) *Lautoja särkemässä.* [9]) *Suorajuoksuinen honka.* [10]) *Nuija.* [11]) *Tiiviisti kuin naatit pantiossa.*

Träde å svedjeländer. Träde har å svedjemarker förekommit högst sällan och blott undantagsvis. Det är också en anordning, som är fullkomligt främmande för hela svedjebruket, hvilket ju hör till de kortvariga, ambulerande odlingssätten. Trädet å svedjeländerna är ett lån från åkerbruket, ett lån, som synbarligen blifvit upptaget först under senare tider.

Ett dylikt träde omtalas från några få socknar såsom t. ex. Karstula och Keuru. Hade man ett synnerligen godt svedjeland, af hvilket man ville taga riktigt många skördar, ansåg man det vara förenligt med sin fördel, att en sommar träda det samma. Under denna sommar plöjdes och harfvades landet upprepade gånger, så att det ej tog gräsväxt. Sedan besåddes det om hösten med höstråg eller om våren med vårsäd.

Växtföljden å sveder. Hittills har jag talat hufvudsakligen antingen om sådana sveder, på hvilka blott ett växtslag odlades, eller om första årets sveder, efter hvilka ännu under de följande åren sveden kom att odlas. Emellertid var det vanligt, att man flere år å rad odlade olika växter å samma svedjefält och sålunda etablerade mer eller mindre omväxlande växtföljder å dessa odlingar. Man får dock ej tro, att dessa växtföljder voro på något vis likformiga eller bygda på några allmänna, erkända principer, utan var det mest ortens sedvänja eller tillfälligheterna, som bestämde dessa kvasicirkulationer. Jag vill här nedan gifva några exempel på dylika växtföljder:

Å *rågsveder*, d. v. s. sveder, där rågen var första växt:

a) 1:sta året: råg; 2:dra året: hafre eller bohvete eller korn eller ärter.

b) 1:sta året: råg; 2:dra året: hafre; 3:dje året: hafre eller bohvete eller lin.

c) 1:sta året: råg; 2:dra året: träde; 3:dje året: råg [1]).

d) 1:sta året: råg; 2:dra året: hafre; 3:dje året: hafre; 4:de året: hafre [2]).

e) 1:sta året: råg; 2:dra året: hafre; 3:dje året: hafre; 4:de året: hafre; 5:te året: lin eller bohvete [3]).

f) 1:sta året: råg; 2:dra året: hafre; 3:dje året: hafre; 4:de året: hafre; 5:te året: hafre; 6:te året: hafre; 7:de året: hafre; 8:de året: träde; 9:de året: råg [4]).

Af dessa växtföljder voro de två först anförda de vanligaste. Angående den råg [1]), som placerades till sist och ofta nog föregicks af ett träde, finnes hos alla meddelare och i alla mina anteckningar uppgifvet, att utbytet vanligast var ytterst klent. Kyrkoherden *Roschier* [5]) i Klemis omtalar, att „när den rågen väl lyckas, ger den 2:dra kornet nödvuxen säd å nödvuxen halm".

Å *kornsvederna* förekommo:

a) 1:sta året: korn; 2:dra året: hafre.

---

[1]) *Ahonus*. [2]) Hirvensalmi, Savitaipale, Parikkala. [3]) Parikkala. [4]) Savitaipale, Klemis. [5]) Lit. 158, N:o 6, 1824.

b) 1:sta året: korn; 2:dra året: bohvete.
c) 1:sta året: korn; 2:dra året: lin.

A *rofsvederna:*

a) 1:sta året: rofvor; 2:dra året: hafre.
b) 1:sta året: rofvor; 2:dra året: bohvete.
c) 1:sta året: rofvor; 2:dra året: lin.

A *bohvetesvederna:*

a) 1:sta året: bohvete; 2:dra året: hafre.

En god del af de nu meddelade växtföljderna äro sådana, att jorden genom dem i hög grad måste utarmas. Man kan taga till exempel härpå nästan hvilken som hälst af de för rågsveder angifna växtföljderna; de måste alla mer eller mindre hänföras till det jordbruk, som *Liebig* kallat: *Raubwirtschaft.* Flere af vårsädesväxtföljderna äro likadana. I våra dagar hör man också jordbrukarne i alla svedjande delar af landet tala om att man förr i tiden kunde odla svederna längre tid än nu, då jorden så många gånger blifvit svedjad. Också detta är ett memento för svedjebrukets försvarare! Hvad lagstiftningen sagt om de mångåriga växtföljderna å sveder, skall längre fram meddelas.

Svedjelindor[3]. Sedan sveden begagnats till odling, öfvergifves den helt och hållet. Så länge gärdesgården står och gräset frodas, skördas det[1]; vanligen sker detta med skära, och torkas gräset antingen på vid höbärgningen vanligt sätt eller bundet i band och upplyftadt på stubbar, gärdesgårdsstörar och dylikt. Från dessa svedjelindor fås ett godt hö[2]) lämpligt att användas till hötningshö i ladugården. Emellertid låter man gärdesgården kring den öfvergifna sveden[3]) förfalla, hvarefter den småningom tager skog.

Insåning af gräsfrö i sveder. För att påskynda och befrämja gräsväxten å dessa odlingar, har man undantagsvis uti sista vårsäden insått klöfver- och gräsfrö, och sveder, som bränts endast en gång och burit blott en vårsäd, i hvilken klöfver- och gräsfrö insåtts, hafva till och med erhållit namnet „rationella sveder". Emellertid har det vid de försök jag anstält, visat sig, att de förhoppningar man stält på dessa sveder, icke blifvit uppfylda, i det att de insådda foderväxterna varit af kort varaktighet. Vinsten har därför varit högst tvifvelaktig. Dessa s. k. rationella sveder hafva sålunda gifvit ett exempel på omöjligheten af att göra en brännkultur rationell, något, som ju på förhand kunde förutses.

Insåning af träfrön i sveder har mig veterligen förekommit i landet hufvudsakligen såsom försök i ytterst liten skala. Härvid hafva ej ens särskilda metoder kunnat utbildas. *Weckström*[4]) framhåller, att „har man en plats med dålig skogsväxt, och är ändamålet att förbättra skogen, och aktar man, att matjorden ej brännes, då må svedjande ske, med vilkor att sveden jämte säd besås med träfrö antingen af ett eller flere slag, och att den, sedan så-

[1]) *Veresaho.* [2]) *Ahoheinä, akkoin heinä.* [3]) *Aho.* [4]) Lit. 187, sid. 492.

den blifvit bärgad, halles stängd i tillbörlig tid; sålunda kan svedjandet till och med blifva nyttigt. Men under andra vilkor borde det ej vara tillåtet å lägenheter af hvad natur som hälst". Äfven *Gyldén*[1]) förordar träfröns insåning å brända skogsytor och sveder, i det han bland annat framhåller, att „träfrö, som sås i rågbrodd sent på hösten eller tidigt på våren, gror och går säkrast till i skydd af där uppvuxna säden. Man bör för den skull icke försumma ett sådant tillfälle för besåning, i synnerhet af barrskog". Dock påpekar den sistnämde författaren[2]), att „på torr och mager jord bör bränning undvikas, samt ris och affall böra hällre få kvarligga till att beskugga marken, förmultna och tillskynda jorden erforderliga näringsämnen". 1867 års kommission för undersökning af förhållandena inom kronoskogarna i Finland omtalar[3]), att i Kajana inspektionsdistrikt „är numera svedjande medgifvet endast mot förpliktelse att därefter återlämna marken besådd med tallfrö".

Hägnader hafva alltid funnits kring svederna och förfärdigats af olika slags material. Vi kunna vid studiet af dem särskilja tvänne hufvudgrupper: 1) förhuggningar och 2) gärdesgårdar, af hvilka de föregående påtagligen varit de ursprungligaste.

1. **Förhuggningarna**[4]) gjordes i sin enklaste form så, att stora granar, björkar o. dyl. höggos öfver hvarandra rundt kring svedens omkrets. Från Nurmes omtalas, att träna höggos med lång stubbe, och så att de blefvo fastsittande i stubben. Tränas stammar blefvo sålunda hängande högt öfver marken. En utveckling af dessa förhuggningsformer var det slag, som förekom t. ex. i Urdiala, Loppis, Nastola och Jorois, och som karaktäriseras genom att de kullstjälpta tränas toppändar uppburos af störar, stälda i kors och ibland till och med hopbundna med en vidja[5]). Uti Kiukais användes i stället för de i kors placerade störarna tvänne bredvid hvarandra uppstälda störar, mellan hvilka vidjor anordnades för att uppbära träna. Alla förhuggningar äro mycket skogsförödande, i synnerhet som de hafva kort varaktighet och ofta måste repareras genom att förses med nya trän. Dessa hägnader användes förnämligast i utmarkerna, men undantagsvis äfven uppå bröstmarkerna, t. ex. då man ej haft tid att uppföra ordentliga gärdesgårdar.

Fig. 30. Svedjegärdesgård i Savolaks, Pieksämäki socken.

---

[1]) Lit. 188, sid. 130 m. fl. [2]) Lit. 188, sid. 61. [3]) Lit. 190, sid. 37. [4]) *Sortoaita*, Nurmes, Nilsiä, Jorois, Urdiala; *murtoaita*, Sotkamo, Jorois, Kajana; *rytöaita*, Loppis, Kiukais, Kajana; *kirvesaita*, Hollola; *risuaita*, Nastola, Ummeljoki; *hepoaita*, Nilsiä. [5]) *Mannijalka*, Loppis; *sijansorkka*, Jorois, Urdiala, Nastola; *hepo*, Nilsiä; *risti*, Savitaipale.

2. **Gärdesgårdarna** kring svederna voro af tvänne hufvudslag: a) gärdesgårdar utan hank eller vidjor och b) gärdesgårdar med hank eller vidjor. De förra voro uppenbarligen mera primitiva än de senare.

a. **Gärdesgård utan hank eller vidjor** kunde uppföras på mångahanda sätt. En i Savolaks vanlig form [1]) häraf är den, som fig. 30 afbildar. Denna gärdesgård bygdes alltid af långa svedjestammar, af hvilka en del [2]) placerades i gärdesgårdens linie och de andra [3]) vinkelrätt i kors utom sveden med stubbändan lyftad på de förstnämda. Ofvanstående bild (fig. 30) är gjord efter en fotografi, tagen af mig i Pieksämäki 1897. Ett annat slag af nu ifrågavarande gärdesgårdar [4]) uppstäldes så, att man stälde två störar i kors såsom t. ex. vid en del förhuggningar och mot dessa placerades i gärdesgårdens linie en trästam; c. 1 meter ifrån det första korset uppstäldes ett annat störpar i kors, mot detta stäldes en annan trästam också den i gärdesgårdens linie, och så förfors sveden rundt. Ibland brukade man hopbinda dessa kors med vidjor. Se nedanstående bild (fig. 31), gjord efter en af mig uti Pieksämäki år 1896 tagen fotografi. För att skydda sveden för stora djur användes ännu helt nyligen i mellersta Savolaks (Jorois, Suonenjoki) ett säreget slag af tillfälliga gärdesgårdar [5]), som höra till nu ifrågavarande grupp. Man slog störar i kors, såsom ofvan är omtaladt, och placerade ett gärdsel på två eller flere dylika kors. För att göra dessa hägnader starkare, brukade man ibland binda vidjor omkring de i kors lagda störarna.

Fig. 31. Svedjegärdesgård i Savolaks, Pieksämäki socken.

Alla gärdesgårdar utan hank eller vidjor hafva städse haft en tillfällig karaktär, och hafva de ofta uppförts, t. ex. då man haft å sveden så litet gärdesgardsträn, att man ej kunnat bygga ordentlig gärdesgård.

b. **Gärdesgårdar med hank eller vidjor** [6]) hafva förekommit å de flesta sveder, och särskildt hafva de varit allmänna å de orter, där mångariga sveder brukats, och där det alltså lönat sig att anordna hållbarare hägnader kring svederna. Dessutom bör påpekas, att ifrågavarande gärdesgardar uppfördes företrädesvis uti bebodda trakter, ty de ofvan skildrade, enklare hägnaderna kunde endast ofullständigt skydda sveden för ofredande från de mindre husdjurens sida.

Bland hithörande gärdesgårdar, hvilka ännu i dag äro vanliga, kunna två slag särskiljas: *α) gärdesgårdar med oklufna gärdsel* och *β) gärdesgårdar med klufna gärdsel.* De förra [7]) äro de vanligaste. De göras antingen af halfbrända trän [8]) från sveder eller af trän från svedens omgifning och sammanhållas vanligen af björk- eller videvidjor [9]). Två stycken vidjor användas

[1]) *Tampsiaita*, Nilsiä; *tamppiaita*, Sumiais; *suomusaita*, Jorois. [2]) *Aitatelat*, Sumiais. [3]) *Poikkitelat*, Sumiais. [4]) *Ristijalkaaita*, Savitaipale; *hepoaita*, Pieksämäki. [5]) *Siansorkkaaita*, Jorois. [6]) *Vitsaaita*, Nilsiä. [7]) *Paloaita*, Jorois, Pelgjärvi, Wederlaks, Sordavala, Klemis. [8]) *Palopuita*, Sordavala. [9]) *Koiruritsakset*, Jorois, Wederlaks; *resaritsat*, Sordavala, Pelgjärvi.

oftast till hvarje störpar, och vid hvarje (Klemis) eller hvartannat (Pelgjärvi, Savitaipale) eller hvart tredje (Räisälä) störpar förekommer en stödjestör[1]; dessa sistnämda störar placeras turvis än på den ena och än på den andra sidan af gärdesgården. Dessa hägnader göras vanligen glesa och tämligen svaga, ty de behöfva ej hålla många år. De af rundt virke bestående gärdslena anordnas antingen parallelt med jorden[2]) eller också mer eller mindre lutande mot den samma[3]). Vidstående bild (fig. 32), gjord efter en af mig år 1896 i Pieksämäki tagen fotografi framställer en gärdesgård med oklufna, lutande gärdsel.

Fig. 32. Svedjegärdesgård i Savolaks, Pieksämäki socken.

Det andra slaget af gärdesgårdar med hank eller vidjor har klufna gärdsel[4]) och förekommer jämförelsevis sällan å sveder, af orsak att det icke är nödigt att uppföra så hållbara gärdesgårdar kring de kortvariga svedjeodlingarna. Dessa gärdesgårdar höra också egentligen till ängar och åkrar, hvarför redogörelsen för dem uppskjutes till relationen om åkerbruket. — *Gärdesgårdsleden* å svederna göras vanligen så enkla som möjligt och oftast af samma tillbehör som själfva gärdesgården. Ibland tillslutes ledöppningen endast med i kors lagda störar, med en gammal, utsliten harf[5]) ell. dyl.

Skörd, stackning, tröskning m. m. utfördes vid svedjebruket i hufvudsak enligt samma metoder som vid åkerbruket, hvarför de icke här relateras.

Redskapen vid svedjebruket voro fullkomligt de samma under nu ifrågavarande århundrade som under det föregående, nämligen: 1) gaffelplogen, 2) kvistharfven, 3) svedjekrattan, 4) kvistyxan, 5) yxan och 6) dragkroken. Äfven spade och gräfta användes, såsom redan ofvan är anfördt.

Svedjegaffelplogen[6]) skiljer sig från åkergaffelplogen hufvudsakligast genom att den förras plogstjärt är brantare ställd[7]) än den senares, och genom att den förra saknar mullfösa. Af svedjegaffelplogen har jag anträffat tvänne hufvudformer, 1) *den ostfinska* och 2) *den tavastländska*; jag utelemnar här de öfvergångsformer till åkergaffelplogen, hvilka användas såväl på åker som på sved, och hvilka närmare skola omtalas under kapitlet: åkerbruk.

---

[1]) *Varaseiväs*, Jorois, Klemis; *varokasseiväs*, Pelgjärvi; *tuki*, Räisälä. [2]) *Lapeaita*, Jorois. [3]) *Vinoaita*, Jorois. [4]) *Sirentäaita*, Jorois. [5]) *Vanha viraton karhi*, Jorois. [6]) *Aatra*, Jorois, Pelgjärvi, Bräkkylä; *atra*, Savitaipale, Parikkala; *kaskiatra*, Räisälä; *paloaatra*, Suonenjoki, Jockas, Klemis, Wederlaks, Sordavala; *paloarra*, Nastola; *tulenmaan aatra*, Nurmes, Nilsiä, Sumiais; *metsäaatra*, Hirvensalmi; *kaskisahra*, Loppis, Rengo, Askola; *kaskisahrat*, Keuru, Tammela; *palosahrat*, Keuru; *metsäsahrat*, Lojo; *kaskuri*, Urdiala, Tammela. [7]) *Jyrkemmäksi nidottu*, Jorois.

1. **Den ostfinska svedjegaffelplogen** (se fig. 33) liknar i hufvudsak den gaffelplog från norra Savolaks, hvilken finnes afbildad sid. 47 (fig. 20) uti skildringen af 1700-talets svedjebruk. Dock synes den här återgifna, från Karelen härstammande plogen vara af en måhända än mer primitiv form, enär den samma saknar till och med de rep, som hos den mera utvecklade formen löpa från skalmarna till plogstjärten; dessutom är äfven själfva plogstjärten synnerligen ursprunglig, såsom framgår af den afbildning däraf, som meddelas i kapitlet om åkerbruket, hvarest en närmare redogörelse gifves öfver plogstjärtar hos olika former af gaffelplogar. Å plansch II ses svedjegaffelplogar från Savolaks, Jorois socken, hörande till en mera utvecklad form än den här afbildade karelska gaffelplogen.

2. **Den tavastländska svedjegaffelplogen** (se fig. 34) skiljer sig från den nyss omtalade förnämligast genom att skalmarna äro arrangerade på

Fig. 33. Svedjegaffelplog från Karelen, Parikkala socken, Mustiala instituts redskapssamling, I, A. 5.

Fig. 34. Svedjegaffelplog från Tavastland, Tammela socken. Mustiala instituts redskapssamling, I, A. 1.

annat vis, samt genom att vidjerep förefinnas. Den anordning af skalmarna, som utmärker den nu afbildade tavastländska svedjegaffelplogen, förekommer numera öfver hufvud hos alla tavastländska gaffelplogar; se härom närmare i kapitlet om åkerbruket. Påtagligen äro de ostfinska gaffelplogarna mera ursprungliga än de tavastländska, något, som ju framgår också däraf att äfven de tavastländska plogarna under 1700-talet hade sådana skalmar, som nu kvarstå endast hos de ostfinska.

Svedjeharfvarna hafva under nu till redogörelse föreliggande århundrade mig veterligen varit af två slag, nämligen: 1) risharfven och 2) kvistharfven. Båda slagen äro synnerligen primitiva; dock torde den förstanförda harfven vara än mer ursprunglig än den senare.

1. **Svedjerisharfven** [1]) afviker till hela sin skapnad från kvistharfvarna, i det att den samma består af två à tre mjuka och stora riskvistar eller trätoppar, hvilka släpas utmed svedjeytan, medan de senare göras af en mängd styfva grankvistar, fastsittande på de klufna stammarna. Svedjerisharfven förmår ej rista upp jordytan, utan sopar endast den samma, medan kvistharfven — åtminstone en del former däraf — nödtorftigt kan rifva upp en bränd svedjeyta. Svedjerisharfvens konstruktion ses af nedanstående,

[1]) *Lehtoastura*, Savitaipale.

efter fotografi gjorda bild (fig. 35). Denna harf göres af tvänne tämligen långa björk- eller i sällsyntare fall talltoppar, som placeras bredvid hvarandra och bindas i hop med grenarna. Å en längre del af stubbändan borthuggas kvistarna, men hela toppändan får bibehålla alla sina kvistar. I stubbdelens ända inskäres en skåra, i hvilken rankans långa dragremmar fästas, då hästen förespännes. Tvärsöfver harfven vid basen af den grenuppfylda delen bindes ett tvärträ med tillhjälp af vidjor. Ofta fästes vid midten af detta tvärträ en mindre, kvistrik stam för att göra harfven yfvigare.

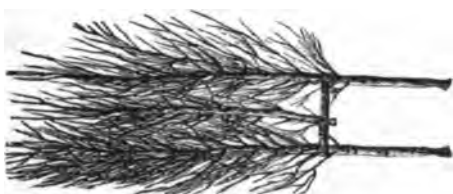

Fig. 35. Svedjerisharf från Savolaks, Savitaipale socken. Mustiala instituts redskapssamling I. B. 1.

Svedjerisharfven förekommer numera mig veterligen i landet endast i södra Savolaks och sydöstra Tavastland och äfven där mycket sällan.

2. **Svedjekvistharfven**[1]) uppträder under innevarande århundrade öfverallt i landet och har hufvudsakligen samma skapnad, som den afbildade formen från 1700-talet sid. 48 (fig. 21). Den nutida kvistharfven har antagit många former, bland hvilka jag trott mig kunna särskilja tvänne

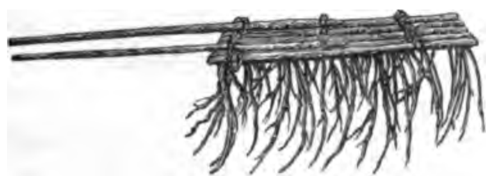

Fig. 36. Svedjekvistharf från mellersta Savolaks, Jorois socken. Mustiala instituts redskapssamling I. B. 2.

Fig. 37. Svedjekvistharf från södra Savolaks, Savitaipale socken. Mustiala instituts redskapssamling I, B. 3.

hufvudtyper: a) kvistharfvar[2]), å hvilka kvistarna bilda en trubbig vinkel med jorden vid plogens främre ända, samt b) kvistharfvar[3]) med kvistarna bildande en mer eller mindre spetsig vinkel med jorden vid samma ända. De båda formerna framställas här nedan, den förra i fig. 36 och den senare i fig. 37.

Af dessa tvänne former torde enligt mitt förmenande den förra böra anses vara äldre än den senare, enär den, då den har större förmåga att rista upp jordytan på svederna, kunnat ersätta svedjeplogen, som åtminstone i en del trakter (Sotkamo, Kajana) i början af århundradet fullkomligt saknades, medan kvistharfven var vanlig öfverallt. Något, som ännu bestämdare talar för att kvistharfven från Jorois är mera ursprunglig än den från Savitaipale, är, att den förras olika delar förenas medels tvärträn[4]) och vidjor, medan den senare harfven sammanhålles med ett spikadt ramstycke.

[1]) *Karhi*, Jorois, Nilsiä, Kajana m. fl.: *puuastuva*, Räisälä, Wederlaks, Savitaipale; *risuäes*, Nastola, Loppis, Hollola; *hara*, Akkas. [2]) *Vastakarhi*, Jorois, Suonenjoki. [3]) *Myötäkarhi*, Jorois, Suonenjoki. [4]) *Ruoteet*, Räisälä; *ruodot*, Kajana.

Svedjekvistharfvens byggnad under 1700-talet är noga beskrifven sid. 48, och gäller denna beskrifning i allt väsentligt än i dag. I särskilda trakter förekomma emellertid af denna harf varianter, hvilka afvika från hvarandra t. ex. med afseende å harftränas[1]) antal; i Räisälä äro de 7 st., i Savitaipale, Jorois och Klemis 5 st.[2]). Också pinnarnas längd varierar hos harfvarna i olika landsdelar; i Wederlaks är längden vanligen c. 45 cm, i

Fig. 38. Svedjekratta från Tavastland, Tammela socken. Mustiala instituts redskapssamling I, H. 10. Krattans längd 2 m.

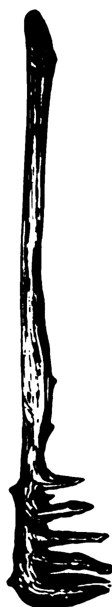

Fig. 39. Svedjekratta från Savolaks, Savitaipale socken. Tecknad efter naturen år 1889 af Gösta Grotenfelt. Krattans längd 1,3 m.

Fig. 40 och 41. Svedjekrattor från Savolaks, Pieksämäki socken. Den senare krattan finnes i Mustiala instituts redskapssamling, I, H. 10. Krattans längd är 0,9 m.

Savitaipale c. 55 cm och i Jorois till och med 75 cm. I allmänhet kan sägas, att svedjekvistharfven har längre pinnar än åkerkvistharfven; där harfven begagnas såväl på åker som på sved, äro pinnarna hällre korta än långa.

Det i midten placerade harfträet är hos den fran Savitaipale hämtade (fig. 37) harfven baktill längre än de andra och sa anordnadt, att däraf baktill

[1]) *Karhinlaudat,* Jorois, Kajana; *asturan laudat,* Räisälä; *äkeen puut,* Loppis, Nastola.
[2]) *Viisiselkäinen satajalkainen.* Klemis.

bilda ett handtag, med hvilket harfven upplyftas, om den på något vis blir hindrad i sin jämna gång.

Vanligast göras svedjekvistharfvarna af gran.

Svedjekrattan [1]) förekommer under innevarande århundrade jämförelsevis sällan uppå svederna, och kan den numera vid seklets slut räknas till de redskap, som försvunnit eller just äro stadda i försvinnande. Redan vid redogörelsen för XVIII:de århundradets metoder har jag efter *Mennander* meddelat en bild af ett dylikt redskap (se fig. 22, sid. 49). Denna form är dock en s. k. kulturform, hvilket visar, att redskapet redan vid denna tid måste varit gammalt. De här återgifna bilderna (fig. 38, 39, 40 och 41) lämna en föreställning om svedjekrattans ursprungligare former, hvilka man ännu för ej länge sedan kunde få se användas.

De två först afbildade formerna äro tydligen mera primitiva än de tvänne senare. Krattor af de två första slagen har man naturligtvis gjort för tillfället, då de skulle användas å sveden, medan man på de två mera utvecklade formerna nedlagt något mera arbete; dessa krattor tillvaratogos därför äfven, och enligt hvad mina sagesmän i Pieksämäki och Jorois omtalade, förvarades stora mängder däraf från ett år till ett annat å gårdarna på bodarnas vindar. I Hollola socken skiljde man mellan en- och tvågreniga svedjekrattor [2]). Från Askola föreligger följande beskrifning af tillvärkningen och användningen af ett dylikt redskap: „En svedjekratta gjordes af ett mindre granträ, försedt med en massa grenar vid roten. Granen kvistades, men några af grenarna kvarlämnades närmare ändan på ena sidan, och afbrötos därpå, så att c. 15 cm långa pinnar kvarstodo [3]). Den motsatta ändan, skaftet, gjordes slät och bekväm för handen". Från Jockas omtalas, att man under plöjningen brukade transportera en dylik kratta på plogens mellanbalk, och att plöjaren, medan hästen hvilade, hade god tid att kratta [4]) omkring stenar och stubbar [5]).

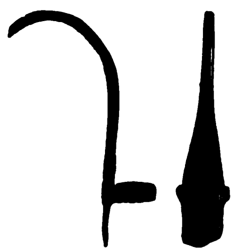

Fig. 42. Svedjekrok från Savolaks, Lapinlaks socken. D 17 å Universitetets etnografiska museum i Helsingfors.

Svedjekrokar [6]) begagnades till att föra fram de brinnande välterstokkarna öfver sveden. I sin äldre form voro de helt och hållet af trä, och begagnades sådana ännu nyligen i Sotkamo, hvarifrån följande beskrifning af dem meddelas: „En svedjekrok göres af ett några famnar långt granträ af tjocklek som en vanlig fimmelstång; i ena ändan kvarlämnas till krok

[1]) *Hara,* Loppis, Ummeljoki: *harunen.* Hollola: *palohara.* Sordavala; *kaskihara.* Rengo; *kynsihara,* Jockas, Loppis; *oksahara.* Jorois; *kaski- eli palokuohka,* Wederlaks, Nilsiä, Hirvensalmi, Sumiais; *puukuokka.* Savitaipale; *piikkikuokka,* Sahalaks; *palokoura.* Norrmark; *katajakränä,* Lojo. [2]) *Yksi- ja kaksinirkkoiset haraset.* Hollola. [3]) *Haran piit.* Askola. [4]) *Harata,* Jockas. [5]) Svedjekrattor begagnades också i Sverge vid det primitiva s. k. „Hackebruket" (Lit. 154, Lit. 139 och Lit. 140). Uti de två sistnämda böckerna meddelas äfven afbildningar af svedjekrattor, hvilka i det stora hela likna de ofvan återgifna. [6]) *Palorunko,* Jorois, Nastola, Loppis, Urdiala, Akkas, Hollola, Rengo, Sahalaks, Lojo; *ranku.* Nilsiä, Karstula; *rankku.* Sotkamo; *palokoukku,* Puumala.

ungefär ett par kvarter af den starkaste roten". Den nyare formen af svedjekroken, hvilken utgöres af en järnkrok på ett längt träskaft, är redan afbildad vid tal om 1700-talets svedjebruk (se fig. 24), och äro de krokar, som än i dag användas, i det stora hela mycket lika denna. Ofvanstående bild (fig. 42) visar en i Savolaks vanlig form af järnkroken, som fästes i ändan af det 3,5 à 4,5 meter långa träskaftet.

Kvistyxans form var redan stadgad under 1700-talet, och har den tämligen oförändrad bibehållit sig under nu föreliggande århundrade. Dess varianter skilja sig från hvarandra ej så mycket med afseende å bettets form, utan egentligen hvad angår skaftets form och sättet att fästa bettet vid skaftet. Vidstående bild, fig. 43, visar en mycket allmän form, hvilken i hufvudsak liknar den å sid. 49 afbildade kvistyxan från XVIII:de seklet.

Fig. 43. Kvistyxa från Savolaks, Nilsiä sokken. Etnografiska museet D 15.

Uti undantagsfall, där man ej haft råd att anskaffa en riktig kvistyxa, har man begagnat kvistyxor gjorda af lie- eller skärbett; dessa primitiva redskap synes man å endel orter benämna löfskära.

Svedjegräftorna[2]) äro vanliga gräftor med synnerligen smala och spetsiga bett. De begagnades såväl till samma ändamål som svedjekrattorna som till att gräfta upp mossa o. dyl. ifrån den ofvan omtalade skyddszonen kring sveden.

Svedjekulturen så godt som omöjlig under regniga år. Svedjekulturen är liksom all annan brännkultur i hög grad beroende af att väderleken är tillbörligen torr, då bränningen skall vidtaga. Inträffar ett regnigt år, omöjliggöres ofta nog hela bränningen, hvaraf följden blir, att svederna ej sedermera kunna besås. Man kan lätt tänka sig, hvilka svårigheter häraf kunna uppstå för de jordbrukare, som hufvudsakligen skola taga sin brödföda från sveder. Att denna svaghet hos svedjeodlingen faktiskt framkallat stora skador i vårt land, framgår bland annat af nedanstående, från guvernörernas årsberättelser hämtade uppgifter:

1807. Heinola län: „I öfre Hollola och båda savolaksiska häraderna var ragen, i följd af föregående årets regn, mindre lönande och nästan alldeles ingen på svederna, hvilket åkerbrukssätt snart sagdt är det enda i hela Savolaks". — 1812. Kuopio, Wasa och Uleaborgs län: „Hungersnöd och dyr tid hota. En annan för sädesproduktionen olycklig värkan af den regniga väderleken är äfven, att de aflägsnare socknarnas innevånare, som vanligen nytja betydligt svedjebruk, innevarande sommar icke varit i tillfälle att bereda eller afbränna sina svedjor; de ega följaktligen icke en gång färdig jord för användande af utsädet nästa år". — 1817. Kuopio län:

[1]) *Kassara*, Jorois, Nilsiä m. fl.; *vesuri*, Urdiala, Rengo, Säkylä, Kuhmalahti; *vesoin*, Jockas, Klemis, Sahalaks, Keuru, Wederlaks, Tammela, Sumiais. [2]) *Palokuokka*, Pielavesi; *kaskikuokka*, Kuhmois.

„Regn omöjliggjorde svedernas bränning". — 1818: „Svederna kunde ej brännas i följd af det ymniga regnet". — 1821. Heinola län: „Allt svedje- och kärrbruk omöjligt i följd af ständigt regn". Kuopio län: „Regnig sommar vållade, att endast en högst obetydlig del af kärrbruken och svederna, af hvilka länet förnämligast sig föder, kunde följande år tillredas och besås". — 1825. Wiborgs län: „I karelska andelen af länet utgör svedjebruk landtmannens hufvudnäring — — —; missväxt å svedjeländerna därstädes i följd af regn". — 1828. Kuopio län: „Kärr- och svedjeländer ej besådda". — 1833. S:t Michels län: „De ymniga regnen gjorde, att svedje- och kärrländer ej blefvo färdiga, hvarför rågutsädet i länet blef mindre". — 1840. Nylands län: „Svedjeländerna i Pernå härads norra del och i en del af Raseborgs västra länder hafva icke kunnat afbrännas"; Kuopio län: „Svedje- och kyttländerna obrända i följd af ymniga regn". — 1844. Kuopio län: „Svederna kunde ej beredas". — 1848. S:t Michels län: „Svederna omöjliga att bränna i följd af oupphörliga regn". — — — — 1892. „S:t Michels län: „Kärr och sveder kunde ej brännas och i följd däraf icke besås"; Kuopio län: „Svederna ej brända och besådda".

Svedjeväxterna skadade af frost, torka, dålig vinter o. dyl. Enär svederna i allmänhet anordnas på högländ mark, backsluttningar o. dyl., skadas svedjeväxterna mindre ofta af frost än åker- och kärrväxterna. Likafullt kan man ej sällan konstatera stora frostskador också på svedjefälten. Å de höglända svederna förorsakar torka rätt ofta stora förluster. Vissa år (t. ex. åren 1852, 1862, 1867, 1870, 1877, 1884) hafva broddarna under vintern försvunnit från svedjemarkerna, hvilka ej häller varit fredade för angrepp af larver och allehanda växtsjukdomar.

Bråte. Då det — af skäl, som ofvan framhållits — varit omöjligt att få sveden bränd i rätt tid, lämnas den ofta nog at sitt öde. Af den tillärnade svedjemarken uppstår då en oländig bråte [1], som länge nog är otillgänglig för vare sig människor eller boskap. Ibland kan man bränna denna sved följande vår och sår då korn däri. Dylika sveder kallas i Karelen *ylipalo* (Nurmes, Pelgjärvi, Bräkkylä). I Pieksämäki socken i Savolaks anser man, att från sådana vanligen erhålles god kornväxt, ty jorden har här „legat till sig" [2].

Svedjekonungar [3]) kallar folkhumorn — såsom redan i förbigående omnämts — sådana allmogemän, som genom stora svedjeodlingar blifvit jämförelsevis rika. Ännu i den dag, som är, talar man t. ex. i Nurmes socken om en viss *Tikka* i Sivakkavaara by, hvilken med allt skäl bar denna benämning; denna bondes svedjemarker „rymdes ej inom landets gränser, utan förekommo dylika äfven langt borta i Ryssland". Sockneberättelsen från Nurmes förtäljer om samma *Tikka*, att han ej bekvämade sig att föra sin

[1]) *Rasi.* [2]) *Hautunut maa.* [3]) *Huhtakuningas*, Rautavaara, Nurmes; *kaskipohatta*, Nilsiä.

skattsäd till kronofogden, utan tillsade denne att afhämta den. Kronofogden sände också i detta ändamål 8 forkarlar till *Tikkas* gård, där husbonden lämnade sädesbodsnycklarna åt kronofogdens karlar med tillsägelse att de skulle taga hvad de behöfde; själf brydde han sig ej om att kontrollera dem. Karlarne togo då 40 tunnor och kanske mera, och när man sedan frågade *Tikka*, om det ej blef en mäkta stor grop i sädeshögen, mente han, att „det sag ut i bingan, som om en järpe skulle vältrat sig därstädes".

En annan dylik svedjekonung fanns under början af seklet [1]) uti Pudasjärvi i Uleåborgs län. Hans namn var *Räisänen*, och bildade hans husfolk „en republik af 40 personers folkstock". Hans åkrar uppgingo till endast 6 ½ geometriskt tunnland (c. 3 ha), men hans sveder upptogo arealer pa „flere tusende tunnland".

Under århundradets senare del synas dessa stora svedjebrukare varit mera sällsynta än under dess första årtionden, och är det ej otroligt, att deras stolta släkte numera totalt utdött.

Svedjebruk mot andel i skörden. Å en mängd orter i landet har det varit en under seklets början allmän, senare allt mera sällsynt sed att till främmande personer, till inhysingar, backstuguhjon o. dyl. öfverlåta rätten att svedja vissa skogsmarker mot en bestämd del af skörden, ibland ⅓ eller ¼ däraf. Några jordegare taga sin del redan i sädesband från den nyss skurna sveden, under det andra fordra ut sin andel i tröskad säd; svedjeodlaren får i så fall halmen i tröskningslön.

Skogen och svedjebruket. Redan under skildringen af de föregående århundradenas jordbruk hafva vi erfarit huru landets skogar decimerats bland annat genom svedjebruket, hvilket odlingssätt i många delar af landet fortgått, ända tills man sett sig tvungen att upphöra därmed just i brist på till svedjebruk lämpliga skogar, eller ock tills förhållandena erbjudit en annan och fördelaktigare användning af skogen. „På få ställen finnes nu mera så tät och grof skog, som till svedjefall fordras, hvarför man för att ersätta bristen, begagnar vintern till att från skogar, belägna på mera än en mils afstånd släpa välterved på sveden. Det är dessutom en lycka, att månens till- och aftagande kommer skogen till hjälp, i annat fall skulle halfva juni och hela juli användas till skogens fällande; nu anses endast de tre sista dagarna i nedan och de tre första i ny såsom därtill tjänliga" [2]).

I detta sammanhang torde det vara skäl att gifva ett par exempel på hvad forstmännen uttalat angående svedjebruket i landet, och anför jag härvid först ett yttrande af en finsk och sedan af en tysk, forstlig auktoritet. *C. W. Gyldén* framhaller i sin *Handledning för skogshushållare i Finland* [3]) följande: „Öfver hufvud taget måste svedjebruket anses menligt för skogsvirkets produktion; i alla hänseenden skadligt, där det bedrifves på otjänlig grund; umbärligt för alla lägenheter, som hafva erforderliga utvägar till odling för åker och äng; såsom en viktig nödhjälp för dem, som sakna till-

[1]) Lit. 196, III, sid. 317. [2]) Lit. 196, II, sid. 288. [3]) Lit. 188, sid. 126.

räcklig åker- och ängsjord och såsom en för tiden nödvändig, men öfvergående, mindre lönande näringsgren för de orter, hvarest odlingsjorden består uti vidsträckta, sanka och frostiga moras, på hvilka sädesodling icke kan ega rum, innan ortens klimat hunnit genom vattenafledningar och allmänna dikningar mildras, och å hvilka orter grödorna för det närvarande bevaras för frostskador allenast på de ansenligare svedjemarkshöjderna".

Den andra forstliga auktoritet jag velat citera, är den tyske forstmannen, Friherre *Edmund von Berg*, hvilken år 1858 på uppdrag af K. Senaten undersökte en del af landets skogar och dess skogsförhållanden, och hvars utlåtande [1]) följande år publicerades. „Finlands väl", säger han, „beror af Finlands skogar. — — — Finnen lefver uti och utaf skogen, och — liksom kvinnan i fabeln — slaktar han af oförstånd och vinningslystnad den höna, som värper guldägg åt honom. — — — Vid svedjebruket begagnar man den tjugufem- à trettioåriga skogen hufvudsakligen för att vinna aska till gödsel för en eller flere skördar. En dyrbar gödsel i sanning! Skadligheten af ett sådant förfarande är mångfaldig och lika betydelsefull i forstligt som i nationalekonomiskt afseende. Fortsatt svedjande har i bästa fall, d. v. s. där jordmånen är djupare, fruktbarare, med ett ord, för svedjande passande, den oundvikliga följd, att barrskogarna undanträngas af al- och björkskogar, och att terrängen för egentlig skogsproduktion sålunda går fullkomligen förlorad. I mindre gynnande fall åter, eller då man idkar svedjebruk på mager, torr och flack jordmån, under hvilken bärggrunden ligger nära ytan, kan den nakna, afbrända och af kala bärgsklackar uppfylda jorden ingenting producera, och det med mossa och ljung sparsamt bevuxna fältet företer ett fasaväckande exempel på menniskors oförstånd. — — — De oberäkneligt menliga följderna af ifrågavarande hushållning skola värka på flere generationer. Hela befolkningen lider stora förluster därigenom, att arbetskrafterna användas på svedjebruket i stället för att användas på bearbetandet af åkrar och ängar och till kärrbruk". Oaktadt Frih. *von Berg* sålunda starkt fördömde svedjebruket „såväl i allmänhet som ur forstlig synpunkt i synnerhet", ville han dock ej ännu yrka på svedjeförbud i hela landet, enär „svedjandet utgör en viktig del af landthushållningen"; hans mening var, att man i Finland småningom borde sträfva till svedjebrukets totala upphörande.

Den lagstiftande maktens åsikt om svedjebruket har från älsta tider varit, att det bör inskränkas i möjligaste måtto. Uti tidigare afdelningar af detta arbete hafva vi sett huru man redan på 1600-talet sökte begränsa detta primitiva jordbruk, och uti skogsordningen af 1734 och förklaringen däröfver af år 1739 förbjöds „det skadliga och fördärfliga sättet, som nu brukas, att afbränna hela fälten, hvilka äro med ljung och ris bevuxna — — — på de ställen, där liknelse till duglig skogsväxt gafs". Skogsordningarna af 1783 och 1805 gingo i samma riktning. Af vida större vikt för

[1]) Lit. 189.

landet har dock K. Förordningen af d. 9 september 1851 varit, enligt hvilken man icke till svedjebruk fick använda stenhölstrig mark, sandmo eller bärggrund, hvara växtkraften för skog genom svedjande förstöras kunde; ej häller skogsdungar, som med sin skugga voro fiskeriet till nytta; ej häller utan särskildt tillstånd sådan jord, hvarå ek, lärkträn, timmer eller storvärksträn funnos. Dessa bestämmelser, enligt hvilka t. ex. svedjefallen blefvo förbjudna, stodo i god kontinuitet med tidigare lagstadganden. Emellertid insågs snart, att dessa påbud ej kunde tillämpas i Savolaks och Karelen, hvarför åtskilliga lättnader beviljades dessa landskap genom ett K. Bref af den 26 januari 1853, hvilket bland annat förordnade, 1) att äfven svedjande å sandmo fick idkas, 2) att efter andra sädesskörden nedlagdt svedjeland borde endast i 3 år — i stället för i 8 år — hållas stängdt och fredadt för kreaturs betande, och 3) att å kronohemman immitterade innehafvare berättigades att utan i författningen föreskrifven syn och särskildt tillstånd öfva svedjebruk. Länge var man dock ej nöjd med den rådande lagstiftningen på svedjebrukets område. Vid 1863—1864 års landtdag antog Bondestandet en petition om ändring af 49 § i förordningen af den 9 september 1851 angående skogarna i sådant syfte, att uti de delar af landet, där svedjande ännu vore landssed och behöfligt, tre skördar finge tagas från sved å därtill lofgifven mark, och att det förbud, som stadgats emot ny bränning af svedjad mark före förloppet af viss tid, blefve upphäfdt, samt att den föreskrifna skyldigheten att under åtta år med svarsgod stängsel hålla svedjad mark inhägnad och fredad för kreatursbetande blefve inskränkt till tre år. Vid 1872 års landtdag uttalade samma stånd såsom önskningsmål, att sagda hägnadsskyldighet måtte helt och hållet afskaffas.

I anledning af detta förslag äfvensom i följd af andra orsaker tillsattes under loppet af 1870-talet tvänne skogslagskomitéer — åren 1873 och 1876 — samt år 1881 ännu en tredje komité. Beträffande frågan om svedjande förtjänar särskildt den tredje komiténs åsikt här framhållas, då propositionen till 1885 års landtdag baserar sig på dess uttalanden. Komitén framhöll, att rättighet att idka svedjebruk å därtill egnad mark ännu i vissa delar af landet utgjorde ett vilkor för befolkningens bärgning, hvarför en lag, som helt och hållet förbjöde svedjebruk, skulle ställa en del af landets innevånare i valet mellan att öfverskrida lagen eller att lida nöd. Dock ville komitén, på det markens växtkraft ej måtte förstöras, föreslå några inskränkningar i svedjebruket, bland annat att från svedjad mark ej borde få tagas flere än två skördar, och att ny bränning af samma mark ej finge ske, innan dära uppvuxen ungskog hunnit viss ålder. Däremot borde ofvanomtalta påbud om svedjad marks fredande medels inhägnad för kreatursbetande enligt komiténs åsikt icke vidare bibehållas, emedan dess iakttagande ej kunde behörigen öfvervakas, och påbudet dessutom innebure ett ensidigt gynnande af skogskulturen.

På grund af dessa förarbeten öfverlämnades till 1885-års landtdag proposition till ny skogslag för Finland, hvilken proposition hvad svedjandet

beträffar fullkomligt ansluter sig till sistanförda komités åsikter. Det föreslås i dess § 20 följande: „Allt svedjebruk vare förbjudet å bärgig samt strängt stenbunden eller stenhölstrig mark, äfvensom å sådan sandmo, som är beväxt med tallskog eller ljung. Från svedjad mark må ej flere än två sädesskördar tagas. Ej häller får ny bränning af samma mark ske, innan därå uppvuxen ungskog hunnit till en ålder af tjugu år, därest sagda skog hufvudsakligast består af löfträn, och trettio år, när barrträn till betydligare mängd däri förekomma". Lag- och ekonomiutskottet godkände för sin del propositionens stadganden om svedjebruket i allt, utom hvad beträffar åldern hos till svedjning tillåten ungskog, hvilken ålder höjdes till resp. 30 och 40 år. Utskottets betänkande åtföljdes af en märklig reservation, i hvilken påyrkades, att „allt svedjande, då därmed icke afses uppodling af ständig åker eller äng[1]) eller förbättring af beteshage, vare förbjudet". Dock föreslogs i denna reservation, att „det ankommer å Senatens Ekonomie-Departement att inom de delar af landet, hvarest svedjebruk härintills utgjort en hufvudnäring, tills vidare, likväl icke för längre tid än intill utgången af år 1910, härads- eller socknevis under vissa vilkor och förbehåll medgifva en utvidgad svedjerätt". Ett tillägg stadgade emellertid att „å bärgig samt strängt stenbunden eller stenhölstrig mark, äfvensom å sandmo, som är beväxt med tallskog eller ljung, vare bränning af marken i alla händelser förbjuden".

Från diskussionen i de särskildta stånden kunde hämtas en stor mängd intressanta uttalanden angående nu föreliggande lagstiftning, men nödgas jag för undvikande af alltför stor vidlyftighet inskränka mig till följande redogörelse.

Egendomligt är att iakttaga huru man inom ridderskapet och adeln starkt betonade och vältaligt motiverade den i den anförda reservationen framlagda uppfattningen. Redan den förste talaren — *J. R. Taube* — framhöll med skärpa den rationelle jordbrukarens åsikt, att „svedjebruk motvärkar alla framsteg i odling och kultur, och om det vore förbjudet, och befolkningen kommit ifrån vanan att där hämta sina skördar, så skulle den också småningom införas på ett ordnadt och säkrare jordbruk. Visserligen gifva gamla svedjeländer för boskapen ett rikligt bete, men äfven detta är ett förkastligt sätt att framföda sin boskap, då icke vinterutfodringen kan ställas i förhållande till sommarbetet. Genom svedjebrukets förbjudande skulle befolkningen utan tvifvel tvingas att förskaffa sig en större kvantitet foder för vinterns behof och icke såsom nu svältföda om vintern sin boskap, hvilken de på svedjeländer om sommaren kunna förse med rikligt bete". En annan talare — Frih. *G. von Alfthan* — förenar sig äfven om reservationen, i det han uttalar, att enligt hans tro ett svedjeförbud kan realiseras lika bra i Savolaks som annorstädes. „Uti Uleåborgs län", säger han, „förekomma trakter, som mycket nära likna de savolaksiska. Jag menar speciellt Kajana härad,

---

[1]) Angående frågan om huruvida det är lämpligt att tillåta svedjning vid uppodling af nyåker och nyäng, skall jag uttala mig uti ett senare kapitel.

hvilket mycket väl reder sig utan svedjebruk. Undantagsvis förekommer det uti de aflägsna ödemarkerna, att en eller annan afsvedjar något mindre område, men det är helt och hållet undantag. Så oförsynt som svedjning försiggår i vissa delar af Nylands län, har jag icke kunnat föreställa mig vara möjligt, förrän jag med egna ögon fått se det. Vi hafva inom det högloftigaståndet representanter ifrån Mäntsälä socken. Reser man från Ohkais gästgifveri till kyrkobyn, så kan man på mils afstånd öfver afsvedjade trakter varsna kyrkan. I Pyhäjärvi socken kunde man ännu för några år sedan se alla faser och stadier af svedjebruk, och när svedjarne på mitt föranstaltande blefvo stälda under åtal, så blefvo de alla frikända, oaktadt marken var så strängt stenbunden som möjligt. Stränga stadganden i detta afseende äro därför nödvändiga". Till försvar för propositionen åter anfördes: 1) Att svedjandet har haft en stor, kulturhistorisk betydelse, 2) att i landet finnas delar, som i några stycken äro på samma ståndpunkt som vårt lands bästa bygder innehade för ett par hundra år sedan, 3) att ej samma lag angående svedjebruket kan gälla i hela landet, och 4) att ett svedjeförbud i vidsträckta trakter af vårt land skulle framkalla starka rubbningar i den gamla, invanda hushallningen. Ståndet antog emellertid reservationen.

I de öfriga stånden tillvann sig denna reservation icke pluralitetens medhall. I prästeståndet uppträdde endast två talare för den samma; utskottets förslag godkändes därstädes liksom i Borgareståndet. I det fjärde ståndet förekom, såsom man på förhand kunde antaga, en liflig diskussion, som utgjorde en fullkomlig motsats till diskussionen i första ståndet. Representanterna för de östfinska domsagorna — Lappvesi, Rantasalmi, Pielisjärvi, Pielavesi, Kuopio, Leppävirta, Kronoborg, Ilomants, Sordavala, Jääskis, Mäntyharju, Kides, Salmis, Jockas, Rautalampi — talade med största enighet emot reservationen och för propositionen eller betänkandet, medan de västfinska representanter, som uppträdde, — landtdagsmännen från Halikko och Ilmola härader — höllo på reservationen. Deputeraden från Nedre Satakunta härad var dock stämd för betänkandet. I de ostfinska representanternas ögon var svedjebruket ännu ett lifsvilkor för befolkningen; dess oundgänglighet betonades uttryckligen af flere deputerade. Ståndet godkände utskottsbetänkandets förslag i svedjefrågan, om hvilket alltså tre stånd förenade sig.

På grund af ständernas svar på ofvananförda proposition emanerade följande ar „Skogslag för Storfurstendömet Finland, gifven i Helsingfors d. 3 september 1886". Denna lags kap. IV innehaller följande bestämmelser om svedjebruket: „Allt svedjebruk vare förbjudet a bärgig samt strängt stenbunden eller stenhölstrig mark, äfvensom å sådan sandmo, som är beväxt med tallskog eller ljung. Från svedjad mark må ej flere än två sädesskördar tagas. Ej häller får ny bränning af samma mark ske, innan därå uppvuxen skog hunnit till en ålder af trettio år, därest sagda skog hufvudsakligast består af löfträn, och fyratio år, när barrträn till betydligare mängd däri förekomma. Till svedjande hänföres ej bränning af ris och annat affall vid skogsafvärkning, då stället ej begagnas till odling af säd, utan brännin-

gen afser att förbättra bete eller befordra uppkomsten af ny skog". Såsom försiktighetsmått vid bränning af sved föreskrifves, att „den, som vill bränna sved eller kyttland, afrödje skogen däromkring och borttage växttäcket till minst en alns bredd samt ombesörje, att å stället, så vidt möjligt är, finnes vatten och nödigt redskap att släcka elden; tillsäge ock rågrannarne att vara beredda att i fall af behof skynda till hjälp. Ej må den, som uppgjort eld i skog, sved eller kyttland, lämna stället utan nödig eftersyn, innan elden är alldeles släckt".

Skogslagens efterlefnad. Man behöfver ej resa långt i de trakter, där svedjekulturen florerat och ännu florerar i vårt land, för att komma under fund med att åtminstone skogslagens bestämmelser hvad svedjebruket beträffar ingalunda i tillbörlig grad efterlefvas. Otaliga äro de äfven helt nya sveder, hvilkas mark är bärgig och uppfyld af stenar, och i alla delar af östra Finland påträffar man svedjade tallmoar, hvilka brännas, oaktadt de äro liksom skapade till skogskultur. Allt ännu brukar man i en mängd delar af vårt land odla på svedjeländerna flere än två skördar, tvärt emot gällande bestämmelser, hvilkas efterlefnad i detta fall det — i förbigående sagdt — är mycket svårt för vederbörande att kontrollera. Äfvenledes svedjar man mångenstädes alltför ung skog, och oftast försummar man att förrän sveden antändes, afrödja skogen däromkring och borttaga växttäcket till minst 0,6 meters bredd. Dessutom brukar man så godt som aldrig sända underrättelse till grannarne angående svedens antändning, och ej sällan lämnar svedjebrukaren den antända sveden, innan all eld är slocknad. Såsom häraf framgår, bryter man synnerligen ofta mot lagens *alla* bestämmelser angående svedjningen, också detta ett tecken på den nuvarande svedjelagstiftningens olämplighet.

Åsikterna bland jordbrukarne o. a. om nyttan eller skadligheten af svedjebruket hafva under nu föreliggande århundrade mycket varierat; dock har uppfattningen af det samma såsom något förkastligt mer och mer vunnit terräng. Emellertid har svedjebruket äfven funnit försvarare och detta från seklets början ända till dess slut. Jag ser mig nödsakad att i korthet redogöra för hvad såväl svedjebrukets vänner som dess angripare haft att säga. Provincialmedikus i Torneå, Doktor *Henrik Deutsch* uttalar sig 1819 angående denna odlingsmetod på följande sätt, efter det han under åren 1814 och 1815 gjort vidlyftiga resor i nordliga Finland: „Om nyttan eller skadan af svedjebruk är man i öfrigt icke ense. Dess försvarare påstå, att svedjebruket är den enda, naturliga väg, hvarpå kulturen af en ödemark kan framgå, att den otacksammaste jord af flere förnyade afbränningar tvingas ifrån barr- till löfskog, ifrån ett hemvist för en rå och syrlig mossa till rika betesmarker, att ett förbud däremot skulle i åkerbrukets närvarande skick vara en dödspost, och slutligen att svedjebruket idkas endast på sådana ställen, där export af gröfre skogsalster aldrig kan tänkas. Andra däremot anse svedjorna såsom naturens grafställen, där all växtlighet, allt lif upphör, och i följd af erfarenheten tro de, att svedda marker flerestädes på

sekler icke kunna återvinna hvad de förlorat; att i timmerskogens aftagande ett kännbart motskäl företer sig; att åkerbrukare i den djupaste skogsbygd njuter en jämnare välmåga, och att detta näringssätt vid stigande befolkning måste af sig självt upphöra, emedan en svedjebrukare har, emot en åkerbrukare, behof af minst 20 gånger större utrymme. De tillägga, att svedjet icke tål mera frostömt läge än åkern, och att frostens allmänna värkan af skogsbrist hällre till- än aftager". Detta uttalande afspeglar väl de skiftande åsikter, som vid århundradets början rådde angående detta tvisteämne.

Hvad den högsta fackmyndigheten under denna tid, K. F. Hushållningssällskapet, tänkte i denna sak, framgår af ett betänkande[1]) af år 1819 till regeringen angående hushållningen med landets skogar, hvilket betänkande — enligt *Cygnaeus*[2]) — hufvudsakligen har Prof. *C. C. Böcker* till författare. Det heter häri: „Främst af alla skogshandteringar må man billigt nämna det urgamla svedjebruket, som under århundraden närt nationen och än i dag gifver mer än 300,000 af Finlands innebyggare en tredjedel eller hälften af deras föda, men som nu af mången, utan nogare betänkande och utan undantag fördömmes. Att matjorden vid svedjandet stundom genom oförsiktighet förtäres, och marken sålunda för århundraden göres mindre fruktbar, är obestridligt, ehuru man ännu saknar noggranna undersökningar i hvad grad särskilda jordmåners förmåga att producera skog genom matmyllans totala förbrännande minskas. Men en och hvar klok svedjare söker att sorgfälligt undvika detta, och då han, såsom det med få undantag alltid sker, låter elden endast afsveda mossan och gräset, så kan detta gödslingssätt efter nu gällande jordbruksteori icke ogillas, tvärtom är askan bevisligen det kraftigaste och minst kostsamma gödslingsämne han kan vinna. Att ett rätt värkställdt svedjande icke fördärfvar, utan tvärtom förbättrar marken, bevisas äfven däraf, att en afsvedjad barrskog tager löfträn, hvilket bevisar en högre produktionskraft. Härmed vill Sällskapet visst icke hafva yrkat, att detta sätt att producera säd är det mest förmånliga, men Sällskapet tror, att det ännu länge skall blifva för det inre landets subsistance nödvändigt, ty om öfvergången till åkerbruket är svar för enhvar skogsbrukare, sa är den för svedjebrukaren uti det inre landet säkert allra svarast. — — — Efter Sällskapets öfvertygelse kan omsorgen om svedjandets successiva öfvergifvande lämpligast lämnas åt allmogens egen omtanke och de skrankor naturen själf efter hand lägger för henne. Det är emellertid obestridligt, att ett svedjebrukande land maste stå uppå en vida lägre punkt af välmaga än ett åkerbrukande". Sällskapet hade, såsom synes, vid

[1]) Lit. 192. Det ofvanstående citatet är taget från „förslaget till betänkande" i frågan, da jag ej haft tillgang till självfva betänkandet. *Cygnaeus* intygar (Lit. 155, sid. 328), att „ordföranden för aret gjort en ändring", hvilken dock ej invärkar pa nu föreliggande fraga. [2]) Lit. 155. sid. 328.

denna tid ännu icke fattat posto bland svedjebrukets motståndare, i hvilkas leder Sällskapet under senare tidsperioder intagit en framstående plats.

Redan i senast anförda betänkande framstår *Böcker* såsom en försvarare af svedjebruket. Enligt egen bekännelse var han tidigare att räkna bland dess vedersakare; han angifver själf, att han under en år 1815 utförd resa till Österbottens svedjetrakter blef öfvertygad om sin villfarelse. Han beskrifver [1]) år 1823 denna sin öfvergång på följande sätt:

„Efter vanligheten inträdde jag bland svedjebrukarne med den tanken, att allt svedjande vore fördärfligt och utan undantag borde förkastas; men jag måste tillstå, att jag därom fick en annan öfvertygelse. Jag undersökte flere sveder ganska noga och fann, att man vid svedjebruket ofta gått så varsamt till väga, att endast gräsluggen var afsvedd och matjorden alldeles oskadd. Detta kan i synnerhet noga afpassas, då välterstockar nytjas, hvarföre det är för alla svedjebrukare omöjligt att inse skälet hvarför sådana uti 1805 års skogsförordning förbjudas. När en afsvedning kan varsamt värkställas, vet jag icke, hvarför gödslandet med aska skall anses mera skadligt än det med kalk och andra medel, hvilka om än de i det hela skulle värka endast och allenast såsom retmedel för vegetationen, likväl måste betraktas från en annan sida uppå fält, som efter växten få en 15- eller 20-årig hvila, än uppå åkrar, af hvilka man väntar årliga skördar, och med hvilkas vegetationskraft man således måste hushålla. Om växterna hämta det mesta eller åtminstone en betydlig del utaf sin näring ifrån atmosferen, måste de medel, som reta till en högre vegetation, då dennas produkter få komma jorden till godo, mer än ersätta hvad jorden igenom den högre vegetationsprocessen förlorat, och ett sådant land sålunda blifva fruktbarare. Den allmänna erfarenheten, att då en barrskog svedes, åter växa löfträn, synes styrka denna sats, emedan deras löf, ett uppå gödande, vegetabila ämnen mera rikt affall än barren, otvifvelaktigt äfven måste fordra mera näring och således synas supponera en med större produktionskraft försedd mark. Att likvisst svedjandet ofta så värkställes, att både gräsrötter och matmylla försvinna, och marken för sekler blir ofruktbar, därom har man tyvärr så till sägande vid hvarje steg ibland svedjebrukare tillfälle att öfvertyga sig". I sin ifver att försvara svedjebruket framhåller *Böcker* de stora fördelar, det har ej allenast framför åkerbruket, utan äfven framför kärrbruket, i det han sammanfattar sina uttalanden i följande kläm: „I alla fall utfaller likväl probabiliteten om vinst för ögonblicket till svedjandets fördel" [2]). Påtagligen har den sangviniske professorn låtit sig hänföras af de österbottniska svedjeentusiasternas utläggningar och sedan sökt påfinna teoretiska förklaringar till de nya synpunkterna, förklaringar, som alltigenom äro ohållbara. Att t. ex. föredraga den askgödsling, som fås genom matjordens förbränning, framför kalkgödsling, är bestämdt

[1]) Lit. 158, 1823, II, N:o 1. [2]) Det samma upprepar han i en följande publikation (Lit. 206, sid. 46 o. följ.).

oriktigt; det är att helt och hållet förbise matjordens öfriga beståndsdelar, hvilkas betydelse vetenskapen öfver hufvud vid nu ifrågavarande tid icke hade reda uppå. *Böcker* gjorde skilnad på „ett försiktigt svedjande“ och „ett ovarsamt svedjande“ och menade att det senare vore mycket sällsyntare än det förra; erfarenheten från alla tider har emellertid tyvärr visat att motsatsen varit fallet.

Att i denna afhandling anföra ens alla de viktigaste utlåtanden, som fälts för och emot svedjebruket, skulle leda till alltför stor vidlyftighet, och det torde också vara onödigt, då läsaren äfven därförutan kan få ett begrepp om diskussionens skiftningar. Emellertid torde det vara skäl, att här ännu i korthet referera och citera en del försvarare af svedjebruket, för att jag åtminstone ej skall kunna anklagas för att hafva behandlat min motpart alltför lättvindigt.

Ett märkligt uttalande till förmån för svedjebruket och till försvar för den stora nytta det kan göra t. o. m. i södra Finland, finna vi uti guvernörens i Nylands län underdåniga berättelse angående länets tillstånd år 1878. Hans andragande i denna punkt har följande lydelse: „Svedjebruket, hvilket för icke alltför lång tid tillbaka uti nog stort, man kunde säga oväntadt omfang bedrifvits uti länets norra socknar, har under året af särskild anledning af läneagronomen underkastats en genomgående undersökning uti norra delen af Iittis socken, det enda ställe, hvarest detta slags primitiva jordbruk ännu utgör en integrerande del af hushållningen. Läneagronomen har härvid kommit till en, från den allmänna afvikande åsikt. „De bästa svedjemarkerna“, säger han bland annat, „äro dalbottnar och sluttningar med en djup, fuktig sand, uppfyld med lösa stenar och med jämförelsevis få fasta sådana. Här lönar sig svedjebruket väl, sveden lämnar godt bete, strax efter det grödan afbärgats, och hastigt uppväxer ungskogen, tall, om ett godt fröår inträffar samtidigt med bebrukningen, eljes björk eller al. En sådan jordmån kan om 15 à 20 år åter bära en tät ungskog och med ringa arbete gifva en god säd. Genom bränning och bebrukning förvittrar jorden allt mera, och det öfversta lagret, matjorden, fördjupas, hvarigenom fältet med tiden blir dugligt till åker“. En sådan förbättring genom länge fortsatt svedjande skall i synnerhet kunna iakttagas, där frätsten *(rapakivi)* i större mängd förekommer, hvaremot upprepadt svedjande på lergrund måste anses absolut förkastligt. Det vill synas, såsom den norra delen af Iittis socken, i betraktande af dess i allmänhet sterila jordmån, vore i behof af några lättnader, hvad idkande af svedjebruk vidkommer“. Denna märkliga förklaring, att matjorden „förbättras“ genom svedjning, grundas på fackmannaundersökningar, hvilka bland annat resulterat i det lika ohållbara som obevisade påstaendet, att bränning bidrager till matjordens fördjupande. Äfven vid dessa undersökningar synes man gjort sig skyldig till den försummelsen att med tanken uteslutande fäst på askan helt och hållet glömma matjordens öfriga beståndsdelar samt deras vikt och betydelse, en glömska, som var mera förklarlig vid seklets början än i dess senare del.

Guvernören i Kuopio län framhåller i sin årsberättelse för år 1880[1]), att svedjebruket „ej torde i den närmaste framtiden fås att helt och hållet upphöra, åtminstone ej så länge spannmålstillgångarna från den odlade åkerjorden icke visa sig motsvara behofvet samt medel saknas för upptagande af kärrodlingar i större skala och på bättre vilkor, än under de senaste åren skett“.

Äfven enskilda personer hafva uttalat sig till förmån för svedjebrukets bibehållande. Sålunda förtäljer *F. Forsström* uti en mindre broskyr[2]), att man å ett landtbruksmöte år 1865 i S:t Michels län besvarade frågan, om ej svedjebruket redan kunde afskaffas, med att undra, om man vill förbjuda — jordbruket helt och hållet. I mötesdeltagarnes ögon voro alltså svedjebruket och jordbruket identiska begrepp. *Forsströms* broskyr utgör från början till slut ett försvar för åsikten, att ett svedjeförbud på 1870-talet var olämpligt.

Uti en redogörelse öfver de ekonomiska förhållandena i karelska delen af Kuopio län[3]) afger Prosten *J. H. Ilvonen* följande vältaliga försvar för svedjebruket: „Kammarlärda, hvilka ofullständigt eller alls icke känna de lokala förhållandena i denna del af landet, påstå naturligtvis med största bestämdhet, att ett dylikt föråldradt odlingssätt borde fördrifvas från landet. Härtill måste vi dock svara: de åsyfta nog det goda, men de förstå ej hvad de göra. Och det vore i sanning nöjsamt att se på hvad sätt en dylik herre skulle taga sitt bröd här i flere af Karelens socknar utan svedjebruk. Detta odlingssätt gick i forna tider — det måste medgifvas — till svåra öfverdrifter och medförde stora, ekonomiska skador. Man nedfälde ej allenast löfskog, utan äfven barrskog å momarker, hvilka naturen hade bestämt till annat ändamål, nämligen till att gifva timmer- och stockträn. Men ett dylikt fåvitskt förfaringssätt har år efter år minskats af den orsak, att det ej lönar mödan, ty „på momark växa ej tranbär“[4]). Svedjebruket har numera betydligt minskats och flyttat sig nästan helt och hållet till stenbundna löfskogsmarker, hvilka icke gifva stockträn, men å hvilka däremot frodas i synnerhet kornet, hvilket också där i främsta rummet odlas. Åtminstone i norra Karelens bärgstrakter, hvarest ängar ej finnas och knappast kunna fås, är ett dylikt odlingssätt oundgängligen nödvändigt, ty på det sättet får man, sedan man odlat säd, å de öfvergifna svedjemarkerna under par tre år, ehuru med stor möda, en stor del af gårdens höförråd till vintern. Därefter äro dessa marker de allra bästa betesländer, hvilka gifva åt smöret den goda smak, hvilken är känd hos Savolaks' och Karelens smör, blott det annars väl beredes. Om svedjebruket å dessa bärgstrakter genom lag förbjudes, är den oundvikliga följden den, att hungern blir befolkningens gäst och drifver landtmännen i landsflykt. Om man också kunde få tillfredsställande åkrar uti dessa näjder, så bör observeras, att det går lång tid, innan det kan ske, att i dylika stenfylda åkrar odlas gräs. Där, hvarest finnes

---

[1]) Lit. 173. [2]) Lit. 102. [3]) Lit. 183, IV, 1889. [4]) *Kangas ei kasva karpaloita.*

lämplig åker- och ängsjord, nämligen vid större sjöars stränder, där har svedjebruket af sig självt minskats".

Svedjebruket finner äfven uti en annan del af landet ifriga försvarare, hvilka dock använda nära nog konträra argumenter mot hvad de nyländska och karelska förespråkarne begagnade. Den nyländske försvararen förordade ju detta odlingssätt för sandjord, och den karelske prisade dess lämplighet i bärgstrakter och å stenig mark. Svedjebrukets vänner i norra Tavastland anse däremot just dessa jordmåner fullkomligt olämpliga för ifrågavarande odlingsmetod. Uti en redogörelse för ekonomiska förhållanden i Laukkas härad[1]) afgifva nämligen *O. W. Wadenstjerna* och *R. Jack* följande uttalande: „Om man äfven nu för tiden i allmänhet anser svedjandet vara ett alltför primitivt odlingssätt, som är rent ut sagdt skadligt, då det användes på sandjord med växande stocktränstelningar eller på alltför stenig jord, så måste man likväl medgifva, att det på vissa ställen visar sig vara ett direkte af naturen utpekadt odlingssätt af bästa slag. Ty om man anordnar erforderliga försiktighetsmått till att begränsa eldens utbredning och för öfrigt utför allt regelrätt, så är svedjebruket, användt på lämplig jord, till stor nytta för odlaren, i det att det ger honom för jämförelsevis ringa möda en stor sädesskörd och förbättrar i hög grad kreatursbetet". Också från Kuortane härad i Wasa län möta oss uppgifter om svedjebruket, hvilka delvis äro ett försvar därför, men delvis äfven innebära ett anfall däremot. *A. Warén*[2]) anför i sin redogörelse för de ekonomiska förhållandena i detta härad följande: „Man måste å ena sidan medgifva, att det i en del socknar finnes sådana marker, som äro liksom skapade till sveder, och å hvilka svedjebruket är en fullkomligt naturlig näring — ställvis är det fullkomligt oumbärligt för betets förbättrande —, men å andra sidan måste det oaktadt erkännas, att svedjebruket är ett klandervärdt odlingssätt, ty man väljer ej alltid till sved endast de lämpligaste ställena, och de fareldar, som här så ofta härja, hafva nästan regelbundet fått sin början från svederna".

Till de nu meddelade citaten från svedjebrukets försvarare kunde lätt fogas en mängd andra. De nu anförda torde dock vara till fylles, enär de gifva en föreställning om hvad man uti olika delar af landet framhåller till förman för detta primitiva odlingssätt. Försvaret är, såsom synes, bygdt på högst motsägande grunder och kan väl sålunda sägas döma sig självt.

Otvifvelaktigt har det i vårt land funnits tider och förhållanden, då svedjeförbud och dylika åtgärder mot svedjebruket varit olämpliga och för tidiga, men vi få ej glömma, att stora förändringar numera inträdt också i de mest undangömda landsdelar, hvad beträffar jordbrukarnes ekonomiska existensmedel. Den af en del försvarare påpekade svårigheten för den fattige, mindre jordbrukaren å aflägsna orter att komma till rätta utan svedjebruk är i de flesta orter undanröjd, sedan mjölkhushållningen och boskapsskötseln nått sin nuvarande stora betydelse till och med i näjder, som för kort tid

[1]) Lit. 183, IV, 1889. [2]) Lit. 183, V, 1893.

sedan voro svedjebrukets stamorter. Dessutom får ej förbises, att skogsprodukterna äfven i landets aflägsna delar numera erhållit ett förmånligt pris, samt att marknad vunnits också för det klena skogsvirket, allt förhållanden, som medföra en omgestaltning af våra ödemarksboars lifsvilkor.

Onekligt är, att svedjebruket levererat jordbrukaren goda betesmarker, men lika onekligt är, att hela den öfriga världens jordbrukare hafva kunnat förskaffa sig betesmarker nog utan att behöfva svedja bort såväl skog som matjord. Det tager dock sin tid att lära våra ödemarksboar att sköta sina betesmarker rationelt och utan svedjande, och att under öfvergångstiden missförhållanden och missnöje uppstå, är naturligt.

En författare i början af århundradet[1]) prisar svedjebruket och utbrister entusiastiskt: „Är det icke svedjebruket vi hafva att tacka för det, att största delen af vår finska jord är färdig till odling?“, men han glömmer att omtala de stora — delvis nästan obotliga — skador detta primitiva jordbruk gjort vårt land. Det är nämligen enligt min åsikt ett nära nog ohjälpligt ondt, att en god del af matjorden genom bränning blifvit förstörd, att jorden i vida trakter blifvit i otillbörlig grad utsugen genom odling af alltför många sädesskördar utan någon gödsling, och att en stor del af skogen blifvit uppbränd för svedjebrukets skull.

Kap. II. Kyttlandsbruket.

Kyttlandsbrukets spridning. Af redogörelsen för kyttlandsbruket i Finland under XVIII:de århundradet framgick, att detta odlingssätt redan då blifvit i hög grad inskränkt till sin användning, och att man under denna period hade skäl att förmoda, det dess dagar voro räknade. Emellertid visar det sig, att denna metod äfven under XIX:de seklet kvarstått på enstaka ställen och bibehållit sig ända in i våra dagar, ehuru den dock nu måste anses vara inskränkt till endast sällsynta fall.

Kyttlandsbruket fortlefde under början af innevarande århundrade här och där i södra Tavastland och i sydligaste Satakunta. Oaktadt K. F. Hushållningssällskapet uti ett betänkande angående hushållningen med landets skogar[2]), afgifvet år 1819, vittnar, att detta odlingssätt „icke nu lärer annorstädes utöfvas än uti vissa trakter af Wiborgs län“, har det samma dock faktiskt enligt de meddelanden, som gjorts mig af olika jordbrukare,

[1]) Lit. 196, II, sid. 289. [3]) Citeradt enligt förslaget till betänkandet; lit. 192. Se noten sid. 197.

ännu i medlet af detta sekel i nämnvärd skala idkats åtminstone uti Hollola, Asikkala, Loppis, Tammela och Somero socknar samt i Jockis och Humppila kapeller i Tavastland äfvensom i Loimijoki och Metsämaa socknar inom Satakunta. Under 1880- och 1890-talen har kyttlandsbruket — enligt hvad jag kunnat finna — antecknats såsom förekommande i Hollola, Asikkala, Loppis, Jockis, Wesilaks och Loimijoki socknar, men tilläggas bör, att det öfverallt numera användes blott i minimal skala. Uti guvernörens i Åbo och Björneborgs läns berättelse för år 1880 säges: „Svedjebruket äfvensom i allmänhet det så kallade kyttandet är öfverallt inom länet i aftagande och har på många orter helt och hållet upphört“ [1]). Vid smärre rofodlingar skall kyttlandsmetoden enligt socknebeskrifningarna [2]) tillämpats äfven uti Österbotten, där den begagnats ända uppe i Sotkamo.

Olika slag af kyttlandsbruk. Af de under 1700-talet i landet använda tvänne slagen har mig veterligen endast det ena blifvit praktiseradt under nu innevarande sekel, nämligen *hårdvallskyttandet*. Af detta vill jag i korthet skildra tvänne former: a) *odling af råg eller hafre*, och b) *odling af rofvor*.

a) **Odling af råg eller hafre.** Härtill begagnades endast hårdvall eller aker; i Hollola och Asikkala tillämpades denna metod blott å åkerkanter, till upptagning af plötsligen beslutna tegändar o. dyl. Fältet plöjdes eller gräftades, hvarefter från närbelägna skogsmarker till det samma släpades ris, stubbar, gamla gärdesgårdstillbehör, trän o. dyl. Detta brännmaterial ordnades i rader och täcktes sedan med den upplöjda jorden. Bränning vidtogs under en torr period, och sökte man få denna operation att försiggå hastigt och häftigt. Askan spriddes sedan öfver fältet och inplöjdes. Härefter egde rågsådd rum. I Wesilaks socken existerade dylik rågodling ännu år 1885, såsom jag själf varit i tillfälle att iakttaga. Den användes därstädes å gamla lindor, och trodde man sig därigenom „uppfriska“ gräsväxten. Då myllhalten å ängarna i den del af socknen (Säijänmaa), där denna odling förekom, är synnerligen liten och leran af naturen (eller måhända i följd af tidigare användning af kyttlandsmetoden) ytterst hård, kan man lätt tänka sig resultatet. Obestridligt är dock, att den råg, som första året växte å dessa kyttlandsfält samt till och med den därefter odlade hafren voro alldeles förträffliga. Sedan jorden emellertid sålunda öfveransträngts, fick den „hvila“ i många år, under hvilka hvarken gräs eller buskar visade sig; att den dock sist och slutligen bar gräs och buskar, framhölls såsom ett bevis på metodens förträfflighet. „Största konsten är att hafva tålamod att vänta“, sade en allmogeman at mig angående kyttlandsbruket, och han hade otvifvelaktigt rätt häri. Hafreodlingen skall hafva varit allmän å kyttlandsfälten i sydliga Tavastland; kyttländerna synas därstädes förmatt bära detta sädesslag flere år å rad. Att jorden härigenom i grund utmattades, kan man lätt förstå. Ännu efter det dylika fält uti flere tiotal år blifvit rationelt behandlade och genom jord-

[1]) Lit. 173, sid. 92. [2]) Lit. 138.

förbättringsmedel upphjälpta, visa de en långt svagare bördighet än andra fält. Såsom exempel härpå kunna anföras skiftena A^2 och A^3 (1893-års kulturplan) å Mustiala instituts åkrar.

Weckström[1]) omtalar äfven kyttlandsbruk på åker, i det han anför, att „på somliga ställen brukas och berömmes att om vintern utföra på den åker, som om hösten blifvit upplöjd, torf, ris, småved o. d. m., så tjockt man kan, och att om våren antända detta, hvarefter askan utsprides och åkern besås, då man fått t. o. m. 60 kornet; äfven *Rålamb* i sin *Adelig Öfning* råder därtill, men följden nämnes ej, och den är med all säkerhet den, att en så handterad jord, om den ock i början lämnar någon ovanlig skörd, efter någon tid ger ingen. Att nyttja aska på åkern, utan att *där* bränna den, är däremot nyttigt".

b) **Odling af rofvor.** Enligt en beskrifning från Hollola socken tillgick härvid på följande sätt: „Såväl den å fältet nedhuggna, klena skogen som de släpade träna och kvistarna samlades i långa högar, hvilka betäcktes med torf och mull, som upptagits från fältet. Sedan dessa högar fått behörigen torka, antändes de och brunno snart helt till aska, hvilken sedan spreds på fältet. I denna jord insåddes strax därpå rofvorna, hvilka växte ypperligt". Men „ännu efter flere årtionden sägas dessa kyttlandsfält, då de åter odlas på vanligt sätt, gifva sämre och med klenare ax försedd säd".

Kyttlandsbrukets betydelse har under XIX:de århundradet varit försvinnande liten. Dess spridning har ju varit begränsad, och de arealer det upptagit, hafva varit obetydliga.

Inskränkning af kyttlandsbruket medels lagbestämmelser har under århundradet förekommit endast i ringa mån. Ej ens 1886-års skogslag förbjuder kyttandet i högre grad; där stadgas blott, att „kyttande må ega rum endast å mossar och kärr samt vid nyodling af mark till ständig åker och äng". Bestämmelsen angående kyttande å mossar och kärr skall närmare diskuteras uti följande kapitel; med kyttande af mark till åker eller äng kan naturligtvis ej förstås annat än ett veritabelt kyttlandsbruk, hvilket alltså är tillåtet vid nyodling. Huruvida ett dylikt stadgande är förenligt med nutida begrepp om rationell landthushållning, kan enligt min åsikt starkt ifrågasättas. Att på detta vis å nyodling förstöra myllhalten och t. o. m. en del växtnäringsämnen i jorden genom bränning är otvifvelaktigt högst olämpligt, så mycket mera som vinsten är den att blott aska erhålles. Man är i de allra flesta fall tvungen att strax genom påsläpning af mylla o. dyl. ersätta den bortbrända myllhalten i den blifvande åkern eller ängen, och likaså måste en dylik bränd jord ojämförligt starkt gödslas för att blifva fruktbar.

Återblick. Af de olika former för jordbruk, hvilka landtbruket i Finland vid XIX:de seklets ingång tog i arf från det föregående århundradets landtmän, nämligen: svedjebruket, kyttlandsbruket, kärrbruket, ängsbruket och åkerbruket, äro, såsom redan anfördt, de två första af den beskaffenhet,

---

[1]) Lit. 187, 1850, sid. 231.

att de omöjligen kunna omorganiseras till rationella jordbruksmetoder; de äro genom sin natur dömda till undergång, om landets jordbruk en gång skall komma från den primitiva ståndpunkt det sedan hedenhös intagit.

Såsom vi i de följande kapitlen om kärrbruk, ängsbruk och åkerbruk skola se, har jordbruket i vårt land under XIX:de seklet gjort stora framsteg och i flere afseenden öfvergått till rationelt jordbruk, men såsom framgår af de två senast meddelade kapitlen om detta århundrades svedje- och kyttlandsbruk har vårt lands jordbruk ej nått så långt i utveckling, att ens någondera af de båda sistnämda, mest primitiva jordbruksmetoderna helt och hållet skulle försvunnit från Finlands landamären. *Denna uppgift eller svedje- och kyttlandsbrukets förintande i landet har det nu snart tilländagångna seklet ej mäktat med, utan sett sig nödsakadt att öfverlåta deras utplånande åt det följande århundradet.*

Kap. III. Kärrbruket.

Kärrbrukets utbredning i landet har försiggått i synnerhet under århundradets senare hälft; dock var detta odlingssätt redan under 1700-talets sista artionden och innevarande århundrades första del relativt ganska utbredt i flere landsdelar, t. ex. i Österbotten, hvaruppå flere bevis kunna föreläggas. I K. F. Hushållningssällskapets handlingar[1]) säges härom bland annat följande: „Inom polarcirkeln satte mossodlingen Kyrkoherden *E. Fellman* och Löjtnant *M. F. Clementeoff* uti Rovaniemi i välstånd; den vann dock ej på orten efterföljd. — — — Dessas kärrodlingar försiggingo under 1780- och 1790-talen. — — — Därifrån söderut visste man ej om kärrodling eller kyttlandsbruk förr än i Limingo socken, särdeles Temmes och Tyrnävä kapeller, där kärrbruket började omkring 1800 bedrifvas i större skala, och där det ännu fortfar, äfvensom uti Siikajoki, Pyhäjoki och Kalajoki“. Angående södra Österbottens kärrbruk berättas sammastädes: „Man säger, att kärrbruket varit här kändt i medlet af 15:de seklet, och att Lillkyro, Storkyro och Laihela åkrar blifvit på detta sätt uppodlade, men därmed stannade det, tills det på 1760-talet infördes i Laihela af Kyrkoherden *Wahlin*; men med ifver och intresse omfattades det icke förr än på 1780-talet, förnämligast i Kyro älfdal, en del af Närpes och Vöra socknar, där det bedrefs i decennier, förrän det fick burskap i andra Vasa läns socknar“. Odlingen af Sydösterbottens mossmarker fortgick emellertid oafbrutet, och år 1807 intygas[2]), att „i Laihela, Lillkyro, Storkyro och Ilmola socknar äro otroliga

[1]) Lit. 196, IV, 1856, sid. 93 o. följ. [2]) Lit. 196, II, 1807, sid. 143.

vidder inom de sist förflutna 15 åren af mossar förvandlade till åkrar, hvilka sedan de i flere år gifvit en rik rågskörd, i alla tider såsom äng gagna sina egare". Det samma vittnar en annan författare i ofvananförda sällskaps handlingar[1]), i det han uttalar sig på följande karaktäristiska sätt: „Mossars kyttande har länge i synnerhet i Österbotten varit i bruk, men är nu i senare tider uppbragt till den fullkomlighet, att det med skäl bör anses för åkerbrukets åtminstone halfsyster, utgörande en lika så ordentlig, systematisk och merändels bättre lönande näring än själfva åkerbruket samt ett i synnerhet för vårt land ganska passande och på det hela för riket högst gagneligt jordbruk. Till bevis därpå anföres endast Vörå socken i Vasa län, som hvarken eger de vidlyftigaste, bäst belägna eller mullrikaste marker, men har dock nu redan i många år fått inemot lika mycket säd ifrån sina kärr som utaf alla sina åkrar tillsammantagna". Mossodlingsarbetena fortskredo raskt i dessa för dylik odling särskildt lämpliga trakter. „Först efter 1808-års krig begynte man därmed i Lappo och Lappfjärd: men i andra socknar endast i ringa skala och utan vederbörlig dikning, hvarför det ofta misslyckades. Man var här i början okunnig om den ans och skötsel kärrbruket erfordrade, samt fick ringa äring, medan man i Kyro och Laihela samt hos åtskilliga herremän och landtmannasällskapets medlemmar i Ilmola bedref denna hushållning med ifver, och de rikare bönderna täflade däri med herremännen".

I detta sammanhang torde det vara skäl att anföra några detaljer angående en speciell mosses uppbrytning under nu ifragavarande tid uti sistanförda socken, hvilket är så mycket mera motiveradt, som dessa detaljer kunna belysas med en karta, uppgjord just under seklets början. Bland de tidigast odlade mossarna i Ilmola socken är den å Rintala hemman, hvilken gård kartlades under åren 1754, 1760, 1768 och 1773. Af denna karta framgår, att „nybygget Rindala" egde kärrmark på c. 100 ha, hvilken var fullkomligt oodlad; en del däraf betecknas som hvitmosskärr. Öfver samma hemman finnes en annan karta, uppgjord år 1817, och visar det sig där, att vid denna tid så godt som hela kärr- och ängsjorden var dikad och föremål för odling. Af hela kärrarealen, c. 106 ha, voro blott c. 14 ha oupptagna, såsom ses af vidstående karta, (fig. 44) gjord efter en å fotografisk väg åstadkommen förminskning af originalet.

Denna odling, hvars dikningssätt m. m. är typiskt för en del af södra Österbottens kärrbruk (se sid. 223), har alltså blifvit utförd under tiden mellan de ofvannämda båda kartornas uppgörande. Landtbruksrådet *Gustaf Wasastjerna*, hvilken ställt dessa kartor till mitt förfogande, omtalar[2]), att Rintala hemman år 1798, då det inköptes af hans farfar, var „ett obetydligt odladt hemman med ett oodladt, vattendränkt kärr af c. 100 ha:s areal". Detta kärr liksom hela nedre delen af Ilmola ådal öfversvämmades då alla år af vårfloden, som stod öfver markerna 6 à 7 veckor. Sedan emellertid Ilmola landtmannasällskap år 1803 stiftats, och en lifligare värksamhet börjat på jordbrukets område i

[1]) Lit. 196, I, 1803, sid. 104. [2]) Bref af d. 20 mars 1897.

dessa trakter, öppnades diverse hufvudkanaler i mossen, och först därpå kunde odlingen af Rintala kärr vidtaga. Alltså har denna odling egt rum under vårt århundrades två första årtionden.

Af den *Böckerska* enquêtens statistiska material från 1820- och 1830-talen har, såsom tidigare omtalats, en stor del gått förlorad, men hvad kärrbruket beträffar, finnes uti den Böckerska samlingen å statsarkivet en sammanställning, hvilken ger oss en tämligen god öfversikt af detta odlingssätts förekomst i de olika länen och deras kommuner. Denna sammanställning är uppenbarligen endast ett koncept och har en mängd stridiga uppgifter, något, som väl förringar, men ej totalt utplånar dess värde. Det skulle otvifvelaktigt vara af stort intresse att i denna afhandling meddela alla de innehållsrika tabellerna *in extenso*, men det skulle leda till alltför stor vidlyftighet, hvarför jag måste inskränka mig till följande kortfattade notiser:

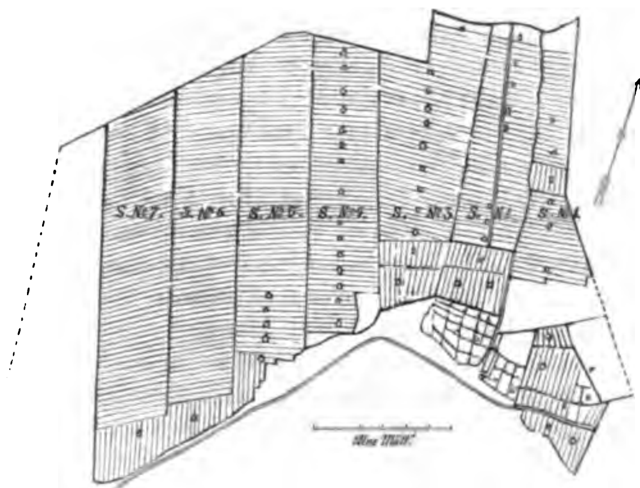

Fig. 44. Karta öfver Rintala hemmans äng i Ilmola socken; uppmätt år 1817 af J. Ladva-Nickola.

Hvad beträffar kärrbruket i *Åbo och Björneborgs län* vid ofvananförda tid ger sammanställningen vid handen, att i flertalet socknar icke förekom något dylikt odlingssätt alls. Till denna kategori höra de flesta socknarna i Piikkis, Halikko, Ålands, Vehmo, Virmo, Masku och Öfre Satakunda nedredels härader. Kärrbruk värdtett omnämnande förekom blott i de öfriga Satakundahäraderna; främst måste anföras följande socknar: Eura, Kiukais, Kjulo, Ulfsby, Nakkila, Påmark, Hvittisbofjärd, Ruovesi, Kuru, Birkkala, Teisko, Ylöjärvi, Ikalis och Parkano. I *Tavastehus län* egde mer eller mindre betydande kärrbruk rum i så godt som alla kommuner och främst i Tammela, Humppila, Jämsä, Korpilaks, Kuorehvesi, Hattula, Tyrväntö, Janakkala och Hausjärvi. Också i *Vasa län* var kärrbruket synnerligen utbredt; endast få socknar stämplas såsom saknande kärrbruk, men många äro de, i hvilka detta odlingssätt är synnerligen allmänt. Skörden från kärr af de skilda sädesslagen utgör uti en stor mängd kommuner nära och utöfver hälften af

all skörd. De socknar, som kunde skryta med utbredt kärrbruk, voro enligt sammanställningen följande: Laukkas, Jyväskylä, Sumiais, Saarijärvi, Lappajärvi, Vindala, Evijärvi, Kortesjärvi, Kuortane, Alavo, Töysä, Ilmola, Peräseinäjoki, Laihela, Jurva, Mustasaari, Närpes, Östermark, Petalaks, Storå, Storkyro, Lappo, Kauhava, Ala- och Ylihärmä, Nurmo, Lillkyro, Nykarleby, Vörå, Gamlakarleby, Kaustby och Perho. Om en del af dessa socknar måste särskilda uppgifter lämnas. I Storkyro skördades från kärr 45 % af all råg och 100 % af hafren, men högst obetydligt korn. I Lappo erhöllos från dylika odlingar 30 % af rågen, 25 % af hafren samt 6 % af kornet; i Kauhava resp. 30 %, 50 % och 30 %; i Ala- och Ylihärmä resp. 35 %, 30 % och 20 %; i Nykarleby 56 % af rågen, intet af hafren och 54 % af kornet; i Vörå 17 % af rågen, 70 % af hafren och 8 % af kornet; i Kaustby 30 % af rågen, intet af hafren och 70 % af kornet; i Ilmola 30 % af rågen, 40 % af hafren och 35 % af kornet. Påtagligen voro rågen och hafren de främsta växterna på kärrodlingarna i dessa delar af landet; endast i få kommuner förekom en större kornodling å kärrmarkerna. I *Uleåborgs län* fanns ingen kärrodling i de allra flesta socknar. Nämnvärdt kärrbruk omtalas endast från Alavieska, Ylivieska, Sievi, Nivala, Reisjärvi och Paavola. I *Kuopio län* egde ett nämnvärdt kärrbruk rum i alla de kommuner, från hvilka uppgifter föreligga. Främst böra framhållas Pielavesi, Tuusniemi, Karttula, Leppävirta, Nilsiä, Idensalmi, Kiuruvesi, Nurmis, Kaavi, Pielisjärvi, Juuga, Libelits, Kontiolaks, Bräkkylä, Kesälaks, Tohmajärvi, Kihtelysvaara, Pelgjärvi och Eno. Anmärkningsvärdt är vidare, att i Juuga socken skördades från kärr 40 % af all råg och 50 % af allt korn, men ingen hafre, och att i Kaavi socken erhöllos från dylika odlingar 25 % af all råg och 20 % af allt korn, men likaledes ingen hafre. Förklaringen till att detta sädesslag icke alls skördades från kärr i dessa och de flesta andra karelska socknar, är säkerligen den, att hafren ännu icke fått rätt insteg i denna del af landet. Uti *S:t Michels län* förekom synbarligen stort kärrbruk i så godt som alla kommuner. Främst böra framhållas Kristina, Kangasniemi, S:t Michel, Sulkava, Sääminge, Kerimäki, Jockas, Jorois, Pieksämäki, Sysmä, Gustaf Adolfs och Mäntyharju. I de flesta af dessa socknar skördades från kärr mer än 20 % af all råg. Kommunerna i *Wiborgs län* framvisade synnerligen stora olikheter uti nu ifragavarande afseende. En mängd kommuner saknade tydligen kärrbruk, medan en del andra i jämförelsevis stor grad vinnlagt sig om kärrens odling. Egendomligt är, att man å kärrodlingarna i detta län endast obetydligt kultiverade vårsäd, medan rågodlingen å dem var tämligen respektabel i en del socknar. Till de sistnämda kommunernas antal höra Valkeala, Savitaipale, Klemis, Ruokolaks, Uguniemi, Kuolemajärvi, S:t Johannes, Nykyrka, Säkkijärvi, Valkjärvi och Mohla. Hvad *Nylands län* beträffar, framgår tydligt af enquêten, att kärrbruket där var till och med sällsynt. I de allra flesta socknar förekom ingen odling af kärr, och ett nämnvärdt kärrbruk omtalas blott från Thusby, Karis, Snappertuna, Tenala, Bromarf, Pernå, Liljendal, Iittis, Nummis och Pusula.

Kärrbruket under årtiondena kring seklets midt har sitt största intresse uti Österbotten och dess vida mossmarker, hvilka funnit såväl idoga som kunniga odlare. Jag anser mig därför tvungen att lämna närmare notiser om dessa odlingar. I K. F. Hushållningssällskapets handlingar[1]) år 1856 skrifves i detta ämne följande: „Först efter 1832 och följande årens svaga skörd begynte man att på kronans bekostnad, särdeles i Vasa län, uppkasta utfallsdiken å större mossar, hvarigenom kärrbruket utspriddes i länets alla socknar, och tycktes denna odling tilltaga mera uppe i landet än vid kusten. I Lahteå, Kelviå, Kronoby och Gamlakarleby bedrefs den obetydligt i moderförsamlingarna i brist på därtill rika lägenheter och i anseende till det förmånligare sjöfisket; men uti Toholampi, Kaustby, Vetil och Halso har man under det sista decenniet mycket vinnlagt sig om kärrbruk. I Pedersöre, Evijärvi, Esse, Purmo och Kortesjärvi däremot i ringa mån. Lappajärvi moderförsamling och Vindala by skörda lika mycket, stundom mera säd från sina mossar och kärrodlingar än från sina åkrar. Men äfven där har kärrbruket först de sista åren blifvit omfattadt med större allvar; det samma är fallet med Lappo, men Kuortane, Lehtimäki och Soini fortfara ännu med sitt tjärbruk. Alajärvi har de sista åren genom kärrbruk mycket förkofrat sig, ehuru församlingen icke ännu hunnit till välstånd. — — — Österom landtryggen har man från längre tid idkat kärrbruk efter den gamla, savolaksiska metoden, som är ett slags svedjande utan rothuggning, där man efter svedjande och brännande mellan stubbar och rötter med gräftor, svedjegrepar (= krattor) och plogar nedskrapar något utsäde. För 12 och 15 år sedan äro många mossar och djupa kärr på höga kronans bekostnad uppdikade, och under senare åren har man äfven i Saarijärvi och Laukkas samt äfven, ehuru obetydligt, i Wiitasaari, begynt att upptaga mossar till odling. Minsta framsteg i kärrbruk i Vasa län lär man gjort i Lappfjärd, Östermark och Nerpes, om Öfvermark och Yttermark och några andra byar undantagas, där man genom kärrodling förskaffat sig härliga åkerfält i mossar. I Malaks är däri icke häller särdeles tillgjordt med undantag af det lilla, hvad mossodlingsbolaget (?) där uträttat. I Mustasaari är kärrbruket i brist på lägenheter litet och i Nykarleby mera och i Vörå betydligt. — — — Den största framgang i Uleåborgs län har kärrbruket haft i Kalajoki och Haapajärvi, hvilka ock därtill skola hafva de bästa lägenheter, samt i Temmes och Tyrnävä kapeller i Limingo socken. Vid Torneå vattensystem är därmed ej något tillgjordt, icke häller i Kemi sedan år 1800. — — *Clementeoffs* och *Fellmans* kärrodlingar från 1780- och 1790-talen i Rovaniemi skola än gifva goda sädesskördar".

Hvad beträffar åren 1861—1865 anmärkes i „Öfversikt af Finlands ekonomiska ställning" [2]), att kärrens och mossarnas odling under denna tid synbarligen utvidgats, „ehuru nog kapitalbrist och dåliga skördar varit

[1]) Lit. 196. IV, sid. 95. [2]) Lit. 176.

enskilda jordbrukare till hinder". Under den följande femårsperioden inföllo de hårdaste missväxtåren, och „moss- och kärrodlingarna hafva till följd af jordbrukarnes svåra, ekonomiska ställning under perioden icke kunnat bedrifvas i den utsträckning som förut" [1]). Hvad angår tiden från 1871—1875 uppgifves, att „moss- och kärrodlingsarbeten hafva under denna tid hufvudsakligast bedrifvits i västra hälften af landet, synnerligast i Vasa län, hvarest en riklig tillgång på vidsträckta, lätt odlingsbara mossar sedan gammalt gjort allmogen förtrogen med detta slag af nyodlingar" [2]). Det sistanförda bestyrkes uti öfversikten [3]) för följande femårsperiod, 1876—1880, hvarest säges, att „de största framsteg torde jordkulturen ha gjort i österbottniska andelen af Vasa län, där uppodlingen af mossar och kärr tilltagit år för år samt sålunda vidgat området af länets sedan gammalt bördiga och sädesrika marker", ett uttryck, som oförändradt upprepas i öfversikterna för qvinquennierna 1881—1885 och 1886—1890 [4]).

Förkulturmetoderna under XIX:de seklet synas vid ett flyktigt skärskådande blott föga afvika från det närmast föregående århundradets; till en början voro de också fullkomligt de samma, men under senare delen af nu innevarande sekel inträdde dock den grundväsentliga olikheten, att en del af dessa metoder småningom och i större eller mindre grad öfvergingo från den primitiva till den rationella ståndpunkten. Kärrbruket skiljer sig nämligen, såsom redan tidigare påpekats, till sin natur från svedje- och kyttlandsbruket bland annat därigenom, att det kan utvecklas till rationella former, medan de sistnämda odlingssätten icke kunna undergå en dylik förändring. Saken är nämligen den, att brännandet och sköflandet ligger i svedje- och kyttlandsbrukens eget väsen, men detta är däremot icke fallet med kärrbruket, hvilket kan ega bestånd också utan dylika skadliga hjälpmedel. Denna omständighet i förening med en del andra gör kärrbruket till en af framtidens jordbruksformer, medan de två andra odlingssätten, såsom i föregående kapitel anförts, ohjälpligen äro att räkna till det jordbruk, som bör från landet försvinna. Emellertid må man ingalunda tro, att den här framhållna förändringen hos kärrbruket ens vid slutet af XIX:de seklet framträder allmänt eller mångenstädes antagit synnerligen betydande former. Jag återkommer senare till frågan om denna kärrbrukets utveckling och vill här blott konstatera, att ett dylikt framåtskridande värkligen egt rum under ifrågavarande period.

Bränningsförkulturen vid seklets början skildras klart och sakrikt af *J. Tengström* uti „*Försök till lärobok i landthushållningen för finske bonden*", som vunnit K. F. Hushållningssällskapets stora pris d. 2 nov. 1801, och vill jag af hans framställning meddela följande sammandrag: *Första året:* 1) Drag- eller afloppsdiket gräfves; bredd 1,8 m och djup minst 1,2 m. 2) Laggdiken gräfvas; bredd 1,2 m och djup 0,9 m. 3) Skärdiken (= tegdiken) gräfvas på 36 m:s afstånd från hvarandra. *Andra året:* 4) Kärret får hvila ett år eller flere, vanligen

[1]) Lit. 171. [2]) Lit. 172. [3]) Lit. 173. [4]) Lit. 174 och 175.

blott ett. *Tredje året:* 5) De 36 m breda tegarna „klyfvas med diken i tre lika delar". 6) Skogen afrödjas, och stubbar och rötter uppbrytas. 7) Stubbar och ved släpas till gården om vintern. *Fjärde året*: 8) Gräftas med stora, 22 cm höga och 15 cm breda gräftor. *Femte året:* 9) Plöjes med årder och harfvas. 10) Plöjning och harfning upprepas. 11) Kärret och riset brännas. 12) Harfvas. 13) Brännes. 14) Harfvas. 15) Brännes än en gång, om möjligt. 16) Rågsådd, innan medlet af augusti; hälst med rotråg. 17) Inmyllning med kvistharf. *Sjätte året:* 18) Rågskörd. *Sjunde året:* 19) Plöjning om våren källossningstiden. 20) Harfvas. 21) Brännes upprepade gånger och alltid efter en harfning. 22) Rågsådd. *Åttonde året:* 23) Rågskörd o. s. v. Är mossen vattensjuk, får den stå dikad flere år, innan den brännes och besås.

Bränningsförkulturen kort före seklets midt beskrifves uti den ofvannämda lärobokens andra upplaga[1]), som utgafs år 1844. Denna skildring ger vid handen, att själfva „konsten" i flere afseenden utvecklats. I sammandrag framstäld är metoden följande: *Första, andra och tredje året:* 1) Utfallsdikena gräfvas antingen 1,2 m eller 1,8 m breda och djupa. 2) Laggdiken gräfvas 1,2 m breda och 0,9 m djupa. 3) Mossen delas genom 1,2 m breda och djupa diken uti större skiften af 10 à 25 ha:s vidd alltefter markens mer eller mindre sanka beskaffenhet. 4) Tegdiken utstakas „i sträckning i norr och söder, på det att middagssolen må kunna skina långsmed dikena och upptina vårisen, hvilken uti diken, lagda i annat vädersträck, långt in på sommaren kvarstannar i dikets botten samt åstadkommer frost". Tegarna utstakas 9 à 10,5 m breda. 5) Gräftning af mossens yta, vid hvilket arbete man alltid börjar från midten, samt rotbrytning. 6) Tegdikena gräfvas; med dikesyxen upphuggas skaror i mossen c. 45 cm på hvardera sidan om den utstakade tegdikeslinjen, och emellan dessa linjer gräfves tegdiket med spade till 0,9 m:s djup med lodräta sidor, om mossen är stadig och sådant tillåter. 7) Bortsläpas ved och stubbar om vintern. *Fjärde året:* 8) Bränning af mossen. 9) Träna samlas i högar. 10) Harfning. 11) Bränning. 12) Harfning. 13) Bränning. 14) Rågsådd, „så snart jorden afsvalnat efter sista bränningen". 15) Inmyllning af fröna med „gåsfotaharf". 16) Harfning med slät harf. 17) Vältning. *Femte året:* 18) Rågskörd. 19) Höstplöjning. *Sjätte året:* 20) Harfning om sommaren. 21) Bränning upprepade gånger och alltid efter harfning. 22) Rågsådd o. s. v. Denna förkultur skiljer sig i många afseenden från den i seklets början rådande, t. ex. genom tegarnas bredd och kärrets hvilotid, sedan det blifvit dikadt.

Angående brännandet af kärren meddelar en författare[2]) i „*Lukemisia maamiehille*" år 1849 upplysningar: han säger, att själfva jorden måste brännas, och att härtill användas två sätt: a) kärret plöjes om hösten samt äfven om våren, hvarpå det antändes, sedan det torkat; b) kärret gräftas

[1]) Lit. 194. [2]) Lit. 153, sid. 109.

om varen, och torfvorna upplyftas i högar[1]), hvilka antändas, sedan de torkat; askan utsprides därpå öfver tegytan så jämnt som möjligt. Förf. uppger, att den senare metoden anses bättre, men synes vara mycket arbetsdryg.

Bränningsförkulturen i Österbotten på 1850-talet erhåller i K. F. Hushållningssällskapets handlingar[2]), en beskrifning, hvilken tydligen hvilar på iakttagelser gjorda på ort och ställe samt är alltför vältalig för att här utlämnas. „Till äkta kärrbruk nu för tiden hör att i början af juli kasta eld på den dikade och uppgräftade mossen eller torfjorden, gå hem och låta den kytta hela sommaren till såningstiden, ja, ofta längre, äfvensom att sådden förrättas först året därpå; ty elden slocknar ej före vintern, då nästan allt brännbart uppbrunnit, hvarefter man väl kan räkna en ypperlig skörd, men så är det ock slut med markens bördighet, om torfven eller äfjan ej är dess djupare, och detta ena årets stora vinst räcker ej till att betala böter och ersättningar för vårdslösade skogseldar, om man ej kan krångla sig fri från ansvaret därför. — — — Kyttjorden skall vara af tämligen god beskaffenhet och fordrar klokare ans, än här i landet är vanligt, om tredje rågskörden utan lerslagning blir gifvande. Växten står likväl, om jorden är väl bränd, mycket härlig till blomningstiden; men så snart hon börjar mata sig, yppas mer och mer hvita ax, halmen vissnar, och de hvita axens antal ökas till den grad, att de skördetiden vida öfverträffa de friska axens antal. — — — Det i Österbotten öfliga kärrbruket är således helt annat än kärr- och mossodling; det förra har till ändamål att utan afseende å framtida nytta af marken blifva i hast spannmälsrik eller få högst tre goda sädesskördar och sedan matmyllan är uppbränd, lämna marken åt efterkommande uthärjad nästan till evärdelig tid; men kärr- och mossodlingen åsyftar däremot att göra odugliga marker nyttiga och likväl af dem hafva sin goda vinst. Vid det österbottniska kärrbruket (bränningsmetoden) är det askan och den genomrökta och upphettade mossan, torfven eller äfjan, som befordrar växtligheten, — vid kärr- och mossodlingen är det förruttnelsen eller torfvens och mossens förvandling till humus eller matmylla, hvilken åter endast behöfver blandning af jordarter till sin bördighet. — — — Man kan säga, att kärrbruket i Österbotten varit och är ännu en för dyrköpt erfarenhet, och att man redan betalt alltför höga lärpengar för att af våra mossar och kärr få bördiga åkrar och ängar. Men än finnas många skatter, om man snart upphör att bortbränna dem. — — — Till Vindala byamäns beröm länder, att de mig veterligen äro de enda bönder i Österbotten, som helt och hållet upphört att bortbränna den frodiga torfven, den feta mossen och det risbeväxta kärret, utan efter ordentlig metod drifva kärrodlingen och därigenom erhålla rika skördar samt lämna förbättrade fält åt eftervärlden“.

Bränningsförkulturen efter seklets midt. Angående denna har jag kunnat förskaffa mig betydligt mera notiser än om samma förkultur under

[1]) *Nostetaan kokoihin.* [2]) Lit. 196, IV, 1856, sid. 96 o. följ.

seklets tidigare hälft. Dessa noggrannare underrättelser gifva vid handen, att bränningsförkulturen i olika delar af landet antagit mer eller mindre afvikande former, bland hvilka jag trott mig kunna finna tvänne hufvudtyper. Den ena af dessa, a) *den ostfinska bränningsförkulturen*, utgör ett öfverförande af svedjemetoden från den hårda jorden till kärrmarken, hvilken naturligtvis då måste vara bevuxen med skog; den andra hufvudtypen, b) *den österbottniska bränningsförkulturen*, påminner i vissa afseenden om kyttlandsbruket, i det att man vid den samma på ett eller annat sätt sökt bortkytta den skoglösa jordytan. Den senare metoden förekom mest på högmossar, medan den andra förnämligast brukades på lågmossar. Dessa tvänne typer kunna — ehuru blott i enkla och tämligen otydliga konturer — observeras redan vid slutet af XVII:de seklets kärrbruk, i det att den af *Serlachius* då beskrifna och i Kexholms södra län brukliga metoden (se sid. 31) otvifvelaktigt bör räknas till den förstnämda typen, medan *Brenners* år 1661 i Storkyro anordnade kärrodlingsmetod (sid. 28) i allt väsentligt påminner om den senare typen. Också under det XVIII:de århundradet möta oss båda dessa typer. Den af *Mennander* år 1742 beskrifna „kytömetoden“ (sid. 60) är intet annat än den ofvannämda, österbottniska typen, och „tvänne erfarne landthushållare i Nyland och södra Österbotten“ (sid. 61) skildra år 1797 tydligen båda typerna, om hvilka det säges, att den ena användes å skogbevuxen lågmosse, den andra å skoglös högmosse. Af detta framgår klart, att dessa två hufvudtyper förekommit i landet äfven under innevarande sekels förra hälft, oaktadt de mig tillgängliga källorna lämna blott ytterst knapphändiga notiser därom (se sid. 209). Då jag nu går att närmare redogöra för dessa hufvudtyper, vill jag påpeka, att skildringen gäller främst tiden 1860—1895.

a. **Den ostfinska bränningsförkulturen** företages hälst på kärr, som är beväxt med blandskog, ty „där är jorden kraftigast“ (Savitaipale). Likaså är man mån om att kärret skall lätt kunna torrläggas, samt ser hälst, att det har lerbotten (Jorois, Parikkala, Sumiais, Saarijärvi, Kajana). Kärr med sandbotten anses vara mindre fruktbara och mera frostömma. I de östra och södra delarna af landet gälde länge på få undantag när såsom regel bland jordbrukarne, att det var klokast att afhålla sig från odling af högmossar; härvid höllo de fast ända till 1860—1880-talen, då de genom exempel från Österbotten småningom blefvo öfverbevisade om sitt misstag. Likafullt är det allt fortfarande sällsynt att utanför sistnämda landskap och dess närmaste sydliga omnäjd finna andra mossar än lågmossar uppodlade. Af den ostfinska metoden observera vi vid närmare studium tvänne former, af hvilka den ena — den äldre — tydligare återspeglar metodens urbild, svedjebruket, medan den andra är en utvecklad form af den förra. Dessa formers beskaffenhet framgår tydligt af följande sammanställning:

α, äldre formen.

1.	Skogen kvistas tidigt om våren.	1:sta året.
2.	Skogen nedhugges midsommartiden.	
3.	Dikena gräfvas om hösten och vintern.	
4.	Gärdesbehofver släpas om vintern.	
5.	Träna kvistas och toppas.	2:dra året.
6.	„Kärrsveden“ [1]) brännes.	
7.	Rödjning.	
8.	Gärdesgården uppföres.	
9.	Andra bränningen.	
10.	Råg sås i askan.	
11.	Inmyllning medels gaffelplog samt gräftning emellan stubbarna.	
12.	Rågskörd.	3:dje året.
13.	Höstplöjning och lyftning af rötter och stockar i högar.	
14.	Brännes om våren, vanligen efter harfning.	4:de året.
15.	Rågsådd.	
16.	Plöjning o. s. v.	

β, yngre formen.

1.	Dikning höst och vinter.	1:sta året.
2.	Skogen kvistas tidigt om våren.	2:dra året.
3.	Skogen nedhugges midsommartiden.	
4.	Gärdesbehofver släpas om vintern.	
5.	Träna kvistas och toppas.	3:dje året.
6.	„Kärrsveden“ [1]) brännes.	
7.	Rödjning.	
8.	Gärdesgården uppföres.	
9.	Andra bränningen.	
10.	Plöjning ell. gräftning mellan stubbarna.	
11.	Rågsådd.	
12.	Inmyllning med gaffelplog och därpå harfning; vattenfåror uppköras och dikena rensas.	
13.	Rågskörd.	4:de året.
14.	Höstplöjning och lyftning af rötter och stockar i högar.	
15.	Bränning om våren, vanligen efter harfning.	5:te året.
16.	Plöjning.	
17.	Rågsådd.	
18.	Plöjning o. s. v.	

Den äldre formen af den ostfinska bränningsförkulturen afviker från den yngre främst därigenom, att säden sås i askan på obruten mark, medan jorden vid den senare metodens tillämpning upplöjes eller gräftas före sådden. Vid den sistnämda formens tillämpande lägger man också vikt på att jorden blir afdikad två år, förrän kärret brännes och insås, medan man vid den äldre formen dikar året före bränningen. Under 1860—1880-talen förekom mig veterligen den äldre formen endast i sällsynta fall; jag har antecknat den endast från Rautavaara, Jäppilä, Brääkkylä och Savitaipale. I seklets början var den otvifvelaktigt allmännare. Den yngre formen eller någon modifikation däraf var däremot under 1860—1880-talen det vanligaste uppbrytningssättet å skogbevuxna kärr i östra och södra Finland.

b. **Den österbottniska bränningsförkulturens** egentliga område var under seklets början och långt utöfver dess midt södra Österbotten, men denna kultur förekom äfven — ehuru mindre allmänt — i norra Österbotten, i Satakunta (Kiukais, Euraåminne) och t. o. m. någon gång ända nere i södra Tavastland (Tammela) och Nyland (Lojo). Den användes på skoglösa kärr, oftast på högmossar; af vikt ansågs vara, att vattnet lätt kan aflägsnas, och lerbottenskärr föredrogos alltid. I korthet karaktäriseras denna metod genom följande sammanställning:

[1]) *Suokaski.*

1. Dikning i c. 10 famnar (c. 18 m) breda tegar.
2. Hvila för kärret i flere år.
3. Klyfning af tegarna i c. 5 famnars (c. 9 m) tegar.
4. Hvila ett eller flere år.
5. Rensning och fördjupning af dikena.
6. Gräftning; där trän finnas inbäddade i myllan, upptagas de och samlas i högar.
7. Harfning.
8. Bränning.
9. Harfning.
10. Andra bränningen.
11. Harfning.
12. Rågsådd.
13. Inmyllning medels harfning.
14. Rågskörd.
15. Plöjning om våren.
16. Harfning.
17. Bränning.
18. Harfning.
19. Bränning.
20. Rågsådd.
21. Inmyllning medels harfning.

Djupa kärr få ligga längre tid i hvila efter dikningen än grunda sådana. Vid gräftningen kastas dikestorfven upp på den gräftade midten af tegen. Bränningen är alltid en krånglig sak på dessa skoglösa mossar. Den företages vanligen efter en skarp harfning, som vid behof upprepas. Sedan daggen försvunnit på morgonen, sker antändningen på följande sätt: Hvar och en af folket förser sig med ett större fång björknäfver; anländ till kärret, inpassar enhvar sina näfverbitar i den klufna ändan af en käpp, hvarpå näfret antändes och stoppas brinnande ner i kärrtorfven, hälst där tort gräs o. dyl. finnes. Samtidigt antändas möjligen befintliga rishögar. Sedan alla tegarna blifvit antända med brinnande näfverrullar[1]), återvänder man till de först antända tegarna, där elden under tiden småningom börjat flamma upp och få fast fot i kärret. Man söker nu sprida den genom att slå de brinnande torfvorna med käppar och transportera dem till ännu icke brinnande ställen. Ett annat sätt begagnas än i dag t. ex. i Lappo. Sedan tegen efter harfning torkat några dagar, förser sig brännaren under en torr dag med halm och bildar däraf långa kärfvar, som ombindas med halmband. Dessa kärfvar tager brännaren sedan i tur, i det han antänder en af dem i ena ändan och framsläpar den samma längs tegytan öfver vinden. Från kärfven löslitas då brinnande halmstycken, som antända den torra mossan. Har han nu på detta sätt fått tegens ena kant att kytta, tager han en käpp eller mindre

[1]) *Sarat orat tuohitut.*

spade och kastar med dem brinnande torfvor ut på tegen så att snart hela ytan brinner och kyttar. Härvid förtär elden vanligen ett ytterst tunt lager af kärret. Är resultatet af bränningen klent, upprepas harfningen och antändningen snart igen. Under regniga år går detta bränningssätt dock endast med svårighet för sig, hvarför man då måste tillgripa andra medel. Följande metod, som i sina hufvuddrag påminner om kyttlandsmetoden, refereras här enligt *Rutanen:* [1]) Af påsläpade trän och buskar bereder man små högar, hvilka antändas. Då de brinna, täckas de med torfvor, så att lågorna ej kunna slå ut i fria luften. Värmen drifver först ut fukten från torfvorna och bränner dem därpå snart till aska, som sedermera sprides ikring. Brasorna flyttas från ställe till ställe, allt efter som torfvorna brunnit. Det är alltid bättre, att bränningen utföres på många ställen, ty desto noggrannare blir kärrets kyttning. Bränningen försiggår på detta sätt långsamt, men däraf är dock „den fördel, att man bränner endast och allenast de torfvor, som man velat". I fall elden ej om aftonen slocknat öfverallt, utan brinner starkt på någon punkt, uppgräfves det rökande stället med spade, och elden kväfves med trampning eller slag med spaden.

Efter denna redogörelse för bränningsförkulturens tvänne olika former vill jag påpeka en del för dem båda gemensamma förhållanden.

Angående dikningen bör framhållas, att man synbarligen redan under förra delen af innevarande sekel allmänt insåg vikten af att vid kärrbruket hafva hufvuddiken [2]) och tegdiken [3]). Däremot stod betydelsen af laggdiken [4]) då ännu icke rätt klar för våra kärrodlare, ett förhållande, som ofta nog åstadkom beklagliga följder. Först under senare tider hafva diken af sistnämda slag blifvit obligatoriska vid kärrbruket. Hufvuddikena äro nu liksom i seklets början öfver hufvud för små, så att vattenflödet om våren afföres alltför langsamt, i följd hvaraf kärrens växtlighet minskas. Också teg- och laggdikena ega i allmänhet alltför små dimensioner. Tegarnas bredd är oftast 5 famnar, (c. 9 m) ibland något bredare. Eget nog måste om tegdikena anföras, att de i motsats till åkrarnas tegdiken vanligen äro tämligen raka och äfven någorlunda parallela. Dikenas form är högst olika. Vanligen hafva de uti lågmossarna ojämna, mer eller mindre branta sidor och rund botten [5]); se en afbildning af ett dylikt dike i kapitlet: åkerbruket. Dessutom patråffas å dessa mossar — om än mera sällan — diken af den på åkrar vanliga formen med sluttande sidor och i genomskärning spetsig botten [6]); äfven denna dikestyp afbildas i det nyss anförda kapitlet om åkerbruket. Än mer sällsynt är det, att vid bränningsförkulturen påträffa

[1]) Lit. 141. 1883, sid. 18. [2]) *Valtaoja*. Sordavala, Puumala, Jorois, Sumiais, Askola, Rengo, Urdiala: *riepäoja*. Veckelaks; *riemäri*. Jorois, Vederlaks. Hollola, Nastola; *kulkkuoja*. Parikkala: *varsioja*. Savitaipale, Euraaminne. [3]) *Sarkaoja*, Parikkala. Puumala, Jorois, Jockas, Vederlaks. Urdiala. Akkas, Hollola. Nastola. Rengo, Askola, Euraaminne, Kiukais; *kappaleoja*, Sordavala; *saarekeoja*. Savitaipale; *poikkioja*. Sumiais. [4]) *Niskaoja*. Sordavala, Parikkala, Jorois, Puumala: *piirioja*. Urdiala. Akkas. Rengo, Kiukais: *laitaoja*. Sumiais. [5]) *Loivasivuiset ojat*, Askola; *kuverruspohjaiset ojat*. Kiukais. [6]) *Piikkipohjaiset ojat*. Kiukais.

diken med sluttande sidor och jämn botten; se åkerbruket. De nu anförda dikesslagen, hvilka förekomma hufvudsakligen på lågmossar, gräfvas vanligen endast med spadar, af hvilka särskildt måste påpekas trenne former: a) en spade med plan skifva och jämnt järnbett [1]; b) en spade med plan skifva och afrundadt järnbett [2]) och c) en spade med lindrigt skedformig skifva [3]). Den förstnämda begagnas vanligen vi dsidornas uppspadande, den andra vid bottnens upprensande och jämnande, då man önskar diken med jämn botten, och den tredje vid samma arbete, då man vill hafva dikesbottnen rännformig. — På högmossar användas särskildt i Österbotten ett egendomligt slag af diken med lodräta sidor och jämn botten [4]). Gräfvandet af dessa diken försiggår än i dag, som är, på följande sätt: Först utstakas dikets ena sida, hvarefter en lång stör eller hällre ett snöre inriktas i denna linie. Nu fattar dikaren en dikesbila [5]) och öppnar med den en djup skåra i jorden bredvid stören eller snöret. Är karlen en van dikare, behöfver han hvarken stör eller snöre, utan lyckas blott genom ögonmått få skåran i rätt riktning.

Af dikesbilar finnas mig veterligen två olika typer i bruk: a) den sydösterbottniska typen, som liknar en vanlig bila, men är tunnare och bredare i bettet (se fig. 45 och 46); b) den ostfinska, som har ett långt, smalt bett och är synnerligen egnad att i jorden afbryta rötter och vid dikningen afskära djupt nere befintliga, smärre trästammar (fig. 48, 49 och 50). Betten på de tre sistnämda bilorna äro på olika sätt fästade vid skaftet. Fig. 48 har skaftet inskjutet i en slida på bettet [6]), medan bettens järnskaft å fig. 49 och 50 äro medels järnringar förenade med träskaften [7]). Fig. 47 visar en dikesbila från Lappo, hvilken utgör en mellanform mellan de relaterade typerna, enär bettet är kort och bredt som hos den förstanförda typen, men skaftet anordnadt som hos den sistnämda; denna bila är för öfrigt helt och hållet af järn — bettet naturligtvis liksom hos alla de öfriga ståladt —, medan de andra formerna hafva träskaft. Redan år 1800 berömmes uti en skrifvelse, befintlig i K. F. Hushållningssällskapets handskriftsamling [8]), „den österbottniska dikesbilan, som är utaf ypperlig nytta; med detta instrument upphugges vid uppodling af kärr och mossar dikeskanterna, hvarefter dikesjorden med lätthet uppkastas. Samma instrument nytjas äfven till rothuggning ikring de uti kärren be-

Fig. 46. Dikesbila från Kauhava.

Fig. 45. Dikesbila från Lappo. Mustiala instituts redskapssamling I. H[1].

Fig. 47. Dikesbila från Lappo.

[1]) *Rintalapio*, Klemis. [2]) *Pohjalapio*, Klemis. [3]) *Kourulapio*, Veckelaks. [4]) *Pystysivuiset ojat*, Lappo; *suorakulmaiset ojat*, Askola; *tasapohjaiset ojat*, Kiukais. [5]) *Ojapiilu*, Lappo, Ilmola, Ylivieska, Loppis, Sumiais, Saarijärvi, Norrmark; *suokirves*, Parkano; *pertuska*, Kajana, Jorois. [6]) *Yhdistetty putken avulla*, Kajana. [7]) *Yhdistetty varteen ruodon avulla*, Kajana. [8]) Lit. 178. Vol. II, sid. 395.

fintliga träna, då man har den förmån att träffa rötterna, utan att de behöfva blottas; yxans tyngd ger äfven slaget ett stort eftertryck".

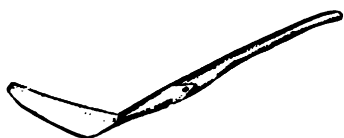

Fig. 48. Dikesbila från Kajana. Tecknad af *J. H. Ekman.*

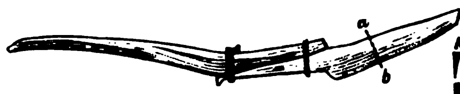

Fig. 49. Dikesbila från Kajana. Tecknad af *J. H. Ekman.*

Består kärret af hvitmossa, eller är det annars mjukt och saknar stubbar, begagnas i stället för dikesbilan en dikeslie [1]), som stickes rakt ned i kärret i dikeskantens linje och sedan böjes framåt, så att det uppstår en djup skåra i jorden. Af denna dikeslie kan jag här framvisa tvänne slag, af hvilka det ena (fig. 51) är betydligt primitivare än det andra (fig. 52). Den förstnämda lien består af ett vanligt liebett, som är instucket i ett trähandtag, så att det kan tjäna till nu ifrågavarande ändamål. Den andra utmärker sig genom att man gjort ett bett, som liknar ett långt och starkt liebett och förses i skaftändan med två grenar, som äro fästade i ett trähandtag.

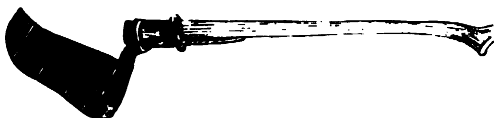

Fig. 50. Dikesbila från Satakunda. Parkano socken. Etnografiska museum. D. 92.

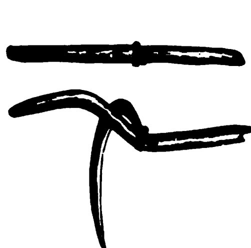

Fig. 51. Dikeslie från Suomussalmi. Tecknad af *J. H. Ekman.*

Fig. 52. Dikeslie från Ylivieska.

Medels något af de nu anförda redskapen göras i jorden djupa skåror, där dikets kanter skola uppkomma och oftast äfven en skåra i dikets midtlinje. Är kärret af seg natur, uppkastas dikesjorden med spade (fig. 53) så djupt, som skåran är upphuggen, men i händelse kärret består af lös hvitmossa, användes härvid dikesgräftor [2]) med bredt och hvast bett; se vidstående bild (fig. 54).

Vid dikesgräfningen å kärren i Lappo har man vanligen tre st. gräftor; det öfversta lagret upplyftes med den gräfta, som har kortaste skaftet, mellanlagret uppkastas med den gräfta, som har medellangt skaft, och vid bottenlagrets uppskofling begagnas gräftan med det längsta skaftet. Somliga dikare i sistnämda socken begagna gräftor med större eller mindre hal i skifvan, för att gräftan skall vara lättare, och för att torfvorna [3]) bättre skola hållas på den samma. Ofta brukar man dessutom med dikeslien afskära på tvären

[1]) *Ojariikate,* Lappo, Ylivieska, Ilmola; *suo-ojariikate,* Suomussalmi. [2]) *Ojakuokka,* Ylivieska. Lappo; *turvekuokka,* Ilmola. [3]) *Muhatelit,* Ylivieska, Lit. 142.

af diket så stora rutor, att de lämpa sig till att lyfta med gräftan. Redan under 1830-talet omtalas [1], att man i Österbotten vid dikandet i stället för spadar begagnade gräftor med skifvor så stora som spadar. Vid torfvornas upplyftande med gräftan står dikaren alltid uppe på mossen vid dikets kant, och är mossen mycket lös, måste han hafva ett bredt bräde under sina fötter för att ej genom trampning göra dikets kant ojämn. Sedan dikaren nu på detta sätt antingen med spade uppkastat eller med gräfta upplyftat jorden ur diket så djupt, som den blifvit uppskårad, fortsättes arbetet sålunda, att man med spade uppskär skårorna djupare vid dikets kanter och antingen med spade eller med långskaftad gräfta uppfordrar jorden från dikets djupare delar. Vanligen rensas bottnen med spade, men jag har sett vana dikare utföra hela gräfningen och äfven rensningen med gräfta. Dikningsarbetet fortgår ofta nog hela sommaren, men äfven ej sällan under vintern. Redan år 1830 omtalas [2], att dikningsarbete i Österbotten utföres under sistnämda årstid. Och i våra dagar är det en lika vanlig, som egendomlig syn, att midt i vintern se dikarne t. ex. på Lappomossarna stå vid dikeskanten och i sitt anletes svett upplyfta väldiga torfvor ur diket. Utan svårighet tror man arbetarns försäkran, att denna sysselsättning nog håller honom varm i kölden.

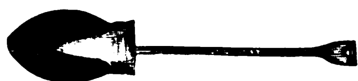

Fig. 53. Dikesspade från Österbotten, Lappo socken. Mustiala instituts redskapssamling I. H⁴.

Fig. 54. Dikesgräfta från Lappo. Mustiala instituts redskapssamling I, H³.

Förutom ofvan anförda redskap begagnas vid dikandet ofta nog vanliga huggyxor [3], då i kärrjorden förekomma rötter och stubbar, dels färska dels från äldre tider [4]. För stubbarnas upplyftande från dikesplatsen behöfvas också trä- och järnstörar. Emellanåt låter man dock diket kringränna en större stubbe, då emellertid ett fult knä uppstår i diket.

Vid högmossarnas brännande under förkulturen är det i allmänhet ingen fara för att elden skall förtära för mycket af jorden, men vid lågmossarnas bränning kunna ofta stora skador uppstå genom att elden går för djupt i kärret. Man försöker vid sådana tillfällen att släcka elden med vatten eller genom att skotta öfver den mull, som hårdt tilltrampas; ofta händer dock, att elden icke låter bekomma sig däraf, utan brinner under jordytan i kärrjorden långt in på vintern, hvarigenom månget ypperligt kärr blifvit i grund förstördt.

Rödjningen består oftast blott uti upptagning af lösa stubbar, trän, rötter o. dyl., hvilka å en del kärr förekomma i jorden i stora mängder och efter hvarje bearbetning och bränning framträda på jordytan. De färska stubbarna låter man ej sällan stå, tills de i följd af den upprepade brännin-

[1]) Lit. 147, sid. 15 och Lit. 208, sid. 21. [2]) Lit. 147, sid. 14. [3]) *Raivinkirves*, Pyhämaa; *Ojakirves*, Jorois. [4]) *Hako* i östra och *lieko* i västra Finland.

gen och andra orsaker lossa utan synnerligt besvär. Här och hvar eger dock en ordentlig rotbrytning rum medels störar [1]) och underlag [2]).

Vid bearbetningen af nu ifrågavarande kärr användas dels svedjeredskap dels åkerredskap, beroende dels af ortens sed dels af om jorden är mer eller mindre fri från stubbar o. dyl. Vårplöjningen företages ofta å sanka kärr uppå kälen, då c. 12 cm af jorden upptinat. På sina ställen är gräftan ett viktigare redskap än plogen; detta är i synnerhet fallet, då en högmosse bearbetas de första gångerna.

Vid bränningsförkulturens utöfvande tänkte jordbrukaren i allmänhet hvarken under de föregående århundradena eller under detta sekel på att skona kärret eller att afbryta odlandet med sädesväxter och kärrets upprepade bränning, förrän kärret var i grund och botten förstört. Sedan han på ett eller annat af de ofvan beskrifna sätten påbörjat sitt kärrbruk, fortsatte han enligt samma fördärfliga metod. Han odlade t. ex. på följande i Vederlaks, Parikkala, Sordavala, Klemis, Puumala, Savitaipale, Askola m. fl. socknar ännu inom detta sekel vanliga sätt: Det ena året var jorden i träde, hvarunder den höstplöjdes, harfvades om våren, brändes midsommartiden, plöjdes och insåddes i råg; det följande året bar jorden sedan råg och därpå följde åter träde, bränning och rågodling och detta i oupphörlig omväxling, tills jorden „ej mera alls ville växa råg“. Då grep man till en annan utväg; man insådde kärret i hafre 1 år, 2 år, ja, flere år, tills „jorden ej mera alls ville växa hafre“. Men det var ej nog därmed; man plöjde nu fältet om hösten, harfvade om våren, brände jorden midsommartiden — ofta med tillhjälp af välterstockar — samt sådde roffrön däri. Sedan odlades där rofvor i 2 à 3 somrar å rad — och så var kärret fullt utsuget och „i grund brändt, så att det ej ens kunde växa ogräs“. I Parikkala m. fl. trakter sáddes 5 à 10 gånger råg — i sämre kärr blott 2 à 5 gånger, — och brändes minst lika m angagånger; därpå odlades korn eller hafre några år och sedan fick kärret gifva gräs — ifall det gaf någonting då mera. I Pelgjärvi förekom ingen hafreodling å kärren efter rågodlingen, som emellertid fortgick i långa tider enligt den därstädes herskande principen: „Så länge bör man odla råg i kärret, som därifrån uppstiga stubbar och trän“ [3]). Hvarje gång man trädade jorden, måste kärret brännas grundligt, ty „då man ej får kärret väl brändt [4]), så lönar det sig ej att så dit råg“. Hade man, såsom t. ex. i Hirvensalmi, för sed att anslå kärret till gräsväxt, förrän det blef totalt fördärfvadt, inmyllades sista rågutsädet med harf, sa att ytan blef någorlunda jämn. Sedan emellertid gräsväxten å kärret blifvit alltför klen, plöjdes det å nyo upp på kälen, dikena upprensades, och så vidtog åter en öfver flere år sig sträckande kultur, där träda omväxlade med jordens bränning och insaning med råg. Att äfven detta förfarande småningom och säkert förstörde kärret, är lätt insett.

Såsom redan af ofvan anförda exempel torde framgå, utgör rågen oftast det första utsädet vid upptagning af kärr, och är det i de allra flesta fall

[1]) *Kanki*, Urdiala: *kalju*. Loppis, Jorois. [2]) *Proti*, Loppis; *roti*, Jorois; *paittilas, paittelias*, Urdiala. [3]) *Niin kauan suosta ruista, kun suossa kantoja kestää.* [4]) *Hyvälle porolle.*

höstråg, som härvid utsås. Ibland förekommer dock äfven rotråg, hvilken vanligen odlas tillsammans med rofvor eller hafre. Såsom första kulturväxt å ett under uppbrytning varande kärr odlas ofta äfven rofvor utan rotråg, och prisas rofskördarna från nyss brända och väl brända kärr högeligen. Vid bränningsförkulturen användes äfven hafren såsom första växt, men jämförelsevis sällan. Vanligen uppträder den först såsom den andra växten i ordningen, såsom af ofvananförda exempel synes. Hafren sås ofta på kälad jord[1]. I sällsynta fall odlas äfven korn och lin å lågmossar, som blifvit behandlade enligt nu anförda metod.

Jämför man den nu relaterade bränningsförkulturen t. ex. med den, som ofvan skildrats såsom typisk för 1850-talets kärrbruk i Österbotten (sid. 212), finner man nogsamt, att denna kulturmetod numera något förbättrats i det att t. ex. bränningens intensitet till en del förminskats. Sedan våra dagars jordbrukare emellertid småningom lärt sin förstå nyttan af gräsodling på kärr, hafva de, äfven om de användt bränningsmetoden, sett sig tvungna att såväl bränna som utsuga jorden i mindre mått. Otvifvelaktigt är och förklir detta odlingssätt likväl en „röfvarmetod".

Den nu omtalade bränningsförkulturen, hvilken äfven kallas ren bränningskultur, enär därvid aldrig förekommer någon användning af jordförbättrings- eller gödslingsmedel, hör till de kulturmetoder, som i likhet med svedje- och kyttlandsbruken icke kunna förvandlas till rationella metoder, utan äro dömda att försvinna från jordbruket. Dessa tre metoder äro nämligen bygda på samma grundprincip, den, att på bekostnad af jordens framtida användbarhet genom markens bränning åstadkomma en tillfällig fruktbarhet, hvilken man så fort som möjligt tillgodogör sig.

Blandningsförkulturens spridning under seklets början var heltvisst större än hvad man skulle hafva skäl att antaga enligt de sparsamma notiser, som därom föreligga. Redan på slutet af 1700-talet beskrifver *Gadd* denna metod såsom icke ny i landet (sid. 63), och Pastor *Aurenius* omtalar den såsom använd i Savolaks (sid. 64). I Österbotten hade den samma vunnit fotfäste redan före detta århundrades början, såsom framgår af flere kortfattade uttalanden i K. F. Hushållningssällskapets handlingar, och i Egentliga Finland tillämpades den i stort, såsom man kan finna af här nedan meddelade, i många afseenden märkliga exempel.

Nära Åbo stad låg ett stort kärr, „Karningo", af hvilket en del i slutet af 1700-talet och början af 1800-talet på följande sätt uppodlades af Kammarrådet *A. J. Winter*[2]. Sedan i november 1794 den sumpiga delen af ängen frusit, utstakades utfallsdiket och upptogs så, att „tvänne karlar gingo främst med yxor för att upplossa öfversta skorpan af den isfrusna vallen, hvarpå tvänne andra följde, som med spade utan minsta olägenhet af vattnet upptogo den underliggande jorden, som bestod af lös äfja. Därpå gräfdes ett dike från detta utfallsdike till hufvudkällan; så nackdiket och ännu ett utfallsdike".

[1] *Kirsikaura*, Loppis, Rengo; *routakaura*, Jorois. [2] Lit. 158, 1816, sid. 33 o. följ.

Följande vinter nedhöggs skogen, veden kördes till gården, och riset upplades i högar för att torka; dikesjorden dels „hemkördes“ dels upplades i högar. Sommaren därpå „afdeltes mossen uti c. 17 m breda tegar utom 1,2 m, som dikena upptogo. Dessa tegar sträcka sig emellan bägge afloppsdikena på sidorna och källornas hufvuddike midtåt, hvilka tre diken äro parallela. Genom denna indelning kan vattnet ifrån det mellersta afloppsdiket, som beständigt och till myckenhet rinner, genom dambord indragas uti bägge sidornas skärdiken, så att man hvad tid på året man någonsin vill, kan bevattna hvilken teg som hälst på ömse sidor, i synnerhet som marken är afhällande så väl åt söder som at norr, utom den starkaste stupningen åt öster“. Efter det jorden satt sig, voro dikena 0,9 m breda. Därpå företogs själfva mossens upphackande med gräftor, och sedan den torkat, utbreddes riset. Därpå egde bränning rum „på vanligt sätt“. Första året brann det ej bra; därför besåddes ej häller kärret. Följande år uppbrötos och bortfördes stubbar och rötter, och efter bränningen kvarblifna mossklimpar sönderhackades. Sedan brändes andra gangen och på sina ställen måste en tredje bränning företagas. Därpå säddes råg, som gaf „svag skörd med lätt halm“. Påföljande vår, så snart kälen på 0,10 à 0,13 m:s djup gått utur marken, blef jorden med årder tvänne resor uppkörd, därpå bearbetad med gräftor eller harfvar samt slutligen bränd. Sedan säddes åter råg. Vintern därpå kördes grof sand på kärret. Första vårdag utbreddes denna och nedplöjdes med årder tvänne gånger; senare harfvades kärret, brändes och besåddes åter med råg. Följande sommar var rågens halm gul och stark och rågen tung“. Vintern därpå släpades åter sand, hvarefter man odlade „jordpäron“ därstädes. Om hösten upptogos dessa med „tregreniga gafflar“, kärret plöjdes samt besåddes följande vår med korn. Efter kornet höstplöjdes, och om våren säddes korn, efter hvilket sädesslag man odlade råg, hvarpå kärret besåddes med korn och klöfverfrön. Äfven på den skoglösa delen af mossen begagnades blandningsmetod med upprepad bränning och sandslagning; här användes också gödsel. 1806 besåddes en del af kärret med timotejfrön, och 1810—1812 den andra delen med alopekurus- och timotejfrön.

C. C. Böcker.[1]) förordar lerslagning vid kärrodling och föreskrifver, att „man uppmärker lertägten om hösten och täcker stället med ris, mossa och löf, så att det ej får frysa“. Angående odlingen förmenar han, att man å kärrjord ej allenast behöfver hålla sig till de vanliga sädesväxterna, utan äfven kan kultivera rotfrukter. „Potäter kunna med god uträkning odlas i kyttland, där gödsel användes. De planteras då salunda, att man utstakar c. 0,9 m breda sängar och lika breda gångar; på sängen strös litet gödsel, däruppå lägger man potäterna, och sedan höljas de med jorden från gångarna. — — — Rofvor begagnas med förman skiftevis med sädesslagen. Inga växter äro dock mera skickliga att lämna en sadan jord hvila och gifva henne styrka att bära säd än grässlagen“.

[1]) Lit. 199, 1824.

Blandningsförkulturens spridning under seklets midt var ingalunda ringa. Den omtalas dock mest från Österbotten, hvarest man till och med kommit under fund med att „den lerslagna kärrjorden har dessutom den förmån, att den står bättre mot frost samt ger stridare och bättre säd“ än de kärr, som behandlats enligt bränningsmetoden. Likaså hade man funnit, att kärr, vid hvilka sistanförda metod användts, och som vid rågodling gifva endast hvitax, kunna fås till normal växtkraft, om man påför dem ett försvarligt lager lera eller sand [1].

Landtmannasällskapet i Ilmola lämnade 1849 [2]) en mycket sakrik skildring af odlingen af mossar i södra Österbotten, hvilken skildring jag delvis vill återgifva. Den inledes med följande, tämligen tvifvelaktiga notis: „Mossodlingen har sannolikt blifvit påbörjad i Ilmola och därifrån utspridt sig till kringliggande Storkyro, Lappo och småningom till andra socknar inom Korsholms härader samt till Kuortane härad“. Därpå framhålles, att bästa kärrbruksmark är „lergrund med öfverliggande 1 à 2 m:s tjockt mosslager af svartbrun färg, inblandadt med förmultnade vegetabilier såsom gräs, rötter m. m. dyl.“ Odlingen utföres enligt följande skema:

1) Skogen borthugges, och rötterna samlas midt på tegen. 2) Dikning antingen med vertikala eller lutande dikessidor. Då här beskrifves den dikningsplan, som i södra Österbotten under långa tider blifvit följd, och som finnes t. ex. å den ofvan omtalade kartan från Rintala hemman (se fig. 44), vill jag fullständigt citera berättelsen i detta afseende: „Afståndet mellan utfallsdikena lämpas efter mossens mer eller mindre sanka och vattensjuka beskaffenhet. Cirka 45 à 60 m dem emellan anses vara lagom. Emellan dessa hufvuddiken göras tegdiken, mindre djupa och smalare än hufvuddikena, t. ex. 0,9 m djupa och lika breda upptill, men i bottnen endast 0,6 m, ifall mossen ej är af så fast och kompakt beskaffenhet, att de kunna gräfvas perpendikulära. Afståndet mellan hvarje tegdike eller tegens bredd inom dikena göres 12, hälst 10 m, om marken är mycket sur eller våtländig“. 3) Härefter får kärret sätta sig en eller hälst två somrar, hvarigenom vinnes, „att den öfverst liggande, mjuka och lösa mossan, som af finnar kallas *konto*, kan genom antändande af de längs midten af tegen hopsamlade träna och rötterna bortbrännas“. 4) Gräftning hälst tidigt på våren. 5) Efter det ytan torkat, antändes kärret med brinnande halmtappar, alltid i motvind. 6) Harfning. 7) Om ingen öfversvämning är att frukta, besås fältet med råg. Befaras däremot öfversvämning, besås med vårsäd, korn eller hafre eller blandsäd. 8) Säden inmyllas med harfning. 9) Vältas. 10) Skörd. 11) Plöjes samma höst. 12) Vårharfning. 13) Bränning. 14) Sådd af råg eller vårsäd. Med bränning och odling fortsättes sedan 4 à 5 år å rad. „Sedan nu kärret efter flere års itererad bränning och erhållna sädesskördar någorlunda sammansjunkit, plägar man slutligen 15) påföra det ett tunt lager af lera, 2 à 3 år förrän kärret lägges till äng. Detta ökar betydligt spannmålsaf-

[1]) Lit. 196, IV. 1856, sid. 100 o. följ. [2]) Lit. 197, 1849, N:o 8.

kastningen af de senaste skördarna liksom höväxten, sedan kärret blifvit lämnadt till äng, hvilken ängsläggning förmånligast sker så, att kärret efter värkstäld, ny dikning och dikesmyllans utbredning brännes, plöjes och harfvas flere gånger, därefter besås med höst- eller vårsäd, hvarpå harfning bör ske. Sedan detta är värkstäldt, utsås i lugnaste väder på hvarje ha 17 kg timotejfrö, som bör blandas med torr sand, emedan det annars såsom mycket lätt skulle blifva ojämnt utsådt. Slutligen öfverfar man kärret med lätt harf eller hälst vält".

„Mossar utan lergrund lönar det mödan att bearbeta, om de hälst kunna förbrännas till 6 à 8 sädesväxter. Men sedan har man ej att förvänta någon hö- eller gräsväxt af dylik öfverlämnad kytta".

Leran upptages ofta nog från dikena på c. 1 à 2 m:s djup, „kastas upp på dikeskanten och utbredes på tegen och förbrännes"; men om lämplig lera ej finnes i kärret, släpar man dylik till odlingen från ett afstånd af ända till 1 à 2 kilometer samt utbreder den öfver tegarna, beräknande därvid 10 lass per kappland (1,6 ar).

En författare i Vasa Tidning [1]) år 1844 omförmäler angående lerslagningen, att „i allmänhet anses lergödslingen vara tillräcklig för så många år, som antalet af de lass lera, som blifvit förda på kapplandet".

Blandningsförkulturens spridning under seklets senare hälft har i hög grad öfverträffat utbredningen under seklets öfriga perioder, och det ej allenast i Österbotten, utan äfven i det öfriga landet. Särskildt bör antecknas, att denna metod mest användts å större kärrodlingar. Såsom exempel härpå må anföras, att denna metod mig veterligen sedan 1870-talet förekommit i Loppis, Nastola, Euraåminne, Pyhämaa, Kiukais, Tammela, Urdiala, Vesilaks, Iittis, Jorois, Leppävirta, Kuopio och Libelits. Säkert är, att denna förteckning skulle kunna betydligt förökas.

Enär denna metod endast antydningsvis finnes omnämd i redogörelsen för XVIII:de seklets kärrbruk, fordrar saken att jag här gifver en så vidt möjligt fullständig beskrifning däraf. Då emellertid också denna kultur förekommer i olika modifikationer uti olika delar af landet och på olika beskaffade kärr och mossar, vill jag framhålla att jag för att undvika upprepningar vid denna skildring främst afsett den blandningsförkultur, som bedrifves å Österbottens mer eller mindre förmultnade högmossar; dock har jag naturligtvis här och där påpekat, i hvilka afseenden modifikationer varit nödvändiga på andra kärrslag och i andra trakter af landet. Vid beskrifningen, som rör tiden 1880—1897, följes arbetenas gang.

1. *Dikning.* Först upptages hufvuddiket, hvilket vanligen göres så djupt, att det sträcker sig något — 0,5 m [2]) — in uti bottenjorden. Uti större och mera vattenförande mossar är bredden i dagen ända till 4 m; i händelse kärret är mindre blött, kan en bredd af endast 1,8 m förekomma hos hufvuddiket. Uti förmultnade kärr uppgräfvas därpå alla tegdikena, men råa kärr

[1]) Lit. 198, N:o 33 och 34. [2]) Lit. 144, 1896, sid. 13.

förses till en början med så breda tegar, att de sedermera måste delas i två. Dessa dikens afstånd från hvarandra är i allmänhet c. 10 m, så att man t. ex. i högmossarna vid uppbrytningens början vanligen utstakar tegarna på c. 20 m:s afstånd. Tegdikena förses uti sistanförda mossar med lodräta sidor och äro alltså lika breda i bottnen som i dagen. Vanligaste måtten äro 0,9 m × 0,9 m, men har man i senaste tider användt till och med 1,5 m × 1,5. I förmultnade kärr äro dikena smalare i bottnen och äfven mindre; sällan djupare än 0,9 m. Laggdikena äro af samma form som tegdikena, men ofta nog mindre. Gräfvandet af dikena utföres, då det gäller diken med sluttande sidor, på sedvanligt sätt med spade; däremot begagnar man sig vid upptagandet af diken med lodräta sidor oftast af gräftningsmetoden, som ofvan sid. 218 skildrats.

2. *Kärrets hvilotid.* Efter dikningen ges städse åt kärret en s. k. hvilotid, då det får torka i någon mån och sjunka. Denna tids längd beror af kärrets beskaffenhet och i synnerhet af dess förmultningsgrad. Väl förmultnade kärr få hvila blott 1 à 2 år, medan råa kärr få ligga dikade och ogräftade uti 10, ja, än flere år. *Päivärinta*[1]) anför, att det finnes kärr, som böra hvila åtminstone 20 år. Om dikena under denna tid sjunka ihop, måste de upprensas och fördjupas. Den nyssnämde författaren menar, att „denna väntningstid måhända förefaller nog ledsam", men säger han sig hafva sett, att „mången jordbrukare erhållit stora skador eller fått en falsk föreställning om kärrbruket och öfvergifvit hela denna odling, blott därför att han alltför fjäskigt påbörjat denna kultur på af surhet och väta besvärad jord". Då ett rätt kärr sålunda „hvilar sig", utdör småningom den gamla vegetationen; hvitmossans ljusa färg mörknar redan under förmultningens första stadier, och kärret sjunker långsamt. Till slut börjar en ny, obetydlig vegetation här och där uppspira, men denna består af andra växter än den förra. Till och med en och annan löfträdstelning uppträder, och detta är enligt *Päivärinta* ett tecken till att hvilotiden kan anses vara förbi.

3. *Gräftning.* Denna operation utföres med stora, c. 20 cm breda och hvassa gräftor, och försöker man städse att gräfta så djupt som möjligt (dock ej djupare än 0,2 m). Man sträfvar också efter att få gräftningens botten så jämn som möjligt, kärrets yta må nu vara huru ojämn som hälst. Före gräftningen utstakas platserna för de tegdiken, som ännu icke äro gräfda, och börjar man sedan med att längs med tegens midt gräfva upp en fåra af en famns (1,8 m) bredd, hvarpå gräftandet fortsättes åt båda sidor från denna fåra.

4. *Upptagning af kärrved.* Bland södra Österbottens kärr äfvensom — ehuru mahända mindre ofta — bland kärren i det öfriga landet anträffar man ofta sådana, som innehålla en stor mängd i myllan inbäddade stubbar, stockar och andra trädelar[2]). Det är icke sällsynt[3]), att man från en dylik jord un-

[1]) Lit. 142, 1886. [2]) *Tikkusuo*, Jorois; *hakosuo*, Suonenjoki; *liekosuo*, Tammela. [3]) Lit. 144, 1896.

der hela uppbrytningstiden får 600 lass ved per ha, och hafva flere österbottniske jordbrukare försäkrat mig, att denna ved ofta nog betalar största delen af kärrets uppbrytningskostnader. Denna ved uppläggès i högar efter gräftningen, men ofta nog kommer efter hvarje bearbetning och bränning ny ved upp till ytan, så att man flere ganger under årens lopp får samla dylik ved i högar.

5. *Nedfällning af lefvande trän.* På kärr, där trän och buskar finnas, rothuggas de vanligen med en s. k. rotyxe[1]). De större träna uppstaplas i särskilda högar, och riset placeras i mindre hopar här och där.

6. *Klyfning af tvåtegsrutorna.* Säsom ofvan är anfördt, dikas råa hvitmosskärr sålunda, att hvartannat tegdike lämnas oupptaget före kärrets hvilotid. Efter denna tids slut klyfvas dessa tvategsrutor medels upptagande af ett dike, som går midt igenom hvarje ruta. Dessa dikens dimensioner äro de samma som de andra tegdikenas.

7. *Släpning af kärrveden* till gården anordnas följande vinter. Har man ej tid att forsla veden så långt, flyttas den dock utom kärret, så att denna dyrbara vara ej skall brinna upp under kärrets brännande, följande sommar.

8. *Harfning.* Sedan man föregående höst eller tidigt samma vår med en gräfta eller hvass käpp kastat dikestorfvorna upp på tegarna, eger, då kälen smultit c. 12 cm, en s. k. kälharfning rum. På sanka kärr, som om sommaren icke bära häst, är en dylik varbearbetning på kälen alldeles absolut nödvändig, ty annars måste all bearbetning ske med människokraft. Till ifrågavarande harfning användes i Österbotten och Savolaks en enhästs kvadratisk, med träram försedd harf[2]), hvars järnpinnar äro raka och af 15 cm:s längd.

9. *Bränning.* Att observera är, att kärrbränningen i Österbotten endast i undantagsfall företages på annan jord än den, som nyss blifvit harfvad, ty, säger man, i harfvad jord går elden ej gärna alltför djupt; den uppharfvade ytjorden torkar däremot fort och brinner lätt. Är kärret skogbevuxet, brännas rishögarna, hälst efter ett regn. På skoglösa kärr är redan den första bränningen mera omständlig. Antändningen sker alltid så, att elden kommer att gå öfver fältet emot vinden; annars skulle folket icke kunna fortsätta antändningsarbetet, som bör ske på hvarje teg särskildt. Självfva antändningen kan försiggå på olika sätt, antingen med brinnande näfverbitar eller halmkärfvar, såsom ofvan (sid. 215) är skildradt, eller på så sätt att man på den teg, som ligger mest under vinden, samlar och antänder en rishög, som delvis täckes med torfbitar, hvilka sedan de ordentligt fattat eld, med spadar transporteras till de särskilda tegarna, där elden från dem öfverföres till marken. Sedan man sålunda fått elden fördelad på alla tegar, sprider man den än mera genom att med käppar eller små spadar kringkasta brinnande torfvor.

[1]) *Juurikirves.* [2]) *Piikkikarhi.* Lappo; *karhu.* Jorois.

10. *Harfning*, hvarefter kärret vid lägliga väderleksförhållanden kan *brännas* upprepade gånger, alltid dock först efter en harfning.

11. *Plöjning* med gaffelplog i början af juli.

12. *Harfning och bränning* vid lämpliga tillfällen.

13. *Ler- eller sandslagningen* är blandningsmetodens hufvudpunkt. Också prisas den med rätta af en stor mängd jordbrukare i vårt land, och *Päiväriinta*[1]) förmenar, att lerslagningen är „kärrbrukets hufvudvilkor". Samma författare jämför lerslagnings- eller såsom vi kallat den, blandningsmetoden med bränningsmetoden och framhåller därvid vidlyftigt den stora mängd fördelar, som den förra metoden eger framför den senare. Ler- eller sandslagningen kan utföras på flere sätt, af hvilka jag här nedan vill i korthet referera de två vanligaste. *a. Bottenjordens upptagning ur dikena* kan ske enligt två metoder: *α*) uppkastning från dikesbottnen af ett likformigt lager utaf denna jord eller ock *β*) uppkastning af denna jord från här och där i dikesbottnen utgräfda, djupare hål. Den förra metoden är vanligare och prisas såsom varande bättre än den senare, hvilken stämplas såsom farlig för menniskor och kreatur. Bottenjordens upptagning utföres både på hösten och under vinterns förlopp och anses vara ett tungt arbete, enär man ofta är tvungen att uppkasta leran från det djupa dikets botten. Hvarje gång kärret skall lerslås, uppkastas vanligen vid den förra metodens användning leran „ett spadtag djupt" från alla diken. b) *Lerans eller sandens släpning på kärret* från dettas omgifning företages också om vintern. Man uppsöker redan om sommaren lämplig blandningsjord så nära kärret som möjligt, och finnes denna jord redan i jordbrynet, täcka försiktiga kärrodlare detta ställe med halm ell. dyl., för att ej ens ytan skall kunna frysa hårdt. Där ett myllager hvilar öfver blandningsjorden, anses denna försiktighet onödig. Om vintern släpas sedan denna förbättringsjord — lera eller sand — ut på kärrtegarna, där den kvarlämnas i högar, anordnade i rader. Vanligen föredrager man lera framför sand och släpar hällre förstnämda jordslag t. o. m. ganska långa vägar, än man begagnar sig af sanden, som man kanske har helt nära till hands. I vissa trakter såsom Loppis socken är sandslagning på kärr dock ej sällsynt. Den mängd af bottenjord, som upplyftas eller släpas på kärret, beror såväl af kärrets som lerans och sandens beskaffenhet. Ett rått kärr behöfver större mängd bottenjord än ett förmultnadt, och ju renare leran är, desto mindre däraf anses vara af nöden. *Päiväriinta*[1]) varnar för att på en gång förse kärret med alltför stora mängder bottenjord. Vanligen föras vid första ler- eller sandslagningen 600 à 800 lass på hvarje ha, men har man uppgifvit, att t. o. m. dubbla antalet lass blifvit släpade på denna areal.

14. *Lerans eller sandens spridning på tegarna* företages helst tidigt på våren. Då man har att göra med lera, är det af synnerlig vikt att härvid iakttaga rätt tidpunkt. Strax efter släpningen låter det sig svårligen

[1]) Lit. 142, 1886.

göra att få leran riktigt fintördelad och utspridd, ty då är den ännu seg och sammanhängande. Men sedan leran efter upptagningen och släpningen frusit i högarna på kärret, synes den på våren, då snön smultit kring högarna, men ännu kvarstår under dem, vara lätt att finfördela och sprida samt inblanda i myllan.

15. *Harfning och bränning.* Denna bränning är vanligen mycket svag och svår att få i gång, ty leran lägger hinder i vägen; en del jordbrukare i Österbotten synas dock anse denna bränning för synnerligen viktig.

16. *Plöjning* med gaffelplog.

17. *Harfning och bränning.*

18. *Plöjning eller harfning.*

19. *Rågsådd.* Denna utföres med ena handen; kvantiteten är vanligen c. 1,5 hl per ha. I södra Österbotten sker rågsådden under veckan före Laurentius — 10 aug. — eller senast Laurentius-veckan [1]).

20. *Inmyllning af rågfröna med harf.*

21. *Vattenfåror uppköras.*

22. *Vältning* med tung vält. En del jordbrukare synas dock tyvärr bortlämna denna mycket nödvändiga operation.

23. *Dikena rensas.*

24. *Rågskörd.* Rågen får icke hårdt mogna å kärrjord, ty i så fall säges man erhålla mörka frön, och det uppstår mycket spillsäd. Enligt *Päivärinta* [1]) uppgår rågskörden å dessa odlingar till 5 à 6 tnr (c. 9 hl) per tunnland.

25. *Rödjning och rotbrytning* företagas samma höst som skörden egt rum. Någon höstplöjning efter råg, då vårsäd skall följa, förekommer i regeln icke på Syd-Österbottens kärr.

26. *Plöjes eller harfvas* på käle om våren.

27. *Harfvas och brännes* svagt. Odlingen får härefter icke se svart ut, ty då har bränningen varit för sträng, utan bör fältet enligt *Päivärinta* [1]) vara brokigt som strömstarens ägg.

28. *Harfvas och vältas.*

29. *Besås med vårsäd.* Nu för tiden användes härvid i Syd-Österbotten endast hafre, men tidigare förekom därstädes korn ofta vid nu ifrågavarande sådd. I mellersta Österbotten användes allt ännu mera korn än hafre i detta fall.

30. *Inmyllning med harf.*

31. *Hafreskörd.*

32. *Höstplöjning.*

33. *Harfning och bränning* upprepade gånger påföljande sommar.

34. *Dikena rensas och fördjupas* c. 0,4 m.

35. *Plöjes.*

36. *Rågsådd, inmyllning m. m.*

Till de nu i korthet anförda arbetena hafva många år åtgått. Såsom exempel på arbetenas fördelning öfver de olika åren må följande meddelas:

[1]) Lit. 142, 1886.

1:sta året — mom. 1. Dikning.

2:dra till 8:de året — mom. 2. Hvilotid, som kan vara både kortare och längre än den här angifna perioden.

9:de året — mom. 3, 4, 5 och 6.

10:de året — mom. 7, 8, 9, 10, 11 och 12.

11:te året — mom. 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22 och 23.

12:te året — mom. 24 och 25.

13:de året — mom. 26, 27, 28, 29, 30, 31 och 32.

14:de året — mom. 33, 34, 35 och 36.

På en del mycket råa kärr taga dessa arbeten i anspråk vida flere år än hvad nu här anförts, ty på sådana måste ju hvilotiden vanligen vara betydligt längre.

Sedan man nu, såsom ofvan relaterats, kommit så långt med kärrodlingen, att råg därå kultiveras för andra gången, omväxlas under idkeligt brännande med: 1) träde, 2) råg och 3) hafre eller — om än blott i undantagsfall — med 1) träde och 2) råg så länge på kärret ännu finnes oförmultnad, rå hvitmossa [1]). Hvart sjätte år eller än mera sällan erhåller fältet 600 à 800 lass lera per ha.

På kärr, som äro utsatta för årliga öfversvämningar, är odlingen så tillvida en annan, att där icke alls kultiveras råg, utan endast hafre. Under hela trädessommaren brännes och bearbetas odlingen, och sedan kärret burit sin andra hafre, omväxlas med 1) träde, 2) hafre, 3) hafre, tills den oförmultnade mossan är borta. För att jorden bättre skall brinna under trädesåret, lerslås fältet icke under vintern före trädessommaren utan under vintern efter den samma.

Under de senaste tiderna har rågodlingen å de syd-österbottniska kärren minskats, och hafreodlingen tilltagit. På lerslaget kärr odlas äfven rofvor.

Sedan nu den öfre, råa jorden och mossan är förstörd, lerslås fältet och trädas, hvarvid de sista stubbarna upptagas och aflägsnas. Jorden brännes, och dikena rensas och fördjupas. Därpå insås kärret med råg, som inmyllas med plog, hvarefter vältning utföres. Följande vår insås gräsfrö i rågbrodden. Där man vill undvika rågodling, insås gräsfröet antingen i hafre eller också under trädesåret utan skyddsäd. Ännu på 1880-talet förordar en författare [2]) användandet af i lador och stallskullar samladt gräsfrö framför det i handeln förekommande rensade och sorterade gräsfröet.

Den nu beskrifna blandningsmetoden, som främst tillämpas på tämligen råa kärr, står bränningsförkulturen mycket nära, i ty att också här användes bränning i stor utsträckning. Dock är blandningsmetoden mycket att föredraga, ty den inblandade leran eller sanden värkar bland annat, att en riktigt intensiv och djupgående bränning svårligen kan försiggå.

Emellertid har i landet ofta nog och särskildt under de senaste tiderna förekommit den s. k. *rena blandningsförkulturen*, vid hvilken ingen brän-

[1]) *Konto*. [2]) Lit. 142, 1886.

ning blifvit utförd. Dessa metoder användas alltid på kärr, där det finnes endast ett tunt lager förmultnad mylla, och där kärrets bottenjord består af godartad lera. Arbetena fortgå i följande ordning:

1. *Dikning.* Kärret förses med hufvuddike och laggdike och delas genom tegdiken i 10 m:s breda tegar. Tegdikena äro vanligen 0,8 m breda samt hafva mer eller mindre sluttande sidor. Dikningen försiggår om höstsommaren.

2. *Lerslagning.* På den obrutna ytan utbredes dikesjorden tidigt samma höst, sedan ytan först med spadar något utjämnats. Från dikena upptages så mycket lerjord, att kärret väl täckes däraf.

3. *Hvilotid.* Kärret lämnas i detta skick öfver följande sommar, då det allt emellanåt harfvas. Är kärret af bästa kvalitet och leran likaså af god beskaffenhet, får odlingen hvila endast öfver en sommar; den under vintrarna inträffande frysningen anses hafva en utmärkt invärkan på leran och den därunder befintliga kärrjorden.

4. *Harfning* tidigt på våren.

5. *Insåning med hafre*, som inmyllas med harf.

6. *Hafreskörd.*

7. *Höstplöjning med plog.*

8. *Vårharfning.*

9 a. *Insåning med hafre och gräsfrö* eller också

9 b. *Trädning och insåning med gräsfrö utan skyddsäd.* Allt efter kärrets beskaffenhet måste man en eller flere gånger odla hafre å det samma, innan besåning med gräsfrö kan ega rum.

Den nu anförda metoden har stor likhet med den metod, som under första årtiondet af nu ifrågavarande sekel eller måhända redan under slutet af det föregående århundradet tog sin början i omnäjden af Vasa stad, och hvars uppfinnare uppgifves vara ett hofrättsråd *Carp*[1]) i Vasa. Den kallades *Carps ängsodlingsmetod*[2]) och beskrifves på följande sätt: Denna metod har först begagnats på jämna upplandningar vid hafvet, på hvilka gräsväxten var klen; den är alls icke användbar, där myllan är tjock och seg eller jordytan ojämn. Arbetet utföres sålunda, att jorden indelas i tegar medels mycket breda och djupa diken, så att man får upp så mycket dikesjord, att man där med kan täcka hela tegytan. Under denna betäckning förmultnar ängsytan, så att man sedermera kan plöja upp den med arder. Denna jord gödslas snart, om man har tillfälle därtill, och besås med korn (hafre). Härpå trädar man jorden och besar den med rag samt insår fältet med gräsfrö, som enligt erfarenhet ger långvariga och goda vallar. Den nu beskrifna metoden står äfven täckningsförkulturen nära.

[1]) Lit. 147, 1838—1846, sid. 35—36. Genom enskilda meddelanden har jag erfarit, att härmed troligen åsyftas Hofrättsrådet *Carl Simonson Carp*, som afled år 1811 såsom hofrättsråd i Vasa hofrätt och vid sin död egde ett hemman i Runsor by af Mustasaari socken. [2]) *„Karpin niittyviljelys-keino"*.

Täckningsförkulturen, hvilken förekom i Österbotten redan under 1700-talet (se sid. 65), har under vårt århundrade haft liksom tvänne härdar — en nordlig och en sydlig —, från hvilka den spridt sig vidare, och hvarest man t. o. m. gör anspråk på äran af metodens uppfinnande. Det angifves nämligen [1]), att å den nordliga orten, Ängeslevä by i Tyrnävä socken af Uleåborgs län, tvänne arrendatorer, *Heikki Haataja* och *Esaias Junkkaala*, år 1840 af en tillfällighet skulle kommit upp med denna metod, och från södra Karelen åter meddelas [2]), att godsegaren *B. M. Reinius* år 1873 å sin egendom i Viborgs socken uppfunnit en likadan metod. Huru nu än härmed må förhalla sig, sa synes det vara faktiskt, att denna metod redan under 1700-talet förekommit i landet, och att en i många afseenden liknande metod i början af nu föreliggande sekel tillämpats invid Vasa stad; se ofvan om *Carps* ängsodlingsmetod. Lika otvifvelaktigt synes det emellertid vara, att täckningsförkulturen under detta århundrade utbredt sig främst från de nyssnämda s. k. härdarna: Tyrnävä och Viborgs socknar, något, som säkerligen kan räknas de ofvananförda s. k. uppfinnarne till berömmelse. Särskildt har *B. M. Reinius* varit mycket värksam för denna metods spridning i Viborgs län liksom läneagronomen *A. Th. Europæus* värkat för den samma i Uleåborgs och Nylands län.

Den ifrågavarande metoden bär i dagligt tal nu för tiden namn af Tyrnävä- (eller Ängeslevä-) metoden eller också af Reiniuska metoden; orsaken till de särskilda namnen framgår af det ofvanstående. Man har äfven velat göra gällande, att dessa två olika namn skulle angifva tvänne olika metoder, men enligt hvad jag vid studier på ort och ställe kunnat öfvertyga mig om, kan det här på sin höjd vara fråga om tvänne modifikationer af samma metod, något, som torde framgå af det efterföljande. Likheten har blifvit allt mera påfallande, sedan man på 1870—1880-talen vid den s. k. Tyrnävämetoden utelämnat eller minskat bränningen af kärret och börjat gödsla jorden.

Båda de anförda modifikationerna (Tyrnävä- och Reinii) hafva först uppkommit på lågmossar med ringa lager af förmultnad mylla eller å ängar, och båda hafva de på dylik jord sin lämpligaste användning. På högmossar kan ingendera med framgång tillämpas; se nedan. Den nu följande sammanställningen af båda modifikationernas hufvudmoment ger på samma gång en bild af de för hela förkulturen karaktäristiska dragen:

Tyrnävä modifikationen.		Reiniuska modifikationen.	
1. Dikning i 8 à 10 m breda tegar. Tegdikena 1 m breda i dagen och 0,3 m breda i bottnen; böra gå åtminstone 0,35 m ner i bottenjorden. 2. Skogen nedhugges; rothalsarna af rötterna kvarlämnas i jorden. Träna bortsläpas.	1:sta året.	1. Skogen nedhugges; rothalsar och rötter kvarlämnas i jorden. Trän och kvistar bortsläpas. 2. Dikning i 8,5 m breda tegar. Tegdikena 1,2 breda i dagen, 0,3 breda i bottnen och 0,6 m djupa.	1:sta året.

[1]) Lit. 149, sid. 84. [2]) Lit. 149, sid. 122 och Lit. 143, sid. 76.

3. Jorden planeras, dikesmyllan utbredes och finhugges. Jordytan bör h. o. h. täckas af den nya jorden.

4. Kvistarna och ytjorden brännas, medan jorden är fuktig. Bränningen, som förr var intensiv, är numera ej obligatorisk. Då ingen bränning förekommer, finhuggas kvistarna och spridas på marken.

1:sta året.

5. Gödsel släpas om vintern ut i högar, som oftast icke blandas eller ens täckas med mylla.

6. Gödsel utbredes på tegarna.

7. Råg utsås om hösten på gödseln.	7. Hafre utsås om våren pa gödseln.
8. Rågen inmyllas genom att bottenjorden från dikena kastas upp på tegytan.	8. Hafren inmyllas på samma sätt som rågen.
9. Vältning.	9. Insaning af gräsfrö.
(10. Insåning af gräsfrö följande vår.)	10. Vältning.

2:dra året.

3. Jorden planeras; dikesjorden utbredes och göres fin. Hela tegytan täckes sålunda med mulljord.

1:sta året.

4. Om vintern släpas gödsel och blandas i komposter med mylla; af gödseln behöfves minst ett lass på en teglängd af 1,8 m.

5. Hafre utsås om våren; består jorden af lera, jämnas den före sådden med vanlig åkersladd.

6. Gödseln utbredes öfver hafrefröna.

7. Insåning af gräsfrö, minst 30 kg per ha.

8. Då hafrebrodden synes, öfverköres den med vält.

2:dra året.

Att utså hafre på dessa odlingar är i Tyrnävä tämligen sällsynt, af orsak att ytjorden håller sig så lös, att den alltför lätt torkar om våren. I händelse alfjord icke kan erhållas från dikesbottnen — något, som ju dock sällan förekommer —, blir metoden enligt uppgifter af *A. Th. Europæus* [1]) så till vida förändrad, att man första året alltid odlar hafre; i så fall „plöjer man på hösten tegarna med gaffelplog, hvarefter de harfvas. Först under vintern värkställes lersläpning, 600 lass per ha, som utbredas ofvanpå snön. På våren harfvas sedan och jämnas den utbredda leran, hvarefter odlingen besås med hafre samt gräsfrö". Dikenas djup varierar mycket i mellersta delen af Uleåborgs län, där Tyrnävämetoden allmänt tillämpas. „I Puolanka och Kestilä finnas kärr, som förses med 2 m djupa diken för att få tillräckligt bottenjord upp på ytan; vanligast äro dikena dock 1 m djupa" [2]).

Gödselns utbredande värkställes i Österbotten så, att man med häst och kärra kör den på tegarna och med grepar utkastar den jämnt öfver jordytan. I södra Karelen anlägger man om vintern komposthögar på odlingen och bär gödseln i korgar eller bastmattor omkring på tegarna samt utsprider den sedan med grepar.

Egendomligt nog har man i södra Karelen försökt denna odlingsmetod äfven pa ratt kärr, men har resultatet varit därefter. Dock har man, sedan man i flere repriser pasläpat lera, insatt hafre och täckt denna med gödsel och därpå strax insått gräsfrö samt lika många gånger skördat dålig hafre och

[1]) Lit. 145, 1897, sid. 23—24. [2]) Lit. 149, sid. 85.

klenaste gräs, slutligen lyckats få t. o. m. dugliga skördar. Tydligt är, att detta icke hör till de billigaste odlingssätten.

I de fall, då man i norra Österbotten icke anser sig kunna inså gräsfrö i den första rågen, går man[1]) sålunda till väga, att man, sedan man på ofvan beskrifvet sätt odlat första rågen å odlingen, plöjer den samma om hösten, förser den med komposter om vintern, utbreder gödseln om våren, inplöjer den och insår hafre och gräsfrö på vanligt sätt samt till sist vältar odlingen. I detta fall är denna metod bra nog lik den ofvan (sid. 230) skildrade „Carpska ängsodlingsmetoden".

Bland modifikationer af den ofvan relaterade täckningsförkulturen må här anföras den af *A. E. Snellman*[2]) å Ruona gård i Tervola socken (ej långt från polcirkeln) i norra Österbotten använda metoden. Den karaktäriseras främst genom följande förhållanden: Såväl hufvud- som teg- och nackdikena gräfvas ända ned i bottenjorden, hvilket af *Snellman* anses vara ett hufvudvilkor för att odlingen skall lyckas under så nordliga förhållanden. „Mossen bör dikas, så att grundvattnet håller sig i alfven[3]), ty då den är våt, kan den ej uppvärmas, förmultna och förkofras. I solskenet uppsuger mossens öfre lager likasom en svamp vätan ur de undre lagren, så länge där finnes vatten, och växten sjukas; mossan tar öfverhand". „Jag kan ej" — fortsätter den anförde författaren —, „låta bli att framhålla denna min åsikt, fastän jag väl vet, att den står i strid med Rimpau's och Lappoboarnas sätt att gå till väga. Här i norden finnes alltid i kärren tillräcklig väta för växtligheten, men värmen är däremot knapp. Under bränningstiden på vårsommaren hindrar åter kälen elden att tränga alltför djupt". På grund af denna princip använder *Snellman* t. ex. vid laggdikena en bredd i dagen af 1,2 m och ett djup af 0,9 m och vid tegdikena en bredd i dagen af 1,5 m och en bredd i bottnen af 0,75 m. Tegarna äro c. 13 m breda. Ytan jämnas och betäckes först med dikesmyllan, sedan med bottenjord, hvilken ofta blifvit upptagen från dikesbottnen å ett djup af öfver 2 m. Sedan stubbarna under vintern bortsläpats till bränsle, harfvas tegarna om våren upprepade gånger och besås med hafre, råg och gräsfrö. Såväl därför att frosten i de nordliga trakter, hvarom här är fråga, om höstsommaren så ofta skadar sädesslagen, då de odlas för att gifva mogen säd, som ock emedan gräsväxten blir bättre, om skyddssäden första året bärgas tidigt på sommaren, skördas sädesväxterna gröna till kreatursfoder. Hvarken plöjning eller gräftning eger rum och bränning endast i mindre skala.

Odlingsförkulturen tog — såsom jag tidigare konstaterat — sin början under XVIII:de seklet, men spridde sig i landet först under det följande århundradet. I synnerhet har den användts på väl förmultnade, ofta gräsbärande lågmossar i södra Finland och främst af de större jordbrukarne. Vid denna kultur förekommer ingen bränning; en bränning vid första

[1]) Lit. 143, sid. 75. [2]) Lit. 145, sid. 38—52. [3]) Härmed menas naturligtvis bottenjorden!

upptagandet af riskvistarna tidigt på våren kan knappast tagas med i räkningen, och mig veterligen har man endast på senare tider börjat kombinera denna metod med blandningsförkulturen. Odlingsförkulturen utgör till sitt väsen åkerodlingsmetodens öfverförande till kärrbruket, i det att jordens bebrukning med plog och harf äro hufvudmoment, och i det att t. o. m. gödsling af jorden någon gång eger rum. För öfrigt må påpekas, att denna metod är en västeuropeisk odlingsform, som antagligen införts i landet från Sverge.

Odlingsmetodens hufvudmoment äro följande:

1. *Dikning* i c. 10 m:s tegar.

2. *Plöjning* af den oftast skoglösa gräsmarken. Finnas trän, brytas de med rötterna upp ur jorden framför plogen och aflägsnas. De nu anförda arbetena utföras vanligen om hösten.

3. Om våren *brännas riskvistarna på kälad jord*, i händelse ej äfven de släpats bort.

4. *Harfning af jorden*, sedan kälen smultit c. 10 cm från ytan. Denna bearbetning utföres först längs med plogtiltorna, sedan på snedden, så att man erhåller tillräckligt med lös mull ofvanpå tiltorna, som böra ligga orörda på sin plats.

5. *Hafresådd* samma vår så tidigt som möjligt, hälst ännu medan kälen är i jorden. Såningsmängd: 3,3 hl per ha.

6. *Inmyllning med harf.*

7. *Hafreskörd.*

8. *Höstbearbetning* antingen med gaffelplog eller också med klösharf eller någon annan tung harf. Tiltorna böra ej häller vid denna bearbetning röras från sitt läge, utan måste lös jord rifvas från deras mullrika delar.

9. *Vårharfning.*

10. *Hafresådd.*

11. *Inmyllning med harf.*

12. *Hafreskörd.*

13. *Höstplöjning.* Nu hafva tiltorna så multnat, att de kunna uppplöjas. Vändplogen ställes nämligen att gå c. 15 cm djupt.

14. *Ler- eller sandsläpning:* detta hör ej obligatoriskt till metoden.

15. *Spridning af leran eller sanden.*

16. *Dikena upprensas och fördjupas:* dikesmullen utbredes på tegen.

17. *Harfning* upprepade gånger.

18. *Gödsling* med kreatursgödsel midsommartiden; ej häller denna operation hör obligatoriskt till metoden.

19. *Gödseln inplöjes* grundt.

20. *Harfning.*

21. *Rågsådd:* 1,6 hl råg per ha. Rågsådden utföres alltid tidigt å dessa odlingar.

22. *Inmyllning med harf.*

23. *Gräsfrösådd tidigt följande vår.*

Är grässvålen klen på den ifrågavarande lågmossen, kan den s. k. andra hafren undvaras.

Kärrets egentliga odling. Sedan nu kärrbruket fortskridit så långt, att förkulturen är afslutad, d. v. s. så långt, att fältet bär gräsväxt första gången, vidtager den egentliga odlingen af kärret. Uti tidigare århundraden stod kärrbruket mest på uppbrytningens, d. v. s. förkulturens ståndpunkt, men kunde man dock, såsom ofvan är påpekadt (sid. 67), redan under senare delen af XVIII:de århundradet observera, att en värklig odling af kärren började förekomma. Under XIX:de seklet har detta blifvit en vanlig företeelse i olika delar af vårt land.

Då förkulturen slutat, är kärrjorden vanligen väl förmultnad, men tyvärr ofta alltför mycket bränd samt utsugen af för mycken sädesodling. Där det sistnämda icke är händelsen, får jordbrukaren glädja sig åt en mångårig gräsvall, n. b. om han använder goda gräsfrön samt i öfrigt behandlar kärret väl. Någon särskild omvårdnad af gräsmarkerna har hittils icke förekommit i landet, utan har man helt lugnt och utan att ingripa inväntat gräsväxtens aftagande. Då det kommit så långt, anser man i allmänhet, att kärrets s. k. egentliga odling bör vidtaga.

Vid denna har man under nu innevarande århundrade gått till väga på olika sätt, först och främst låtande behandlingen bero af huru kärret varit uppbrutet under förkulturen. Har det varit utsatt för bränningsförkulturen, står vanligen intet att göra med det samma, ty i de flesta fall är det då så utbrändt och genom växtodling så utpinadt, att det bör „ligga till sig“ flere mansåldrar, innan man kan tänka på egentlig odling däraf. I de fall däremot, då bränningsförkulturen handhafts med större urskiljning, eller då blandnings-, täcknings- eller odlingsförkulturen brukats med förstånd, använder man i de flesta fall följande förfaringssätt, hvilket naturligtvis här och hvar modifieras efter lokala och andra förhållanden. En nödvändig förutsättning är, att myllagret icke är för klent.

1. *Plöjning* af kärret eger rum på hösten. Plogen ställes att gå c. 10 à 12 cm djupt.
2. *Dikena upprensas och fördjupas.*
3. *Vårbearbetning* med harf, så snart kälen smultit 10 à 12 cm.
4. *Hafresådd* så tidigt som möjligt.
5. *Harfning eller plöjning om hösten efter hafreskörden.*
6. *Vårbearbetning.*
7. *Hafresådd.*
8. *Plöjning med vändplog om hösten efter hafreskörden.*
9. *Ler- eller sandsläpning* om vintern.
10. *Lerans eller sandens utspridning* om våren.
11. *Trädesarbeten.*
12. *Rågsådd.*
13. *Inmyllning med harf.*
14. *Gräsfrösådd på våren.*

Denna odling är i hufvudsak identisk med den s. k. odlingsförkulturen, utom att själfva uppbrytningsarbetena äro enklare.

Då gräset börjar blifva alltför klent på kärr, som uppbrutits enligt täckningsförkulturen, kan man vid kärrets egentliga odling använda antingen ofvananförda metod eller ock följande, hvilken brukas i södra Karelen:

1. *Dikena rensas och fördjupas.*
2. *Dikesjorden utbredes* jämnt på den obrutna grässvålen.
3. *Ler- eller sandsläpning* utföres påföljande vinter. För hvarje ha beräknas 700 à 800 lass lera eller sand.
4. *Leran eller sanden utbredes* under våren jämnt öfver tegarna.
5. *Hafresådd* på våren.
6. *Täckning med kreatursgödsel.*
7. *Gräsfrösådd.*
8. *Vältning.*

Det rationella kärrbruket. Oaktadt vi i denna afhandling icke hafva att göra med de rationella jordbruksmetoderna, är det dock en nödvändighet att på sina ställen beröra äfven dem, bland annat för att klargöra, hvar och när de primitiva metoderna enligt undertecknads förmenande upphöra och de rationella vidtaga. Därför vill jag nu här i korthet karaktärisera det rationella kärrbrukets metoder, hvilka sasom vi strax skola erfara, icke äro bundna vid ett enda slag af förkultur och odling.

Det rationella kärrbruket har sin största spridning i södra och västra Finland och kännetecknas af följande förhållanden:

1. *Ingen bränning af jorden förekommer:* odlingen af råa och djupa hvitmossar utgör dock ett undantag från denna regel, ty å dem är det öfversta lagret minst förmultnadt och af sämsta kvalitet, och om icke bränning här användes, kan å kärret någon kultur endast efter lång tidsutdräkt fås till stånd. En bränning af ris, kvistar o. dyl. på käland jord om våren strider ej häller mot det rationella kärrbrukets principer. På en kärrodling får aldrig — ej ens å nyss anförda mossar — eld begagnas till jordbränning, sedan kärrets s. k. odling vidtagit.

2. *Vid jordens bearbetning, besåning o. dyl. användes mera ändamålsenliga redskap än hittills.* Införandet af t. ex. vändplogar, skumplogar, rationella harfvar och saningsmaskiner är ett tecken till att de primitiva metoderna öfvergifvits. En af dessa metoders svagaste punkter är just, att arbetena utföras otillfredsställande i följd af de ofullkomliga redskapen.

3. *Jordens dikning försiggår grundligare än hittills,* i det att hufvuddikena göras tillbörligen stora, tegdikena erhålla efter jordslaget lämplig form och storlek, samt laggdikena icke försummas. Också täckdikningen hör till det rationella kärrbrukets bästa hjälpmedel.

4. *Äfven användningen af jordförbättringsmedel* måste upptagas bland de för det rationella kärrbruket karaktäristiska dragen, om än ett dylikt förfarande förekommer också vid det primitiva kärrbruket. Det rationella uppställer nämligen en bestämd fordran pa ett betydligt allmännare användande

af dessa ämnen, bland hvilka särskildt lera och kalk böra framhållas såsom de viktigaste. Sistnämda ämne spelar alls ingen roll vid den primitiva kärrodlingen, men är däremot såsom sagdt af stor betydelse vid den rationella.

5. *En rätt användning af artificiella gödslingsämnen* är det främsta kännetecknet på att kärrbruket värkligen blifvit rationelt. I ett år 1896 hallet föredrag[1]) har jag närmare påpekat de omständigheter, som böra iakttagas vid dessa ämnens rätta begagnande inom kärrbruket.

6. *Användning af ympjord hör till det rationella* kärrbrukets nyaste och gagneligaste hjälpmedel. Den hos oss vid blandnings- och täckningsmetoden så ofta begagnade leran äfvensom sanden spela också såsom ympjord en betydande roll. Vid det rationella kärrbruket använder man äfven speciellt beredd ympjord och detta med stor framgång. Detta har dock mig veterligen blott såsom försök i minsta skala förekommit i vårt land.

7. *Kreatursgödsel begagnas vid nu ifrågavarande kärrbruk på kväfvefattiga, oförmultnade kärr.* Den bland en del landtbrukare till en trosartikel blifna åsikten, att kreatursgödsel är onödig och oriktig på all kärrjord, håller nämligen icke sträck, utan bör användningen af dylik gödsel nödvändigt räknas med bland det rationella kärrbrukets hjälpmedel.

8. *Vid kärrbruket anordnas enkom efter förhållandena lämpade växtföljder,* hvilka jämte det de fylla ekonomins fordringar erbjuda de särskilda växterna de förmånligaste utvecklingsvilkoren. Härmed är naturligtvis icke sagdt, att en gång för alla orubbligt fastställda växtföljder skola införas, men dock böra jordbrukarne hafva åt sig uppgjort vissa planer för den närmaste framtiden. Att t. ex. för växtföljdens skull uppbryta en ännu god vall är lika oekonomiskt och irrationelt som att underlåta att, då växtföljden så fordrar, upplöja en alltför dålig vall.

9. *En ordnad gräskultur upprätthålles å kärren.* Att till utsäde använda å ladbottnar, stallskullar o. dyl. ställen uppsamladt frö får naturligtvis ej förekomma inom ett rationelt kärrbruk.

10. *Gräsvallarna underhållas tillbörligen genom öfvergödsling, harfning, fröinsåning o. dyl.* Hvilket eller hvilka sätt, som härvid komma till användning, det beror af öfriga ekonomiska förhållanden.

Hägnad, skörd, inbärgning, tröskning o. dyl. Se åkerbruket!

Återblick. *Kärrbruket i Finland har att uppvisa ett stort uppsving under det XIX:de århundradet och måste numera sägas utgöra en utomordentligt viktig del af landtbruket.* Bränningsförkulturen har tvungits att småningom träda tillbaka, och blandnings-, täcknings- och odlingsförkulturerna hafva under detta sekel spridt sig till de mest olika landsdelar och utvecklat sig till jämförelsevis rationella metoder, och den värkliga odlingen af har vidtagit i synnerligen många delar af landet. Äfven har ett rationelt kärrbruk vunnit spridning.

[1]) Lit. 145, 1897, sid. 15 o. följ.

Kap. IV. Ängsbruket.

Ängsbrukets standpunkt i början af XIX:de seklet. Det finska jordbrukets måhända svagaste punkt under första delen af detta århundrade var otvifvelaktigt ängsbruket. Visserligen kunde ju redan under slutet af 1700-talet ett ökadt intresse därför observeras, men då man känner, t. ex. att nötkreaturen ännu långt in i vårt århundrade i en stor del af landet ansågos såsom ett „nödvändigt ondt", som tåldes hufvudsakligen för gödselproduktionens skull, bör det knappast förundra, att detta ökade intresse för ängsbruket dock ej var så utomordentligt lifligt.

De i literaturen från vårt sekels början förekommande skildringarna af ängsbruket gå också för det mesta ut på att framhålla dess vanvård. Hurudana förhållandena voro i nordliga Finland, se vi t. ex. af följande beskrifning af *H. Holmbom*[1], hvilken i en skrifvelse till K. F. Hushållningssällskapet redogör för landtbruksförhållandena i Limingo socken:

„Till höslag nyttjas högre och lägre å- och strandbräddar. De förra bestå af fastare mark och gifva bättre artadt gräs än de lägre, hvilka äro mer eller mindre sanka samt växa gröfre och sämre grässlag. På de ställen, hvarest stränderna af varvattnets öfversvämningar och det sediment vattnet kvarlämnat, tilldelats upphöjning och mera stadga, är dock denna sträng föga öfver hundrade alnar bred, och därutöfver möter strax lägre och sumpigare mark med sämre, ehuru ofta frodigare grässlag, ty de torra bankarna växa ganska litet, om det om våren ej faller tillräckligt regn. Den öfriga ängen består af upprödjade kärr och sanka mossar. De förra växa i början nog frodigt gröfre gräsarter, men aftaga i längden, sedan „stubbsyrans" värkan försvunnit, då björn- och hvitmossan taga öfver handen. De senare, hvilka upp i socknen äro mest rådande, äro ganska svaga, så att det ringa hö, uppblandadt med mossa och annat onyttigt skräp, som på dem kan samlas, icke betalar bärgningskostnaden; men i brist af bättre måste dock sammanskrapas hvad man kan. Det tredje slaget af våra ängar är vid sjöstränderna, på äldre och yngre tillandningar. Dessa gifva i början frodigt rör, som berömmes för godt boskapsfoder, fast det i anseende till sina grofva läggar eller pipor är nog skrympt. Efter rören följa dels grof starr dels sälting; men marken upp i skatan förtorkar, och gräset aftynar, i den mån sjöstranden hinner flytta sig längre ut, och marken intager mossa samt videbuskar och annan smärre skog i stället".

Ungefär liknande äro skildringarna från södra Finland. „Snäfva ängar finnas här. Höet räcker knappast till dragarne", utbrister Prosten *I. I. Stråhlman*[2] år 1824 i sin skildring af Walkjärvi socken, och år 1835 framhålles[3])

[1]) Lit. 156, vol. XII, sid. 54. [2]) Lit. 158, No 6. [3]) Lit. 147, sid. 7.

angående ängarna i landet, att „deras vård och skötsel är en sak, i hvilken vi blifvit i högre grad efter andra länder än uti åkerbruket, om hvilket man med skäl torde kunna säga, att man i flere delar af Finland är i full värksamhet". Att ängsbruket dock något gått framåt, märker man t. ex. af ett uttalande [1]) af år 1834, hvari betonas, att landet vid ett inträffadt missväxtår haft stor nytta af sina odlade ängar, och är det mig veterligen första gången ett dylikt yttrande förekommer i vår landtbruksliteratur. Då år 1832 var allmän missväxt å naturliga ängar, kunde man nämligen „öfver hela landet konstatera, att de odlade ängarna växte nästan lika bra som förut, ehuru höskörden å andra ängar var fullkomligt dålig". Om än, såsom ofvan påpekats, intresset för ängsbruket ej burit stora frukter, måste dock alltså erkännas, att dessa frukter voro märkbara och nämnvärda redan under seklets första period.

Ängsbrukets ståndpunkt under senare delen af seklet. Fortsättningsvis förökas intresset för ängsbruket hos landets jordbrukare. Redan från seklets midt börjar mjölkhushållningen få allt större betydelse i vida delar af landet, hvilket återvärkar på ladugårdsskötseln och ängsbruket. I aflägsnare trakter upprödjas nya ängsmarker, och i kulturtrakterna uppodlas de naturliga ängarna. Från och med 1860- och 1870-talen blir sistnämda förändring af stor betydelse. De naturliga ängarna försvinna småningom för att uppstå som artificiella ängar. Det är det rationella ängsbruket, som härmed intagit fast fot inom vårt jordbruk och där vunnit spridning. *Elfving* framhåller [2]) år 1897, att man „utan synnerligen stort fel kan säga, att för närvarande linjen Nykarleby—Kuopio—Kexholm—Viborg bildar en gräns, söder och väster om hvilken odling af timotejgräset är allmänt bruklig", och anser han denna linje vara gräns för den allmänna förekomsten af artificiella ängar. Nordgränsen är, såsom äfven *Elfving* anmärker, „synbarligen år för år underkastad förskjutning".

Metoderna för erhållande af nya ängar äro i hufvudsak de samma som under XVIII:de seklet. Dock har sedan dess *rödjningen* förlorat och *upptagningen* vunnit allt mera i betydelse. Hvad den sist anförda metoden beträffar, hafva vi redan i det föregående gjort bekantskap därmed, och kommer jag ännu uti det nästföljande kapitlet att ytterligare uppehålla mig därvid. I följd häraf behöfver jag ej här närmare redogöra för metodens olika typer. Dock bör påpekas, att de upptagningssätt, vid hvilka bränning af jorden förekommer, under senare delen af innevarande århundrade allt mera aftagit i betydelse. Redan vid århundradets början erhöll en af dessa metoder af *I. Tengström* [3]) följande dom: „Att genom svedjande bereda sig äng, såsom finska bönder mångenstädes i öfre landet än brukar, är högst skadligt och obetänkt. En sådan afsvedjad mark tar väl hastigt gräs, men behåller det ej längre, än någon styrka är kvar i den aska, som genom bränningen tillkommit". Redan häraf framgår det fåvitska uti de på 1880-

[1]) Lit. 196, IV, 1856. [2]) Lit. 146, 1897, sid. 57—58. [3]) Lit. 186, sid. 9.

talet framstälda yrkandena (se sid. 194) att vid det projekterade svedjeförbudet undantaga „allt svedjande, hvarmed afses uppodling af ständig äng".

En uti skildringen af 1700-talets ängsbruk icke omtalad metod för erhållande af nya ängar — *öfverisningsmetoden* — har under vårt århundrade praktiserats i norra Finland. Under innevarande sekel omnämnes denna metod uti literaturen mig veterligen första gången i K. F. Hushållningssällskapets handlingar [1]) år 1819, hvaruti bland annat anföres följande: „Den egna metod att genom uppdämning af vatten bereda ängsmark af vilda myrmarker, som i Kuusamo och Pudasjärvi är öflig, var en tillfällig upptäckt af ett bondehushåll, *Ahola*, i förenämda socken. — — — Man hade vid kvarndammen märkt, att af det uppdämda vattnet de kringstående träna efter hand afröttes och nedföllo, att mossan försvann, och en härlig gräsväxt instälde sig. De försök man i anledning häraf gjorde annorstädes, lyckades förträffligt, och detta odlingssätt är nu allmänt". I samma sällskaps underrättelser för år 1826 [2]) meddelas, att „man i Kuusamo socken och på några ställen i Karelen med förmån begagnat detta sätt att låta mossan under vatten under 3 eller 4 år, ofta redan inom 2 år, förvandlas till äfja äfven vid uppodlandet af skogbevuxna kärr, uti hvilka träna, sedan de några år stått under vatten, äro så lösa, att de af blåsten med sina rötter uppvändas från jorden och med lätthet kunna upprödjas".

Vid frambringandet af ängar enligt öfverisningsmetoden går man enligt uppgifter erhållna dels från K. F. Hushållningssällskapets handlingar [1]) dels af läneagronomerna *K. Laurin* och *A. Th. Europæus* till väga på följande tvänne sätt: a) *öfverisningssättet* och b) *öfverströmningssättet*. Det förra har sedan uråldriga tider användts i Kuusamo socken i norra Finland och anordnas sålunda: Man väljer sig en skogsmark eller ett kärr med för ändamålet lämplig jord och med en belägenhet i närheten af en å, hvars vatten genom uppdämning kan ledas öfver ängen. I denna å inrättar man därpå en dam på något trängt ställe emellan backar eller från sidan inträngande mouddar. Vanligen består denna dam af kistor, upptimrade af trän och fylda med stenar (*Europæus*). Tidigare gjordes denna dam helt enkelt „af en stockvägg eller på bockar tvärt liggande trän, mot hvilka plankor, sluttande mot myren, upprestes och väl mössjades" [1]). Sedan man tillslutit dammen, stiger vattnet upp öfver den ifragavarande marken och får där kvarblifva flere år. Enligt nyss citerade handlingar „tillslutes dammen i slutet af augusti och öppnas påföljande år, innan vårsolen inträffar. — — — På mycket fasta mossar tillslutes dammen redan strax efter midsommar" [1]). Da en skogsmark på detta sätt ligger betäckt af vatten, dö träna ut ungefär inom två års förlopp, men öfver myrar och kärr måste vattnet stå längre tid, ända till fyra år (*Laurin*). „Vattenhöjden bör vara två alnar, (1,2 m), hvilken dock minskas, om man erfar, att gräsväxten tager röta för

[1]) Lit. 196, III. 1819, sid. 294 o. följ. [2]) Lit. 158, N:o 7.

vattnets starka värme"[1]). De på mossen före öfversvämningen frodigt växande dvärgbjörkarna, ljungen, hvitmossan o. dyl. ruttna under tiden bort. Då detta skett, är det tid att afleda vattnet. Denna afledning, som vanligen sker sommartiden, bör utföras varsamt och småningom, på det att den med vattnet transporterade dyjorden icke må flyta bort. Därför bör porten i fördämningen göras af horizontelt i den samma nedlagda bräder, och vid öppnandet böra bräderna borttagas en om en och småningom, allt efter det vattnet ofvanför dammen sjunker. Är kärret i följd af stora tufvor eller på annat sätt mycket ojämnt, kan man lätt få det samma slätt på följande vis: Under vårvintern, då tjock is betäcker den öfversvämmade marken, öppnas dam-porten försiktigt, så att vattnet, som finnes under isen ofvanpå kärret, flyter bort och lämnar ett tomrum under isen. Snart därpå sjunker hela ismassan ned och prässar det vattendränkta kärret. Därvid tillplattas tufvorna, och alla ojämnheter utplånas, ja t. o. m. stora stubbar nedtryckas i kärret, så att detta efter isens smältning är alldeles slätt. Där öfversvämningen och vattnets afledning utförts som sig bör, är markens hela yta efter vattnets afrinnande betäckt med svart dy, som snart nog börjar bära gräs.

Öfverströmningssättet praktiseras numera uteslutande i norra Finland, men torde där ej vara så gammalt som den nyss beskrifna öfversvämningsmetoden. Öfverströmningssättet beskrifves på följande sätt af de anförda agronomerna: Från en bäck afledes vattnet medels ett dike till den högre belägna delen af den mark, som skall öfverisas. Hvad beträffar dessa dikens riktning, låter man vanligen vattnet självt bestämma den samma, i det man börjar gräfningen från öfre ändan, d. v. s. vid bäcken, och sedan fortsätter därmed, „så att vattnet kommer efter". Diket bör ega stor bredd, men föga djup, och då man kommer till den mark, som skall öfverisas, göras diket och dess grenar så låga, att vattnet lätt rinner öfver deras kanter ut på marken. Nu får vattnet oafbrutet strömma öfver denna mark i 2 à 4 års tid och längre, beroende af vattnets mängd, vattningsjordens beskaffenhet och öfriga omständigheter. Då tillräckligt med vatten finnes, så tarfvas på skogbevuxna lagländer vanligen endast två år, men hvitmosskärr behöfva oftast längre tid. Observeras bör för öfrigt, att då till förstörandet af den förra växtligheten erfordras både vatten och köld, öfverströmningens värkan måste vara betydligt mindre efter torra höstar och blida vintrar, än om höstarna varit våta och vintrarna kalla. I fall vatten finnes blott sparsamt, kan man anordna öfverströmningen så, att först en del af ängen öfverisas och sedermera en annan o. s. v. Om med vattnet följer lera, sand eller mylla, som utbreder sig på marken, så är det så mycket förmånligare för den blifvande ängen. Naturligtvis måste vattnet på detta slags öfverströmningsmarker hafva obehindradt aflopp, och om ett dylikt ej af naturen förefinnes, måste det anordnas. Vattnet och den däraf om vintern uppkomna flödisen „bränna" bort hvit- och annan mossa äfvensom andra mindre växter och bringa också

[1]) Lit. 196, III, 1819.

större trän att tyna af. „Starr på djup äfja tyckes ej ens bottenfrysning förstöra, om ock ej häller gagna" (*K. Laurin*). Slutligen ledes vattnet tillbaka i sin gamla fåra, och man har då genom öfverströmningen erhållit en äng, som i början har klen gräsväxt, men snart nog visar en frodig vegetation af starr, fräken o. dyl. växter, hvilka då de bärgas i rätt tid, gifva ett godt och närande hö.

De genom öfverisning erhållna ängarna måste enligt förf. i K. F. Hushållningssällskapets handlingar [1]) „efter någon tid uppfriskas genom öfvervattning".

Sjöfällning för erhållande af ängar har under nu föreliggande århundrade liksom under det föregående förekommit här och hvar i landet. Mångenstädes har man genom dessa sjöfällningar lyckats erhålla stora arealer, s. k. tillandningar, hvilka ofta nog utan någon skötsel gifvit utomordentliga skördar uti bortåt 20 år, ja, kanske längre. Ej sällan hafva emellertid sjöfällningarna misslyckats, så att man i stället för en nyttig sjö erhållit en frostöm sumpmark, något, som äfven mången gång varit resultatet, där de lyckade sjöfällningarna vanvårdats.

Strömrensningar. Såsom framgår af de sid. 83 meddelade notiserna var det vid innevarande sekels början beslutet, att „strömrensningar skulle i Finland på allmän bekostnad företagas" [2]). Diverse förberedelser härtill gjordes redan år 1800 i Kumoelf, men det egentliga arbetet vidtog först år 1803. Under de följande åren ända till och med 1807 fortgick arbetet, som utfördes af c. 700 soldater från olika regementen. Årsanslagen utgjorde i medeltal ungefär 10,000 riksdaler. Året efter det sistanförda fingo soldaterna som kändt utbyta spaden mot svärdet, hvarför strömrensningarna upphörde för denna gång. Emellertid varade det ej länge, förrän de åter påbörjades i landet. „I stället för den upplösta och af svenska regeringen tillsatta strömrensningsdirektionen tillsattes 1816 en särskild direktion, som egde hafva öfverinseendet öfver strömrensnings- och kanalarbetena i landet" [3]). Själfva arbetena vidtogo sedan småningom under ledning af denna „strömrensningsinstitution, hvilken haft sig det dubbla ändamålet ombetrodt att dels befrämja landets sjökommunikationer, dels tillvinna åt jordbruket ny, odlingsbar jord". Redan under perioden 1855 till 1862 förekommo strömrensningar i alla län, och årsanslaget hade stigit till c. 20,000 mark förutom extra anslag från statsvärket och åtskilliga kommuner [4]). Sedermera hafva strömrensningar äfvensom torrläggning af sanka marker bedrifvits rundt kring landet uti allt större skala och med allt rikligare anslag och bidrag från statens sida. Att här relatera dessa arbeten, tillåter emellertid ej utrymmet.

Skötseln af ängarna. Angående denna gäller vid århundradets början det samma som under slutet af 1700-talet, d. v. s. den var nästan

---

[1]) Lit. 196, III, 1819. [2]) Lit. 179, 1807, sid. 6. [3]) Lit. 195, sid. 70. [4]) Lit. 191.

ingen. Ängarna fingo taga skog och blifva mossbelupna nära nog så mykket de ville; endast undantagsvis nedlade man arbete på deras underhåll. Redan under andra och tredje årtiondet började man emellertid mera intressera sig för saken; dock voro förhållandena enligt *Weckström*[1]) ännu under seklets midt mycket bedröfliga. Hans uttalande lyder: „Ängen är åkerns moder, säger landtbrukaren och erkänner därigenom, att åkern utan äng ej kan ega bestånd; men likväl torde det knappast finnas något land, där ängen så vanvårdas som i Finland. Man vill, att en äng, den man både slår och betar, skall hålla ut evärdeligen, men man gör för detta ändamål ingenting. Inga diken, ingen rödjning; därför blir den full af mossa, af skog och tufvor. Höafkastningen aftager, åkern utmagras, några missväxter därtill, och egaren får slutligen lof att gå ifrån sin lägenhet".

Ju längre emellertid tiden fortskred, och ju större betydelse ladugårdsskötseln erhöll, desto mera fingo våra jordbrukare blicken öppen för ängsskötselns vikt. Att man dock i stora delar af vårt land ännu har mykket att lära sig i detta afseende, kan enhvar, som rör sig i bygderna, konstatera.

Förbättring af gamla ängar har under innevarande sekel företagits öfver hufvud enligt samma metoder som de, hvilka vi funnit vara rådande under XVIII:de århundradet. En del af dessa metoder hafva emellertid förändrats eller vidare utbildats under vårt århundrade, hvarför jag här vill redogöra för dem, lämnande de andra för denna gång obeaktade. I korthet må dock framhållas, att

1) *rödjningsmetoden* och

2) *dikningsmetoden* också under innevarande sekel fortfarande varit synnerligen allmänna.

3) *Metoden att förbättra gamla ängar medels täckjord* förekom i landet icke sällan redan under seklets första period. Denna metod beskrifves år 1803 af *J. Tengström*[2]) pa följande sätt: „En lättare (än odlingsmetoden), ehuru i allmänhet ej så säker och lönande utväg att förbättra sank och mossbelupen äng uppges vara: kör om vintern 400 à 500 lass grof sand å hvarje tunnland och utbred den om våren jämnt öfver hela landet. Därigenom försvinner småningom mossan, bottnen stadgas till bättre höväxt och ängen får efter några år ett helt annat lynne". Äfven under 1830- och 1840-talen omtalas[3]) denna metod, som innebar, att „jämna, skoglösa ängar förbättrades genom att man om vintern släpade c. 400 lass lera eller sand per ha på ängen; om mullagret var djupt, kunde ännu flere lass användas för ändamålet". Tidigt på våren utspreds leran eller sanden, hvarefter man bearbetade jorden med harf och vält. I stället för harf begagnades också järnpinnad kratta. „Före vältningen försågs fältet med gräsfrö. Om ängens myllager var tunt, eller om den hade sandbotten, påsläpades såväl lera som mylla. Denna metod prisas mycket. „Knappast finnes det inom vårt jord-

[1]) Lit. 187, sid. 617. [2]) Lit. 186, sid. 8. [3]) Lit. 147, sid. 15—23.

bruk något arbete, som gör så stor nytta", försäkras det i nyss anförda källa, som äfven omtalar, att „ängar, som förut gifvit blott 30 L℔ (225 kg) dåligt hö per tunnland (0,5 ha), gifva, sedan de blifvit lerslagna, 150 à 200 L℔ (1275 à 1700 kg) godt och kraftigt hö från lika stor areal".

Samma metod beskrifver *Weckström*[1]) år 1850 och förordar den för ängar med lerbotten. Dessutom redogör han på följande sätt för en särskild modifikation af denna metod: „Det är ett bland de bekvämaste och bästa sätten att väl sköta sina ängar, att då sådant fordras, i slutet af september köra på dem jord, på torra ängar till en, på sanka till två tums (5 cm) tjocklek; sådant sker till hvarje tums (2,5 cm) tjocklek, om 290 lass, hvart om 2 kubikalnar (0,4 kub.meter), jämnt utbredes på geom. tunnlandet, sedan detta först blifvit rödjadt från buskar och tufvor m. m. Dikar man ängen med c. 14 m breda tegar och gör dikena 0,9 m breda, 0,4 m djupa och 0,3 m på bottnen, så erhålles från hvarje tunnland 90 lass dikesjord, som sättes i högar och brännes lindrigt, ej till aska, utan blott så att torfven lätt sönderfaller, hvarefter denna blandas med annan jord, t. ex. kärrmylla, till det erforderliga lasstalet och utbredes". Angående metoden att „betäcka ängen tunt med jord" säger *S. Gripenberg*[2]) år 1845, att „den kan i brist af bättre jämväl användas".

I senare tider har nu ifrågavarande metod mig veterligen haft endast obetydlig spridning. I praxis har jag ej varit i tillfälle att se den en enda gång.

4) *Metoden att förbättra gamla ängar medels öfvervattning;* se under särskild rubrik: ängsvattning.

5) *Förbättrandet af mossbelupna ängar* har under seklet försiggått på mångahanda sätt, bland hvilka jag här endast vill framhålla metoden att upprista ängsytan med harf. Detta redskap hade nämligen redan före seklets midt i många landsorter så förbättrats, att det kunde användas till och med vid ett så styft arbete som det vid ängars harfvande. En författare[3]) på 1840-talet skrifver härom: „Harfningen bör ske skarpt och grundligt, och det är till och med bäst att begagna en knif- eller kloharf, som skär väl in i vallen. Mossan blir väl icke egentligen genom denna åtgärd förstörd, men ängens uppristande befordrar växternas bördighet på så sätt, att grässtammarna flerfaldigas genom deras sönderstyckande och bringas till frodighet genom den luckra mull, som af harfningen uppkommer. Och där gräset börjar växa frodigare, där försvinner äfven mossan efterhand. — — — Sådan harfning förrättas bäst om våren vid källossningen".

Också det rationella ängsbruket har i vårt land upptagit denna metod och vidare utbildat den.

6) *Förbättrandet af gamla ängar medels öfvergödsling* har endast obetydligt ifrågakommit vid det primitiva ängsbruket, något, som är lätt förklarligt, då vid detta artificiella gödslingsämnen icke förekommit, utan

[1]) Lit. 187, sid. 620. [2]) Lit. 207, sid. 43.

endast naturlig, fullständig gödsel. „Då man knappast“, säger *S. Gripenberg*[1]) år 1845, „har nog gödsel för en tiondedel, ja, oftast kanske icke för mer än femtondedelen af den öppna åkern, kan man svårligen tänka på att gödsla en större ängsrymd; och att blott förbättra en liten bit, slår föga i spann“. Vid redogörelsen för nu föreliggande förbättringssätt gör samma författare vidare följande sunda anmärkning: „Är man i det sällsynta läge att kunna kosta någon gödsel på sina ängar, så bör det ske på de torra och mossbelupna, hvilka äro i bättre behof däraf och göra mera gagn därför; på sura ängar gör gödseln till och med ingen värkan, innan de först blifvit dikade“.

7) *Förbättring af gamla ängar medels odling.* Denna metod, som under XVIII:de seklet endast obetydligt praktiserats, intager ifrån de första decennierna af innevarande århundrade en allt viktigare plats bland de nu ifrågavarande metoderna och är för närvarande den förnämsta af dem alla. Redan under 1830-talet[2]) omtalas trenne olika modifikationer af denna metod, något, som tydligen visar, att den redan då fått godt fotfäste inom landtbruket. Enär odlingsmetoden öfver hufvud är till ängsbruket öfverförd från åkerbruket, kan man måhända taga för gifvet, att dessa trenne modifikationer under tidigare perioder haft sina motsvarigheter inom jordbruket, där den ena formen kanske efterträdt den andra. Dessa modifikationer kunna kallas: a) *spadkultur*, b) *gräftkultur* och c) *plogkultur* allt efter det redskap, som är det viktigaste vid de olika sätten.

a) *Spadkulturen*[1]) utfördes så, att man längs den planerade tegens midt utstakade en zon af c. 0,8 meters bredd, å hvilken man från båda sidor med spadar lyftade tunna torfbitar, som där kullstjälptes. På dem östes med spadar ett lager lös mull af 18 à 20 cm:s tjocklek från de fåror, som bildats genom torfbitarnas upptagande. Dessa fåror, som voro 30—40 cm breda och 22 à 25 cm djupa och befunno sig på båda sidor om midtelzonen, fylldes sedan först med torfvor från sidan och sedan med lös mull likaledes från den nya sidofåran. På detta sätt fortsattes på båda sidor om midtelzonen, tills man kommit till tegens rand, hvarest fåran fick förblifva tom, och hvarest dikena gräfdes. Jorden blef härigenom strax lik gammal åkerjord och gaf bättre skördar än gräftade eller plöjda fält. Om ängen hade god växtkraft, kunde man därå odla t. o. m. lin. De, som voro riktigt vana vid denna metod, ansågo den på jämn äng vara den billigaste af alla, i synnerhet om ängen hade en tjock och seg grässvål. En karl spadade då först upp torfven, och en kvinna öste den lösa mullen öfver den upp och ned vända torfven. Metoden ansågs synnerligen lämplig för torpare, backstugusittare o. dyl., hvilka hade ondt om lämpliga hästar till ängarnas plöjning. Det uppgafs, att en karl och en kvinna kunde på en dag uppspada 1, ja, t. o. m. 2 kappland (3,3 ar).

b) *Gräftkulturen* var öfveralt[1]) bekant och föredrogs vid seklets början framför spad- och plogkulturen, 1) „om marken är tufvig och uppfyld af

[1]) Lit. 207, sid. 45. [2]) Lit. 147, sid. 35 o. följ.

buskar och rötter, 2) om matjorden är djup, och man har för afsikt att bränna den samma, 3) om i ängen finnes djup björnmossa, och 4) om grässvålen är klen". För att gräftningsarbetet skulle kunna gå väl, måste följande omständigheter iakttagas: a) gräftorna måste vara hvassa; b) hvarje gräftare borde hafva flere gräftor, så att han kunde taga en ny, hvass gräfta, då den han arbetat med, blifvit slö eller skadad; c) dikesbilor eller rotyxor voro till stor hjälp vid gräftningen; d) gräfttorfvorna fingo ej göras för små, ty från större torfvor kunde harfven lättare bortrifva mullen, och e) man måste först å tegens midt från ena ändan till den andra gräfta en några famnar bred zon, från hvilken man sedan gräftade på tvären eller snedden åt sidorna, så att tegen strax blef kullrig. En person sades gräfta ett, ja, till och med ibland ett och ett halft kappland (0,8 ar) om dagen. Till metodens pris framhölls i synnerhet, att jorden efter sädeskulturens upphörande gaf synnerligen goda grässkördar.

c) *Plogkultur*. „Vid ängsbruket blir vändplogen[1]) år efter år allt mera använd i Finland", säges det redan år 1838[2]); också efter denna tidpunkt har plogkulturen fortfarit att utbreda sig, så att man nu vid slutet af 1800-talet kan säga, att den nästan öfverallt undanträngt spad- och gräftkulturen. Numera hafva dessutom plogarna blifvit i hög grad förbättrade och andra hjälpmedel tillkommit, hvarför man kan säga, att plogkulturen mångenstädes öfvergifvit sin primitiva ståndpunkt och öfvergått till en rationell.

Under 1830-talet anträffade man dock ännu öfverallt endast ett slags primitiv plogkultur; om denna erhålla vi ur senast citerade arbete från år 1838 ingående notiser, hvilka här nedan skola refereras. Då man vid denna tid vände ängsvall med plog, plöjde man vanligen för grundt, hvartill orsaken var, att man hade alltför klena hästar. Själfva plöjningen utfördes på följande sätt: Först jämnades ängens yta med spade, sedan indelades fältet i 20 à 30 alnars (12 à 18 m) tegar, och en linje uppdrogs längs med hela tegen och på midten af denna. På båda sidor om denna midtellinje uppkördes därpå med ristplog[3]) skåror[4]), som voro parallela med nyssnämda linje och befunno sig på för den efterföljande vändplogen lämpliga afstånd. Denna vände sedan tiltorna åt midten af tegen. Hade man klena dragare och dålig plog, sades man kunna få plöjningen tillbörligen djup genom att låta två vändplogar följa efter hvarandra. Den första vände då upp en tunn tilta, och den andra lyfte mull från fårans botten upp på den vända tiltan. Dock ansåg man, att denna metod erfordrade mycken omsorg, och med bästa vilja lyckades den blott genom att man med spade upphjälpte den efterföljande plogens arbete.

Sedan nu ängen på detta sätt eller genom spad- eller gräftkulturen blifvit uppbruten på hösten och dessutom samtidigt behörigen afdikats, förfor man enligt senast anförda källa från 1830-talet på följande sätt: På

[1]) *Vältti*. [2]) Lit. 147, sid. 38. [3]) *Viuhka, riiltorauta*. [4]) *Piirto, riilto*.

våren utspriddes dikesmullen, hvarpå tegytan strax bearbetades med en stark harf, hälst klösharf [1]), hvilket redskap redan då var bekant äfven hos oss. Harfningen utfördes, om ängen uppbrutits medels plog- eller gräftkultur, åtminstone två gånger på hvarje ställe, men endast en gång, om jorden upptagits medels spadkultur. Därefter utsåddes hafre, c. 6 hl per ha. Följande år trädades jorden och besåddes om hösten med råg och om våren med gräsfrö från egna lador eller lindor. Bättre än denna odlingsföljd ansågs det dock vara att å fältet odla 3 eller 4 gånger hafre efter hvarandra, hvarpå jorden fick ligga i träde och gödslades med 300 lass gödsel per ha; slutligen besåddes fältet med råg och gräsfrö. Detta sistnämda förbereddes denna tid till sådden på så sätt, att man blandade 0,4 kg rent gräsfrö med 5,5 liter torr sand; vid såningen kastade såningsmannen sedan denna blandning på fältet med lika fulla näfvar som vid kornsådd. Genom att använda plogkulturen, sparade man — säges det i ofvanciterade broskyr — „ängens kraft till gräsväxten", medan man däremot genom gräftkulturen „förbrukade jordens kraft i högre grad till sädesskördarna", hvilka äfven voro bättre än vid plogkulturen.

Vid senare tiders plogkultur användes ingen ristplog, utan dess arbete förrättas af risten å vändplogen; likaså afviker nutidens metod från den nyss skildrade därutinnan, att man odlar hafre endast på sin höjd tvänne år å rad, att man afskaffat de gamla, af en slump beroende, irrationella gräsfröblandningarna samt börjat begagna artificiella gödselämnen. Härmed hafva vi dock kommit utanför det primitiva jordbrukets råmärken, hvarför jag icke längre kan dröja vid redogörelsen för de vid våra dagars plogkultur brukliga ängsodlingsmetoderna.

Anskaffande af gräsfrö. Sedan jordbrukarne allt mera börjat inse, att det är dålig ekonomi att låta „jorden själf taga gräs", d. v. s. småningom erhålla en gräsväxt genom frön, som händelsevis nedfallit på den samma, fingo de en ny omsorg, som äldre tiders jordbrukare varit fria för, nämligen att anskaffa ordentligt gräsfrö till de upptagna gräsmarkerna. Den enklaste metoden härför, nämligen samlandet af gräsfrö från ladugolf, stallskullar o. dyl., är redan omtalad under redogörelsen för 1700-talets jordbruk. Emellertid torde ej ens detta sätt varit synnerligen allmänt allt intill medlet af 1800-talet, ett förhållande, som t. ex. framgår af följande uttalande af *Weckström* [2]):

„Gräsfrö samlas nästan ingenstädes och likväl skulle det så rikligen löna sig. Väl har en och annan på senare tider börjat samla det från artificiella ängar, men äfven från naturliga ängar bör en sådan samling ske. Vore hösorten dålig, så att det ej lönade sig att utså fröet, så är det ändock förträffligt till röra åt höns och att därpå koka lag eller spad åt kreatur. Ängar, därmed årligen öfverströdda, öka gräsväxten, i synnerhet om litet harfvas, men äfven utan harfning. Mossa och till och med tufvor förstöras

[1]) *Kolmenurkkainen äjes.* [2]) Lit. 187, sid. 211.

däraf. — — — Man kan årligen samla flere hundrade tunnor gräsfrö, om man 1) då höet inköres i ladan, har något större tyg, en sädesmatta eller ett groft lakan utbredt; det, som där samlas, är passligt att genast utså; 2) om lador och skullar hafva släta och täta golf; 3) om krubbor och häckar samt bås inrättas så, att gräsfröet ifrån fodret faller i lådor; 4) det bästa fås af det hö, som afslås från åkerrenar. Efter 24 hästar eller kor räknar man 1,6 hl sålladt gräsfrö i veckan; efter 20 kor äfven 1,6 hl blandad med säd, som alltid till någon del finnes bland halmen. Ifrån fårhuset kommer ock något, utom det som sedan sopas ihop på lad- och skullgolf. Månne sådant icke lönar mödan att samla? När man vill så ut gräsfrö för att bilda äng, så gör man alltid bäst att blanda ihop så många skilda sorter som möjligt, på det att den sorten, som då bäst passar för sådan jordmån, må kunna utbilda sig. Kanske är detta sätt också enligare med naturen; ty hvilken äng består af blott ett grässlag?" Ännu på 1880-talet förordas ett dylikt primitivt insamlande af gräsfröet af en författare[1]) på hithörande område. Han säger, att insamlandet bäst sker på följande sätt: „Enär man ger det bästa höet åt hästarna, får man också det bästa gräsfröet i stallet från hästkrubborna. Man samlar det därifrån under hela vinterns förlopp, sållar bort hösmolket och förvarar fröet på något tort ställe, så att det icke förlorar sin groningsförmåga". Att kvaliteten hos detta frö är ytterst dålig, inses utan vidare. En annan, något bättre metod begagnades i medlet af seklet[2]). „Vid insamlandet af gräsfrön bör man observera, att man erhåller de bästa frön för minsta pris ifrån gräset på åkerrenarna. Men det är gagneligt, att flere grässlag växa på samma äng, då ängens växtlighet därigenom blir jämnare och bättre tål olika väderlek; då emellertid några grässlag mogna tidigare än andra, så är det nödvändigt, att under olika tider på sommaren afmäja gräset från åkerrenarna. Det bör slås första gången, då man ser, att de tidigaste grässlagen hafva mogna frön, och därpå ett par gånger ända till hösten, enär en stor del gräs först då erhålla mogna frön. För att få fröna åtskiljda från gräshalmen, är det lämpligt att i ria torka det afskurna gräset, förrän det tröskas. De under olika tider erhållna fröpartierna blandas sedan tillsamman och af dem utsås sedan 34 à 68 kg per ha".

Den metod, som på senast anförda sätt beskrifves, eger i många afseenden företräden framför de ofvan anförda, särskildt som äfven en ordentlig tröskning af riadt hö införts. Småningom utvecklar sig gräsfröproduktionen alltmera. Redan 1838 framhålles, att „odlingen af alopekurus-gräs (*Alopecurus pratensis*) årligen utbreder sig i landet, så att fröförråden, hvilka hittills varit och ännu äro små, snart blifva rikligare"[3]). Alltså förekom redan vid denna tid en produktion af ett bestämdt grässlags frön i vårt land. Också frön af timotejgräset (*Phleum pratense)*

[1]) Lit. 142, 1886, sid. 65—66. [2]) Lit. 147, 1846, sid. 18—19.

samlades otvifvelaktigt vid denna tid, ty i samma källa säges, att detta gräs „odlas öfverallt och har hittills nästan ensamt odlats på vallar, hvarför det ocksa af finnarne i södra Finland är bekant under namn af „utsäningsgräset“ [1]). I södra Österbotten vidtog odlandet af timotejgräset genom Ilmola landtmannasällskaps initiativ „omkring 1815 eller förr“ [2]). Angaende *Deschampsia cæspitosa* omförmäles [3]), att „den ger mycket frön“, hvaraf man mahända kan sluta till att också detta grässlags frön tillvaratagits redan pa denna tid. Äfven insamling af alsikeklöfverfrön *(Trifolium hybridum)* försiggick antagligen vid denna tid i landet, ty det omtalas [4]), att „frön af denna förträffliga växt erhållas lätt från södra Finland“. Också *Vicia cracca* och *Lathyrus pratensis* framhållas [4]) såsom värda att ihågkommas vid fröinsamlingen. Produktionen af rödklöfverfrö började i landet under innevarande sekels första tider, såsom framgar af följande meddelande i K. F. Hushallningssällskapets underrättelser [5]): „Sällskapet har nyligen med nöje emottagit en omständligare och genom sockenstämmoprotokoll bestyrkt underrättelse fran Herr Lagman *Hisinger*, att han såväl af det frö Sällskapet meddelat, som af hvad ytterligare blifvit tillköpt, vid Königsstedts rusthåll i Helsinge och Nyland erhallit en vacker klöfverväxt och genom en noggrant anstäld frösamling ett betydligt kvantum fullgodt klöfverfrö. — — — Profvet var fullkomligen af den godhet och mognad som bästa klöfverfrö man erhaller till köps“. Fran en dylik ringa början har under århundradets lopp smaningom uppvuxit en a åtskilliga orter rätt betydlig och ofta nog tämligen rationelt bedrifven fröproduktion.

Ängsvattning brukades i södra Finland egendomligt nog allmännare under XVIII:de seklet än under det nu innevarande århundradet. I denna del af landet förekom ju, såsom ofvan (sid. 77) anförts, under 1700-talet ängsvattning pa särskilda egendomar och bedrefs där med framgång. Under XIX:de seklet har åtminstone mig veterligen icke funnits nämnvärda — vare sig primitiva eller rationella — bevattningsängar uti södra delen af landet. Men hvad beträffar norra Finland är förhållandet fullkomligt det motsatta, i det att bevattningsängar där voro sällsynta under det föregående seklet, men däremot synnerligen talrikt uppträda under det nu innevarande. Den här följande redogörelsen för bevattningsängarna under 1800-talet har salunda blott med norra Finland att skaffa [6]).

Den egentliga härden för ängsvattningen i vårt land under XIX:de seklet synes vara Kuusamo socken, hvarifrån den spridt sig till flertalet kom-

[1]) *Kylvöheinä.* [2]) Enligt uppgift af *G. Wasastjerna.* [3]) Lit. 147, sid. 51. [4]) Lit. 147, sid. 56 o. följ. [5]) Lit. 158, I, 1807, sid. 56. [6]) De efterföljande notiserna om ängsvattningen i norra Finland grunda sig — förutom pa hvad särskildt angifves — dels på af mig gjorda anteckningar under resor därstädes, dels på en uppsats af läneagronom *K. Laurin* (Lit. 150, 1893), dels pa atskilliga till mig stälda bref, af hvilka tvänne (daterade d. 21 Dec. 1896 och d. 6 jan. 1897) förskrifva sig fran *K. Laurin* och tvänne andra (dat. d. 18 nov. 1896 och d. 29 dec. 1896) fran läneagronom *A. Th. Europæus.*

muner inom norra delarna af Uleåborgs län. Också i södra delen af detta län anträffas bevattningsängar, ehuru ej så ofta som i den norra. Såsom synes af nedanstående förteckning finnas bevattningsängar äfven i den lapska delen af detta län, till hvilken de — enligt *K. Laurin* — dels kommit från Kuusamo, dels införts från svenska sidan, hvarest också dylika länge varit i bruk. Enligt uppgifter af *K. Laurin* och *A. Th. Europæus* förekomma bevattningsängar söderom Uleälf uti följande kommuner: Muhos, Utajärvi, Suomussalmi, Kestilä, Pulkkila, Haapajärvi, Vihanti, Salo, Paavola och Frantsila. Norr om Uleälf finnas dylika i Kuusamo, Taivalkoski, Pudasjärvi, Kiiminki, Ylikiiminki, Simo, Rovaniemi, Kemiträsk, Karunki, Öfvertorneå och Turtola äfvensom i de lapska kommunerna Kuolajärvi, Sodankylä, Kittilä, Muonionniska och Enontekis. Sannolikt kunna bevattningsängar anträffas i ännu andra socknar, tillägger *K. Laurin*.

Ängsvattningen utföres i dessa nordliga trakter enligt just samma tvänne system, hvilka vi lärde känna vid redogörelsen för ängsvattningen under 1700-talet, nämligen a) *uppdämningssystemet* och b) *öfversilningssystemet*. Då emellertid de från denna period erhållna notiserna dels äro fragmentariska dels beröra sydfinska förhållanden, torde det vara skäl att här närmare redogöra för huru de ifrågavarande systemen under nu föreliggande århundrade gestaltat sig i norra Finland. a) *Uppdämningsängar* anordnas enligt en metod, som nästan i allo öfverensstämmer med det ofvan skildrade öfversvämningssättet med ändamål att genom markens öfverisning skapa nya ängar. Äfven här uppdämmes vattnet genom en dam, men den olikheten synes dock i de flesta fall förekomma, att den s. k. porten i dammen är större och bättre vid ängsvattningen än vid öfverisningen. Dock inträffar det ej sällan, att en och samma dam först användes vid frambringandet af den nya ängen och sedan vid denna ängs skötsel genom bevattning. Angående själfva bevattningens utförande meddelas [1]) att det icke är lämpligt att samma år, som bärgning egt rum, uppdämma vattnet öfver ängen, enär de där växande halfgrässlagen, starr m. fl., icke anses tåla detta. På de ängar, där bärgning förekommer endast hvarannan sommar (se nedan), får ej vattnet uppdämmas ens den sommar, då ängen ligger obärgad, utan först det följande året, då bärgning kommer att ske, låter man, sedan det kalla kälvattnet flutit bort, och gräsväxten hunnit komma i gang, t. ex. under senare delen af juni månad, vattnet svämma öfver ängen 1 à 1 ½ vecka; därpå får det afrinna. Efter något års förlopp bör en dylik uppdämningsäng i och för dödande af uppvuxen mossa och uppfriskande af den aftagande gräsväxten efter behof hållas öfversvämmad äfven af vintervattnet; detta utföres t. ex. hvart sjätte år. Angående vinterbevattningens användande hyser man å skilda trakter olika asikter, hvartill orsaken naturligtvis ligger i de växlande erfarenheter man gjort på skilda jordslag. I allmänhet anser man dock vinterbevattningen nödvändig, emedan bland annat ängens yta därigenom blir hårdare. På sina

[1]) Lit. 150. 1893.

ställen förekommer vinterbevattning t. o. m. hvarje bärgningssommar, men detta är på magrare jord föga att tillråda. En jord med lerbotten förmår snart repa sig efter en öfverdrifven bevattning, men om en stenbunden sandhaltig mark, hvarest ännu därtill dyjorden är tunn, utsättes därför, kan ängen fördärfvas för många år. Vinterbevattningen påbörjas på höstsommaren under mellanåret, sedan gräset fullt utvecklat sig, men ännu är grönt, t. ex. i slutet af augusti. Då är gräsroten nog stark att härda ut under vinterbevattningen. Följande år — bärgningsåret — bör det kalla isvattnet först afrinna, hvarefter man, sedan gräsväxten tagit god fart, uppdämmer vattnet öfver ängen, enligt hvad om sommarbevattningen sagdt är. Noga bör man gifva akt därpå, att den för vinterbevattningen gjorda dammen är så tät, att den under vatten liggande ängen icke af vattenbrist får taga käle om vintern, ty om så blir händelsen, kan ängen blifva af isen illa „bränd" och fördärfvad för lång tid framåt. Å de årligen bärgade ängarna företages bevattningen enligt samma principer som på de hvartannat år bärgade ängarna. Vinterbevattningen skall dock mindre ofta tillämpas på det förstnämda slaget af ängar; i fall de hafva djupt myllager, sker dock denna bevattning äfven här med god framgång. På stenbunden, sandig jord kan däremot vinterbevattning icke företagas, om ängen årligen skall skördas.

b. *Öfversilningsängar* äro påtagligen icke så gamla uti norra Finland som uppdämningsängarna. Härom yttrar *K. Laurin:* „Åratalet af öfversilningarnas i Kuusamo födelse har jag genom sammanställande af uppgifter från flere skilda håll fått till omkring år 1820. Så mycket jag än jagade efter bestämd person, tid och säkra fakta, lyckades det mig ej att finna sådana. Omöjligt är icke, att metoden begynt användas ungefär samtidigt i olika delar af Kuusamo och af skilda personer, oberoende af hvarandra. Exempel saknades sålunda ej på att personer födda litet före eller efter 1820 ville inbilla mig, att sagesmannen själf var „uppfinnaren", men då från andra håll hänvisades till äldre öfversilningar, lät jag uppgifterna om „jag själf" gå och gälla för endast svaga „bondförsök". Att observera är, att årtalet 1820 betecknar vidtagandet af ett allmännare införande af metoden. I alldeles enstaka fall kunna väl öfversilningsängar finnas af tidigare datum, t. ex. ett sådant för mig uppgifvet, af en tillfällighet vid en sjöfällning uppkommet fall i Kittilä, men då dessa förblifvit utan någon efterföljd, har jag tyckt det angifna året lämpligast kunna uppställas som födelseår, så mycket hällre, som jag ej vet, att dessa — i alla händelser högst fåtaliga — äldre öfversilningar alls skulle hafva blifvit skötta".

I och för ängars bevattning medels öfversilning utföras liknande anordningar, som ofvan äro beskrifna vid tal om ängars öfverisning medels öfverströmning. Dock bör anmärkas, att „man endast af nödtvång gräfver från bäcken tilloppskanalen så nära öfversilningsfältet, att vattnet ledes öfver dikeskanten genom öppningar i jordvallen direkt till ängen, utan är man mån om att få kanalen högre upp, hvarifrån vattnet ledes till kärret genom sidokanaler, hvilka i kärrets öfre lagg förgrenas uti små diken efter

behof. På detta vis hindrar man bäst vattnet från att „rymma“, d. v. s. göra sig egna vägar. Dessutom bör anföras, att man vid öfvervattning medels öfversilning nedlägger betydligt större omsorg på att hafva ordentligt konstruerad port i dammen, äfvensom framför allt uppå att genom ordentliga diken få vattnet i behörig tid afledt från dessa ängar. Hvad själfva bevattnandet vidkommer, så inledes vattnet något tidigare på öfversilningsängarna än på uppdämningsängarna, enär man vanligen anser, att vattnet på de förra fortare uppvärmes än å de senare. Vattnets tillströmning afbrytes 1 à 1 ½ vecka före höbärgningen. Liksom vid uppdämning bör äfven å öfversilningsängarna vattnet tid efter annan påsläppas också om vintern. Dock bör denna vinteröfversilning användas med synnerlig matta och stort förstånd, ty annars kan den vara skadlig för gräsväxten, i det att i ängen bildas s. k. rostvattensfördjupningar o. a. dyl. På sådana ängar, som årligen bärgas, kommer i regeln ingen vinteröfversilning i fråga, ty flödisen kan snart fördärfva hårdvallsgräset och „förbränna jordskorpans tunna yta“. Är dock öfversilningen rätt anordnad, uppstår ingen „isbränna“, ty under ängens isskorpa [1]), som stundom kan vara ända till 2 à 3 alnar (1,2 m à 1,8 m) tjock (*K. Laurin*), är vattnet i ständigt rinnande.

Angående det vid uppdämnings- och öfversilningsanordningarna använda vattnet, bör yttermera påpekas den viktiga omständigheten, att dess lämplighet i hög grad ökas, i det fall att lera, sand eller mull följer med det samma ut på ängen och där får nedsjunka. Där moar och höjder genomgräfvas, upptager vattnet ofta slamjord, som „synbarligen värkar godt“. Enligt *K. Laurin* var det i äldre tider brukligt i Pudasjärvi — och är det ännu — att, där de lokala förhallandena blott tilläto det, genomgräfva älfsbackarna [2]), för att vårfloden skulle medföra jord till den bakom belägna ängen [3]). Tack vare detta förändrades inom några få år — enligt hvad en gubbe uppgaf för *K. Laurin* — „en dålig kärrpöl [4]) till en starräng med manshögt gräs“ [5]). Härom anmärker *K. Laurin*, att „troligt är, att häri låg någon öfverdrift, men sättet är ju ej annat än en förening af bevattningsmetoden med ler- eller sandslagningsmetoden“. Dylika af anförda orsak genomskurna älfsbackar finnas vid flere af de nordösterbottniska älfvarna och öarna, t. ex. vid Siikajokiälf i den för sina öfversvämmade ängar beryktade Maukila by af Frantsila socken, vid Ijo älf och dess grenar i Pudasjärvi samt vid öfvervattningsanordningen invid Alpua sjö i Vihanti socken. *Europæus* meddelar mig, att man för att till öfvervattning erhalla lerblandadt vatten brukat uppmuddra leran medels vattenkraft pa så sätt, att tilloppsdiket uppdämdes med kvarlämnande allenast af en ett par tum (c. 5 cm) hög, horizontal öppning invid bottnen, hvilket naturligtvis hade till följd en uppslamning af lerjordens finaste delar. Likaså har det inberättats, att man om vintern brukat släpa lera till tilloppsdikets kant och om våren nedkastat den i det strömmande

[1]) *Uhkujää.* [2]) *Jokitörmä.* [3]) *Takalo.* [4]) *Pahainen raateikko.* [5]) *Sarakko miehille kainaloita myöten.*

vattnet, som fört den ut på ängen. Båda sagesmännen tillägga, att dessa förfaringssätt icke varit i allmänt bruk.

Den nytta dessa nu omtalade, i norra Finland gängse bevattningssätt af ängar medfört, har på sina ställen varit storartad. Så berättas det t. ex., att i Vihanti socken för 11 st. hemman höafkastningen steg med ej mindre än c. 50 %, genom att man införde öfvervattning å de dåliga kärrängarna nedanom Alpua sjö *(K. Laurin)*. I Säräisniemi underhöllos på 1880-talet „icke små ladugårdar på flere gårdar förnämligast med hö från nu anförda, primitiva bevattningsängar" *(Europæus)*, och å en äng i Kestilä ökades höskörden, genom att ängen bevattnades, från 50 såtor till c. 1000 såtor *(Europæus)*. Att man dock här och hvar möter exempel på misslyckade anordningar vid ängarnas bevattnande, är naturligt. *Europæus* anför, att dylika missgrepp mest förekomma, där man användt vatten ifrån andra öfverliggande mossar.

Stängsel förekomma under detta århundrade allt fortfarande omkring ängarna; dock kan man konstatera, att å de stora ängsmarkerna i Österbotten gärdesgårdar icke i regeln uppförts. Där det rationella jordbruket vunnit insteg, har deras antal i hög grad minskats.

Höbärgningssätten variera under innevarande århundrade i hög grad uti landets olika delar, såsom ju ock naturligt är; ju äldre ett allmänt yrke eller ett arbetsätt blir, i desto flere olika former uppträder det, och höbärgningen är en konst, hvilken, såsom vi sett, idkats i Finland allt sedan hedenhös. Redan från XVIII:de seklet föreligga ju uttalanden om, att landets innevånare häruti egde stor färdighet, och har denna förmåga naturligtvis sedan dess allt mera utvecklat sig. Den ofvan anförda satsen om att ju äldre ett yrke är, desto mera har det förgrenat sig i olika former, har dock sitt berättigande, endast så länge detta yrke står på samma principiella grund som förut. Då uti yrket införas nya grundprinciper, minskas plötsligen formernas antal, tills denna nya riktning i sin tur hunnit blifva gammal. Äfven härpå gifva höbärgningssätten i vårt land ett godt exempel, i det att i nyare tider det rationella landtbruket fört med sig andra principer för torkningen och bärgningen m. m. dyl., hvilka principer kullkastat de grunder, hvarpå den primitiva höbärgningen hvilade, nya och till en början fåtaliga och likformiga metoder hafva uppstått och — de gamla glömmas. Jag kan emellertid ej här närmare ingå på en redogörelse för de nyare höbärgningsmetoderna, hvilka höra till det mer eller mindre rationella landtbruket, utan måste hålla mig till de äldre, primitiva. Den nu följande skildringen hänför sig egentligen till höbärgningen i vårt land under 1870—1880-talen, men ega de här framstälda förhållandena naturligtvis i flere fall sin motsvarighet ännu i våra dagar.

Till en början vill jag då uppehålla mig vid *höbärgningen å torra ängar* för att sedan öfvergå till *höbärgningssätten å våta och sumpiga ängar*.

Höbärgning å torra ängar. Förberedelser till höbärgningen. Höbärgningstiden betraktades i tidigare perioder af landets allmoge såsom en festlig tid, och synes detta betraktelsesätt ännu fortlefva i de trakter, där de primi-

tiva höbärgningsmetoderna äro allmänna. Till denna högtid förberedde man sig å gårdarna på mångfaldigt sätt. Husbonden måste tillse, att höbärgningsredskapen voro i ordning till den tid, då man skulle vandra ut till ängarna; dessutom hörde det till hans åliggande att till dessa festtider anskaffa brännvinet, som förr mera än nu ansågs nödvändigt vid alla högtidliga tillfällen. Nu för tiden inköpas i stället så mycket större kvantiteter kaffe, hvilket å många orter ersatt brännvinet. På värdinnan och gårdens öfriga kvinnor föll dock den tyngsta bördan vid förberedelserna. De måste nämligen ej allenast sörja för höbärgarnes vägkost, utan äfven för att deras kostym skulle vara i godt skick till den tid, då de begåfvo sig ut på slättern. Vid det snygga och trefliga arbetet under höbärgningstiden, som af de flesta betraktades som årets gladaste dagar, hörde det nämligen alltid till saken att uppträda i „halt hälgdagsdräkt“ [1]). Alltså måste ett grundligt storbyke anställas före höbärgningen. I Lappo pläga ännu i dag männen och kvinnorna — i synnerhet de senare — uppträda hvitklädda på ängen och äfven på danserna under höbärgningstiden. Hvad kvinnornas ansträngningar för vägkosten beträffar, voro de i regeln synnerligen grundliga; man började med att urlaka mjölkflaskor, smör- och fiskbyttor o. dyl. med enlag, därpå brygdes „*kalja*“, bereddes ostar, kärnades smör, bakades bröd m. m. dyl. Sedan nu förberedelserna voro gjorda, kunde man lugnt begifva sig af till ängen.

Affärden från gården. Såsom ett ytterligare bevis för att man betraktade höbärgningen såsom en fest, må anföras, att man i en del socknar såsom i Vederlaks och Klemis ännu för ej länge sedan hade för sed att, just innan man vandrade till de aflägsna ängarna, samlas i stugan och där gemensamt „dricka kaffe och äta filbunke“, hvarpå man i skock begaf sig å väg.

Ängarnas belägenhet. Vid århundradets början var skogs- och ängsjorden, särskildt i landets östra delar, ännu oskiftad. Det anföres också från nämda trakter (Nurmes, Rautavaara, Bräåkkylä), att då man fann en ängsjord, som ingen bärgade, kunde man helt enkelt öfvertaga den för sin räkning. I Nurmes märkte man den åt sig genom att hugga träna och kvista buskarna eller, hvilket mera sällan hände, draga ett dike genom denna äng. Naturligt är, att en gårds ängar under sådana förhållanden voro såväl spridda som ofta nog aflägsna från gården, något, som för resten förekom öfverallt i landet. Ängarna indelades därför vanligen också efter belägenheten i a) hemängar [2]) och b) skogsängar [3]). A de senare stannade slatterfolket ofta flere dygn i en följd [4]) och bodde då i något skogspörte [5]). Denna sed herskade ännu för ett eller par tiotal år tillbaka i de nu anförda ostfinska socknarna, men synes numera, sedan bygderna blifvit tätare befolkade, tämligen sällan förekomma.

[1]) *Puolikirkkotellinki.* Askola; *puolipyhäraatteet.* Jorois. [2]) *Kotoniityt.* Jorois: ***pihaniityt,*** Nurmes. [3]) *Takaniityt.* Jorois: *metsäniityt.* Suonenjoki; *ulkoniityt,* Nurmes. [4]) ***Mentiin yökuntiin*** Jorois, Klemis. [5]) *Työsauna,* Klemis; *kota.* Pieksämäki; *maja.* Kajana.

Höbärgningstiden [1]) inföll vid seklets ingång vanligen i senare delen af juli; numera tager den i allmänhet sin början i medlet af denna månad. Egendomligt nog synes man vid den nu ifrågavarande, primitiva höbärgningen, när det gälde att afgöra den lämpligaste tidpunkten för slåtterns början, i allmänhet icke hafva låtit bestämma sig af ängarnas eller gräsets beskaffenhet, utan af helt andra förhållanden; oftast sades nämligen, att man skall vidtaga med höbärgningen, då trädorna äro tvärplöjda [2]), eller också att höbärgningstiden infaller, då kornaxets agnhår börja framskymta [3]) eller då penninggräsets knoppar börja skallra [4]). Ej häller den ordning, hvari de olika ängarna bärgades, var beroende af gräsväxtens natur och beskaffenhet, utan man gick vanligen först till den längst bort belägna ängen och flyttade sig sedan småningom närmare hemmet från ängslapp till ängslapp.

Afmäjandet af gräset började framför stackstället, häsjan eller ladan. Vanligen gingo karlarne härvid förut och kvinnorna efter (Veckelaks, Vederlaks, Parikkala, Sordavala, Pelgjärvi, Nilsiä, Jockas, Hollola, Hausjärvi, Keuru, Loimijoki, Tammela och Norrmark). Denna sed, att kvinnorna såväl som männen föra lie, synes nu vara i aftagande. För 40 à 50 år sedan var den ännu vanlig i Pyhämaa och för 20 år sedan i Jorois, men numera ser man där endast karlar, arbetande med gräsets afmäjande. Också i de flesta andra socknar såsom t. ex. Nurmes, Loppis, Urdiala, Rengo, Askola och Euraåminne äro kvinnorna numera befriade från detta arbete. Den slagteg [5]), som uppstod vid afmäjandet, var smalare, da man använde en krokskaftad lie (se nedan), än da en rakskaftad begagnades. På denna slagteg låg slaggräset; hade man vid afmäjandet betjänat sig af en krokskaftad lie, blef slaggräset jämnt liggande öfver slagtegen [6]), men efter en rakskaftad lies användande hopade sig det afmäjade gräset ojämnt [7]). I senare fallet måste man utjämna gräset, hvilket arbete utfördes antingen af särskildt folk (Askola) eller också af samma personer, som slogo gräset, i det de strax sedan de afmäjat en slagteg, återvände samma väg och med liens skaft kastade gräset at sidorna (Vederlaks). För lien och dess skötsel m. m. redogöres längre fram.

Räfsandet och hopsamlandet af det afmäjade gräset skedde på mångahanda sätt. A många orter, t. ex. Vederlaks, Jorois, Puumala, Nilsiä, Pelgjärvi, Urdiala, Euraaminne, fick det ligga pa slag [8]) till följande morgon, da räfsarne [9]) kommo på ängen och sammanförde gräset från tva eller tre slagtegar till en sträng [10]). I andra socknar, t. ex. Parikkala, Veckelaks, Nurmes,

[1]) *Heinänteko-, heinä-, heinänkorjuuaika,* Puumala, Jorois, Tammela m. fl.; ***kontuaika***, Kajana. [2]) *Kun kesämaat on saatu kertaukseen,* Loppis, Tammela. [3]) ***Kun ohra hiustaa,*** Urdiala, Akkas, Askola. [4]) Lit. 186, sid. 11. [5]) *Lakeinen,* Vederlaks, Veckelaks, Sordavala, Hausjärvi, Loppis; *laes,* Urdiala; *lakehinen,* Hollola; *lakeus,* Norrmark, Pyhämaa, Kiukais; ***eteys***, Jorois, Jockas, Puolanka; *etuus,* Sordavala; *esi,* Puumala. [6]) *Tasainen luoko,* Jorois, Sordavala. [7]) *Karheinen luoko,* Jorois, Sordavala, *harjunen lakehinen,* Askola; ***niitospäät***, Nurmes. [8]) ***Luokoheinä***, Jockas. [9]) *Luokolaiset,* Urdiala; ***luokomiehet***, Nurmes; ***haravoimamiehet***, Jorois. [10]) ***Karhi***, Vederlaks; *karhe,* Parikkala, Sordavala, Pelgjärvi, Nilsiä, Hausjärvi, Keuru; ***karho***, Jorois, Jockas, Hollola; *seläme,* Sotkamo.

Loppis, Rengo, Askola, Pyhämaa, Kajana, sammanräfsades gräset redan samma dag som det afmäjats; vanligen började man då slå ängen tidigt på morgonen och vidtog med räfsningen efter frukosten. I detta fall samlades det torkande gräset till natten uti smärre såtor [1], hvilka bildade ungefär $^1/_3$ af en vanlig såta. Följande morgon, sedan daggen bortgått, utbredde man åter i strängar det torkande gräset, som under dessa operationer småningom genom torkning och jäsning förvandlades till hö. På hvilket sätt man nu än förfarit, hade man alltid höet andra dagen — naturligtvis dock blott vid tjänlig väderlek — på strängar, hvarefter det vändes och omrördes [2]. Var höet emot aftonen tort, samlades det för att föras i stack eller lada, men i annat fall sammanfördes det till såtor [3]. Dessa såtor, hvilka äfven kallas korssåtor [4]) bildas af 3—5 st. små valmar [5]. Då man samlade ihop höet från strängar, brukade de långa höströna vanligen ordna sig bredvid hvarandra, och därifrån afskiljde man sedan med räfsan en liten valm, som trycktes mot räfsarens ben och därpå upplyftes med vänstra armen, under det valmen sammanhölls af räfsan. Dessa valmar placerades sedan i kors på hvarandra: de tre valmar, hvaraf såtan vanligast bestod, kallades botten-, midt- och toppvalm [6]. Å en del orter såsom i Jorois, Suonenjoki och Rantasalmi brukade man försöka att andra dagen hinna med att ocksa transportera höet till närheten af stackstället eller ladan, hvarest höet då om aftonen sammanhopades i stora, mer eller mindre ordentligt uppförda såtor.

Var väderleken lämplig den tredje dagen och höet i såtorna tort, kunde man transportera det direkte till förvaringsstället, men behöfde höet ännu torka och vädret var godt, utbreddes höet från såtorna i en tämligen tjock sträng, hvilken vändes och omrördes så många gånger tiden tillät, och behofvet kräfde. Vid det man vände höet, formades det uti längre eller kortare, mer eller mindre sammanhängande valmar [7], och gaf man alltid akt på att de bildades i en sådan riktning, att deras långsida var vänd mot solen.

Många andra sätt att bärga höet förefinnas i landet förutom de nu anförda. Jag vill bland dessa omnämna endast ett, som beskrifves af *Veckström* [8]) på följande sätt: „Tjockt och fett gräs slås jämnt ut och vändes flere gånger, men innan det hunnit fullt torka, samlas det i valmar eller stora såtor, hvarigenom det får en liten svettning, som gör, att det ej brinner i ladan, i synnerhet om valmarna i vackert väder, innan de inköras, utslås. Är väderleken gynnande, så utslås de efter ett dygn, hvarefter de föras i ladan. Vore det regnigt eller luften fuktig, så få större sträckor icke på en gång slås, än man sedan under torr väderlek hinner bärga, och iakttages dessutom,

[1]) *Yöruko*, Rengo; *kirrinen*. Nastola; *lapoinen*, Hausjärvi; *lapo*, Veckelaks, Kajana. [2]) *Käännetään*. Jorois: *pöyhistetään*, Veckelaks, Parikkala, Pelgjärvi: *pöyhötään*, Hollola; *kouhitaan*, Rengo. Tammela. [3]) *Ruko*. [4]) *Ristiruko*. Euraåminne. [5]) *Lere*. Vederlaks, Parikkala, Pelgjärvi, Keuru; *saatto*, Klemis; *sylyys*. Sordavala, Jockas, Jorois: *syly*. Euraåminne; *kämpse*, Loppis; *lapc*. Nurmis: *lapeus*, Euraåminne; *laros*, Urdiala. [6]) *Pohja-, keskus- ja hattulere*, Pelgjärvi. [7]) *Leperet*. Jorois, Jockas. [8]) Lit. 187, sid. 208.

att när tjockt gräs då slås, följer en räfsa efter hvar tredje lie. Denna breder endast ut gräset, som sedan får ligga på slag, tills det blifvit halftort, ty om det under regnväder röres emellan skurarna, så blir det svart, mögligt och oätligt; men på slag kan det ligga till och med 6 veckor, utan att taga någon skada, fast det regnade hvar dag. När nu det, som ligger på slag, blifvit något mer än halftort, räfsas det ihop i lagom tjocka strängar eller ströor, där det ligger till eftermiddagen, men innan daggen faller, sättes det i såtor. Är det tort, så kan det därefter insättas i ladan; i annat fall står såtan till andra dagen, då den midt på dagen utslås, vändes och strax därefter inköres". Detta samma bärgningssätt omtalas i korthet också af *J. Tengström* [1], hvilken därom anför, att „det är ett förträffligt företag, som oaktadt det kostar litet mer arbete, våra landtmän likväl mera allmänt borde vänja sig vid; ty därigenom vinner höet både i lukt, smaklighet och styrka och hindras att taga värme åt sig i ladan, ehuru hårdt det ock där intrampas".

Ofta drog höbärgningen emellertid i följd af olämplig väderlek ut på tiden, och ej sällan blef höet mer eller mindre förskämdt. Dåligt bärgadt hö, på hvilket det upprepade gånger regnat, kallas i Savolaks svågershö [2].

Höets transport till förvaringsstället utfördes å de nu ifrågavarande torra ängarna på tvänne olika sätt: antingen a) bars det af slåtterfolket eller b) släpades det med häst. I förra fallet begagnade man sig af tvänne störar eller också af bärvidjor. Då hästkraft anlitades för höets transport, kunde denna ske förmedels björkstammar [3] (Klemis, Savitaipale, Räisälä) eller medels slädar (Veckelaks, Vederlaks, Parikkala, Savitaipale, Klemis, Räisälä, Jorois, Jockas, Urdiala, Hollola, Nastola m. fl. socknar). De vid denna transport använda redskapen beskrifvas nedan.

Vid alla dessa skilda fall bereddes hösåtorna på olika sätt. Skulle höet bäras med störar, lades de små vålmarna, af hvilka en såta bildas, i kors [4]; användes vidja vid transporten, placerades vålmarna alla åt ett håll [5]; begagnades björkstammar, gjordes såtorna mindre ordentligt, men ändock af i kors lagda valmar; skulle höet föras med släde, hopades det däremot i såtor huru som hälst [6]. I alla dessa fall hade särskilda personer sig anförtrodt att räfsa upp höet från såtans botten [7]. De samma hjälpte äfven till vid vidjans fästning kring såtan och vid dennas upplyftande på bärarens rygg, hvarvid de också med räfsor ströko bort det å höbördans undre sida möjligen befintliga, lösa höet [8]. Bärarne försökte att så mycket som möjligt gå samma vägar, så att det skulle vara lättare för de efterföljande räfserskorna att uppsamla det hö, som under transporten föll ned från höbördan.

Höets förvaring har mig veterligen vid det primitiva ängsbruket skett på tre olika sätt: a) på häsja, b) i stack och c) i lada. Af alla dessa sätt förekomma så många olika former, att det knappast är möjligt att få en

[1]) Lit. 186, 1803, sid. 12. [2]) *Langonheinät*, Jorois, Suonenjoki, Puumala. [3]) *Lehdoilla vetäminen.* [4]) *Sapilasruko*, Sordavala, Jorois. [5]) *Vitsaruko*, Jorois. [6]) *Hevoisruko*, Sordavala, Jorois. [7]) *Rukopohjanottaja*, Jorois. [8]) *Ripakkcet*, Jorois, Hirvensalmi.

tillbörlig öfversikt af dem. Innan jag går att söka något närmare redogöra för dessa olika förvaringssätt, vill jag påpeka, att det sistnämdas införande i många afseenden är ett stort framsteg framför de andra sättens begagnande. Förutom den omständigheten, att ythöet i en höhäsja eller -stack alltid blir förskämdt, medan höet, när det en gång kommit tort i lada, där så godt som aldrig förfares, måste äfven framhallas, att hö, som skall förvaras i lada, kan insättas efter hand, allt efter som det torkar, hvaremot om hö skall hopas i stack, detta ej kan göras, förrän hela höförrådet är tort. Alltså får det först slagna höet länge vänta på stackning, kanske en vecka, kanske längre. Och under så lång tid kunna nog så vidriga öden möta det! I detta fall är förvaring å häsjor något bättre, ty på dem kan höet sättas upp äfven i mindre partier, men i andra afseenden är den åter vida sämre. Det ythö, som förskämmes, är t. ex. alltid i en häsja betydligt större än i en stack.

a. **Höets förvaring på häsjor** var vid seklets början mycket vanligare än under århundradets senare hälft. Häsjan tillvärkas oftast helt simpel och ej sällan endast för tillfället. Den liknar till sin konstruktion i hufvudsak en vanlig åkerhäsja (se: åkerbruket), men afviker därifrån genom att tillbehören äro sämre och slarfvigare tillyxade samt illa fogade till hvarandra. Vanligen äro tvärträna klena och ofta krokiga samt stödjepelarne ibland till och med oskalade. Hölagrets tjocklek är vanligen i häsjan betydligt mindre än i en stack. Den fördel, som man anser sig hafva vid dessa häsjors begagnande, besticker sig i att höet kan uppsättas nära nog färskt, ty blåsten och solbaddet uttorkar lätt det tunna hölagret.

b. **Höets förvaring i stack** har under hela seklet mycket allmänt förekommit vid det primitiva ängsbruket rundt kring landet. Stackarna göras i skilda trakter högst olika, så att ett otal former förefinnas. Såvidt jag kunnat observera, göra sig bland dessa tvänne hufvudtyper gällande: *α) långsträckta höstackar* och *β) runda höstackar*. De förstnämda synas vara vanligast i östra Finland, de senare i västra. Långsträckta stackar [1]) uppföras antingen på smal eller på bred botten. Det förra är ett typiskt drag hos de ostfinska stackarna, hvilka i många afseenden närma sig häsjorna, i det att man ofta har tvärträn löpande inne i stacken från den ena ändan till den andra. Långsträckta stackar med bred botten förekomma tämligen allmänt i södra och västra Finland; de rymma mera hö än de smalbotniga stackarna, men höet måste vid stackandet vara torrare än vid de senares uppförande. De på smal botten uppresta stackarna äro tydligen mera ursprungliga än de på bred botten anordnade. Hvarje långsträckt stack har en mer eller mindre omsorgsfullt gjord botten [2]) samt i hvar ända en (Jorois), två (Jockas) eller fyra (Klemis) upprättstående, långa ändträn [3]). Å en del orter (Jorois m. fl.) har man inga upprättstående trän midt i stacken,

[1]) *Pieles*, Vederlaks, Parikkala, Savitaipale, Pelgjärvi, Jorois, Nurmes m. fl.; *närte*, Kexholm. [2]) *Pohja*, Puumala, Jorois, Kajana m. fl.; [3]) *Pääpuut*, Vederlaks, Jorois, Jockas, Nurmes; *saukapuut*, Parikkala, Sordavala; *pääseipäät*, Sumiais.

medan man i andra socknar har s. k. mellanträn[1]). De förekomma på bestämda afstånd; i Sordavala är rummet mellan två mellanträn[2]) 1 famn (1,8 m) + 1 yxskaft, i Parikkala är det 2 à 2,5 m. Uti ett dylikt mellanrum anses rymmas i Pelgjärvi 15 à 20 såtar hö, i Nurmes 8 à 10 såtar. I de längsta stackarna i Nurmes finnas ej mindre än 15 à 20 dylika mellanrum. Vanligen göres stacken så, att den blir bredare uppåt; dock afsmalnar den naturligtvis öfverst till en mer eller mindre skarp kam. Ändträna stödjas af långa stöttor[3]) och sidorna förses med stöttor af tre kategorier: 1) de kortaste[4]), hvilkas längd är c. 0,9 m, placeras rundt kring stacken, då den stigit till 1/3 af sin höjd; 2) stöttorna af mellanslaget[5]), hvilka hafva en längd af c. 1,2 m, anordnas strax ofvanom de första, och 3) de längsta stöttorna[6]) med en längd af c. 1,8 m, ställas ofvanom de föregående. A vissa orter, Parikkala m. fl. finnas stöttor af blott två kategorier. Stacken täckes på olika sätt; på en del orter omständligt, pa andra orter helt enkelt. Såsom exempel på det omsorgsfullare förfarandet vill jag omtala, att man i Hirvensalmi på stackens öfversta

Fig. 55. Höstack från Savolaks, Jorois socken.

kam placerar ett liggande trä[7]), på hvilket utbredes halm, hvarefter på denna anordnas tvänne parallelt liggande trän[8]), som sammanbindas med vidjor på olika sätt. Vanligtvis täckes höstacken emellertid mindre omständligt, i det att höet å kammen endast jämnas ordentligt och tillpackas samt förses med vidjor[9]), två à tre på hvarje af de ofvan omtalade mellanrummen. Dessa vidjor göras så, att grenarna på två små björkstammar vridas hvar för sig, hvarefter de sammanbindas från topparna; de kastas upp på stacken och anordnas så, att stammarna hänga ned en på hvar sida om stacken. En annan enkel metod är att lägga ett långt bindträ[10]) öfver stackkammen och och binda fast det där. Slutligen omger man i de flesta fall stacken med en gärdesgard, som oftast uppföres af horizontelt löpande gärdslen eller

[1]) *Välipuut*, Nurmes, *sankapuut*, Parikkala; *väliseipäät*, Sumiais. [2]) *Heinäräli*, Parikkala; *sankaräli*, Nurmes; *puuräli*, Sordavala. [3]) *Pääpönkät*, Jorois; *päätukeet*, Nurmes. [4]) *Poikatukeet*, Parikkala; *jalkapuut*, Pelgjärvi; *pönkät*, Nurmes, Sumiais. [5]) *Välitukeet*, Nurmes; *toiset tukeet*, Pelgjärvi. [6]) *Pitkät tukeet*, Pelgjärvi, Nurmes. [7]) *Katonaluspuu*. [8]) *Kattopuut*. [9]) *Tuuleiset*, Vederlaks; *tuulikkaat*, Räisälä; *tuulivitsat*, Jorois, Jockas, Sordavala, Pelgjärvi; *tuuliaisvitsat*, Klemis. [10]) *Harjariuku*, Vederlaks.

runda trän. En höstack från Jorois socken afbildas ofvan (fig. 55); bilden är gjord enligt fotografi, tagen af mig 1896.

Ofta nog lyckas man ej så noggrant beräkna mängden af det hö, som skall stackas, utan finner under arbetets fortgång, att höförrådet ej rymmes på den gjorda bottnen, hvarför man är tvungen att förlänga denna. När då detta nya tillskott ej når till samma höjd som den först gjorda hufvudstacken, säges denna hafva „föl" bredvid sig [1].

Runda höstackar [2] göras antingen på smal botten och bredare uppåt samt afsmalnande allra öfverst, eller också sockertoppsformiga, d. v. s. på bred botten och afsmalnande upptill. Det föregående slaget är vanligt särskildt i västra Finland, men förekommer äfven ofta i öfriga delar af landet. De sockertoppsformiga stackarna har jag anträffat blott i Storkyro, Norrmark, Hausjärvi, Nurmijärvi och Helsinge. Alla runda höstackar uppföras mig veterligen omkring ett upprättstående centrumträ [3]. På ett bestämdt afstånd rundt om detta trä drifvas 6 à 10 stycken s. k. fotträn [4] af c. 0,8 m:s längd ett stycke in i jorden. Därpå anordnas en botten inom denna ring, hvarefter höet placeras kring centrumträet. Vanligen utgöres stackens nedre del af en rakt uppstigande fot [5], uti hvilken anses böra inga $^1/_4$ af höet; därofvan anordnas en bredare, rundad del [6], hvilken skall upptaga $^1/_2$ af höet; den återstående $^1/_4$ af höet bildar den starkt afsmalnande toppen [7]. Stacken uppstöttas dessutom af korta och långa störar från alla håll. Till sist anordnas på toppen ett större eller mindre antal vidjor, som ofta nog bindas fast vid centrumträdet, hvarefter man t. ex. i Loppis placerar stora näfverskifvor eller grankvistar rundt kring centrumträet öfverst på höet. De sockertoppformiga höstackarna äro vanligen mindre än de andra runda stackarna och sakna sidostöttor. I Norrmark brukar man, sedan höet ordnats i dessa stackar, med vidjor fästa bindträn [8] vid centrumträet och låta dem hänga ned på stackens sidor.

Då höstackarna — såväl de langsträckta som de runda — uppföras, stå en eller flere personer [9] på stacken med en räfsa i handen, emottagande höet af det öfriga arbetsfolket [10], som placeradt vid stackens fot lyfter upp höet med hötjugor.

c. **Höets förvaring i lador.** Höladorna uppföra svanligen å ängslaggen eller på någon högre belägen plats, så att varöfversvämningen icke når dem. På Österbottens vida ängsmarker, hvilka äro starkt styckade mellan olika egare, befinna sig ladorna ute på ängstegarna. Uti Ilmola äro ladorna an-

[1]) *Varsa*, Jorois, Räisälä; *räkkylä*, Jockas. [2]) *Keko*, Vederlaks, Hausjärvi, Klemis, Norrmark, Euraåminne, Pyhämaa; *suora*, Veckelaks, Hausjärvi; *sapra*, *saura*, Sordavala; *kuhjo*, Jorois; *auma*, Hirvensalmi. [3]) *Napa*, Veckelaks, Pyhämaa, Hausjärvi; *napaseiväs*, Jockas; *napapuu*, *tammipuu*, Loppis; *sauran pieli*, *virpi*, Sordavala; *sankapuu*, Klemis. [4]) *Sauroset*, Veckelaks, Vederlaks; *saprosseipäät*, Jockas; *naulat*, Hausjärvi. [5]) *Jalka*, Vederlaks. [6]) *Keskiosa*, Vederlaks. [7]) *Pää*, Vederlaks, Jorois. [8]) *Painopuut*, Norrmark. [9]) *Tekijät*, Räisälä, Jorois. [10]) *Luojat*, Räisälä; *luomamiehet*, Jorois; *hankomiehet*, Pieksämäki.

ordnade i rader såsom nedanstående bild (fig. 56), gjord efter en år 1894 tagen fotografi utvisar. Dessa lador äro belägna å Rintala hemmans kärräng, skiftet N:o 4; se kartan öfver denna odling, sida 207, fig. 44. Dessa samma lador funnos à ängen redan vid kartans uppgörande; de bygdes alltså före 1817.

Vanligen hafva ladorna under innevarande århundrade uppförts af klent virke; på de vida ängarna i Lappo socken anträffar man ofta lador, uppförda af c. 0.1 meter tjocka spiror. Timringssättet är i de flesta fall det enklaste, i det knutarna göras så simpla som möjligt. Vanligtvis hafva ladorna mer eller mindre glesa väggar, så att blåsten lätt kan tränga in i det uti ladan förvarade höet. Såsom takvirke användas oftast ituklufna timmerträn, s. k. balkar [2]), äfvensom näfver; pärttak förekomma på bättre ängslador, och i södra Finland äro de här och där försedda med halmtak.

Formen hos ängsladorna varierar mycket i de olika landsdelarna, och kan man härvidlag särskilja två hufvudtyper: a) lador, som äro vidare uppåt, och b) sådana, som äro jämnbreda. De förra torde vara de allmännaste, om än äfven de senare i vissa landsdelar äro mycket vanliga. Ladorna från Ilmola (fig. 56) höra till den senare typen. Såsom ytterligare exempel afbildas här trenne lador, en från Österbotten (fig. 57), de två andra från Ta-

Fig. 56. Ängslador i södra Österbotten Ilmola socken, Rintala hemman.

vastland (fig. 58). Uti den senare bilden ingår till höger en lada (fig. 58 b) med vertikala väggar, en urgammal ladform, som ofta anträffas t. ex. i södra Tavastland; de öfriga afbildade äro försedda med lutande väggar.

Af de lador, som äro vidare upptill än nedtill, finnas två olika former, såsom också till dels framgår af de meddelade bilderna. Ängsladan från Uleå socken har alla fyra väggarna lutande utåt, medan å ladan från Loppis (fig. 58 a) endast sidoväggarna hafva en dylik lutning. Fördelarna af att hafva utåtlutande ladväggar bestå uti att höet i ladan ej alltför starkt kan packa sig och uti att väggarna bättre skyddas för regn; se härom äfven sid. 86.

Ladornas dörröppningar placeras på olika sätt i skilda trakter. Uppe i norra Österbotten befinna sig dörrarna ej sällan på långväggen, i södra och östra Finland däremot vanligast på kortväggen. Hos de lador, som äro bredare upptill, anordnas dörren i väggens midt; i södra Österbotten samt i Savolaks och Karelen är detta fallet äfven med lador, som hafva vertikala väggar, men i Tavastland brukar man ofta å dessa lador placera dörröpp-

[1]) *Lato, heinälato*, Puumala, Tammela m. fl.; ***heinätalli***, Klemis, Savitaipale, Keuru.
[2]) *Puolikkaat*, Jorois, Loppis.

ningen i ena hörnet, såsom ses af bilden, fig. 58 b. Å en del lador i Savolaks förefinnes ofvanom dörren en mindre dörr eller glugg, hvarigenom det sista höet inkastas, då ladan fylles ända till takåsen.

Bättre ängslador äro alltid försedda med dörrar, men å simplare tillslutes dörröppningen vanligen med lösa bräder, gärdsel o. dyl., hvilka stickas innanför dörröppningen uti särskilda ramstycken eller något liknande. I dörrarna å ängsladorna förekomma aldrig lås.

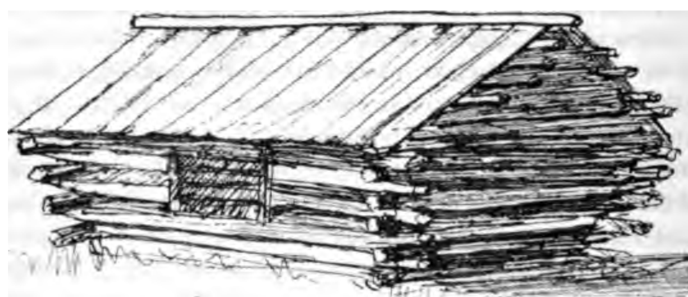

Fig. 57. Ängslada från norra Österbotten. Uleå socken, enligt *A. O. Heikel.*

a. *b.*

Fig. 58. Ängslada från Tavastland. Loppis socken, enligt *J. E. Ax.*

På senare tider har man mångenstädes i södra Finland haft för sed att uppföra tvänne små lador på endast c. 3 famnars afstånd från hvarandra samt förse både ladorna och mellanrummet med ett gemensamt tak. Härigenom har man erhållit s. k. parlador [1], hvilka fyllas på så sätt, att man med slädar kör höet in i mellanrummet och kastar höet direkt från lasset in i ladan.

Då det torra höet bäres med vidjor, föres det så vidt möjligt alltid direkte in i ladan, men då det transporteras på annat sätt lämnas det utan-

[1]) *Pariladot.* Tammela, Loppis.

för ladan, hvarifrån det antingen trillas eller lyftas in i ladan; i sistanförda fall betjänar man sig af hötjugor.

Höbärgning på sumpig mark [1]) har också under XIX:de århundradet mycket allmänt förekommit i alla delar af vårt land, något, som ju icke är förvånande, då man vet huru talrika och vanliga de sumpiga markerna hos oss äro. Ej sällan erhållas dessutom från dylika ängar stora mängder foder, som dock i allmänhet anses vara af simpel beskaffenhet. Men det är för öfrigt ej allenast sumpiga ängar, som bärgas, utan äfven sjöstränder, bevuxna med fräken, vass, säf o. dyl. Bärgningen från dessa olika ställen behandlas här i ett. *Afmäjandet* är å dylika marker alltid besvärligt och utföres i regeln af karlar. För att ej sjunka alltför mycket i äfjan hafva de mångenstädes små brädskifvor [2]) ell. dyl. fästade under fötterna. Vanligen iklädda endast en skjorta afmäja dessa slåtterkarlar med lie det ofta frodiga gräset och fortsätta arbetet tills vattnet blir för djupt eller äfjan för obekväm. Mången gång finnes det dock på ännu djupare vatten yfviga växter, hvarför man stående vid gränsen af det afmäjade området antingen i äfjan eller i ekstock bryter sumpväxterna med lien och på samma gång drager dem till sig. Från båt eller ekstock brukar man antingen med rakskaftad lie [3]), s. k. vasslie, eller skära [4]) afmäja vass o. dyl. samt därpå lyfta dessa växter i båten, hvarmed de transporteras i land. Också *räfsningen* och *transporten till hård mark* äro i allmänhet på dylika marker besvärliga och tröttande förrättningar. Det afskurna gräset är vått och tungt och kan ej torka på platsen, hvarför det måste såsom färskt föras upp på hård mark. Gäller det blott en kortare transport, bäres gräset uti små valmar, som med räfsan tryckas mot vänstra armen och bröstet, eller också användas bärstörar. Ibland bruka flere personer i en rad skuffa höet framför sig med räfsor eller ock begagnar man bårar till gräsets transport. Där afståndet till torkningsplatsen är längre, brukar man på de flesta ställen betjäna sig af bärvidjor, med hvilka det våta gräset först släpas på den sumpiga jorden, tills fastare fotfäste erhålles, då karlen lyfter den vattendrypande bördan på sin rygg och bär den upp på den hårda marken. Där det är alltför svårt att använda bärvidjor, begagnar man sig af släpningskvistar, i det att det hopsamlade gräset såsom en såta placeras å en kvistrik björktopp, hvarpå man drager det hela till torr mark. Där ekstock eller båt kan användas, nytjas de ofta i och för sjöfodrets transport till stranden. *Torkningen af det afmäjade gräset* försiggår, såsom redan sagdt, på torr grund och vanligen ikring den plats, där höet sedermera kommer att förvaras. Man utbreder det, vänder och omrör det upprepade gånger och samlar det till natten i sator; denna behandling förnyas, tills gräset torkat och förvandlats till hö. Vass och säf, som torka hastigare, bindas dock vanligen samman till band eller knippor, hvilka upphängas på gärdesgårdarna eller ställas uppräta

[1]) *Luhdanteko,* Jorois, Savitaipale; *järviheinänteko,* Savitaipale, Lojo, Euraåminne, Kajana. [2]) *Skarfbogen,* Nerpes: *mossaandrar,* Mustasaari; *heinänturat,* Rantasalmi. [3]) *Kahilaviikate,* Savitaipale. [4]) *Pillikamppi,* Lojo.

emot ladväggen för att torka. *Förvaringen af höet från sumpiga marker och sjöstränder* försiggår på samma sätt, som vanligt är med annat hö, alltså antingen på häsjor eller i stackar eller lador, hvilka i regeln äro placerade på någon närbelägen, torr kulle ell. dyl. eller ocksa uppföras på ett särskildt af stock timradt underlag.

Höbärgningsredskapen [1]) omfattade vid det primitiva ängsbruket en mängd olika föremal:

1) *Lien.* Vid ingangen af århundradet förekommo i landet de två slag af liar, hvilka under föregående seklet (se sid. 85) varit vanliga, nämligen: a) den kortskaftade, s. k. finska lien och b) den långskaftade, s. k. svenska lien. Redan vid anförda tid synas åtminstone de stora jordbrukarne föredragit den senare. Till bestyrkande af detta påstående vill jag anföra följande uttalande af *O. F. Vetterhoff* [2]):

„Det nytjas trenne sorters lieskaft, hvaraf det första är helt kort och krokigt midt uppå, hvarvid lien, som ej är stort längre än vara vanliga handskäror, fästes och nytjas af slatterkarlen under dess arbete, både till höger och vänster. Den andra sorten har ett langt, men vid öfre ändan krokigt, vridet skaft, liggande under nytjandet a arbetarens vänstra arm; och den tredje sorten eger ett langt, rakt skaft, hvarvid är fästad en lång lie. Af dessa är den första sorten alldeles oduglig både till skaft och lie; och kan nytjandet af detta ynkliga redskap blott förlåtas dem, som äro tvungna att göra sin höbärgning i de sankaste och mest tufviga ängar“.

Veckström [3]) framhaller, att „pa släta ängar är lien med rakt, men på tufviga den med krökt skaft bättre. — — — En god lie bör såsom onytjad skimra något i guld, och da den, hallen med ett finger, slås mot en kropp, gifva ifrån sig ett klart klingande ljud — — —. Pa en vanlig lie med långt skaft, har detta en längd af 1,30 m — — — Betten äro ifran 0,70 m till 1,20 m langa“. Angaende användningen af dessa bada slag af liar anför *J. Tengström* [4]), att „en hurtig och skicklig slatterkarl kan såväl med den ena som med den andra slags lien göra godt gagn, och hvarje landsort må således i denna delen behålla sin sed“.

Dessa bada slag af liar hafva fortsättningsvis blifvit använda i landet ända till innevarande år. Jag vill här närmare redogöra för de olika former som förefinnas inom de bada typerna.

a) *Den kortskaftade lien* [5]) uppträder för närvarande, efter hvad jag kunnat finna, i två hufvudformer, nämligen: α) med skaftet böjdt i två knän [6]) och β) med skaftet böjdt i ett knä [7]). De först nämda liarna (se fig. 59 och 60) begagnas numera blott i östra Finland. Dessa liar utmärka sig

[1]) *Heinävärkit.* Vederlaks; *heinäkampsut.* Veckelaks, Jorois; *heinärehkeet,* Rantasalmi; *heinäkalut,* Loppis, Tammela; *heinälekkeet.* Jorois. [2]) Lit. 196, II, 1807, sid. 11. [3]) Lit. 187, sid. 325. [4]) Lit. 186, sid. 11. [5]) *Lyhytvartinen viikate.* Savitaipale. Joutseno; *rääräварsiviikate,* Nastola, Loppis, Keuru, Tammela; *koukkuvartinen viikate.* Urdiala; *kynkkävartinen viitake,* Jorois, Heinävesi, Suonenjoki; *lysiviikate.* Klemis; *vingelärf,* Sibbo. [6]) *Kaksipolvinen viikate,* Parikkala. [7]) *Yksipolvinen viikate,* Parikkala.

genom synnerligt kort bett; hos den å fig. 59 afbildade lien är det 36 cm långt och hos den å fig. 60 32 cm. Äfvenledes hafva dessa liar korta skaft (resp. 48 och 55 cm). Bettet hos den å fig. 60 afbildade lien är omviradt med ett videband, för att redskapet lättare skall kunna transporteras till ängen.

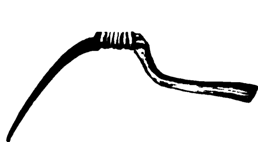

Fig. 59. Lie från Karelen. Etnografiska museet.

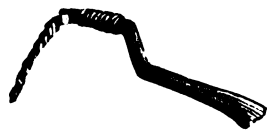

Fig. 60. Lie från södra Karelen, Rautjärvi socken. Etnografiska museet D 231.

Den kortskaftade lien med skaftet böjdt i ett knä förekommer öfver så godt som hela landet, men undantränges numera å de flesta orter af de långskaftade liarna. Bland de nu ifrågavarande, kortskaftade liarna kan man urskilja tvänne former, af hvilka den ena, den med mera böjdt skaft, begagnas i Savolaks och Karelen (fig. 61 och 62), medan den andra, den med mindre skarp böjning på skaftet (fig. 63), mest anträffas i Tavastland. Längden hos betten är: å lien fig. 61, 0,60 m, å fig. 62, 0,54 m och å fig. 63, 0,70 m; samt hos skaften: resp. 0,68 m, 0,74 m och 0,85 m.

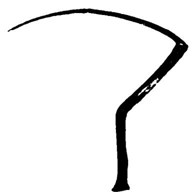

Fig. 61. Lie från Savolaks, Jorois socken. Mustiala instituts redskapssamling I, I 11.

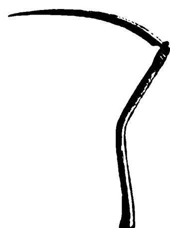

Fig. 62. Lie från södra Karelen. Joutseno socken. Etnografiska museet D 247.

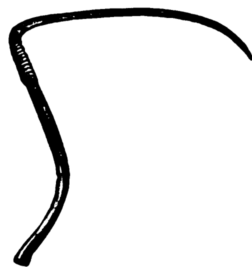

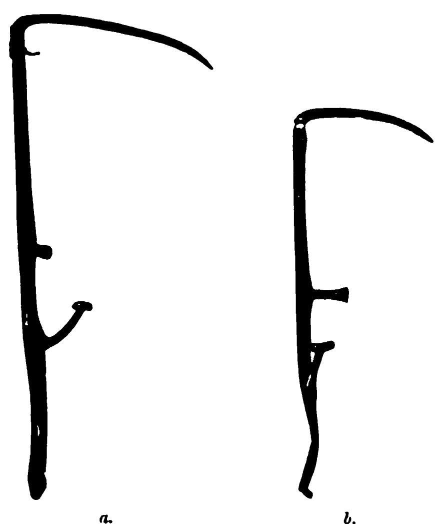
Fig. 63. Lie från Tavastland, Tammela socken. Mustiala instituts redskapssamling I, I 16.

Dessa liars skaft förfärdigas af en mindre, krokigt vuxen [1]) björk- eller alstam, som göres särdeles slät och blank. A lieskaft i Tavastland (Tammela, Loppis) finnes ofta, inborrad i skaftets nedre ända, en grop, uti hvilken fett förvaras. Detta fett användes vid mäjandet för att göra skaftet halt, så att det vid liens oupphörliga svängning till vänster och höger ej må göra onödigt motstånd. Bettet fästes i skaftets andra ända medels vide- eller enband [2]) af c. 1 m:s längd, hvilka viras omkring skaftet och bettets böjda och med en klack [3]) försedda, bakre del. Det omvirade bandet spännes sedermera med kilar [4]), vanligen en på ryggdelen [5]) och en på sidodelen [6]). Af största vikt är, att bettet, då det fästes vid skaftet, kommer i rätt ställning; för att granska detta har man i olika trakter särskilda metoder, af

[1]) *Kasrantaräärä*, Jorois, Loppis. [2]) *Nide*. [3]) *Hokki*, Keuru; *ruoto*, Jorois; *kynsi*, Kajana. [4]) *Sunteet*, Jorois, Loppis, Kajana; *naulat*, Loppis, Keuru. [5]) *Niskanaula*, Loppis, Keuru. [6]) *Lapenaula*, Loppis; *pintanaula*, Keuru.

hvilka jag här anför endast den från Loppis. Lien nedlägges på marken, och man gör märken där, hvarest bettets båda ändpunkter befinna sig; därpå upplyftes redskapet, och skaftets fria ända placeras på det ställe, där bettets bas varit. Nu ser man huru mycket bettets spets når längre än det märke, som angaf hvar bettets spets förekom på marken. Skjuter spetsen mer än 0,3 m utöfver märket säges lien vara mycket öppen[1], är afståndet 0,3 m, anses lien vara rätt ställd[2], och är afståndet mindre, är öppningen för liten.

Vid afmäjandet med dessa kortskaftade liar håller man alltid högra handen på skaftet framför den vänstra, och lieskaftet vrides än åt vänster, än åt höger. Vanligen går man vid detta arbete med krokig rygg i framåtlutad ställning, något, som är mycket tröttsamt i längden.

a. b.

Fig. 64 *a* och *b*. Långskaftade liar från södra Karelen: *a*) från Parikkala socken och *b*) från Veckelaks socken. Mustiala instituts redskapssamling I, I 4 och 5.

b) *Den långskaftade lien*[3], som äfven kallas rakskaftad lie, är vanlig i västra och södra Finland samt äfven annorstädes på större gårdar. Detta redskap uppträder i en stor mängd olika former, af hvilka jag här nedan afbildar några stycken (fig. 64 och 65).

Af de här framställda liarna hafva de sydfinska (fig. 64 *a* och *b*) raka skaft, medan de nordfinska (fig. 65 *a*, *b* och *c*) hafva mer eller mindre krokiga skaft. Alla dessa liar hafva två handtag, af hvilka det närmare bettet belägna vanligen är en i skaftet fästad tapp[4]) och det längre bort befintliga en gren[5]) i skaftträet.

De långskaftade liarna visa stora olikheter i afseende å bettets längd. Det finnes nämligen dylika liar, hvilkas bett har en längd af endast 0,70 m (fig. 64 *b*), medan andra hafva bett, hvilka äro ända till 1 à 1,20 m långa. De förra begagnas förnämligast på tufviga ängar, medan de senare användas å släta ängar. Skaftens längd varierar från 1,10 till 1,70 m.

Äfven vid de nu ifrågavarande liarna är det naturligtvis af vikt, att bettet är i riktig ställning fästadt vid skaftet. Detta pröfvas t. ex. i Askola på följande sätt: Lien lägges på marken, hvarvid på jorden utmärkes stället för bettets bas[6]). Sedan vrides lien med det längre bort från bettet belägna handtaget såsom centrum, tills bettets spets kommer in i den linie eller i förlängningen af den linie, som man tänker sig dragen från centrum till

[1]) *Näyttää paljon suuta*. Loppis. [2]) *Jalka suuta on tarpeeksi*. Loppis. [3]) *Pitkävartinen viikate*. Parikkala, Jorois, Klemis, Nastola, Askola; *sarviviikate*, Nastola; *oikovarsiviikate*, Loppis; *kossu*, Sordavala. [4]) *Tappikädensija*. Askola; *tulli*, Vederlaks; *kapula*. Kajana. [5]) *Oksakädensija*, Askola; *sarvi*, Nastola; *nappi*, Vederlaks; *kakkuli*, Kajana. [6]) *Kanta*, Askola.

märket på jorden. Träffar spetsen märket, säges lien vara i medelställning[1]; går spetsen ytterom märket, är lien i öppen ställning[2], men träffar spetsen innanför märket är lien i trång ställning[3], i hvilket fall redskapet har endast ringa räckvidd[4]. På en del orter, t. ex. Askola, är den sistnämda ställningen regel. Dock synes man vanligtvis i västra Finland hafva öppen ställning å lien, då man har glest gräs att afmäja, men trång ställning, när gräset är tätt.

En särskild grupp bland liarna bilda de s. k. *vassliarna*, med hvilka vass och andra sjö- och sumpväxter afmäjas antingen från båt eller ekstock

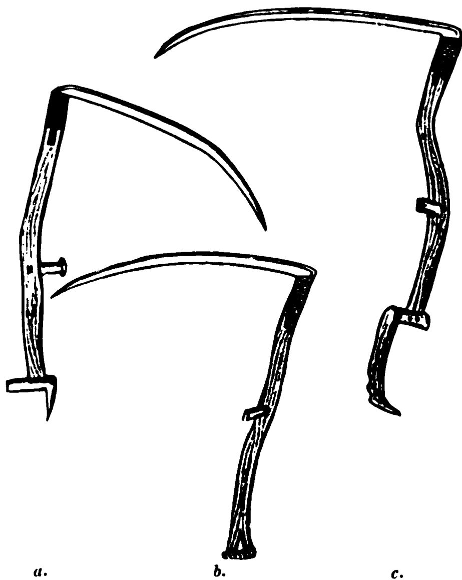
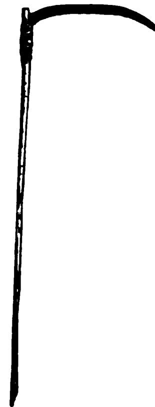

Fig. 65 *a*, *b* och *c*. Långskaftade liar från Österbotten, Kajana härad. Tecknade af *J. H. Ekman*.

Fig. 66. Vasslie från Savolaks, Savitaipale socken. Mustiala instituts redskapssamling I, I 2.

(se sid. 263). Dessa liar hafva alltid mycket långt och rakt skaft och sakna handtag; bettet är kort och bastant; se fig. 66.

2) *Slipningsvärktyg*[5]) hafva m igveterligen under de senare årtiondena begagnats af tre olika slag: a) brynsticka, b) brynsten af skiffer och c) brynsten af sandsten. Brynstickorna[6]) (fig. 67) äro c. 30 à 46 cm långa och något platta träbitar, hvilka man besmort med tjära (Pelgjärvi) eller med lim (Sordavala) samt bestrött med fin sand (Pelgjärvi) eller finstött tegelsten (Korpo[7]), hvarefter de fått grundligen torka.

Brynstenar af skiffer[8]) och sandsten[9]) äro mycket allmänna i landet och synas mangenstädes hafva fullkomligt utträngt brynstickorna. När brynstenarna äro små, omgifvas de ofta med ett omböjdt videskaft (se fig. 70).

[1]) *Tasateräinen*, Askola. [2]) *Päälläteräviikate*, Askola; *yliteräinen*, Jorois. [3]) *Alateräviikate*. Askola. [4]) *Ei ota paljoa eteensä*, Askola. [5]) *Hijevärkit*, Jorois; *hijeneuvot*, Savitaipale. [6]) *Blässa*, Sastmola; *slippo*, Korpo; *liippa*, Sordavala, Pelgjärvi, Pielisjärvi, Nilsiä; *klappa*, Urdiala; *lappa*. Loppis. [7]) Lit. 204. [8]) *Kovasin, siera; tammi*, Askola; *lippa*, Jorois. [9]) *Sända*, Sibbo; *harsti, siera; luiska*, Jääskis.

Vid afmäjandet förvaras brynstenarna vanligtvis i fickan, i stöfvelskaftet, baktill under byxremmen eller uti särskilda slidor[1]), gjorda af näfver o. dyl. Nedanstående bilder visa två dylika brynstensslidor (fig. 68 och 69).

På en del orter, t. ex. Jorois och Nilsiä, bär arbetaren alltid brynstenen af skiffer på sig under afmäjandet, medan brynstenen af sandsten förvaras i närheten af någon bäck ell. dyl.; med sistnämda brynsten slipas då endast några gånger om dagen, medan skifferbrynstenen användes allt som oftast. I andra socknar, t. ex. Pelgjärvi, har en hvar liekarl med sig sitt slipträ, hvilket ofta begagnas; på andra orter, t. ex. Loppis, bär arbetaren under mäjandet alltid på sig både en brynsten af skiffer och en af sandsten. Mångenstädes har man i ändan af slagtegen en liten vattenho[2]).

Fig. 67. Brynsticka från Karelen, Kaavi socken. Etn. museet.

Själfva slipandet[3]) utföres på mångahanda sätt. En metod, som är mycket typisk för en stor del af landet, är följande, som omtalas från Askola: Lien uppställes med bettet uppåt. Med vänstra handen håller man i lien vid videbandsstället och med högra handen stryker man medels en näfve gräs bettet rent från hösmolk o. dyl. Sedan tager man brynstenen och fuktas dess båda sidor med spott, hvarefter man vidtager med slipandet, börjande från liens bas; och allt efter som arbetet fortskrider, låter man lien glida under vänstra armen, tills man kommer till spetsen; detta upprepas vanligen ett par gånger. Under torra tider — säger Askola-berättaren —, då man ej hade tillgång till vatten, „gick det åt ovanliga mängder spott“.

Fig. 68. Brynstensslida från Karelen, Kirvus socken. Etnogr. museet D. 207.

Fig. 69. Brynstensslida från Karelen, Jääskis socken. Etn. museet D. 223.

Fig. 70. Brynsten omgifven af ett videskaft, från Karelen. Jääskis socken. Etn. museet D. 222.

3) *Räfsorna* visa i olika delar af landet öfver hufvud samma typ; se nedanstående fig. 71. Räfsskaftet, som har en längd af 1,75—2,10 m, göres vanligen af asp, gran eller björk. Räfshufvudet[4]), hvilkets längd är 0,5—0,7 m, tillvärkas af björk, men pinnarna[5]) alltid af rönn. De sistnämda, hvilka vanligen äro 12 à 16 stycken och hafva en längd af 5 à 7 cm, fästas i hålen än på ett sätt, än på ett annat; en hvar anser naturligtvis sin metod vara den bästa. I Jorois t. ex. brukar man noga drifva in dem i hålen, skära af dem jämnt

[1]) *Luiskakontti*, S:t Andreæ; *tuohituppi*, Lapinlaks; *luiskantuppi*, Jääskis, Kirvus; *koraximen tuppi*, Räisälä. [2]) *Sierakaukalo*, Vederlaks. [3]) *Hijominen*, Jorois; *tammeeminen*, Askola. [4]) *Haravan pää*, *terä*, Jorois, Askola; *lapa*, Loppis. [5]) *Tinnar*, Sibbo.

på räfshufvudets andra sida och sedan kila dem med tort trä; på andra orter plägar man likaledes drifva in dem noga, men skära af dem c. 1 cm ofvanom räfshufvudets andra sida; äro pinnarna af tort virke, sväller den sålunda uppkomna knoppen sedan till, och pinnen sitter då stadigt i hålet. Bilden, fig. 71, är tyvärr misslyckad, i det att räfshufvudet är för tjockt.

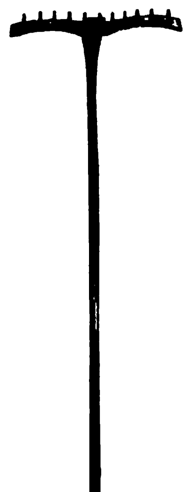

Fig. 71. Räfsa från Savolaks, Jorois socken. Mustiala instituts redskapssamling I, I. 1.

4) *Hösläpningsbjörkar*[1]) begagnas på våt mark för att transportera höet upp på torr grund. Vanligen är det karlar, som draga det på dessa björktoppar placerade höet, men där ängsbottnen bär häst, kan framforslandet ske med tillhjälp af en dylik. Då anordnas ett redskap af precis samma konstruktion och utseende som risharfven (se fig. 35, sid. 186). Rep fästas vid hästens rankor och fastbindas vid björkstammarna. Hösåtan lyftes på björktopparna och fastbindes med ett rep vid stammarna. En gosse rider på hästryggen och styr hela lasset till stacken eller ladan. Dessa redskap äro numera tämligen sällsynta. Under öfversvämningar begagnas släpningsbjörkarna äfven på hård mark, där man annars har andra redskap för detta ändamål.

5) *Bärstörarna*[2]) äro c. 3 m långa störar, som man skalat och gjort släta, och hvilkas ena ända man hvässat,

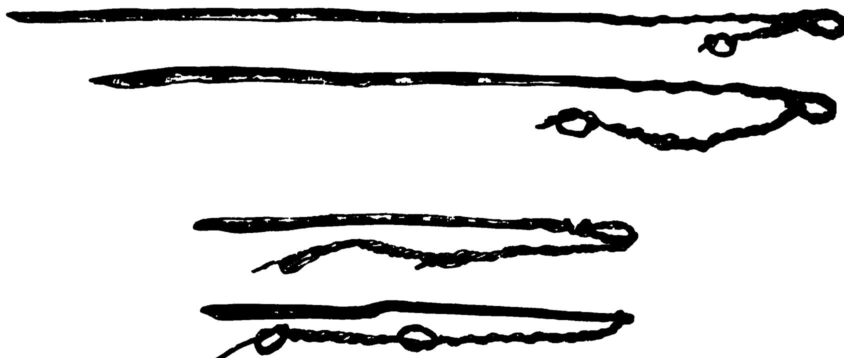

Fig. 72. Bärvidjor från Savolaks, Jorois socken. Mustiala instituts redskapssamling I, I. 2.

medan man gjort handtag i den andra. Dessa störar stickas bredvid hvarandra under hösåtan, som med deras tillhjälp upplyftes och bäres till ladan eller stacken. Dessa redskap voro tidigare på århundradet mycket vanliga t. o. m. på stora gårdars ängar, men hafva under de senare årtiondena nästan fullkomligt försvunnit från dem. De anträffas numera blott å aflägsna, små och våta ängar, som ej bära häst.

[1]) *Rukolehdot*, Sordavala; *lehdot*, Savitaipale, Klemis, Kajana. [2]) *Sapilaat*, Pelgjärvi, Jorois, Pieksämäki, Nurmes, Nilsiä, Urdiala, Hollola m. fl.; *hamilaat*, Nastola.

6) *Bärvidjorna*[1]) göras af björk- eller videvidjor samt hafva många olika konstruktioner, såsom vi kunna se af nyss meddelade bilder (fig. 72). De här afbildade bärvidjorna framvisa tvänne typer, af hvilka de med långa käppar och korta, vridna och med öglor försedda vidjorna anses vara mera ursprungliga än de, som hafva korta käppar och långa, vridna vidjor. Den mest ursprungliga typen, af hvilken här ej meddelas någon bild, består endast af en klen björk- eller rönnstam, som befriats från kvistar utefter hela sin längd utom vid toppen, där man af grenarna hopvridit en ögla.

Bärvidjorna begagnas sålunda, att käppen stickes under hösåtan längs med jorden, den vridna vidjan eller den del, som är försedd med ögla,

Fig. 73 och 74. Hötjugor från Savolaks, Jorois socken. Mustiala instituts redskapssamling I, I. 14 och 15.

slås om såtan, och käppens ända föres in i öglan, hvarefter man drager på käppen, så att vidjan hårdt omsluter såtan. Sedan lyfter man antingen ensam eller med tillhjälp af en annan person hela bördan på skuldran eller också — ehuru sällan — pa hufvudet samt bär därpå hösåtan till stacken eller ladan.

7) *Hötjugorna*[2]) (fig. 73) göras vanligen af ett björkträ, som har tre à fem grenar utgående ungefär från samma ställe. Ofta nog förses grenarnas spetsar med järnhylsor. Skaften äro vanligen c. 3,5 m långa.

Höbärgningsfester[3]), till hvilka grannar och vänner inbjödos för att biträda vid slatter och räfsning — sällan vid inbärgning af höet — förekommo i början af århundradet betydligt oftare än i seklets slut. Dock hafva dylika fester antagligen aldrig varit sa allmänna som festerna vid sädesskörden. Jag vill här endast hänvisa till relationen om dessa sistnämnda, enär anordningarna vid bada dessa slag af fester i sina hufvuddrag voro de samma. Dock voro höbärgningsfesterna alltid enklare än de andra. Numera tyckes det, som om höbärgningsfesterna redan helt och hållet skulle kommit ur modet i flere trakter af vart land, sa t. ex. i en stor del af Tavastland, där de, efter hvad man uppgifver, ej mera förekomma i Urdiala, Rengo och Tammela. Dylika fester anordnas dock ännu inom detta land-

[1]) *Takkaritsa, taakkaritsa.* Loppis, Rengo, Nurmes, Nilsiä, Hirvensalmi, Hollola, Klemis, Norrmark, Pyhämaa: *kuormaritsa.* Jorois, Pieksämäki. [2]) *Heinähanko,* Jorois, Nurmes, Puumala m. fl.: *heinätadikko.* Hollola: *heinäkahreli.* Tammela. [3]) *Heinätalkoo, niittotalkoo.*

skap i Loppis, Hollola och Sumiais. För öfrigt existera de bland annat i Karelen och Savolaks, t. ex. i Sordavala, Nilsiä, Puumala, Rantasalmi, Jorois, Pieksämäki samt äfven, ehuru tämligen sällan, i Nurmes och Hirvensalmi. Såsom en olikhet mellan höbärgnings- och skördefesterna må anföras, att de förra ofta hållas om nätterna[1]. Man samlas om kvällen, bjudes på aftonvard, erhåller kaffe och går därpå till ängen, där man arbetar, så länge det anses lämpligt. På morgonkvisten anordnas ofta nog dans.

Efterslåtter förekommer mycket sällan å de naturliga ängarna, ej därför att det ej skulle kunna uppstå efterväxt[2] å dessa marker — något, som alltid eger rum under år med tjänlig väderlek, — utan därför att ängarna i regeln snart efter höbärgningen upplåtas till bete åt kreaturen. Ofta nog afbetas ängarna långt in på hösten, så att de ej hinna repa sig, innan vintern kommer.

Skraphö. Förutom det hö, som bärgas från ängarna, samlar man ännu vid våra mindre bondgårdar mycket s. k. skraphö[3], hvilket kvinnorna[4] „skrapa ihop" från vägkanter, åkerrenar[5] och lundar. Äfven fås dylikt hö från en del öfvergifna sveder[6]. I regeln samlas detta hö med skära, och bindes det också ofta nog samman till knippor för att kunna torkas på gärdesgårdar o. dyl. Från gårdsknutarna skäras nässlor och andra yfviga ogräsplantor, och anser man särskildt dessa växter bilda godt skraphö. En del af detta utfodras som sådant om vintern åt kreaturen, en annan del begagnas till s. k. hötningshö.

Löfbrott förekom — liksom under 1700-talet (sid. 89) — under förra hälften af det innevarande seklet regelbundet årligen så godt som öfverallt i landet och det t. o. m. på stora gårdar, hvarest det ofta nog bedrefs tämligen systematiskt. *Heckström*[7]) beskrifver år 1830 löfbrott mycket vidlyftigt och anser, att „löfsamling aldrig bör försummas". Han uttalar sig i öfrigt på följande sätt: „Att vid löfning hugga ned träna är oförsvarligt, såframt det ej sker därför, att träet är i vägen eller behöfves till annat ändamål. — — — Att hamla (d. v. s. att kvista växande löfträn ända till toppen) är likaså orätt som fult, utan alt löfbrott bör ske sålunda, att trakten indelas i 4—5 skiften, hvaraf ett hvart år skattas, så att träet ser ut, som om det endast vore putsadt, d. v. s. att det underkvistas, dock ej för nära toppen, eller ock utan underkvistning endast toppas. — — — Löfbrottet sker med löfknif eller -hacka, som liknar en mindre skära, men är bredare och tyngre och fästes vid ett kortare eller längre, rakt skaft. — — — Kvistarna bindas i kärfvar, och bör 1 karl, som kvistar, med 2 kvinnor, som binda, kunna på en dag hinna med 300 sådana. Tiden för insamlingen är för asp, pil och sälg emellan den 15 juli och 25 augusti, men för al, björk och alla öfriga sorter från den 25 juli till 25 augusti. Endast under vackra, torra dagar bör löfningen ske, och bindningen utföres genast därpå i små kärfvar, hvar-

[1]) *Yötalkoot*, Sordavala, Jorois, Loppis. [2]) *Odelma*, Tammela; *aaluva*, Puumala; *äpäräheinä*, Jorois. [3]) *Keruuheinä*, Jorois, Puumala. [4]) *Akkain heinä*, Pieksämäki. [5]) *Piennarheinä*, Jorois, Puumala, Savitaipale; *lehtoheinä*, Nastola. [6]) *Ahoheinä*, Jorois. [7]) Lit. 187, sid. 334.

efter det, som blifvit inbärgadt för dagen, om aftnarna föres hem och upphänges väl utbredt uti toma, luftiga rum, men ej ute i fria luften. — — — Torkningen kan vara gjord på 5 dagar[1]. — — - - En skog af 1,50 ha:s vidd ger, rätteligen vårdad och skött, 1,000 kärfvar till och med hvart tredje år. — — — Man kan ock repa löfven. — — — En tunna asplöf anses vid hästars utfodring svara emot 25 kgr hårdvallshö".

Under seklets senare hälft har löfbrott blifvit vida mindre allmänt, men tar allmogen dock ännu öfverallt sin tillflykt därtill under de år, då ängarna af en eller annan anledning gifva dålig skörd. Salunda må såsom exempel nämnas, att man år 1897 uti anmärkningsvärd utsträckning idkade löfbrott i de flesta kommuner i Savolaks och Karelen.

Fig. 74. Rund stack af löfknippen från Savolaks, Pieksämäki socken; efter fotografi, 1896.

Löfbrott består af antingen a) *brytning af löfkristar* eller b) *rifning af löf*. Vid *brytning af löfkristar*[2]) går man i allmänhet till väga på följande sätt: Den lämpligaste tiden anses vara antingen strax före eller strax efter höbärgningen. Det är ej länge, sedan man ännu i vissa trakter, t. ex. Sumiais, Jorois och Pieksämäki, begaf sig till ödemarken på flere dagar enkom för att där samla löfkvistar. Karlarne hugga ned träna, och kvinnorna och barnen afbryta kvistarna med kvistyxor och knifvar eller också med blotta händerna. Kvistarna nedläggas ordentligt på marken med stubbändarna åt samma håll, och när man erhållit ett knippe[3]) af lämplig storlek ombindes det med en stark vidja. Alla löfträn utom klibbal *(Alnus glutinosa)* duga vid löfbrott. Aspkvistar anses vara bäst. Allmännast användes dock björk. Sker kvistbrytningen i djupa skogen, torkas och förvaras löfkvistknippena å häsjor[4]), som karlarne för tillfället uppföra af oskalade trän. Två längre störar[5]) nedslås ett par decimeter i jorden; några meter från dem nedslås ett par andra likadana och kanske pa yttermera c. 5 meters afstånd ett tredje par; emellan paren inskjutas och bindas med vidjor långa, runda trinnor[6]) på lämpliga afstånd ofvanom hvarandra. Häsjestörarna stöttas sedan från sidorna medels stödjeträn[7]). Därpå börjar man nedifrån att rada knippe pa knippe: bäst är, om trinnorna äro så nära hvarandra, att endast en rad knippen kommer mellan hvarje par trinnor. Har man skurit sig löfknip-

[1]) Enligt *J. Tengström* (Lit. 186, sid. 13) varar torkningen vanligen i 8 dygn. [2]) *Vihkojen teko*, Jorois: *lehdeksien teko*, Rantasalmi: *tupposien teko*, Jockas: *kerppujen teko*, Sumiais, Suomussalmi, Kajana. [3]) *Lehtikerppu*, Kajana: *lehtirihko*, Jorois. [4]) *Lehtihaasia, vihkohaasia*, Jorois, Askola: *lehtiroutto*, Sumiais. [5]) *Haasianseipäät*, Jorois, Askola. [6]) *Haasianriuut*, Jorois. [7]) *Haasiantukeet*, Jorois.

pen i närheten af odlingar, torkar man knippena på gärdesgårdarna. Å häsjorna kunna knippena kvarblifva till vintern, eller också samlar man dem till stackar, som göras antingen runda[1]) eller aflånga[2]). En stack af den föregående typen afbildas här bredvid (fig. 75). Ofta nog täckas löfkviststackarna med lång halm. Om vintern användas de till foder åt kor och får.

Rifning af löf[3]) företages omkring midsommar. Man vandrar ut till ängslaggarna och rifver där löf från buskar och låga trän. Asp, björk, vide och rönn lämna godt foder. Löfven bäras i korgar till ladorna, där de utbredas på golfvet att torka. Är gården i närheten, torkas löfven på stugugolfvet. Löfven begagnas vanligen till kornas och fårens utfodring.

Det rationella ängsbruket har under senare delen af innevarande århundrade erhållit allt större betydelse för landet. Härutinnan — liksom vid många andra framsteg inom jordbrukets område — hafva de större jordbrukarne i landet föregått de mindre med efterföljansvärdt exempel. Det rationella ängsbruket afviker från det primitiva genom följande egenskaper:

1. Vid upptagning af ny äng förekommer aldrig brännkultur.
2. Vid upptagning af dylik äng begagnas vändplogar, skumplogar, rationella harfvar m. m. dyl.
3. Dikningen är effektiv och utföres enligt bestämd dikningsplan.
4. Genom harfning och öfvergödsling underhålles grästäckets frodighet.
5. Vid odling af dylik äng begagnas allehanda gödslingsämnen — främst artificiella — äfvensom jordförbättringsmedel, bland hvilka kalk intager en framstående plats.
6. Vid insåning af äng begagnas rationelt rengjordt och sorteradt gräsfrö.
7. Ängarna skonas för öfverdrifven afbetning.

Kap. V. Åkerbruket.

Åkerbrukets spridning har under XIX:de seklets förlopp i de flesta landsdelar undergått en stor förändring. Ännu under seklets första årtionden voro åkrarna nästan öfverallt i landet små och vansköttta, men snart nog skedde häruti en märklig omsvängning, i det att man öfverallt i landet i större eller mindre skala började upptaga åkrar samt därtill förvandla svedjemarker och ängar. Härom tala alla sockenberättelser och äfven den öfriga, mig tillgängliga literaturen. Till belysande af detta förhållande vill

[1]) *Vihkokuhjo*, Jorois; *lehtikeko*, Klemis; *kerpposuova*, Kajana. [2]) *Vihkopieles*, Jorois. [3]) *Lehtien riipiminen*, Jorois, Sumiais; *lehtien taittaminen*, Kajana.

jag endast meddela följande statistiska uppgifter, hvilka tyvärr lida af en viss osäkerhet hvad primäruppgifterna vidkomma.

Enligt å statistiska byrån värkstälda beräkningar fanns det i Finland år 1813 455,156 ha aker och åkerjord samt 1,608,721 ha äng och ängsjord.

Samma auktoritet uppgifver, att man beräknat, att Finland år 1864 egde 845,411 ha åker och åkerjord samt 2,908,635 ha äng och ängsjord.

Enligt statistiska byråns uppgifter fanns det

år 1880	i landet	840,198	ha bebrukad åker	och	1,366,882	ha naturlig äng.
„ 1885	„ „	920,889	„ „	„	„ 1,375,747	„ „ „
„ 1890	„ „	980,000	„ „	„		

De meddelade siffrorna gifva dock ej en tillbörlig öfverblick af saken, ty de beröra egentligen icke samma förhållanden. Den tidigare statistiken

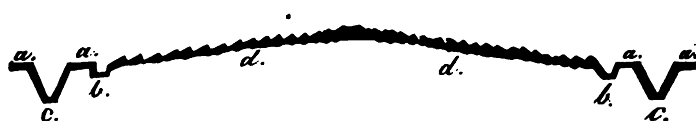

Fig. 75. Schematisk framställning af en åkerteg i genomskärning; efter en år 1800 af *J. Lillienberg* gjord teckning.

uppger t. ex. arealen för „åker och åkerjord“, medan den nyare berör endast „bebrukad aker“, en omständighet, som noga bör observeras vid bedömandet af hithörande frågor. De till buds stående uppgifterna torde dock för nu ifrågavarande ändamål vara till fylles, ty de häntyda otvifvelaktigt på att åkerarealen under århundradets lopp tilltagit i märklig grad.

I själfva värket äro emellertid de bebrukade åkerarealerna äfven under seklets sista tider synnerligen små, ett förhållande, som blir särskildt i ögonen fallande, om man jämför de nyss angifna siffrorna med dylika från mera sydligt belägna länder. Men fäster man tillbörlig hänsyn vid landets nordliga läge och rikedom på insjöar samt jämför ofvannämda tal med dem från länder lika nordligt belägna som Finland, få dessa finska siffror en annan valör, i det att de visa, att detta land icke står efter, utan snarare öfverträffar de andra i nu ifrågavarande afseende.

Åkrarnas beskaffenhet var under seklets början synnerligen bristfällig, i det att de i en stor del af landet saknade diken samt där dylika funnos, bearbetades på ett sådant sätt, att endast midten af tegen gaf god växt. En mycket klar föreställning angående detta förhållande ger följande uttalande och ofvanstaende bild, båda förskrifvande sig från *J. Lillienberg*[1]), Wilhelmsdahl, och daterade den 20 mars 1800: „Fastän all åker merändels dikas ganska väl härstädes, så brukas dock i allmänhet mer eller mindre

[1]) Lit. 178, vol. II, sid. 83.

breda renar kring åkertegarna, hvilka renar liksom en dam hålla vattnet och syran kvar, ehuru väl åkern annars kan vara fint myllad och kullrad". I den meddelade bilden är *a*. dikesrenen; *b*. „den lediga fåran", sedan åkern är plöjd; *c*. dikets botten; *d*. plogtiltarna. Åkern egde alltså vid denna tid stora icke sädesbärande delar, nämligen ej allenast dikena, utan äfven renarna och ännu därtill „den lediga fåran"; när härtill kom att en god del af tegen närmast den sistnämda led af „vatten och syra", så kan man lätt tänka sig, att skördarna från dylika åkrar ej måtte varit så synnerligen stora. Till och med i fruktbara trakter af Österbotten voro åkrarna dåligt bebrukade. *Böcker*[1]) anför härom t. ex. följande: I en del socknar i södra Österbotten[2]) funnos „å åkrarna 7—8 famns (c. 13 m) tegar, å andra 4—5 famns (c. 8 m); med större bredd kan tegen icke fås kullrig, så att vattnet på ömse sidor rinner af. En teg, som icke är kullrig midt på som en limpa, är tillredd af en åkerbrukskrasslare, säger Prosten *Arvidson*. Uti södra delen af Vörå anträffas ännu alltför stora åkerstycken. — — — I socknarna öster om landtryggen är det lika sällsynt som uti Savolaks att finna något tecken till åkerdiken, Laukkas socken undantagen".

Såsom jag senare skall visa, hafva emellertid åkerns förhållanden under seklets förlopp betydligt förändrat sig. Renarnas bredd och höjd hafva minskats, ja, i en del trakter hafva dessa onödiga dikesbihang till och med försvunnit — det rationella åkerbruket har ju inga renar —, och tegen själf har mistat sin syra, hvarför där numera i regeln växer full säd från dikeskant till dikeskant.

Upptagning af nyåker skedde under XIX:de seklet till en början enligt samma grunder, som tillämpats under det nästföregående århundradet. Man brukade sålunda ej allenast a) *bränningsmetoder*, utan äfven b) *odlingsmetoder*. De förra, a) *bränningsmetoderna*, hafva tillbörligen karaktäriserats uti redogörelsen för 1700-talets nyodlingar, hvarför jag nu ej behöfver vidlyftigare uppehålla mig vid dem. För öfrigt äro de intet annat än svedje-, kyttlands- och en del af kärrbruksmetoderna öfverförda på åkerjorden. Betonas bör dock, att man vid bränningsmetodernas användande å åkrarna bebrukade jorden något djupare än vid svedje-, kyttlands- och kärrbruket, samt att jorden vid nyåkers upptagning enligt nu ifrågavarande metoder trädades och gödslades och försågs med ett och annat — vanligen krokigt — dike. De ofvannämda bränningsmetoderna hafva emellertid under seklets förlopp allt mera kommit ur användning vid åkerbruket och torde numera i de flesta landsdelar endast sparsamt och blott af de okunnigaste jordbrukarne tillämpas. De äro för resten alla af den art, att de icke kunna förvandlas till rationella metoder, utan äro dömda att ju förr desto bättre försvinna. Såsom ofvan (sid. 194) omtalats, har man emellertid under 1880-talet vid utarbetandet och diskussionen af förslagen till skogslag projekterat att vid ett ifrågasatt svedjeförbud undantaga „allt svedjande, hvarmed afses uppodling af

[1]) Lit. 158, II, sid. 48.

ständig åker och äng". Det fåvitska häruti är uppenbart. Än mer egendomlig förekommer bestämmelsen i den år 1886 emanerade skogslagen (se sid. 204), att „kyttande må ega rum endast — — — vid nyodling af mark till ständig åker eller äng". Enligt min åsikt är det just vid upptagning af åker — och för resten vid så godt som alla andra tillfällen — oekonomiskt och irrationelt att bränna bort jordens dyrbaraste beståndsdelar.

b) *Odlingsmetoderna* äro i motsats till bränningsmetoderna så beskaffade, att de kunna utvecklas till rationella metoder, och under vårt århundrades senare del hafva de också värkligen småningom på många håll förlorat sin primitiva karaktär. Då jag nu går att afgifva en relation öfver de primitiva odlingsmetoderna vid upptagning af nyåker, ser jag mig nödsakad att hålla mig till hufvudtyperna, ty i själfva värket har det yppat sig ett så stort antal metoder och modifikationer, att utrymmet förbjuder mig att beskrifva dem alla. Detta förhållande, att de nu ifrågavarande metoderna äro många, tyder på en stigande ålder hos och ett allmännare bruk af just dessa metoder.

Då man under innevarande århundrade å skogbevuxen mark velat upptaga nyåker, hafva de primitiva hufvudmetoderna varit följande:

I (Savolaks).

1. Skogen fälles i stubb.
2. Hvila i några år, under hvilka träna bortsläpas, och kvistarna brännas i högar, då jorden är fuktig.
3. Dikning;
4. Rotbrytning.
5. Jorden uppbrytes antingen med spade och järnstör (å hård, stenbunden mark) eller med gräfta eller med ristplog och gaffelplog (årder; senare vändplog).
6. Lösa stenar samlas i högar.
7. Harfning.
8. Gödsling.
9. Plöjning (eller harfning).
10. Harfning.
11. Rågsådd.

II (Tavastland).

1. Skogen nedfälles med rotyxe, så att träets rothals åtföljer stammen.
2. Gräftning.
3. Dikning.
4. Stammarna bortsläpas om vintern.
5. Kvistar o. dyl. antingen brännas tidigt om våren i högar, medan jorden är fuktig, eller sönderhuggas och spridas pa odlingens yta.
6. Plöjning om våren.
7. Gödsling.
8. Plöjning.
9. Harfning.
10. Rågsådd.

III (Nyland).

1. Skogen fälles i stubb.
2. Dikning.
3. Kvistarna sönderhuggas och spridas på odlingens yta.
4. Stammarna bortsläpas om vintern.
5. Stubbarna upplyftas med trä- och järnstörar.
6. Gräftning.
7. Små stenar samlas i högar kring och på de stora stenarna.
8. Varharfning.
9. Hafre.
10. Inmyllning med harf.
11. Hafreskörd.
12. Trädning.
13. Gödsling.
14. Rågsådd.

IV (Norra Finland).

1. Skogen fälles i stubb.
2. Gräftning under sommarens förlopp.
3. Rotbrytning.
4. Stenarna samlas i högar omkring och uppå de stora stenarna.
5. Höstplöjning.
6. En del lösa, större stenar bortsläpas på första snön under vintern.
7. Följande sommar användes nyodlingen till fäfålla, hvarest eldar upptändas hvarje gång korna mjölkas. Jorden får sålunda såväl kreaturs- som s. k. askgödsel.
8. Höstplöjning.
9. Följande vår sås korn.
10. Den därpå följande sommaren trädas odlingen.
11. Följande vår sås korn.

Å jord, som ej är bevuxen med skog, hafva vid upptagningen af åker följande hufvudnormer användts:

I (Österbotten).

1. På obruten gräsvall sås hafre.
2. Denna säd täckes med gödsel.
3. Hafreskörd.
4. Följande vår plöjning på käle af den genom gödseln och hafren uppmjukade vallen. (I undantagsfall plöjning om hösten).
5. Dikning medels oregelbundna, små diken, „om jorden är våt“.
6. Hafresådd.
7. Hafreskörd.
8. Trädning.
9. Rågsådd.

II (Österbotten).

1. Dikning.
2. Dikesjorden sprides jämnt på tegarna.
3. Jord släpas på tegarna, så att tegytorna täckas.
4. Gödsel utbredes.
5. Rågsådd i augusti.
6. Inmyllning med harf.
7. Gräsfrösådd på våren.
8. Rågen skäres i lång stubb.
9. Senare på hösten afmäjas gräset och rågstubben.
10. 3 à 4 år gräsodling.
11. Gräftning eller plöjning om hösten.
12. Harfning.
13. Gödsling.
14. Plöjning.
15. Harfning.
16. Rågsådd.

III (Egentliga Finland och Nyland).

1. Plöjning med ristplog och gaffelplog (årder; senare med vändplog).

(2. Hvila ett år.)

3. Dikning om hösten.

4. Höstplöjning.	4. Vårharfning.
5. Små stenar samlas i högar.	5. Hafresådd.
6. En del stora stenar bortsläpas om vintern.	6. Hafreskörd.
7. Vårharfning.	7. Trädning.
8. Gödsling.	8. Gödsling.
9. Plöjning.	9. Rågsådd.
10. Harfning.	
11. Rågsådd.	

IV (Savolaks).

1. Dikena utstakas.
2. Gräftning om vårsommaren.
3. Dikning på hösten.
4. Ris o. dyl. brännes i högar, då jorden är fuktig.
5. Om hösten plöjning med gaffelplog (eller först följande vår).
6. Vårharfning.
7. Hafresådd.
8. Inmyllning med harf.
9. Vältning.
10. Tre år å rad odling af hafre, tills jorden blir lucker (***maa tulee sulaksi***).
11. Träde med två plöjningar och gödsling.
12. Rågsådd.

Till denna redogörelse för de hufvudsakliga normerna, hvilka naturligtvis varierade i det oändliga, vill jag göra ännu några tillägg.

1. Dikningen på alla nyodlingar var i århundradets början synnerligen klen. Laggdiken saknades oftast, och med tegdikena var det å de flesta åkrar illa beställdt. Sistnämda diken voro dessutom vanligen krokiga, enär såsom man sade „vattnet har mjuk nacke, det finner nog väg äfven i dikenas krökningar“ [1]). Mångenstädes ansåg man det ej nödigt att enkom gräfva några diken, utan man upprensade och fördjupade obetydligt de rännilar, som om vårarna bildade sig på fältena. Dylika primitiva diken möta oss ännu på en stor mängd nyåkrar i det inre af landet; dock hafva under de senaste decennierna märkliga förändringar inträdt uti jordbrukarnes dikningsarbeten just i afseende å dikenas räta sträckning och djup. För dikenas form och för dikningens utförande redogöres längre fram.

2. Då skogen „fälles i stubb“, förfar man sålunda, att småskogen och tränas lägre kvistar borthuggas med kvistyxa [2]) (fig. 76), hvarefter träna

[1]) ***Vedellä on notkeat niskat, kyllä se pääsee mutkastakin ojaa myöten kulkemaan.***

[2]) ***Kassara.*** Jorois, Nilsiä m. fl.; ***resuri,*** Urdiala m. fl.; ***resoin,*** Jockas m. fl.; ***kristo*** eller ***resu,*** Sibbo.

fällas med yxa, så att en c. 0,40 m hög stubbe kvarstår ofvanom roten. Vanligen uppbrytas dessa stubbar icke, utan få de kvarblifva å nyodlingen, tills de murknat, då de lätt kunna aflägsnas. De äro naturligtvis under tiden till största besvär vid all bearbetning af jorden, hvarför också såväl denna bearbetning som de erhållna sädesskördarna blifva klena. A en del orter säges, att jorden i hög grad förbättras under dessa stubbar, ty den får där „ligga till sig" [1].

Fig. 76. Kvistyxa från norra Savolaks, Nilsiä socken. Etnografiska museet D. 15.

3. Gräftningen vid upptagningen af nyåker har under ifrågavarande sekel utförts hufvudsakligen på tvänne sätt: a) Tidigare tillgick den salunda, att gräftaren stod med ansiktet vändt mot den icke gräftade marken och slog med gräftan rakt uppifrån genom den osarade grässvålen och drog torfvan häftigt lös i riktnig mot sina fötter [2]. b) Under senare tider tyckes det blifvit vanligt vid åkergräftningen, att gräftaren står med sidan emot det ogräftade landet och slår med gräftan ned i grässvålens sårade sida, från hvilken den föregående torfvan blifvit lösryckt [3]. Vid gräftningen ser man alltid till, att tegens midt gräftas först, och att torfvorna uppryckas mot midten, så att tegen redan från början blir kullrig.

4. Plöjningen af gräsvallar utfördes i början af vårt århundrade alltid med ristplog [4] och gaffelplog eller årder. Senare under seklets lopp minskades användningen af ristplog, sedan vändplogen kommit i bruk. På mycket seg vall brukas dock ännu här och hvar en dylik ristplog till att utföra det förberedande arbetet före vändplogens användande. I en del af Tavastland, t. ex. Birkkala, Urdiala och Akkas, brukade man bearbeta plogtiltan med en s. k. knifsladd [5]. Såväl ristplog som knifsladd beskrifvas och afbildas senare.

5. En allmän princip har i en stor del af landet tillämpats vid anläggande af nyåkrar, nämligen att „vara rädd för frost, men ej för stenar". Därför har man också merendels förlagt sina akrar på höjder och ej skytt sådana, om de än varit steniga. Ett i olika delar af landet allmänt talesätt är också, att stenarna ej hindra jordens bördighet [6]. I Savolaks anträffar man äfven åkrar, hvilkas jord är alldeles uppfyld af små stenar, eller också är åkern, där man gjort sig mödan att samla dessa stenar, betäckt af ett otal stenkummel [7].

6. I början af seklet användes vanligen råg såsom första säd å nyåkern; äfven förekommo hafre, rofvor och ibland lin. Senare blef hafren

---

[1]) *Hantua.* Jorois: *pehkaantua.* Kiukais. [2]) *Päältäpäin kuokkiminen*, Hattula, Tyrväntö, Pyhämaa. [3]) *Altapäin kuokkiminen.* Hattula, Tyrväntö, Pyhämaa. [4]) *Viuhka*, Tammela, Akkas; *puukkoaatra*, Hausjärvi; *riiltoaatra.* Veckelaks; *nurmiriila*, Räisälä; *piirtoarra.* Hollola; *piiriarra.* Hausjärvi; *riilireitsi.* Loppis; *piirireitsi.* Askola. [5]) *Veitsilata*, Akkas, Birkkala. [6]) *Ei kivi kasvamasta estä.* [7]) *Kiviraunio*, Jorois, Rantasalmi, Sumiais, Nastola.

den växt, som oftast odlades såsom den första å nyåker; dock har rågen allt fortfarande användning som första växt å nyåkrar, som burit större skog. Den anförda förändringen torde i södra Finland i allmänhet hafva försiggått vid århundradets midt; å en del orter skedde den tidigare.

Skiftesbruk. Ju äldre åkerbruket blir i ett land, desto flere olika skiftesbruk uppkomma därvid. Detta kan man konstatera vid studiet af hithörande förhållanden under XIX:de seklet i vårt land. Egendomligt nog hafva de ursprungliga skiftesbruken ännu i vissa delar kvarstått länge nog under detta århundrade, men nya hafva därjämte uppkommit. De nya formerna — växelbruket, koppelbruket och det fria bruket — måste emellertid räknas till de icke primitiva formerna, hvarför jag ej kommer att här närmare beröra dem. De primitiva skiftesbruken hafva under detta århundrade i vårt land representerats af fem olika former: 1) *Enskiftes-*, 2) *tvåskiftes-*, 3) *treskiftes-*, 4) *fyrskiftes-* och 5) *femskiftesbruket.* Af dessa har 1) *enskiftesbruket* haft sin användning blott i höga norden, hvarest odlas endast korn och hvarest man har mycket vidlyftiga ängar och beten, men små åkrar, och hvarest ekonomin hufvudsakligen är baserad på kreatursskötsel. *K. Laurin* omtalar [1]), att enskiftesbruket är allmännast i Torneälfs område, men mindre allmänt i Kemi älfdal. För ej länge sedan var det äfven därstädes dominerande, och „för 20—30 år sedan“ funnos mindre hemmanslägenheter t. o. m. i Kemi, där åkrarna spadvändes“. Nu för tiden vändes stubben vanligast med plog, och sker detta oftast först om våren. Höstplöjning förekommer blott „stundom“. Man odlar „korn och åter korn år efter år; ibland afbrytes detta oupphörliga kornodlande å en mindre del af åkern genom kultivering af potatis. Åkern gödslas städse såväl under korn som under potatis. Angående enskiftesbrukets ålder i nordliga Finland anför *K. Laurin*, att han „är böjd att antaga det vara lika gammalt som åkerbruket öfver hufvud i dessa trakter, d. v. s. några hundra år gammalt“, ett antagande, som bestyrker min (sid. 96) uttalade förmodan i samma riktning [2]).

---

[1]) I bref till mig, dateradt den 29 december 1897.

[2]) Såsom ett bevis på huru ett primitivt åkerbruk af irrationellaste slag kan hafva ytterst menliga följder, må tjäna följande, från nordligaste Österbotten hämtade fakta, hvilka jag erhållit dels genom underrättelser af läneagronom *K. Laurin* (bref af den 15 april 1898), dels genom diverse officiella handlingar, förekommande å guvernörsämbetet i Uleåborgs län, dels genom personliga iakttagelser i Kemi älfdal.

I nordligaste Österbotten, Torne- och Kemiälfdalar, har enskiftet såsom anfördt idkats sedan „urminnestider“ med årligen på hvarandra återkommande korngrödor, hvilket haft till följd, att därstädes å åkrarna uppkommit en s. k. åkersjuka (*peltotauti, peltovika*), som visade sig däruti, att „kornväxten var ytterst klen, medan det fältet öfverhöljande ogräset däremot frodades så mycket bättre“. Enligt *K. Laurins* officiella berättelse år 1880 hade denna sjukdom uppenbarat sig t. ex. i Muonionniska socken „för inemot 30 år sedan“. I en till guvernören i Uleåborgs län år 1884 inlämnad redogörelse beskrifver ofvananförda, erfarna läneagronom åkerbruket i de ifrågavarande trakterna på följande korta och kraftiga sätt: „Fälten besås årligen utan ombyte med det som vårt kinkigaste sädesslag kända kornet; ogräsen leverera å kornfälten årligen sina frön,

På öfvergången mellan enskiftes- och flerskiftesbruken står följande egendomliga odlingssätt å åkrarna i Lehtimäki kapell uti Kuortane härad[1]). „Där odlas bolåkrarna ofta många år å rad utan träde med korn och hafre turvis. Halmen blir mycket klen och axen dåliga, men efter det man under ett år odlat potatis, får man igen bättre skördar. Vanligen går det 5—8 år, ja, ibland till och med 20 år, förrän man sår råg i åkern; råg odlas mest i kärr".

hvarigenom ogräsen år för år blifva allt talrikare; dessa ogräs störas aldrig af något trädesbruk; rengöringen af den till utsäde använda säden ger vanligen åtskilligt öfrigt att önska; höstplöjning förekommer endast undantagsvis; kornet sås ofta nog i sur jord". Af denna redogörelse öfver åkerskötseln i nu ifrågavarande trakter framgår tydligt, att kornet odlats under synnerligen abnorma förhållanden, hvarför det ej kan vara förvånansvärdt, att denna växt fått en s. k. växtsjukdom. Huru denna visar sig på kornåkern, skildras på följande sätt af vice häradshöfding *M. Niemelä* i en berättelse (daterad d. 22 aug. 1884), befintlig å Uleåborgs landskansli: „Åkersjukan uppstår helt hastigt i kornet. Åkern sådd på lämplig tid får en vacker brodd, men inom kort begynner brodden på några ställen att aftyna och afstannar småningom helt och hållet. Man förutsätter då, att på det aftynade stället kanske i följd af för mycken fuktighet eller käle utsädet skadats, eller om man ej observerat brodd därpå, att stället blifvit osådt. Båda antagandena äro emellertid oriktiga. Följande år infinner sig nämligen på samma ställe i åkern å nyo en skadad fläck, men då större. Därpå följande sommar en ännu större, och slutligen är hela åkern utan synbar brodd; endast här och där förekomma några längre stjälkar bland ogräset, som nu florerar, då sädden tagit skada. Detta hastiga utbredande sker endast i så fall, att man besår åkern fortfarande med korn. Sår man potatis uti åkern, eller trädar man den samma, försvinner åkomman till mindre, men visar sig åter, då kornet återkommer, mindre första året, men i hög grad därpå följande år. Potatisen tyckes ej skadas i sådan åker, men ragen nog. Åkomman breder sig från åker till åker och tyckes följa med jordbruksvärktygen. Om man utan att rengöra plogen kör från en kornåker till en annan, infinner sig sjukan, där man kör första fåran och sprider sig vidare. — — — Uti kornets fina rötter finnas tiotal hvita, gula och bronsgula, krokiga, aflånga gryn eller perlor af olika storlek".

Samtidigt som man sålunda på 1880-talet i Finland började rikta uppmärksamheten på åkersjukan, fann man i nordliga Sverge i „trakten af Pajala" en likadan sjukdom hos kornet, och Landbruksakademins botanist, Professor *J. Eriksson* kunde konstatera, att sjukdomen härrörde från ett parasitdjur, hvilket af honom kallades *Heterodera radicicola*, men som i själfva värket är *Tylenchus Hordei*. Detta parasitdjur „förorsakar knölbildningen hos kornet samt förhindrar kornståndens utveckling; enda medlet häremot vore jordens användning växelvis för andra kulturväxter"[2]). Patagligt är, att det var just denna parasit, som vid samma tid inom nordliga Finland gjort förfang at ensädesbruket.

Själfva sjukdomen fortlefver ännu i den dag, som är, i nordliga delen af Uleåborgs län, där enskiftet fortfarande är radande. *K. Laurin* omtalar, att den „betydligt aftagit efter skriket 1884", samt anför, att den minskats i Nedertorneå såväl genom åkerns försättande i vall som ock genom djupare och oftare förekommande plöjning. I Öfvertorneå har enligt samma auktoritet „akersjukan upphört, där man beflitat sig om att bli af med den, men finnes kvar ännu ymnigt, där man intet gjort för att utrota den samma". I Kemiälfdal fann jag 1887 flere kornåkrar vara besvärade af sjukdomen. De af *Eriksson* i Pajala-kornet funna parasitdjuren kunde jag anträffa a de flesta kornstand jag undersökte.

[1]) Lit. 183, V, 1893, sid. 29. [2]) Lit. 193, N:o 3, sid. 192.

Hvad 2) *två-* och 3) *treskiftesbruken* angår, så försiggick under förra delen af århundradet i så godt som alla delar af landet en märklig kamp dem emellan. Tvåskiftesbruket fanns nämligen öfverallt i landet redan under 1700-talet, och treskiftesbruket infördes redan då såsom en stor förbättring å flere orter, men först under 1800-talet har striden mellan dessa olika jordbruksformer urartat till en för tvåskiftesbruket förtviflad kamp, där det allt mera fått duka under; numera förekommer tvåskiftesbruket endast i inskränkt mån i landet.

År 1803 uttalar sig *J. Tengström*[1]) angående dessa skiftesbruk på följande sätt: „Vid indelningen af en tillredd åker till årligt bruk och utsäde, bör du hafva förnämsta afseende å dina tillgångar på gödsel, dragare och arbetsfolk. Är du i alla dessa afseenden väl försedd, så kan du lägga din åker i treskifte, så att en tredjedel besås med råg och hvete, den andra tredjedelen med varsäd, och endast den öfriga tredjedelen ligger i träde till det nästföljande höstsädet. I de delar af landet, där åkern är ringa emot ladugården och folkmängden, är således denna indelning rätteligen vedertagen. Men på de flesta öfriga ställen, där gödseltillgångarna och folkstyrkan äro mindre, är säkrast att efter vanligheten dela sin åker i två gärden, hvaraf det ena alltid i stadgad ordning ligger i träde, då det andra står i växt; vid hvilken indelning man likväl till ärtsädet, som hvarken fordrar mycket fet jord eller synnerligen medtager jordens styrka, kan årligen efter behag afstänga någon större eller mindre hägnad i trädesåkern, som ytterligare och sedan ärterna blifvit däraf skördade, följande våren till något varsäde kan användas".

År 1815 fann *Böcker*[2]) följande indelning af åkrarna i södra Österbotten: „I tvåskiften, hvaraf det ena trädas, är åkern indelad i spannmålssocknarna: Storkyro, Lillkyro, Ilmola, Lappo och öfre delen af Laihela moderkyrkoförsamling; äfven Östermarks socken och Bötom kapell samt åtta gårdar i Teerijärvi hafva fått så pass mycken åker upptagen, att de kunnat nedlägga hälften i träde. För mindre bördig jord har man funnit sig nödsakad att vidtaga samma bruk som i en betydlig del af länets norra orter. I östra häradet hafva Wiitasaari och Saarijärvi samma indelning af sin åker, men för öfrigt har man den indelad uti tre mer eller mindre ordentliga och lika stora skiften, af hvilka två besås och det tredje trädas. — — — De, som nytja tvåskiftesbruk göra alltid *intagor* uppå trädesgärdet för potatis, lin, hampa och rofvor, stundom äfven för korn, så att ofta $^1/_3$ af trädesåkern salunda är begagnad".

Under 1820-talet förekom treskiftesbruket i Gamlakarleby[3]) (nedre delen af socknen), i Walkjärvi[3]), i Ruokolaks[3]) (jämte 2-skiftesbruk), i Libelits[3]), i Klemis[3]) („liksom i större delen af Savolaks och Karelen"); tvåskiftesbruket anträffades i Pudasjärvi[3]) (jämte enskiftesbruk) samt „mångenstädes i Tavastland[3]). Under 1850-talet var treskiftesbruket vanligt i Tavastkyro[4]), men två- (och fyr-)skiftet härskade i Tyrvis[5]).

[1]) Lit. 186, 1803, sid. 48. [2]) Lit. 158, II, sid. 47. [3]) Lit. 158, 1824, N:o 6. [4]) Lit. 201, sid. 71 o. följ. [5]) Lit. 202.

Angående förhållandena på 1870-talet omtalas i „Öfversikt af Finlands ekonomiska tillstånd“ [1]) för år 1876—1880 följande:

„Öfvergången från två- och treskiftesbruken till ett ordnadt växel- och koppelbruk fortskrider långsamt. — — — I Nylands län ökas antalet lägenheter med växelbruk och artificiell ängsodling år för år. Detta bruk är fullständigt genomfördt å de flesta herrgårdar och införes efter hand äfven å många allmogelägenheter. — — — I Åbo och Björneborgs län hafva framstegen skett vida långsammare. Där är åkerbruket ännu för det mesta baseradt på nästan uteslutande sädesproduktion, till följd hvaraf skördarna därstädes vanligen äro oproportionerligt små i förhållande till de vidsträckta, men illa skötta och magra åkerfälten. Dock ådagalägger det allmännare begagnandet af förbättrade jordbruksredskap äfvensom af artificiella gödslingsämnen, att ett omslag till det bättre äfven här egt rum. I Tavastehus län har den till följd af järnvägsnätets utsträckning underlättade afsättningen och däraf framkallade prisstegringen på ladugårdsprodukter utgjort en mäktig sporre till ängskulturens och således omedelbart till åkerbrukets upphjälpande. Det samma har äfven varit förhållandet i Viborgs län, där växel- och koppelbruket är genomfördt å större egendomar och donationsstommar. Hvad allmogelägenheterna åter vidkommer, bedrifves åkerbruket där ännu nog primitivt“. I de öfriga länen voro de primitiva åkerbruksmetoderna ensamt rådande. Enligt uppgifter i nyss citerade „Öfversikt af Finlands ekonomiska tillstånd“ var i hela landet „tvåskiftet öfvervägande i 90, treskiftet i 178, fyrskiftet i 30 samt blandadt två- och fyrskifte i 125 kommuner; dessutom uppgifves växelbruket jämte två- och treskiftesbruket vara ganska allmänt i Orimattila och Lempälä kommuner, växelbruket jämte koppel- och treskiftesbruk likaledes allmänt i samtliga kommuner i Ulfsby härad, koppelbruket jämte två-, tre- och fyrskiftesbruket förherskande i Janakkala, Yläne, Lundo och Vönä kommuner, samt koppelbruket ensamt i Karunki“. Fyrskiftet förekom främst i Kuopio och Uleåborgs län.

Enligt jordbruksenquêten i Nylands län [2]) är 1876 var „tvåskiftesbruket på få undantag när allmänt i de västliga kommunerna“, men „i östra Nylands kommuner var förhållandet helt annat, i det att treskiftet där var vanligast. — — — Växel- och koppelbruket är på icke synnerligen talrika undantag när infördt endast å herrgårdar. — — — Å mer än 10 procent af de därvarande jordlägenheterna var det nya, s. k. rationella systemet rådande“.

Hvad beträffar förhållandena på 1880-talet skrifves från östra Nyland [3]), att „tvåskiftesbruket är allmännast, men mer än hälften af åkern är dock alltid växtbärande, ty på trädesåkern odlas ärter, bönor och potatis och efter dem korn; närmare kusten utsås äfven mycket råg efter vårsäden och i synnerhet efter potatis, på det att trädet må blifva mindre. På sina ställen, t. ex. i Artsjö socken, har af tvåskiftesbruket utbildat sig ett regelrätt fyrskiftesbruk, genom att man utvidgat ärtodlingen, så att den upptagit

[1]) Lit. 173. [2]) Lit. 180. [3]) Lit. 183, II. 1887.

halfva trädesskiftet". Från Masku härad [1]) i Åbo län intygas, att „vanligast är tvåskiftesbruket, ställvis treskiftesbruket". Hvad beträffar S:t Michels läns savolaksiska del anföres [2]), att „allmännast är treskiftesbruket, men på alla håll öfvergår man till fyrskiftesbruk; i Rantasalmi och Jorois socknar finnes à $^1/_4$ af alla hemman ett fyrskiftesbruk". I Ruovesi och Birkkala härader [3]) af Tavastehus län var „tvåskiftesbruket allmänt, treskiftes- och växelbruk sällsynta". I karelska delen af Kuopio län [4]) voro „åkrarna delade i tre skiften". I Laukkas härad i Vasa län [5]) „användes allmänt treskiftesbruk, men i Pihtipudas och i synnerhet i Saarijärvi mest tvåskiftesbruk, men då ej ens detta genomföres ordentligt, är det svårt att säga hurudant skiftesbruk egentligen begagnas".

Tvåskiftesbruket har under århundradet uppträdt förnämligast uti tvänne former: a) 1. träde och 2. råg eller b) 1. korn och 2. råg. Då man använde den förra formen, odlade man vårsäd i en del af rågskiftet eller i sveder och kärr, eller i små åkertäppor här och där kring gården (Askola, Norrmark) eller också uti en del af trädet (Nastola). Den senare formen af tvåskiftesbruk närmar sig de principer, som förekommo vid enskiftesbruket. Jorden trädades endast, „då det så föll sig" [6]). Hade man t. ex. ett år tillfälligtvis större svedje- eller kärrodlingar, lämnade man en del af åkern att hvila, tills man sådde råg uti den. Då man odlade sina åkrar enligt den senare formen, blef en del af åkern, strax efter det vårsäden skurits, gödslad och besådd med råg, oftast med s. k. nysäd. Treskiftesbruket består af 1) träde, 2) rag och 3) vårsäd [7]). Redan af de olika finska benämningarnas talrikhet kan man sluta till huru allmänt detta skiftesbruk varit under 1880—1890-talen, då dessa namn antecknades.

4) *Fyrskiftesbruket* har under hela århundradet spelat en tämligen obetydlig roll utom i höga norden, där det ända till senaste tider varit vanligt t. ex. i Kajana härad. Därstädes tillämpas nämligen följande skiftesbruk: 1) träde [8]), 2) råg [9]), 3) träde [8]), 4) korn [10]), ett skiftesbruk, som redan skildrats i redogörelsen för XVIII:de seklets åkerbruk. Å en del herregårdar i södra Finland har man å bolåkrarna begagnat följande fyrskiftesbruk: 1) träde, 2) rag, 3) varsäd, 4) vårsäd (vanligen hafre). Detta veritabla fyrskiftesbruk har emellertid å flertalet ställen numera förvandlats till ett skiftesbruk, som redan står på öfvergången till växelbruk, nämligen: 1) träde, 2) råg, 3) ärter och potatis samt 4) hafre och korn (efter potatisen).

[1]) Lit. 183, II, 1887. [2]) Lit. 183, I, 1885. [3]) Lit. 183, III, 1888. [4]) Lit. 183, IV, 1889. [5]) Lit. 183, III, 1888. [6]) *Milloin sattui*, Sumiais. [7]) 1) *Kesantovuoro*, 2) *rukiinvuoro*, 3) *touonvuoro*. Räisälä; 1) *kesantopelto*, 2) *ruispelto*, 3) *toukopelto*, Vederlaks, Savitaipale; 1) *mullosmaa*, 2) *ruismaa*, 3) *toukomaa*. Jorois, Nurmes: 1) *kesanto*, 2) *ruismaa*, 3) *suvitouko*, Hausjärvi; 1) *multapelto*, 2) *ruismaa*, 3) *suvitoukomaa*, Nastola; 1) *kesämaa*, 2) *ruismaa*, 3) *suviviljamaa*, Loppis; 1) *mahomaa*, 2) *ruismaa*, 3) *suviviljamaa*, Urdiala, Akkas; 1) *maho-* eller *multapelto*, 2) *ruispelto*, 3) *suvilaihopelto*, Hollola; 1) *kesämaa*, 2) *talvilaiho*, 3) *suvilaiho*, Pyhämaa, Kiukais. [8]) *Mahopelto*. [9]) *Ruismaa*. [10]) *Toukopelto*.

5) *Femskiftesbruket* har varit och är allt fortfarande ännu sällsyntare än fyrskiftesbruket. På en del större gårdar i södra Finland anträffade man dock på 1870-talet följande femskiftesbruk: 1) träde, 2) råg, 3) vårsäd, 4) hafre, 5) hafre. *Böcker* omtalar [1]) från sin 1814—1815 gjorda resa i Vasa län, att Prosten *Arvidson* i Laukkas hade följande skiftesbruk: 1) träde, som gödslades; 2) råg; 3) korn; 4) träde, som icke gödslades; 5) råg. Detta var vid den tiden påtagligen ett ovanligt skiftesbruk. Äfven femskiftesbruket har man på sina ställen sökt förbättra till ett slags växelbruk genom att införa odling af rotfrukter och af växter, som skördas gröna.

Alla de nu anförda skiftesbruken, 1-, 2-, 3-, 4- och 5-skiftesbruken, tillhöra i större eller mindre grad det primitiva jordbruket. De kunna knappast anordnas så, att de fylla det rationella åkerbrukets fordringar och äro alltså öfver hufvud dömda att förr eller senare gifva vika för enligt bättre principer anordnade metoder — växelbruk, koppelbruk och fritt jordbruk. Och får man tro den officiella statistikens siffror, så har också under de allra senaste åren i en mängd socknar i landet vid åkerns bebrukande försiggatt en tydlig förskjutning från två- och treskiftesbruken till rationellare metoder. Jag meddelar här ett sammandrag af de anförda statistiska siffrorna:

	Antal socknar, där öfvervägande bebrukningssättet är:					
	Växel- och koppelbruk.	Växel- o. koppelbruk samt två-, tre- och fyrskiftesbruk.	Fyrskiftesbruk.	Treskiftesbruk.	Två-, tre- och fyrskiftesbruk.	**Tvåskiftesbruk.**
År 1880	1	24	30	178	125	**90**
„ 1885	1	35	30	212	88	**98**
„ 1893	4	114	21	155	119	**52**

Intagor [2]). Såsom redan tidigare vid tal om tvåskiftesbruket anförts (sid. 281), afsöndrades under seklets första artionden från trädesåkern ofta nog en del — till och med en tredjedel — till odling af de s. k. små växterna [3]): potatis, lin hampa, ärter och rofvor; ibland odlades äfven korn å trädesåkern. Denna sed har mångenstädes bibehållit sig ända till våra dagar, där tvåskiftesbruket varit rådande, men synes äfven — enligt hvad jag kunnat öfvertyga mig om — öfverförts till treskiftesbruket t. ex. i Vesilaks, Tammela och Urdiala socknar. Att åkrarna, som väl skulle behöft en

[1]) Lit. 158, 1823, sid. 47. [2]) *Kesannon umpiaidat*, Urdiala. [3]) *Pikku kasvit*, Tammela; *kesännön tarhakasvit*, Vesilaks.

ordentlig trädesbehandling, härigenom blifvit försvagade, torde vara ögonskenligt. Skulle man inskränkt sig till kultivering af ärtväxter å dessa intagor, eller skulle man regelrätt gödslat och skött de å dem odlade rotfrukterna, hade man dock i mindre grad utarmat trädesjorden.

Åkertäppor. Förutom de nu omtalade, egentliga åkrarna förekomma under detta sekel liksom under det föregående ofta vid det primitiva åkerbruket s. k. *åkertäppor*[1]. I dessa odlades vanligen potatis, kål, rofvor, kålrötter, bönor, ärter, lin, hampa, tobak och ibland äfven korn eller hafre. På de flesta orter kallas de växter, som odlas i dessa åkertäppor planterings- eller kokningsväxter[2]. Karaktäristiskt för dessa åkertäppor är, att de äro belägna i gårdens närhet, att de gödslas starkt, och att de alla år bära växter; ofta nog odlas samma växt i samma täppa flere år å rad. Detta är fallet i synnerhet, när hampa och potatis kultiveras. Ibland omväxlas med korn eller hafre, dock så att dessa växter ej återkomma regelbundet på samma fläck. Åkertäpporna äro merändels omgifna af en särskild gärdesgård, hvaraf det nedan anförda, i Urdiala, Akkas och Norrmark använda, finska namnet uppkommit.

Utåkrar[3] förekomma i landet under innevarande århundrade likasom under det sistförflutna; se sid. 98. De äro ofta belägna på längre afstånd från gården och omgifvas vanligen helt och hållet af en gärdesgård. De odlas i regeln uti ett skifte och trädas tämligen sällan; ibland äro de dock indelade i skiften, i hvilket fall de oftare trädas. Gödslingen af dessa åkrar är oftast bristfällig och alltid svag, hvarför också växterna vanligen äro klena. Ett särskildt slag af utåkrar bilda de redan (sid. 98) omtalade *hafreländerna*[4], vid hvilka gödslingen eger rum endast i undantagsfall. Hänvisande till hvad jag å nyss anförda sida framhållit angående dessa hafreländers historia, vill jag här först citera hvad *Th. Forssell*[5]) berättar om dessa sterila länders uppkomst: „En mängd ängar hade upphört att växa tillbörligt gräs, redan länge förrän man kände till metoden att utså gräsfrö uti de uppodlade ängarna; då hade man ej till hands något bättre sätt att från en föraldrad äng erhalla inkomst, än att odla därstädes hafre, enär ju denna växt trifves äfven på ogödslad jord. Gödsel fanns dessutom ej att tillgå, och man skulle för öfrigt för den vanligen långa väglängdens skull ej kunnat transportera denna vara dit, om däraf skulle funnits öfverflödiga mängder. Resultatet af detta odlingssätt blef emellertid dessa i östra Nyland synnerligen vanliga hafreländer, från hvilka gräset och t. o. m. myllan försvun-

[1]) *Pihapelto*. Parikkala; *potaattimaa*, Jorois, Sordavala; *omenamaa*, Sordavala; *perunamaa*. Tammela; *tupakkimaa*. Sotkamo; *perunatarha*. Hollola; *suritoukotarha*, Hollola; *suritoukomaa*. Nastola; *peltokappale*. Räisälä; *istutosmaa*, Pelgjärvi; *umpiaita*, Urdiala. Akkas, Norrmark; *moisio*. Urdiala. Akkas; *pyöli*, Tammela. [2]) *Istukkaat*, Jorois; *istutokset*, Pelgjärvi; *keittämiset*, Räisälä. [3]) *Ulkopellot*. *syrjäpellot*, *moisiot*. [4]) *Kauramaat*, Elimä, Iittis; *kauramoisiot*, Elimä; *kauraahot*, Ummeljoki; *kauraarot*. Askola. [5]) Lit. 183, 1887, sid. 11.

nit, och hvarest blott enstaka bladväxter tvina i den blottade leran. Dessa uttröttade utåkrar har man på senare tider börjat använda till gräsodling, men den olämpliga delningen af jorden har varit till stort hinder".

Under seklets tidigare perioder hafva dessa hafreländer odlats på följande sätt[1]: Det ena året besåddes de med hafre, och det följande voro de i hvila[2]. Under det senare året står fältet i samma skick, hvari det lämnades efter senaste hafreskörd. Om hösten upplöjdes det dock helt grundt med vanlig gaffelplog och förseddes med c. 70 cm breda och c. 30 cm djupa diken med spetsig botten. Tegarnas bredd öfversteg sällan 7 m; ofta fann man på samma fält breda och smala tegar. Följande var utgjorde det ett af kvinnornas första jordarbeten att gräfta sönder dikesmullen. Renjorden kastades upp på tegen, så att denna blef tillbörligen kullrig[3]. Därpå såddes hafren antingen på den höstplöjda marken[4]) eller på om våren harfvad jord[5]) samt inmyllades hälst med gaffelplog (Ummeljoki, Askola) eller med rakpinnad harf, som i äldre tider hade träpinnar (Elimä). Efter ett par dagar, då brodden visade sig, jämnades jorden antingen med sladd eller vält: grof jord sladdades, fin jord vältades. Det gifves exempel på att samma hafreland, då det egt bättre, mullrikare jord — lätt lera —, blifvit på detta sätt odladt i mannaminne. På mindre mullrik jord går odlingen dock blott c. 20 år. Mången gång har ett fält lämnats att hvila i 10, 15—20 år och därefter på nytt upptagits till hafreland. Hafrelandsodlingen utarmar sålunda jorden på det allra obarmhärtigaste, så att den, efter att en längre tid hafva varit utsatt för metoden, totalt nekar att gifva näring åt snart sagdt hvilken vegetation som hälst. Numera har hafrelandsodlingen ett mycket inskränkt område, i det den omfattar blott spridda delar af Kymmene älfdal, men den har tidigare förekommit i hela denna älfdal och i synnerhet varit „förhärskande" i följande socknar: inom Nylands län uti Elimä, Anjala, Iittis, Orimattila och Artsjö äfvensom i de mot Elimä gränsande delarna af Lappträsk samt inom Viborgs län uti Valkeala och Sippola, i de båda sistnämda mest längs Kymmene älf. I enstaka fall har denna odling förekommit vida utöfver detta område, ända borta i västra Nyland. Att dessa hafreländer intagit en viktig plats i jordbrukarnes ekonomi, ser man t. ex. däraf, att deras areal på flere gårdar varit nära lika stor som akrarnas eller ängarnas. Detta framgår bland annat af en notis i *P. Östrings* „Tidskrift för Landthushållare" [6]), 1854, hvarest säges: „Niemis samfällighet uti Orimattila eger på 250 ha åker och 200 ha hafreländer endast 300 ha äng, hvilka icke kunna underhålla sädesproduktionen, sedan hafreländernas kraft en gång är utmattad". I redogörelsen för jordbruksenquêten i Nylands län år 1876[7]) talas om „i bruk varande, men aldrig gödslade

[1]) För en del af nedanstående notiser har jag att tacka Friherre *Otto Wrede*, hvilken meddelat mig dem i bref af den 14 och 19 dec. 1897. [2]) *Autiona olo*, Elimä; *avoimena olo*, Askola. [3]) *Töyrykäs*, Askola. [4]) *Syksykertauksen päälle*, Ummeljoki. [5]) *Karhin päälle*, Askola. [6]) Lit. 200, 1854, häft. 1, sid. 6. [7]) Lit. 180, sid. 11.

hafreländer", och där framhålles, att „den särskilda klass af odlade marker, som utgöres af „i öde liggande hafreländer", och hvaraf i västra Nyland ej finnas många spår, begynner, ju mer man närmar sig Kymmene älf, ingå såsom en viktigare faktor i impedimenternas totalarea. I Orimattila och Mörskom utgöra i öde liggande hafreländer mer än 10 % af impedimenterna, i Artsjö 28 %, i Elimä 38 % och i Anjala öfver 80 %".

Hafrelandsodlingen hör till de odlingsmetoder, hvilka svårligen kunna omgestaltas till rationella metoder, och hvilka alltså äro dömda att helt och hållet försvinna. I de delar af vårt land, där den hufvudsakligen förekommit, bilda hafreländerna stora, sterila arealer, hvilka endast med största uppoffringar och ansträngningar kunna åter fås i växtkraft. Intages ett sådant gammalt hafreland inom åkercirkulationen, varar det mycket länge, innan ens anspråkslösa skördar kunna erhållas. Stark gödsling, grundlig dikning och djup bearbetning synas dock småningom restaurera den så i grund utsugna jorden.

Ett särskildt slag af utåkrar bilda de „sytningsfolksåkrar" [1]), hvilka i äldre tider uti stor myckenhet förekommo i Tavastland, t. ex. i Ruovesi och Birkkala härad [2]). Sytningsfolk, „gårdens farbröder" [3]) m. fl. hade då för sed att uppgräfta åt sig hafreodlingar å ängsbackarna. På dessa fält kultiverade de 2 à 3 hafregrödor, hvarpå de öfvergåfvo dem, enär de ej mera lämnade tillfredsställande skördar, samt flyttade sitt arbetsfält till en annan ängsbacke. Dessa öfvergifna utåkrar [4]) togos sedermera högst ogärna under regelbunden odling, ty de voro så i grund utsugna [5]).

Åkrarnas dikning var vid seklets början högst ofullständig. I södra och västra Finland var man dock i färd med detta arbete å en mängd orter, men i mellersta och östra delarna af landet var det mycket klent beställdt med åkrarna i detta hänseende. Till och med i en del af Satakunta var dikningen vid denna tid högst bristfällig. Härom vittnar t. ex. *B. H. Aminoffs* år 1816 afgifna uttalande i K. F. Hushållningssällskapets Underrättelser [6]): „Uti dikande, som värkställes med en dålig spade, hvars hela längd är 0,7 m och hvilket man vanligen öfverlämnar till kvinnorna, är allmogen så oskicklig, att ståndspersonerna nödgas betjäna sig af Elimäboarne". Ett påtagligt bevis för den bristfälliga åkerdikningen i östra Finland under seklets början ger *Böckers* statistik från 1820- och 1830-talen. I största korthet refererad visar denna statistik följande förhållanden: I Viborgs län funnos inga teglagda åkrar uti Wederlaks, Säkkijärvi, Luumäki, Savitaipale, Klemis, Taipalsaari, Joutseno, Ruokolaks, Sakkola, Parikkala, Ruskeala, Suojärvi, Korpiselkä och Uguniemi socknar samt i hela Äyräpää härad (Valkjärvi, Kivinebb, Mohla och Rautus). I Kymmene härad (utom Wederlaks och Säkkijärvi) voro alla åkrarna teglagda (?); i Stranda härads socknar

[1]) *Faarin pellot.* Tammela; *setäpellot,* Ruovesi. [2]) Lit. 183, II, 1887. [3]) *Talon setämiehet.* [4]) *Peltoheittoja.* [5]) *Perin laihdutettuja maita.* [6]) Lit. 156, 1817, sid. 41.

var en jämförelsevis ringa del af åkrarna teglagd — maximum 40 %, minimum 5 % —; i Lappvesi härad var maximum 25 %, i Kexholms nedre härad maximum 5 %, i Kexholms medledels härad maximum 10 % och i Kexholms norra härad maximum 25 %. I S:t Michels län stod det ännu bedröfligare till. Där funnos inga teglagda akrar utom i socknarna: Rautalampi (litet), Heinävesi (litet), Jorois, Jockas, Kristina, Kangasniemi och Mäntyharju. I Heinola och Luhango voro 35 % af akrarna teglagda, i Gustaf Adolfs socken 25 % och i Sysmä socken 75 %. I Kuopio län voro förhållandena om möjligt än sorgligare. Kuopio och Idensalmi härad egde inga teglagda åkrar och det samma var fallet med Kontiolaks socken i Karelens öfre härad. I alla öfriga socknar af detta härad fanns ett „obetydligt" antal teglagda åkrar. Tegarnas bredd varierade mellan maximum 36 och minimum 5 meter. I de flesta härader var dock maximum c. 20 m och minimum 9 m.

Vid det primitiva akerbruket har under innevarande århundrade förekommit alldeles samma dikningssätt, som omtalades vid redogörelsen för 1700-talets dikningsmetoder: a) *täckdikningen*[1]) har användts endast i undantagsfall, nämligen vid själfva gärdarna och på mycket steniga åkrar, hvarest man gömt stenarna in i jorden. Ofta har man dock fylt dikena alltför nära jordytan med dessa stenar, så att de varit hinderliga såväl vid jordens bearbetning som vid växternas utveckling. Dessa stendiken skilja sig i de flesta fall från de rationella därigenom, att fyllningsstenarna icke sorterats, utan dikena fylts med stora och små stenar huller om buller. Från Pelgjärvi anföres den originella principen, att dessa diken böra „slingra på åkern allt efter ytans sluttning, så att de kunna upptaga vatten från en större yta". Å vida vägnar vanligast har emellertid b) *den öppna dikningen* varit. Af dess tre olika slag hafva under 1800-talets senare hälft både α) *den oregelbundna dikningen* och β) *rutdikningen* i tämligen hög grad minskats. Särskildt är detta fallet med den sistnämda. Under seklets början och dess midt var nämligen rutdikningen mangenstädes ansedd som högst rationell, oaktadt under hela tiden röster höjde sig till opposition häremot. Redan *C. C. Böcker*[2]) anmärker, att sydösterbottningarne, „dika sina åkrar oklokt; tegarna utgöra små kvadrater, skaliga midtpå, med höga, breda renar, som kvarhålla syra och väta". På 1850- och 1860-talen började man allmänt inse olämpligheten hos detta dikningssystem, hvarför man vid denna tid i vida landsdelar omdikade sina fält. På en del akrar å Mustiala institut afskaffades rutdikningen först under åren 1861 och 1862. I mellersta Österbotten anträffade jag ännu under 1880-talet rutdikning på åtskilliga åkrar tillhörande till och med stora lägenheter. Den oregelbundna dikningen finner man ännu vid seklets slut här och där å små åkertäppor o. dyl. Också den har småningom allmänt öfvergått uti γ) *tegdikningen*, hvilken vid det primitiva akerbruket under seklets sista period är allmännast.

[1]) *Salaojat*, Nilsiä; *kiviojat*, Jorois. [2]) Lit. 158, 1823.

Nedanstående detaljer hänföra sig såväl till den oregelbundna dikningen som till tegdikningen.

Vid det nu ifrågavarande seklets början voro åkrarna företrädesvis placerade på backsluttningar, så att en intensiv dikning icke var så absolut nödvändig som under senare tid, då äfven jämna låglandsmarker användas till åkrar. Dikena gingo nedåt sluttningen till den i dalen vanligen löpande bäcken. De voro i regeln krokiga — „liksom svinens byvägar“ [1]) — samt sällan parallela. I karelska delen af Kuopio län var dikningen „mycket skral och förorsakas härigenom åt många jordbrukare stora skador, ty åkrarna kunna icke om våren besås i ordentlig tid“ [2]). Under seklets lopp hafva emellertid på vårt lands åkrar dikenas antal tilltagit i stor skala. Härvid hafva äfven deras form och belägenhet förbättrats.

Vid det primitiva åkerbruket i landet finner man dock allt ännu diken, som icke äro parallela. Tegarna äro i så fall bredare i den ena än i den andra ändan, hvilket i hög grad försvårar bearbetningen. Synnerligen ofta anträffar man oregelbundna tegar, t. ex. kiltegar [3]) eller greniga tegar [4]). I vissa trakter, t. ex. Sordavala, förekomma kiltegar tämligen ofta; de plöjas i kors, så att midten blir mera bearbetad än den öfriga delen af tegen. Tegarnas bredd varierar särdeles mycket: minimum är 9 meter och maximum 18 meter; oftast torde bredden vara 10 à 12 meter. Vanligen användas numera å odlingarna tre slags diken: a) hufvuddiken [5]), b) tegdiken [6]) och c) laggdiken [7]). Dikenas form varierar i hög grad, och kan man pa åkrarna särskilja följande tre olika typer:

a) Diken med rund botten och mer eller mindre vertikala sidor [8]). De äro vanligen mycket smala; bredden 0,45 meter och djupet 0,6 meter De förekommo mycket i äldre tider och anträffades ännu under 1880-talet, t. ex. i Pelgjärvi. Se fig. 77, 2.

b) Diken med i genomskärning spetsig botten [9]); detta slags diken äro allt ännu allmänna rundt kring landet. Vanligen äro de 0,45 meter breda och lika djupa. Se fig. 77, 1.

c) Diken med jämn botten och lutande sidor [10]). Denna dikesform är den nyaste och hör egentligen till det rationella akerbruket. Hufvud-

[1]) *Kuten sikojen kylätie.* [2]) Lit. 183, III, 1888. [3]) *Kiilasarkoja*, Veckelaks; *kolmikolkkasia kappaleita*, Sordavala; *kolmisoppisarkoja*, Jorois; *hauenkuonosarkoja*, Loppis. [4]) *Haarasarkoja*, Veckelaks; *siirikkosarkoja*, Jorois. [5]) *Viepäoja*, Veckelaks; *riemäri*, Nilsiä, Hollola, Kajana, Jorois; *kulkkuoja*, Parikkala; *valtaoja*, Sordavala, Pelgjärvi, Puumala, Hausjärvi, Loppis, Urdiala; *nieluoja*, *nieluri*, Hollola. [6]) *Sarkaoja*, Jorois, Parikkala, Hausjärvi, Loppis, Urdiala, Akkas, Hollola; *kappaleoja*, Sordavala, Pelgjärvi; *palstaoja*, Kajana. [7]) *Niskaoja*, Jorois, Veckelaks, Parikkala, Sordavala, Pelgjärvi, Hausjärvi, Hollola, Kajana; *ympäryysoja*, Puumala; *piirioja*, Urdiala, Akkas, Tammela, Hollola; *rajaoja*, Hollola; *kiertooja*, Kajana. [8]) *Ympyräpohjaisia ojia*, Loppis; *kuverpohjaisia ojia*, Pyhämaa. [9]) *Teräväpohjaisia ojia*, Loppis, Ummeljoki, Euraaminne, Wesilaks. [10]) *Tasapohjaisia ojia*, Loppis, Jorois, Urdiala, Akkas, Euraåminne.

diket är vanligen c. 0,7 meter och tegdiket c. 0,5 meter bredt och djupt. Se nedanstående fig. 77, 3.

Vid det primitiva åkerbruket skiljer man mellan trenne delar hos ett dike: a) botten[1], b) sidor[2] och c) renarna[3]. De sistanförda voro ofta

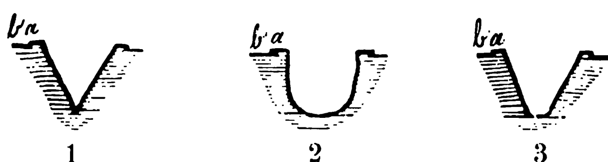

Fig. 77. Schematiska genomskärningar af diken: *a* dikesrenen, *b* åkertegens öfre yta.

af märkliga dimensioner och upptogo en ej ringa del af åkerns yta. Såsom exempel härpå må anföras, att det för ej många år sedan förekom:

90 à 120	cm breda renar å en del åkrar	i Wederlaks och Weckelaks,
100	" " " " " "	i Parikkala,
60	" " " " " "	i Sordavala, Hirvensalmi, Norrmark,
30 à 45	" " " " " "	i Hausjärvi, Ummeljoki.

Äfven invid åkerns gärdesgårdar funnos alltid breda renar, ofta t. o. m. bredare än de nyss anförda dikesrenarna.

Orsakerna till att man på detta sätt med vett och vilja uppoffrade en stor del af åkerjorden, voro mångahanda. Under tidigare perioder af detta sekel utgjorde renhöet[4]) i vida nejder af landet en mycket viktig del af gårdens höförråd, ty det bestod af hårdvallshö, medan man från ängarna bärgade förnämligast sidvallshö. „I Lochteå socken i Österbotten finnas", säger *Böcker*[5]) år 1815, „så väldiga renar, att åkerstycket skulle kunna med vagn kringköras. De försvaras där af många såsom den enda utväg att få fint hö, ehuru icke en gång denna usla uträkning slår in, emedan ofta mer än hälften bär ett magert hö blandadt med ljung och renmossa". De, som förordade renarna, framhöllo dessutom som en fördel hos dem, att de hindrade åkerjorden vid plöjningen från att falla ned i diket. Uti Nyland försvarar man ännu på en del ställen renarna därmed, att kumminörten, af hvilken man säger sig erhålla god inkomst, förekommer på dem. I äldre tider voro renarna eviga, d. v. s. de hvarken gräftades eller plöjdes någonsin upp. På så sätt blefvo de ofta nog betydligt högre än åkerns yta, så att ytvattnet aldrig obehindradt fick rinna ned i diket. I en del

[1]) *Pohja*. [2]) *Laidat*. Jorois: *reunat*. Nilsiä: *syrjät*. Räisälä: *rierit*, Askola, Tammela. [3]) *Pientareet*. Jorois, Sordavala, Nilsiä, Puumala, Klemis; *penturat*, Tammela: *pyörtänöt*, Euraåminne, Punkalaitio, Kajana: *penkereet*. Hirvensalmi. [4]) *Piennarheinät*. *penturaheinät*. [5]) Lit. 158, II, sid. 48.

trakter t. ex. i Puumala, Jorois, Hausjärvi, Kiukais, Urdiala började man därför redan för några tiotal år sedan — och kanske tidigare — att regelbundet efter 3 à 10 år med spade och gräfta uppgräfva renarna; man lät dock platsen strax efter uppgräfningen taga gräs. Genom detta förfarande höllos renarna jämförelsevis låga. Efter det vändplogarna införts i landet, började renarna att försvinna från åkrarna; vid det rationella åkerbruket skiljer man därför endast mellan tvänne olika delar hos dikena, nämligen: a) botten och b) sidor.

Dikesgräfningen utföres vid det primitiva åkerbruket på flere olika sätt, på hvilka jag vill anföra några exempel:

a) Då man bestämt dikets riktning, placerar man här och där pinnar eller stakar i denna riktning, hvarpå man med spaden slår genom gräs-

Fig. 78. Rännformig bottenspade från Karelen, Vederlaks socken. Mustiala instituts redskapssamling I. H. 5.

Fig. 79. Kastskofvel för dikesrensning från Karelen, Pelgjärvi socken; teckningen ifrån sockenberättelsen.

Fig. 80. Rotyxa från Savolaks, Jorois socken. Mustiala instituts redskapssamling I, H. 2.

svålen grunda skåror i jorden på dikets båda sidor. Därefter börjar man att gräfva diket på så sätt, att man trampar ned spaden med ena foten och sedan kastar upp jorden på ena dikeskanten[1]). Dessa diken äro sällan eller aldrig jämnbreda eller raka. „Nog har vattnet god tid att litet rinna i bukter“ [2]).

b) Diken med i genomskärning spetsig botten gräfvas t. ex. i Wesilaks så, att man utstakar dikets midt och slår med spaden en djup skåra på detta ställe, hvarefter man sedan på lämpligt afstånd från sidorna sticker spaden ned i jorden på sned mot denna skåra samt uppkastar den salunda lösgjorda jorden.

c) Såsom rättesnöre vid dikesgräfningen användes på sina ställen en c. 8 m lång stång, som riktas mot målet och halas framåt, allt efter som arbetet fortskrider. Själfva gräfningen utföres med spade, men rensningen

[1]) *Maan polkeminen*, Kajana. [2]) *On sitä vedellä aikaa vähän kiertääkin.*

af bottnen företages ofta å fast jord med en rännformig bottenspade[1]) (fig. 78) eller a lös jord med kastskofvel[2]) (fig. 79).

d) Då nyaker dikas, förekomma naturligtvis ofta å dikesplatserna stubbar och rötter. För afhuggandet af de sistnämda användas såväl vanliga yxor som större rotyxor. De sistnämda likna ofta nog till formen de vid tal om kärrbruket beskrifna och afbildade dikesbilorna. Här meddelas en teckning af en i mellersta Savolaks allmän rotyxe[3]) (fig. 80) med en från dessa något afvikande form.

e) Nu för tiden är det vanligt, att man vid dikesgräfningen betjänar sig af snören för att få raka diken[4]). Snöret spännes först ut på dikets ena kant, hvarefter man med spaden slår en skära i jorden bredvid snöret[5]); detta upprepas på dikets andra kant. Sedan placerar sig dikaren vid dikets nedre ända emellan skarorna med ryggen at dikets öfre ända och uppkastar, småningom gående baklänges, det ena torfstycket efter det andra från dikets midt[6]). Därpå uppspadas sidorna[7]) och rensas dikets botten[8]). Ett annat dikningssätt går enligt följande schema: 1) diket utstakas; 2) matjorden bortspadas; 3) snörena utspännas på båda sidor; 4) kanterna uppgräfvas; 5) bottnen gräfves och rensas.

Vid åkerdikningen har man under århundradets lopp mig veterligen hufvudsakligen användt följande redskap: 1) järnspade, 2) gräfta, 3) yxa, 4) järnstör, 5) grenig grepe, 6) rännformig spade, 7) kastskofvel och 8) dikesplog. Af dessa äro en del redan beskrifna; särskildt skall jag här nedan redogöra för spadarna och dikesplogarna.

Spadar förekomma i landet af många olika former, och kan man särskildt framhålla dem såsom exempel på huru ett redskap, när det i ett land användts under århundraden, varierar i hög grad. Man kan med afseende å bettets form särskilja tre hufvudtyper: 1) *rundspadar;* 2) *spetsspadar* och 3) *tvärspadar.* De första äro i landet mest spridda; de variera till längd och bredd synnerligen mycket, såsom man kan se af vidstående afbildningar af dylika spadar (fig. 81). N:o 2 är förvånande lik den spade, som finnes afbildad sid. 22 i denna afhandling, och hvilken visar formen hos en spade, målad under *Arvid Kurcks* tid på en vägg i Hattula kyrka. Spetsspadarna äro uppenbarligen sällsyntare i vårt land än de två öfriga slagen. Att observera är huru den afbildade spetsspaden (fig. 81, 7) utgör en naturlig afslutning af den serie, som uppstår af de afbildade rundspadarna. Tvärspadarna (fig. 82) äro sällsynta i västra och sydvästra Finland, men vanliga i södra och östra. En del tvärspadar hafva skarpa hörn, andra rundade, andra åter jämnt afskurna hörn.

[1]) *Kourulapio.* Vederlaks. [2]) *Liuha.* Pelgjärvi. [3]) *Pertuska.* Jorois. [4]) *Linjaminen,* Urdiala; *nyörin lyöminen.* Euraaminne. [5]) *Syrjäin pistäminen.* Kiukais; *piirtäminen,* Tammela, Euraaminne; *polkeminen.* Jorois. [6]) *Ojan pistäminen.* Kiukais; *aukaiseminen,* Urdiala. [7]) *Syrjäin luominen.* Kiukais; *suoriminen.* Urdiala. [8]) *Ojan pohjaaminen.* Kiukais. Urdiala.

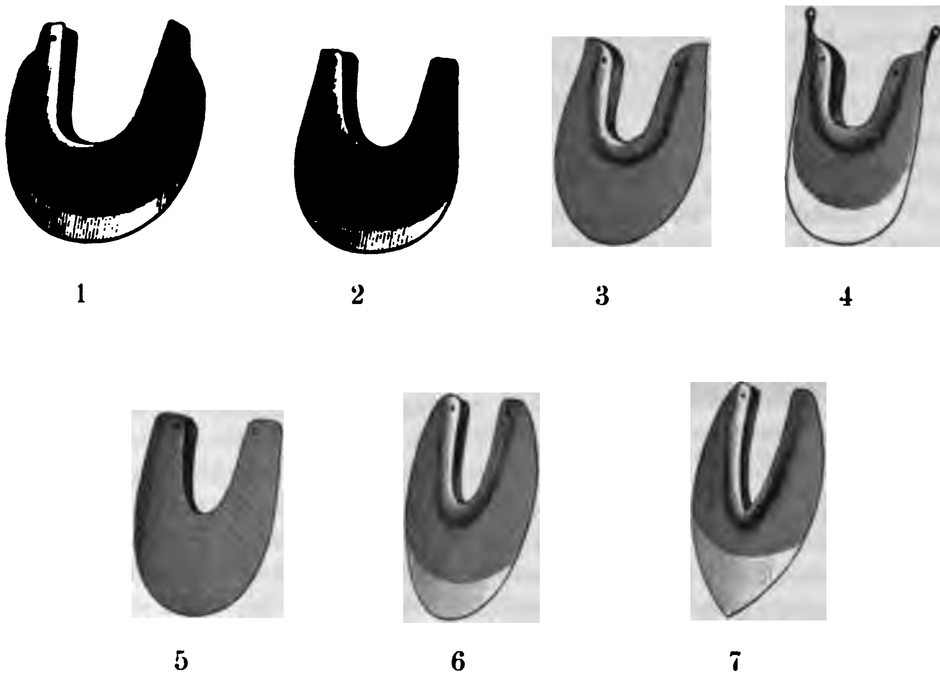

Fig. 81. Bett af rund- och spetsspadar. Rundspadar: 1 från Abotrakten; 2 från Bjernå; 3 från Björneborg; 4 från Kuopio; 5 från Idensalmi; 6 från Vasatrakten. 7 Bett af spetsspade från Vasatrakten.

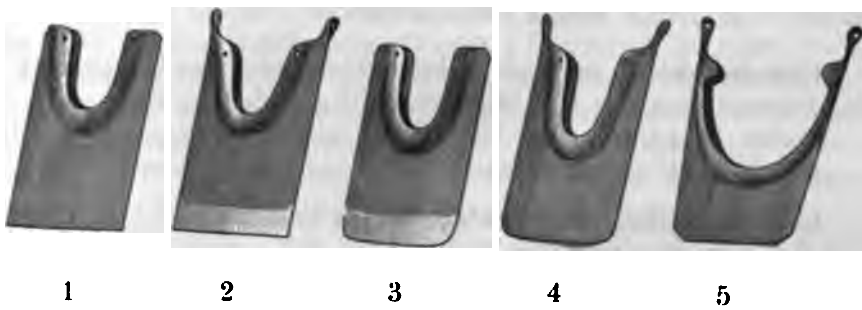

Fig. 82. Bett af tvärspadar. 1 från Nyland; 2 från Viborgstrakten; 3 från Nyland; 4 från Viborgstrakten; 5 från Savolaks.

Dikesplogar[1]) förekommo vid århundradets början här och hvar i sydvästra Finland, och tyckes det, som om deras spridning alltid varit jämförelsevis liten. Enligt hvad jag lyckats få reda på, har man dock ännu så sent som under 1860-talet begagnat dylika på större gårdar i Wesilaks, Messuby, Kangasala och Ruovesi. Nedanstående bild (fig. 83) utgör en fotografisk afbildning af en dikesplog från Kangasala. Nederst befinner sig en tjock stockända, som är tillspetsad framtill och uppbär två af bräder gjorda vingar. Det massiva och tunga instrumentet drages af två par hästar. Numera begagnas dikesplogar mig veterligen ingenstädes.

Gödslingens nödvändighet för upprätthållande af jordens fruktbarhet, inses numera i större eller mindre grad af så godt som alla jordbrukare i landet. Att härutinnan dock ännu helt nyligen undantag gåfvos, framgår t. ex. af Waréns utsago[2]) år 1888, att „i flere af de tavastländska socknarna i Kuortane härad åkerbruket befinner sig på så låg ståndpunkt, att skördarna tagas från jorden, utan att på något vis återgälda jorden den lidna förlusten“. Och granskar man sättet för gödselns skötsel och användning vid landets primitiva jordbruk i allmänhet, kommer man snart till den öfvertygelsen, att tron på gödslingens nödvändighet helt visst ej är så stark och liflig den borde vara, ty då skulle man väl ej så misshandla „landtmannens rätta guldgrufva, utan hvars mustiga biträde allt hans öfriga landtbruk måste stanna i evig vanmakt“ [3]). Gödselns dåliga behandling är ett af det finska, primitiva jordbrukets värsta fel. „Kan man“, säger en författare[4]) på 1850-talet, „skaffa sig tillräcklig gödsel, och förstår man sig riktigt på dess tillredande och användande, så är man, näst Guds välsignelse och jordens ordentliga skötande i öfrigt, rätt långt kommen i landtbruk“. Påtagligen äro emellertid de af vara jordbrukare, som ännu hålla sig till de primitiva metoderna, icke „långt komna i landtbruk“.

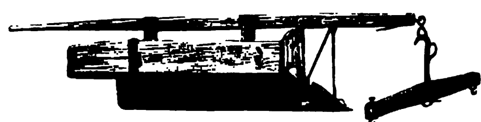

Fig. 83. Dikesplog från Tavastland, Kangasala socken. Mustiala instituts redskapssamling I, H. 9.

Gödselns skötsel har i allmänhet vid landets primitiva jordbruk under detta sekel varit bra nog lika ofullkomlig som under det föregående seklet. Den erbjuder ej häller under nu till redogörelse föreliggande århundrade några större förändringar eller särskilda utvecklingsperioder.

Gödselns skötsel under seklets början beskrifves endast af få författare på landtbrukets område. Dock finnes det tvänne synnerligen uttömmande skildringar däraf från denna tid, af hvilka jag anser mig *in extenso* böra meddela den ena. Uti denna skildrar *C. C. Böcker*[5]) gödselns omvärdnad

[1]) *Ojakonna*, Wesilaks. Messuby. Kangasala. Tyrväntö. Ruovesi. [2]) Lit. 183, V, 1893. [3]) Lit. 186, 1803, sid. 49. [4]) Lit. 187, sid. 143. [5]) Lit. 158, 1823.

i Österbotten, hvarest han under en resa, företagen åren 1814 och 1815, studerat landtbruksförhållandena. I föreliggande ämne uttalar han sig, såsom följer:

„Uti gödselns förökande genom artificiell spillning har allmogen uti länets norra del ett stort företräde framför den uti spannmålssocknarna, som merändels åtnöjer sig med den naturliga spillning hans boskap lämnar. Det är visserligen sant, att den magra jordmånen tvingar de nordliga innebyggarne till denna omtanke, men den är i alla fall prisvärd. Merändels börjar man afskära och upplägga kärrjord, tufvor samt björn- och hvitmossa, hvilka äro de ämnen man för den artificiella gödseln begagnar, så snart skörden är förrättad; och på sina ställen (t. ex. Kauhajärvi by af Lappajärvi) samlar man sådant till den mängd, att 6 veckor under vintern erfordras till hemförande utaf årsbehofvet. Dessa ämnen få sedan ruttna uti flere år, förrän de hemköras. Att sedermera begagna dem har man flere särskilda metoder. Den första och allmännaste är att direkte blanda dem med gödseln uti gödningsstoden. Uti Vasa län göder man allmänt, både där tre- och där tvåskifte nytjas, under kornet, och som största delen utför spillningen med släda, äro de måna att få den i god tid utkörd, innan marken hunnit skarpt frysa, på det att, antingen gödseln köres uti större högar eller, som vanligen sker, stjälpes lass för lass, kälan under högarna icke må blifva djupare, än att den försvinner på en gång med den uti det öfriga af åkern. Det händer således merändels, att gödningsstoden är tömd jultiden. Man inlägger då hvarftals med gödseln tufvor och mossjord, mest uppå bottnen af gödselstoden och uti midteln. På detta sätt fortfares äfven under sommaren, tills gödningen om hösten utköres. Denna metod är uti norra delen af länet öflig, men alldeles okänd uti den södra.

Det andra sättet att bereda artificiell gödsel är att utbreda de ämnen man i sådan afsigt samlat, antingen uppå ladugården eller uti en särskild instängning, där boskapen under sommarnätterna fällas. Den undgår i sådana fall att under sommarnätterna plågas uti de kvalmiga fähusen, hvilket ännu sker på flere ställen, där man endast den allra hetaste tiden låter de arma kreaturen tillbringa nätterna i fria luften på något instängdt ställe af trädesgärdet. Flere af allmogen uti Ilmola socken hafva efter standspersonernas exempel anlagt sådana samlingsställen, täckta med ett vidlyftigt, uppå stolpar hvilande tak. Men som sådana skjul blifva kostsamma och hafva den olägenhet, att eld till vinnande af rök och myggors förjagande icke kan underhållas, har man mycket börjat att invid instängningarna anlägga stora, med väggar försedda skjul, uti hvilka kreaturen kunna finna skydd för regn och kulna nätter. Uppå den öppna instängningen kan då eld underhållas. Hos en landthushållare har jag uti en hage sett ett sådant, med mullsamling försedt skjul, uti hvilket boskapen, då den icke betade, sökte skydd, så att en betydlig del af dess spillning kunde på detta sätt upphämtas. Att fålla boskapen uppå ladugården nytjas mera uti norra delen af länet, dock icke uti Lochteå, hvaremot särskilda instäng-

ningar med eller utan täckt skjul oftare finnas uti den södra och där förnämligast uti Ilmola. Flere nytja ock för detta ändamål lador utan någon öppen plats därinvid, så att eld icke kan underhållas. Sådana fann jag mest uti Lappajärvi och Kuortane.

Den tredje metoden, som torde tillhöra socknarna bortom landtryggen ensamma, är att uti själfva fähuset blanda tufvorna och kärrjorden till gödseln, som i sådana fall icke utmakas, förrän samlingen stigit till den höjd, att boskapen icke mera kan stå upprätt under taket. Denna bekvämliga metod är säkert äfven ganska förmånlig i afseende på de tillblandade ämnenas hastiga förruttnande och den våta spillningens begagnande, men säkert är den lika skadlig för boskapens trefnad, som den är osnygg och förutsätter en stor rahet hos dem, som sig däraf betjäna.

Ännu ett fjärde sätt att bereda artificiell spillning under fähusen, som då uppföras på ganska höga stenmurar, finner man hos nästan alla uti Larsmo, och för öfrigt här och där uti den öfre delen af Pedersöre, uti Kronoby och inre delarna af Gamlakarleby och Lappajärvi socknar. Denna metod, som bevisar en högt stigen industri, har onekligen flere förmåner. En fullkomlig förruttnelse af de ämnen, som blandas till gödseln, en lätt och säker uppsamling af den våta spillningen och en bekvämare rengöring, da en tilja upplyftes och gödseln igenom öppningen nedskjutes; men pa andra sidan synes det, att urinen, samlad under vintern och efter hand gjuten öfver en täckt mullsamling, bör göra mera nytta. Jag hörde ocksa en ganska förståndig och uppmärksam bonde förkasta denna metod utaf det skäl, att gödseln här uppnar en alltför hög grad af förruttnelse och berättade han, att en af hans bekanta, sedan han började salunda bereda sin gödsel, uti flere ar märkt sina akrars växtlighet aftaga och därför börjat anlägga sin gödselsamling efter vanlig metod, da växten ater förbättrats. För resten hörde jag detta sätt att samla spillning högeligen prisas.

Uti södra delen af länet samlar man mest kärrmylla, men uti den norra mera oförruttnade ämnen, björn- och hvitmossa, som uti trakten af landtryggen upphämtas med ett eget instrument, liknande en stor knif. Till förruttnelsens påskyndande har man därför sett sig nödsakad att mer och mer uppblanda dessa ämnen med gran- och tallris; äfven sand tillägges af en och annan af de öfre tjärbrännarne, sasom det pastas, till ett märkbart paskyndande af förruttnelsen. Väggmossa hörde jag omtalas såsom utmärkt lätt förruttnande, hvartill orsaken söktes däruti, att den är en produkt utaf varm jord, hvaremot andra mossarter alstras uppa kall mark. Allt detta oaktadt är likväl den artificiella gödsel man bereder, allt för litet förruttnad, och pa manga ställen särskildt uti grannskapet af landtryggen, ser man tufvor af hvit mossa, som knapt äro af röta angripna, än mindre upplösta, utföras pa akrarna. De förståndige bland allmogen äro dock uppmärksamme att, förrän den artificiella spillningen utföres, bringa den uppå en behörig punkt af förruttnelse. Hos en bonde, *Lassila*, uti Kelviå, såg jag en inrättning, pa hvilken han syntes sätta mycket värde; han hade ett stall

utan spiltor, där hästarna herbergerades öfver nätterna, och spillningen samlades på golfvet, uppå hvilket man tidt och ofta strödde hackadt gran- och tallris. Hästarna fingo sitt hö uti krubbor, som voro täckta med en spolhäck, hvarigenom det vanns, att de icke kunde draga något under sig. Samma bonde hade sin gödselstod täckt under vintern, men borttog taket till somrarna, då den efter hand fuktades med urinen, som till sådant ändamål hela vintern sorgfälligt samlades.

Om uti spannmålssocknarna man visar mindre omtanke vid beredandet af artificiell gödsel, så har man däremot ett stort företräde framför länets öfriga delar, då fråga är om den våta spillningens upphämtande, ty man kan nästan säga, att icke en droppe där faller förgäfves. Äfven menniskourin samlas sorgfälligt, och uti Vörå finnas bönder, som skola pålagt sina underhafvande att samla och i skatt erlägga sådan. Detta sker dock icke för gödselns, utan helt och hållet för salpeterladornas skull. Dock finnas äfven uti de socknar, som flitigast idka salpetersjuderiet flere, som sorgfälligt samla urinen endast för gödselns förökande, äfvensom uti de öfriga delar af länet många lika omtänksamma träffas. Det är på flere ställen försökt att använda urinen direkte på åkern, då den säges göra stark, ehuru föga varande värkan, och skall ingen skilnad kunnat märkas äfven då, när man på försök utspridt urinen öfver åkern, medan snön ännu legat. Det säges, att med den urinen, som under en vinter kan samlas efter 6 kor, skall 1 tunneland (0,5 ha) åker kunna gödslas. Jag har har funnit jordbrukare, som så mycket värderat detta gödslande, att de yrkat, det åkern h. o. h. borde åtnöjas med urinen och ängen få njuta den öfriga spillningen till godo. Till gödslande af äng nytjar man väl äfven urin, men den bör då vara med vatten utspädd".

Den nu meddelade, af *Böcker* författade redogörelsen för gödselns skötsel i Österbotten vid innevarande sekels början innehåller en mängd notiser af intresse. Den visar bland annat, att jordbrukarne i denna landsdel redan vid denna tid i flere afseenden utbildat metoderna i en grad, som man annorstädes i landet först mycket senare kunnat uppnå.

Angående gödselns skötsel i Asikkala socken lämnar *O. F. Vetterhoff*[1]) år 1807 en mängd sakrika notiser, hvilka visa, att denna skötsel därstädes stod på en vida lägre ståndpunkt än den österbotniska. „Konsten att samla gödsel är nästan helt och hållet i sin linda. — — — Fällning på åkern är den käraste metoden. — — — Kort förr än boskapen utdrifves till bete, jagas de af däjan kring fallan med ett spö, då de genast fälla all öfver natten samlad våt och torr spillning, som ofelbart eljes skulle falla på vägen. Den mesta gödseln erhålles från kohusen, hvilka merändels stå på 0,3 meters stenfot. De fyllas om hösten till andra hvarfvet med kärrmull, hvaruppå boskapen, klafvad vid väggen, stillas öfver vintern utan hvarken golf eller spiltor eller krubbor. — — — Man är mycket sorgfällig att icke

[1]) Lit. 196, II: 1807.

låta boskapsspillningen förbrinna. Tillpackad i kohuset kunde den ligga öfver året utan att undergå förvandling; den utkastas således icke förrän några dagar före gödselsläpningen".

Gödselns skötsel på en finsk herrgård vid seklets midt. „En af landets skickligaste jordbrukare" har meddelat *Veckström*[1]) följande „underrättelse om sitt sätt att skaffa sig gödsel". „Färsk och till större delen urindrucken nöt-, får-, kalf-, svin-, häst- och människospillning, mull, gran-, tall- och björkris samt dylikt, som öfverkommas kan, utgöra beståndsdelar till de tre särskilda gödselbäddar, 1) *nöt-*, 2) *fäll-* och 3) *stallbäddarna*, jag alltid anlägger. Mullen är ej af bästa slag, vanligen lätt, men svårlöslig mossjord, som genom jäsning måste brytas. Genom blandning med folk- och kreatursspillning samt kalk åstadkommes jäsningen. Mina fä-, får-, kalf- och svinhus hafva alla golf eller bottnar af lera, som ej genomsläppa urinen. När i början af oktober betandet upphör och boskapen inklafvas, utföres och högläggges spillningen, tills man på första vinterföre hemför granris, då den uppskottas i båsen och beströs med hackadt granris. Detta sker dagligen, tills bäddarna blifvit 0,7 meter höga, hvarefter den emellan båsraderna hittills öppen lämnade dynggången dagligen emottager och behåller gårdagens spillning och ris jämte urin, tills massan blir jämnhög med båsbäddarna, hvilket merendels inträffar i medlet af mars. Nu tömmes dynggången, som utgör grunden för 1) *nötbädden* sålunda, att bottenhvarf af den under tiden hemkörda, till större delen frusna mullen utlägges till omkring 1,8 meters bredd, godtycklig längd och 15 centimeters höjd, hvarvid de frusna mullklimparna sönderstyckas med yxa. Därpå utbredes ett lika tjockt hvarf urindrucken gangspillning. Åter mull och spillning hvarftals, tills bädden fått 2,4 meters höjd, då ett nytt hvarf invid det förra anlägges, och hvarmed fortfares så länge dynggången räcker, d. v. s. hos mig 3—4 repriser, vinter och vartiden. Båsbäddarna, på hvilka kreaturen ligga, röras ej, så länge de stå inne. I medlet af juni, då de utsläppas, går man i fä-, får-, kalf- och svinhus ömsom. All i dem befintlig spillning utföres och inblandas med mull, ett arbete, som vanligen räcker en vecka. Min nötbädd, nu fullbordad, får därefter orörd jäsa i fred sommaren öfver samt utköres vintern därpå och högläggges tegvis å de fält, som skola gödslas. — — Boskapsbäddarna äro två: sedan den äldre, som ett år legat öfver, blifvit i början af vintern utkörd och lämnat sitt rum ledigt, anlägges en ny. Först ett hvarf hackadt tallris, därpå ett hvarf mull af omkring 350 lador, hvars frusna klimpar sönderstyckas, åter ett hvarf tallris o. s. v. samt sist ett hvarf hackadt björkris. Denna bädd, på hvilken kreaturen under sommaren och intill sena hösten ligga, vändes i slutet af juli eller början af augusti sålunda, att det mesta af mellersta rishvarfvet kommer i dagen, jämnas och betäckes med halm. I påföljande november högläggges denna massa. Man börjar midt uti bädden, uppkastar jorden

[1]) Lit. 187. 1850, sid. 152 o. följ.

därifrån och beströr den hvarftals med den under hösten tillkomna nattspillningen för att härigenom bilda en värmande kärna. När nattspillningen är slut, tillgriper och använder man på samma vis förutnämda, ur fähusen dageligen under hösten utförda och utanför dem höglagda boskapsspillning samt den mullblandade människospillningen, så att mossan blir görligast blandad. Denna tämligen digra gödselhög eller 2) *fällbädd* tager snart värme, får jäsa vintern och sommaren öfver och utköres vintern därpå. 3) *Stallbädden* anlägges utanför stallgluggen, består af hästspillning hvarftals blandad med mull och granris, jäser snart och utköres efter midsommaren under råg. All på detta vis till gödselns förökande begagnad mull har länge förut varit i vallar hoplagd och fyra gånger på skofvel, innan den kommit på sitt ställe på åkern".

Det nu skildrade tillvägagåendets största egendomlighet synes mig vara, att man hufvudsakligen använder öfverårig gödsel på åkern; endast den, som härrör från den s. k. stallbädden, är icke öfverårig.

Gödselns skötsel under seklets senare hälft har vid det primitiva jordbruket endast föga rönt inflytande af de småningom i landet sig spridande rationella metoderna. Hufvuddragen äro allt fortfarande de samma som vid 1700-talets jordbruk, såsom tydligen framgår af nedanstående, detaljerade skildring.

Stallgödseln, d. v. s. ko-, häst-, får- och svinstallgödseln [1]), utgöres af kreaturens uttömningar samt strö; därtill kommer i senare tid mylla. Kreaturen stå vanligen i stallen på gödseln; t. o. m. hästarna gå ofta lösa i s. k. häststugor [2]). Vanligen erhållas i stall, som sakna golf, relativt stora mängder gödsel, n. b. om strö och mylla användas i tillbörliga mängder. Den flytande delen af gödseln har städse i landet tillvaratagits på ett synnerligen ofullkomligt sätt. Häruti hafva dock de trakter gjort undantag, där salpetertillvärkningen florerat. *J. Tengström* [3]) säger, att „den mustgifvande urinen borde användas med mer omsorg. — — — Bönderna i Vasa län samla den sorgfälligt i kar, nedgräfda under stall- och fähusgolfven, vetande att idogt därmed begjuta och förbättra sin bade åker- och salpeterjord. Arbetet därvid betalar sig snart mångdubbelt". Under början af detta sekel förekom endast ris- eller löfströ (se nedan) på bottnen i de flesta stall, men under seklets lopp blef det allt vanligare att tillsätta äfven mylla (se nedan). Detta bottenlagers bortsläpande utföres vanligen om hösten. På detta bottenlager placeras under vinterns lopp vid behof strö af olika slag; gödseln jämnas dagligen i stallet med käppar eller grepar. Någon annan skötsel ger man den ej. Kornas spillhö [4]) användes såsom strö i kostallet, men det i häststallet erhållna spillhöet uppsamlas särskildt för att användas såsom foder åt korna. På många orter, t. ex. Hirvensalmi, erhål-

[1]) *Lehmän-, hevosen-, lampaan- ja siantade*, Räisälä; *läävätade*, Sordavala; *läävävsonta*, Pelgjärvi, Klemis, Hirvensalmi, Jorois; *havusonta*, Veckelaks, Askola; *karjalanta*, Hausjärvi, Rengo, Ummeljoki: *omettalanta*, Hollola; *navettasonta*, Sotkamo. [2]) *Hevoistupa*, Jorois. [3]) Lit. 186, 1803, sid. 49. [4]) *Suuteet*, Jorois.

les alltid mycket litet hästgödsel, ty „käringarna använda den till foder åt korna“; gödseln blandas då med spillhö, hösmolk o. dyl. och förtäres af korna med begärlighet. Fårgödseln är vanligen starkt uppblandad med ris, enär fåren förnämligast utfodras med löfkvistar[1].

Under detta sekels senare artionden har det på många orter, äfven där det primitiva åkerbruket ännu herskar, blifvit allt allmännare, att använda golf i häst- och kostallen. Gödseln makas då dagligen ut från stallet och får ofta nog en dålig omvårdnad ute i det fria, framför allt hästgödseln, som vanligen lämnas att till ingen nytta brinna ihop utan den minsta skötsel. Kogödseln erhåller däremot å en del trakter bättre omvårdnad. I Kajana, Sotkamo m. fl. orter i östra Österbotten föres gödseln ut från de ifrågavarande kostallen två gånger om dagen, och beredes därutanför ofta nog en kompost. Af risströ anordnas ett bottenlager, och gödseln, som bäres med bår, utbredes däruppå i ett lager. Sedan omväxlas med lager af risströ och af gödsel. För att få denna kompost att rätt taga värme inblandas fårgödsel däruti. I Sotkamo användes ofta äfven mylla i dessa komposter, hvilka i denna socken bära namn af brinningskomposter[2]) i motsats till fällkomposter, som där kallas förruttnelsekomposter[3]).

Fållgödseln[4]) består af den gödsel, som uppkommer under kreaturens fållning, samt af strö, mylla, sopor, skräp o. dyl. Fållan är vanligen belägen framför ladugården[5]) eller på bakgården[6]) och är ibland (i synnerhet i Savolaks) försedd med ett mer eller mindre bristfälligt tak, i hvilket fall fållan benämnes *kuja*. Under de enklaste förhållandena användes ej alls något strö i fållan, men finner man numera å de flesta t. o. m. mycket ursprungliga gårdars fällor åtminstone risströ. Å en del förekommer mylla eller både risströ och mylla. Detta sistnämda är fallet i synnerhet i södra och västra Finland, där man ordnat saken på följande sätt: På botten köres vid första slädföre på hösten först ett lager risströ, hvaruppå ett lager mylla släpas. Häruppå kommer ett nytt lager risströ och sedan mylla; vanligen anordnas 3 lager risströ och 2 lager mylla. Salunda får fållan ligga till följande höst; under sommaren uppehålla sig korna därstädes alla nätter eller åtminstone under mjölkningstiderna, hvarunder fållbottnen tilltrampas och bespilles. Om hösten hopas denna fållbotten i hög vid Michaëli tiden. Detta hopningsarbete är tungt och mödosamt. Det beskrifves från Askola salunda: Fållgödselns hopningsdag[7]) är en liten festdag för karlarne i gården. Arbetet bör, om blott möjligt, nödvändigt utföras på en dag, hvarför man måste anskaffa dagsvärkare från byn till den dagen, om man ej har tillräckligt folk. Hjälper ej annat, kommer man öfverens med någon granne att få hans folk till den dagen mot att hjälpa honom vid liknande arbete på

[1]) *Lehdeksiä*. Jorois, Hirvensalmi. [2]) *Palosontatunkiot*. [3]) *Märätyssontatunkiot*. [4]) *Kartanomaatade*. Räisälä; *takakartano-, lääräkartanosonta*, Veckelaks; *kujasonta*, Savitaipale; *pihasonta*. Urdiala. Akkas; *kujanpohjasonta*, Klemis; *sekasonta*. Euraaminne; *hakosonta*, Pyhämaa; *karjapihalanta*, Hausjärvi. Hollola; *tarhalanta*, Vederlaks; *tekolanta*, Ummeljoki; *tarhatunkio*, Jorois, Kajana. [5]) *Lääräkartano*, Veckelaks. [6]) *Takakartano*, Veckelaks. [7]) *Tarhan kokouspäivä*.

hans gård. Vid detta arbete begagnas såsom värktyg blott gödselgrepar och grofva trästörar[1]. Alla karlarne ställa sig i fållans midt i rad på c. 0,6 meters afstånd från hvarandra och drifva störarna genom fållans olika lager ned till bottnen, hvarpå de alla på en gång tynga på störarnas öfre ändar, så att gödseln stiger upp jäms med bottnen i stora och vida stycken[2]; därpå ändras metoden så, att man skjuter störarna under nedersta risströlagret och genom att sedan höja på störarna bryter upp andra dylika stycken, hvilka alla lyftas upp på kant. Därpå vältras de till det ställe, där högen skall blifva; den lösa mullen och gödseln kastas med grepar upp på högen. Under detta tunga arbete[3]) erhålla karlarne enligt samma källa extra god förplägning[4]. A andra orter t. ex. Euraåminne utför man fällbottnens hopande på ett enklare sätt, i det att man med grepar uppkastar den samma från alla kanter mot midten, sedan man lösgjort bitar därur med järnstörar. Midten af fällbottnen blir sålunda vid detta arbete orörd. I Savolaks, där fällgödseln ofta nog, såsom redan anförts, står under tak, förekommer i allmänhet intet hopande af denna gödsel. Förutom stalls- och fallgödseln tillvaratages vid det primitiva landtbruket ingen gödsel. Människogödseln går vanligast förlorad; urinen likaså.

Strö[5]. Såsom strö under korna användes om sommaren uti fållorna oftast löfris, men äfven en-, gran- och tallris; om vintern är gran- och tallrisströet vanligast i stallena äfvensom halm. Af dessa ströämnen förtjänar gran- och tallrisströet[6]) att särskildt framhållas, då det har så vidsträckt utbredning, och då de små jordbrukarne anse sig kunna offra mycken tid och stort arbete därpå. Detta strö betraktas nämligen vid den primitiva ladugårdsskötseln i vårt land såsom utmärkt i alla afseenden, och gör man allt ännu på ett stort antal gårdar oerhörda ansträngningar för att anskaffa och tillreda det samma. Karlarnes tid om hösten och vintern åtgår till stor del till att släpa och hugga detta risströ, hvilket ofta transporteras från synnerligen aflägset belägna platser. I en del socknar, såsom Jorois, Suonenjoki, Urdiala, Sordavala, Pelgjärvi, Hirvensalmi, utföres hela arbetet under vintern. Karlarne fara med hvar sin häst och släde ut i skogen. När de fått sikte t. ex. på en lämplig, stor gran, stanna de hästen ett stycke därifrån och gå till trädet med yxan samt klifva sedan upp i trädet samt borthugga kvistarna, kvarlämnande endast toppen med dess grenar orörda. Uti Savolaks och i en del af Tavastland anträffar man ännu i dag, som är, synnerligen ofta dylika kvistade granar, hvilka snart nog dö ut och till ingen nytta torka på rot. I en del andra socknar, t. ex. Askola, börjar man insamlandet af granrisströet redan om hösten före snöns ankomst. I sistnämda socken förfar man härvid på följande sätt: Då det om hösten är uppehallsväder, vandrar man t. ex. till en granskog med yxan såsom enda redskap. Då man an-

[1]) *Tarhakanki.* [2]) *Sontafliisu.* [3]) *Tarhan kokoaminen,* Askola; *kasaaminen,* Hollola; *nostaminen,* Pyhämaa, Euraaminne. [4]) *Hyvä trahtamentti.* [5]) *Alusia,* Jorois; *kuivikkeita,* Urdiala, Akkas, Tammela. [6]) *Havuja,* östra Finland; *hakoja,* västra Finland.

ländt till en lämplig plats, uppgöres en duktig eldbrasa; sedan går man i arbete och nedhugger det ena granträdet efter det andra, hvarpå grenarna vid tränas rötter afhuggas vid roten. Grankvistarna anordnas sedan i små bördor [1]), i det man underst placerar de längsta grenarna „på rygg" (d. v. s. med den buktiga sidan uppåt) och på dem radar de mindre likaledes på rygg. Bördorna bäras sedan till närheten af någon väg och anordnas där i en hög [2]), som har botten af gärdsel ell. dyl. Kvistarna ordnas alltid jämnt och ordentligt i denna hög samt alltid „på magen" (d. v. s. med den buktiga sidan nedåt). Af stammarna göras gärdseltillbehör eller ved, eller också få de „ligga, som de gå och stå". Från högarna släpas kvistarna sedan till gården, då slädföre erhållits. Därstädes huggas de i 15 à 20 cm långa stykken med granrisyxe [3]). Af dessa redskap har jag anträffat två typer, af hvilka den ena — fig. 84, 85, 86 och 87 — antagligen är mera ursprunglig än den andra, den yxlika, fig. 88. De här afbildade granrisyxorna af den förstanförda typen visa olikheter i många afseenden, t. ex. i sättet för bettets fästande vid skaftet.

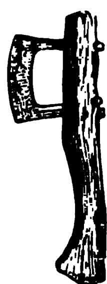

Fig. 84. Granrisyxa från Nilsiä. Etnograf. museet D. 16.

Fig. 85. Granrisyxa från Toivakka. Etn. museet D. 61.

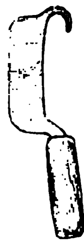

Fig. 86. Granrisyxa från Kirvus. Etn. museet D. 201.

Fig. 87. Granrisyxa från Pielavesi. Etn. museet D. 25.

Fig. 88. Granrisyxa från Säkylä. Etn. museet D. 88.

I och för styckandet med granrisyxorna lyftas kvistarna antingen på en huggstubbe [4]) eller på en huggbock [5]). Vanligen är det de äldre karlarnes sak att morgnar och aftnar hugga granris, innan de begifva sig till skogskörslorna, eller också har någon gubbe [6]) åtagit sig detta arbete, hvaruti han dock vanligen måste få hjälp af gårdens andra karlar, om kobesättningen består af flere än af 5 st. djur. I en del socknar af västra Finland såsom Pyhämaa och Euraaminne åligger ifrågavarande arbete tjänsteflickorna [7]) och ibland gårdens egna döttrar.

Af nu anförda utläggning torde framgå, att granrisströet fordrar många dagsvärken och ställer sig mycket dyrt. Att det är nästan nog

[1]) *Sylyys*. Askola; *olkous*. Kiukais. [2]) *Kerus*. Askola; *pysty*. Kiukais. [3]) *Harukirves*. Jorois, Nilsiä, Vederlaks, Sordavala, Kirvus, Savitaipale, Hausjärvi, Ummeljoki, Sumiais, Sotkamo; *harupiilu*. Askola; *haruranta*. Toivakka; *harukassara*. Pielavesi; *hakokirves*, Tammela, Urdiala, Akkas, Euraaminne, Pyhämaa, Säkylä; *hakkuri*. Parikkala. [4]) *Harupölkky*, Parikkala, Jorois, Sordavala, Savitaipale; *harutukki*. Hausjärvi, Ummeljoki, Askola; *hakotukki*. Urdiala, Tammela, Euraaminne. [5]) *Harupukki*. Jorois; *harurenkku*. Vederlaks; *poikkipuu*. Parikkala. [6]) *Hakovaari*, Urdiala. [7]) *Piikflikat*. Pyhämaa.

odugligt och onyttigt såsom strö, bör också tilläggas. Märkligt är, att man i vårt land redan vid innevarande sekels ingång hade klart för sig denna odugliglighet hos risströet. *J. Tengström*[1]) uttalar sig nämligen på följande koncisa sätt: „Granriset och det gemenligen mycket groft hugget, som finske bonden nästan ensamt nytjar till sin gödsels förmerande, gagnar föga, då det obrunnet och oförvandladt samt utan nödig tillblandning af mull och boskapsspillning på åkern utköres till märkligt hinder vid jordens rätta bruk och besående samt till skjul för slemmask och annan ohyra".

Mylla[2]) användes ofta i kostall och på fallor. I vanliga fall släpas den från någon närbelägen kärrlagg eller någon myllgrop, och är då ej sällan sur och våt. På vissa orter brukar man gräfva diken rundt omkring och igenom mylltäkten, eller också kastar man upp myllan i långsträckta högar, i det att man uppgräfver två närbelägna, parallela diken och uppkastar all dikesjord på mellanrummet. På andra orter, t. ex. Askola, förfar man med ännu större omsorg. I sistnämda socken lyfter man nämligen alltid om hösten upp mylla (och torfvor) uti stora, tegelformiga bitar, som upptagas dels med järnspade dels med yxa. De uppställas sedan på kant med bredsidorna lutande mot hvarandra. På det första hvarfvet staplas andra bitar, så att hela högen blir ungefär 120 cm hög. Där man förfar på detta sätt, lossa bitarna äfven om vintern utan svårighet från hvarandra, hvarjämte de äro lätta att släpa, sedan de torkat. Att också deras kvalitet i öfrigt förbättrats genom denna torkningsprocedur, behöfver väl knappast nämnas. Där ej tillgång till mylla förefinnes, användas jordtorfvor[3]). De huggas vanligen sönder med yxa. I Lampis m. fl. tavastländska socknar begagnas äfven åkerjord[4]), som tages från åker- och ängsbackar, åstränder, vid gärdesgårdar och ibland till och med från ängar. Äfven i Kajana härad släpar man på åkrarna dylika jordtorfvor[5]), hvilka brytas upp med en enkom förfärdigad jordyxa[6]) (fig. 89) under oktober månad och lyftas upp i högar att torka till den andra därpå följande vintern, då de användas dels bland gödseln dels direkt på åkern.

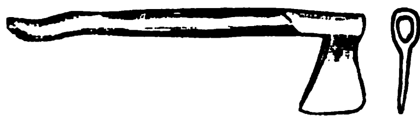

Fig. 89. Jordyxa från Kajana; enligt teckning af *J. K. Ekman.*

Gödselns släpning till åkern och behandling därstädes. Såväl stallsom fällgödseln släpas ut på åkern antingen i högar eller komposter. På en del orter sker den hufvudsakliga släpningen om sommaren, på andra orter om vintern. Härvid lämnas gödseln på åkern antingen uti 1) lasshögar eller 2) gödselklimpar eller 3) större gödselhögar eller 4) gödselhögar med ströbotten eller 5) komposter af gödsel och mylla. De fyra första sätten

[1]) Lit. 186, 1803, sid. 54. [2]) *Muta*, Jorois; *ruta*, Hollola, Rengo; *multa*, Askola; *suo*, Ummeljoki: *ruoppa*. Tammela; *röhnä*, *körnä*, Kajana. [3]) *Turpeet*, Askola; *kamarat*, Jorois. [4]) *Peltomulta*. Lampis. [5]) *Maakenkä*. Kajana, Sotkamo. [6]) *Röhnä-*, *körnäkuokka*, Kajana; *kirreskuokka*, *mutakirres*, Savitaipale.

för gödselns behandling karakteriseras genom att den lämnas totalt obetäckt, medan gödseln i komposterna täckes med mylla. Egendomligt är att man sålunda vid de fyra förstnämda sätten, d. v. s. vid dem, som främst användas vid det primitiva åkerbruket, icke är rädd för att utsätta gödseln för vind, sol och regn; man förbiser så fullkomligt dessas skadliga värkningar, att man på många orter haft för sed, att t. o. m. om vintern lämna gödseln i små högar på åkerns snödrifvor. Man kan lätt tänka sig den nogranna urlakning och utluftning, som gödseln på så sätt undergick under snösmältningen och vårblåsterna. Vårvattnet, som urlakat gödseln, kom icke åkern till godo, utan rann på den frusna tegen ned till diket eller till den under åkern befintliga ängen [1]), hvilken också städse haft rykte om sig att växa mycket gräs. Metoden att forma gödseln i klimpar [2]) utföres enligt *K. Laurin* sålunda, att gödseln packas såsom färsk i större eller mindre bitar, hvilka utställas på närmaste snödrifva att genomfrysa och torka, hvarefter de samlas i högar. „Gödseln anses då vara lättare och behagligare att sedermera transportera på åkern". Under århundradets senare del har dock seden att släpa gödseln ut om vintern och lämna den på åkern i lasshögar eller större gödselhögar [3]) blifvit tämligen sällsynt. Dock förekommer enl. *K. Laurin* dessa metoder ännu „allmänt nog" i Torneälfdal. Sättet att forma gödseln i klimpar användes enligt anförda auktoritet ännu i våra dagar i Lappmarken, t. ex. i Kittilä, men det brukas äfven i norra Rovaniemi. Vida oftare påträffar man allt ännu här och där på åkrarna gödselhögar på ströbotten [4]). Från Askola lämnas följande beskrifning af dessa högars beredning. På en teg hugger man ett par lass risströ och anordnar ströet till ett jämnt lager. Häruppå släpas 10 à 15 lass mylla och på myllan 30 à 35 lass gödsel. På andra orter, t. ex. Vesilaks, användes härvid ingen mylla. Allmännast torde numera i landet, äfven vid det primitiva jordbruket, förekomma mer eller mindre ordentligt beredda åkerkomposter [5]). Dessa bestå af en botten af mylla och därpå i omväxling hvarf af gödsel och mylla; öfversta hvarfvet utgöres af mylla. Vanligen bildas dessa åkerkomposter på mindre akrar af 100 lass gödsel och mylla.

Under förra delen och midten af seklet utfördes gödselsläpningen på åkern vintertiden ofta nog med grannarnes tillhjälp i vida delar af landet [6]). Huru vid dylika, såsom fester ansedda tillfällen tillgick, erfar man af följande skildring från Askola: Gödselsläpningen utfördes strax efter julen, sedan vintern rätt stadgat sig, ty tidigare skulle en längre blida „bortfört gödselns kraft och utmattat den fullkomligt". Förberedelserna till denna festdag voro ej de minsta. Starkt öl måste bryggas, hvete- och kornbröd bakas m. m.

[1]) *Pellonalusniitty*, Jorois. [2]) *Limppuja*, Kittilä. [3]) *Sontaläjä*, Veckelaks, Vederlaks, Parikkala, Sordavala, Urdiala, Tammela, Euraaminne. [4]) *Sontapatteri*, Askola; *sontakasa*, Loppis, Sumiais; *sontapakka*, Hirvensalmi. [5]) *Tunkio*, Sordavala, Savitaipale, Nurmes, Nilsiä, Puumala, Jorois, Rantasalmi, Askola, Hirvensalmi, Hollola, Urdiala, Akkas, Tammela, Euraaminne; *sontakoko*, Ummeljoki; *tekokasa*, Loppis; *multapatteri*, Hausjärvi; *sekalanta*, Pyhämaa. [6]) *Sontatalkoot*, Savitaipale, Askola; *käydään väkilainasilla*, Klemis.

Först därefter gick värden att bjuda grannarne till följande dagens fest och arbete. I hvarje gård undfägnades han härvid naturligtvis på det bästa. Aftonen före festdagen [1]) rengjordes stugorna, och då hämtade grannvärdinnorna mjölk o. dyl. till hjälp till det stundande kalaset och trakterades naturligtvis till gengäld strax med kaffe o. dyl.; af mjölk fanns denna tid på året endast litet i hvarje gård, men när allt samlades, kunde man ändå på festen servera mjölkmat. Festdagen kommo grannarne med hästar och slädar, och beräknades för hvarje häst två slädar och två personer — en pålassare [2]) och en körsven [3]). Tidigt på morgonen serverades mat, brännvin och kaffe, och hästarne fingo hö. Från stugan gingo först pålassarena ut i arbete och en stund därpå körgossarne. Fållgödselhögen angreps från ena kanten med järnstörar af pålassarena, hvilka med grepar kastade gödseln i slädarna. I de första lassen kommo frusna gödselstycken [4]). Ute på åkern väntade särskildt folk, som tog emot lassen och stjälpte dem. Gossarne körde med ena släden gödsel till åkern, medan den andra fyldes vid gården. Alla arbeten gingo i hurtigt tempo, och hästarne fingo anstränga sig i hög grad. Den goda trakteringen under måltiderna och äfven emellan dem bidrog ej litet till att arbetet gick raskt undan. Vanligen släpades gödseln på kornlandet, hvilket om hösten blifvit upplöjdt. Gödseln lämnades i lasshögar på åkern så tätt, att två rader kommo på hvar såningsteg, och att i hvarje rad hästens framben rörde vid det föregående lasset.

På en del trakter, särskildt i Tavastland, brukar man på kornåkrarna använda s. k. takgödsel, hvilken sed var vanlig redan under 1700-talet (se sid. 115). Denna oekonomiska sed fördömes redan vid seklets början af *J. Tengström* [5]), som därom framhåller följande: „Att öfver de nyligen besådda korn- och hafreländerna utbreda lösblandad och obrunnen gödsel [6]), såsom flerestädes i Finland brukas, är en oförståndig plägsed. Den mesta styrkan af en så illa använd spillning förflyger med vädret i solhettan, och åkern har näppeligen mer än för den gången däraf något gagn. Har man råd på gammal och halfruttnad halm, kan den samma till skydd för den späda brodden nästan med samma värkan å slika varländer utbredas, och den dyrbara gödseln således sparas till nyttigare bruk“. Takgödseln, som prisas i synnerhet för sina värkningar under torra år, finner numera år för år allt mindre användning. Den har emellertid allt fortfarande ifriga anhängare bland det primitiva jordbrukets idkare.

Vid gödselns utsläpning på trädet om sommaren användes i början och midten af seklet allmänt slädar i stället för kärror. Slädarna voro träskodda, d. v. s. deras medar saknade järnskenor. I början af seklet och i östra Finland ännu senare begagnades härvid slädar utan särskilda korgar. Gödseln placerades på slädbottnen [7]). Ännu under 1880-talet har jag på ett par större herregardar i östra Finland sett torparne om sommaren släpa

[1]) *Talkoopäivän aatto.* [2]) *Mättömies.* [3]) *Ajopoika.* [4]) *Fliisuja.* [5]) Lit. 186, 1803, sid. 57. [6]) *Kattosonta.* [7]) *Paljaille liisteille*, Pelgjärvi.

gödseln med slädar utan korgar: på hvarje hästrygg satt en körsven, som ej sällan var en fullvuxen karl. Senare har man vid gödselsläpningen om sommaren infört med korgar försedda slädar, och i nyare tider hafva kärror ersatt slädarna.

Fig. 90. Gödselstjälpningsbock från Kajana.

Slädlassen stjälpas på åkern vanligen med tillhjälp af en stör, eller ocksa begagnar man sig härvid af en särskild stjälpningsbock [1]). Slädens ena mede köres upp på denna, så att släden börjar starkt luta och lätt stjälpes. En i Kajanatrakten af *J. H. Ekman* afttecknad afstjälpningsbock återgifves här, fig. 90.

Numera hafva såsom sagdt slädarna vid gödselns släpning ut på åkern om sommaren blifvit ersatta med kärror. I största delen af landet begagnas

Fig. 91. Gödselgrep från Kajana socken. Tecknad af *J. H. Ekman*.

Fig. 92. Gödselgrep från Savolaks, Savitaipale socken. Mustiala instituts redskapssamling I. D 2.

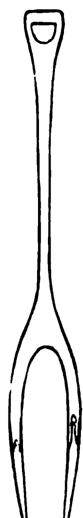

Fig. 93. Gödselgrep från södra Karelen, Kirvus socken. Etn. museet. D n:o 202.

Fig. 94. Gödselgrep. Etnograf. museet. D. n:o 9.

Fig. 95. Gödselgrep med järnbett från Savolaks, Jorois socken. Tecknad af *G. Grotenfelt*.

härvid tvahjuliga kärror hufvudsakligen af den konstruktion, som ses å plansch III. Gödseln forslas till akern på dessa kärror, hvilkas korg vid aflassningen vippar pa hängselkrokar, sa att bakändan sjunker till marken, och framändan stiger i vädret. Kärrkorgen tömmes helt och hallet, medan hästen tager några steg framat. I en del trakter i sydöstra Finland släpas gödseln om sommaren till akern pa fyrhjuliga kärror.

Gödselns palassning utfördes ännu vid slutet af 1860-talet så godt som a alla orter med trägrepar [2]). De hade vanligen tva grenar [3]), ibland

[1]) *Kankku*. [2]) *Tadikko*. Veckelaks. Jorois. Hausjärvi, Loppis. Tammela. Ummeljoki, Askola, Euraaminne. Kinkais; *sontahanko*. Vederlaks, Parikkala. Savitaipale, Klemis, Puumala; *sonnanluontihanko*. Pelgjärvi; *tadehanko*. Sordavala. [3]) *Haara*. Jorois; *sorppa*. Parikkala: *otura*, Urdiala, Akkas.

ÅKERGÖDSLING I KARELEN.

FOT. AF A. AARNIO.

Från de om vintern beredda åkerkomposterna utsprides gödseln vanligen vid midsommartiden. Äfven detta arbete utföres ibland med grannarnes hjälp. På de flesta ställen brukar man icke om våren omskyffla eller på annat vis sköta dessa åkerkomposter, hvarför man också gemenligen är tvungen att vid deras utsläpning använda järnstörar för att få de frusna delarna i stycken.

Åkerhägnader. Under hela det innevarande seklet har vid landets primitiva jordbruk användts rikligt med hägnader[1]. Med afseende å de olika ändamålen kan man särskilja flere slag af de samma. Emot skogen kring åkrarna och hemängarna förekommer en periferihägnad[2], mellan gårdens och grannens åkrar en mellanhägnad[3], mellan de olika skiftena åkerhägnader[4], på båda sidor om vägen, som leder till gården, tåghägnader[5], kring gården gårdshägnader[6], kring hagarna haghägnader[7], kring ängarna ängshägnader[8], mellan grannens och gårdens utegor råhägnader[9] m. fl. Vid hvarje gård finnes sålunda en stor mängd hägnader och särskildt åkerhägnader, hvilka alla äro dyra såväl att uppföra som att underhålla. För att tydliggöra detta vill jag citera hvad en bekant jordbrukare, Grefve *August Armfelt*[10], Viurila, år 1856 skref till K. F. Hushållningssällskapet angående de vanligast förekommande gärdesgårdarna: „För att kunna gärda en längd af en kilometer fordras minst 1800 trän som gärdsel, 2400 trän till stör och 1800 träplantor till band: summa 6000 stammar för att inhägna en areal af c. 7 ha eller ofta nog en vanlig torparäng, som kanske lämnar 10 à 12 lass hö. Nu kan med säkerhet antagas, att en tiondedel af hägnaden måste för hvarje år å nyo gärdas; det vill säga, 600 stammar fordras om året för att åt egaren bevara ungefär 2550 kg hö. Efter denna beräkning belöpa sig tvänne trästammar på 8,5 kg hö, och då därtill ännu kommer gärdningsarbetet, så kostar detta hö på skogens bekostnad ofta mer, än det är värdt. Häraf synes lätt hvilken nationalförlust landet lider".

Denna vidsträckta användning af hägnaderna har äfven gjort, att det uppstått ett stort antal till sin konstruktion olika former; på många orter har man lagt i dagen en formlig virtuositet uti att konstruera och utföra olika slags hägnader. Bland denna mangfald kan man särskilja åkerhägnader af två allmänna hufvudtyper: 1) *gärdesgårdar* och 2) *stenhägnader*. De förstnämda äro de vanligaste; dock förekomma äfven de senare synnerligen ofta, t. ex. i Savolaks. Dessutom anträffas kring gårdsplaner o. dyl. olika slag af staket, stockhägnader o. dyl., hvilka ej här komma att närmare relateras.

[1]) Bland hägnader upptager *Veckström* (Lit. 187, sid. 184) äfven diken. Så vidt jag erfarit, äro dylika numera såsom hägnader tämligen sällsynta. Då man har ett dike på båda sidor om gärdesgården, kan denna vara mycket låg. [2]) *Selkäaita*, Jorois, Räisälä. [3]) *Väliaita*, Sordavala. [4]) *Peltoaita*, Jorois, Tammela. [5]) *Kujaisaita*, Jorois; *tanhua-aita*, Tammela. [6]) *Piha-aita*, Jorois. [7]) *Haka-aita*, Jorois. [8]) *Niittyaita*, Jorois. [9]) *Raja-aita*, Jorois. [10]) Lit. 205, sid. 141.

1) *Åkergärdesgårdar* hafva i regeln klufna gärdsel[1]) och uppträda i ett stort antal former, af hvilka de vanligaste här skola skildras, nämligen: a) *gärdesgårdar med snedt liggande gärdsel* och b) *gärdesgårdar med horizontalt liggande gärdsel.* De förstnämda äro numera de vanligaste, men tidigare förekommo otvifvelaktigt de senare oftast.

a) *Gärdesgårdar med snedt liggande gärdsel*[2]). Bland dessa vill jag framhålla tvenne hufvudtyper, till hvilka alla hithörande gärdesgårdar kunna hänföras. *α*) *Gärdesgårdar med mycket snedt liggande och långa gärdsel*[3]). De kännetecknas vidare därigenom, att de gärdslen, som nå till gärdesgårdens rygg, icke räcka till dess fot, och att de, som träffa jorden, icke nå upp till gärdesgårdens rygg. Dessa hägnader äro de vanligaste i hela landet. De uppföras något olika i särskilda landsdelar, ja, till och med i tvänne närbelägna socknar. Vidstående, efter fotografi gjorda bild (fig. 98) ger en föreställning om dessa gärdesgårdar. Också på plansch III ses en dylik gärdesgård afbildad. Ett i Savolaks vanligt sätt att uppföra dylika hägnader är följande: Redan om vintern släpar man störar och gärdslen (se nedan) utefter den linje, längs hvilken gärdesgården skall uppföras. Karlen, som är utsedd att utföra arbetet, bär dagen före dess början hankvidjorna (se nedan) till arbetsplatsen och klyfver dem med knif, började från toppen nedåt. Då det egentliga uppbyggandet skall vidtaga, vandrar han till arbetsstället i skogen med yxe och järnstör och uppgör där åt sig en brasa, vid hvilken han uppmjukar hankvidjorna, om de äro för styfva. Sedan börjar han att på bestämda afstand — vanligen 80 à 100 cm — med järnstören borra i jorden c. 25 cm djupa hal för störarna; när han sedan fått några par störar att stå i den bestämda linien, börjar han rada gärdslen — 3 à 4 st. — på hvarandra och i önskad lutning; ofvanpå dessa anbringas så den första hankvidjan. Dessa första gärdslen kallas i Jorois „*johde*“ och i grannsocknen Jockas „*kieli*“. I den senare socknen löper denna del alltid ett godt stycke före den öfre delen — *selus* eller *selys*, — medan Joroisboarne lägga gärdet i en fortsättning, så att den undre delen är endast 2 à 3 störpar förut. Bättre gärdesgårdar förses vanligen med 3 st. hankvidjor, den ena ofvanom den andra på ett afstånd varierande efter gärdesgårdens höjd; simplare gärdesgårdar utrustas endast med tvänne hankvidjor. Den öfversta vidjan bindes oftast äfven kring stödjestören (se nedan). I en vanlig gärdesgård förekomma c. 12 gärdsel öfver hvarandra,

Fig. 98. Gärdesgård med snedt liggande och långa gärdsel: från Savolaks, Jorois socken.

[1]) *Särentäaita*, Jorois, Hausjärvi, Nastola. [2]) *Pisteaita*, Jorois, Hollola. [3]) *Pitkäjuoksuinen pisteaita*, Hollola; *pisteaita*, Vederlaks, Ummeljoki; *rinoaita*, Sordavala, Pelgjärvi; *riukuaita*, Euraaminne, Pyhämaa, Kiukais; *luisuaita*, Klemis; *juoksuaita*, Loppis.

och är gärdet då vanligen 120 cm högt. En god gärdesgärdstillvärkare [1]) gör rak rygg på gärdet. Då man vill hafva en riktigt snygg gärdesgård, afsågar man störarna vid gärdesgårdens rygg (se fig. 98), men är detta ganska sällsynt. I Jorois uppföres gärdesgården i allmänhet af en enda karl, ibland af två; i Saarijärvi har karlen vanligen en kvinna eller en minderårig gosse till sin hjälp för att lägga de understa gärdslena; i Loppis arbeta oftast tre karlar tillsammans: en slår hål för störarna och uppställer dem [2]), den andra ordnar de understa gärdslena och binder den nedersta hankvidjan [3]), och den tredje gör sedan gärdet färdigt [4]). I Kiukais, Euraåminne, Saarijärvi m. fl. socknar begagnar man sig af en lång stör [5]) för att få gärdet rakt. I denna stör har man märkt afstånden för störparen och hugger hålen för dem på båda sidor om stören samt släpar den sedan framåt i gärdesgårdens linie. β) *Gärdesgårdar med mera vertikala och korta gärdsel* [6]) anses på en del orter vara förnämare än de föregående, och förekomma dylika mest i byar och i gårdars närhet. Gärdslena äro i regeln korta, c. 2 m långa, och placeras så, att hvarje gärdsel löper från gärdesgårdens rygg till dess rot. Afståndet mellan tvänne närbelägna störpar är här, alltid mindre än vid den förstanförda gärdesgårdsformen. Äfven vid gärdesgårdarna med mera vertikala gärdsel begagnas vanligast tre hankvidjor, och ofta nog afsågas störparen c. 20 cm öfver gärdesgårdens rygg.

b) *Gärdesgårdar med horizontalt liggande gärdsel* [7]) äro betydligt svagare än de två senast anförda slagen och anses oftast vara tämligen tillfälliga hägnader. Där de göras för ett snart öfvergående behof, placeras störparen, som medels vidjor uppbära gärdslena, så att de sistnämda hvila på vidjorna blott med sina ändar, men där man afser ett något långvarigare behof, finnas å hvarje gärdsellängd tre störpar, och om man t. ex. har blott tre stycken gärdsel ofvanom hvarandra, anordnas saken så, att de öfversta och understa gärdslenas ändar äro vid samma störpar och det mellersta gärdslets ända vid det störpar, som befinner sig vid de förstnämdas midt. Vid hvarje „skarf" finnes då en vidja, vanligen af vide eller björk. Ibland brukas, såsom anfördt, blott tre gärdsel ofvanom hvarandra på större eller mindre afstånd, ibland åter en mängd gärdsel, så att gärdesgården är jämförelsevis tät. Se de efter fotografier gjorda bilderna, fig. 99 och 100.

Gärdslena [9]) göras vanligen af gran, sällan af tall eller asp. Längden är 7 yxskaft (i Veckelaks, Jorois) eller 9 yxskaft (i Askola). Om vintern eller rättare på varvintern — enligt *Veckström* mellan Michaeli och påsk

[1]) *Aidanpanija*, Jorois. [2]) *Seirästää*. [3]) *Alaritsoa asettaa*. [4]) *Keski- ja ylävitsaa asettaa*. [5]) *Seirästys- eli johderiuku*, Kiukais, Euraåminne. [6]) *Lyhytjuoksuinen pistcaita*, Hollola; *pystyaita*, Jorois, Veckelaks, Vederlaks, Nurmes, Hausjärvi, Urdiala, Akkas, Tammela; *pystöaita*, Kiukais. [7]) *Lapeaita*, Jorois, Jockas; *riukuaita*, Vederlaks, Ummeljoki, Hollola, Punkalaitio, Hausjärvi; *lama-aita*, Nastola; *johdeaita*, Loppis; *rehtoaita*, Kiukais. [9]) *Träda*, Korpo, *tröda*, Sibbo, *Veckström* (Lit. 187, sid. 185); *aidas*, Jorois, Vederlaks, Sordavala, Nurmes, Pelgjärvi, Nastola, Urdiala, Akkas, Tammela, Loppis; *riuku*, Euraåminne, Pyhämaa, Kiukais, Veckelaks.

— far man till skogen för att hugga gärdsel. Sedan man nedfält och afkvistat träna, spjälkas[1]) de på så sätt, att en person, som står öfver träet med ryggen åt dess toppända, med yxan klyfver det vid rotändan; en annan person står med ansiktet emot den förstnämde och slår sin yxa i samma skåra och bändar med yxan åt sidan, så att skåran hålles uppe, och den förstnämde får bort sin yxa. Denne drar sig då baklänges åt träets topp till och hugger ned i träet, medan den andra följer efter och alltid slår i skåran samt afskär de flisor[2]), som ännu förena stammens båda delar. De sålunda

Fig 99. Gärdesgård med horizontalt liggande gärdsel omkring en höstack; från Savolaks, Jorois socken.

spjälkta gärdslena placeras sedan i högar att torka. Ofta nog skalas träna på två sidor före spjälkningen.

Störarna[3]) anskaffas samtidigt som gärdslena. Unga granar kvistas[4]), skalas på tre sidor[5]) och tillspetsas[6]). Egendomligt nog sker tillspetsningen på olika sätt å särskilda orter. I Sordavala, Pelgjärvi, Jorois, Jockas och Klemis tillspetsas störarna från tre håll[7]), i Rengo, Ummeljoki och Kajana från fyra håll[8]), i Kiukais från fem håll[9]) och i Loppis från åtta håll[10]). I de flesta fall iakttages i de respektiva socknarna mycket noggrant den en gång fastställda seden. Dock finner man t. ex. i Jorois äfven fyrsidig och i Loppis också tresidig tillspetsning. Störarnas tillspetsning göres för öfrigt så, att karlen uppbär stören i luften med vänstra handen och sköter yxan med den högra, och anses detta vara ett mandomsprof; först då är en karl mogen att gifta sig, då han kan hvässa stören på nu anfördt sätt[11]). Därpå uppstaplas störarna att torka på något soligt ställe. Uti de flesta delar af landet begagnas vid gärdesgårdarna s. k. stödjestörar[12]). I t. ex.

Fig. 100. Gärdesgård med horizontala gärdsel; från Savolaks, Pieksämäki socken.

[1]) *Säretään*, hvaraf *särentäaita*, se ofvan. [2]) *Kiskot*. [3]) *Seipäät*. [4]) *Karsitaan*. [5]) *Aisataan*, Jorois, Pelgjärvi; *kolotaan*, Jockas, Sordavala. [6]) *Teroitetaan*. [7]) *Kolmisärmäinen*. [8]) *Neljäsulkainen*. [9]) *Viisisulkainen*. [10]) *Kahdeksan kanttinen teroitus*. [11]) *Sitten vasta voi mies vaimon ottaa, kun käden varassa paksun näreisen seipään teroittaa*. [12]) *Stytta*, *stödjare*, enl. *Veckström* (Lit. 187); *varaseiväs*, Jorois, Nurmis, Veckelaks, Vederlaks; *tukiseiväs*, Veckelaks, Sordavala, Urdiala, Akkas; *varakasseiväs*, Pelgjärvi; *nyteseiväs*, Hausjärvi; *potkoseiväs*, Euraåminne, Pyhämaa.

Rengo och Kiukais förekomma icke dylika störar å nya gärdesgårdar, men da dessa blifva dåliga, tillsättas dylika. Stödjestörarna vidfästas gärdesgården på olika sätt och bära allt därefter olika namn: 1) *pitkäraraseiräs*, då stödjestören är så lang, att den kan tvingas emellan störparen; 2) *pihtiraraseiräs*, då den göres jämnt sa kort, att den når stället för öfversta hankvidjan; denna stödjestör skäres sned och klyfves i den tunnare, öfre ändan samt bindes fast därstädes med hankvidjan; 3) *poskiraraseiräs*, som liknar den föregaende, med undantag af att ändan ej klyfves. Vanligast af dessa tre är den förstnämda.

Hankvidjor[1] *och björk- eller videvidjor*[2]) användas rundt kring hela landet uti gärdesgardarna. De förstnämda förekomma uti starkare gärden, och de senare, da gärdesgarden blott skall hafva kort varaktighet. Om våren, då snön smälter, men kälen ännu är kvar i grankärren, går man att hugga grantelningar till hankvidjor. De kvistas så, att endast litet grenar blifva kvar i toppen, samt sättas i knippor, hvilka transporteras till garden, där de för att ej torka förvaras uti nagon vattenfyld myllgrop ell. dyl. Sedermera klyfver man dem med knif, i det man börjar klyfningen fran toppen. Pa en del ställen nytjas mycket hankvidjor af enbusken. Björk- och videvidjor tagas, just förrän de skola begagnas, och klyfvas icke. De äro vanligen c. 1 m langa. Da man använder tre vidjor pa ett och samma störpar, hafva de olika benämningar[3]).

Gärdesgårdsledet[4]) göres a åkrarna pa mangahanda sätt. Vanligast bestar akerledet liksom ängens och svedjelandets led endast af horizontalt anordnade gärdsel och störar, hvilka hopbindas med hankvidjor, i hvilket fall de likna en afdelning uti gärdesgardar med horizontala gärdsel. Dock äro parstörarna[5]) oftast gröfre än vanliga gärdesgardsstörar. Da man vill anordna led af bättre slag, ersättas dessa parstörar af flankade stockar[6]), uti hvilka stora hal äro huggna. Uti dessa hal löpa runda störar[7]). Ibland ega sidoträna mindre dimensioner, i hvilket fall man gör inhuggningar i deras sida för de horizontala, runda träna och fäster med vidjor bredvid dem ett ännu finare trä för att sluta halen. Uti akerledet närmast garden förekomma portar af olika slag. Vanligast finnas i hvarje akergärdesgård åtminstone tvänne led: det ena för fran akern till garden, det andra till skogen. Man kan salunda aka till skogen direkte öfver akern, något, hvaraf man särskildt om vintern ofta begagnar sig.

2) *Stenhägnader* förekomma öfver allt i hela landet, och uppgifves det a flere orter, att de äro uppförda under svenska tiden eller af förfäderna.

[1]) *Vitsakset*, Veckelaks, Jorois, Pelgjärvi, Kajana: *karakka*, Euraåminne, Pyhämaa, Kiukais. [2]) *Koiru- eli pajuritsat*. [3]) *Alaritsa: väliritsa: kurki-, raraseiräs-, yliritsa*. [4]) ***Veräjä***, Veckelaks, Vederlaks, Jorois, Pelgjärvi, Nurmes, Ummeljoki, Loppis, Kiukais, Sotkamo; ***laukku***, Nastola, Urdiala, Rengo; *sulku*, Jorois, Parikkala, Sotkamo: *juoksusulku*, Parikkala. [5]) ***Veräjän posket***, Jorois, Puumala: *veräjän korrat*, Pelgjärvi: *veräjän pielet*, Urdiala. [6]) ***Sulkupielet***, Jorois: *pääpuut*, Jockas: *tolpat*, Vederlaks: *pielilaudat*, Parikkala. [7]) *Sulkupuut*, Jorois; ***juoksupuut***, Parikkala, Pelgjärvi.

Det tyckes ej låta sig göra, att få klarhet om den tidpunkt, då de flesta stenhägnader gjordes i vårt land, men antagligt är, att en stor mängd värkligen äro från 1700-talet. *J. Tengström* [1]) säger år 1803, att „större stenar å åkrarna förnämligast användas till stengärdesgårdar, såsom redan ifrån längre tider tillbaka berömligen skett flerstädes i vårt land äfven af allmogen, men i synnerhet i norra delen af Vasa län".

Stenhägnader finnas mig veterligen af två hufvudslag: a) *hägnader, hvilka bestå endast af sten,* och b) *hägnader, som delvis utgöras af trä.*

a) *Stenhägnader, hvilka bestå endast af sten* [2]), äro mycket vanliga, där åkrarna varit uppfylda af små och stora stenar. Ofta äro dessa hägnader synnerligen konstfärdigt hopsatta af små, runda stenar; dock placeras vanligen

Fig. 101. Stenhägnad från Savolaks, Pieksämäki socken, 1896.

större stenar nederst, där matjorden blifvit bortkastad. I regeln äro dessa stenhägnader 0,9 m breda och 1,2 m höga. Vidstående, efter fotografi gjorda bild (fig. 101) ger en föreställning om dylika hägnader uti Pieksämäki socken i Savolaks.

Fig. 102. Stenhägnad i Savolaks, Jorois socken, 1897.

b) *Stenhägnader, som delvis bestå af trä* [3]), förekomma mest kring åkrarna nära gårdar, uti byar o. dyl. Det gifves af dem två typer: *α) sådana med gärdesgård på stenarna* och *β) sådana med en liggande stock, upplyftad på pinnar.* De förra äro de vanligaste. Oftast slås gärdesgårdsstörarna i jorden, förrän stenarna radas upp. Denna stenmur är vanligen blott $^1/_4$ à $^1/_2$ m hög samt lika bred, och gärdesgården är äfven låg, bestående endast af 5 à 6 gärdsel öfver hvarandra; vidjornas antal är, så vidt jag vet, alltid två. Vidstående, efter fotografi gjorda bild (fig. 102) ger en föreställning om dylika hägnader i Jorois socken i Savolaks. Det senare slaget af hithörande stengärdesgårdar har en likadan låg stenmur som det förra slaget, men i stället för den låga gärdesgården har man stockar (fig. 103, b) på denna stenmur (fig. 103, d); stockarna äro upplyftade medels längre eller kortare

[1]) Lit. 186, sid. 43. [2]) *Kiviaita.* [3]) *Kivipohja-aita,* Jorois, Parikkala.

pinnar, hvilka i regeln gå genom stocken och skjuta upp ofvanom den samma (fig. 103, a). Dessa pinnar arrangeras antingen så, att alla pinnar gå i kors genom stocken (fig. 103, 1), då de alla bidraga till att uppbära stocken, eller ock på så sätt att pinnarna gå i vertikal ställning genom stocken (fig. 103; 2), i hvilket fall särskilda stödjepinnar (fig. 103, 3 c) anbringas på lämpliga afstånd. Dessa med stockar försedda stenhägnader hafva numera blifvit tämligen sällsynta, men ännu på 1860- och 1870-talen förekommo de i Savolaks ej sällan såsom åkerhägnader invid byar, gårdar o. dyl.

Det rationella åkerbruket har öfver hufvud högst få, ofta inga hägnader.

Åkrarnas befriande från stenar har utgjort ett synnerligen viktigt arbete under århundradet, i det att akrarna i vida delar af landet härigenom blifvit i hög grad förbättrade. Vid upptagning af nyaker samlade man vanligen de lösa stenarna i högar [1]) på åkern antingen ikring eller uppå de fasta stenarna, hvilka lämnades orörda på sin plats. Sedermera började man småningom generas af dessa stenkummel, hvarför man släpade bort de lösa stenarna och använde dem till stendiken eller stenhägnader, eller placerade man dem i högar utanför åkern. Till sist har det blifvit de jordfasta stenarnas tur att undanskaffas. Härvid har man mig veterligen användt fyra olika

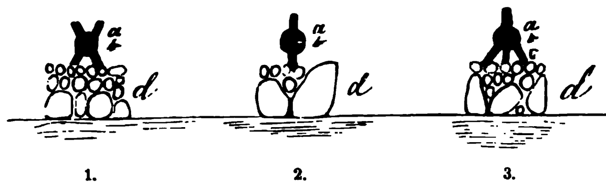

Fig. 103. Genomskärning af stenhägnader, försedda med stockar; schematisk framställning.

metoder: a) *stenarnas sönderbråkning* [2]) med släggor o. dyl., så att man slutligen kunnat upplyfta dem ur jorden samt bortsläpa dem; b) *stenarnas nedgräfning* [3]), hvilken utföres så, att en stor och djup grop gräfves bredvid stenen, som sedan stjälpes ned däri samt täckes med jord; c) *stenarnas söndersprängning medels upprärmning och vattenbegjutning* [4]), hvarvid man enligt en uppsats i K. F. Hushållningssällskapets underrättelser [5]) bör iakttaga, att stenen först gräfves fri från jorden, att stenen brännes i torrt väder och blåst, samt att torr ved användes; d) *stenarnas sprängning med krut* [6]), hvilket sätt i vida delar af landet infördes först, då man därstädes började med kanalers och järnvägars byggande.

Åkerjordens bearbetning, som alltid varit en af det primitiva jordbrukets svagaste delar, skall här skildras med afseende å 1) höstplöjning, 2) trädesbehandling och 3) varsädeslandens bebrukning om våren.

1) *Höstplöjning* [7]) af åkrarna förekom uti början af århundradet endast å ragstubbsakern, hvilken följande var skulle besås med vårsäd. Denna

[1]) *Rauniot.* Jorois, Sumiais, Nastola. [2]) *Kivien särkeminen,* Pieksämäki. [3]) ***Kivien hautaaminen.*** Suonenjoki. [4]) *Kivien polttaminen.* Pieksämäki. [5]) Lit. 156, I, 1808, sid. 8. [6]) ***Kivien ampuminen.*** Suonenjoki. [7]) *Höstärjning,* Korpo, Sibbo; *syystäminen.* Jorois, Puumala; ***syyskyntö.*** Vederlaks. Urdiala: *söngenkyntö.* Veckelaks. Hausjärvi; *rikkokyntö.* Urdiala; ***maan rikonta.*** Akkas. Tammela.

Pl. IV.

ÅKERHARFNING I SAVOLAKS.

FOT. 1897 AF G. GROTENFELT.

3. Sådd.	3. Sådd.	3. Plöjning.	3. Harfning.	3. Sladdning.
4. Harfning.	4. Harfning.	4. Harfning.	4. Sladdning.	
		5. Sladdning.		

VI. (Lojo).	VII. (Askola).	VIII. (Kajana [1]).	IX. (Kajana [2]).
1. Sladdning.	1. Harfning.	1. Gödsling.	1. Gödsling.
2. Sådd.	2. Gödsling.	2. Plöjning.	2. Plöjning.
3. Plöjning.	3. Plöjning.	3. Sådd.	3. Sådd.
4. Jorden får torka.	4. Harfning.	4. Plöjning.	4. Harfning.
5. Sladdning.	5. Sladdning.		5. Vältning eller
	6. Sådd.		5. Sladdning.
	7. Plöjning.		
	8. Vältning.		

d) till *potatis:*

I. (Räisälä).	II. (Hollola).	III. (Lojo).	IV. (Jorois).
1. Jorden jämnas med spade.	1. Harfning.	1. Plöjning tidigt.	1. Harfning.
2. Gödsling.	2. Plöjning.	2. Jorden får torka en tid.	2. Plöjning.
3. Plöjning.	3. Sladdning.	3. Harfning.	3. Harfning.
4. Jorden får hvila en tid.	4. Gödsling.	4. Sladdning.	4. Harfning.
5. Plöjning,	5. Plöjning.	5. Gödsling.	5. Sättning.
6. Sladdning.	6. Sladdning ell. vältning.	6. Plöjning.	
7. Sättning.	7. Sättning.	7. Sladdning.	
		8. Sättning.	

Akerbruksredskapen hafva vid det primitiva jordbruket städse varit i högsta måtto enkla samt på hvarje gård af synnerligen få slag, något, som torde framgå af nedanstående.

I en beskrifning af Rautalampi socken [3]), hvilken beskrifning inkom till K. Finska Hushållningssällskapet d. 15 maj 1800, och hvilken förvaras bland detta sällskaps handskrifter, omtalas, att därstädes brukades endast gaffelplog, vält, harf och sladd. I Limingo socken [3]) användes enligt samma handskrifter samtidigt gaffelplog, ledharf, sladd och klubbor; „några„ hade vält. Uti Lillkyro [3]) förekommo årder, järnharf, vält och sladd och uti Karis socken [4]) gaffelplog, 2 slags sladdar samt 2 slags vältar.

Enligt K. F. Hushållningssällskapets underrättelser [5]) användes under seklets andra och tredje årtionde följande åkerbruksredskap i nedanstående socknar: I Gamlakarleby: „tvågreniga plogar, harfvar af kvistiga bräder samt å lerjord vältstockar"; i Pudasjärvi: gaffelplog, järnharf och kvistharf; i Libelits: gaffelplog och kvistharf; i Sagu socken: plog, årder, sladd och harf; i Klemis: gaffelplog och kvistharf; i Nykyrka och Kuolemajärvi: gaffelplog och harfvar; de sistnämda voro „af spjälkade granbräder med därå sittande kvistar" samt voro „de enda redskap, som kännas och nytjas;" i Ijo socken: gaffelplog, harf med trä- eller järnpinnar, räfsa och gräfta. I Utsjoki

[1]) *Kyntämällä pano.* [2]) *Karhilla pano.* [3]) Lit. 178, vol. XII. [4]) Lit. 178, vol. XVII. [5]) Lit. 158, 1824—1826.

hade „plogen ännu ej blifvit införd, utan spadas åkern med vanliga järnspadar, så att mullen rubbas öfverallt till samma djuplek eller något djupare än med den i Österbotten vanliga gaffelplogen, och sedan säden är utsådd, nedkrattas hon med räfsor, och understundom betäckes hon med gödsel".

Under seklets midt voro åkerbruksredskapen följande: I Pargas socken[1]: årträ (årder), harf med trä- eller järntinnar, sladd, hvilken „köres så, att karlen själf står ofvanpå den", samt hacka, med hvilken kokor sönderslås; i Eura socken[2]: fältplog, plog, harf och sladd; i Tyrvis socken[3]: fältplog, ristplog, vält, sladd, harf med pinnar af trä och klubba; i Närpes socken[4]: årder, Lappfjärds plog, harf med järnpinnar, stockvält och sladd.

Inemot seklets slut har det primitiva åkerbruket betjänat sig af ungefär samma redskap som under de föregående årtiondena. Jag skall här nedan gifva en mera detaljerad redogörelse för ifrågavarande redskap.

Åkergaffelplog[5]. Skilnaden mellan åker- och svedjegaffelplogen är ofvan (sid. 184) angifven. I ett bref, dateradt Karis d. 26 sept. 1798 och förvaradt i K. F. Hushållningssällskapets handskriftsamling, definierar *J. Aminoff* denna olikhet på följande sätt: „Skilnaden mellan åker- och svedjegaffelplog är, att den förra är böjd som en välgjord slädmeda och den senare mest rak, har öppna billar och hvarken vingar eller mullspår".

Åkergaffelplogen var vid seklets början enligt *J. Tengström*[6] „bruklig i största delen af Österbotten, Savolaks, Karelen, Tavastland och Nyland" och ansågs af honom vara den allmännaste plogen i landet. Samme författare karaktäriserar denna plog såsom „sannolikt en ej illa uttänkt förbättring af den i öfre landet ännu vanliga svedjekroken" samt påpekar, att den är „ganska tjänlig för all lös och stenbunden jord, men ej så för styfva leråkrar, ty han går ej nog jämnt eller djupt, vänder trögt och lämnar balkar efter sig". *Tengström* redogör icke för några särskilda former af åkergaffelplogen. Att dock sådana funnos vid denna tid framgår t. ex. af *Wetterhoffs*[7] beskrifning af jordbruket i Asikkala socken, i hvilken beskrifning följande redogörelse för denna plog — äfven där det allmännaste jordbearbetningsredskapet — förekommer:

„Gaffelplogen nytjas öfverallt i Tavastland. I tavastländska delen af Asikkala är den så böjd, att gaffeln är mycket sluttande mot jorden. På detta sätt städ med vingar är den här i landet ett vigare och nyttigare redskap än åboländska årdret. Kymmenegårdska delen af Asikkala, som i afseende å jordbruk och öfriga handteringar i flere afseenden närmar sig till Savolaks, ehuru på långt när icke så stenigt, nytjar en rakare gaffelplog utan vingar, dock icke så tvärstupad som savolakska svedjeplogen. Torfven, som den upptager, krusar sig för plogen som hyfvelspån. Skaklarna med handtaget inberäknadt äro 2 m långa och räcka hästen till

[1]) Lit. 212, 1847. [2]) Lit. 213, 1849. [3]) Lit. 202, 1854. [4]) Lit. 214, 1866. [5]) *Peltoaatra*, Jorois; *kyntösahrat*, Tammela. [6]) Lit. 186, 1803, sid. 33. [7]) Lit. 196, II, 1807, sid. 276.

halfva låret, där långa romor vidtaga. Uti stenig och lös jord är denna plog icke att förakta; med obeskriflig lätthet vänder den kring stenarna, och när en torfva behöfver vändas, lutar man plogen till höger eller vänster. Uti hård och jämn jord är den däremot mindre tjänlig. En ploghäst styres icke med tyglar, utan skänklas med skaklar".

Uti en i K. F. Hushållningssällskapets handskriftsamling (vol. XII) bevarad skrifvelse från år 1802 redogör *H. Holmbom* på följande sätt för gaffelplogens användning i Limingo socken af Uleåborgs län: „När gaffelplogen är väl ständ och styres af kunnig hand, reder den all slags åkerjord ganska väl, och med den däruti befintliga vändaren kan åkerstycket efter hand danas till mer eller mindre kullrighet, när plöjningen börjar midt efter stycket, och vändaren vid början af hvarje ny fåra ömsas från den ena gaffelklon till den andra, så att myllan stjälpes alltid mot medeldelen af stycket, hvarest plöjningen började; och sedan första halfva stycket är uppkördt, börjas åter midt uppå vid den först uppkörda fåran och förfares med andra hälften, som om den första är sagdt. Sedan stycket således är helt och hållet efter längden öfverfaret, måste nödiga tvärfåror vid bägge ändarna sluta arbetet med den ställning af vändaren, att mullen hvälfves inåt stycket från renen. Om härmed länge fortfares, blifva styckena vid renarna för mycket urgröpta och nedsänkta, så att man slutligen får inom renarna nästan samma djuplek med själfva dikesbottnen, hvilket gör kanterna af styckena till flere alnars bredd vattensjuka och ringa växt gifvande[1]; därför borde plöjningen omväxlas efter bägge diagonalerna och tväran af stycket, så ofta sådant fordrar. — — — Gaffelplogen brukas här till rågfårornas uppkörande utan vändare och med tjänlig stopp i grenen för att få fåran mera öppen; hvilket dock ej torde vara det bästa och lämpligaste".

Under seklets midt nytjades gaffelplogen enligt *Veckström*[2] „i större delen af Nyland, Tavastland, Österbotten, Savolaks och Karelen;" alltså hade den då ungefär samma spridning som vid seklets början. Sist anförda författare omtalar, att „gaffelplogen, äfven *seuka* kallad, — — — är dels af trä, ploggrenen endast järnbeslagen, eller ock är denna senare helt och hållet af järn, såsom den i de nordliga landskapen hos oss nytjas. Sålunda är den ock vida bättre. Man slipper mödan att söka sig ploggrenar, får en starkare plog, som kan böjas efter behag och göras lättare eller tyngre, samt som framför allt är vida starkare och, om den går sönder, hastigt lagad". Enligt samme författare voro gaffelplogens dimensioner följande:

skaftet från gaffeln	75 cm,
gaffelns längd	70 „
billens bredd nedtill	5 „

[1]) Jämför sida 274. [2]) Lit. 187, sid. 409.

billarnas afstånd från hvarandra 7,5 cm
plogskakelns längd 262 „

Under århundradets sista årtionden har gaffelplogen i vida trakter blifvit mindre allmän, men nog synes den förekomma allt ännu uti samma landsdelar som vid seklets början. Å större gårdar i södra Finland har denna plog under senare tider användts endast i ringa mån; dock begagnas den ännu tämligen regelbundet vid vissa arbeten, såsom potatislandets bebrukning om våren, trädets bearbetning under sommaren m. m. dyl. och detta så godt som vid de flesta gårdar. Vid allmogens åkerbruk i vissa delar af Nyland och Österbotten, i Tavastland, Savolaks och Karelen är den allt fortfarande allmän.

Åkergaffelplogen uppträder under sistanförda tid uti ett otal former, hvilka jag vill hänföra till tvänne stora grupper: a, *gaffelplogar för människokraft* och b. *gaffelplogar för hästkraft*. Den senare gruppen är betydligt allmännare i landet än den förra.

a. Åkergaffelplogar för människokraft förekomma nu för tiden jämförelsevis sällan och alltid under fattiga förhållanden. Jag har under 1880-

Fig. 104. Plöjning med handgaffelplog i Kuhmoniemi socken; efter fotografi, tagen af *A. Gallén*.

och 1890-talen observerat dessa s. k. handgaffelplogar [1]) i Tammela, Urdiala, Akkas, Lojo och Sjundeå, å hvilka orter backstuguhjon o. dyl. användt dem

[1]) *Käsisahrat*. Tammela, Lojo.

potatistäppor. För mig har dessutom uppgifvits, att dylika plogar åtminstone för 15 år sedan användes i Österbotten, t. ex. i Kronoby socken. Artisten *A. Gallén*[1]) har i nordöstra Finland å ett torp i Kuhmoniemi sokken vid norra stranden af Lentuanjärvi observerat „ett sätt att plöja med människor som dragare; plogen drogs af en medelålders man och styrdes af en ung kvinna". Situationen förevigades medels en fotografi, och har sedermera ett aftryck däraf godhetsfullt delgifvits mig. Vidstående bild (fig. 104) är gjord efter sagda fotografi.

Den afbildade plogen är en vanlig Österbottnisk gaffelplog med plogstjärt af järn (se nedan). I skalmarnas ändar har man anordnat tvänne vidjelänkar, från hvilka karlen drager af alla krafter, i det han vandrar framåt.

Själfva plöjningen utföres ofta nog i södra Tavastland något annorlunda, än den ofvan från nordöstra Finland skildrade. I Tammela och Urdiala brukar vanligen den person, som går inom skalmarna, vandra baklänges och sålunda draga plogen, medan den andra personen, som håller i plogens handtag, skjuter på. Nedanstående efter fotografi gjorda bild (fig. 105) återger situationen, just förrän karlen skall börja draga och kvinnan att skjuta på.

Fig. 105. Plöjning med handgaffelplog i Tammela socken; efter fotografi tagen af *G. Grotenfelt*.

Plogen, som numera finnes i Mustiala instituts redskapssamling (I, A 31), är till sin byggnad en vanlig, tavastländsk gaffelplog, likvisst en deminutiv upplaga däraf. Dess mått äro angifna nedan i sammanhang med matten för andra gaffelplogar.

Får man nu döma efter de ofvan anförda, vidt skilda observationsorterna, torde man kunna gifva dem af mina sagesmän i södra Tavastland

[1]) Enligt bref till mig, dateradt Ruovesi, den 4 april 1897.

rätt, hvilka påstodo, att dessa gaffelplogar för människokraft tidigare haft en stor spridning i landet.

b. Åkergaffelplogen för hästkraft. De plogar, som jag lärt känna inom denna grupp, kunna allt efter skalmarnas och plogstjärtens form, hänföras till fyra hufvudtyper: α) den ostfinska, β) den sydtavastländska, γ) Kangasala- och δ) den österbottniska åkergaffelplogen. Alla dessa variera i hög grad.

α) Den ostfinska åkergaffelplogen, som kännetecknas genom ett särskildt handtag, hvilket icke är af samma trästycke som skalmarna, samt genom att plogstjärten är relativt rak och stupande, har redan i denna afhandling (sid. 105) blifvit både afbildad och fullständigt beskrifven, så att jag ej nu behöfver redogöra för den samma. Den förut meddelade bilden från 1700-talet ger nämligen i allt väsentligt en förträfflig föreställning äfven om nutidens ostfinska åkergaffelplog, hvilken enligt hvad jag kunnat observera småningom synes utträngas i en del trakter af sydöstra Finland af den tavastländska formen. I många socknar, såsom Vederlaks och Savitaipale, kallar man också den ostfinska gaffelplogen för „forna tiders plog“ [1]), medan dess medtäflare benämnes „nutidens plog“ [2]).

Bland de ostfinska gaffelplogarna, sådana de nu användas på åkrarna, förekomma en hel del former, som äro att räkna till öfvergångsformer mellan svedje- och åkergaffelplogar. Gaffelplogen, som är afbildad å plansch II, användes äfven på åkern, och såsom man ser å plogstjärtens öfre del, finnes en afsats, hvilken utmärker stället för skalmarna, då redskapet användes som åkergaffelplog. Genom att skjuta ned plogstjärten till detta märke, får den en mera lutande ställning, än den har på svedjegaffelplogen. Liknande är förhållandet med gaffelplogen från 1700-talet (se sid. 105, fig. 28).

β) Den sydtavastländska åkergaffelplogen karaktäriseras genom att skalmarna direkt fortsättas i handtagen, samt genom att plogstjärten vanligen är starkt böjd. Dess skapnad ses för öfrigt af nedanstående bild (fig. 106).

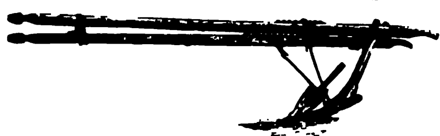

Fig. 106. Åkergaffelplog från Tammela socken; Mustiala instituts redskapssamling I, A 8.

Denna gaffelplogform har stor utbredning ej allenast i södra Tavastland, utan äfven i de landskap, som i söder, väster och öster gränsa till den anförda delen af Tavastland.

γ) Kangasala-åkergaffelplogen har handtaget upplyftadt på plogstjärtens ända samt äfvenledes en mycket böjd plogstjärt. Å den nedanstående

---

[1]) *Entisajan aatra.* [2]) *Nykyajan aatra.*

afbildningen (fig. 107) är mullfösan bortlämnad, för att de å plogstjärten befintliga vingarna bättre skola framträda. Mullfösan är för öfrigt hos denna gaffelplog mera lik en rist än en vanlig mullfösa; se härom nedan!

Fig. 107. Åkergaffelplog från Kangasala socken; Mustiala instituts redskapssamling I, A 10.

δ) Den österbottniska åkergaffelplogen eger ibland skalmarna och handtagen anordnade såsom å den ostfinska, ibland åter såsom på den sydtavastländska gaffelplogen; det som emellertid gör, att det österbottniska redskapet afviker från alla de andra formerna är, att det har plogstjärten af järn antingen helt och hållet eller åtminstone gaffelgrenarna. Dessutom är denna plogstjärt vanligen mycket böjd; former med brantare stjärt finnas dock t. ex. i Kajana härad.

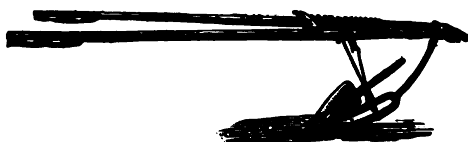

Fig. 108. Åkergaffelplog från Uleå socken; Mustiala instituts redskapssamling I, A 29.

En plogstjärt hörande till en åkergaffelplog från Storkyro (Mustiala redskapssamling I, A, 6) afbildas längre fram (fig. 110, f). Denna plogstjärt består till sin öfre del af trä, men till sin nedre hälft af järn.

Den österbottniska gaffelplogstypen synes vara spridd öfver hela Österbotten. Jag har anträffat olika modifikationer däraf ända från sydligaste delen af detta landskap utmed kusten upp till Kemi. Det ofvan afbildade exemplaret är af Läneagronom *K. Laurin* afsändt från Uleå socken såsom särdeles typiskt för denna ort, och nedan (fig. 109) afbildas en till denna typ hörande gaffelplog från Kajana. Ofvan (fig. 104) förekommer bilden af en handgaffelplog från Kuhmoniemi; äfven den hör fullkomligt till nu ifrågavarande typ.

För att närmare angifva de olika åkergaffelplogarnas byggnad vill jag meddela några af de viktigaste måtten på en del gaffelplogar, hörande till de olika typerna, äfvensom särskildt redogöra för de olika gaffelplogarnas konstruktion samt i synnerhet för plogstjärtarnas samt mullfösornas afvikande former. Vid meddelandet af måtten har jag för jämförelsens skull i samma tabell medtagit äfven svedjegaffelplogarnas samt en handgaffelplog äfvensom en potatiskupningsplog, hvilken sistnämda längre fram i denna afhandling erhåller en närmare redogörelse.

Fig.	Hemort.	Mustiala instituts redskapssamling. N:o	Plogskakelns längd. m.	Plogstjärtens längd. m.	Gaffelgrenens längd. m.	Plogstjärtens bredd vid billens rot. m.	Billarnas afstånd från hvarandra. m.	Mullfösans längd. m.	Typ.
				Svedjegaffelplogar:					
33.	Tammela	I. A 1	3,75	0,90	0,41	0,23	0,12	—	Tavastländsk.
34.	Parikkala	I. A 2	2,00	1,00	0,76	0,25	0,10	—	Ostfinsk.
Pl. II.	Jorois	—	2,30	0,95	0,75	0,25	0,08	—	„
				Åkergaffelplogar:					
—	Eno	I. A 3	3,40	1,20	0,76	0,26	0,05	0,80	Ostfinsk.
—	Parikkala	I. A 5	3,10	1,00	0,59	0,24	0,08	0,56	„
—	Jorois	I. A 4	2,45	1,05	0,79	0,27	0,07	0,65	„
106	Tammela, sluten bill	I. A 8	3,85	1,50	0,67	0,28	(0,18)	0,70	Sydtavastländsk.
—	Tammela, öppen bill	I. A 9	3,86	1,35	0,63	0,28	0,06	0,68	„
107	Kangasala	I. A 10	3,25	1,96	0,69	0,20	0,06	1,05	Kangasala.
—	Storkyro	I. A 6	2,70	1,15	0,48	0,22	0,07	—	Österbottnisk.
108	Uleå	I. A 29	3,00	1,32	0,73	0,30	0,08	0,86	„
				Handgaffelplog:					
105	Tammela	I. A 31	2,00	1,27	0,49	0,17	0,08	0,48	Sydtavastländsk.

Då jag nu skall redogöra för de olika gaffelplogdelarnas konstruktion, vill jag framhålla, att utrymmet hindrar mig att i detalj redogöra för de samma; dessa delar äro nämligen så många och variera så mycket, att ensamt en redogörelse för dem skulle kunna utgöra ämne för en vidlyftig afhandling. Ej häller skall jag här beröra skalmarna[1]) och handtagen[2]), hvilka redan ofvan äro närmare angifna. För att lättare blifva förstådd meddelar jag här en i större skala ritad, bakre del af en österbottnisk plog (fig. 109), till hvilken jag vid beskrifningen kan hänvisa.

Plogstjärtens[3]) (c) öfre del kilas (ibland med särskilda kilar) emellan tvänne tvärträn[4]) (b): dessutom fästes plogstjärten fastare emellan dessa tvärträn, genom att dess nedre del tilldrages uppåt mot skalmarna medels antingen vidje- eller vanliga rep[5]) eller kortare eller längre järnstafvar[6]) (f), som vanligen äro ledade och försedda med öglor (g). Från gaffelgrenarna[7])

[1]) *Aatran ojat*, Jorois, Puumala, Savitaipale; *sahran aisat*, Tammela m. fl. [2]) *Kurki*, Jorois, Vederlaks (äldre typen), Puumala m. fl.; *sakarat*, Vederlaks (nyare typen); *sarvikko*, Sordavala, Räisälä; *aatran pää*, Savitaipale. [3]) *Saarapuut*, Jorois, Sordavala, Räisälä; *peräranta*, Kajana (österbottnisk typ). [4]) *Välipuu*, Vederlaks, Kajana; *lappalainen*, Savitaipale, Vekkelaks; *vastakarttu*. Räisälä. [5]) *Aatran köydet*, Vederlaks; *vyököydet ja isot pannat*, Savitaipale; *vyötenuorat*, Vederlaks; *käpäläräkset*. Sordavala. [6]) *Reisiraudat*, Jorois, Kajana; *vyöteraudat*, Vederlaks. [7]) *Saarat*, Jorois, Kajana, Vekkelaks; *saaravarret*, Savitaipale; *haarat*, Vederlaks; *käpälät*, Sordavala; *reidet*. Räisälä.

(d) utgår vanligen ett starkt böjdt järn [1]) (e), uti hvilket de anförda repens eller järnens nedre ändar gripa; repens öfre ögla (g) omfattar skalmen och fasthålles af hakträna [2]) eller hakjärnen [3]) (h); å några orter (t. ex. Pieksä-

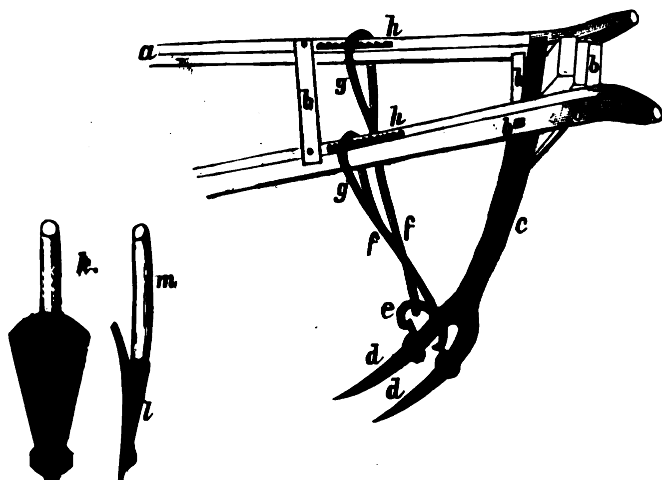

Fig. 109. Bakre delen hos en åkergaffelplog af österbottnisk typ från Kajana; tecknad af *J. H. Ekman.*

mäki, Rantasalmi, Puumala) göras inskärningar i självfva skalmen i stället för att använda särskilda hakträn eller hakjärn. Framför dessa befinner sig ett långt tvärträ [4]) (b). Medels särskilda vidjor eller invecklad i de anförda repen bindes framför gaffelgrenarna en mullfösa [5]) (k), angående hvilken närmare notiser senare skola meddelas. Hos plogstjärtar, som bestå af trä, anordnas på gaffelgrenarnas nedre delar långa, smala järnbillar [6]).

För att tydliggöra de olika gaffelplogstyperna, samt på det att läsaren må erhålla en lifligare föreställning om huru till och med de olika gaffelplogsdelarna kunna starkt variera, vill jag meddela bilder och kortfattade karaktäristiker af en del plogstjärtar och mullfösor.

Plogstjärtarna uppträda i flere typiska former, något, som redan framgått af de ofvan återgifna bilderna, men ännu tydligare observeras vid granskning af de nedanstående, i något större skala gjorda bilderna.

De två första (fig. 110, *a* och *b*) visa oss *1) plogstjärtar tillhöriga de svedjegaffelplogar*, som afbildats sid. 185 (fig. 33 och 34). Dessa plogstjärtar äro synnerligen primitiva samt till och med sneda. Den förstanförda är gjord af en tvågrenig, något snedt vuxen björkstam, och dess ena gaffelgren är något längre och rakare än den andra. Den senare är särdeles liten och eger mycket vidt utspärrade gaffelgrenar.

---

[1]) *Sammakkorauta,* Jorois, Kajana; *niskarauta,* Savitaipale. [2]) *Pykäläpuut,* Kajana. [3]) *Pykäläraudat,* Jorois. [4]) *Västäräkki,* Jorois, Vederlaks, Veckelaks, Savitaipale; *rintakarttu,* Sordavala, Räisälä; *orsipuu,* Kajana. [5]) *Luodin, luotti, ruodin, ruotikas.* [6]) *Kynnet,* Vederlaks; *raarnat,* Sordavala, Räisälä; *saarat,* Savitaipale.

De tre följande (fig. 110, *c*, *d* och *e*) höra alla till *2) plogstjärtar hos den ostfinska åkergaffelplogen;* plogstjärten å fig. 110, *c* hör till en gaffelplog från Eno socken i norra Karelen, den å fig. 110, *d* till en gaffelplog från Jorois socken

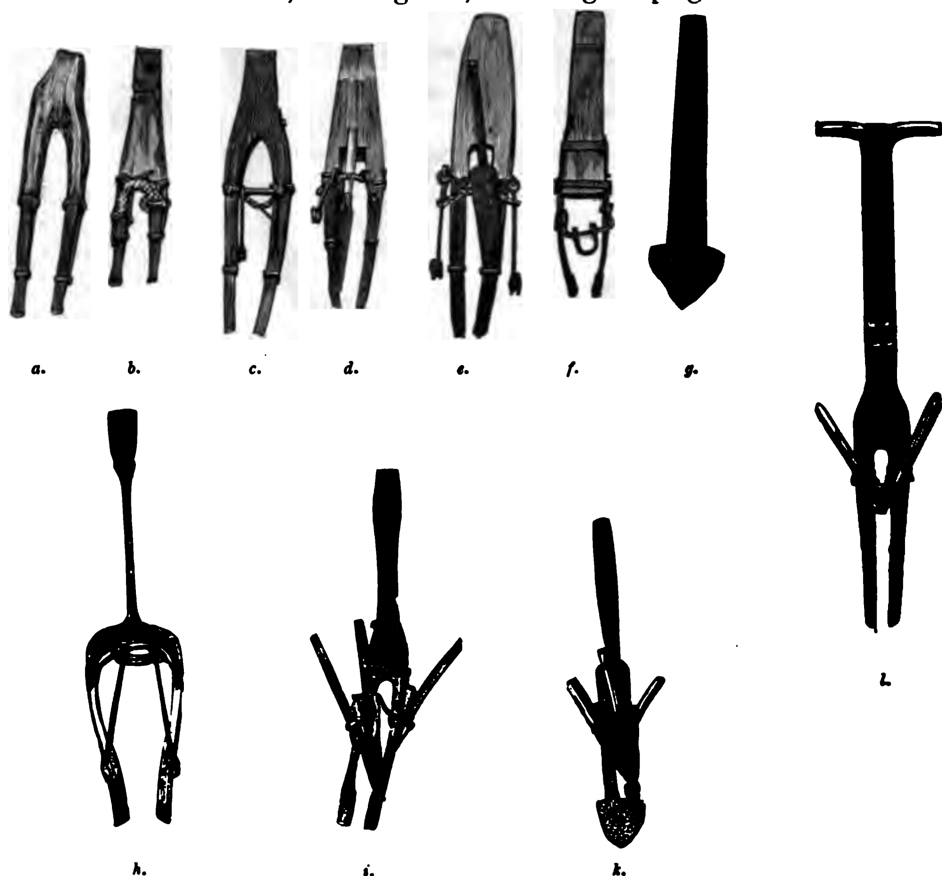

Fig. 110. Plogstjärtar å gaffelplogar[1]).

i Savolaks och den å fig. 110, *e* till en gaffelplog från Parikkala i södra Karelen. Alla tre hafva i jämförelse med de nyssnämda, till svedjegaffelplogarna hörande plogstjärtarna väl gjorda former. Gaffelgrenarna äro hos enhvar lika långa och ungefär lika böjda. Man finner tydligt, att de ostfinska åkergaffelplogarnas plogstjärtar tala om en helt annan och mera framskriden kultur än svedjegaffelplogarnas. Jämför man åter de ostfinska plogstjärtarna med de här nedan omtalade slagen, observerar man lätt, att dessa ostfinska plogstjärtar dock stå på en betydligt enklare ståndpunkt än dessa. Härom vittnar äfven det sakförhållandet, att de ostfinska plogstjärtarna kunna, i fall de stäl-

[1]) Fig. 110, g hör ej till åkergaffelplogarna, men har genom ett misstag af xylografen införts på samma kliché som åkergaffelplogarnas plogstjärtar. Den ifrågavarande bilden hör till kupningsgaffelplogen, som omtalas senare vid fråga om potatisodlingen.

las brantare i skalmarna, begagnas vid svedjeplöjning, något, som är fullkomligt omöjligt med de sydtavastländska och Kangasala-gaffelplogarnas plogstjärtar. Vissa former af den österbottniska plogstjärttypen kunna användas såväl på åker som på sved.

3) *De sydtavastländska åkergaffelplogarnas plogstjärtar* äro afbildade å fig. 110, i och k. Deras långa, smala och böjda öfverdel afskiljer dem strax från de ostfinska, hvarjämte man å dem observerar korta, utåt böjda vingar, hvilka naturligtvis äro nödvändiga å sådana plogar, som hafva långa och böjda gaffelgrenar. De afbildade, sydtavastländska plogstjärtarna representera tvänne mycket allmänna former: *α*) de öppna [1]) och *β*) de slutna plogstjärtarna [2]). Den förra har fria ändar å gaffelgrenarna, hvaremot dessa ändar hos den senare äro förenade med en bred bill.

4) *Kangasala-åkergaffelplogarnas plogstjärt* (fig. 110, l) är den mest långsträckta af alla mig bekanta plogstjärtar samt äfvenledes mest böjd af alla. Den har nämligen ett långt skaft, som öfverst bildar gaffelplogens handtag. Dessutom är denna plogstjärt liksom de sydtavastländska försedd med vingar.

5) *De österbottniska åkergaffelplogarnas plogstjärtar* erbjuda mycket afvikande former, och har jag såsom representanter för dem velat meddela tvänne bilder: *α*) den sydösterbottniska (fig. 110, f och fig. 109) och *β*) den nordösterbottniska plogstjärten (fig. 110, h). Den senare är helt och hållet af järn, den förra har gaffelgrenarna af järn, medan den öfriga delen är af trä. Den nordösterbottniska typens utbredning är, enligt hvad jag kunnat finna, större än den sydösterbottniska typens.

Mullfösor begagnas å åkergaffelplogarna af flere olika slag, af hvilka jag här nedan afbildar några typiska former.

Hvarje gaffelplogsmullfösa består af ett skaft [3]) och en skifva [4]). Den sistnämda varierar mycket till form och skapnad. Man kan skilja mellan breda (fig. 111, a och fig. 109, k) och smala (fig. 110, d och e) eller mellan raka (fig. 111, b) och krokiga (fig. 111, c) skifvor. I Savolaks talar man om mullfösor utan bihang [5]) (fig. 111, b och c) och med bihang [6]) (fig. 111, d och fig. 109, k); med bihang förstås härvid en förlängning af mullfösans skifva uppåt från skaftets vidfästningspunkt. Mullfösorna, fig. 111, a och b höra till gaffelplogar af tavastländsk typ (från Tammela); fig. 111, c är från en ostfinsk gaffelplog från Parikkala; fig. 111, d hör till en ostfinsk plog från Jorois. Fig. 111, e visar en mullfösa, som i hög grad närmar sig en rist, i

---

[1]) *Avoperä,* Tammela. [2]) *Umpiperä,* Tammela. [3]) *Luottimen varsi*, Kajana, Jorois m. fl. [4]) *Luottimen lapa*, Jorois. [5]) *Kieletön luodin*, Jorois, Hirvensalmi. [6]) *Kieliluodin*, Jorois, Hirvensalmi.

det att den är smal, vänd med kanten framåt och har framkanten hvass; denna ristlika mullfösa förekommer hos Kangasala-gaffelplogen, hvarigenom denna gaffelplog afviker från alla mig bekanta gaffelplogar.

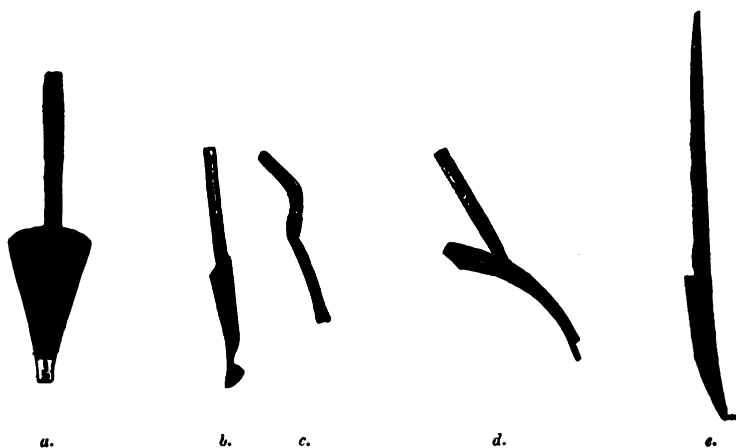

Fig. 111. Mullfösor å åkergaffelplogar.

Kroken [1]) är ett jordbearbetningsredskap, som redan vid seklets början måtte varit sällsynt, då den tidens jordbruksförfattare mig veterligen ej alls omtalat det samma. Ej häller författarne från seklets midt kände till det, om man får draga denna slutsats däraf, att de ej omtala ett dylikt redskap. I nutiden torde det samma vara totalt ur bruk.

Uppgifter om att kroken „förr i tiden" begagnats har jag erhållit från Euraåminne, Pyhämaa och Loppis. Måhända är det tillåtligt att af detta redskaps förekomst i så vidt skilda trakter som de två förstnämda socknarna i Satakunda och den sistnämda tavastländska socknen sluta till att det samma förut haft en nog så stor utbredning. Mustiala instituts redskapssamling eger tre exemplar af denna plog, alla härstammande från Euraåminne. Två af dem afbildas här nedan (fig. 112 och 113).

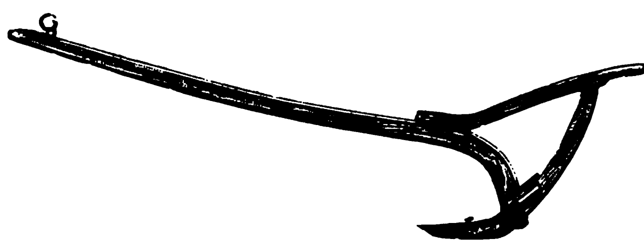

Fig. 112. Stockkrok från Euraåminne. Mustiala instituts redskapssamling. I. A 16.

Af krokarna har man mig veterligen användt två slag: a) *stockkroken* och b) *fotkroken*.

Den förra (fig. 112) är anordnad till att dragas medels ok, hvarför den eger en lång dragås [2]). Baktill är denna ås böjd nedåt och bildar krokbröstet. Från Loppis och Pyhämaa omtalas, att detta träs

[1]) *Koukkuaura*, Euraåminne; *pyhämaalainen aura*, Pyhämaa; *koukkari*, Loppis. [2]) *Orsi*, Euraåminne; *orsipuu*, Pyhämaa.

bakre ända är böjdt framåt och uppbär billen[1]. I krokarna från Euraåminne är billen fästad på bakståndaren[2], på hvars framåt förlängda ända den är fästad med spikar eller skrufvar. Vid bakståndarens öfre ända är handtaget[3] anordnadt. På båda sidor om bakståndaren strax bakom billen förekommer å den ofvan afbildade stockkroken ett litet trästycke, kalladt vingen[4]; detta trästycke är å den till Mustiala instituts redskapssamling erhållna stockkroken synbarligen af nyare datum än själfva kroken, och det saknas å de andra krokarna helt och hallet. I Pyhämaa är kroken alltid utan vingar[5]. Tilläggas bör ännu, att billen å denna krok liksom å alla andra krokar är mycket liten och tunn. Fotkroken (fig. 113) är anordnad för vanligt hästrede och liknar i hufvudsak den föregående, utom i afseende å draginrättningen; å den afbildade kroken är ena dragstången afbruten. Bakståndaren, som äfven bildar krokens sula, är å denna plog bastantare än å den ofvan anförda kroken.

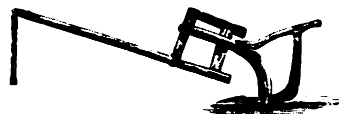

Fig. 113. Fotkrok från Euraåminne. Mustiala instituts redskapssamling, I A. 17.

Hufvudmåtten å dessa krokar äro följande:

Fig.	Hemort.	Slag.	Dragåsens hela längd. m.	Bottenlängd. m.	Billens längd m.	Billens bredd m.	Bakståndarens längd. m.	Anm.
	Euraåminne.	Stockkrok.	3,45	0,60	0,41	0,26	0,85	Utan vingar.
112	„	„	2,82	0,45	0,26	0,24	0,83	Med „
113	„	Fotkrok.	0,85	0,70	0,27	0,22	0,65	Utan „

Kroken användes i Pyhämaa till att plöja stenig jord, hvilken den „uppbökar till förvånansvärdt lucker"[6]. I Loppis brukade man använda den samma vid kärr- och mylljordsbebrukning.

Kroken måste anses höra till de mest primitiva jordbearbetningsredskapen, enär den — särskildt stockkroken — utmärker sig genom synnerligen få och enkla delar; endast få jordbearbetningsredskap från forntiden ega färre delar.

Årdret nytjades enligt *J. Tengström*[7] „vid seklets början allmännast i nästan hela Åbo län och någon del af Nyland till all åkerkörning", samt erhöll af samme författare följande vitsord: „Den hos största delen af vår allmoge brukliga trädstocken har en smal, flat och kort bill, kan omöjligen

[1]) *Vannas*, Pyhämaa, Euraåminne; *rautalappu*, Loppis. [2]) *Jalkapuu*, Euraåminne. [3]) *Käsipuu*, Pyhämaa; *käsivarsi*, Euraåminne. [4]) *Siipi*, Euraåminne. [5]) *Siivetön aura*, Pyhämaa. [6]) *Kaivertelee maata ihmeteltävän sulaksi*, Pyhämaa. [7]) Lit. 186, sid. 34.

följa alfven åt, utan mer uppbökar här och där ojämnt än ordentligen upprör och reder åkerjorden. — — — Endast vid utsädets nedmyllande i en redan väl tillredd och lucker jord, kan den lilla, vanliga trädstocken lämpligen användas". *Tengström* ger förslag till huru redskapet skall förändras för att göra tillbörlig nytta. Under seklets midt hade årdret vidsträckt användning i landets sydvästra hörn. Enligt *Weckström* [1]) användes det „i en del af Nylands och Åbo län". Samme författare framhåller, att det „passar bäst vid trädets körande. — — — Består af en 45 cm lång bill, som alltid bör hållas hvass och spetsig i ändan, vid roten vara 30 cm bred och ofvantill så kullrig eller ryggad, att den böjer sig väl och jämnt ned mot marken öfver spetsen af den meda, vid hvilken den är fästad. Den bör stå mera platt än stupande, så lossas jorden jämnt på det djup, som stocken ställes; annars gör den blott ristningar. Billen har baktill mullfösor, som befordra myllningen. I stället för dessa nytjas äfven tunna vindskenor, en tvärhand breda, väl fästade från billen 22 cm bakom bakständaren. — — — För att göra riktig värkan bör årdret gå 15 cm djupt, föras med stadig hand och stundom köras korsvis. Man nytjar härtill 1—2 dragare. Låter man det med aftagna fösor eller öron följa efter en plog, så luckrar det jorden väl. Det kallas att rajolera".

Det nutida årdret[2]) har mig veterligen endast en ringa användning och förekommer egentligen i landets sydvästra hörn. På Åland har jag sett det samma begagnas tämligen mycket ännu under innevarande årtionde.

Här nedan afbildas tvänne olika slag af årder (fig. 114 och 115), af hvilka det föregående, kalladt *stockårder*, är afsedt att dragas medels s. k.

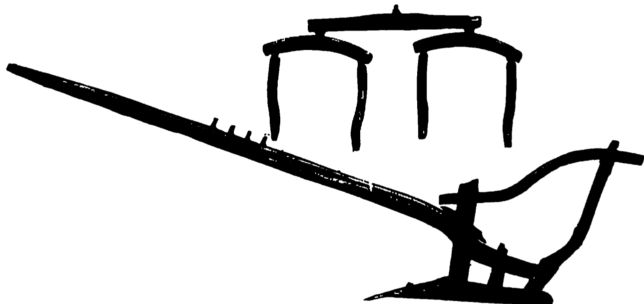

Fig. 114. Stockårder med bukok från Åland. Mustiala instituts redskapssamling, I. A. 18.

bukok (se nedan) af två hästar, och det senare, *fotårder*, att dragas af en häst med vanligt hästrede. I öfrigt äro de afbildade exemplaren fullkomligt likadana.

Årdret uppå Åland och i Euraåminne, Kiukais m. fl. orter utmärker sig genom att bakom billen[3]) och emellan fram- och bakståndarna[4]) finnas

[1]) Lit. 187. sid. 407—408. [2]) I Euraåminne, Pyhämaa, Kiukais m. fl. socknar i västra Finland kallas årdret pa finska *aura*, d. v. s. det bär samma namn som plogen. Måhända har sistnämda redskap ärft namnet af det förstnämda? [3]) *Vannas*. Euraåminne, Kiukais. [4]) *Jalat*, Kiukais.

tvänne små, upprättstående träpinnar[1], en på hvar sin sida om bottenträet[2]; det är de ofvan omtalade fösorna eller öronen. Den korta åsen[3]) höjes och sänkes medels diverse kilar[4]) uti ståndarnas hål. Billens båda framåtvända kanter[5]) äro hvassa.

Årdret är uppenbarligen en utvecklingsform af kroken, från hvilken det skiljer sig hufvudsakligen genom att det är försedt med en lång sula, på hvilken öronen (vingarna) äro fästade, samt att det eger en särskild framståndare, medan kroken har åsens böjda del till bröst. De nu meddelade tvänne bilderna af årdret motsvaras fullkomligt af de tvänne ofvan framstälda bilderna af kroken (fig. 112 och 113). Steget från den sist afbildade kroken till det å den senare bilden framstälda årdret är ej synnerligt stort.

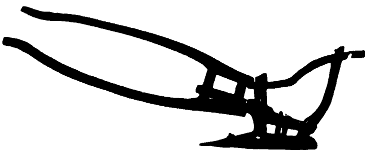

Fig. 115. Fotårder från Åland. Mustiala instituts redskapssamling. I. A. 19.

En annan typ af årdret visar nedanstående afbildning af ett stockårder, som jag funnit å Mustiala institut uti ett skräplider gömdt bland gamla tjärtunnor o. dyl. Jag har ej lyckats af någon få uppgift om när det begagnats, men så alltför lång tid har det väl icke varit förvaradt å detta ställe. Detta redskap är äfven därför af intresse, att det är i hufvudsak likt den „Hvittis-stockplog", hvilken *Gadd* afbildat 1759, och hvaraf en kopia meddelats sid. 102, fig. 25. Å Mustiala-årdret äro vingarna större, se där den egentliga olikheten. Egendomligt för båda är, att de äro försedda med rister, något, hvarigenom de tydligen dokumentera sig såsom hörande till en utvecklad form bland de primitiva redskap, som bära namnet årder. Likheten mellan dessa redskap framträder också däruti, att de båda blifvit använda till oxar, hvilka man försett med hornok (se nedan).

Fig. 116. Stockårder med hornok från Tammela. Mustiala instituts redskapssamling. I. A. 21.

Hufvudmåtten hos de särskilda årderslagen äro nedanstående:

Fig.	Hemort.	Slag.	Dragåsens längd.	Botten-längd.	Billens längd.	Billens bredd.	Bakståndarens längd.
			m.	m.	m.	m.	m.
114	Euraåminne.	Stockårder.	5,00	0,95	0,43	0,25	0,82
115	„	Fotårder.	1,05	0,92	0,44	0,27	0,88
116	Tammela.	Stockårder.	3,68	1,10	0,31	0,28	0,86

[1]) *Hajottimet*, Euraåminne, Kiukais. [2]) *Antura*, Euraåminne; *vannaspuu*, Pyhämaa. [3]) *Orsi*. Kiukais. [4]) *Suuteet*, Kiukais. [5]) *Liepeet*, Euraåminne.

Plogen skiljer sig från årdret främst genom att „plogbillen och plogkroppen bilda en halfkil, genom hvilken jorden vid plöjning föres åt ena sidan, hvaremot årdret och dess bill bilda en hel kil, som skjuter jorden åt båda sidorna, utan att fullkomligt vända henne“ [1]. Plogen har städse en vändskifva, hvilken saknas hos årdret.

„Plogen“, säger *J. Tengström*, „detta bondens första och viktigaste värktyg, är det redskap, som ej blott öppnar och klyfver jorden, utan ock vänder honom, och skiljer sig således däruti ifrån årdret, som endast delar, men ej vänder den jord han går igenom“. Till plogarna räknar *J. Tengström* äfven gaffelplogarna och den ofvan anförda „Hvittis stockplogen“, något, som jag ej kan förena mig om. Och huruvida den „i Loimijoki, Pöyttis, äfven i Hvittis och flere närliggande socknar af Åbo och Björneborgs län brukliga plogen (*Kiekka-aura*) med det rörliga och för ständig omkastning inrättade vändbrädet“ är att hänföra till de egentliga plogarna, är icke rätt säkert. Dock förefaller det, som om detta vore ganska antagligt, enär *Tengström* talar om att den vänder jorden, hvarvid han dock tillägger „ej häller alldeles jämnt och väl“. „Bland Åbo läns allmoge“, omtalar nyss anförde författare, „nytjades stundom till lindors samt gräslupen åkers uppkörande en vändplog (*Fältaura*)“. Den beskrifves dock icke af honom, men han säger, att „den s. k. Stjernsundska eller Gripenstedtska plogen är en lycklig förbättring af den samma“. Den Stjernsundska plogen får vitsordet, att den „vänder väl och säkert all den mull han med billen upplossar, men han fordrar ett par goda dragare och en stadig styresman, om han skall göra rätt gagn“. Uppenbarligen var denna plog icke allmän i Finland vid denna tid.

Från seklets midt omtalar *Veckström* [3]) en mängd olika slag af plogar såsom lind- eller vändplogen (liknar den skotska), Värmlandsplogen, Västgötaplogen, Tidaholmsplogen (som „göres på Avaranda i Kyrkslätt“) m. fl., men tyvärr beskrifver han dem ej. Endast angående den förstnämda anför han några mått, hvilka uppgifvas vara de samma som på den skotska plogen.

Bland nutidens plogar intaga de primitiva ett mycket anspråkslöst rum. Endast i vissa delar af södra och västra Finland äro de tämligen allmänna, men gifva dock dag för dag vika för de rationella plogarna, bland hvilka den svenska (skotska) typen torde vara förherskande.

Till de primitiva plogarna höra först och främst de redan af *J. Tengström* vid seklets början omnämda *fältplogarna*, af hvilka jag anträffat tvänne hufvudtyper, *a*) *stockplogar* och *b*) *fotplogar*. De senare variera i hög grad.

Alla fältplogar utmärka sig genom att de hafva ett s. k. enkelt handtag i motsats till andra plogar, hvilka hafva s. k. dubbelt handtag. Dessutom är risten alltid mer eller mindre rudimentär.

a) Stockplogen [4]) har en lång as, som på ett eller annat sätt är för-

[1]) Lit. 216, sid. 127. [2]) Lit. 186, 1803, sid. 32. [3]) Lit. 187, sid. 406, 408 och 469.
[4]) *Orsivältti*. Euraåminne, Kiukais, Pyhämaa: *puuvältti*. Pyhämaa, Kiukais.

enad med dragarnes ok. Jag har sett endast ett exemplar af detta slags plogar, men sockneberättelserna från västra Finland, främst de från Euraåminne och Pyhämaa redogöra vidlyftigt för de samma. Enligt hvad jag från dessa erfarit, äfvensom enligt muntliga meddelanden af diverse jordbrukare i västra Finland förekomma stockplogarna numera sällsynt, men för ej länge sedan anträffades dylika af två slag: α) med vändskifva af trä och β) med vändskifva af järnplåt. Här nedan afbildas (fig. 117) ett exemplar af det förra slaget.

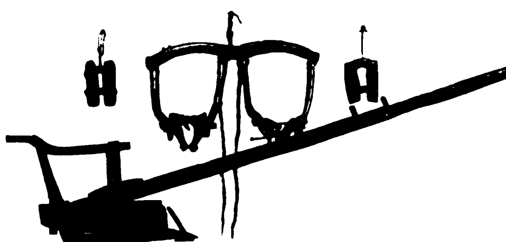

Fig. 117. Stockplog jämte bukok [1]) från Euraåminne. Mustiala instituts redskapssamling I, A 20.

[1]) I Finland har man under innevarande århundrade mig veterligen användt *ok (ijesvärkit, ikeet*, Euraåminne, Pyhämaa; *kakkulit*, Pyhämaa) af tre slag:

a. Bukok, som på finska kallas *mahaijes*. Det karaktäriseras genom att från dragarnes (vanligast hästarnes) rankor leda två korta dragstänger *(aisat*, Pyhämaa) till bukstången *(ijespuu*, Euraåminne, Pyhämaa), som befinner sig under dragarnes magar samt uppbäres medels vidjerep *(perut, perukset*, Pyhämaa) eller läderremmar (*selkäryöt*, Pyhämaa; *kannukset*, Euraåminne), som löpa öfver dragarnes rygg och ibland uppbäras därstädes af en liten träsadel *(satula*, Euraåminne). Bukstången är på olika sätt förenad med dragåsen *(orsi*, Euraåminne). På ofvanstående bild (fig. 117) ses ett bukok från Euraåminne afbildadt. Nederst hänga rankorna; från dem löpa dragstängerna till bukstången, och rakt nedåt hänga vidjerepen. Träsadlarna å bilden äro placerade på sidorna om oket. Ett bukok af en från detta något afvikande form finnes afbildadt sid. 330 (fig. 114). Detta bukok härstammar från Åland och utmärker sig genom att de korta dragstängerna löpa från rankorna till ett par mindre skakelträn *(vatsanaluspuut*, Pyhämaa). Bukoket anses öfverallt vara högst olämpligt, och meddelaren från Euraåminne har åt det samma flere betecknande benämningar (t. ex. *orjalliset kapineet hevosille; hevosten pyydykset)*. Redan i K. Vetenskapsakademins Handlingar för 1748 (sid. 41) skildras det af en höglärd författare på följande drastiska sätt: „Det oformliga bukoket är handalagets kännbaraste horunge; det stjäl bort ganska mycket af hästens kraft genom sitt gnidande mot hästens buk; då han skall konservera buken, lyftes den samma, hvarigenom dess rygg kommer i bukt, så att hästen genom samma gnidande blir ostyrig och istadig". Exemplar af båda dessa bukokslag förekomma i Mustiala instituts redskapssamling. I. K 5 och 6.

b. Hornok (se fig. 116). på finska kalladt *sarvi-ijes*, är en rak, c. 1,20 m lång trästång, okstången *(ijespuu*, Pyhämaa), som med remmar *(sidehihnat, jutat*, Pyhämaa, Tammela) fastbindes vid oxarnes horn samt medels en vidja ell. dyl. förenas med plogåsen. Detta ok är för oxarne synnerligen besvärligt och ger at plogen en styf gång. Ett dylikt hornok förvaras uti Mustiala instituts redskapssamling I, K 8; det härstammar från Tammela.

c. Nackok, pa finska *niskaijes*, består af en 1,40 m lang okstång *(ijespuu*, Tammela), som hvilar pa oxarnes nacke. Från denna stångs båda ändar går på hvar sin sida om oxens hals lodrätt nedåt ett 0,65 m långt halsträ *(kaulapuu*, Tammela; *leukapuu*, Humppila), lämnande för oxens hals ett afstånd af 0,25 m emellan sig; nedre ändarna af dessa två halsträn, hvilka höra till en och samma oxe, förenas med ett vidjerep *(peru*, Humppila). Framför okstångens båda ändsidor be-

En stockplog består af flere delar, som äro fullkomligt identiska med motsvarande delar hos stockårdret. Dragåsen [1]) (längd 3,05 m) löper igenom såväl framståndaren [2]) som bakståndaren [3]) och hålles i bestämd ställning genom diverse kilar [4]). Båda ståndarna hvila nedtill på ett bottenträ [5]) och äro upptill förenade med ett särskildt trä [6]), som baktill fortsättes i handtaget [7]). På dragåsens främre del befinna sig tvänne tappar [8]) eller ett särskildt trä med kuggar [9]). Framtill på plogen vid bottenträet är billen [10]) (bredd 0,29 m och längd 0,25 m) fästad antingen med spikar eller skrufvar. Billens vänstra sida bildar en rak fortsättning af bottenträet, och dess högra är sned; framändan är spetsig. Billen uppbär en endast 0,20 m lång järnståndare [11]), som spelar en rists roll. Vändskifvans [12]) främre del är placerad på billen; vändskifvan (längd 0,88 m och bredd 0,22 m) kan som sagdt vara antingen af trä eller järn.

Från Kiukais meddelas, att da man skulle plöja med en stockplog, som var försedd med trävändskifva, måste plogkarlen alltid föra med sig en träkäpp [13]), med hvilken han „bortskuffade och skrapade“ [14]) jorden, som oupphörligt fastnade i vändskifvan.

Denna stockplog är tydligen en utvecklingsform af stockårdret; man har blott gjort billen „ensidig“ samt i stället för årdrets vingar anordnat en vändskifva. Utvecklingsserien för denna stockplog har sålunda varit följande:

1. Stockkrok: 2. Stockårder: 3. Stockplog.

En liknande serie kan man observera hvad beträffar fotplogarna, till hvilka redogörelsen nu vänder sig.

b) Fotplogarna [15]) hafva alla en kort ås, i hvilkens främre ända pa ett eller annat sätt fästas skaklar eller anordningar för dragarnes eller dragarens anspänning. De flesta primitiva fotplogar synas vidare utmärka sig genom att fran billens vänstra öfverkant uppstiger ett vanligen trekantigt skär, som gör samma tjänst som den fran åsen nedhängande risten på en rationell plog. Billen blir härigenom stor och svärsmidd samt dyr vid inköp. I en del fall förekommer en svag rist, som är fästad såväl vid åsen som vid

finner sig en liten. 0,30 m lang hornstång (*sarripuu*, Humppila), som med järnöglor är rörligt förenad med okstången, och vid hvilken oxens horn fastbindas. Från midten af okstången nedåt hänger en järnbygel eller remmar (*rahkeet*, Humppila), medels hvilka oket förenas med plogåsen. Ett exemplar af detta okslag finnes uti Mustiala instituts redskapssamling, I, K 7; det är anskaffadt fran Humppila.

[1]) *Orsi*, Euråminne, Kiukais. [2]) *Jalka*, Pyhämaa; *vältin tolppa*, Kiukais; *juuri*, Euraaminne. [3]) *Mickkalauta*, Euraaminne, Kiukais, Pyhämaa. [4]) *Sirkat*, Euraaminne; *pakat*, Kiukais, Pyhämaa; *kiilat*, Kiukais. [5]) *Antura*, Pyhämaa, Kiukais. [6]) *Käsipuu*, Euraaminne, Pyhämaa; *vältin sauroin*, *saurakko*, Kiukais. [7]) *Kädensija*, Euraaminne. [8]) *Orren tapit*, Pyhämaa. [9]) *Hammaspuu*, *kamppi*, Euraaminne; *orren kamppa*, Kiukais. [10]) *Vannas*, Euraaminne, Kiukais. [11]) *Vältin puukko*, Euraaminne; *ruoti*, Kiukais. [12]) *Kierelauta*, Euraaminne; *siipilauta*, Pyhämaa; *vältin siipi*, Kiukais. [13]) *Lasta*, Kiukais. [14]) *Pellonajaja tönki ja lusasi lastalla lautaan yhä tarttuvan mullan pois*, Kiukais. [15]) *Välttiaura*, Tammela; *vältti*, Hausjärvi, Loppis, Hollola, Rengo, Euraaminne; *veltta*, Pudasjärvi (enligt *K. Laurin*), Turtola.

billen, en anordning, hvars lämplighet kan ifrågasättas. I öfrigt likna dessa fotplogar fullkomligt de nyssanförda stockplogarna.

Fotplogarna äro vanliga i många trakter af västra Finland, såväl uti södra Österbotten som uti västra Satakunta och Eg. Finland, och gå där under diverse namn såsom Lappfjärdsplogar, Ilmolaplogar m. fl. Här nedan framställes bilden af en s. k. Ilmolaplog jämte draginrättning [1]). Åsens längd är 1,35 m och vändskifvans längd 1,10 m.

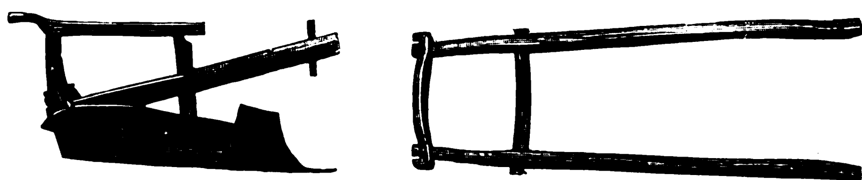

Fig. 118. Fotplog från Ilmola. Mustiala instituts redskapssamling I, A 25.

En särskild form af fotplogarna anträffas uti nordliga Österbotten. De hafva en kortare plogkropp, t. o. m. något böjd ås samt på åsens främre del en s. k. tass [2]). Dessutom finnes hos denna plog den ofvanomtalade risten, som är fästad såväl vid åsen som vid billen. Plogens konstruktion i öfrigt ses af vidstående bild (fig. 119). Denna plog har enligt *K. Laurin* följande utbredning: „*Velttan* förekommer i ett område, som har Ylitorneå socken (Ylitorneå, Turtola, Kolari) på finska sidan och grannsocknarna Hietaniemi, Öfvertorneå och Pajala på svenska sidan till centrum, hvarförutom den finnes i grannsocknarna på ömse sidor om Torneälf; den tillvärkas utom i Ylitorneå också i Nederkalix“. Åsens längd är 1,5 m och vändskifvans längd 0,65 m.

Fig. 119. Fotplog från Turtola socken. Mustiala instituts redskapssamling I. A 26.

Förutom de nu nämda fältplogarna finnes det i landet ännu andra. I en del socknar i sydvästra Finland, t. ex. i S:t Bertils och Bjernå, förekommer en slags växelplog [3]), hvilken liknar fältplogarna i öfrigt utom att den fullkomligt saknar rist, och att vändskifvan, som vanligast är af trä, kan slås öfver på andra sidan om plogkroppen, så att man vid plöjandet strax kan vända om vid fårans ända och på återvägen plöja fåran bredvid den första fåran, något, som ej låter göra sig med andra plogar. Jag har ej lyckats komma öfver något exemplar af denna plog, hvarför jag ej häller kan meddela någon bild af den samma.

[1]) *Vältin aisat*, Tammela. [2]) *Kenkä, veltan kenkä*, Ylitorneå. [3]) *Kielivältti*, S:t Bertils, *kiekka-aura* hos *Tengström* (Lit. 186, 1803, sid. 32)(?).

Äfven andra primitiva plogformer än fältplogarna anträffas i landet. Härvid vill jag såsom exempel nämna endast en, som i vissa afseenden närmar sig de vanliga, rationella plogarna, och hvilken man finner i Humppila, Tammela m. fl. socknar i södra Tavastland. Denna plog har dubbelt handtag samt i asändan ett tämligen rationelt betsel. Att denna plog dock otvifvelaktigt är att räkna till de primitiva plogarna, framgår ej allenast af dess vändskifva (längd 0,45 m), som består af träbräden, hvilka blifvit ofullständigt beslagna med järnplat, utan äfven af den med billen fastsmidda risten. Nedanstaende bild (fig. 120) visar oss denna plogs exteriör [1]). Asens längd är 1,5 m.

Fig. 120. Plog från Humppila; Mustiala institutets redskapssamling I. A 27.

Ristplogen [2]) användes under den förra hälften af seklet mycket vid uppbrytning af gammal, seg ängslinda och dess förvandling till åker. Den förekom ju i landet redan under 1700-talet; se sid. 103. Med ristplogen uppskars parallela skaror i marken, sa att ärdret, gaffelplogen eller plogen, som under det innevarande arhundradets första del ofta nog saknade rist, lättare kunde uppbryta jorden. Under arhundradets senare hälft förekommer ristplogen mig veterligen endast i undantagsfall, t. ex. blott da man skall uppbryta mycket seg vall.

Ristplogen har för närvarande att framvisa tvänne typer: *a) den västfinska* och *b) den östfinska ristplogen*. Den förra anträffas — ehuru numera icke allmänt — i Satakunda, Egentliga Finland och södra Tavastland och användes dels för tvänne oxar eller hästar dels för en häst. Af nedanstaende

Fig. 121. Ristplog från Satakunda [illegible]

Fig. 122. Ristplog från södra Tavastland. Birkkala [illegible] Mustiala institutets redskapssamling. I. A 13.

afbildningar framställer den förra (fig. 121) en ristplog, anordnad för tvänne dragare och som [illegible] liknar den, som (sid. 103, fig. 26) blifvit under 1700-talet [illegible] fig. 122 ger en föreställning om konstruktionen af en ristplog af den västfinska [illegible] för användning med en häst.

[illegible] sammanställning af de [illegible] Akersplogen, tillvärkad [illegible] amerikansk modell. Humppila-[illegible] svenska plog, medan vänd-[illegible] fältplogar. [2]) Virkkala, [illegible] Kexholm [illegible]

Risten, som består af ett bett[1]) och ett skaft[2]), har framsidan och spetsen[3]) hvassa. Skaftet fästes uti ett hål i åsen[4]) medels diverse kilar[5]).

Att den västfinska ristplogen erhållit sin skapnad från kroken eller årdret är lika påtagligt, som att den ostfinska ristplogstypen står i innerligaste samband med gaffelplogen.

Den ostfinska ristplogen har jag anträffat i södra delarna af Karelen, Savolaks och Tavastland. Den liknar i allt en gaffelplog utom däri att själfva gaffeln är ersatt af en rist[6]). Vidstående bild (fig. 123) visar konstruktionen af en dylik ristplog från södra Karelen med skalmar af savolaksisk typ. Ristplogar med tavastländska skalmar har jag sett i Tammela, Urdiala m. fl. tavastländska socknar.

Fig. 123. Ristplog från södra Karelen. Parikkala socken; Mustiala instituts redskapssamling, I, A. 12.

Hufvudmåtten på de särskilda ristplogarna äro följande:

Fig.	Hemort.	Dragåsens resp. skalmens längd. m	Afståndet från handtaget till risten. m	Ristens längd. m
121	Euraåminne.	3,00	0,60	0,55
122	Birkkala.	1,55	0,70	0,35
123	Parikkala.	2,50	—	0,27

Åkerharfvar förekomma vid det primitiva jordbruket under innevarande århundrade rundt kring hela landet, och hafva de att framvisa synnerligen många typer. Jag skall i korthet redogöra för de viktigaste.

1. Risharfven (se sid. 185) användes numera mig veterligen på åkrar endast i enstaka undantagsfall. Man har berättat mig, att man för ej länge sedan skall användt dylika harfvar på synnerligen lätta sandåkrar i södra Savolaks, en uppgift, som jag ej varit i tillfälle att kontrollera. Själf har jag aldrig sett denna harf användas på åkrar. Den sid. 185 afbildade risharfven visar följande mått: sidobjörkarnas längd 4,30 m; tvärträets längd 0,80 m.

2. Åkerkristharfven är i den dag, som är, ett synnerligen allmänt harfningsredskap på östra och norra Finlands åkrar och anträffas äfven här

[1]) *Terä,* Pyhämaa, Euraåminne. [2]) *Ruoto,* Euraåminne. [3]) *Nirkko,* Euraåminne. [4]) *Orsipuu,* Pyhämaa. [5]) *Suuteet,* Pyhämaa; *puukiilat,* Euraåminne. [6]) *Veitsi,* Loppis.

och där pa akrarna i den öfriga delen af landet. Det, som utmärker åkerkvistharfven framför svedjekvistharfven är, att den är smalare och längre samt försedd med kortare kvistar, hvilka vanligen äro stälda så, att de bilda en mer eller mindre spetsig vinkel med jorden vid harfvens främre ända[1]). Dessa kvistharfvar framträda mig veterligen i två hufvudformer: *a) den savolaksiska* och *b) den tavastländska åkerkvistharfven.* Den förra afbildas å plansch IV; den senare här nedan (fig. 124).

Fig. 124. Åkerkvistharf från södra Tavastland, Tammela socken. Mustiala institutets redskapssamling, I. B. 4.

Den savolaksiska åkerkvistharfven kännetecknas genom att fimmelstängerna äro med vidjor fästade direkte på harfvens öfre yta, medan den tavastländska åkerkvistharfven drages framåt från en vidjelänk [2]), vid hvilken ett primitivt skakelvärk [3]) fästes medels en krok [4]). Öfver hufvud äro de senare harfvarna tämligen dåligt hopsatta, visande, att dessa redskaps tid är förbi, då hela konsten att göra sådana till och med förfaller. I motsats härtill äro akerkvistharfvarna i Savolaks och Karelen vanligen synnerligen starkt och precis gjorda samt bestå af starka grankvistar.

Kvistharfven prisas ännu mångenstädes af vara primitivt åkerbruk idkande jordbrukare som ett förträffligt redskap, och ofta nog går deras uttalande alldeles i samma riktning som följande af *Vetterhoff*[5]) i K. F. Hushållningssällskapets handlingar för år 1807 meddelade omdöme: „I stenig jord är kvistharfven ett oumbärligt och ypperligt redskap; det är otroligt hvad den mellan stenarna uppgräfver den fina mullen och skiljer den från ogräset; i slät och stenfri sandjord gör den äfven sin goda nytta och agar med sina täta kvistar ogräset bättre än den glesa pinnharfven“. Det är i alla fall ett tydligt tecken till synnerligen små fordringar pa en harf, när man förklarar sig tillfreds med kvistharfvens arbete.

De i denna afhandling förekommande kvistharfvarnas hufvudmått äro följande:

Fig.	Hemort.	Slag.	Fimmelstängernas längd. m	Harfträнas längd. m	Harfvens bredd. m	Kvistarnas medellängd. m
36	Jorois.	Svedjeharf.	3,24	1,92	1,00	0,75
37	Savitaipale.	„	2,05	1,95	1,25	0,55
Pl. IV.	Jorois.	Åkerharf.	3,30	2,20	0,85	0,50
124	Tammela.	„	—	2,38	0,68	0,35

[1]) *Myötäkarhi.* Jorois. (Jämför sid. 186). [2]) *Vaudat,* Tammela. [3]) *Vetovärkit, hilat,* Tammela. [4]) *Hilakoukku,* Tammela. [5]) Lit. 196. II. 1807.

3. *Trampharfven* [1]) förekommer mest i sydvästra delen af landet och är till sin konstruktion fullkomligt lik den s. k. Hvittisharfven, hvilken 1759 afbildats af *P. A. Gadd* se sid. 104, fig. 27). Nedanstående, efter fotografi gjorda bild visar såväl den nutida trampharfvens konstruktion som dess

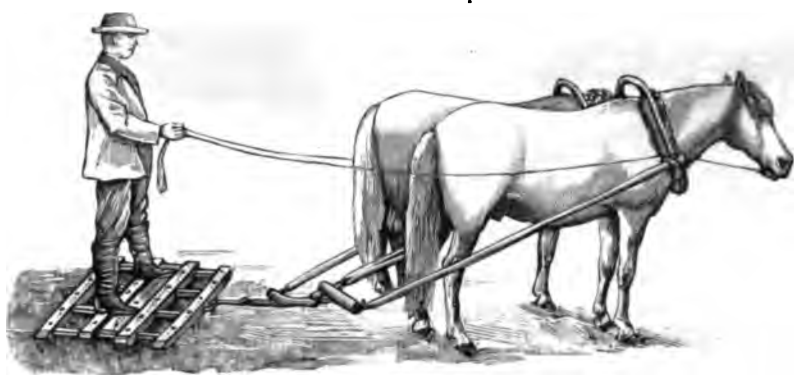

Fig. 125. Trampharf från Satakunda, Tavastkyro socken.

användning. Karlen står på harfven och balanserar därpå, medan hästarna draga den samma framåt. Han lutar sig än på det ena än på det andra benet, och skall harfven hållas ren från gräs o. dyl. just genom att den ibland vippar at ena, ibland åt andra sidan. (A bilden äro tyvärr skacklarna orätt tecknade, och hästens betsel har af xylografen bortlämnats).

Trampharfven består af fyra stycken parallelt löpande tvärträn [2]) samt 4 lika breda (Tavastkyro) eller 2 breda och 2 smala (Euraåminne) korsträn [3]), som löpa igenom tvärträna. Emellan de mellersta tvärträna är ett bräde [4]) placeradt, på hvilket karlen balancerar. Pinnarna göras af en fyrkantig järnstang, och placeras uti Tavastkyro fem i hvart tvärträ, men i Euraaminne fem i de yttre tvärträna och blott fyra i de inre.

J. Tengström [5]) omtalar vid seklets början, att „den i landet allmännast vanliga trädharfven gör godt gagn vid utsädets nedmyllning".

4. *Ledharfven* [6]) förekommer nu för tiden mångenstädes i landet men främst i Österbotten. Dess konstruktion framgar tydligt af vidstående bilder (fig. 126 och 127), hvilka gifva en föreställning om de två hufvudtyper jag funnit hos dessa harfvar. Af den senare förekommer i norra Österbotten en form med träpinnar. De nu afbildade ledharfvarna hafva båda pinnar af järn, hvilka i Kajana äro i genomskärning fyrkantiga [7]) eller också gjorda som knifbett [8]). Den senare typen är mest allmän i Pudasjärvi sokken, men anträffas äfven i en mängd andra socknar norr om Ule älf. Hos den samma man observera, att de två bakre tvärträna alltid äro orörligt förenade

[1]) *Puuastura*, Birkkala, Vesilaks, Tammela; *äes*. Euraåminne. [2]) ***Reisipuut***, Euraåminne; *sirupuut*, Tammela. [3]) ***Miekkalauta***, Euraåminne. [4]) ***Jalkalauta***, Euraåminne, Tammela. [5]) Lit. 186, sid. 35. [6]) ***Nivelkarhi***, Tammela; ***nivelhara***, Sordavala; ***jäsenkarhi***, Kajana. [7]) ***Nelisnurkkaiset*** *purapiikit*. Kajana. [8]) ***Puukkomaiset terät***, Kajana.

med hvarandra medels järnstänger, medan de främre tvärträna äro förbundna med i midten ledade järn [1]). Harfvarna dragas från järnlänkar [2]). Den förstnämda harfven har en längd af 1,08 m och en bredd af 1,03 m; den senares längd är 1,37 m och dess bredd 1,12 m.

Fig. 126. Ledharf från Österbotten, Tortola socken. Mustiala instituts redskapssamling I, H 6.

Fig. 127. Ledharf från Österbotten. Mustiala instituts redskapssamling I, H 7.

Enligt *J. Tengström* [3]) fanns denna harf i landet redan vid århundradets början, och ansågs den „för en klappurfull och mycket stenblandad åker vara den lämpligaste". *Veckström* [4]) förordar på 1850-talet äfvenledes denna harf för användning i mycket stenbunden mark. Samme författare omtalar, att det „uti Alkula by i grannskapet af det ryktbara Aavasaksabärget på en bondgård" fanns en primitiv ledharf; enligt hans beskrifning påminner den mycket om den ofvan afbildade ledharfven från Turtola (fig. 126). Den hade 5 tvärträn, och i stället för pinnar förekommo stora spikar. Alla tvärträna voro förenade med leder.

5. *Björnharfven* [5]) har en kvadratisk träram, bestående af 4 tvärträn [6]) och 4 vinkelrätt mot dem stälda korsträn [7]). I hvarje kors finnes en rak järnpinne. Dragbygeln är vanligast placerad i ena hörnet och består ibland af vidjor [8]), ibland af järn [9]). Denna harf förekommer rundt kring hela landet. Enligt *K. Laurin* finnes uti nordliga Finland en dylik harf, som är ledad på midten. De odelade björnharfvarna omtalas redan vid seklets början [10]) och *Veckström* [11]) beskrifver på 1850-talet en dylik mycket noga. En afbildning af en björnharf meddelar *Olaus Magnus* år 1555; se sid. 20, fig. 15.

Förutom de nu uppräknade harfvarna förekomma i särskilda delar af landet en mängd andra, bland hvilka jag vill nämna: *gåsfotsharf, romboidalharf,* hvilka i större eller mindre grad närma sig rationella harfvar.

Haraträ eller tregrenig plog [12]) anföres icke från seklets början, men från dess midt omtalas detta redskap af både *Veckström* [13]) och *Elmgren* [11]). Den förre framhåller, att „det på några ställen göres med två tenar framför billarna, men på andra utelämnas dessa; det egnar sig bäst för att endast mylla ned säd". Den senare författaren omtalar, att detta redskap uti S:t Mårtens allmänt användes till sistnämda arbete.

[1]) *Saranaraudat*, Kajana. [2]) *Saverikko*, Kajana. [3]) Lit. 186, 1803, sid. 35. [4]) Lit. 187, 1850, sid. 168. [5]) *Karhukarhi*, Jorois, Urdiala, Akkas m. fl. socknar; *tönkkä-, tönkkikarhi*, Pudasjärvi m. fl.; *nelisristikontapainen karhi*, Kajana. [6]) *Poikkilauta*, Kajana; *poikkipuu*, Jorois. [7]) *Ristilauta*, Kajana; *ristipuu*, Jorois. [8]) *Vitsasaverikko*, Kajana; *peru*, Urdiala. [9]) *Rautasaverikko*. Kajana. [10]) Lit. 186, sid. 35. [11]) Lit. 187, sid. 167. [12]) *Krenkku, renkku*, Birkkala, Vichtis; *sekotus-sahrat*, Kinkais; *koukkari*. S:t Mårtens (enligt *Elmgren*, Suomi, 1857). [13]) Lit. 187, sid. 408.

Under innevarande årtionde har till Mustiala instituts redskapssamling erhållits trenne exemplar af detta redskap, nämligen ett från Birkkala, anordnadt för en häst, ett annat från Vichtis, anordnadt för oxar och ett tredje från Euraåminne, liknande det från Vichtis. Det från Euraåminne afbildas här nedan (fig. 128). Hos detta harارträ är åsens [1]) längd 2,75 m; billen [2]) har en längd af 0,26 m och en bredd af 0,18 m; handtagets afstånd från billspetsen är 1,26 m.

Fig. 128. Haraträ från Euraåminne. Mustiala instituts redskapssamling I, A 22.

Från alla de ofvananförda orterna påpekas, att redskapet numera ej är i bruk. Dock har för mig uppgifvits, att man i vissa trakter af sydvästra Finland begagnar det samma rätt mycket ännu i dag till bearbetning af lätt jord samt i synnerhet till rågens inmyllning o. dyl.

Välten har icke varit vanlig öfverallt i landet, och vid det primitivaste åkerbruket i östra Finland saknas den ännu i den dag, som är. En orsak härtill torde vara, att det sistnämda åkerbruket bedrifves på lättaste sandjord, hvarest välten naturligen är mer eller mindre onödig.

Det finnes emellertid i landet vältar af flere olika typer, bland hvilka jag här vill omtala de mig veterligen allmännaste.

1. *Slätvältarna* [4]) äro vid det primitiva åkerbruket de vanligaste. De förekomma i tvänne hufvudformer: a) bestående af en stock, och b) bestående af två stockar, den ena bakom den andra [5]). Det förra slaget är det allmännaste. Båda formerna afbildas här nedan efter teckningar af *J. H. Ekman.* Välten från Kuhmoniemi (fig. 130) är försedd med sittplats för körsvennen. Vid de andra vältarnas användande brukar körsvennen

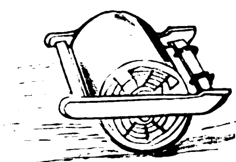

Fig. 129. Vält från Kajana.

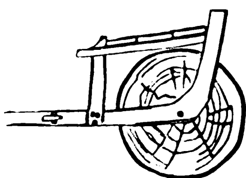

Fig. 130. Vält från Kuhmoniemi.

Fig. 131. Vält från Sotkamo.

oftast rida på hästryggen. Den form, som välten från Kajana (fig. 129) besitter, är vanlig i hela landet. Hos slätvältarna har stocken i båda ändarna en tapp,

[1]) *Orsi*, Kiukais. [2]) *Lastan vannas*, Kiukais. [3]) *Jyrä*, Jorois, Veckelaks; *jyräntukki*, Loppis: *jyräs*, Urdiala, Akkas; *lana*, Jorois; *vieru*, Sordavala, Räisälä; *junka*, Euraåminne; *pölkky*, Kajana. Sotkamo. [4]) *Sileä jyrä*, Jorois, Tammela, Urdiala, Akkas. [5]) *Kaksiosainen pölkky*, Sotkamo.

som trissar i ett lager på sidoträet[1]. Sidotränas ändar förenas med tvärträn[2]. Vid såväl det främre som det bakre tvärträet finner man ofta vidjelänkar[3] för draginrättningen.

Enligt *J. Tengström*[4] begagnades vid seklets början en lättare och obeslagen, slät vält till att „öfverfara den nyligen uppkomna kornbrodden, hvilket kallas broddvälta".

2. *Piggvälten*[5] måtte vid ingången af århundradet varit mera allmän än slätvälten, att döma af att *J. Tengström*[6] endast liksom i förbigående omnämner den senare, men utförligt redogör för den förra Enligt honom fanns det två slag af piggvältar: a) enkla och b) dubbla. De förra beskrifvas af honom sålunda: „En rund 1,2 m lång och 0,6 m eller minst 52 cm tvärs igenom tjock ek- eller furustock, fästad på järnaxlar i ett därtill tjänligt och afpassadt rede och med c. 12 cm långa, i förbund eller sicksack, på 12 cm:s afstånd ifrån hvarandra inslagna, stadiga järnpinnar öfverklädd, krossar förträffligen hårda kakor". Den dubbla piggvälten „består af 2 likaledes runda och järnbeslagna, men något smalare stockar, hvilkas pinnar löpa i kors mot hvarandra". Denna vält anser *Tengström* vara bättre än den förra.

Veckström omtalar år 1850 en mängd vältar: 1) slätvältar, 2) vältar med järnringar, 3) knifvältar, 4) broddvältar (ihåliga, uppförda af plankor) och 5) dubbelvältar med knifvar eller spikar på stockarna. Knif- och dubbelvältarna hänföras till piggvältarna.

Under seklets senare hälft hafva piggvältar användts så godt som öfverallt i landet på det primitiva jordbrukets leråkrar.

3. *Refflade vältar*[7] förekomma nu för tiden här och hvar i bygderna. En tjock stockända förses med refflor antingen så, att man med yxa inhugger langsat gående refflor eller sa, att man på ytan spikar fast ribbor parallelt med hvarandra. I hvardera ändan drifves en stark järndubb in, och fimmelstängerna fästas på den; en sprint införes i dubbens ända, så att fimmelstängerna hallas på sin plats. Dylika vältar har jag anträffat i olika delar af landet, t. ex. i Sordavala och Tammela. Dessa enkla vältar användas mest på lerjord.

Sladden[8] förekommer i hela landet; dock är den sällsynt i östra Finland och särskildt i de trakter af denna landsdel, där sandjorden är öfvervägande.

Äfven af detta redskap uppträda en mängd olika typer, bland hvilka jag vill framhalla följande:

[1] *Reisipuu*. Loppis, Tammela, Jorois. [2] *Vaulalaudat*. Tammela, Loppis: ***jukolaudat***, Pälkäne. [3] *Vaulat*. Tammela, Loppis. [4] Lit. 186, sid. 36. [5] *Piikkijunka*, Euraåminne; ***hammasjunka***. Kiukais; *hammascieru*. Räisälä; *piikkijyräs*. Tammela, Urdiala, Akkas; ***hampainen jyrä***, *unka*, Tavastkyro (*Yrjö-Koskinen*. Suomi. 1851). [6] Lit. 186, sid. 36. [7] ***Kankijyräs***, Urdiala, Akkas. Kylmäkoski. [8] *Lata*. Veckelaks. Sordavala. Loppis. Tammela.

1. *Slätsladden* är den allmännaste typen och består antingen af orefflade eller af refflade bräder eller balkar [1]). Nedanstående bild (fig. 132) visar undre sidan af en refflad slätsladd; dragkroken och handtaget bestå ofta nog endast af böjda kvistar. Dess längd är 1,20 m och dess bredd 0,62 m. Denna sladd användes vanligen så, att den framsläpas öfver åkerfältet, medan körsvennen står och balancerar på den samma.

Fig. 132. Undre sidan af en refflad slätsladd från södra Tavastland, Tammela socken. Mustiala instituts redskapssamling I. C. 1.

2. *Pigg- eller ristsladden* [2]) är försedd med en mängd träpiggar eller järnrister på undre sidan och begagnas för att sönderskära plogtiltor och dylikt. En sådan afbildas här invid (fig. 133). Redskapet har en längd af 1,35 m och en bredd af 0,88 m.

Fig. 133. Undre sidan af en ristsladd från Satakunda, Birkkala socken. Mustiala instituts redskapssamling I, C. 2.

3. *Stocksladden* torde numera vara ett tämligen sällsynt redskap. Jag har endast en gång sett det användas, nämligen för några år sedan på en mindre gård i Tammela socken. *J. Tengström* [3]) förordar vid seklets början, att denna sladd „borde införas på alla orter i Finland, som hafva leråkrar“. *Veckström* [4]) beskrifver denna sladd jämte flere andra, bland hvilka en liknar den ofvan afbildade, refflade slätsladden. Å Mustiala institut har stocksladden blifvit använd för icke synnerligen länge sedan, och finnes denna sladdform representerad genom två exemplar i institutets redskapssamling, af hvilka det ena är betydligt tyngre gjordt än det andra. Den ena sladden, som är ledad på midten, är 3,90 m lång, har en bredd af 0,70 m och består af tre stockar, placerade bredvid hvarandra och förenade med tvärträn. Den främsta stokken är försedd med en rad af talrika, 10 cm långa järnpiggar. Den mindre stocksladden är oledad och består af två bredvid hvarandra på 50 cm:s afstånd placerade stockar af en längd af 3,00 m. Den främre stocken är beslagen med en 8 cm bred järnstång. Dessa sladdar framsläpades af två par dragare, ett par i hvar ända af sladden, och de kördes af personer, hvilka ställde sig att stå på sladden, om åkern var mycket hård; på lösare åkerjord fingo körsvennerna vandra bredvid dragarne.

Vidare användas vid det primitiva åkerbruket till åkerjordens bearbetning *spadar, jordyxor, kokklubbor, gräftor* m. m. dyl. Bland dessa behöfver jag här närmare redogöra endast för de tre sistnämda.

[1]) *Palkkilata*, Loppis. [2]) *Veitsilata*, Birkkala; *hammaslata*, Loppis. [3]) Lit. 186, 1803, sid. 35. [4]) Lit. 187, sid. 466.

Jordyxorna[1]) synas numera vara synnerligen sällsynta. De ha ett c. 1,2 m långt skaft, och deras ägg är ej särdeles hvass. Fig. 134 åsk

Fig. 134. Jordyxa. Etnografiska museet.

liggör en dylik yxas beskaffenh En annan jordyxa har afbildats t gare, sid. 303, fig. 89. Jordyxan vändes till att hugga sönder (uppgräftade jordsvålen från dikes- och akerrenar samt andra jordtorfvor

Jordklubborna[2]) begagnas på lerjordsåkrar, främst i västra och sö

Fig. 135. Åkerklubba från Tavastland, Tammela socken (?). Etnografiska museet.

Finland, för att sönderslå lerkoko på de bebrukade tegarna. De klubbors konstruktion är mycket rierande; ofta vitnar den om att blifvit gjorda blott för tillfället. Härinvid afbildas (fig. 135) ett dylikt r skap af en i Tavastland vanlig konstruktion. Dess skaft är c. 1 m lån

Gräftor af tre slag omtalas af *Veckström*[3]): a) *handhackan* nytja till rensning af akern emellan plantraderna; b) *flåhackan* användes för att u hacka mark, lindor, kärr o. d., som man ärnat odla; c) *pickan* begagnad där marken var hård och stenig.

Dessa tre slag af gräftor har jag anträffat ännu i dag å olika orter i l det. Handhackans form och storlek varierar mycket. Den är den minsta (klenaste af alla samt har ett tunt, ofta afrundadt bett. Flahackan utm ker sig genom sin bredd (ända till 14 cm) samt längd (c. 30 cm). Bla är ofta nog tjockast på midten. Skaftets längd varierar efter arbetare längd. Pickan eller pikhackan har ett tjockt och smalt blad och är o anordnad till en dubbelhacka, där två bett äro placerade midtemot hv andra. Dess bredd är c. 8 cm och dess längd c. 20 cm.

Kulturväxterna vid det primitiva åkerbruket hafva under 19 århundradet i vårt land varit de samma som under det 18:de, (man undantager endast spelten, hvilken under vårt sekel ej alls anträf i landet.

Redan det 18:de århundradets åkerbruk hade, såsom vi sett, bredvid kornodlingen, som då var viktigast, uppvisa en betydelsefull odli af råg, och har denna sistnämda odling sedan dess betydligt tilltagit. södra Finland var rågen redan under 1700-talet hufvudsädesslaget, och mera åkerbruket utvecklade sig i det inre landet, desto större blef äfven gens spridning på åkrarna därstädes. Ända från början af innevarar sekel intill dess senaste decennier har rågen därför varit det förnäm sädesslaget på åkrarna i största delen af landet. Endast nordliga Finla har allt framgent utgjort undantag i detta afseende, i det att kornodling

[1]) *Maakirves*, Vesilaks: *kirreskuokka*, *turraskirres*, Euraåminne. [2]) ***Kokkarenuija***, E aminne: *dänghamarin*, Vöra (*Rancken*, Lit. 209, sid. 22). [3]) Lit. 187, sid. 157.

därstädes intagit på åkrarna främsta platsen. På 1870-talet har emellertid i södra och delar af mellersta Finland uppstått en märklig förändring, enär rågodlingen därstädes fått vika för hafreodlingen, så till vida att man af sistnämda sädesslag skördat större belopp än af något annat sädesslag i landet. Detta bör dock ej förstås så, att rågodlingen skulle minskats och blifvit ersatt af hafreodlingen. Nej, rågodlingen har tvärtom, den också, ökats under denna tid, men hafreodlingen har tilltagit så mycket starkare, att den kunnat öfverflygla rågodlingen. Kornodlingen har endast i ringa mån ökats under innevarande århundrade. Hvad beträffar rotfruktsodlingen har en stor och märklig förändring inträdt. Odlingen af rofvor har vid det primitiva åkerbruket minskats i hög grad, medan potatisodlingen åter ökats i högst väsentlig mån. Närmare detaljer om kulturväxterna och deras spridning under århundradet skola lämnas i det följande. Dock ser jag mig på grund af bristande utrymme tvungen att i nu föreliggande arbete anföra endast några enstaka data, i det jag ber att angående denna fråga få hänvisa till ett af mig 1896 publiceradt arbete: *„Landtbruket i Finland“* (andra upplagan, finskspråkig, utkom år 1897), hvarest närmare detaljer meddelats. Ännu mera speciella notiser angående kulturväxternas spridning under innevarande årtiondes första hälft har Prof. *Fr. Elfving* publicerat år 1897 uti *Acta Societatis pro Fauna et Flora fennica. XIV*[1]).

Odling af höstråg. *Val af utsäde.* Huruvida rågåkern skall besås med nysäd eller gammal säd, detta är en tvistefråga bland jordbrukarne i vida kretsar af vårt land. Lika bestämdt, som en del hålla på nysäden, lika säkert anse andra gammal säd vara att föredraga. I allmänhet torde de större jordbrukarne vara af sistnämda mening, medan de mindre jordbrukarne hylla motsatt åsikt. Orsaken till denna de senares uppfattning är i flere fall den, att de göra en dygd af nödvändigheten, som tvingar dem att använda nysäd, enär den gamla säden är uppäten eller på annat sätt förskingrad. Otvifvelaktigt är dock äfven nysäd lämplig till utsäde, blott den mognat i så god tid, att sådden ej försenas. Men det är ej sällsynt, att jordbrukaren i väntan på nysäd försummar den ordentliga såningstiden — något senare kan man dock faktiskt så med nysäd än med gammal säd —, eller att han, för att ej behöfva uppskjuta sådden, skär sin råg alltför omogen och fjäskar med riandet samt sålunda kommer att använda odugligt utsäde. I dessa nu anförda förhållanden har man att söka orsaken till att det ofta slår illa ut att begagna nysäd till utsäde. När den utsås omogen eller allt för sent, ger den upphof till en klen brodd, som lätt försvinner under vintern. A de flesta orter anses därför numera gammal säd gifva säkraste resultat, ty „förr förmultnar en tjärstubbe än brodden efter gammal säd“ [2]). Under tidigare perioder af innevarande sekel använde man däremot vanligen nysäd till utsäde. Detta framgår t. ex. hvad östra Finland beträffar af *Bök-*

[1]) Lit. 146. [2]) *Ennen tervaskanto märkänee, ennen kun vanha panos*, Jockas.

kers ofta omtalade statistik från seklets början. Enligt denna såddes öfverallt i Viborgs län största delen af rågåkrarna med *nysäd*. I Kymmene och Kexholms medledels härader användes blott nysäd vid sådden, och i de öfriga ansågs förhållandet mellan gammal säd och nysäd vara antingen 1 : 2 eller 1 : 4 eller 1 : 5. I S:t Michels län såddes öfverallt större delen af rågåkrarna med nysäd utom i Rantasalmi härad, där man på $^2/_3$ af åkrarna begagnade gammal säd och endast på $^1/_3$ nysäd. Gammal säd användes ej alls i Luhango, Heinola och Mäntyharju socknar af Heinola härad och endast obetydligt (c. 5 %) i Gustaf Adolfs och Sysmä socknar. I Kuopio län utsåddes lika mycket af båda slagen, utom i Kuopio och Karelens öfre härader, där 60 à 65 % af rågutsädet uppgåfvos vara gammal säd.

J. Tengström [1]) förordar vid seklets början användningen af gammal säd till utsäde. Likaså säger *Veckström* [2]) under seklets midt, att „en omtänksam och ordentlig landthushållare alltid bör hafva gammal säd till hands“.

Ombyte af utsäde har under seklets lopp af jordbrukarne ansetts vara nödvändigt och nyttigt. Uti denna tro har man varit så stark, att man ej låtit sig bekomma af att det nya utsädet flere år gifvit sämre skördar än det förra. Ett dylikt ombyte förordas äfven af författarne på jordbrukets område. Redan vid seklets början finner man ett uttalande af *J. Tengström* [1]) i denna riktning: „Att stundom för ombytes skull skaffa sig utsädesråg ifrån de nordligare orterna“, säger han, „har sin goda nytta, i synnerhet då han är af så grof och strid art, som den s. k. Vasarågen vanligen plägar vara. I brist däraf kan dock äfven finska svedje- eller rotrågen med förmån nytjas; men bägge dessa utsädesslag kräfva något glesare sådd och gifva gemenligen först i andra och tredje växten den förmånligaste afkastning“. Vid seklets midt påpekar *Veckström* [3]), att „ombyte af säd och jord bidrager mycket till sädens förbättrande — — —. Utsäde, som hämtas från norr eller öster, slår bättre för än det, som kommer från söder och väster. — — — Längre än 4 år bör eget utsäde ej nytjas, men skaffar man sig då nytt utsäde från någon annan trakt, så skall man få se en märkbar skilnad“. Också en annan författare från samma tid, *H. J. Kjöllerfeldt* [4]), varnar för säd, som „vuxit längre ner i söder än den ort, där det skall utsås“. De nu anförda åsikterna om det förmånliga uti ombyte af utsäde gälla ej blott råg, utan äfven annan säd. Också under seklets senaste årtionden förekommer en dylik stark tro på — andras utsäde hos idkarne af det primitiva jordbruket. Att dock detta främmande utsäde kan vara betydligt sämre än det egna, därom har man flerfaldiga gånger kunnat öfvertyga sig äfven vid det anförda jordbruket.

[1]) Lit. 186, sid. 61. [2]) Lit. 187, sid. 441. [3]) Lit. 187. sid. 575 och 160. [4]) Lit. 210, 1847, sid. 40.

Utsädets preparering medels stöpning, kalkning o. dyl. har praktiserats under seklets lopp i olika delar af landet. *J. Tengström*[1]) uttalar härom följande: „Man har föreslagit att dels genom utsädets rökning och stöpning i kalkvatten, dels genom tillblandningar af kalk, sälspäck, hvitlök, spiggolja m. m. i såningsskäppan förekomma rotmasken. Jag går ej i borgen för alla dessa recepters pålitlighet. Men det visar erfarenheten, att den bonde, som väl dikar samt för öfrigt i rättan tid och som sig bör, kör och brukar sin åker, är alltid mer säker än hvar och en annan för all slags mask å sina sädesgärden". *Veckström*[2]) beskrifver de på 1850-talet begagnade metoderna på följande sätt: „Somliga bruka att stöpa utsädet, hvilket tillgår sålunda: ett kärl fylles med vatten, däri upplöses salt eller hällre salpeter, tills vattnet blir saltigt. Uti detta sättes säden, och allt som den drager vattnet i sig, påfylles mera saltigt vatten, så att detta alltid står några tum öfver säden. Sålunda får det stå omkring 8 dagar; då afhälles vattnet, och säden får ligga några timmar i fria luften, hälst i solskenet; sedan den däri „gistat", bör den genast utsås. Ett annat sätt är att salta säden i säckar och lägga dem i en grop, fyld med spillningsvatten, där de få ligga, tills spillningsvattnet väl uppblött alla kornen, då de utsås. Andra hafva åter satt i fråga, huruvida stöpningen vore nyttig eller ej. Resultatet är, att stöpning ibland lyckas, ibland misslyckas, att den är kinkig — för liten uträttar ingenting alls, för mycken skadar —, att den är mycket beroende af väderleken. Man har härvid tyckt sig finna, att stöpning, som sker under $^1/_2$—1 dygn, hvarefter säden torkas i rök och sedan torr utsås, lyckas bäst". Genom kalkning förekommes enligt *Veckström* brand i säden. „Till 5 hl säd", berättar han, „tagas 2, 5 à 8 liter salt, 15 liter sållad aska och lika mycket släckt kalk; detta omröres väl med säden 3 à 4 gånger af 2 personer, hvarunder en tredje öfvergjuter så mycket gödselvatten, att säden i två repriser blir fuktig. Därpå uppkastas säden i en spetsig hög och får så ligga till andra morgonen, då den är torr och färdig att utsås". Uti en skildring af jordbruket i Karis socken, förvarad uti K. F. Hushållningssällskapets handskriftsamling[3]), beskrifver *J. Aminoff* stöpning af utsäde på följande sätt: „Kalk sållas till 2,5 cm på bottnen af ett kärl; sedan 5 cm säd; så kalk, så säden ej syns, och fortfares. Härpå slås sjudhett vatten, tills det går öfver säden. När det stått så länge, att vattnet hunnit draga sig ned, omröres det med ett roder så länge, tills ingen kalk synes för sig själf. Kärlet öfverhöljes med ett täcke, för att ångan ej skall förryka. Efter 1 à 2 timmar omröres det åter, och så fortfares, tills säden insupit allt vatten. Inom 8 à 10 timmar är säden spridlig att utsås". Hvad här anförts om sädens stöpning m. m., gäller ej allenast rågen, utan äfven all annan säd.

Pröfning af utsädets groning. I allmänhet har man uraktlåtit all pröfning uti detta afseende, hvarför man ofta också åsamkat sig stora ska-

---

[1]) Lit. 186, sid. 61. [2]) Lit. 187, sid. 571. [3]) Lit. 178, vol. XVII.

dor, i det att man sått ogroende eller dåligt groende säd. Särskildt har man brukat uraktlåta denna pröfning vid nysäd i den tron, att dylik gror lättare än gammal säd. Emellertid händer det ofta, att det är brådska vid den för sådden afsedda nysädens skörd och än mer vid dess behandling i ria, hvarför man t. ex. i sistnämda fall ofta använder alltför stark värme för de ännu mjuka fröna och skadar deras groningsförmåga. En pröfning af denna hade i det fallet tydligen varit till nytta.

Groningsförmågan hos rågfröna — liksom hos all annan säd — pröfvas vid det primitiva jordbruket mig veterligen på två sätt: a) mellan två jordtorfvor [1]) eller b) i åkermull, nedlagd i någon rifva [2]) ell. dyl. Då det första sättet begagnas, skaffar man sig två grästorfvor och strör på den ena torfvans mullsida ett obestämdt antal frön samt placerar den andra torfvans undre sida på dessa frön. Det hela hålles sedan på ett någorlunda varmt ställe, och kan man snart nog konstatera, om fröna gro eller ej. Skulle man räkna fröna såväl vid nedläggningen som vid granskningen och anordna dem i något tunt tyg, något, som tyvärr sällan förekommit, då skulle metoden vara nog så upplysande. Då det andra af de ofvananförda sätten användes, fyller man en näfverrifva med mulljord, strör frön på ytan och täcker det hela med en jordtorfva. Dessa metoder äro alltså mycket lika hvarandra.

Angående pröfningen af utsädets grobarhet uttalar sig *Veckström* [3]) år 1850 på följande sätt: „Man utsår efter gammal vana alla år ett visst antal fjärdingar säd på ett tunnland och beräknar sedan skörden däraf, utan att taga i betraktande huru stor del af utsädet grott eller ej. Man klagar, då man får femte kornet och har kanhända då i själfva värket fått det tionde. Man försöker, om säden gror sålunda: I en våt yllevante eller lapp insättes en näfve korn. Den starka värmen och fuktigheten måste åstadkomma ett opålitligt resultat. Andra sätta sädesprofvet emellan fuktade torfvor. Äfven detta sätt, ehuru naturligare än det förra, är falskt. Ju närmare naturen, desto bättre, är en regel, som landtbrukaren aldrig får lämna ur sikte. Den, som således vill vara säker, bör förfara sålunda: af de bästa åkerstyckena med den bästa växten tager man efter tröskningen och kastningen den stridaste säden och sätter den genast afsides, rör om den väl och tager midt ifrån bingen, utan att välja, en näfve säd; däraf utkastar man 100 korn. Dessa sättas i trägården eller i en rymlig kruka eller låda fyld med jord och betäckas med 5 à 7 cm jord, som sakta pakkas och vattnas. Kärlet bör stå ute, skyddadt för fåglar och annat ofog. Vill man förut blöta sädeskornen i gödselvatten, så kan det ock ske. Så snart de kommit upp, räknar man huru många plantor då uppkommit och åter efter en vecka eller litet senare. Saknas $^1/_{10}$ af utsädet, så är det likväl godt; felas $^1/_6$, så är utsädet ändå lönande, men då bör man, när däraf utsås, taga $^1/_4$ mer än af det förstnämda; felas mer än $^1/_4$, så är det alls icke

[1]) *Turpeessa*. Jorois. Tammela. [2]) *Mullassa tuokkosessa*, Hirvensalmi. [3]) Lit. 187, sid. 572.

värdt att begagna ett sadant utsäde". Hvad nu anförts om groningsförsöken, gäller all slags säd.

Såningstiden. Sedan man på vid tal om trädet anfördt sätt beredt jorden till att emottaga rågfröna, infaller såningstiden, hvilken under seklets första årtionden i allmänhet var förlagd till en senare del af året än under slutet af århundradet. Uppgifter om detta förhållande under början af 1800-talet lämnas uti redogörelserna för K. Finska Hushållningssällskapets göromål år 1822 (sid. 22), i det att härom anföres följande:

„Uti Finland begagnas för höstsådden egentligen trenne tider. En del sår kring medlet af augusti månad, och blir deras antal, som flytta sin såningstid till förra hälften af augusti, år från år allt större. Dessa påstå sig alltid af den starkare rotade brodden kunna räkna en större afkastning. Andra åter, till större delen allmoge, så senare uti augusti, och uppskjuter en del af dem sin sådd långt in i september. Deras påstående är, att de därigenom väl få mindre halm, men i det stället mera kärna. Den tredje såningstiden är svedjebrukarnes och deras, som så roträg, hvilket sker kring medlet af juli månad. Vinsten däraf lärer egentligen bestå uti besparadt utsäde och mindre arbete med jordens redande. Vid samma tid med dessa eller ännu tidigare har man i senare tider börjat så vanlig råg, som då uppväxer till den höjd, att brodden mot slutet af augusti kan afbärgas. Utaf denna ännu af ganska få hushållare försökta såningsmetod vill man jämte vinsten af ofta ända till 16 à 20 häckar broddgräs per ha, hafva den förmån, att den starkt rotade brodden aldrig lider af kalla vårar och därför gifver en jämn och säker afkastning".

Enligt *Veckström* [1]) skedde rågsådden vid seklets midt vanligen „omkring Ols- (d. 29 juli), Lars- (d. 10 augusti) eller Bertilsmässan (d. 24 augusti)". „Dock", tillägger han, „bör man mindre fästa sig vid vissa data, än vid naturens röst, uttalad genom dess egna tecken. — — — Så, när jorden är bogen, skörda, när säden är mogen. Bogen är jorden då, när den är tillbörligen torr, icke luktar från, när gärdeglindret [2]) visar sig, och svalorna samlas i mängd på gärdesgårdarna. — — — Man har, då hösten varit lång och vacker, sått ännu vid Michaeli- (d. 29 september), till och med vid Brigitte-tid (d. 7 oktober) och fått god skörd, men sådant är dock vågspel och bör ske endast i nödfall".

Vid det primitiva åkerbruket har man äfven under senare tider vanligen bestämt såningstiden efter helt andra förhållanden än de, som höra till själfva kulturen. Egendomligt är t. ex., huru man i olika landsdelar

[1]) Lit. 187, sid. 442. [2]) „Gärdeglindret kallas det, när vid utsädestiden spindelnäten glänsa emot solen, öfver kokorna och emellan gärdesgårdsstörarna, och hvarpå de gamla lade mycken vikt i afseende å bestämmandet af rätta såningstiden, hvilken äfven författaren då anser vara inne" (*Veckström*, Lit. 187, sid. 140).

ännu haller de gamla helgondagarna i minnet och rättar såningstiden efter dem och icke efter väderleken, jordens beskaffenhet, rågsorten o. dyl. I Räisälä vill man ställa såningstiden så, att inmyllningsplogen är på åkerns midt „gamla Laurentius-dagen", och i Vederlaks går man till rågsådden „mellan nya och gamla Laurentius", d. v. s. mellan 10—23 augusti; i Sordavala sår man med gammal säd den 11:te—9:de veckan före „gamla Michaëli" och med nysäd den 8:de—7:de veckan före denna dag; i Savitaipale utföres rågsådden vid „gamla Laurentius-tiden"; i Jorois sår man rågen hälst den nya Laurentius-dagen, men om denna dag är en söndag, sås därstädes följande dag, Susanna-dagen; i grannsocknen, Jockas, anses Susanna-dagen vara bäst, men om den är på en söndag, så de pa Laurentius-dagen; detta·da gammalt utsäde användes, men nysäd sås i de båda senast nämda socknarna under 6:te veckan före Michaëli; äfven den 5:te veckan går an. I Rengo sår man sin råg vid tiden kring Bartholomeusdagen och i Loppis tre eller sju dagar före denna dag eller lika många dagar därefter, men aldrig på själfva Bartholomeus-dagen; i Askola anses såsom bästa såningstid de två veckor, som föregå Bartholomeus-dagen. På rågåkrarna i Urdiala sår man „omkring Samuels-dagen". I Nurmes håller man före, att ragsådden lämpligast försiggår under tiden „från Jacob till Laurentius", och är Olofsdagen där bästa såningsdag.

Numera synes Larsmessotiden rundt kring landet anses som lämpligast för sådden. Man har alltså å flere orter börjat så tidigare, en förändring, som enligt *A. Meurman* [1]) inträffat mångenstädes i vårt land efter nödåret 1867. „Den lärdom", säger han, „som den finske jordbrukaren fått af nödåret var hård, men värksam. Åkrarna dikades och bebrukades omsorgsfullare. Det förra latmansordstäfvet, att den rätta såningstiden för höstsäden inföll pa ömse sidor om Bertilsmessan, nödgades ändtligen vika, och allmänt sås nu för tiden omkring Larsmessan".

Jordens beredning före rågsådden är redan ofvan (sid. 315) skildrad. Här må endast tilläggas några smärre notiser. Sladdning efter sista plöjningen förekommer icke i regeln uti Savolaks och Karelen. Å en del orter i Tavastland, t. ex. Rengo, är sed att bereda denna jord endast medels harfning. Där lerjord finnes, är det i synnerhet i västra Finland vanligt att med klubbor [2]) (se fig. 135) söndra de i åkern uppkomna kokorna. I en del trakter, t. ex. i Räisälä, anses det vara af vikt, att ytjorden ej får torka, innan fröna komma in däri, hvarför man har för sed att, sedan två tegar blifvit upplöjda, strax besa dem och inmylla fröna med harf samt därpå gå till två andra tegars beredning.

Såningstegar. Öfverallt brukar man före sådden indela åkern på ett eller annat sätt i såningstegar [3]), hvilka äro ungefär 7 à 8 m breda,

[1]) Lit. 152, sid. 42. [2]) *Kokkarennija*, Euraåminne. [3]) *Sitkaimet*, Jorois, Räisälä, Nurmes, Loppis, Tammela, Kajana; *etuukset*, Sordavala; *viehkot*, Nurmes, Nilsiä.

så att såningsmannen kan med två kast[1]) beså deras hela bredd. Å en del orter utmärker man dessa såningstegar med kvistar, ris, halm ell. dyl. (Jorois, Nurmes, Nilsiä, Loppis, Kajana) eller medels fåror, hvilka uppdragas antingen med kolkrok (Nurmes, Nilsiä) eller med gräfta (Nurmes) eller ock med gaffelplog (Jorois, Räisälä, Loppis, Tammela).

Väderleken vid rågsådden. Redan under seklets midt omtalar *Veckström*[2]) den erfarenheten från vårt land, att „den som sår i träcken, skördar smuts i säcken“, eller med andra ord: man får ogräs i säden, om sådden sker i våt väderlek. En viktig sak är alltså att undvika denna, och har man följt denna regel å vidt skilda orter i landet äfven vid det primitiva jordbruket.

Sådden, hvilken oftast förrättas af husbonden själf eller någon äldre, ombetrodd man, utföres vanligen på följande sätt: Såningsmannen bär medels en bred rem ell. dyl., som går öfver högra skuldran, såningsskäppan[3]), hvilken är gjord af björknäfver (Jorois, Pelgjärvi, Suonenjoki) eller af tunna aspbräder (Tammela). Denna skäppa omfattar såningsmannen med vänstra armen och håller den sålunda stadigt vid sin vänstra sida. På en del orter, t. ex. Euraåminne, är skäppan ej fästad vid någon rem, utan uppbäres den h. o. h. af den såendes vänstra arm och hand. Med högra handen tager såningsmannen en näfve säd[4]), och gående framåt midt på såningstegen kastar han den första näfven från dikeskanten utåt tegen, medan han tager ett steg framåt med högra foten. Sedan kastar han följande näfve säd framom den först utkastade säden utåt tegen, under det han stiger ett steg framåt med vänstra foten. Dessa grundidéer varieras på olika trakter. Den oerfarne eller oaktsamme sprider ofta nog säden högst ojämnt på fältet. Efter sådden sopas fröna från åkerstenarna.

Frönas inmyllning utföres på två olika sätt: 1) inmyllning med plog[5]) eller 2) inmyllning med harf[6]). I det förra fallet harfvas jorden före sådden, och inmyllningen företages med plog; i det senare fallet utsås fröna på plöjd jord och inmyllas med harf. Det förra sättet användes ännu vid det primitiva åkerbruket i vida trakter af vårt land. Jag har antecknat dess förekomst uti: Räisälä, Nilsiä, Jockas, Klemis, Rengo, Urdiala, Askola och Euraåminne. Inmyllning med harf är anförd från Räisälä, Urdiala, Euraåminne, Kiukais och Pyhämaa. Vid inplöjningen synes man hafva två olika principer, i det man å en del orter förser åkern med s. k. öppna fåror[7]) och å andra orter inmyllar rågfröna med täta fåror[8]). Det förra sättet, vid hvilket fröna af plo-

[1]) *Heitto,* Jorois, *viskaus,* Sordavala. [2]) Lit. 187, sid. 441. [3]) *Kylvyvakka,* Tammela, Sordavala; *kylvykopsa,* Jorois; *tuohivakka,* Pelgjärvi. [4]) *Pio,* Pyhämaa; *kourallinen,* Jorois. [5]) *Kynnön alle pano.* [6]) *Karhin alle pano.* [7]) *Harjavaoille kyntäminen,* Jorois, Kajana; *vakoon ajaminen,* Vederlaks; *vakoominen,* Jockas, Veckelaks, Klemis. [8]) *Tiheä kyntö,* Jorois, Euraåminne; *taaja kyntö,* Loppis.

gen föras från fårans botten till dess rygg, torde hålla på att försvinna, sedan åkrarna blifvit bättre dikade. Då rågfröna inmyllas med harf, sker detta vanligen så, att man kör två gånger med harfven öfver hvarje ställe.

Rågfältets behandling efter sådden och inmyllandet. I en del trakter, t. ex. Rengo och Parikkala, harfvas åkern, efter det fröna blifvit inplöjda; å andra orter, t. ex. Urdiala och Akkas, vältas fältet efter inmyllandet, medan man i de flesta trakter lämnar fältets yta, sådan den är efter denna manipulation. Nästan öfverallt användas dock på rågfältet vattenfåror[1]), hvilka alltid upplöjas i fallets riktning. Uti en del socknar i östra Finland, t. ex. Pelgjärvi, plöjas på fuktigare åkrar efter rågens inmyllande parallela fåror[2]) öfver hela fältet på 0,6 m:s afstånd från hvarandra uti fallets riktning; förutom dessa plöjas här och där i kors och tvärs vattenfåror, där åkerns buktiga yta så fordrar. Vattenfårornas öppnande med spade ända till diket förekommer tyvärr synnerligen sällan; från Vederlaks omtalas dock, att detta arbete ibland brukar företagas, och begagnas härvid en smal rännspade[3]). Sist aflägsnas mullen från renarna[4]) antingen med träspade[5]) eller med kvast[6]). Rågfältet får vanligast härefter sköta sig själft och frodas, om det så faller sig, eller tvina bort, om förhållandena äro ogynnsamma. I en del trakter låter man kreaturen afbeta rågbrodden om hösten, sedan jorden frusit; i de flesta fall få dock broddarna vara orörda. Om våren brukar man — ehuru sällan — strö sand o. dyl. på de snödrifvor, som uppstått på åkern vid gärdesgårdar eller vid den alltför närbelägna skogen. Det enda medel, som användes mot dålig brodd om våren, är att upplöja brodden och beså fältet med korn.

Rågsådden i Askola socken för ett par årtionden sedan. För att förfullständiga den nu meddelade redogörelsen öfver arbetena vid rågsådden, vill jag här referera en från Askola socken härstammande skildring af dessa förhållanden.

På såningsdagens morgon rådde brådska på gården bland alla, både stora och små. De större gossarne måste tidigt ut i hagen att hämta hästarne: värden och värdinnan arbetade i sädesboden med att mäta säden och ösa den i säckar, och de mindre barnen stodo och höllo säckarnas mynningar uppe; det öfriga folket gick ut på åkern med gräftor på axeln för att hugga sönder lerkokor o. dyl. Då hästarne ändtligen blifvit funna och kommit till gården, ropades folket bort från åkern att äta frukost, medan hästarne fingo litet salt och annat foder. Därpa förde karlarne sädessäckarna och redskapen ut på åkern, och kvinnorna gingo att fortsätta gräftandet. Husbonden vandrade med såningsskäppan under armen ut på fältet, fylde skäppan med

[1]) *Vesivako,* Jorois, Pelgjärvi, Nurmes, Nilsiä, Tammela, Euraåminne, Pyhämaa, Kiukais, Sotkamo; *sakona,* Sordavala. [2]) *Hirsivaoille kyntäminen,* Pelgjärvi. [3]) *Kourulapio.* [4]) *Pientareiden lykkiminen,* Askola. [5]) *Kola,* Vederlaks; *piennarlapio,* Askola. [6]) *Pyörtänöiden lakaisu,* Kajana; *pyyhkiminen,* Kiukais.

säd och började sådden, sedan han sett till att såningstegarna af någon karl blifvit ordentligt uppmätta — 8 stegs afstånd ansågs lämpligt — och utstakade. Plöjarne voro strax färdiga att inmylla säden medels gaffelplogar, och sökte man alltid få mycket grunda och täta fåror. „Hästen måste gå med hastiga steg, så att fröna blefvo väl inblandade". Djupa vattenfåror uppkördes, sedan rågen blifvit inmyllad; slutligen rensade kvinnorna alla renar och diken med en liten spade. Om man på en gård blef tidigare färdig med sin rågsådd än grannen, gick man med hästar och plogar mangrant att hjälpa denne. „Uti Askola var det tidigare mycket vanligt, att grannarne på detta sätt hjälpte hvarandra vid en mängd arbeten".

Allhelgonaråg [1]. Liksom under 1700-talet har det under nu ifrågavarande århundrade förekommit s. k. allhelgonaråg, hvilken sås sent på hösten, allhelgontiden, så att den ej hinner bilda brodd före vintern [2]. Detta företages, t. ex. då man vill odla råg efter potatis (Jockas). Utsädet består af vanlig hösträg.

Odling af rotråg. Denna odling, som hufvudsakligen bedrifvits på sveder, har endast i ringa mån förekommit å åkrarna vid det primitiva jordbruket. Rotrågen sås i åkern midsommartiden (Loppis) eller „kring gamla Petersdagen", den 11 juli (Jockas). Inom det rationella åkerbruket bär denna rågsort namnet: midsommarråg.

Odlingen af vårråg har under innevarande sekel haft endast ringa betydelse och utbredning i landet, men den har likväl till och med under seklets senaste årtionden egt rum i olika trakter såsom Parikkala, Pieksämäki, Suonenjoki, Jockas, Nilsiä, Puumala och Loppis. Tiden för vårrågens — och all annan vårsäds — sådd angifves efter huru många veckor det är antingen efter „gamle Georg" [3] (den 5 maj) eller före „gamle Peter" [4] (den 11 juli). Det är ungefär $9\frac{1}{2}$ vecka mellan dessa dagar. Vårrågen sås vanligen under 9—7 veckor före Peter eller — hvilket är det samma — 1 à 3 veckor efter Georg. Den inmyllas såsom annan vårsäd samt växer med klenare och lägre halm och mindre ax än vanlig råg.

J. Tengström [5]) meddelar år 1803, att sommarrågen „odlas på några trakter, särdeles af norra Österbotten och Savolaks", samt påpekar, att „den är hvarken till kärna eller afkastning att jämföra med den, som om hösten utsås, och kan därför ej häller anses för annat än hvad den värkligen är:

[1]) *Köyryruis*, Urdiala, Akkas; *umpiruis*, Jockas. [2]) *Umpisuulle kylväminen*, Jockas. [3]) *Vanha Jyrkki*, Nilsiä; *jyrinpäivä*, Jorois. [4]) *Vanha Pietari*, Jorois m. fl. *J. M. Salenius* omtalar (Lit. 211, sid. 5), att man i Valkjärvi socken räknar endast efter huru många veckor det är före gamla Petersdagen, och säger, att „10:de veckan före denna dag är en god såningsvecka, 9:de och 8:de äro utmärkta, under 7:de veckan reder sig jorden bra för plogen, under 6:te är dålig plöjning, under 5:te veckan sås bohvete, under 4:de veckan kan man ej alls sätta någon sådd i fråga, men under nödåret 1867 utfördes sådden just den veckan". *„Kymmenes viikko ennen vanhaa Pietarinpäivää on kylvölle kyllä hyvä, yhdeksäs on ylimys, kahdeksas on kaikkein paras, seitsemäs on selvä kyntö, kuudes on kurja kyntö, viides on tattarin kylvyaika; näljännestä ei virketty mitään, vaan v. 1867 kylvö vasta niin myöhästi tapahtui"*. [5]) Lit. 186, sid. 64.

nödfallssäd". Äfven *Veckström*[1]) intygar, att „vårrågen är mindre gifvande och sämre, hvarför den nästan alldeles icke brukas".

Odling af hösthvete[2]) försiggår på samma sätt som den af höstråg. *J. Tengström*[3]) kallar hvetet „ångersäd, förnämligast af orsak, att det så ofta i vårt land misslyckas". Bättre rykte hade odlingen af denna växt icke häller lyckats förskaffa sig under seklets midt, om man får döma af att *Veckström*[4]) anför, att „den fördel man har af hafreodling, och det osäkra i hveteodling gifvit anledning till ordspråket: „Man kan så hafre, tills man blir riddare, och hvete, tills man blir tiggare". Under seklets senaste period har hveteodlingen mångenstädes i landets södra och bäst kultiverade delar erhållit en viss betydelse, men denna odling kan ej mera räknas till det primitiva åkerbruket.

Angående odlingssättet vill jag nämna, att *J. Tengström*[3]) omtalar, „att man alltid bör hos sig förvara årsgammalt utsäde, emedan det nya hvetet gemenligen mognar så sent, att det ej tidigt nog hinner gro och rota sig i en jord, som då redan förlorat det mesta af sin värme och drifvande kraft och således ej annat kan än gifva en både svag och illa rotad brodd". Äfven *Veckström*[5]) förordar årsgammalt utsäde samt utsädets kalkning; se nedan.

Ofta, ja, man kan nästan säga oftast hafva hveteåkrarna under nuvarande sekel utmärkt sig genom en stark förorening med rågplantor. „Är utsädet rent", säger *J. Tengström*[3]), „och du tillika aktar, att det redskap, som vid rågsådden blifvit nytjadt, väl rengöres, innan du därmed kör ditt hveteland, så skall du ej behöfva klaga öfver rågblandad hveteväxt".

Odlingen af vårhvete hade enligt *J. Tengström*[6]) vid seklets början samma spridning som den af vårråg (se ofvan), och gaf han båda de nu anförda vårsädesslagen öknamnet: nödfallssäd. Vid seklets midt ansågs vårhvetet enligt *Veckström*[5]) gifva „ringa afkastning". Äfven *Kjöllerfeldt*[7]) påpekar vid senast anförda tid samma förhållande, men tillägger, att detta sädesslag ger hvitare mjöl. Angående vårhvetets spridning i landet vid seklets slut se *Landtbruket i Finland* och *Fr. Elfvings Anteckningar om kulturväxterna i Finland*[8]).

Vårhvetet utsås oftast under 9:de—7:de veckan före gamla Petersdagen (den 11 juli), alltså samtidigt som vårrågen. I mellersta Savolaks (Jorois, Jockas) säger man, att vårhvetet bör utsås, då stenen, på hvilken såningsmannen hvilar sig, bränner hans bakdel. För öfrigt försiggår odlingen liksom kultiveringen af korn.

Odling af korn har under det ifrågavarande århundradet egt rum öfver hela landet å akrarna vid alla gårdar, där primitivt jordbruk bedrifvits. Dock har denna odling icke mer varit af den öfverväldigande betydelse som under tidigare sekel.

---

[1]) Lit. 187, sid. 439. [2]) *Talvivehnä*, Hollola; *syysvehnä*, Askola; *syysnisu*, Lojo, Pyhämaa, Euraåminne. [3]) Lit. 186, sid. 63. [4]) Lit. 187, sid. 160. [5]) Lit. 187, sid. 180. [6]) Lit. 186, sid. 64. [7]) Lit. 210, 1847, sid. 50. [8]) Lit. 146, sid. 52.

Veckström [1]) uppgifver, att i landet under seklets midt odlades såväl vinter- som vårkorn. Det förra var hämtadt från Holstein och „nytjades nästan icke hos oss". Det fordrar enligt denne författare „fet lerjord, sås om hösten vid S:t Lars tid och skördas påföljande höst förrän rågen". Mig veterligen odlas numera vinterkorn ingenstädes i vårt land.

Sådden af vårkorn värkställes under den 7:de—4:de veckan före gamla Petersdagen, hälst dock under den 5:te — 4:de veckan. Den 6:te veckan anses icke vara god såningsvecka, och aldrig får man, säges det, företaga såningsarbetet under 3:dje veckan före gamla Petersdagen, ty då „blir växten ojämn". Jorden måste vid sådden vara varm, hvilket t. ex. i Vederlaks ibland pröfvas på det originella sättet, att husbonden naken sätter sig på marken. Högst vanligt är att börja kornsådden, då häggen blommar, hvilket förhållande ju äfven är ett tecken till att jorden nått en viss värmegrad. Sedan åkern blifvit behörigen beredd (se ofvan sid. 316), sås kornet på samma sätt som råg, men naturligtvis alltid något tätare, samt inmyllas antingen med harf eller plog, såsom redan anfördt är. På en del orter sladdas kornåkern strax efter inmyllningen, på andra åter först sedan kornplantorna börjat synas. Å en del trakter användes vältning i sladdningens ställe. Vid det primitiva åkerbruket i vårt land synes det ännu t. o. m. under innevarande sekels midt varit regel, att kornåkern gödslades. Å många orter t. ex. i Tavastland är detta allt fortfarande sed. I det anförda landskapet är det nämligen, såsom tidigare omtaladt, allt ännu brukligt att förse kornfälten med s. k. takgödsel [2]), hvilken utbredes öfver den sladdade åkerytan, sedan fröna blifvit behörigen insådda och inmyllade. I en del af Nyland (t. ex. Lojo) synes man inplöja gödseln före kornets insåning, och i några orter i Karelen (t. ex. Nurmes) sås fröna på den utbredda gödseln och inplöjas med den. Till allra sist rensas åkerrenarna från jord o. dyl., så att man skall kunna bärga renhöet väl.

Odlingen af hafre var vid århundradets början tämligen vidsträckt i landets sydliga och sydvästra delar, men uppåt Österbotten hade den då ännu ej så spridt sig, att den där kunde kallas allmän. Likaså var hafreodlingen vid denna tid föga utbredd i Karelen. Till dessa bägge förhållanden kunna vi sluta af följande å Statsarkivet af mig gjorda anteckningar från landshöfdingarnes (guvernörernas) årsväxtberättelser:

1807. „Hafre sås ej allmänt i Wasa län".
1810. „Hafre sås i allmänhet mindre betydligt i öfre Satakunta öfre dels härad.
1811. „Hafreväxten nytjas till obetydlighet i Österbotten".
1812. „Värsädet består i Uleåborgs län endast af korn".
1815. „Hafre kultiveras i Wasa län så litet, att om dess växt något omdöme ej kan fällas".
1824. „Hafre odlas i mindre mån och blott i några socknar i Wasa län. Ingen hafreodling i Uleåborgs län".
1825. „Hafre odlas endast i nedre Savolaks härad af Kuopio län".

[1]) Lit. 187, sid. 34. [2]) *Kattosonta eller katto.*

1827. „Hafre utsås i Kuopio län å få ställen".
1834. „Hafre odlas i Kuopio län föga".
1844. „Hafre utsås hufvudsakligen endast i Karelens södra härad".
1849. „Hafre odlas nästan uteslutande i Rautalampi och Karelens nedre härad äfvensom till en del i Kuopio härad".
1860. „Hafre odlas ringa i Kuopio län utom i Rautalampi socken och i södra Karelen".
1864. „Hafre odlas mera allmänt i hela Rautalampi härad samt i Kaavi och Kides socknar af Libelits härad".
1866. „Hafre odlas allmännare endast i södra Karelen".
1867. „Hafre odlas i Uleåborgs län märkbart mindre än förut och egentligen blott i de tre södra häraderna, Salo, Haapajärvi och Uleå härader".

Denna från guvernörernas årsberättelser hämtade statistik visar — så ofullständig den än är —, att hafreodlingen under detta århundrades lopp endast långsamt spridt sig åt norr och öster i vårt land. Efter 1820-talet finner man ej mera uti ifrågavarande årsberättelser någon notis om hafreodlingens mindre allmänna förekomst i Vasa län, hvarför man väl kan antaga, att den samma strax efter detta artionde vann större spridning i detta län. Angående Kuopio län erfar man, att den allmännare hafreodlingen ännu så sent som 1866 var inskränkt till smärre delar af detta län. I guvernörernas rapporter vidtaga först under 1840-talet regelbundna notiser om hafreodlingen i Uleåborgs län, hvarför det synes troligt, att denna odling ej förrän vid denna tid erhöll större plats å detta läns åkrar. Enligt de samstämmiga uppgifter angående nordgränsen för allmän hafreodling under innevarande årtiondes förra hälft, hvilka meddelas uti „Landtbruket i Finland" och i *Fr. Elfvings* „Anteckningar om kulturväxterna i Finland" [1]), förekom vid denna tid dylik hafreodling icke i norra delen af Kuopio län och ej häller i mellersta och norra delarna af Uleåborgs län.

Öfverallt i landet utom i Kuopio och Uleåborgs län har hafren under innevarande årtionde intagit främsta rummet bland sädesslagen, hvad kvantiteten skördad vara beträffar. Äran att hafva bragt hafreodlingen till denna position tillkommer dock icke det primitiva jordbruket.

Hafresådden utföres vid det nu ifrågavarande åkerbruket under den 9:de—7:de veckan före gamla Petersdagen; vanligen under den 8:de eller 7:de [2]). Under den 6:te veckan före nyss anförda dag sår man endast sällan. Angående jordens beredning och utsädets inmyllning se sid. 316. Å en del orter i Savolaks, t. ex. Hirvensalmi, har man haft för sed att en vecka efter inmyllandet harfva hafreåkern med kvistharf, hvarefter gamla kvinnor och barn gräftat sönder därstädes befintliga jordtorfvor och jordkokor [3]). Före denna harfning plägar man i Savolaks sopa bort fröna från de stenar, som där alltid till stort antal fylla åkrarna, så att dessa frön vid harfningen inmyllas.

[1]) Lit. 146. [2]) *Kahdeksas on kauran viikko, seitsemäs on kaikkein selvin*, Jorois m. fl. [3]) *Kauran kuokkiminen*. Hirvensalmi.

Odling af blandsäd[1]) har förekommit i landet under hela seklet. *Veckström*[2]) indelar på 1850-talet de olika slagen af blandsäd i två grupper: a) *blandkorn*, uti hvilken blandning alltid kornet utgjorde en beståndsdel, och b) *kampsäd*, där kornet saknades i blandningen, och där „det ena sädet tyckes liksom kämpa eller täfla om företrädet med det andra". Angående blandkorn anför han följande: „Förhållandet i sådana blandningar är olika: somliga taga hälften bjugg (korn) och hälften hafre, andra taga $^2/_3$ af den förra och $^1/_3$ af den senare samt anse det för bättre. I allmänhet misslyckas blandkorn sällan. — — — Jorden bör vara något bättre än för hafre, och sådden ske litet tidigare, än bjuggsäd i allmänhet sås. Man blandar ock hafre och ärter, hvilket gör, att ärterna ej behöfva risas. Man brukar äfven blanda vårråg, bjuggsäd, hafre och ärter, hvilket kallas fyrbland. Därvid bör man dock akta sig att så sådana sädesslag tillsammans, som utrota hvarandra". På tal om denna originella sammanställning framhålles i ett annat sammanhang[3]), att „grofkorn (ett slags tvåradigt, simpelt korn) och gumring (äfven tvåradigt korn) ej få blandas, emedan den senare förstöres af det förra[4]); likaså få grofkorn och hafre icke häller sås tillsamman, ty hafren skulle då utrota grofkornet". Hvad beträffar kampsäd omtalar *Veckström*[2]), att „somliga blanda höstråg och hvete, hvilket är ganska fördelaktigt. — — — Somliga taga härtill hälften af hvardera sorten. Andra taga $^3/_4$ tunna råg emot $^1/_4$ tunna hvete. Och åter andra 5 delar hvete emot 2 delar råg; sådant beror mycket af tillgång och jordmån".

Under seklets senare perioder har blandsäden mig veterligen intagit endast en ringa plats på landets åkrar. Allmännast synes denna odling under innevarande årtionde vara i södra Savolaks, och användes egentligen blott sådan blandsäd, som består af korn och hafre. De blandas i olika förhållanden. I Savitaipale och Puumala sås denna blandsäd samtidigt som kornet utsås, men i en del andra trakter, t. ex. Jorois, sker sådden något tidigare. På en del gårdar i Jockas brukar man först utså hafren samt inplöja den; efter några dagar sås sedan kornet och inmyllas med harf.

Odling af ärter har under hela seklet egt rum i landet, men — såsom *J. Tengström*[5]) sade år 1803 — „ärtsädet lyckas sällan i de nordligare delarna af Finland, i anseende till deras korta somrar och tidiga nattfroster, som gemenligen där skada detta säde i dess halfva växt".

Ärterna sås vanligen tidigast af alla sädesslag, hvarför jorden ej plöjes, utan endast på sin höjd harfvas före ärtsådden. Ärterna böra vara före första maj i jorden, ty annars hinna de ej mogna[6]). Sådden företages på två sätt: a) bredsådd, då de inmyllas antingen med harf eller plog; b) radsådd, då de nedfällas från handen i en öppen plogfåra[7]), i hvilket fall de in-

[1]) *Sekali, sekuli; sekakylvy*, Tammela; oblandadt frö heter i motsats härtill *aitokylvy*. [2]) Lit. 187, sid. 42. [3]) Lit. 187, sid. 39. [4]) I Lit. 187, sid. 38 säges, att en dylik blandning bör man akta sig för, „ty grofkornet skulle helt och hållet äta ut det förra". [5]) Lit. 186, sid. 67. [6]) *Joka ei ole vappuna vaossa, se ei pouka Perttuna pohtimessa.* [7]) *Rapistellaan vakoihin*, Loppis; *vakoihin kylväminen*, Askola.

myllas vid uppkörandet af följande fåra. Då fröna inmyllas med harf, stannar en del af dem ofvan jord. Enligt tidigare uppgifter från Askola brukade man vid dylika fall sända barn på ärtlandet för att med käppar stöta fröna in i jorden. A många orter plägar man risa[1]) ärtlandet medels enbuskar och tallkvistar. I en del trakter har man för sed att bortrensa det bland ärterna uppkomna ogräset[2]).

Under seklets första årtionde brukade man enligt *J. Tengström*[3]) „nedmylla de utsådda ärterna med årder samt lämna dem därpå i 5 eller 6 dagar orörda; därpå sneddas ärtlandet eller som det äfven kallas, köres i annan väg och lämnas så åter i en eller par dagar att ligga öppet för sol och luft, hvarefter det slutligen öfverfares antingen med harf, om jordmånen är hård och mycket lerblandad, eller med sladd, i händelse den besådda jorden är af mylligare och lösare art".

Odlingen af bönor har städse intagit en anspråkslös plats å landets åkrar, och är den samma okänd i en stor del af Finland, oaktadt klimatet icke torde lägga några hinder därför. Allmännast, ehuru äfven där föga allmänt, odlas bönor under innevarande artionde i södra delarna af såväl Savolaks som Karelen.

Bönorna sås liksom ärterna tidigt om våren samt spridas öfver fältet medels antingen a) bredsådd eller b) radsådd. I sistnämda fall brukar en person vandra efter plogen och släppa bönorna en och en ned i hvarannan eller hvar tredje fåra. Af största vikt är, att fröna utsås glest[4]). Ogräset bortrensas från bönlandet på ett eller annat sätt.

Odling af bohvete inträffar högst sällan i åker. Jag har sett den förekomma i åkerjord endast på sandåsarna i Savolaks, och äfven därstädes torde dylika fall vara tämligen sällsynta. Då den magra sandjorden ej mer mäktar bära rag, försöker man sin lycka med bohveteodling. Jorden får före sådden minsta möjliga bearbetning — ofta endast en lätt harfning —, och sådden sker, då nattfrosterna äro förbi, d. v. s. vanligen i början af juni. Utsädet sås glest[4]), högst 0,60 hl per ha, och inmyllandet utföres med kvistharf. Under utvecklingen erhålla plantorna ingen omvårdnad från odlarens sida. Äfven på akrarna skadas bohvetet ofta af frost, hvarför man alltmera börjat förlora lusten att odla det[5]).

Odlingen af lin har under hela århundradet främst bedrifvits uti en del af Tavastland, medan den i den öfriga delen af södra Finland intagit en jämförelsevis blygsam plats på åkrarna; till landets norra delar har linodlingen kommit först i senare tider.

[1]) *Risuminen*. Vederlaks. Parikkala. [2]) *Kitkeminen*, Hausjärvi. [3]) Lit. 186, sid. 67. [4]) *Niin että lammas karitsoineen mahtuu välissä kulkemaan*. Vederlaks, jämför noten sid. 177. [5]) *Tattari on onnetonta onnen toukoa*. Jorois; *tattaria kylväessä menee halla pellon aidan taa vahtimaan taimelle tulemista*, Jockas.

Veckström [1]) framhåller på 1850-talet, att „linet är en allmänt känd, nyttig växt, men så kinkig, att endast vissa delar i särskilda länder kunnat frambringa riktigt godt lin; så kan vara fallet ofta äfven med andra växter, och bevisar detta, huru orätt det är, att hvar och en lägenhetsinnehafvare befattar sig med odlandet af alla möjliga växter utan närmare undersökning om hvartill hans jord bäst egnar sig".

Angående linodlingens utbredning på 1860-talet uttalas i „Öfversikt af Finlands ekonomiska tillstånd åren 1866—1870 [2]) följande:

„Odlingen af lin och hampa har under kvinkvenniet i betydlig mån tilltagit, i synnerhet i Tavastehus län, hvarest flere församlingar redan af ålder gjort sig fördelaktigt kända i detta afseende och nu genom den vinstgifvande afsättning, som fabrikerna i Tammerfors erbjudit förnämligast linet, uppmuntrats att öka produktionen däraf. I öfrigt är linodlingen för det mesta ännu inskränkt till fyllandet af det egna behofvet. I Uleåborgs län, hvarest denna växt endast sparsamt förekommit i de sydliga häraderna, gjordes år 1868 försök med dess allmännare införande. Om hösten nämda år införskrefs nämligen på statsvärkets bekostnad $16^2/_3$ tunnor (27,5 hl) bästa sortens linfrö fran Riga; men den ovanligt tidigt inbrytande vintern föranledde afbrott i sjökommunikationen och värkade, att dessa frön först sent framkommo till sin bestämmelseort. De dryga transportkostnaderna hade äfven ökat deras pris, och försvårades härigenom afsättningen. Största delen af partiet blef kvarliggande till följande år och förlorade därunder sin grobarhet. Hvad som blef utsådt, lämnade dock en god afkastning och ådagalade nyttan af försöket".

Linodlingens utbredning i landet under innevarande årtionde framgår af *Fr. Elfvings* bok: ***Anteckningar om kulturväxterna i Finland*** [3]).

Hvad själfva odlingsmetoderna beträffar, omtalar *J. Tengström* [4]) år 1803, att „efter jordens och utsädets olika godhet utsås linfröet mer eller mindre tätt — — —, hälst med tillblandad sand i såningsskäppan samt i lugnt väder, på det att sådden må blifva jämn; utsädet inmyllas därpå med en grundt gående och tät träharf, hvarefter landet slutligen jämnas med en lätt sladd".

Hvad nutidens linodling beträffar, vill jag här lämna endast en beskrifning öfver den i Tavastland förekommande, enär linodlingen i andra delar af landet mer eller mindre kännetecknas af tillfälligt uppkomna och föga stadgade metoder.

Linodlingen i de trakter af Tavastland, där den samma bedrifvits intensivast — Längelmäki, Orihvesi, Kuorevesi, Eräjärvi, Kuhmalaks, Lampis, Koskis, Tuulois, Hauho, Vånå, Rengo, Hollola, Asikkala, Kärkölä m. fl. socknar —, skildras utförligt af Agronomen *G. A. Mattila* uti en till mig afgifven berättelse, daterad Längelmäki d. 22 mars 1898. Hans framställning meddelas här i förkortad form: ***Plats i växtföljden.*** Då åkrarna under

[1]) Lit. 187, sid. 326. [2]) Lit. 171, sid. 9. [3]) Lit. 146, sid. 92. [4]) Lit. 186, sid. 69.

århundradets tidigare årtionden voro indelade i tvåskiftesbruk, afskiljdes ungefär 1/3 af trädet medels en tillfällig gärdesgård[1]) till odling af lin, ärtväxter och hafre. Den sålunda afskiljda delen gödslades alltid med ladugårdsgödsel. Där treskiftesbruket blifvit användt, förekom linet naturligtvis i vårsädesskiftet. I senaste tider, då gräsodling införts å åkrarna, odlas linet i vallbrott. — *Dikning.* Åkrarna voro vanligen glest och ofullständigt afdikade i de nu ifrågavarande trakterna och försedda oftast blott med nack- och utfallsdiken samt smärre afledningsdiken å djupare ställen. De sistnämda hade oftast en bredd af 60—75 cm och ett djup af 20—30 cm. I senare tider har man börjat förse åkrarna med regelbundna tegdiken. — *Jordens bearbetning.* Om hösten plöjdes den till linland bestämda åkerdelen, som följande vår sladdades samt 3 à 4 dagar därpå harfvades. Därefter fick jorden hvila sig en tid och „blifva varm". Till sådden bereddes åkern genom att jorden först sladdades samt sedan upprepade gånger harfvades. All djup bearbetning undveks, på det att ej matjordens undre lager skulle torka alltför mycket. — *Sådd.* Då jorden blifvit tillräckligt varm, utfördes sådden. Tecken på lämplig tid var häggens blomning. Ännu den 8 juni — Salomonsdagen — kunde denna sådd med fördel utföras. Vanligen utsåddes linfröet i två eller tre repriser, så att också upptagningen fördelades på olika tider. De tidigast sådda fröna gifva kortare plantor med starkare och vackrare tågor än de senast sådda. Af de föregående får man äfven säkrare fröskörd. Just före sådden sladdades jorden, så att fröna kommo i fuktig, nyss omrörd jord. Frömängden utgjorde c. 2—2,5 hl per ha. — *Frönas inmyllande* skedde medels en grundgående släthärf med raka, jämna pinnar. Vanligen kördes harfven så, att hälften af harfven gick öfver det nyss harfvade[2]), hvarigenom största delen af åkern blef två gånger harfvad. På harfvens främre del anbringades vanligen en sten, för att harfven skulle arbeta jämnare. — *Gödsling.* För att linet skulle trifvas bättre under vårtorkan, brukades allmänt s. k. takgödsel på linåkern. Härtill använde man ladugårdsgödsel och hälst fårgödsel, som vanligen redan om vintern släpades i högar på åkern. Denna gödsel utbreddes sedermera strax efter inmyllandet uti ett jämnt, tunt lager öfver linlandet, så att ytan ej hann torka. — *Vältning.* Efter gödslingen vältades åkern strax, då gödseln torkat så pass mycket, att den ej fastnade i välten. — *Linets rensning*[3]). Då linet vuxit till en höjd af c. 10—12 cm, rensades ogräset bort.

Odlingen af hampa hade under 1700-talet (sid. 128) en större utbredning i landet, än den haft under innevarande sekel, då den t. ex. under dettas sista årtionde är nämnvärd endast „i norra Tavastland och norra Savolaks; äfven i mellersta Österbottens kustsocknar är den viktig"[4]).

Hvad själfva odlingen beträffar, måste påpekas, att den alltid bedrifvits å starkt gödslad åker, samt att hanstånden — gallhampan[5]) — van-

[1]) *Vuosi- eli pappuaita.* [2]) „*Sekoitus toimetetaan puolin haron*". [3]) *Kitkeminen.* [4]) Lit. 146, sid. 65. [5]) Lit. 210. 1847, sid. 73.

ligen redan i slutet af juli eller början af augusti uppryckas [1]. Ingen rensning af ogräs kommer i fråga å hamplandet. I öfrigt liknar odlingen af hampan så godt som fullkomligt metoderna vid linodlingen.

Odlingen af rofvor i åker har under seklets lopp minskats i hög grad vid det primitiva åkerbruket. Det är egentligen endast i Karelen, som denna odling intagit ett nämnvärdt rum under vårt århundrade, och äfven där har den samma under de senare årtiondena väsentligen minskats. I nu föreliggande arbete kan naturligtvis icke blifva tal om den moderna odlingen af foderrofvor, hvilken tillhör det rationella åkerbruket.

Odlingen af kålrot [2] **och kål** är i södra Finland under seklets senare hälft så allmän, att *Elfving* [3] år 1894 kunnat konstatera, att „kålroten näst efter sädesslagen och potatisen är den viktigaste näringsväxten i denna del af landet". Från 62° n. br. norrut blir kålroten mindre allmän. Enligt *Veckström* [4] år 1850 „växer kålroten ända upp till Lappland".

Fröna utsås på en enkom anordnad fröbädd, som kan beredas på många olika sätt, bland hvilka jag vill omtala de allmännaste:

a) *Fröbädd på gödselhögen* [5] göres sålunda, att man jämnar högens öfre yta och släpar dit några lass matjord, som äfvenledes jämnas; vanligen omgifves denna jord af bräder, stälda på kant. Därpå är bädden färdig att emottaga fröna.

b) *Fröbädd på marken* beredes mig veterligen på två sätt, af hvilka det ena är betydligt enklare än det andra. α) Det enklare sättet [6] förekommer t. ex. i Jorois, och består däri, att jorden på något soligt och varmt ställe invid gårdsbyggnaderna jämnas och täckes med ett mindre lager obrunnen gödsel, som åter täckes med ett tjockare lager god mull, hvilken försättes med en jämförelsevis riklig mängd brunnen gödsel. Allt omgifves med bräder. β) I Askola socken bereddes för ej länge sedan fröbädden på marken [7] enligt följande, om kyttlandsbruk påminnande metod: Om våren, då jorden blef befriad från snö, upptogs med spade från det utvalda stället all matjord, som oftast var bevuxen med gräs. Dessa torfvor placerades på sidan, hvarest de fingo torka någon dag. Därefter anskaffades brännved till platsen, som sålunda betäcktes med gamla gärdsel, störar o. dyl. Då vädret var vackert och lugnt, antändes dessa trän, och när elden väl tagit fart, täcktes hela platsen med torfvorna, så att högen fick brinna som en kolmila. Sedan allt ordentligt brunnit, samt elden slocknat, bortskaffades kolresterna, hvarpå askan och mullen utbreddes jämnt på platsen samt väl omblandades med får-

[1]) *Koirakset nyhdeteään pois*, Jorois; *koiriminen*, Sordavala, Savitaipale, Puumala. [2]) *Lanttu*, Jorois, Savitaipale; *räätikkä*, Tammela, Urdiala, Akkas, Kiukais; *sinikka*, Lojo; *juuriska*, Hausjärvi; *juntti*, Hankasalmi. [3]) Lit. 146, sid. 74. [4]) Lit. 187, sid. 278. [5]) *Sontikasalava*, Loppis. [6]) *Maaperä-lava*, Jorois. [7]) *Plänttimaa*, Askola, Lojo; *planttumaa*, Kiukais.

gödsel. Härefter var bädden färdig. Hela detta arbete ansågs vara mycket viktigt och anförtroddes endast åt äldre kvinnor.

c) *Fröbädd med träbotten*[1]) beredes äfvenledes på två sätt: *α*) I Jorois göres en dylik bädd på följande vis: Bredvid väggen af något uthus uppföres på södra sidan af timmerträn en mindre lafve, som förses med plankbotten. På denna utbredes ett lager af mull, som täckes med brunnen gödsel, hvilken åter öfverhöljes med mulljord af bästa slag. En dylik timring tjänstgör många år, om man blott alltid efter begagnandet utkastar all jord och gödsel. *β*) I Askola göres denna fröbädd något annorlunda. Man uppställer fyra stolpar i jorden bredvid något hus i hvart och ett af den blifvande lafvens fyra hörn. Dessa stolpar förenas på ett eller annat sätt med tvärträn[2]), på hvilka bräder placeras, så att de bilda lafvens botten; mot stolparna få äfven sidobräderna stödja sig. På bottnen lägges sedan mull och aska, hvilken senare anskaffas antingen genom att enkom bränna trän eller från någon ugn. En dylik lafve behöfver stora mängder gödsel, som blandas in i mullen jämte askan.

På denna fröbädd sås fröna antingen genom att de spottas dit (Jorois, Sordavala), eller genom att de strös dit med handen. I Savolaks inmyllas fröna sedermera på så sätt, att man medels ett såll[3]) strör fin mull på dem; i Loppis m. fl. orter sker inmyllningen medels räfsa eller med handen. Denna sådd utföres gärna mycket tidigt om våren. För att hindra vårkölden att intränga uppifrån täckes lafven vanligen till nätterna med bastmattor, täcken ell. dyl. Denna lafve skötes så, att man vattnar jorden dagligen; i Savolaks är det brukligt, att då de första bladen[4]) synas, åter öfverströ hela lafvens yta med fin jord, så att plantorna helt och hållet täkkas med ett mycket tunt jordlager; härigenom hindrar man deras förstöring af jordloppor.

Kålfröna behandlas på samma sätt som kålrotsplantorna.

Sedan nu plantorna fått utveckla sig i denna fröbädd, blir det tid att tänka på deras utplantering och på kålrots- och kållandets beredning. Vanligen odlas dessa två växter i samma land, och i de flesta fall finnes ett särskildt stycke jord[5]) i gårdens omedelbara närhet reserveradt för dem äfvensom för tobaken. Detta kålland är i allmänhet i hög växtkraft och ofta nog tämligen djupt bearbetadt med spade. Jorden samlas vanligen i bänkar[6]).

Kålrots- och kålplantorna planteras sedan på kållandet Sofiadagen, den 15 maj, (Parikkala) eller också betydligt senare, såsom t. ex. i Savitaipale först efter kornsädden. Just förrän man skall taga plantorna från fröbädden, brukar man t. ex. i Jorois och Askola rikligt vattna dem, ty då, säger man, komma de lätt bort från jorden med hela rötter. I kålrots- och

---

[1]) *Siemenlava*, Jorois, Rantasalmi, Savitaipale; *taimilava*, Vederlaks m. fl.; *plänttilava*, Askola. [2]) *Orret*, Askola. [3]) *Verkkoseula*, Jorois. [4]) *Sirkkalehdet*, Jorois. [5]) *Istutosmaa*, Jorois, Pelgjärvi; *kaalimaa, lanttumaa*, Vederlaks, Savitaipale, Askola, Tammela. [6]) *Penkit*, Puumala.

kållandet planteras de sedan sålunda, att man sticker högra handen med två fingrar utsträckta ned i jorden, hvarigenom en tillräckligt stor grop erhålles för att emottaga plantans rotdelar. Sedan dessa införts, tryckes jorden tätt ikring dem, så att det uppkommer en liten grop, i hvilken vatten strax därpå hälles. Plantorna vattnas därefter regelbundet under några dagar en gång om dagen.

Under plantornas utveckling rensas kålrots- och kållandet från ogräs upprepade gånger för hand, och kring kålplantorna hopas mull då och då.

Då rofvorna och kålrötterna upptagas, utväljas lämpliga plantor till fröstockar [1]), som förvaras antingen i särskilda korgar i rofgropen eller hängande från potatisgropens tak. Följande vår utplanteras dessa fröstockar t. ex. i tobakslandet, hvilket har den kraftigaste jorden.

Odlingen af potatis [2]) har under innevarande århundrade utbredt sig öfver hela landet till både stora och små lägenheter. „Till och med vid fisklägen i yttersta skärgården, där eljes ingenting odlas, finner man i regeln en potatistäppa; likaså vid de oansenligaste torp och backstugor“ [3]).

Den vid seklets början vanligaste metoden att odla potatis uppgifves af *J. Tengström* [4]) vara följande: „Man uppkastar med spade å det till plantering bestämda landet omkring 1,2 m breda och 0,3 m höga sängar, i hvilka jordpäronen i 3 rader hvar om annan eller förbundsvis nedsättas på 10 à 12 cms djup och minst 30 cms afstånd ifrån hvarandra. Till utplantering väljas de, som äro af medelmåttig storlek, och som odelade utsättas, sedan de några veckor förut i varmt rum ifrån gropen eller källaren inflyttade fått skjuta ut vid pass 1,5 cms långa groddar“. Äfven andra metoder anföras, men om dem uppgifves icke huruvida de voro i landet brukliga.

Veckström [5]) omtalar i sin 1850 utgifna lärobok flere olika sätt att odla potatis, men ej häller han ger till känna hvilka af dessa i landet utöfvas och hvilka icke. Att döma af skördarnas storlek — ända till 738 tunnor af tunnlandet (2,420 hl per ha) — äro metoderna ej tillämpade i vårt land.

Den nutida potatisodlingen använder många olika metoder, och går jag nu att redogöra för de viktigaste bland dem.

Till sättpotatis [6]) väljer man — irrationelt nog — små potatisar; t. ex. i Tammela tager man härtill gärna de minsta knölarna. Då man är tvungen att använda stora potatisar till sättning, brukar man å flere orter, t. ex. Loppis och Tammela, stycka de samma. Vanligen får sättpotatisen om våren gro i ria under c. 4 veckors tid, i och för hvilket ändamål riugnen

[1]) *Istukas*, Jorois, Kajana; *siemennauris*, Loppis. [2]) *Peruna*, Tammela, Urdiala, Akkas, Hausjärvi, Euraåminne, Pyhämaa; *perna*, Loppis; *potaatti*, Jorois, Puumala, Nastola; *potakka*, Nurmes, Nilsiä; *pottu*, Kajana; *omena*, *maaomena*, Veckelaks, Räisälä; *maamuna*, Sordavala; *mommo*, Loppis; *kartohka*, Sordavala; *kartohveli*, Viborg. [3]) Lit. 146, sid. 102. [4]) Lit. 186, sid. 71. [5]) Lit. 187, sid. 422. [6]) *Siemenperunat*, Tammela; *siemenpotaatit*, Jorois.

svagt eldas. Äfven brukar man i somliga trakter låta potatisen gro i stugan eller i badstugan.

Den vanliga sättningstiden för potatis är 5:te à 4:de veckan före gamla Petersdagen eller — hvilket är det samma — 6:te à 5:te veckan efter gamla Georgsdagen, d. v. s. enligt vanlig tidsbestämning slutet af maj och början af juni.

Åkern beredes om våren såväl genom plöjning som genom harfning och sladdning, så att jorden, då den blifvit tillbörligen varm för att emottaga sättpotatisen, är fin och lucker. Såsom exempel på huru jorden bearbetas för nu ifrågavarande ändamål, må anföras följande: Först upplöjes med gaffelplog den af vintern nedtryckta åkerjorden [1]), hvilken därpå får något torka i fred. Sedan harfvas och sladdas den samma samt förses med gödsel, som inplöjes. Efter det man yttermera sladdat åkern, är den färdig för sättningen. Detta schema följes i stora delar af södra Finland. I västra Finland, t. ex. i Euraåminne och Pyhämaa, är gången följande: Först harfvas jorden; sedan plöjes den med årder eller plog, hvarefter kommer gödsling och förnyad plöjning med vänd- eller fältplog. Därpå sladdas och harfvas åkern samt plöjes på snedden. Slutligen harfvas jorden med lätt harf. Å östra Finlands lätta sandjord är bearbetningen af potatisåkern om våren vida enklare. Man plöjer jorden en gång med gaffelplog samt harfvar den upprepade gånger; någon gödsling eller sladdning kommer i regeln ej i fråga.

Utom det nu omtalade sättet att gödsla potatisåkern finnas ännu andra. Ibland brukar man t. ex. i Lojo släpa gödseln just före potatissättningen på den sladdade åkern samt plöja in den samtidigt med sättpotatisen. Likaså hafva backstuguhjon o. dyl. i en del trakter i Nyland och Tavastland för sed att vid sättningen hafva bredvid sig två korgar, den ena med sättpotatis, den andra med gödsel. När de nedlagt en potatis i jorden, taga de med näfven gödsel från gödselkorgen och täcka därmed sättpotatisen.

Då jag nu går att skildra de olika metoderna för potatisens sättning och inmyllning, måste jag först påpeka, att det finnes ett stort antal dylika. De jag varit i tillfälle att studera, kan jag för öfversiktens skull indela i tvänne hufvudgrupper: a) metoder, vid hvilka jorden först uppköres i fåror och sedan förses med sättpotatisarna; b) metoder, vid hvilka fårorna upptagas, allt efter som de föregående fårorna blifvit försedda med sättpotatis eller annorlunda disponerade. De först anförda metoderna äro de primitivaste och torde numera förekomma endast hos backstuguhjon och dylika.

Till den första gruppens metoder hör t. ex. följande: Hela potatislandet uppköres medels plog uti smärre drillar [2]) af c. 40 cms bredd, hvarefter man förser sig med en planteringskäfling [3]) och en liten korg, fyld med sättpotatis, och tager plats i ena ändan af en fåra samt placerar kor-

---

[1]) *Kynnetään ylös talven makaukset*, Lojo. [2]) *Maasitkaimet*, Euraåminne; *sänget*, Pyhämaa. [3]) *Pulkka*, Euraåminne: *istutuspulkka*, Pyhämaa.

gen på en drillrygg. Sedan sticker man med käflingen ett c. 8 cm djupt hål i drillryggen samt fäller en potatis i hålet. Potatisen inmyllas genom att man, medan man avancerar framåt fåran, drager korgen utefter drillryggen och sålunda fyller hålet med jord.

Metoderna inom den senare gruppen äro betydligt talrikare; jag vill här omtala några af dem. α) Backstuguhjon o. dyl., som ej hafva tillgång till häst, använda ofta nog vid potatisens sättning och inmyllning endast spade eller gräfta. Man uppspadar en fåra öfver fältet, nedlägger potatisen i den och hopar med spaden mull öfver potatisen, i det man uppspadar den följande fåran därbredvid. Ibland brukar man med gräfta uppdraga en potatisfåra och med spade göra den bredvidliggande, tomma fåran. Dessa metoder har jag sett praktiseras såväl i Tammela som i Lojo. β) Ett annat märkligt sätt användes uppe i höga norden, där jag funnit det samma tillämpadt i Limingo och Temmes socknar. Potatisfårorna uppspadas äfven där, men de ordnas så, att man får tre dylika fåror bredvid hvarandra, och så följer en djupare och bredare fåra, som icke förses med potatis. De tre potatisfårorna bilda en s. k. bänk[1]. γ) Ännu högre upp mot norden, i Kemi och Tervola socknar, har jag anträffat ett annat afvikande sätt för den ifrågavarande spadkulturen. Denna metod tillämpas alltid på gammal gräslinda. Med spade upptagas i lindan tvänne parallela och c. 30 cm breda fåror på c. 40 cms afstånd från hvarandra; på den sålunda uppkomna bänkens orörda, gräsväxande yta bredes ut något gödsel, som täckes med från fåran upptagen jord. På denna placeras nu potatisarna i två rader på c. 10 cms afstånd från hvarandra samt täckas med den från fåran först upptagna, upp och ned vända grästorfven. Man sade mig, att denna metod gaf potatis af god kvalitet. δ) Under fattiga förhållanden arbetande, små jordbrukare pläga ännu i den dag, som är, i Tammela, Urdiala, Akkas, Lojo och Sjundeå använda den s. k. handgaffelplogen[2], hvilken är afbildad ofvan sid. 321 (fig. 104). En person drager redskapet, gående baklänges, medan en annan såväl styr som skjuter på. När en fåra är uppkörd, börja båda de arbetande att plantera potatisen, hvarefter de genom följande fåras uppkörande inmylla densamma. Sedan göres igen en ny potatisfåra. Mångenstädes har man berättat mig, att denna metod och dessa handgaffelplogar förut varit mycket vanliga, och användts äfven af större jordbrukare, då ju också dessa förr i tiden hade blott obetydliga potatisländer. ε) Den nu för tiden allmännaste metoden är den, där fårorna uppköras med plog — vanligast gaffelplog — samt äfven inmyllas med dylikt redskap. Vid denna metod har under seklets lopp så godt som öfverallt i landet inträdt den förändring att man småningom öfvergifvit det i början af seklet vanliga förfarandet, att plantera sättpotatisen uti s. k. bänkar[3], hvilka bestodo af flere plogdrillar, och numera allmänt antagit sättet att nedlägga potatisen i hvarannan fåra och lämna hvar-

---

[1]) *Penkki*, Limingo. [2]) *Käsisahrat*, Tammela, Lojo. [3]) *Penkki*, Pelgjärvi, Vederlaks, Loppis m. fl.; *tehdas*, Urdiala, Akkas; *sänki*, Euraåminne, Pyhämaa.

annan fåra utan potatis. Det äldre sättet utföres sålunda, att man först vid dikeskanten eller renen plöjer upp en fåra, som lämnas tom. I fåran bredvid denna sättes potatis; så också i den därpå följande, men den fåra, som uppköres bredvid denna, får förbli tom. Då har man en bänk, som består af två potatisfåror [1]. Äfven brukas bänkar med tre potatisfåror [2], och dessa skola i synnerhet under tidigare årtionden varit allmänna. Numera synes man dock dels hafva öfvergifvit, dels vara böjd för att öfvergifva hela metoden med bänkar; i stället börjar man allmänt begagna sig af det förfarandet, att hvarannan fåra förses med potatis [3], och hvarannan fåra lämnas tom [4]. Denna metod [5] förekommer nu för tiden rundt kring hela landet. Ofta nog låter man tvänne plogar följa efter hvarandra. Den föregående inmyllar potatisen, och den senare plöjer upp ny fåra.

Själfva sättningen utföres vanligen af kvinnor och barn, af hvilka enhvar bär en mindre korg med sättpotatis. Oftast har man alltför små mellanrum mellan potatisarna i samma fåra.

A flere orter bryr man sig icke om att låta potatisfårorna gå ut ända till tegens ända, af orsak att jorden där är i alltför dålig kondition. Dock finnes det trakter, där äfven dessa tegändar förses med potatis, och äro tegarna breda, kör man där särskilda fåror [6] vinkelrätt mot de andra.

Då potatisstänglarna vuxit upp till ytan, brukar man sladda hela potatislandet (Loppis, Urdiala, Akkas, Tammela, Ummeljoki) eller också köra öfver det samma med en lätt kvistharf (Jorois, Hirvensalmi), och sedan plantorna blifvit c. 15 cm långa, kupar man potatisen första gången. Det sistnämda arbetet sker på olika sätt, allt efter de metoder man användt vid sättningen. Har man planterat potatis i hvarannan fåra, sker kupandet genom att plöja upp den toma fåran; vid första kupningen utföres plöjningen grundare än vid de senare. Men har man bänkar, plöjas blott de toma fårorna kring bänkarna; inne i bänkarna utföres kupandet antingen med spade, gräfta eller händerna. Ofta brukar man spade eller s. k. bottenspade [7] äfven (se fig. 291, sid. 78) till att rensa den öppna fåran kring bänkarna. På vissa orter sker kupandet 4 à 5 gånger (Urdiala, Akkas), på andra 3 ggr (Hausjärvi) eller endast 2 ggr (Ummeljoki, Loppis, Sordavala, Savitaipale).

Potatiskupningsplogar förekomma af många slag. På flertalet orter använder man till detta arbete vanliga gaffelplogar, hos hvilka man ersatt mullfösan med en större eller mindre brädlapp, på det att kupningen skall blifva mera effektiv. På vissa orter i södra Österbotten, t. ex. i Storkyro, har man gjort sig en särskild plog för detta ändamal, i det man bortlämnat gaffelplogstjärten och ersatt den med en icke klufven plogstjärt, i hvars nedre ända

---

[1]) *Kaksivakoinen penkki*, Loppis, Savitaipale, Pelgjärvi, Puumala, Parikkala, Hirvensalmi. [2]) *Kolmivakoinen penkki*, Savitaipale, Pelgjärvi. [3]) *Perunavako*, Urdiala, Euraåminne; *täysivako*, Loppis. [4]) *Tyhjävako*, Euraåminne, Loppis; *resivako*, Urdiala, Akkas. [5]) *Yksivakoista perunaa*, Jorois, Hirvensalmi, Loppis, Urdiala, Euraåminne m. fl. [6]) *Päisterako*, Tammela; *päistösvako*, Loppis. [7]) *Liuha*, Pelgjärvi; *potaattilapio*, Savitaipale.

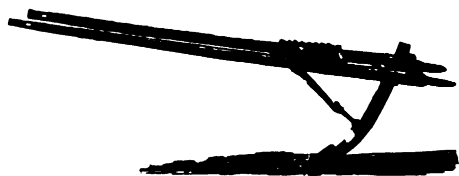

Fig. 136. Potatiskupningsplog från Österbotten, Storkyro socken; Mustiala instituts redskapssamling I, A. 7.

befinner sig en af järnplåt gjord bill. Denna plog[1]) afbildas här nedan (fig. 136). En afbildning i större skala af plogstjärten förekommer sid. 326, fig. 110, g. Plogskakelns längd är 2,75 m, plogstjärtens längd 1,10 m samt billens bredd 0,27 m.

Uti en del trakter af sydöstra Finland anträffar man potatiskupningsplogar, konstruerade som fältplogar, men med branta vändskifvor på båda sidor om plogkroppen.

Odlingen af tobak[2]) har under hela århundradet egt rum uti alla landsändar; numera har dock „tobaksodlingen sitt egentliga säte i det inre af landet. — — — Emellertid inberättas det från flere trakter i det inre landet, där tobaksodlingen ännu uppgifves vara allmän, att den håller på att gå tillbaka“ [3]).

Fröna utsås kring 1 maj uti en fröbädd [4]), som fullkomligt liknar någon af de vid tal om kålrot och kål beskrifna fröbäddarna; dock anser man, att tobaken behöfver starkare undervärme än dessa växter. Äfven dessa frön antingen spottas på fröbädden eller utströs för hand; i sistnämda fall blandar man dem ofta med sand. Efter sådden nedmyllas fröna, och jorden stampas [5]), så att den blir fast och hård.

Plantorna sättas ungefär en månad efter sådden ut på tobakslandet, hvartill alltid utväljes den kraftigaste jorden. De planteras i bänkar [6]), som vanligen upptaga två rader plantor, samt vattnas därstädes då och då. Blommorna borttagas [7]) sedermera på alla plantor med undantag af fröplantorna [8]).

Odling af humle skall idkas vid hvarje gård på landet, så bestämmer en lag, gällande såväl vid seklets början som vid dess slut. Men redan vid den föregående tidpunkten klagas öfver att „icke desto mindre är denna nyttiga växtens odling, dels af okunnighet, dels af vårdslöshet på ganska många ställen oförsvarligen försummad“ [9]). Och samma klagovisa skulle man kunna sjunga nu vid århundradets slut, om ej den skilnad inträdt, att humlen numera ej anses som någon så särskildt nyttig växt.

I våra dagar är „humlen öfver hufvud allmän i det inre af landet; något mindre spridd synes den vara vid kusterna, sällsynt i östra Karelen“ [10]).

[1]) *Yksihaarainen sahra*, Storkyro. [2]) *Tupakka, tupakki*, Jorois, Sordavala, Nilsiä, Puumala, Loppis, Urdiala, Akkas; *palturi*, Pieksämäki; *kessut*, Kajana. [3]) Lit. 146, sid. 101. [4]) *Tupakkalava*, Puumala m. fl. [5]) *Tannertaminen*, Nilsiä, Pieksämäki. [6]) *Tupakkapenkki*, Jorois, Puumala; *tupakkatehdas*, Urdiala, Akkas. [7]) *Tupakka kukitaan*, Sordavala; *nuputtaminen*, Hausjärvi. [8]) *Siementupakka*, Sordavala. [9]) Lit. 186, sid. 76. [10]) Lit. 146, sid. 66.

De nuvarande humlegårdarna erbjuda rundt kring landet en bild af vanvårdnad och visa, att ifrågavarande odling är fullkomligt stadd på tillbakagång. Om våren gödslas de i bästa fall med brunnen och risuppfyld gödsel, och då plantorna börja sticka upp, ställer man upp deras stödjestörar [1]) vanligen så tätt, att en man ej rymmes att passera dem emellan. Samma år huggna störar anses icke vara lämpliga; om orsaken härtill är skrock eller möjligen kådan, som finnes i störarna, eller något dylikt, det vet jag ej. Högst sällan uppbrytas och flyttas humlegårdarna, utan får humlen vanligen växa på sin plats, så länge den förmår.

Skördetiden synes i vårt land icke anses vara en festtid i likhet med höbärgningstiden, hvilken under så godt som hela sitt lopp celebreras genom half festdräkt, festmat o. dyl. Skörden infaller ju ej häller såsom höbärgningen under den vackraste och ljusaste årstiden; vår korta sommar är då redan stadd på återtåg, och höstmörkret och höstregnen nedstämma skördarens lynne. Söderns folk hafva skördetiden till festtid par préference, medan vårt nordliga folk då redan står under intrycket af den annalkande hösten. Dock är det, såsom senare skall omförmälas, äfven i vårt land vanligt att afsluta skörden, särskildt sädesskörden, med en större eller mindre fest; äfvenledes brukas skördefester för att samla grannar och andra till skördearbete, hvarom nedan lämnas en kort redogörelse.

Rågskörden eger rum, „då råghalmen blir hvit, och rågkornet brytes mot nageln" (Hirvensalmi, Veckelaks), eller „då hallonen mogna" [2]) (Loppis). Vid det primitiva åkerbruket utföres rågens skörd vanligast med skära. I södra och västra Finland begagnas dock därvid här och där lie. Enligt *Rancken* [3]) afmäjades rågen år 1879 för det mesta med lie i Purmo socken, men med skära i Munsala, Vörå, Pörtom och Närpes socknar i Österbotten. På Åland skäres enligt samme författare rågen med lie.

Af *skäror* hafva under innevarande sekel mig veterligen tvänne hufvudtyper användts: *a)* den ostfinska och *b)* den tavastländska; hos den förra är bettet vid utträdet ur skaftet först böjdt bakåt och därpå uppåt och framåt, medan bettet hos den senare från skaftet stiger rakt upp och sedan böjer sig framåt [4]). A nedanstående bilder höra de två på fig. 137 aftecknade skärorna till den ostfinska typen och de å fig. 138 återgifna till den tavastländska typen.

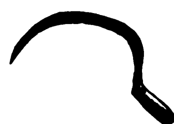
Bland skärorna af tavastländsk typ kan man skilja mellan skäror med raka skaft [5]) och sådana med krokiga skaft [6]). Till de senare höra äfven de skäror, som äro vanliga i södra Österbotten [7]).

---

[1]) *Salkoja*, Askola, Jorois. [2]) „*Silloin ruista leikataan, kun faarelmat valmistuvat*", Loppis. [3]) Lit. 209, sid. 13 o. följ. [4]) I Vederlaks socken kallas de förra *sirpit*, och de senare *kampit*; i de flesta andra delar af landet torde man icke göra någon skilnad på de med dessa två namn betecknade skärorna. [5]) *Suorakampiset sirpit*, Tammela. [6]) *Väärükampiset sirpit*, Tammela. [7]) *Pohtimenkorva-varret*, Lappo.

Fig. 137 a. Skära från Österbotten, Kiiminki socken. Etnografiska museet D 97.

b. Skära från Karelen, Rautjärvi socken. Etnografiska museet D 226.

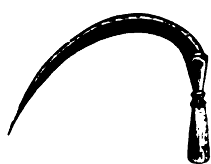

Fig. 138. a. Skära från Tavastland, Sahalaks socken. Etnografiska museet D 77.

b. Skäror från Tavastland, Tammela socken. Mustiala instituts redskapssamling, I. E 8 och 9.

Vid skärans användning till rågskörd begagnar man sig i skilda landsdelar af olika handgrepp och sätt, hvilka enligt hvad jag observerat, kunna hänföras till tre olika hufvudmetoder:

a) *Afskärning* [1]), hvarvid man förfar t. ex. sålunda, att man i vänstra handen samlar en mindre mängd af stråna närmare deras bas och med skäran i den andra handen afskär halmen strax under den förstnämda handen. Denna s. k. „handfull“ [2]) aflägges på marken, eller ock försöker man att genom ett nytt grepp om andra strån samla en större „handfull“ samt afskär äfven denna halm, hvarpå afläggning sker. En modifikation af denna metod består i att man först sticker skäran bland stråna, omfattar den sålunda afskilda halmen med vänstra handen något ofvanom skäran och därpå afskär stråna [3]).

b) *Afhuggning af stråna, som omfattats med den vänstra handen* [4]). Vid denna metod samlar man en större mängd strån i vänstra handen [5]), som griper i råghalmen betydligt högre än vid föregående fall samt afhugger halmen med skäran nära jorden. Stubben blir vid denna metods användande vida ojämnare än vid den nyss beskrifna afskärningen.

c) *Afmäjande af stråna med skära* [6]). Denna metod består däruti, att man med vänstra handen nedböjer halmen, i det man samtidigt afhugger den vid roten med skäran, allt under det man går baklänges. Sedan samlar man de afskurna stråna uppå vänstra armen. I Loppis begagnar man sig

[1]) *Leikkaaminen*, Jorois; *kourimalla leikkaaminen*, Loppis. [2]) *Handfull*, Sibbo; *kouraus*, Jorois, Rengo, Keuru, Saarijärvi; *kourallinen*, Loppis, Askola; *pio*, Räisälä, Euraaminne. [3]) *Näpsimällä leikkaaminen*, Saarijärvi. [4]) *Kouraan laskettamalla*, Jorois, Saarijärvi. [5]) *Olki kourustetaan vasempaan käteen*, Urdiala. [6]) *Käsivarteen laskettamalla*, Jorois, Saarijärvi; *hakkaamalla*, Loppis; *sirpillä niittäminen*, Urdiala; *kammilla niittäminen*, Lojo.

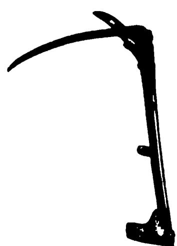
vid rågens skördande ej alls af vänstra handen, utan afmäjar med skäran den stående halmen och samlar sedan med skäran den afskurna säden till en kärfve.

Af dessa tre metoder är den första den ursprungligaste; den förekommer ännu allmänt i östra och norra Finland, där dock äfven den andra metoden här och där fått insteg; den tredje metoden har jag anträffat i södra Tavastland, Nyland, Egentliga Finland och södra Satakunda. Den ostfinska skäran anses egna sig bäst för metoderna a) och b), men den tavastländska för metoden c).

Skärandet af liggsäd utföres på de flesta ställen med skära, och anses detta alltid vara ett tidsödande och besvärligt arbete. Af liggsädens beskaffenhet beror hvilken metod som skall tillämpas vid skärningen. Då säden gått ikull åt ett håll [1], kan den lätt skäras på alla de ofvan anförda skärningssätten, men har blåsten hvirflat om säden [2], kunna blott det första och det andra skärningssättet användas — det andra till och med endast med svårighet. Om regn och blåst nedtryckt säden mot jorden, och nya stånd, ärfling eller ogräs uppvuxit emellan säden [3], försvåras skärningsarbetet i hög grad; man kan i så fall begagna sig blott af det första skärningssättet.

Skördeliarna likna vanliga höbärgningsliar med rakt skaft; å somliga orter begagnas å dessa liar s. k. svepor, hvilka i K. F. Hushållningssällskapets underrättelser för år 1807 beskrifvas på följande sätt:

„Vid lien med långt, rakt skaft tillsättes en s. k. svepa, som förfärdigas sålunda: man gör å liskaftet tvänne hål, af hvilka det nedre blifver 12,5 cm och det öfre 38 cm ifrån ändan, uti hvilka tvänne trästandare, den öfre 30 cm och den nedre 38 cm lång, placeras och sammanfogas medels en träslå, därpå fästes vid öfre ståndarens ända en järnten, som böjer sig öfver nedre standaren och lutar sig vid nedre ändan af skaftet mot libaken, hvilken sedan med pasydd näfver betäckes, hvarigenom detta nyttiga redskap med sin svepa är alldeles färdigt. — — Sådant är det ypperliga skörderedskap jag med fördel nytjat".

Fig. 139. Skördelie från sodra Karelen. Vederlaks socken. Mustiala instituts redskapssamling I.

En skördelie med en svepa afbildas här bredvid; tyvärr har bilden utfallit synnerligen dåligt.

Skördefolket. Själfva skärandet och bindandet anses i allmänhet tillhöra kvinnorna, om också männen småningom blifvit tvungna att deltaga i dessa arbeten, sedan åkrarna nu under seklets senare hälft på alla håll i hög grad utvidgats. I de flesta trakter ser man sig numera nödsakad att

[1]) *Lyhälako.* Veckelaks; *hyrälako.* Jorois. [2]) *Pahalako.* Jorois; *pyörräkelako.* Vederlaks.
[3]) *Aaluralako.* Jorois; *odelmalako.* Tammela; *poikarnistako.* Savitaipale.

kalla allt gårdens folk ut på sädesakern, ja, till och med att anordna fester för att få grannar och andra till hjälp; angående dessa fester se nedan!

I olika trakter fördelas folket uppå skördeakern på skilda sätt. I största delen af landet gå de skärande personerna bredvid hvarandra, så många, som rymmas på en och samma åkerteg, såsom ses af nedanstående, efter fotografi gjorda bild.

Fig. 140. Rågskörd i Satakunda, Ruovesi socken; efter *G. Retzius*.

Till denna bild ger *Retzius*[1]) följande förklaring: „Bondfamiljens medlemmar äro fotograferade just i de ställningar de intogo vid skörden: i midten står familjefadern, till höger om honom hustrun, till höger därom älste sonen; till vänster om fadern ytterligare tvänne söner och en dotter; de båda nedhukade sönerna äro som bäst sysselsatta med sädens afskärande; hustrun och dottern hafva hvardera afskurit ett knippe strån och skola just lägga dem ifrån sig; familjefadern åter har redan lagt ifrån sig ett afskuret knippe och skall strax böja sig ned för att afskära ett nytt, hvaremot den upprättstående sonen samlat ihop flere smärre knippen och håller på att flytta dem undan några steg för att sammanbinda dem till kärfve. Längst fram i förgrunden synes en sådan färdig kärfve, och bakom de skördande ser man tre af kärfvar sammansatta skylar. De skördande stå, såsom vanligt, ordnade i linie framför den ännu oskurna delen af rågåkern". A vissa orter binder den, som skär[2]), själf sina kärfvar, allt efter som han får dem skurna; detta är fallet t. ex. i Parikkala, Sordavala, Nilsiä, Puumala, Su-

[1]) Lit. 163, sid. 101. [2]) *Leikkaaja.*

miais, Klemis, Akkas och Urdiala. Seden å andra trakter bestämmer åter, att man har särskilda bindare[1]: t. ex. i Loppis och Hausjärvi förekommer en bindare för 4 à 8 personer, som skära; antalet växlar, allt efter som säden är mer eller mindre trasslig. Då det är brådska vid arbetet, användas i flere andra trakter, t. ex. Nilsiä, Jorois och Veckelaks, särskilda bindare.

Hvarje person, som skär, har sin egen skärteg[2]. Den, som går främst[3], anses mångenstädes hafva en hederspost, men den sista är vanligen utsatt för begabbelse och tilldelas öknamn. I många trakter brukar man, särskildt vid skördefester, skära i kapp, och försöker man härvid att få sin granne „försatt till en lång udde" (Jockas) eller „till en holme", (Loppis, Jorois), d. v. s. man försöker skära sin skärteg förbi hans, så att han lämnas efter (på en udde), eller ock söker man kringränna honom och skära hans skärteg fri från den öfriga, oskurna åkern. Den salunda efterblifne får lida stor smälek.

I en del trakter i landet, särskildt uti Nyland, Egentliga Finland och Satakunda, ordnas skördefolket så, att det på hvarje åkerteg kommer endast ett bestämdt antal personer[4]. I Ummeljoki arbeta på hvarje teg sju personer: 5 skära, 1 binder, och 1 gör skylar; i Askola uppställas 9 eller 11 personer på tegen: 6 à 8 skära, 2 binda, och 1 gör skylar, och i Euraåminne skära 8 personer, medan 2 binda, och 1 uppreser skylarna. A en del orter såsom Akkas och Urdiala placeras på hvarje teg endast en person[5], som skär och äfven binder sina kärfvar.

Kärfvarna[6]) göras af olika storlek i särskilda landsdelar. I Klemis hafva de en omkrets af 0,6 m, i Jorois äro de något mindre och i Tammela obetydligt större. Bandet placeras omkring kärfven på ett afstånd af 1 à 1½ spann[7] (c. 30—40 cm) från stubbändan. Till band användes råghalm, och sker bindandet[8] t. ex. i Jorois på följande sätt: Med högra handen tager man några lämpligt långa strån ur kärfven samt fattar med vänstra handen om deras axända. Sedan sticker man den högra handen med stråna stubbända under kärfven, som ligger på marken, och för den vänstra med sin stråända den högra till mötes. Samtidigt drager man bandet hårdt till omkring kärfven och vrider bandets stubbända omkring axändan samt gömmer stubbändans spets under det tillstramade bandet. På detta sätt bindas banden i en stor del af landet. A en del orter — förnämligast i Nyland — begagnas bindkrok[9]) vid rågkärfvarnas bindande. De i etnografiska museet förvarade bindkrokarna äro alla från detta landskap utom en, som är från södra Tavastland. Den sistnämdas form är ungefär likadan som de andras, men till storleken är den betydligt mindre. Den här afbildade, nyländska bindkroken (fig. 141) har 17 cm långa grenar, medan den nyssnämda.

[1]) *Sitelijä*, Loppis, Nilsiä, Veckelaks; *sidemiehet*, Hausjärvi; *sitoja*, Jorois. [2]) ***Eteys***, Jorois; *esi*, Loppis. [3]) *Syrjän aukaisija*, Urdiala. [4]) *Sarkaräki*, Ummeljoki, Askola, Euraåminne. [5]) *Henki ja sarka*, Akkas; *sirppi sarassa*, Urdiala. [6]) *Lyhde, sitoma; band* Munsala, Pörtom (*Rancken*). [7]) *Vaaksa*, Jorois, Klemis. [8]) *Sitominen*, Jorois; *nauhaaminen*, Urdiala, Akkas. [9]) *Sidoinkoukku*, Askola; *koukku*, Loppis.

från Tavastland härstammande eger endast 9 cm langa grenar. Dessa krokar tjäna till att draga den styfva råghalmen i en stark knut kring kärfvarna.

Skylar göras i de flesta trakter i landet genast af kärfvarna, så fort dessa äro färdiga, men å en del orter, t. ex. Jorois, Hirvensalmi, Saarijärvi och Sumiais, få kärfvarna först ligga ungefär en dag; de läggas därvid på marken fem stycken i kors „fjällvis" på hvarandra [1]; i Jockas, Jorois m. fl. orter placeras de två och två i kors och den femte i midten [2].

Rågskylarna [3]) ega mig veterligen öfverallt i landet samma form; se fig. 140. Storleken varierar synnerligen mycket, beroende af det antal kärfvar, som ingå i dem; olikheter i detta fall observeras till och med mellan närbelägna socknar, ja, till och med mellan olika gårdar i samma socken. Enligt uppgifter, samlade från sockenbeskrifningarna och från andra håll, är kärfvarnas antal i skylarna öfver hufvud taget följande i nedannämda socknar: 30 st. i Vöra; 20—22 st. i Vederlaks och Hollola; 18 st. i Räisälä, S:t Andreae, Jäskis, Savitaipale, Hirvensalmi och Klemis; 16 st. i Euraaminne; 15 à 20 st. i Puumala och Nastola; 15 st. i Veckelaks, Jorois och Keuru; 14 à 15 i Kronoborg, Hiitola, Kexholm och Jaakkimvaara; 10 à 20 i Jockas; 13 st. i Parikkala (14 st. i prästgarden); 12 st. i Sumiais; 10 st. i Sordavala, Pelgjärvi, Nurmes, Nilsiä och Kajana. Ett obestämdt antal förekommer i skylarna uti Loppis, Urdiala, Akkas och Tammela. I händelse skördetiden är mycket regnig, uppställas i alla landsdelar skylar med betydligt mindre antal kärfvar än de nu anförda; sa uppgifves, att kärfvarnas antal i skylen under sådana förhallanden är 7 à 8 i Nurmes samt 10 i Jorois och Puumala.

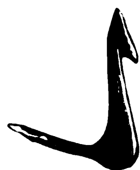

Fig. 141. Bindkrok från Nyland. Etnografiska museet, D. 26 i nyländska tillägget.

Vid uppresandet af skylar anordnar man först några få kärfvar till en s. k. skylfot [4]), omkring hvilken de andra kärfvarna sedermera placeras. Antalet kärfvar, som ingå i skylfoten, är mycket olika i särskilda trakter, beroende främst af huru många kärfvar, som skola bilda skylen, men äfven af ortens sed o. dyl. Det vanliga synes vara, att där skylen utgöres af 18 eller flere kärfvar, inga i foten 4 st. eller flere kärfvar, och att där skylen består af färre kärfvar, foten bildas af 1—3 sadana. Dock synes det mångenstädes vara landssed i södra och västra Finland att hafva 3 st. kärfvar i skylens fot. En annan skilnad, som kan observeras mellan skylfoten i västra och östra Finland, är den, att dess kärfvar i förstnämda landsdel äro bundna vid hvarandra, medan de i sistnämda del af landet vanligen äro fria.

Skylfötter med fria kärfvar göras salunda, att man uppreser 1 à 5 kärfvar pa akertegen, sedan man böjt dem tvärt under axen. Är antalet t.

[1]) *Risteys*, Hirvensalmi; *pannaan letille*, Saarijärvi; *pannaan sikasille*, Sumiais. [2]) *Ristikko*, Jorois; *riisikko*, Jockas. [3]) *Kuhilas*, Jorois, Jockas, Räisälä, Veckelaks, Klemis, Savitaipale, Pelgjärvi, Nurmes, Sordavala, Karstula, Sumiais, Keuru, Pyhämaa, Kajana; *kyäs*, Hausjärvi, Hollola, Euraaminne; *kykkö*, Loppis; *kykki*, Tuulois; *kokko*, Sääksmäki; *kokkonen*, Lempälä, Vesilaks; *kökkö*, Tammela; *karea*, Euraaminne, Pyhämaa. [4]) *Jalka*; *kräntjen*, Vörå (Lit. 209, sid. 22).

ex. 2, uppställer man dem, lutande emot hvarandra och låter den ena kärfvens axdel vika sig öfver den andras. Om antalet är 4, uppresas de med stubbändarna vättande enhvar åt sitt väderstreck, och de olika kärfvarnas axändar vikas äfven då öfver hvarandra. I Jorois, m. fl. orter har man ej sällan 5 kärfvar i skylfoten, i det en kärfve uppställes vertikalt i centrum med bruten axdel, och 4 kärfvar placeras så, att de enhvar från sitt håll luta mot denna centrumkärfve[1]; dessa hafva alla brutna axdelar. I grannsocknen Jockas begagnas icke någon centrumkärfve, och består skylfoten där af endast 4 kärfvar. I de trakter (Sordavala, Sumiais, Keuru), där endast 1 kärfve användes som skylfot, placeras den upprätt i skylens midt, sedan axdelen „brutits", och hålles den sedan i denna ställning, till dess de andra kärfvarna anordnats rundt omkring. Skylfötter med 2 kärfvar stå i allmänhet för sig själfva, likasa de, som hafva ännu flere kärfvar.

Skylfötter med ihopbundna kärfvar anordnas så, att sedan man „brutit" kärfvarnas axdelar, ställas kärfvarna i lutande position mot hvarandra, i det att stubbändarna föras nagot längre ut från centrum, och axdelarna vikas öfver hvarandra. Därpå bindas de ihop antingen med särskilda halmband eller endast med tillhjälp af axdelarna. En dylik skylfot, som vanligast består af 3 kärfvar, kan alltid sta för sig själf.

Sedan man nu fått skylfoten uppställd, placeras skylens öfriga kärfvar i lutande ställning omkring denna, hvarefter man går att anordna den s. k. skylhatten[2]). Denna göres antingen af en eller af två kärfvar, hvilka „brytas" nära bandet, och hvilkas sädesstran utbredas, så att kärfvarna bekvämt hållas uppe pa skylen, då de vända med stubbändan uppåt placeras på den samma. Da tva kärfvar begagnas, hvilket synes vara allmännast i landet, brytas de nagot snedt, så att de lätt kunna anordnas på samma skyl. Den öfre kärfvens stubbända maste enligt seden i Veckelaks „se hemåt"[3]) eller enligt gammal häfd i Vederlaks vara vänd mot kyrkan. Då man har blott en kärfve i skylhatten, vätter dess stubbända rakt uppåt. Pa en del orter, t. ex. Tammela, binder man skylhatten fast i skylen med halm; detta är dock numera sällsynt äfven i denna socken.

Under regnig väderlek brukar man ofta nog lämna skylarna utan hattkärfve, till dess de något torkat, eller ocksa uppställer man först kärfvarna i smärre skylar och förenar dem sedermera, da de torkat, uti större. På vissa orter i östra Finland, t. ex. Nurmes och Nilsiä, har man för sed att under regnig skördetid ersätta skylfoten med tall- eller granruskor, omkring hvilka skylens kärfvar anordnas[4]).

Noggranna akerbrukare pläga, sedan de skurit ragen och fatt den i skyl, sända barn ell. dyl. ut pa akern för att plocka ax[5]). Dessa upptagas och stoppas under kärfvarnas band, där de äro i godt förvar.

[1]) *Sydänlyhde*, Jorois. [2]) *Hattu*, Jorois, Savitaipale, Tammela, Kajana m. fl.; *katto*, Räisälä, Nastola. [3]) *Katsoa kotiin*, Veckelaks. [4]) *Kärväskuhilas*, Nurmes; *kärrykäs*, Nilsiä. [5]) *Päitten noukkijat*, Loppis, Jorois.

Uti skylarna får nu rågen torka och eftermogna [1], till dess att den kan transporteras till förvaringsstället.

Hveteskörden utföres vanligast med skära, och bindas kärfvarna på samma sätt som rågkärfvarna. Hvetekärfvarna uppställas i skylar på 10—15 kärfvar.

Korn- och hafreskörden förrättades i början af seklet å de flesta orter i landet med skära och endast å en del större gårdar med lie. Den sistnämnda seden har under århundradets lopp utbredt sig i södra och västra Finland, men i östra och norra delarna af landet har den samma ännu i våra tider endast ringa spridning. Från Kiukais omtalas, att man tidigare alltid användt skärningsmetoden, men „då ryssarne kommo i landet“, fick man se dem med lie afmäja hafre och lärde sig så denna konst.

Där, hvarest man vid vårsädens skördande brukar skära, binder man vanligen den afskurna säden i kärfvar, men där lie användes, plägar man i allmänhet lämna säden obunden. Till band [2]) begagnar man sig ofta nog af råghalm, men äfven af sädesstrån från kärfvarna själfva, i hvilket fall man t. ex. i Jorois först med axändarna knyter ihop två mindre stråbundtar, hvilka sedan användas till band. I grannsocknen Jockas knyter man däremot alltid axändan hos den ena stråbundten samman med stubbändan hos den andra. I Kajana härad begagnas härtill vass samt till och med grässtrån. I östra Finland har man vanligen för sed att af kornet binda ensamma kärfvar [3]), men i en stor del af det öfriga landet göras tvillings- och trillingskärfvar, ja, till och med i sällsynta fall fyrlingskärfvar [4]). Också hafren samlas mångenstädes i östra Finland uti dubbelkärfvar [5]). „Af kornet bindas i Munsala 3, 4 eller 5 små kärfvar tillsamman i ett och samma band, beroende af bindhalmens längd; dessa små kärfvar kallas i folkspråket „kläpp“, och de sammanbundna kläpparna kallas band, likasom äfven den enstaka rågkärfven kallas band“ [6]).

Kornskörden söker man vanligen utföra så snabt som möjligt, ty eljes förloras därvid mycket spillsäd [7]).

Sedan korn- och hafrekärfvarna blifvit bundna, får säden ofta nog eftermogna, radad i högar; i Klemis och Saarijärvi t. ex. förfor man så, att af kärfvarna lades i rad tre stycken bredvid hvarandra på marken; på dem med stubbändarna åt motsatt håll placerades andra tre och på dem yttermera trenne samt därpå två stycken och sist en, alltid med iakttagande af att stubbändarna intogo motsatt plats i de olika raderna. En dylik hög [8])

[1]) *Kälryä*. Jorois. [2]) *Side*. Jorois, Savitaipale, Tammela, Kajana m. fl.; *olkikierre*. Loppis. [3]) *Lyhde*, *sitoma*, *sidoin*, *kimppu*. [4]) *Nikulit*. Hirvensalmi, Sumiais; *parisitomat*. Hausjärvi, Loppis: *kaksoset*, *kolmoset*, *neloset*. Akkas, Urdiala: *kaksoissitomat*, Hollola; *kaksi-*, *kolmepuoliset sitomat*. Nastola. Ummeljoki: *kolmikot*, *kolmiosaiset kimput*. Pyhämaa. [5]) *Kauraparit*, Vederlaks; *kaurakakkoset*. Nilsiä. [6]) Lit. 209. sid. 15. [7]) *Ohra ei karise yksin jyvin*, *vaan kokonaisin päin*, Jockas: *ohra menee tähkässään*, *kaura ajaa kahajalan*. Pelgjärvi. [8]) *Olkaus*. Klemis, Saarijärvi.

inneslöt salunda tolf kärfvar, men äfven sådana på 15 kärfvar förekommo i Saarijärvi. Då frosten hotade, var man mångenstädes tvungen att skära kornet och hafren i omoget tillstand; man brukade då sedan, såsom t. ex. i Pelgjärvi, låta säden obunden eftermogna i högar[1], där den fick hvila och till och med taga litet värme under 4 à 5 dagar, hvarefter kärfvarna bundos och anordnades i skyl. A de flesta orter i landet uppställas emellertid numera korn- och hafrekärfvarna i smärre skylar af ett eller annat slag, strax efter det de blifvit bundna. Dessa skylars form och storlek variera synnerligen mycket. I östra Finland ser man ofta korn- och hafreskylar med fem enkla kärfvar[2], af hvilka fyra utgöra foten[3] och en hatten; äfven förekomma därstädes skylar med 7—10 enkla kärfvar[4], af hvilka 6—9 bilda fot. I västra och södra Finland anträffas mången gång korn- och hafreskylar med 10 st. dubbelkärfvar[5], af hvilka en eller två äro använda som hatt; äfven andra slags skylar brukas i denna del af landet, såsom t. ex. i Urdiala och Akkas, hvarest kornskylarna[6] i allmänhet hafva 5 à 7 dubbelkärfvar och hafreskylarna[7] 10 à 20 dylika kärfvar. I Ummeljoki-trakten uppställas i skylen 5 st. tredelade eller 10 à 12 st. tvadelade kärfvar. I Vörå använde man enligt *Rancken*[8]) på 1870-talet „för korn- och hafreskylars formande icke sällan en kräckla: „kounkräcklan", hvilken nedstickes i jorden, och kring hvilken kärfvarna ställas. Därefter uppdrages den, och ofvanpå skylen eller „pjontjin" sättes hatten, bestående af två kärfvar, utan afseende på huru många kärfvar en sådan slags skyl innehåller".

Förutom nu omtalade skylar, hvilka alla äro försedda med skylhatt, förekomma andra slags korn- och hafreskylar, hvilka äro utan hattar. Dessa göras helt enkelt på så sätt, att två kärfvar uppställas så, att de stå bredvid hvarandra och luta emot hvarandra; bredvid dessa placeras ett nytt par och så ännu ett o. s. v., så att 10, 20, 30 par stå bredvid hvarandra. Skylar af detta slag äro i synnerhet vanliga å kornländerna i Savolaks. I vissa delar af Karelen (Parikkala) låter man kärfvarna luta mot en träställning, hvilken göres så, att långa gärdsel placeras på korta träfötter. Ibland förekomma till och med hattar på dessa långa rader af kärfvar.

Vare sig nu den skurna varsäden blifvit i kärfvar uppstäld på skylar af ett eller ett annat slag, eller vare sig den afmäjade säden blifvit samlad i högar[9], får den nu torka och eftermogna på åkern en tid. Kornet tål dock ej att länge stå på åkern, förrän dess frön få en mörk färg, i synnerhet om årstiden är regnig, men hafren kan längre tid hållas i skylar på åkern.

---

[1] *Kuoppuuoimistapa*. Pelgjärvi: — *kuoppuua*. Pelgjärvi. [2] *Viisikko*. Räisälä, Parikkala, Pelgjärvi. Puumala. Jockas: *kokkonen*. Nilsiä. [3] *Jalka*. Pelgjärvi. Jockas: *pysty*. Parikkala, Vederlaks, Sumiais. [4] *Kökkönen*. Vederlaks: *kymmenikkö*. Räisälä. Savitaipale, Puumala. [5] *Kykkö*. *kökkö*. Hausjärvi, Hirvensalmi. Loppis. Hollola. Ummeljoki. Sumiais. [6] *Ohrakokkonen*, Urdiala, Akkas. [7] *Kaurakokkonen*. Urdiala. Akkas. [8] Lit. 209. sid. 22. [9] *Sikanen*. Kiukais, Jorois, Jockas. Parikkala.

Sedan korn- och hafrekärfvarna någon tid torkat på åkern i skylar, brukar man särskildt i vissa delar af Savolaks uppsätta dem på *häsjor* [1]), hvilka å en mängd gårdar i detta landskap äro samlade invid åkrarna uti s. k. häsjegärdar [2]), där inom en och samma ingärdning ofta förekomma en massa häsjor; dessa äro alltid förfärdigade af bastant virke och uppförda med största omsorg. Konstruktionen af dylika häsjor ses af nedanstående, efter fotografi gjorda bild (fig. 142).

Fig. 142. Åkerhäsja i Savolaks, Jorois socken.

Kornet eller hafren transporteras vanligtvis från åkern till dessa häsjor med släde och häst. Vid häsjefoten har man ett groft lakan [3]) ell. dyl., hvaruppå säden stjälpes från släden. Vid uppsättningen börjar man nedtill midt på häsjan: arbetaren uppstaplar säden först stående på marken, men sedan sittande gränsle på trinnorna. Man uppför från foten till toppen af häsjan en kärfrad [4]) så pass bred, att man bekvämt når att sätta upp kärfvarna med armarna. Kärfraden är knapt 1,2 m bred. När man fått en kärfrad färdig ända upp till toppen, stiger man ned och börjar en ny. Nere på marken står en särskild person och ger upp kärfvarna med ett s. k. *hifningsträ;* se fig. 147, sid. 385.

Vid uppsättningen på häsjan har man olika metoder, allt efter som man har att göra med korn eller hafre. Kornkärfvarna läggas tvärsöfver trinnorna [5]), vanligen med axen vända åt solsidan, men hafrekärfvarna sättas att rida på trinnorna [6]), i det man nämligen afskiljer en mindre del af hvarje kärfves axdel, kallad vinge [7]), och för denna öfver på trinnans motsatta sida; nästa kärfve afdelas på samma sätt, men vingen föres nu öfver på andra sidan af trinnan.

Häsjandet kan företagas äfven i fuktigt väder, blott man undviker starka regn, i hvilka trinnorna längre tid hålla sig våta.

Ärtskörden utföres på två sätt: *a*) ärterna ryckas upp med rötterna [8]) eller *b*) afmäjas med skära. A en del orter, t. ex. Räisälä, Akkas, Urdiala,

[1]) *Haasia.* [2]) *Haasianmaa,* Jorois, Rantasalmi. [3]) *Hursti,* Suonenjoki; *elohursti,* Jorois. [4]) *Pysty,* Jorois. [5]) *Syrjälleen,* Jorois. [6]) *Siivelle.* Jorois, Rantasalmi. [7]) *Siipi,* Jorois, Jockas, Rantasalmi, Klemis. [8]) *Nyhdetään,* Räisälä, Vederlaks, Parikkala, Sordavala, Pelgjärvi, Hirvensalmi, Sumiais; *revitään,* Loppis, Akkas, Urdiala, Ummeljoki; *otettiin juurimalla,* Hausjärvi.

Hollola och Nastola, brukar man strax därpå sätta ärterna i högar, men i andra socknar, t. ex. Vederlaks, Parikkala, Savitaipale och Pelgjärvi, plägar man binda dem i mer eller mindre ordentliga kärfvar [1]). Därefter uppsättas ärterna, de må nu vara bundna till kärfvar eller ej, antingen på häsjor eller på andra slags torkningsställningar. Ärthäsjorna [2]) äro vanligen låga och för tillfället gjorda. I östra Finland brukades förut allmänt i stället för häsjor ett slags torkningsställningar [3]), som bestodo af tre à fyra greniga tallar, hvilka ställdes på marken i lutande direktion mot hvarandra; deras grenar afbrötos 30 à 50 cm från grenroten, och på de kvarstående stumparna placerades gärdsel. På dessa gärdsel och kvistarna anordnades sedan ärtriset. Dylika torkningsställningar afbildas här nedan efter fotografi (fig. 143). De förekomma numera tämligen sällan.

Fig. 143. Torkningsställningar för ärter. Savolaks, Jorois socken.

Från häsjorna och de andra torkningsställningarna föras ärterna vanligen direkte till rian att tröskas.

Bönskörden utföres mig veterligen alltid med skära, och de afskurna bönstånden bindas till kärfvar [4]) med råghalm. Därpå lyftas de antingen på häsjor eller på sådana torkningsställningar [5]), som ofvan vid fråga om ärtskörden äro beskrifna och afbildade. Bönorna föras från torkningsställningarna direkte till rian.

Bohveteskörd förekommer endast i mycket ringa utsträckning på åkrarna. Bohvetet skäres vanligen med skära och lämnas obundet (Klemis), eller ock bindes det med bohvetestrån, råghalm eller ogrässtrån till kärfvar [6]). Det skurna bohvetet torkas sedermera antingen i högar eller på gärdesgårdar, stubbar o. dyl.

Linskörden utföres i Tavastland enligt Agronomen *G. A. Mattila* (se sid. 175) på följande sätt: Då bladen vid stjälkens bas börja gulna, och fröna

[1]) *Lyhde.* Parikkala: *roimannus.* Vederlaks: *roivas.* Ummeljoki. [2]) ***Haasia, kasia, riistahaasia.*** Jorois, Savitaipale m. fl.: *ruoto.* Punkalaitio. [3]) *Hernekokko.* Räisälä, Parikkala: ***kokki.*** Pelgjärvi: *hernehärrykkä.* Jorois. Rantasalmi: — *oksamännyillä kuivaminen.* Suniais. [4]) ***Paputarikka.*** Savitaipale: *papuroimannus.* Vederlaks. [5]) *Papukokko.* Räisälä. Parikkala. [6]) ***Vihkura,*** Pelgjärvi: ***tattarinvihkura.*** Nilsiä.

blifvit fullt utvecklade, är det tid att rifva[1]) upp linet, om vädret är tort. Det senare sådda linet måste rifvas upp på ett tidigare stadium. Vid upprifvandet skakas jorden bort från rötterna. Det upprifna linet uppläggës i korshögar[2]), hvarje „handfull“ [3]) för sig. Korshögarna bestå af 10 à 12 småkärfvar. Sedan hela landet sålunda befriats från linstånden, samlas korshögarna i större och långsträckta högar, som äro så breda, att linstjälkarna kunna placeras i två rader midt emot hvarandra med fruktändarna emot hvarandra och ett litet mellanrum mellan fruktändarna, så att luften väl kan komma in i högens midt. Högen täckes sedermera med halm. I Lampis m. fl. orter äro dessa högar runda och mycket mindre än de nu omtalta. Uti dessa högar inträffar nu såväl frönas som tågornas eftermognad, medan högens temperatur ofta nog stiger rätt kännbart. Under 2 à 3 dagar hålles nu linet vanligen i dessa högar; har man upptagit det under våt väderlek, bör tiden förkortas. Får linet svartna i dessa högar, är det fördärfvadt; bäst är att afbryta mognaden, då det fått en gulaktig färg. Tager högen alltför långsamt värme, bör den tillpackas. Denna eftermognad i hög anses vara synnerligen viktig. Därpå rifvas fröhusen[4]) bort, och linet bindes i små kärfvar, som föras i sjön att rötas. Sedan linkärfvarna upplyftats från rötbädden, torkas de på gärdesgårdar eller utbredda öfver ängar eller åkrar och befrias från rosk och orenlighet, hvarefter de bindas i större kärfvar[5]), som förvaras under tak, tills de rengöras. Fröhusen föras i något uthus, där de kastas med skofvel[6]), så att ogräsfrön o. dyl. afskiljas. De sålunda rensade fröhusen utbredas därpå i ett tunt lager på rigolfvet, där de torkas, samtidigt med att annan säd behandlas i rian. Därpå tröskas linfröhusen med slagor, och fröna rensas medels kastning med skofvel. De förvaras sedan i trätunnor på någon bodvind. Före sådden om våren rensas linfröet yttermera, och sker denna operation med glesa såll. 3 à 4-åriga frön sås hälst, ty de sägas gifva längre och finare tågor.

Hampskörden. Honstånden upptagas senare än hanstånden samt bindas i små knippor[7]), af hvilka man hopar ungefär 10 st. till en liten stack, som täckes med halm för att skydda fröna för småfoglar. Efter någon dag repas hampan, d. v. s. man drager med högra handen en knippa mellan kanten af en tunna och en annan knippa, som med vänstra handen tryckes mot tunnans kant. I Hirvensalmi är denna tunna vanligen en urholkad trästam[8]). Fröna falla därvid i tunnan. Hampstjälkarna rötas sedermera och behandlas på samma sätt som linstjälkarna. Hampans bråkande företages alltid i rian och sker gemenligen med grannarnes tillhjälp. Den starka lukt och det obehagliga dam, som uppkomma i denna ria, göra hamprian synnerligen oangenäm. Därför säger man också i Savolaks, att „det finnes trenne svåra dagar i året: hamprian, svinslakten och läsförhöret“ [9]).

[1]) *Repiminen eli ylösotto ja kasaaminen.* [2]) *Ristikko eli risti.* [3]) *Sormaus.* [4]) *Sylkyt.* [5]) *Kimppu eli mälli.* [6]) *Käsiviskain.* [7]) *Roivaus*, Kajana. [8]) *Liinapönttö*, Hirvensalmi. [9]) *Vuodessa kolme kovaa päivää: liinariihi, sian tappo ja luku eli tukkajuhla*, Jorois, Jockas, Hirvensalmi.

Potatisskörden är en förrättning, som mångenstädes anses vara synnerligen viktig, och detta emedan potatisen numera hör till menige mans förnämsta föda.

Då man skall till att skörda potatisen, afskäres först blasten, såvida potatissjukan eller frosten icke redan tidigare förstört den samma, och föres till häsjor o. dyl. för att torkas. Sedan vidtager gräfningen [1]) efter potatisarna, hvilken operation utföres på olika sätt. Vanligast begagnar man sig af en liten träspade [2]) eller en mindre grep [3]) eller gräfta [4]) för att få potatisen i dagen; äfven gräfver man upp den med händerna [5]). I senare tider har man börjat upplöja potatisdrillen med gaffelplog, hvarefter man med gräftor, järnklor [6]) (fig. 144) eller räfsor [7]) utskiljer potatisarna från den lösa jorden. Vidstående bild visar en potatisklo från Säkylä; skaftet är 37 cm långt och klornas längd 10 cm.

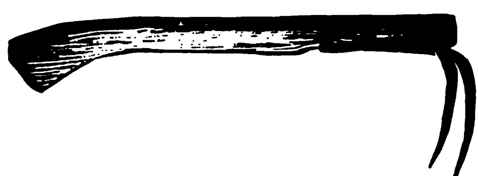

Fig. 144. Potatisklo från Satakunda. Säkylä socken. Etnografiska museet D°°.

Potatisen samlas vanligen i sma korgar [8]). En del jordbrukare, t. ex. de i Räisälä och Vederlaks, gifva at hvarje potatisupptagare två korgar, den ena för de friska, den andra för de sjuka potatisarna. Från de sma korgarna hälles potatisen i stora saar eller korgkärror, uti hvilka de transporteras till potatisgropen. Till sist brukar man nu för tiden plöja hela landet med gaffelplog samt uppsamla de därvid i dagen komna potatisarna.

Potatisgroparna gräfvas vanligen uti sluttningen af en sandbacke, och variera deras djup och öfriga dimensioner i hög grad. Ofta nog äro väggarna i jorden beklädda med ituklufna timmerstockar, eller också uppstöttas jordväggarna på annat sätt. Gropen täckes sålunda, att några sparrar [9]) placeras öfver den; dessa trän bära upp takbalkarna, som beklädas med näfver. På detta s. k. mellantak [10]) utbredes ljung, granris eller dylikt, hvarpå ett tjockare eller tunnare sandlager kastas. Framtill lämnas en öppning, som betäckes med korta, lösa bräder [11]), pa hvilka man om vintern håller halm för att utestänga kölden. Ofta förses denna potatisgropens mynning med sidobräder samt en ordentlig lucka; å förmögnare ställen uppföres ett enkelt tak öfver gropen; se vidstaende bild (fig. 145).

[1]) *Luominen*. Vederlaks. Ummeljoki: *potaattien nostaminen*. Jorois, *varsien iskeminen ja perunain kairaminen*. Pyhämaa. [2]) *Perunalapio*. Vederlaks, Parikkala. Sumiais: *pottulapio*. Hausjärvi; *potaattilapio*, Jorois, Loppis. Nastola: *perunalasta*. Hollola, Tammela. Euraaminne. [3]) *Omenahanko*. Veckelaks. *perunahanko*. Vederlaks, *perunatadikko*. Sumiais. [4]) *Omenakuokka*, Kivinebb, Räisälä, S:t Andreae; *potattikokkura*. Sordavala: *lehtikuokka*. Sumiais: *potaattikuokka*, Savitaipale, Nilsiä, Puumala; *perunakuokka*. Kuhmois: *haarakuokka*. Sumiais: *pottukuokka*. Kajana. [5]) *Käsin*, Nastola. [6]) *Perunakrokki*. Säkylä; *haarakuokka*. Sumiais; *perun kräökki*. Pyhämaa. [7]) *Perunaharava*, Tammela, Hollola. [8]) *Potaattivasu*. Jorois. Pelgjärvi; *perunakori*. Vederlaks; *perunakoppa*, Loppis. Tammela. [9]) *Vuoliaiset*. Jorois, Suonenjoki. Pelgjärvi. [10]) *Matto*. Jorois. [11]) *Suulaudat*, Jorois.

På vissa orter har man särskilda gropar för sättpotatisen [1]) och för matpotatisen [2]).

Sockenberättelsen från Pyhämaa redogör för en metod afvikande från det nu beskrifna, i landet vanliga sättet: „En del af potatisen föres direkte

Fig. 145. Potatisgrop med tak i Loppis; enligt *J. E. Ax.*

till källaren, men största delen lämnas på potatisåkern till sena hösten, ja, till och med öfver vintern i smärre, för tillfället gjorda gropar [3]). Dessa göras så, att man gräfver i jorden c. 2 m breda och 35 cm djupa samt runda gropar, på hvilkas botten halm utbredes. På denna botten samlas potatisen i en c. 1 m hög, konformig hop, som täckes med ett tjockt halmlager. Denna halm öfverhöljes sedan med ett c. 40 cm tjockt mullager, från hvilket man noga afskiljt stenarna. Mullen tillpackas omsorgsfullt. I högens topp anordnas ett af näfver gjordt rör med c. 7 cm:s diameter, genom hvilket fukt och värme slipper ut. Då vintern infinner sig, tillslutes detta rör omsorgsfullt, i fall potatisen skall förvaras i gropen öfver vintern. På detta vis bevaras potatisen frisk öfver vintern". Flere dylika gropar anordnas på potatisåkern.

Rofskörd förekommer sällan å åker och utföres alltid på samma sätt som å sveder.

Kålrotskörden anordnas i likhet med rofskörden. I vissa trakter, t. ex. Akkas, Urdiala, Tammela och Pyhämaa, afhuggas blasten och rotspetsen icke såsom annorstädes är vanligt, ute på åkern, utan i stugan.

Kålskörden utföres så, att rotspetsen [4]) bortskäres med knif eller kvistyxe, och de lösa bladen ryckas bort [5]). Hufvudet föres sedan i källare eller styckas med huggjärn [6]) och lägges i en så, där det under prässning medels stenar och sedan salt och vatten tillsatts, förvandlas till surkål. I Savolaks later man denna process försiggå i ett slags primitiva silos [7]). Man kokar där kålhufvudena och för dem ännu heta uti en å kallandet befintlig, stor tunna, gjord af i jorden delvis neddrifna bräder; här packas de hårdt och beläggas med stora stentyngder.

[1]) *Siemen kuoppa*, Räisälä. [2]) *Syötävä kuoppa*, Räisälä. [3]) *Purnu*, Pyhämaa. [4]) *Kaalikanta*, Räisälä, Parikkala. [5]) *Silvitään*, Parikkala, Jorois. [6]) *Kaaliranta*, Räisälä. [7]) *Pantio*, Jockas, Klemis.

Tobakskörden göres medels knif, hvarefter bladen skiljas från stjälkarna samt torkas. Å en del orter, t. ex. Pelgjärvi, brukar man förvara de nyss skurna stånden någon tid i hög, så att de taga värme. Torkningen sker först ute, sedan i stugan eller i rian.

Humleskörden företages vanligen för sent, så att humlen blir af klen kvalitet. Refvorna upptagas genom att störarna ryckas upp ur jorden. Afplockningen sker oftast ute i humlegården. Humlen torkas i stugan och förvaras i tunna uti någon bod.

Skördefester firas så godt som öfverallt i landet, antingen under pågående skörd för att samla grannarne till gemensamt arbete eller också vid skördens slut. Jag vill här i största korthet redogöra för de mig veterligen allmännaste slagen af skördefester.

a. *Skördekalas.* Dessa fester anordnas vanligen vid råg- och vårsädesskörden, men äfven ibland vid potatisupptagningen; ändamålet är att af grannar och andra skaffa sig hjälp till skördearbetet. Jag har funnit dessa kalas vara af två slag: *a. Skördeöl*[1]), vid hvilka traktering af såväl mat som dryck förekommer. Dessa fester voro särskildt tidigare de allmännaste skördekalasen. Angående deras firande i Vichtis socken på 1840-talet uttalar sig *A. J. Hipping*[2]) på följande sätt, och kan hans skildring säkerligen anses gällande äfven för skördeölen å andra orter såväl vid denna som i senare tid. „Nästan ingen bonde skär sin aker med eget folk. Skörden måste vara fulländad på en dag, och för detta ändamål kallas och bjudes i närmaste granngårdar och byalag folk till *talko.* Hvarje husbonde skickar då en, två eller tre af sitt folk och har att paräkna samma förmån, då han i sin tur påkallar. Man är så van därvid, och redan från äldre tider hafva bildat sig *talkolag*, som inbördes bistå hvarandra. Sällan öfverskrider man dess gränser, utom i högsta nödfall, men icke håller kommer någon gärna okallad. Det är en höflighet, som välviljan gärna gör räkning på. Men att vägra sitt tjänstefolk gå på *talko*, skulle mycket illa upptagas: ty de skatta mödan mindre än nöjet att med sina öfriga vänner få tjäna den granne, som bjudit dem. Om möjligt, måste alltid en eller två spelmän vara med, som under en fortfarande musik uppmuntra de arbetande. Att en och annan sup däremellan utdelas, förstås af sig själf. Efter slutadt arbete och intagen kvällsvard, dansar ungdomen ett par timmar, omgifven af gubbar och gummor, som med fryntliga ansikten njuta af deras glädje. Kl. 11 är vanligen allt slut; ty morgondagen, som kallar till dylik gamman, fordrar nya krafter".

Den nu meddelade skildringen ger en tydlig föreställning om dessa festers art och beskaffenhet. Å vissa orter såsom Klemis förekommo till och med två dagars skördefester. Vid skördeölet dracks tidigare på flere orter mycket brännvin. Då folket om morgonen kom till gården, gafs välkomst-

[1]) *Elotalkoo.* Räisälä, Jorois, Tammela m. fl.: *leikuutalkoot,* Sordavala; *talkoiset,* Nurmes; *elokinkeri, elokekkeri,* Hollola; *ruorovastaisilla käydään leikkaamassa,* Loppis; *mahapalkalla leikkaaminen,* Loppis. [2]) Lit. 215.

supar[1]: sedan folket erhållit frukost, gick det utan att hvila sig till åkern och började förmiddagens arbete, under hvilket husbonden vandrade från den ena till den andra, åter bjudande supar[2]; på åkern fanns dessutom skördeöl[3] i såar. Vid middagen utdelades liksom vid frukost och aftonvard matsupar[4], och om det serverades fiskmat, behöfdes nödvändigt fisksupen[5]. På eftermiddagen togos, ehuru mig veterligan sällan, åter några supar, och på aftonen serverades afskedssuparna[6]. I stället för brännvin fingo kvinnorna kaffe. Numera har det myckna supandet lyckligtvis i hög grad minskats vid dessa skördefester, hvilka äfven i öfrigt blifvit vida mindre kostsamma. Dessutom måste konstateras, att dessa fester liksom alla andra skördefester numera ej äro så allmänna som förut.

β. Brännvinsskördefester[7] utmärka sig genom att vid dem serveras ingen mat, utan endast brännvin och kaffe. Dylika anordnas blott af fattigt folk och vara endast en eftermiddag eller en kväll. Ibland arrangeras s. k. nattskördefester[8], vid hvilka man serverar en lätt kvällsvard och under nattens lopp brännvin och kaffe; man skär vid dem, tills solen går upp. Öfvermogen råg säges gifva mindre spillsäd, när den skäres om natten. En egendomlig sed vid skörden omtalas från Klemis och torde böra anföras i sammanhang med brännvinsskördefesterna. „Under senare tider har man här brukat sådana skördefester, att grannarne gå en då och en annan då att skära råg eller vårsäd, men vandra hem till måltiderna och få under arbetet ingen traktering. Men om hösten, då arbetena ej mera äro så brådskande, samlas de på samma gång till en skördefest[9], då främst brännvin och kaffe serveras“. Detta och andra sätt att fira brännvinsskördefester har under senaste tider blifvit vida sällsyntare.

b. *Skördens afslutningsfest*[10] eger mig veterligen rum blott då rågskörden blifvit slutförd, samt endast då man vid denna skörd användt eget folk. Från Nilsiä omförmäles, att „då skörden slutat, brukar man placera skärorna på värdinnans nacke“[11], och är hon då skyldig att bestå kaffe. Denna sed synes förekomma i många olika delar af landet såväl i Karelen som i Savolaks äfvensom i Tavastland. Uti mellersta Savolaks, t. ex. i Jockas, kokar värdinnan då skördegröt till festmat[12], en sed, som äfven är vanlig i Österbotten[13]; på Åland serveras „första söndagen efter skördens afslutande allmänt den s. k. skördevällingen“[14]. Enligt *Rancken*[15] „gifves i Egentliga Finland åt dem, som äro med vid skördens slutförande vanligen

---

[1]) *Tuloryyppy*, Hausjärvi. [2]) *Sirpinsiliäisryyppy*. Jorois; *isäntä käy teroittamassa sirppilöitä*. Räisälä; *isäntä käy puteli kourassa naukkuja antamassa*. Sordavala. [3]) *Tappiolutta saavillinen pellolla*. Hausjärvi; *faarinkalja*. Lojo. Norrmark. [4]) *Ruokaryyppy*. Räisälä. [5]) *Kalaryyppy*. Räisälä. [6]) *Lähtöryyppy*. Jorois. [7]) *Viinatalkoot*. Sordavala. [8]) *Yötalkoot*. Räisälä. [9]) *Juomapäivä*. Klemis. [10]) *Sirpinkampiaiset*. Nilsiä; *sirpin luojaiset*, Urdiala; *leikkuun lakkaajaiset*. Hollola. [11]) *Sirpit asetettiin emännän kaulaan*. Nilsiä. [12]) *Emäntä keittää leikkuun lopettajaisiksi kampihutun*. Jockas. [13]) *Schtjärogröjt*, Purmo, Nedervetil (*Rancken*, Lit. 209, sid. 13); *sjölgrötin*, Pörtom (*Rancken*, Lit. 209, sid. 27); *lyktangröt*, Munsala (*Rancken*, Lit. 209, sid. 16); *skördegröten*. Närpes. [14]) Lit. 209, sid. 30. [15]) Lit. 209, sid. 32.

skördeost[1]); åt enhvar gifves efter värdfolkets råd och lägenhet en hel, half eller fjärdedels ost af det lilla, kvadratformiga slaget; dylik ostutdelning förekommer ock i finska Österbotten, t. ex. i Storkyro".

I Tavastland, t. ex. i Tammela och Urdiala, hafva dessa afslutningsfester på senare tider, då de egentliga skördefesterna upphört, vunnit större betydelse och äfven antagit en mera statlig karaktär, i det att bättre mat serverats och t. o. m. grannarne bjudits på dans.

Sädeskärfvarnas transport till stack eller ria har under innevarande århundrade vid det primitiva åkerbruket utförts antingen medels bärning på s. k. kärfgaffel[2]) eller med släde eller kärra. Det förstnämda sättet har praktiserats i synnerhet å mindre åkrar; därvid tillgår så, att en stor mängd kärfvar radas en och en på den vanligen 2 meter långa kärfgaffelns grenar, hvarefter en karl lyfter denna på sin rygg; försiktigt gående för att undvika uppkomsten af spillsäd bär han så gaffeln till stacken eller rian. Raska karlar kunna sålunda transportera en hel skyl, bestående af c. 20 kärfvar.

Fig. 146. Kärfgaffel från Karelen. Joutseno socken. Etnografiska museet D:o.

Begagnas till denna transport släde och häst eller släde och oxar (Pyhämaa), göres slädens botten vanligen bredare genom utstående sidoträn[3]), öfver hvilka liksom öfver slädens öfriga botten utbredes ett groft tyg[4]). A en del orter anordnas denna släde till en s. k. häcksläde[5]) med en särskild, på olika sätt tillvärkad, rymlig häck.

I en del af södra Karelen släpar man säden till stack eller ria med fyrhjuliga kärror, i hvilkas botten man lagt bastmattor; ett dylikt lass kan inrymma ända till 8 à 10 skylar på 15 kärfvar. A en del orter i västra Finland använder man s. k. langflakar till nu ifrågavarande transport.

Framför rian och stacken utbreda noggranna åkerbrukare stora mattor[6]), på hvilka säden fälles från kärfgaffeln eller lyftes från släden eller kärran. Sedan stacken är färdig, föres den säd, som spilts på dessa mattor, vanligen till rian för att där torkas och tröskas med öfrig säd. Äfven brukar man gömma denna spillsäd öfverst på stacken under stacktaket.

Ragstackarna hafva mig veterligen nu för tiden att framvisa tvänne hufvudtyper: *a*) runda och *b*) aflånga stackar, motsvarande de två hufvudtyper vi funnit hos höstackarna.

a) *Runda rågstackar*[7]) äro de allmännaste å akrarna vid det primitiva jordbruket och uppföras på många olika sätt. Man väljer till plats för

[1]) *Sirppijuusto.* [2]) *Lyhdehanko.* Jorois, Pieksämäki, Hirvensalmi, Joutseno; ***kantohanko***, *kanninhanko*, Räisälä, Pelgjärvi; *puuhanko*, Karstula; *elohanko*, Saarijärvi. [3]) ***Rekikaiteet***, **Jorois**. [4]) *Hursti.* Sordavala, Jorois; *raiti*, Tammela. [5]) *Krinni.* Tammela, Loppis, Vesilaks. [6]) ***Elohusti***. Jorois; ***helehursti***, Hirvensalmi. [7]) *Auma.* Jorois, Jockas, Parikkala, **Puumala, Nastola, Karstula**; *keko*, Räisälä, Parikkala, Sordavala, Pelgjärvi; *lava*, Vederlaks, Savitaipale, **Klemis**.

stacken ett tort ställe, ej långt från rian, och anordnar sedan stackens botten [1]. A en del orter, t. ex. Jockas och Puumala, göres denna botten mycket enkel, i det att några trän kastas på marken bredvid hvarandra, och halm placeras i centrum; på andra trakter, t. ex. Parikkala tillvärkas bottnen med större omsorg: man anordnar först bottenträna parallelt på 0,5 meters afstånd från hvarandra, hvarefter man i kors mot dessa och tätt intill hvarandra placerar ett andra hvarf trän samt täcker alltsamman med halm. Sedan man sålunda fått bottnen färdig, ställas 4 kärfvar radiärt med axen innerst, hvarefter stackningsarbetet [2]) vidtager. En person [3]) stiger upp på stackbottnen och börjar där liggande framstupa på knäna att anordna kärfvarna bredvid hvarandra, men så att den sista kärfvens kant kommer litet under den föregående kärfvens kant, hvarefter han med knäna stiger på den sistnämda kärfven. En annan person [4]) ger upp kärfvarna från stackens sida, där de placerats på ett groft lakan [5]) eller något dylikt. Härvid använder han ett s. k. *hifningsträ* [6]). Dess konstruktion framgår af nedanstående bilder, fig. 147. De två öfre hifningsträna äro helt och hållet af trä samt ega en längd af 2,8 m; det nedersta har träskaft och järnklo samt en längd af 2,1 m.

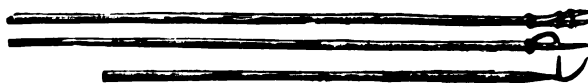

Fig. 147. Hifningsträn från Savolaks, Jorois socken; Mustiala instituts redskapssamling, I, E. 1, 2, 3.

Upphifvandet af rågkärfvarna är ett tämligen tungt arbete och måste städse ske med omsorg. Kärfven bör alltid falla ned på stackningskarlens högra sida och med axen vända mot stackens centrum. Gifvas kärfvarna slarfvigt upp, kan stackningskarlen ej hålla uppmärksamheten tillbörligen riktad på arbetet, hvarför stacken i det fallet lätt blifver sned eller ful. Man säger också, att den, som langar kärfvarna upp, gifver stacken dess form [7]); han kan också genom råd göra stackningskarlen uppmärksam på allehanda fel, som vilja insmyga sig i arbetet. Kärfvarna, som hifvas upp på stacken, placeras därstädes lagervis på ofvan angifvet sätt bredvid hvarandra och med stubbändan utåt stackens kant. Emellanåt måste man dock, i synnerhet om ragen är dålig, lägga en och annan kärfve i stackens centrum [8]), ty denna del måste alltid hållas högre än kanten, så att de andra kärfvarna alltid ligga med axändan något högre än stubbändan; sker detta icke, kan regnvattnet lätt rinna in i stacken och förorsaka röta eller isbildning.

---

[1]) *Aumanpohja*, Jorois, Parikkala, Puumala; *aumanlava*, Jockas, Puumala; *lavanpohja*, Savitaipale, Klemis. [2]) *Auman kutominen*, Jorois *latominen*, Parikkala. [3]) *Aumantekijä*, Karstula, Saarijärvi; *latoja*, Parikkala; *aumaaja*, Jorois. [4]) *Lyhteen antaja*, Saarijärvi: *ojentaja*, Jorois. [5]) *Hursti*, Suonenjoki; *elohursti*, Jorois. [6]) *Ojennuspuu*, Jorois, Hirvensalmi; *ojentopuu*, Klemis, Savitaipale; *anninpuu*, Räisälä; *antelo*, Saarijärvi; *nostoseiväs*, Karstula; *haaru*, Urdiala, Tammela. [7]) *Antajaansa auma tulee*, Saarijärvi. [8]) *Auman sydän*, Jorois, Parikkala.

Å en del orter brukar man förse rågstacken med längs med dess sida uppresta stödjeträn [1]), hvilka strax från början uppställas omkring stackens botten, men å andra orter anses detta onödigt, ty „rågstacken står nog själf också“ [2]). Dock vare sig man har stödjeträn eller icke, anordnas allt efter som stacken stiger i höjd, rundt omkring den samma en mängd kortare och längre stöttor [3]), hvilka resas snedt emot dess sida.

Vanligtvis utvidgas stacken uppåt, så att den är vidast uti midtelpartiet, hvarefter den hastigt afsmalnar samt bildar toppen [4]). Detta afsmalnande åstadkommes sålunda, att man ej mera låter kärfvarnas stubbändar gå till stackens kant, utan drager dem något inåt. Härigenom börja axändarna att allt mera skjuta öfver hvarandra, hvarför kärfvarna komma i allt starkare lutning, och stackens centrum blir allt högre i förhållande till dess kant, något, som är synnerligen fördelaktigt, ty så mycket bättre afrinner regnvattnet utför stackens topp. Till sist förfärdigas stackens tak [5]), hvilket vanligtvis består af halm, som täckes med gran- eller tallris samt nedtryckes med på olika sätt anbragta trän [6]) eller trätoppar [7]). Å en del orter, t. ex. Pieksämäki, Parikkala, bereder man nere på marken en särskild hatt [8]), som sedan lyftes upp på stacken ofvanpå takhalmen. Denna hatt göres sålunda, att man vrider ett långt halmband, hvilkets ända fästes vid en kort stör, som har flere från ett ställe utgående grenar; ofvan på dessa viras bandet, så att ett litet tak erhålles; det förfärdigas alldeles som ett brunnslock af halm [9]). Denna hatt sättes upp på stacken, störens nedra ända drifves in i stackens spets, och så är stacken färdig. Å en del orter, t. ex. i Parikkala och Hirvensalmi, fäster man stackhatten ytterligare vid stacken genom särskilda halmband eller vidjor, hvilkas ena ända är bunden vid den ofvanomtalade, korta stören, medan den andra ändan fastgöres vid stackens sida medels små videkvistar [10]).

Till sist omgifves stacken med en gärdesgård.

b) *Aflånga rågstackar* [11]) uppföras på en botten, gjord af mer eller mindre ordentligt uppradade trän. Först läggas tvärsöfver stackens riktning en mängd ofta tjocka trän [12]) ett litet stycke från hvarandra och tvärs öfver dem — alltså i stackens riktning — tätt bredvid hvarandra långa och tunna störar [13]), på hvilka halm utbredes. Bredden hos denna botten bestämmes genom att två kärfvar placeras med stubbändarna åt hvar sitt håll i en linje; i en del trakter, t. ex. Räisälä, böra axen na just till bandställena på den motsatta kärfven, i andra trakter, t. ex. Nurmes, skjutas stubbändarna längre från hvarandra. Stackens botten bör då vara så bred, att kärfvarna

[1]) *Sankapuut*, Räisälä: *laraseipäät*, Savitaipale, Klemis. [2]) *Ruisauma seisoo itsekseenkin*, Saarijärvi. [3]) *Tukipuut*, Jorois: *tukeet*, Klemis. [4]) *Auman pää*, Jorois, Savitaipale; *keon pää*, Räisälä. [5]) *Keon katto*, Räisälä: *auman hattu*, Jorois, Jockas, Karstula: *peiteoljet*, Savitaipale. [6]) *Painopuut*, Parikkala. [7]) *Mäntyhärnyskä*, Savitaipale. [8]) *Olkikierrehattu*, Pieksämäki; *hakkula*, Sordavala, Parikkala. [9]) *Airan kuin olkinen kaironkansi*, Pieksämäki. [10]) *Pajunkoukut*, Hirvensalmi. [11]) *Närte*, Räisälä; *ruisnärte*, Nurmis. [12]) *Pohjapölkyt*, Räisälä, Suonenjoki. [13]) *Pohjapuut*, Räisälä, Suonenjoki.

till hela sin längd uppbäras af den samma. Vid stackens ändar ställes två eller tre ändträn[1]) upprätt bredvid hvarandra, samtidigt med att bottnen förfärdigas.

Sedan stackens botten blifvit färdig, vidtar själfva uppstaplandet af kärfvarna[2]), hvilket eger rum enligt samma principer som när rundstack uppföres. En karl ger upp kärfvarna med ett hifningsträ, och en annan befinner sig på stacken för att ordna dem. Kärfvarna läggas turvis på stackens tvänne sidor med stubbändarna utåt; dessutom placeras några särskilda kärfvar[3]) längs med stacken och dess midt, för att i hvarje lager hålla denna högre än kanten.

Å en del orter, t. ex. Räisälä, uppställas, redan då stackens botten göres, ett stort antal stödjeträn[4]) rundt kring denna. I norra Karelen, Nurmes socken, brukar man icke dylika trän.

Äfven vid de långsträckta rågstackarna användas längre och kortare stöttor[5]) rundt kring stacken. De placeras i lutande ställning mot stackens sidor. Dessa rågstackar hafva vanligtvis vertikala sidor och tämligen tvärt afsmalnande topp[6]), på hvilken utbredes ett tak af halm. Detta tak tryckes ned af längs stackens rygg löpande trän[7]) och täckes slutligen af granris[8]). Äfven dessa stackar omgifvas vanligen med gärdesgård.

Korn- och hafrestackarna. Sedan kornet och hafren tillbörligen torkat antingen på åkern i skyl eller på häsjan, kan man sätta dem i stack eller föra dem i ria.

Korn- och hafrestackarna äro i hufvudsak af samma slag som rågstackarna. Tidigare voro de runda stackarna[9]) de vanligaste, men numera börja äfven de jordbrukare, som idka primitivt jordbruk, föredraga de aflånga[10]). De runda stackarna afvika från de långa rågstackarna bland annat genom att de nära nog alltid äro försedda med stödjeträn i omkretsen. Vidstående bild (fig. 148) ger en föreställning om runda vårsädesstackars konstruktion.

Förutom dessa slag af vårsädesstackar, som förekomma vid det primitiva åkerbruket rundt kring hela landet, vill jag omnämna ett par särskilda slag hvilka ej torde hafva så särdeles stor spridning.

I mellersta Savolaks och äfven i vissa trakter af södra Finland gör man, då kornet och hafren torkat på åkern och man ej i en hast kan behandla det uti rian, små stackar, hvilka uppstaplas af en person som står på marken. De kunna vara såväl runda[11]) som aflånga[12]) och förses vanligtvis med halmtak af enklaste tillvärkning. Ett annat slag af stackar bilda de, som i en del af Nyland och Egentliga Finland uppföras af obunden hafre.

[1]) *Pääpuut*, Nurmes. [2]) *Närtteen kutominen*, Nurmes. [3]) *Sisuslyhteet*, Jorois, Räisälä. [4]) *Sankapuut*. Räisälä. [5]) *Kuretukeet*, *-pönkät*, Nurmes. [6]) *Närtteen pää*, Räisälä. [7]) *Painopuut*. Räisälä. [8]) *Haruloita*, Räisälä. [9]) *Auma*, Veckelaks, Vederlaks, Jorois, Sumiais; *lara*, Savitaipale; *keko*. Pelgjärvi; *kuhjo*. Jorois. [10]) *Närte*, Räisälä, Parikkala. [11]) *Käsiauma*, Jorois, Jokkas; *ohra- ja kaurakokkonen*, Akkas, Urdiala. [12]) *Kaurapieles*. Jorois.

Dessa stackar[1] få ofta stödja sig mot någon byggnads vägg samt göras högre vid väggen och med utåt sluttande tak.

Öfveråriga sädesstackar. I en stor del af östra Finland var det tidigare allmän sed hos allmogen att bevisa sin rikedom genom att på åkrarna

Fig. 148. Vårsädesstack.

kvarlämna öfveråriga stackar af otröskad säd[2]; på sina ställen hade man t. o. m. fleråriga stackar[3]) att skryta med. Naturligt är att möss, vatten o. dyl. i ej ringa grad förstörde säden, när den sålunda lämnades kvar på åkern. Att mången om hösten väggslog sin säd och därpå stackade kärfvarna[4]), för att senare på vintern eller först följande år ordentligt tröska den, bevisar bäst, att man lade an på att skryta. Lyckligtvis har denna enfaldiga sed att begagna öfveråriga stackar under senare tider i hög grad minskats.

Sädens transport från stacken till rian sker vanligen om vintern och medels slädar. Då man anländt till stacken, skakar man först med långa störar bort snön från denna, hvarefter en stor s. k. sädesmatta[5]) ell. dyl.

---

[1]) *Kaurarelus*, Ummeljoki. [2]) *Ylivuotinen auma eli keko*, Jorois, Suonenjoki; *kasalava*, Vederlaks; *vanha lava*, Savitaipale; *kasa-auma*, Parikkala. [3]) „*Talon kunnia kuta enemmän harmaapäitä kekoja peltoloilla*“, Pelgjärvi. [4]) *Tynkiäiskeko*, Pelgjärvi. [5]) Sädesmattor, hvilka vanligen bestå af groft lärft o. dyl., begagnas för att upptaga spillsäd enligt *Veckström* (Lit. 187, sid. 524) vid följande tillfällen: 1) „Vid skörd af råg och hvete, utbredda på åkern; på dem läggas i sänder 2 sädesband, därpå säden, som sedan ihopbindes och afskakas; 2) att bekläda åkdonen, då all säd inköres i rian; 3) att läggas framför ridörren, då säden införes, 4) att därpå utbreda och torka tvättad säd m. m. 5) vid humlebärgning“. Han säger vidare om dessa mattor: „Räknar man nu den nytta, de göra, och den säd, som genom dem icke förspilles,

RIA I SAVOLAKS.

FOT. 1897 AF G. GROTENFELT.

En annan snarlik ria afbildas här nedan (fig. 151); äfven den härstammar från södra Karelen. Den är dock något ursprungligare än den från Kirjavalaks, enär den har simplare tak och dörrar samt saknar glugg på dörrväggen.

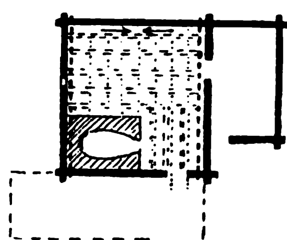
Fig. 151. Ria från södra Karelen, Hiitola socken; efter *J. E. Ax.*

En tavastländsk ria, som är mycket lik den senast anförda, aftecknas i följande bild (fig. 152). Där är agnboden till höger om rian, och framför rian är ett med gärdselväggar försedt skjul, där äfvenledes agnar eller halm förvaras.

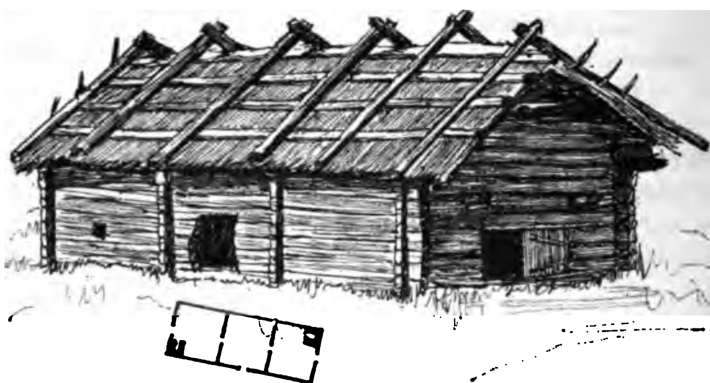
Fig. 152. Ria från Sajaniemi by i Loppis; efter *J. E. Ax.* Efter fotografi.

Ifrågavarande rias grundplan afbildas här invid (fig. 153). Af denna framgår, att en dörr leder direkt från rian till agnboden, något, som ej är vanligt i dylika rior i östra Finland.

Fig. 153. Grundplan till rian fig. 152.

Till nu behandlade typ af rior hör äfven nedanafbildade, östebottniska ria (fig. 154), som har tre rum under samma tak. Byggnaden består af två rior och en halmlada, som är placerad i midten. Från båda riorna leda dörrar direkte till halmladan; se grundplanen.

B) *Ribyggnader, bestående af särskilda torknings- och tröskningsrum*, äro vanliga i västra och södra Finland. De förekomma i ett otal former. I Tavastland bestå de ofta af a) ria, b) loge och c) halmlada. En primitiv anordning af dessa tre rum visar oss nedanstående bild (fig. 155) af en tavastländsk ribyggnad, där såväl logen som halmladan, hvilken äfven begagnas till att förvara halmhackelse [1]), äro anordnade såsom väggskjul med ensidigt sluttande tak. Logen är bakom rian, och halmladan befinner sig till höger om ridörren.

Fig. 154. Ria från Muhos socken i Uleåborgs län; enligt *A. O. Heikel.*

Vanligen är anordningen af dessa tre rum sådan, att de äro uppförda bredvid hvarandra under samma tak. På ena sidan om logen finnes rian, och på den andra sidan är halmladan. Framför denna långa byggnad har man i senare tider ofta nog brukat uppföra en lång körbro [2]), och låter man då rians tak öfverskjuta hela denna körbro samt uppstöttar det med pelare. En nyare typ bilda de ribyggnader, som bestå af två rior med loge emellan [3]); de äro nu för tiden tämligen vanliga i västra Finland.

Om en österbottnisk ribyggnad, innehållande ungefär samma rum som den senast afbildade rian, ger oss fig. 156 en föreställning. Rummen äro dock här fördelade på annat sätt, nämligen a) ria, b) loge, c) agnbod under logen och d) halmlada. Agnarna nedfällas i agnboden genom en lucka i loggolfvet.

---

[1]) *Surrinhuone*. Loppis. [2]) *Salonki*. Tammela, Tyrväntö. [3]) *Pariviiket*, Tammela.

Rians inredning. Då rian skall inredas, brukar man i en del trakter, t. ex. i Tammela, först göra golfvet och sedan ugnen; uti Savolaks (Jorois) uppför man först riugnen och sedan golfvet.

Fig. 155. Ribyggnad från Topeno gård i Loppis socken af Tavastehus län; enligt *J. E. Ax.*

a) *Rigolfvet* göres antingen af jord eller trä. I västra Finland synas trägolfven vara vanligast, medan jordgolfven äro allmännast i östra Finland. *Jordgolf* göras i rior på olika sätt, och vill jag såsom exempel anföra tvänne dylika. *α*) *Lergolf*[1]) anordnas af lera, agnar och sand, hvilket allt väl sammanblandas och jämnt utbredes på rians bottenjord; detta golf fuktas om sommaren med tjärvatten, så att man erhåller ett segt golf, som hvarken spricker eller dammar. *β*) *Jordgolf*[2]) beredas på följande sätt: Riväg-

Fig. 156. Ribyggnad från Seinäjoki socken i Vasa län; enligt *A. O. Heikel.*

garna uppföras på mycket låg stenfot. Bottenjorden vändes med spade till ett djup af c. 0,1 m. eller något mera. Från rians omnäjd släpas jord på denna botten, så att alla ojämnheter utfyllas, och jordlagret inne i rian stiger till underslagsstockens nedre kant; detta för att „kölden ej skall slippa

[1]) *Savilattia.* Jorois. [2]) *Maalattia.* Jorois.

in i rian". All denna lösa jord blandas under vändandet och släpandet med lera, hvaraf dock aldrig får tillsättas mer än 1/3 af hela jordmassan. Använder man mera lera, dammar golfvet sedermera alltför mycket. Denna uppluckrade och med lera inblandade jord fuktas därpå med vatten uti smärre portioner, allt under det ett par personer omröra ytan och vända den med spadar. Vattenbegjutningen upphör, då „vattnet väl fastnar i jorden" [1]. Därpå införas några hästar i rian för att med fötterna bearbeta jorden. Hästarnas hofvar sjunka in genom det våta öfversta lagret, hvilket på detta vis ältas mycket kraftigt. Närmast väggarna och i hörnen bearbetas jorden med stötar [2]. Sedan dess öfversta lager blifvit genomältadt, så att alla kokor äro upplösta, jämnas golfvet med spade. Dessa arbeten utföras hälst på vårsommaren, så att jordgolfvet hinner väl torka; om detta golf förfärdigas under annan årstid, torkas det genom eldning af riugnen, hvilken uppföres förr än golfvet göres. Då dylikt jordgolf finnes, måste man anordna stora, flata stenar framför ugnen, enär det ej står ut med, att riveden kastas in däruppå. Ett omsorgsfullt beredt jordgolf haller lika länge som rians väggar. A Mammola gård i Jorois finnes ett dylikt golf, som är öfver 50 år gammalt, och som otvifvelaktigt ännu skall förblifva i tjänstbart skick under långa tider. Ibland söndersmulas jordgolfvet omkring väggarna; i detta fall, äfvensom då af en eller annan orsak gropar uppkomma däri, reparerar man golfvet sålunda, att man med järnstör gör kanten brant; i gropen blandas sedan jord och lera alldeles såsom då man gör nytt golf, blandningen fuktas och ältas samt jämnas. *Trägolf* beredas enligt *J. E. Ax* [3]) på följande sätt uti Loppis socken: Rigolfvet göres redan förrän man uppfört väggarna, enär golftiljornas ändar placeras på väggarnas underslagsbjälkar. Till golftiljor användas c. 0,15 m. tjocka balkar, så att man länge kan hugga sörphalm på dem. Af ett timmerträ erhålles vanligen blott en balk, i det man bilar stockens ena sida jämn. Är stocken mycket tjock, kan man genom att såga den i tu få tvänne balkar af samma trä. Golftiljorna fogas i hop på flere olika sätt: *α) Medels hoptimrande* [4]): Detta utföres fullkomligt, såsom man upptimrar en stockvägg, och sker vanligen på ett särskildt, jämnt underlag. Den nedre balkens rygg göres rundad, och i den öfre balkens undre sida anordnas en rännformig fördjupning, så att den öfre stocken tätt sluter till den undre. På den öfre stocken placeras en tredje stock och pa denna en fjärde o. s. v. Sålunda uppföres af dylika „golftaflor" ett tillräckligt stort antal. Balkarna märkas och taflorna nedrifvas, hvarpa golftiljorna placeras på väggarnas underslagsbjälkar och drifvas tätt till hvarandra. *β) Medels ihopsågande* [5]): Balkarna placeras tätt bredvid hvarandra pa underslagsbjälkarna, hvarefter man medels en stor sticksag [6]) uppsagar balkarnas mellanrum tills balkarnas sidor fullständigt passa ihop. Därpa tvingas balkarna tätt till hvar-

[1]) *Kuin vesi alkaa hyrästi tarttua.* Jorois. [2]) *Petkele.* Jorois. [3]) Lit. 170, sid. 40. [4]) *Salvamalla.* [5]) *Permantosahalla.* [6]) *Tiksaha.* Loppis: *fogsaha.* Tammela.

andra; da haller golfvet t. o. m. vatten! γ) *Medels spåntning*[1]: Uti balkarnas jämnt bilade sidor göras smala rännor[2]) på samma afstånd från tiljans öfre kant. In i dessa rännor placeras en smal träribba[3]). Äfven förekommer det, att balkarna hopfogas i „halfspånt", då en ränna[4]) inhyflas i ena balken och en motsvarande ås[5]) i den andra. Tiljorna tvingas sedan i hop så tätt som möjligt. — Då trägolfven torka och blifva glesa, kilar man dem tillhopa igen. Denna operation[6]) kan uti de i Loppis, Tammela m. fl. orter använda riorna göras vid väggens yttersida, där golftiljornas ändar skjuta fram.

b) *Riugnen.* I ett hörn af rian är placerad en låg ugn utan skorsten; uti nyare rior är ugnen till någon del nedsänkt under golfvet eller nedgräfd i jorden. Ugnsmunnen är uti äldre rior alltid inne i rian; i undantagsfall uppföras sådana riugnar, som eldas utifrån. Öfver eldstaden äro slagna 3 à 4 smala, jämnlöpande hvalf på c. 10 cm:s afstånd från hvarandra (fig. 157 B); uti mera primitiva ugnar förekomma dock inga ordentliga hvalf, utan öfverbygges eldstaden med stenar[7]). Öppningarna mellan hvalfven täckas med flata stenar[8]), och sedan radas en stor mängd kullersten ofvanpå dessa samt på hvalfbågarna. Hvalfven uppbäras af ugnsmuren, som därpå stiger rakt upp ofvanom hvalfven och håller kullerstenarna (fig. 157 C) tillhopa. I äldre ugnar voro ugnsmurarna och hvalfven uppförda af sten, men begagnar man sig numera vanligen af tegel. Nuförtiden inrättas riugnarna på ett tämligen långt afstånd från väggen samt förses ofta med s. k. brandmur; för ej länge sedan placerades ugnarna på c. 0,3 m:s afstånd från väggen och mellanrummet fyldes med sand. På äldre riugnar äro kullerstenarna „öppna rösen" (fig. 158); å nyare äro de helt och hållet eller delvis betäckta med ett lågt hvalf, hvarigenom gnistor icke kunna leta sig ut emellan stenarna, såsom fallet är hos förstnämda slag af ugnar, i fall ej kullerstenslagret är mycket tjockt och ordentligt anordnadt. Då ugnen eldas, upphettas såväl kullerstenarna som murvärket, och värmen och röken sprida sig i rummet. A vidstående, schematiska genomskärning (fig. 157) af en riugn är A. eldstaden, B. hvalfven, som uppbära C. kullerstenarna, D. rökhvalfvet, E. eldstadens mynning och F. ugnens mynning.

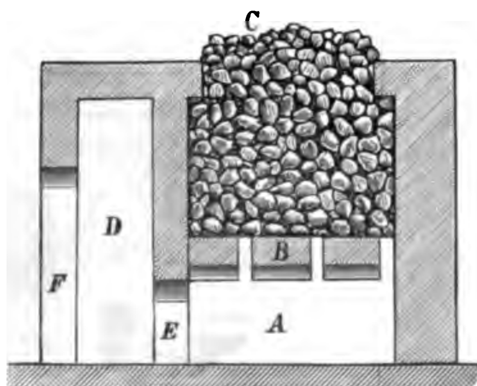

Fig. 157. Schematisk framställning af en riugn.

Såsom redan af det nu anförda kan inses, förekomma riugnar af högst olika slag. Egendomligt nog variera de mycket till och med i en och samma

[1]) *Punttaamalla.* [2]) *Urre, nuotti.* [3]) *Punttiliista, puntti.* [4]) *Naaras*, Loppis. [5]) *Koiras*, Loppis. [6]) *Siriistäminen*, Loppis. [7]) *Kuulemakiri*, Tammela. [8]) *Teräkivet*, (enl. A. O. Heikel Lit. 162, sid. 158).

socken, hvilket man finner t. ex. af *J. E. Ax*, skildring [1]) af riugnarna i Loppis. Jag vill här närmare redogöra för en del typiska riugnsformer.

Nutida riugnar uppmurar man med murbruk; i äldre tider användes ej något dylikt bindämne [2]), hvarför man ofta nog måste förstärka ugnen med en stark träklafve [3]); en dylik ses å nedanstående bild (fig. 158). Sådana träklafvar har jag anträffat å riugnar såväl i Savolaks som i Tavastland.

Fig. 158. Riugn från Österbotten, Muhos socken; enligt *A. O. Heikel*.

Denna bild visar en ugn, där kullerstenarna äro obetäckta. En liknande ugn, dock utan träklafve, afbildar nedanstående fig. 159.

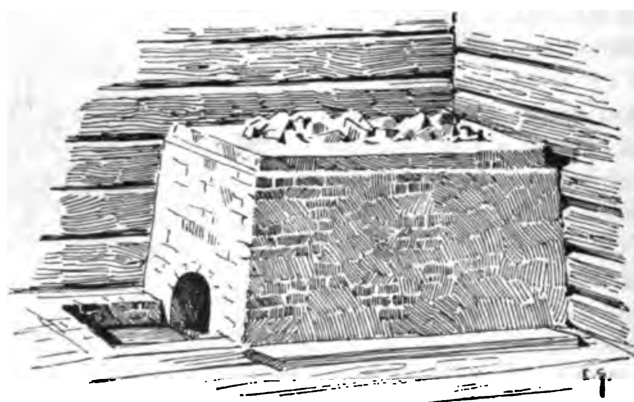

Fig. 159. Riugn från Tavastland, Loppis socken; enligt *J. E. Ax*.

En ugn, där kullerstenarna äro täckta med ett hvalf af flata stenar, ses här nedan, fig. 160.

[1]) Lit. 170, sid. 59 o. följ. [2]) Lit. 162, sid. 160. [3]) *Ränkipuu*.

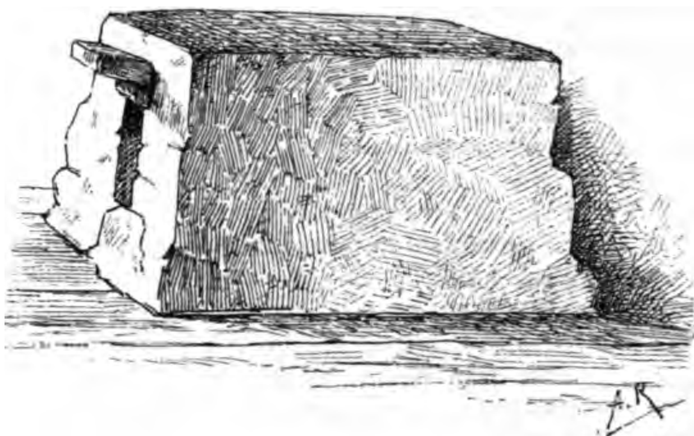

Fig. 160. Riugn från södra Karelen, Jaakkimvaara socken; enligt *A. O. Heikel.*

Denna bild visar äfven andra egendomligheter. Ugnsmynningen är höjd öfver golfvet, och ofvanom den samma förekommer en utstående, flat sten[1], som hindrar lågan att flamma upp altför högt, då den slår ut från ugnsmynningen. Mera utvecklade former af riugnar hafva framför denna mynning ett rökhvalf[2], som fångar flamman och afger röken genom framtill anbragta hål. En dylik ugn[3]) afbildas här nedan (fig. 161); denna bild ger oss äfven ett exempel på att ugnens mynning till en del är nedsänkt under golfvet.

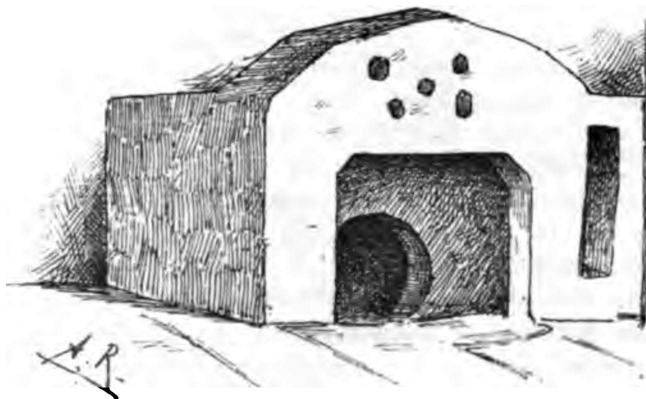

Fig. 161. Riugn från södra Karelen, Kronoborgs socken; enligt *A. O. Heikel.*

c) *Riåsarna*[4]), hvilka uppbära sädeskärfvarna under torkningen, kunna i de primitiva riorna vara placerade antingen så högt, att man stående under dem, bekvämt kan tröska säden med slaga, eller också så lågt, att en fullvuxen person nätt och jämt kan gå under dem. Det förra sättet

[1]) *Lieskakivi.* [2]) *Savukoppa, myssy, koppoli,* enligt *A. O. Heikel; holvi,* Tammela. [3]) *Holvikiuvas,* Tammela. [4]) *Parsi* (allmänt); *kanko,* (Loppis).

är vanligt uti östra, det senare i västra Finland, hvarest säden tröskas i loge. Den ostfinska rian se vi i genomskärning å vidstående bild (fig. 162).

I en dylik ria finnas 4 tjocka tvärsparrar[1], belägna två på hvar sida af rian och anordnade ofvanom hvarandra, såsom bokstäfverna *a* och *b* utvisa. Afståndet mellan *a* och *b* är närmare 1,2 m. På de nedre sparrarna, *a*, *a*, befinner sig uppsättningsplankan[2], hvars ändar de uppbära. Sparrarna, *a*, *a* äro närmare riväggen än de öfre sparrarna, *b*, *b*. På dessa senare ligga riåsarna. Dessa sparrars ändar få ofta sticka ut från väggen. De ses också å bild 149, framställande en primitiv ria från Muhos socken i Uleåborgs län. Mellantaket uppbäres af taksparrarna *c*[3]) och *d*[4]). Enligt *A. O. Heikel*[4]) är det vanligt, att på de inre taksparrarna — *c* — ändarna sticka ut genom väggen, men att på sidosparrarna — *d* — ändarna blott fällas in i stockväggen. Samme författare omnämner att „riorna skola förut icke varit försedda med mellantak". Vattentaket uppbäres af särskilda finare sparrar[5]), *e*; dock finnes ofta nog vid takåsen en tjockare sparre[6]). Enligt enskildt meddelande af Agronom *K. Ruhanen* förekommer uti en del rior i Hirvensalmi socken, Savolaks, emellan sparrarna *b* och *d* ett par sparrar, som uppbära ett parti riasar[7]), hvilka tjäna till stöd för de långa rågkärfvarna, och på hvilka man uppsätter vårsädeskärfvar, så att rian kommer att vara försedd med tvänne „uppsättningar" af vårsäd, men endast en uppsättning af råg.

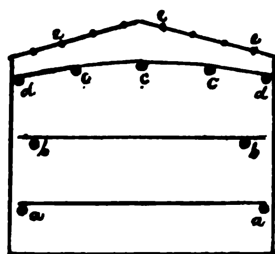

Fig. 162. Schematiskt genomsnitt af en ria: enligt *A. O. Heikel*.

Den västfinska rians inredning är snarlik den nu beskrifna. Dock saknas vanligen sparrarna *a* och uppsättningsplankan helt och hållet, hvarjämte sparrarna *b* äro placerade betydligt lägre ned. I dessa rior har man på c. 1,2 m:s höjd från de sistnämnda sparrarna anbragt särskilda stödjesparrar[8]), hvilka tjäna till samma ändamål som de extrasparrar, hvilka nyss omtalats såsom förekommande i en del rior uti Hirvensalmi socken. Enligt *A. O. Heikel* äro riorna i vissa trakter försedda med en häck som hindrar säden att falla ned på ugnen.

Riasarna äro af två slag; de långa[9]) och de korta åsarna[10]), af hvilka de senare befinna sig framför ugnen. På de sistanförda eller på bräder, som användas i deras ställe, upplyfter man, sedan kärfvarna uppstälts på de långa åsarna, all fin halm, ax o. dyl., som fallit på golfvet vid

[1]) *Orsi* (Savolaks); *kankojen kannatin, alus-, niska- eli ansapuut.* Loppis; *Pelsi*, (Österbotten). [2]) *Ahdinlauta.* [3]) *Kurkiaiset.* [4]) *Ryöppiäiset* (enligt *A. O: Heikel*, Lit. 162 sid. 155). [5]) *Vuolet* (enl. *A. O. Heikel*): *orret, kattoorret.* Jorois; *ravelit.* Hirvensalmi (enligt Agronom *K. Ruhanen*). [6]) *Kurkihirsi.* [7]) *Loittoparret.* Hirvensalmi; *åsstänger.* Sibbo. [8]) *Loittopuut* el. *Loittoparret* (Veckelaks), *vartaat* el. *loitot* (*A. O. Heikel.* Lit. 162, sid. 158). [9]) *Pitkät parret*, Pelgjärvi m. fl. orter. [10]) *Rikkoparret*, Jorois; *palkkaset, rikkaset.* Loppis.

kärfvarnas handterande m. m. [1]). De långa åsarnas antal stiger i en vanlig ria, som ger c. 3,3 hl. uttröskad råg i gången, till ej mindre än 30.

d) *Ridörren* är i större rior anbringad i midten af gafvelväggen, men i mindre rior är den vanligen placerad närmare den högra knuten. I Savolaks, där man har jordgolf, befinner sig dörren så lågt att man utifrån stiger direkte in på golfvet, utan att behöfva någon trappa eller dylikt (se plansch V). Där man har trägolf, såsom t. ex. i Tavastland, är ett trappsteg nödvändigt för att man bekvämt skall kunna komma in på det högre upp från marken belägna golfvet. I Tammela, Loppis m. fl. socknar har man anordnat detta så, att golftiljorna å dörrstället skjuta ut från väggen ungefär 0,3 m.

Ibland består ridörren af en enda skifva (Pl. V), ibland är dörren klufven i två skifvor antingen vertikalt (se fig. 149) eller — och detta är vanligare — horizontalt (se fig. 150). A nedanstående bild ses ridörren vara delad vertikalt i två delar, af hvilka den yttre dessutom är klufven horizontalt. Delningen af dörren anses mångenstädes vara förmånlig, därför att man kan få lämpligt drag genom att hålla på glänt efter behof hela dörren eller delar däraf.

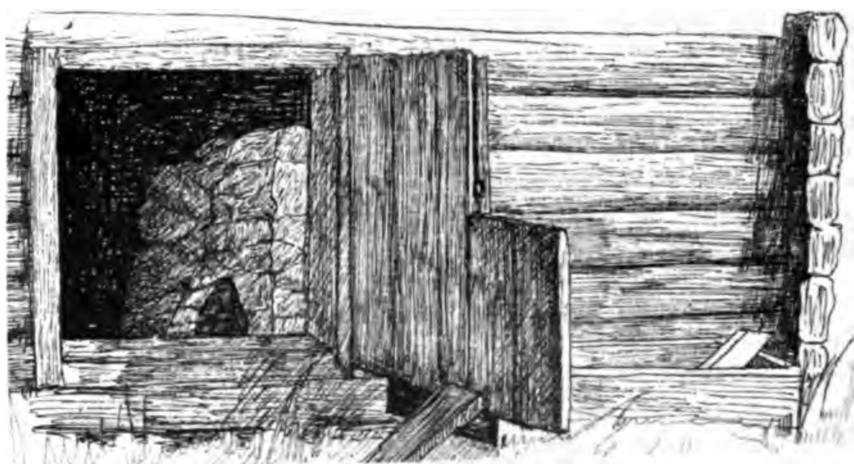

Fig. 163. Ridörr från Jäppilä socken i Savolaks; enl. *A. O. Heikel.*

e) *Draghål* förekomma äfven i de primitiva riorna, men vanligen är deras antal ringa och deras storlek likaledes obetydlig. Det bästa draget skall ernås genom att hålla ridörren på glänt. Dock torde nästan hvarje ria ega atminstone ett draghål [2]) i väggen, placeradt under riåsarna. I Tavastland finner man ofta ett andra draghål [3]) anbringadt i väggen när-

[1]) *Rikat.* Veckelaks, Vederlaks, Pelgjärvi, Akkas, Kajana; ***ahonnaiset,*** Nurmes, Nilsiä; ***karisteet,*** Nilsiä; ***lakaistukset,*** Euraaminue. [2]) ***Ikkuna,*** Loppis; ***luukku,*** Jorois. [3]) ***Yliluukku,*** Tammela; *lakeinen,* Loppis.

mare mellantaket. Dessa draghål äro placerade antingen i den vägg, där dörren öppnar sig (se fig. 150), eller i den vägg, där ugnen är (se fig. 154). Den tillslutas antingen genom skjutluckor, som stängas och öppnas utanför rian medels längre eller kortare stänger, eller ock genom en halmbundt ell. dyl.

Rians belägenhet i förhållande till gårdens andra byggnader. Vanligen är rian uppförd å någon akerkant några hundra meter från närmaste boningshus. Dock finner man t. ex. i en del tavastlänska byar rior anordnade till och med inne i byn; troligen hafva dessa rior från början varit utanför byn, men sedan denna utvidgats och andra hus uppförts i rians närhet, har man ej kommit sig före att utflytta denna eldfarliga byggnad.

Förberedelser till rians användning om hösten. Om sommaren brukar man remontera riugnen äfven på sadana gårdar, där någon annan årlig remont är fullkomligt okänd. Riugnens nödvändighet och äfven eldfarlighet drifver väl till en dylik ovanlig omtänksamhet. Kort förrän man skall fylla rian med säd, rengöres den från stenar och skräp, som om sommaren blifvit kvar efter murningsarbetet, samt sopar väggar och riåsar med kvastar på långa skaft (se plansch V). Föregående vinter har den förtänksamme husbonden låtit släpa rived till rian: till dylik ved användas i allmänhet gamla, knotiga stubbar eller åldriga trästammar, som ej kunna begagnas till annat. Där man ej lärt sig att bättre taga vara på sin skog, nedhugges till och med växande, tämligen ung skog till rived. Träna släpas vanligen till rian såsom långa stammar [1], hvilka sedermera huggas i bitar och uppradas till torkning bredvid riväggen; oftast klyfvas icke dessa vedträn.

Sädeskärfvarnes uppsättande på riåsarna. Sedan kärfvarna transporterats till rian, kastas de en om en in i rian uti en oregelmässig hög, hvarifrån de lyftas upp på riasarna. Finnes nu i rian en uppsättningsplanka såsom i de flesta ostfinska rior är fallet (se ofvan), ställer sig en person [2]) upp pa denna planka, för att ordna kärfvarna på riåsarna. Å många orter t. ex. Veckelaks, Vederlaks och Akkas utföres detta arbete af en kvinna, medan den person [3]), som ger kärfvarna åt henne är en karl; a andra orter, t. ex. Hirvensalmi, Jorois, Euraaminne och Kiukais äro rollerna ombytta. Där ingen uppsättningsplanka finnes, sitter den person som ordnar kärfvarna, antingen grensle pa två asar (Veckelaks, Keuru) eller på fem asar med fötterna at en och samma sida (Vederlaks). Uti Loppis står uppsättaren uppe pa riasarna, medan han uppstaplar sädeskärfvarna. Rågkärfvarna gifvas vanligen upp en och en i sänder, och gä de från hand till

[1]) *Rankoja*. Jorois, Tammela. Vesilaks. [2]) *Ahtaja*. Veckelaks, Sordavala, Jorois, Savitaivale, Nurmes, Hirvensalmi, Loppis. Akkas, Keuru, Kajana; *ahtomies*. Vederlaks; *pistäjä*, Euraaminne. Pyhämaa. Kiukais. [3]) *Ojentaja*. Savitaipale; *antelija*. Akkas. Urdiala.

hand, men vårsädeskärfvarna lyftas oftast vanligen upp med s. k. hifningsträn (se fig. 147).

Uppsättandet börjar alltid från rians bakre vägg, där de långa åsarna förekomma. I en del socknar af Savolaks (Jorois, Jockas, Puumala m. fl.) anordnas den första åsen ett litet stycke från väggen; på denna ås uppställas kärfvarna med axen uppåt uti helt svagt lutning mot väggen; sedan man placerat alla kärfvar, som rymmas på denna första ås, rullas den följande åsen till den förstas närhet, hvarefter en annan rad kärfvar uppställes på denna ås, och så fortgår det allt vidare. Uppsättaren drager sig bakåt närmare dörren, allt efter som han får kärfvarna uppstälda på åsarna. Härmed fortsättes sedan, tills alla långa åsar äro fullsatta med kärfvar. På de korta åsarna uppställas sedermera äfvenledes kärfvar, och samlas där ax, halmbitar o. dyl., som fallit på golfvet vid uppsättningen. Å andra orter, t. ex. Sordavala, uppstaplas sädeskärfvarna på två åsar på en gång; i Räisälä socken i södra Karelen skjutas 3 à 4 åsar fram i stöten och på dem uppställas kärfvarna; i Kajana placeras säden, först sedan 6 à 7 åsar anordnats bredvid hvarandra. Åsarna framrullas vanligen med ett grenigt litet trä [1]), hvars bild här nedan meddelas; dess längd är 1,5 m.

Fig. 164. Grenigt trä, med hvilket åsarna framrullas i rian; från Savitaipale. Mustiala instituts redskapssamling I. F. 13.

Å en del orter i mellersta Savolaks (Jorois, Jockas, Puumala) uppstaplas rågkärfvarna, då de äro jämförelsevis torra, ofta nog i „fjällik ställning" [2]), d. v. s. så, att man placerar två kärfvar på en gång, den ena på riåsen, den andra på den förstas band. Härigenom får man in i rian betydligt större antal kärfvar, än om alla skulle uppställas på åsarna.

Sedan nu åsarna erhållit full uppsättning [3]) af säd, vidtager ugnens eldande.

Riugnens eldande ombetros vanligen såsom ett ansvarsfullt förtroendeuppdrag åt någon af gårdens äldre karlar [4]); i Suomussalmi, Puolanko, Ristijärvi och Hyrynsalmi skall detta arbete alltid skötas af en bland gårdens flickor. Rigubbe nbrukar mångenstädes under rieldningens första dygn sofva i rian om nätterna för att kunna sköta eldningen tillbörligen intensivt.

På kvällen af den dag, då sädeskärfvarna blifvit uppsatta på riåsarna, börjar riugnens eldande med att man i ugnen kastar in rived, som antändes med näfver o. dyl. Första dagen stå dörren och luckorna på vid gafvel, så att röken och fukten slippa ut. Hvad eldningen i ugnen samt dörrens och luckornas skötsel under eldningen vidkommer, förfar man olika i särskilda landsdelar. I Veckelaks t. ex. pågår eldandet oafbrutet till följande dags eftermiddag, då luckorna och dörren stängas, och elden får

[1]) *Kaatopuu*, Savitaipale; *pudotinpuu*, Jorois. [2]) *Suomukseen ahtaminen*, Jorois, Jockas. [3]) *Ahdos*. [4]) *Riihenlämmittäjä*, Jorois, Veckelaks: *riihipappi*, Urdiala; *riihivaari*, Loppis. [5]) *Riihipölkky*. Veckelaks.

slockna; man låter nu säden torka ett par dygn, tills tröskningen kan vidtaga. I Parikkala eldas riugnen första dagen mycket starkt, andra dagen likaså, men tredje dagen mindre. Uti Pelgjärvi eldas blott två dygn, i Loppis likaså.

Under hela den tid, som säden sålunda torkar i rian, är den omgifven af rök och värme. Samtidigt som fuktigheten aflägsnas genom dörren och luckorna, tilltager värmen småningom och kan i rians öfre del uppgå ända till 55 à 60° C. Sedan den mesta fuktigheten aflägsnats, tål säden utmärkt en dylik och ännu högre värme, utan att dess grobarhet på något sätt minskas.

Ibland händer det, att säden „ribrännes" [1]), d. v. s. i rian uppkommer för stark värme, medan ännu alltför stor fuktighet finnes därstädes. Då få sädesfröna en bränd smak, och deras groningsförmåga blir i hög grad nedsatt. Värmen i rian pröfvas så, att man håller handen på den sparr, som bär upp de korta riåsarna och befinner sig framför ugnen. Tål handen ej vid värmen på denna sparr, är det tid att minska eldningen. Ibland blir ugnen så het, att den till och med ger gnistor ifrån sig, n. b. om den saknar hvalf ofvanom kullerstenarna. Då hämtas färska och fuktiga alkvistar eller dylikt och placeras på ugnen, så att den fort afsvalnar (Akkas).

Sedan man eldat ungefär ett halft dygn eller så, sopar man samman maskar o. dyl., som fallit från sädeskärfvarna ner på golfvet. Dessa sopor kastas in i ugnen att brinna.

Då rieldaren börjar tro, att säden är tillbörligen torr, tager han en halmtapp från kärfvarna och bryter den. Går halmen då tvärt af under ett ljudligt knastrande [2]), så är säden färdig att tröskas. Dock måste man pröfva halmen i olika delar af rian, innan man är säker på saken. På andra orter har man andra pröfningssätt. I Kajana tager man ned en hel kärfve och slår den mot väggen; om fröna då till största delen lossna, är säden färdig till tröskning.

Sädens tröskning vidtager i allmänhet mycket tidigt på morgonen. I äldre tid började den å vissa orter redan kl. 12—1 om natten, ja, ännu tidigare, men numera torde det vara vanligt, att man först kl. 3 à 4 på morgonen griper sig an därmed. Emellertid utföres sålunda allt fortfarande största delen af arbetet under dygnets mörka tid, hvarför man alltid måste hafva lyse i rian vid tröskningen. Under äldre tider begagnades pärtor till lysämne. På den tämligen afsvalnade ugnen placerades något barn med pärtblosset i hand och ett vattenämbare bredvid sig. I detta kärl fingo gnistorna och kolet falla, och dit kastades de ännu brinnande pärtstumparna, då nya pärtor blifvit antända. Jag har också sett detta annorlunda anordnadt, men omtalar endast det nu beskrifna fallet, då jag vet att det haft sin motsvarighet i olika delar af landet. Sedermera kommo ljusen i bruk; de voro applicerade på ett fat med vatten, för att de skulle

---

[1]) *Riihtynyt ruis*, Hausjärvi. [2]) *Rasahtaminen*, Joroís.

hållas afkylda och icke börja „rinna“ i värmen. Nu för tiden hänga ofvanom ugnen lyktor med små petroleumlampor.

Arbetena fortlöpa i något olika ordning allt efter de olika orternas seder, t. ex. beroende af om man tröskar i ria eller loge, eller om man använder väggslagning eller ej. Här nedan refereras arbetena i den ordning, hvari de vanligast fortlöpa:

a) *Kärfvarna nedfällas* ibland af hela rifolket eller också af en särskild person, som har detta arbete sig ombetrodt. Å några orter utföres nedfällandet så, att man står nere på golfvet, och stöter riåsarna åtskiljs medels en kort stör med två grenar i ändan (se bild sid. 401). Å andra orter får en karl [1]) klifva upp på riåsarna och därifrån nedkasta kärfvarna; äfven förekommer det å en stor mängd orter, att man nedfäller kärfvarna, allt efter som de behöfvas.

b) *Väggslagning af kärfvarna* företages nästan i alla landsdelar, något, som man kan sluta till redan af de många olika finska namn denna operation har [2]). Å många orter gör man stor skilnad på väggslagen råg [3]) och tröskad råg [4]), i det man framhåller den förra såsom bättre. Rätt vanligt är, att utsädesrågen tages af det parti, som erhållits genom väggslagning. Egendomligt är, att väggslagningen i allmänhet förrättas mot sidoväggarna och icke mot bakväggen. Enligt sockenberättelsen från Sordavala är det farligt särskildt för kvinnor att slå rågen mot denna, ty de förlora då sin giftolycka. Väggslagning synes sällan förekomma i vissa delar af västra Finland, t. ex. i Euraåminne och Pyhämaa.

c) *Kärfvarna uppstaplas vid sidoväggen eller utkastas från rian i logen*, sedan de blifvit väggslagna. Där ingen väggslagning eger rum, sker uppstaplingen eller utkastningen, strax efter det kärfvarna blifvit nedfälda från åsarna, eller också kastar man ned kärfvarna, allt efter det de behöfvas.

d) *Kärfvarnas band uppskäras* antingen med knif eller hackelsestöt [5]). Å en del orter är detta arbete ombetrodt åt en särskild person [6]).

e, α) *Kärfvarna kastas två och två i stöten på rigolfvet* för att där strax tröskas af tvänne personer. Denna primitiva metod omtalas från en del orter i det inre af landet, t. ex. från Sumiais.

e, β) *Kärfvarna uppradas på ri- eller loggolfvet* en och en bredvid hvarandra, så att stubbändarna på den första raden [7]) vätta mot väggen och axen utåt golfvet. Den följande raden vändes så, att axändarna komma antingen uppå eller strax bredvid den föregående radens axändar, och andra radens stubbändar vätta utåt golfvet. Dessa två rader bilda tillsamman

---

[1]) *Parsipoika*, Euraåminne. [2]) *Ravaaminen, rapaaminen*, Kajana, Hirvensalmi, Nilsiä, Jockas, Pelgjärvi; *krapaaminen*, Hausjärvi; *seinään lyöminen*, Urdiala, Kiukais, Loppis; *seinään iskeminen*, Pelkjärvi, Vederlaks; *kuominoiminen*, Sordavala. [3]) *Riihiruis*, Loppis; *ravattu ruis*, Jorois; *krapaamisjyvät*, Hausjärvi. [4]) *Luuvaruis*, Loppis. [5]) *Petkele*. [6]) *Kuohari*, Euraåminne. [7]) *Rivi*, Kajana, Jockas; *siipi*, Euraåminee, Pyhämaa, Jorois; *laveri*, Sotkamo.

en parrad [1]), och förekomma dylika i ett större eller mindre antal allt efter rians storlek. Vanligen är deras antal tre [2]). Alla dessa parrader utgöra tillsamman ett golf [3]). Den sålunda utbredda säden är nu färdig att tröskas.

e, γ) *Kärfvarna bäras till en häck [4]) uti logen och utbredas på den.* Konstruktionen af denna häck framgår af nedanstående bild (fig. 165).

iFg. 165. Tröskninghäck med tröskningskäppar: från Tavastland, Tammela socken. Mustiala instituts redskapssamling I. F. 14.

Tvärpinnarna i denna häck äro vanligen med ändarna infälda uti stora hål i ramstycket, så att pinnarna äro lösa och vid tröskningen hoppa i hålen, hvarigenom äfvensom genom pinnarnas fjädring åstadkommes en tämligen intensiv skakning af halmen. Säden bearbetas på denna häck medels korta käppar [5]) (fig. 165).

På en del orter i t. ex. Helsinge, Tammela och Lojo, placerar man häcken i logen och utbreder några öppnade rågkärfvar på häckens ena ända; medan dessa tröskas, utbredas nya kärfvar på den andra ändan, till hvilken tröskarne förflytta sig, sedan den första ändans kärfvar blifvit uttröskade. A en del andra orter, t. ex. Akkas och Urdiala, har man i stället för en stor häck tvänne små häckar, hvilka turvis förses med nya kärfvar. Det händer också, att man i en och samma by har i en del rior en stor häck och i andra åter två små häckar. Detta är fallet t. ex. i Akkas.

f, α) *Tröskningen [6]) af* de ofvan under e, α omtalade tvänne kärfvarna utföres af två personer [7]) medels slaga (se nedan); tvänne andra personer skaka kärfvarna efter tröskningen samt kasta ut halmen från rian.

f, β) *Tröskningen af sädesgolfvet* (se e, β) beskrifves af en meddelare från Pyhämaa på följande sätt: „Tröskningen utföres i takt medels klubbslaga sålunda, att tröskarne, fyra personer, slå först på kärfvarnas axdel och sedan på stubbdelen, och en femte person vänder därpå an efter kärfvarna så, att undre delen kommer öfverst. Tröskarne fördela sig i logen på följande sätt: Det ena paret, vanligen en karl och en kvinna, uppställer sig bredvid hvarandra ett stycke från ena bakhörnet af logen med ansiktet mot sidoväggen, en hvar på sin kärfrad; det andra paret ställer sig på

[1]) *Juoni*, Jorois: *latajas*, Nurmes; *laveri*, Pelgjärvi: *sieto*, Nastola; *raitti*, Euraåminne, Pyhämaa. [2]) *Perä-, keski-, orijuoni*, Nilsiä, Pelgjärvi, Parikkala, Räisälä. [3]) *Lattia*, Kajana, Nilsiä, Vederlaks; *lattiallinen*, Pyhämaa; *lakeus*, S:t Bertils: *lataus*, Veckelaks, Nilsiä. [4]) *Häkki*, Akkas, Janakkala: *portti*, Lojo, Tuulois; *reppänä*, Hollola, Nastola; *reteli*, Hollola; *resla*, Loppis, Hausjärvi. [5]) *Kepukko*, Tammela, Hollola, Loppis: *kapula*, *kepula*, Lojo, Hausjärvi; *kalikka*, Nastola. [6]) *Puiminen*, Kajana, Jorois, Hirvensalmi m. fl.: *tappaminen*, Lojo, Euraåminne m. fl.; *kolkiminen*, Pyhämaa. [7]) *Puija*, Kajana, Jorois, Nilsiä: *tappaja*, Lojo, Urdiala, Tammela, Euraåminne.

samma sätt i motsatta, främre hörnet af logen. Det ena paret börjar takten med att slå med slagorna, det andra paret slår strax därpå; båda paren retirera småningom till motsatta väggen. Sedan kärfvarna blifvit omvända, bearbetas de om igen af paren. Därpå byta paren plats, så att t. ex. de, som tröskat raderna vid väggen, flytta sig till raderna inne i logen, och så behandlas kärfvarna på nytt med slagor. Sedan det första „golfvet" blifvit tröskadt, skakas halmen omsorgsfullt och kastas ut från rian. Sädesdråsen samlas i hop med räfsor och bearbetas med slagorna, hvarpå halmen aflägsnas med räfsor och utkastas. Därpå utbredas nya kärfvar på golfvet såsom vid första gången; de tröskas och behandlas, såsom ofvan är beskrifvet. Sedan tredje „golfvet" är uttröskadt, hålles en hvilostund, i det man vräker sig ned på sädeshögen; tredje golfvet kallas också därför „hvilogolfvet" [1]). Härpå fortsättes tröskningen af kärfvarna, tills rian blifvit tom". På andra orter, t. ex. Kajana och Keuru, har man endast två tröskare, hvilka vanligen turvis slå med slagor på ett och samma ställe, först på axdelen, sedan på stubbdelen; därpå taga de ett kort steg framåt och slå igen; sedan de sålunda bearbetat hela „golfvet", vändas kärfvarna, och tröskandet börjar på nytt. Slutligen skakas halmen och kastas ut från dörren. På en del orter, t. ex. i Jockas, stå de två tröskarne under arbetet med ansiktena emot hvarandra; på andra orter, t. ex. i Kajana, befinna de sig bredvid hvarandra. I de flesta förhållanden vid tröskningen har man olika seder uti närbelägna socknar, ja, t. o. m. uti grannbyar- och gårdar.

f,ⁱ γ) *Tröskningen på häckarna* (se e, γ) sker medels de ofvan omtalade käpparna (fig. 165), i det att tröskarne bearbeta de på häcken utbredda kärfvarna, hvars frön, agnar o. dyl. passera emellan häckens spjälar och samlas på golfvet under häcken.

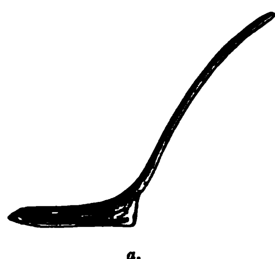
g) *Råghalmens bindning i knippor* [2]) utföres vanligen utanför rian af en särskild person [3]). Halmbandet, hvarmed halmen ombindes, är oftast 1,8 m. långt; af dylika knippor gå 20 st. i ett mått [4]). Knipporna uppställas mångenstädes, särskildt i östra Finland, uti långsträckta, ofta tämligen slarfvigt gjorda stackar [5]); å andra orter föres halmen till särskilda halmlador [6]).

Tröskningsarbetet har under innevarande århundrade utförts antingen med *slagor* eller med *käppar;* dessa senare användas, endast då man tröskar på en häck och äro redan ofvan omtalade.

Af *slagor* hafva under nyssanförda tid mig veterligen två hufvudtyper: a) *kristslagor* och b) *klubbslagor* förekommit. De skiljas från hvarandra genom att de förra äro gjorda af ett enda trästycke, medan de senare bestå af åtminstone två skilda delar.

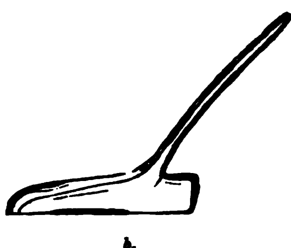
[1]) *Lojolattia*, Pyhämaa. [2]) *Olkikupo,* Kajana, Nilsiä, Jorois, Savitaipale, Vederlaks, Veckelaks. Räisälä; *pöykky,* Rengo; *kahlo,* Loppis; *ruisäimppu,* Tammela. [3]) *Sitoja,* Kajana, Jorois, Keuru, Sumiais; *siteliä,* Akkas, Tammela. [4]) *Olkimitta.* [5]) *Olkiriitta,* Jorois, Nilsiä, Hirvensalmi. Akkas. [6]) *Olkilato,* Hausjärvi m. fl. orter; *Olkitalli,* Savitaipale m. fl.

a) *Kvistslagorna*[1]) hafva en tjock del[2]), från hvilken ett tunnare skaft[3]) utgår. Nedanstående bilder visa olika former af dessa slagor. Två af dem (fig. 166 *a* och *b*) hafva långt skaft och kort slagdel, medan de två andra (fig. 167 *a* och *b*) hafva kort skaft och lång slagdel.

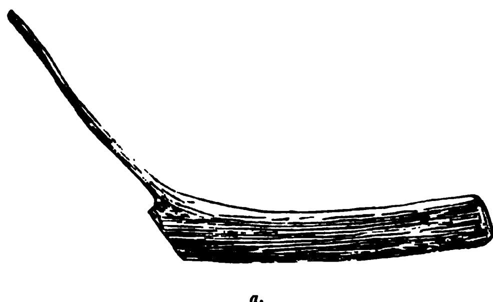
a.

Fig. 166, *a*. Kvistslaga från Savolaks, Ruokolaks socken; etnografiska museet D 240.

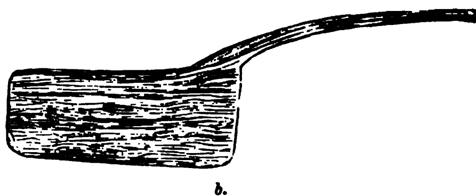
b.

b. Kvistslaga från Österbotten, Kajana socken; tecknad af *J. H. Ekman*,

a.

Fig. 167, *a*. Kvistslaga från Österbotten, Paltamo socken; etnografiska museet.

b.

b. Kvistslaga från Tavastland, Luopiois socken; etnografiska museet, D. 68.

Fig. 168. Kvistslaga från Tavastland, Orihvesi socken. Mustiala instituts redskapssamling I. F. 6.

Kvistslagorna göras vanligen af björk, men äfven af tall (Akkas). Skaftets längd varierar från 1,4 m (fig. 168) till 0,36 m. (fig. 166 *a*). Slagdelens längd växlar från 0,50 m. till 0,30 m.

Den nu omtalade typen anses öfverallt vara primitivare än klubbslagan, hvilken så godt som på alla orter synes fördrifva sin medtäflare. I mellersta Tavastland tyckes formen med kort skaft och hög slagdel (fig. 167 *b* och 168) bibehålla sig jämte klubbslagorna; detta är fallet t. ex. i Orihvesi och till dels i Pälkäne.

---

[1]) *Varsta*, Vederlaks, Jorois, Nastola, Tyrvis, Rengo, Klemis; *Loksavartta*, Parikkala, Hirvensalmi, Savitaipale; *oksa*, Akkas, Hattula, Tyrväntö; *manu*, Akkas; *maakko*, Paltamo. [2]) *Lapa*, Jorois, Savitaipale; *terä*, Nastola. [3]) *Varsi*.

b) *Klubbslagorna*[1]) hafva äfven de att påvisa många former, bland hvilka vi kunna särskilja två hufvudslag: α) klubbslagor[2]), å hvilka klubban och skaftet äro förenade medels en tapp, och β) klubbslagor[3]), å hvilka klubban är fästad medels en rem vid skaftet. Det förra hufvudslaget anses mig veterligen öfverallt vara ursprungligare än det senare. En synnerligen primitiv form af förstnämda typ återges här bredvid (fig. 169).

Fig. 169. Klubbslaga från Österbotten, Sotkamo socken; tecknad af *J. H. Ekman*.

Samma typ som den nu afbildade anträffas hos slagorna i Savolaks. De å plansch V framstälda slagorna höra till denna typ, men äro något mera konstfärdigt gjorda än den nyss återgifna.

Klubbslagorna af den andra typen variera i hög grad. Af de nedan afbildade klubbslagorna äro de två första (fig. 170) från norra Finland, medan den tredje (fig. 171) ger en föreställning om en klubbslaga från södra delen af landet.

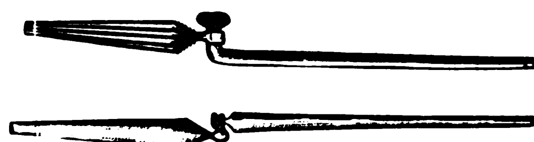

Fig. 170. Klubbslagor från Österbotten, Kajana härad; tecknade af *I. H. Ekman*.

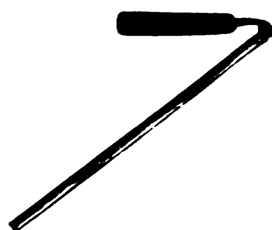

Fig. 171. Klubbslaga från Tavastland, Tammela socken: Mustiala instituts redskapssamling I. F. 17.

Klubbslagorna bestå af olika delar: a) klubban[4]), b) skaftet[5]), c) tappen[6]) eller remmen[7]) samt d) tappens spik[8]) (se fig. 169). Klubborna äro af olika form och storlek. Hos slagorna inom den första gruppen α) äro de vanligen jämförelsevis långa samt äfven fyrkantiga; längden varierar ganska mycket: från 0,80 till 1,20 m; bredden 7 à 8 cm samt höjden 9 à 10 cm. Klubborna hos den andra formen β) äro oftast tämligen korta — 0,50 till 0,75 cm — samt ej sällan 6- eller 8-kantiga; genomskärningen 7 à 10 cm. Klubborna göras ofta af masur. Skaftets längd är c. 1,50 m, ibland längre, ibland kortare.

[1]) *Riuska, riusa, riutta,* Jorois, Parikkala, Savitaipale, Pelgjärvi, Nilsiä, Puumala, Kajana; *klupu, lupu,* Nastola, Tammela, Loppis, Hattula, Tyrväntö, Euraâminne, Pyhämaa; ***mutka,*** Parikkala, Kesälaks; *linkku,* Hirvensalmi, Sumiais. [2]) ***Riusa,*** Jorois; ***mutka,*** Parikkala; ***linkkuvarsta,*** Sumiais; *varsta,* Sotkamo. [3]) ***Riutta,*** Parikkala; ***nulikka,*** Vederlaks; ***lupu,*** Nastola, Tammela. [4]) *Kieli,* Sotkamo, Kajana, Jorois, Pelgjärvi; *terä,* Parikkala; ***nuija,*** Vederlaks; ***klupu,*** Tammela, Euraâminne. [5]) *Varsi.* [6]) ***Napa,*** Nilsiä; ***naula,*** Savitaipale, Jorois, Sotkamo. [7]) ***Nahka,*** Nastola; *nahkarenksu,* Pelgjärvi; ***lenkki,*** Tammela, ***nauha,*** Veckelaks; ***rahe,*** Euraâminne. [8]) ***Luutinki,*** Sotkamo; ***tappi,*** Jorois.

Hvetets tröskning utföres nu för tiden på fullkomligt samma sätt som rågens, d. v. s. med slaga på ri- eller loggolfvet. Hvetet tröskas mig veterligen aldrig på häck. På sina ställen, t. ex. i Tammela, brukar man vid hvetets tröskning icke öppna banden på kärfvarna, utan bearbetar de sistnämda så kraftigt och länge, att de helt och hållet upplösas och krossas [1]. Om man får tro *Veckström* [2]) brukade man på 1850-talet behandla hvetet på helt annat sätt än nu. Han säger härom följande: „Hvete, som blifvit väl skött, under växten rensadt från råg, vuxit i god jord, skuret, innan det fullmognat, torkadt under tak och utan att få regn på sig, väggslaget och tröskadt utan rök, som sker om det alls icke sättes i ria, utan om väderleken medger, torkas i solen eller icke uppsättes i rian, utan hålles och vändes på golfvet, därefter tvättas i tvålvatten och sköljes, tills vattnet, som afrinner, är klart, trampas eller stampas, soltorkas, malas och siktas, ger det hvitaste, finaste och drygaste mjöl, som man kan önska sig“.

Kornets och hafrens tröskning har, enligt hvad jag kunnat erfara, vid det primitiva åkerbruket under seklets lopp utförts enligt fyra hufvudmetoder, hvilka enhvar naturligtvis varierat på mångahanda sätt. Jag redogör särskildt för enhvar af dessa fyra metoder.

a) Kärfvarna nedfällas från riasarna och ställas upprätta i rader [3]), hvarvid de två och två få luta mot hvarandra; så litet rum som möjligt lämnas mellan dessa rader. Sedan vidtager strax tröskningen [4]), i det att vanligen 4 personer börja att med slagor gå löst på kärfvarnas uppåtriktade axdelar, slående hvar och en ett slag med slagan på samma ställe. Sålunda vandrar man från rad till rad, hvarefter de lösslagna axdelarna med räfsor samlas till en särskild hög. Kärfvarnas band öppnas därpå, och säden lägges nu på golfvet i nya rader, som aftröskas. Halmen skakas sedan med händerna och föses utom rian. Till sist tröskas särskildt den ofvan omtalade högen af axdelar. Denna metod skall ännu brukas här och där i Kajana härad; tidigare förekom den äfven i södra Tavastland, men synes numera därifrån försvunnit.

b) Sädeskärfvarna nedsläppas från åsarna och radas i liggande ställning antingen i rian eller logen, utan att banden brytas. Vid placerandet i rader iakttages sedan: att kärfvarna i två dylika alltid vända axdelarna mot hvarandra. Parradernas [5]) aftröskning försiggår sedan: för hvarje parrad finnes vanligen ett par tröskare. Efter denna första tröskning vändas kärfvarna, deras band öppnas, och så vidtager ny bearbetning med slagor. Slutligen skakas [6]) halmen med händerna eller med räfsor samt bäres ut från

[1]) *Nisusitomat tapetaan muisäksi*. Tammela. [2]) Lit. 187, sid. 181. [3]) ***Pysty***, **Hattula**, Tyrväntö, Sotkamo. [4]) *Latraminen*. Sotkamo. [5]) *Juoni*. Hirvensalmi, Savitaipale, **Sumiais**; ***suotmus***. Sumiais; *sieto*. Nastola; *alaus*. Urdiala, Akkas, Kylmäkoski; *sääty*. Keuru. [6]) ***Kohlitaan***, *koulitaan*. Urdiala, Tammela, Akkas, Hattula; *pulistetaan*, *pulistellaan*. Jorois, Keuru; ***raristetaan***. Lojo.

rian, sedan man bundit den i knippen med långa, vanligen af råghalm gjorda band. Denna metod torde vara den allmännaste i landet. En i senare tid mycket vanlig modifikation af den samma är, att banden på kärfvarna öppnas redan vid dessas första placerande pa rigolfvet (Urdiala, Tammela, Akkas, Hattula).

e) Äfven hafre tröskas uppå en sadan häck, som ofvan vid tal om ragens tröskning är omtalad och afbildad (fig. 165). Denna metod har jag observerat i Hattula, och den omtalas äfven från Euraåminne. Korn tröskas mig veterligen ej pa häck.

d) Tröskning med hästar förekommer — ehuru tämligen sällsynt — allt ännu i vissa socknar i södra Tavastland, t. ex. i Tammela och Loppis socknar. Metoden är följande: Vårsädeskärfvarna nedfällas från åsarna, och da i dessa trakter ofta begagnas tvillingskärfvar [1], öppnas [2]) banden, och kärfvarna ställas pa rigolfvet tätt intill hvarandra och vanligen i något lutande ställning. Sedan införes en eller flere hästar, allt efter som rians storlek kräfver. Pa hvarje häst finnes en ryttare, som styr den samma, medan den vandrar [3]) af och an bland kärfvarna och tröskar säden. Rifolket står närmast väggarna samt omrör och vänder kärfvarna. Detta arbete är för hästarne ingalunda lätt, och de drypa af svett, då de ledas bort därifrån. Kärfvarna i rian vändas sedan och ordnas något, hvarefter man antingen tröskar dem med slagor eller inför hästarne på nytt och låter dem slutföra tröskningen. Sedermera skakas halmen med händerna och bortföres.

Kornets körnande [4]) har under seklet förekommit öfverallt och utförts pa särskilda sätt. Vanligast utbredas kornfröna i ett tunt lager på golfvet, i det man med fötterna drager liksom plogfåror i sädeslagret, och därefter tröskas af alla krafter med slagor. Därpå plöjer man åter med fötterna upp faror i annan riktning, och så går det åter löst med slagorna. På detta sätt har jag sett körnandet värkställas i olika delar af landet. Numera tyckes man mangenstädes, t. ex. i Hattula, Tammela m. fl. socknar, föredraga att samla kornen i en större hög och bearbeta dem med järnspadar. Genom kornets körnande afbrytas agnborsten invid fröet.

Hafrens körnande [5]) har äfven idkats, och utfördes den på sammasätt som kornets. Ändamålet var att skilja de yttre och inre fröna från hvarandra, da de efter ofullständig tröskning ännu sammanhängde. Numera är hafrens körnande mig veterligen bortlämnadt, sedan man lärt sig noggrannare tröska säden.

[1]) *Parisitomat*, Loppis. [2]) *Sitomat hosataan*, Loppis. [3]) *Herosilla sotketaan*, Loppis. [4]) *Jyrääminen*. Parikkala, Pelgjärvi. Nurmes. Akkas, Urdiala, Loppis; *ohrain hännät poistetaan lesimällä*. Euraaminne: *puidaan jyräystä*. Keuru. [5]) *Kauran siemenparit eroitetaan jyräämisellä*. Loppis.

Tröskning af ärter och bönor. Ärtrian uppvärmes endast litet, ty om den skulle eldas på samma sätt som vid t. ex. rågens behandling i ria, skulle man enligt vittnesbörd från många håll få stenhårda ärter [1], som äro omöjliga att genom kokning uppmjuka. I en del trakter tröskas ärterna alltid i s. k. kall ria (se nedan). Tröskningen utföres med slaga, och ärtriset vändes därunder vanligen åtminstone tre gånger. Sedermera rör man om det med räfsor och skakar om det med händerna samt bortför det till något särskildt förvaringsställe, hvarest ärterna rengöras (se nedan). Bönorna tröskas på samma sätt som ärterna.

Bohvetets tröskning. I en del trakter (Jorois, Savitaipale) behandlas bohvetet i ria på samma sätt som varsäden och tröskas där med slagor, men å andra orter, t. ex. Klemis, föres det ej alls in i rian, utan bredes ut på ribärget [2]) eller på sädesmattor utanför rian och tröskas där på vanligt sätt. Ofta erhålles stort utbyte [3]) af detta sädesslag, särskildt om man räknar efter korntal.

Lin- och hampfrönas uttröskning utföres i rian med vanliga slagor.

Den tröskade sädens — rågens, hvetets, kornets och hafrens — **rensning** har vid det primitiva akerbruket i allmänhet skett enligt särdeles enkla metoder, af hvilka de flesta lämnat mycket öfrigt att önska. Sädens och särskildt utsädets tarfliga rensning och sortering vid det anförda akerbruket har städse utgjort en stark hämsko på sädeskulturens utveckling i vårt land.

Efter det tröskningen afslutats, har man all sädesdråse [4]) samlad i en hög [5]) vanligen midt på ri- eller loggolfvet. Denna dråse är oftast mykket bemängd med styckad halm [6]), axstumpar, grässtrån, dam o. dyl. Från denna hög skall nu först halm-, gräs- och axstyckena aflägsnas, hvarefter säden kastas samt befrias från dam o. dyl. Dessa arbeten utföras genom en serie operationer, hvilka nu skola relateras.

1. **Drasens räfsning eller sopning** [7]) sker hufvudsakligen på två sätt: a) Drashögen omblandas tämligen häftigt med en kortskaftad, stark räfsa [8]), hvarpå man sopar med en stark kvast [9]), så att axen och halmbitarna samlas öfverst på högen. De skjutas sedan ihop med kvasten, skakas med

[1]) *Koriaiset.* Tammela. Loppis: *rautaherneet.* Jorois: *kivekkäät*, Jockas. [2]) *Riihikallio*, Klemis. [3]) *Kun myssyllisen kylvää, niin säkillisen korjaa.* Jockas. [4]) *Rusa.* Kajana: *trusa*, Euraaminne: *riihokset.* Urdiala: *riljakoko.* Tammela. [5]) *Rusaläjä.* Kajana: *pehkuläjä*, Nurmes. [6]) *Pehkut.* Jorois: *pahnat.* Loppis. Tammela. Euraaminne. [7]) *Luutiminen.* Hirvensalmi. Jorois: *rusan selvittäminen.* Kajana: *haravalla kiehittäminen.* Jorois: *riljan lakaiseminen.* Hollola; *kohliminen.* Urdiala. Tammela. [8]) *Riihiharava.* Jorois. Sumiais. Hirvensalmi. Urdiala. [9]) *Riihiluuta*, Jorois. Hirvensalmi. Tammela. En dylik kvast är vanligen ojämn vid kvistarnas topp, medan stugukvasten göres med jämn topp. *Riihiluuta ripsalatva, tupaluuta tasalatva.* Pieksämäki. Loppis.

händerna och föras bort. Denna metod är den vanligaste i största delen af landet. b) I nordliga Finland (Kajana, Sotkamo) gör man åt sig enkom en kvastlik apparat[1]) bestående af styfva björkkvistar; med denna bearbetar[2]) man först dråshögen, hvarefter man med räfsa och rikvast samlar ihop halm och ax.

2. Sädens kastning[3]). Den från halmstyckena befriade dråsen skjutes antingen med ett på skaft ställdt tvärbräde[4]) eller med en bred träspade[5]) (se plansch V) i en hög vid dörrhörnet (Veckelaks) eller också bredvid väggen bakom ugnen (Pelgjärvi), hvarefter kastningen vidtager.

Sädens kastning i rian utföres vid det primitiva åkerbruket hufvudsakligen med hand[6]) eller också med kastskofvel[7]). Äfven kastskoflarna uppträda i olika former. Å plansch V ses uppstäld mot väggen ofvanpå räfsan en skofvel med mycket liten urgröpning, begagnad i Jorois socken uti Savolaks. Vidstående bild visar en annan kastskofvel från samma socken; denna skofvel afviker fullkomligt från den förstnämda, i det att den nu afbildade har stark urgröpning alldeles liksom ett öskar. Kastskofveln består af ett 14 cm långt skaft[8]) och ett 28 cm långt blad[9]).

Fig. 172. Kastskofvel från Savolaks, Jorois socken. Mustiala instituts redskapssamling I F. 18.

Kastaren[10]) — i en del socknar (Veckelaks, Savitaipale) oftast en kvinna, i andra åter (Parikkala, Nurmes, Pelgjärvi) vanligen en karl — sätter sig bredvid dråshögen på golfvet (Jorois, Savitaipale, Tammela) eller på en liten stol (Euraaminne), griper med handen eller uppfångar med skofveln en hop frön från högen och kastar dem med en ledig svängning mot motsatta hörnet eller väggen af rian eller logen. Härvid skiljas fröna från agnarna. De bästa fröna 11,a) flyga mot väggen, de andra fröna, slösäden 11,b) falla direkte på golfvet närmare kastaren, agnarna 11,c) bilda en skild zon ännu närmare honom, och dammet 11,d) sjunker närmast honom.

[1]) *Husa*. Kajana. [2]) *Husataan*. Kajana. [3]) *Viskaaminen*. [4]) *Riihikola*, Jorois, Savitaipale, Puumala, Tammela. [5]) *Riihilapio*, Jorois, Vederlaks. [6]) *Kouralla*, Jorois, Klemis, Nurmes, Kajana; *kädellä*, Nilsiä; *käsin*, Rengo. [7]) *Viskain, viskin*, Vederlaks, Jorois, Nastola, Klemis, Savitaipale, Loppis, Kajana; *käsiviskain*, *käsiviskin*, Hausjärvi, Hattula, Tyrvis, Hollola; *äyskäri*, Tammela, Rengo, Klemis, Lojo, Euraåminne, Pyhämaa, Kiukais, Sumiais; *kastskofvel*, Sibbo. [8]) *Varsi*, Pyhämaa; *kädensija*, Jorois, Nastola. [9]) *Pesä*, Jorois, Nastola, Pyhämaa. [10]) *Viskaaja*, Jorois, Euraaminne; *riskuumies*, Nurmes. [11]) a. *Seinänvierimmäiset*, b. *ääreiset*, c. *ruumenet*, d. *tomu*, Veckelaks; a. *perimmäiset*, b. *helmaiset*, Parikkala; a. *seinvierimmäiset*, b. *rajaiset*, c. *ruumenet*, d. *pöly*, Jorois; a. *pääomat*, b. *ranteiset*, c. *ruumenet*, Savitaipale; a. *siemenet*, b. *kaeet*, Nilsiä; a. *seinvierimmäiset*, b. *ranteiset*, Puumala; a. *peräjyrät*, b. *kielelliset*, Hausjärvi; a. *seinäjyrät*, b. *etujyrät*, c. *markukset*, d. *ruumenet*, Urdiala, Akkas; a. *seinälliset*, b. *kielelliset*, *sunteet*, *kaleet*, *sikainjyrät*, c. *akanat*, Hollola; a. *seinävierimmäiset*, b. *taralliset*, *rajaiset*, c. *ruumenet*, Sumiais; a. *peräjyrät*, b. *kielelliset*, c. *ruumenet*, Keuru; a. *seinälliset*, b. *taralliset*, *esijyrät*, c. *ruumenet*, Euraaminne; a. *äärelliset*, b. *esikkeet*, c. *akanat*, Pyhämaa; a. *pääelot*, b. *rajaiset*, c. *kaleet*, Kajana; i Hollola kallar folkhumorn de tyngsta fröna tokiga frön, emedan de flyga med hufvudet mot väggen (*hullut jyrät, jotka päänsä seinään lentärät*); de andra fröna kallas i motsats till dessa kloka frön (*riisaat jyrät*).

Genom denna kastning får man i flere fall säden så fri från agnar o. dyl., som man vill hafva den, men ej sällan är man tvungen att upprepa operationen. Då dråsen är mycket starkt försedd med agnar, flyger gärna en del af dem med bland fröna. Man brukar då skjuta bort de vid första kastningen afskiljda agnarna samt „atersopa“ [1]) fröna till kastarens närhet, hvarefter de ater kastas i samma riktning som förut.

I nyare tider har äfven sädesharpan [2]) (kastmaskinen) vunnit insteg till och med vid det primitiva åkerbruket. Vid arhundradets början var sädesharpan ett tämligen sällsynt redskap i största delen af Finland. *Böckers* statistik från 1820-talet visar t. ex., att i hela Viborgs län vid denna tid funnos endast 37 st. kastmaskiner, i S:t Michels län 36 st. dylika maskiner och i Kuopio län blott 8 st. De enkla kastmaskiner, hvilka förekomma vid det primitiva åkerbruket, erfordra tämligen ren drase, hvarför denna ofta nog sållas eller dryftas, förrän den kastas. Fröna särskiljas genom kastmaskinen i två slag [3]), jämte det de befrias fran agnar, dam o. dyl.

3. Den kastade sädens reusning och afdamning utföres vid det primitiva jordbruket på högst olika sätt i särskilda delar af landet. Vid skildringen af dessa vill jag framhålla tre olika hufvudmetoder, hvilka jag benämner efter de landsdelar, där jag funnit dem vara vanligast.

a) *Den karelska metoden* är den mest primitiva. Den har ända till senaste tider varit allmän uti aflägsna delar af Karelen, men har äfven tilllämpats i andra trakter af landet, t. ex. i Keuru och Sibbo. I några trakter af Karelen består denna metod endast och allenast af frönas utluftande, i andra ater föregås denna operation af sädens behandling i sall [4]), i det att man medels denna söker aflägsna en del tunga ogräsfrön, hvilka vid kastningen medföljt sädesfröna. Hufvudmomentet vid hela metoden är dock dammets afskiljande fran fröna [5]), hvilket i olika trakter åstadkommes på särskilda, ofta rätt originella sätt, bland hvilka jag här vill nämna några. a) I Veckelaks brukar man nagon blåsig, torr dag föra fröna i säckar ut på ett bärg [6]); där hällas de fran en korg, som halles pa en persons hufvud, ned pa bärget, hvarvid blasten bortför dammet. En annan person fläktar med en stor, bladrik kvast samt plockar bort lerbitar, som medföljt fran rigolfvet, maskar o. dyl. Fran bärget samlas säden ater i säckar och föres till sädesboden. I Sordavala, Pelgjärvi och Nilsiä utföres denna afdamning utanför rian pa en stor sädesmatta [7]). b) Keuru: En karl kastar säden inne i rian med en rännformig spade upp mot riasarna och i riktning mot bakre väggen. En annan karl fattar med händerna en tom säck och slår den utbredd mot

[1]) *Palanttaa*. Loppis. [2]) *Viskuri*. Parikkala: *tuullutuskone*, Veckelaks; *tuuloituskone*, Vederlaks: *rohka*. Loppis; *riskuumasina*. Savitaipale: *kasmasina*. Urdiala. [3]) a. *Etuset*, Loppis: *etujyrät*. Tammela: b. *mahanaluset*. Loppis. Tammela: *kielelliset*. Jorois. [4]) *Seulinkori*, Veckelaks. [5]) *Siemenien tuulettaminen*. Veckelaks. Parikkala. Sordavala. Pelgjärvi. Nilsiä: *tuhattaminen*. Keuru. [6]) *Riihikallio*. [7]) *Elohursti*. Sordavala. Pelgjärvi.

sina ben, hvarvid uppstar ett luftdrag, som då fröna falla nedåt, aflägsnar dammet o. dyl. c) Vederlaks: Då fröna kastas högt upp i rian, såsom nyss är berättadt från Keuru, står en annan person på sidan och viftar [1]) på en gång med två löfrika björkkvastar [2]), som om sommaren enkom tillvärkats och torkats samt nu före begagnandet uppfriskats i vatten. d) Sibbo: Till fläktandet, som utföres i rian, använde man för ej länge sedan i denna nyländska socken en enkom förfärdigad, 58 cm hög fläkt af näfver [3]); att äfven detta redskap var primitivt nog, torde framgå af vidstående bild.

Fig. 173. Näfverfläkt från Nyland, Sibbo socken. Etnografiska museet.

b) *Den savolaksiska metoden* lägger hufvudvikten uppå sallandet. Den kastade säden samlas i hög nära ridörren, hvarefter en äldre kvinna [4]) fattar ett rundt sall, hvars botten är gjord af tunna och smala rotband eller dylikt. Ett sådant såll finnes afbildadt å Pl. V, där det är uppstäldt mot ridörrens tröskel. Kvinnan ställer sig i dörröppningen, hvarest det är godt drag, och skakar sållet tämligen häftigt, så att ogräsfröna bortfalla genom sallets hål, samtidigt som dammet ryker ifrån frömassan. Härvid samla sig på frömassans yta axstumpar, halmbitar, lerklumpar o. dyl., hvilka af gumman bortplockas. Sedan hon behandlat den i sållet tagna frömängden på behörigt sätt, bär hon fröna till en rensopad knut af rian. Därpa fyller hon sallet med ny säd, och får hon under detta mödosamma arbete stå timtal uti draget vid ridörren.

c) *Den västfinska metoden.* Vid denna behandlas säden med s. k. dryfta [5]), hvilken vanligen har en längd af 0,9 m, en bredd af 0,6 m och en höjd af 0,15 m. Bottnen göres vanligen af näfver och sidorna af asp. Främre sidan är lutande framåt [6]), baksidan vertikalt uppatstående. I ändarna finnas handtag. Se vidstående bild, fig. 174. En kvinna [7]) fyller denna dryfta med sädesfrön och skakar den, så att dam o. dyl. flyger bort, och halmstycken m. m. skrinna utmed dryftans främre kant. Från dryftan hällas (Urdiala, Savitaipale m. fl. socknar) fröna uti ett sall, med hvars tillhjälp en annan kvinna [8]) söker aflägsna ogräsfröna. Uti andra socknar åter såsom Rengo, Euraåminne hällas fröna från dryftan omedelbart i säck.

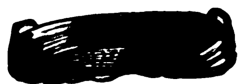

Fig. 174. Dryfta från Nyland Sibbo socken. Etnografiska museet, D 72, nyl. tillägg.

Rensning af ärter. Efter tröskningen och sedan ärtriset aflägsnats, samlas ärtdråsen nära dörren (Lojo) eller i knuten bredvid dörren (Jorois).

[1]) *Hosna.* Vederlaks. [2]) *Hosat.* Vederlaks. [3]) *Bläkta.* Sibbo. [4]) *Seulojanainen.* Jorois. Nurmes. Hirvensalmi. [5]) *Kastskäl.* Sibbo; *pohdin,* Urdiala, Akkas, Rengo, Euraåminne. [6]) *Pohtimen kieli.* Urdiala. [7]) *Pohtaja.* Urdiala. [8]) *Seulaja,* Savitaipale. [9]) *Välppääjänainen.* Loppis.

hvarefter kastandet vidtager. Denna operation utföres med näfven, i det att man därvid kastar ärterna i en hög båge, så att de falla lodrätt ned på golfvets aflägsnare delar, medan dam och agnar nedsjunka närmare den kastande. Falla ärterna i sned riktning till golfvet, trilla de lätt mot bakre väggen och studsa tillbaka därifrån, så att de till och med kunna blanda sig med agnarna. En del kastare placera halmband, kvastar o. dyl. tvärs öfver rigolfvet för att hindra ett dylikt trillande af ärterna. Det anses i allmänhet vara en stor konst att handkasta ärter, hvarför man numera så godt som öfverallt begagnar sig af kastmaskin för deras rensning.

Rians städning[1] efter sädens tröskning och rensning utföres så, att man aflägsnar dammet genom att med en på långt skaft placerad, våt kvast stryka öfver väggar, åsar och bjälkar m. m. (Räisälä) eller också genom att skaka[2] riåsarna och kasta vatten och snö öfverallt samt därpå sopa på alla ställen med de ofvananförda kvastarna (Jorois). Dylika kvastar finnas afbildade å plansch V. Detta städningsarbete åligger alltid kvinnorna.

Hvarje gång tröskningsarbetena afslutas för dagen, brukar personalen städse gå i badstuga. „Till och med bland svenskarne, som ej bada lika flitigt som finnarne, begagnas under ritröskningstiden imbad oftare än annars“ [3]).

Tröskningens afslutningsfest[4]). Sedan all tröskning för året slutförts och rian rengjorts, har man mangenstädes för sed att anordna en liten festlighet för gårdens folk. I Lappo bestar denna fest „af dans med dryckeslag för att nedskölja ridammet“. I andra delar af landet utgöres den blott af ett stilla kaffekalas, som värdinnan följande söndagseftermiddag bjuder uppå.

Kall ria. Under torra år, då säden i skylarna fått eftermogna och torka ordentligt, anordnas på sina ställen tröskningen af den säd man använder höstetiden, sålunda, att man släpar kärfvarna in i rian och där strax bearbetar dem med slaga, utan att först torka dem på vanligt sätt i ria. Detta kallas, att „tröska kall ria“ [5]). Från alla trakter uppgifves, att denna metod sällan tillämpas på någon annan säd än ärter; se tröskning af ärter.

Nödria[6]). Då man haft att genomkämpa ett nödår, har man följande höst särskild hast med att få nysäden tröskad och förvandlad till bröd. Då kan det ej ifrågakomma att vänta, tills säden på åkern fått or-

[1]) *Riihen ripsuminen.* Jorois. Hirvensalmi. Nurmes: *nuohaaminen.* Räisälä. [2]) *Parret (kolistellaan.* Jorois. [3]) Lit. 209. sid. 34. [4]) *Vartan koliaiset.* Nilsiä: *partenkolistajaiset,* Lappo enl. *Rancken.* Lit. 209. sid. 35). [5]) *Kylmä riihi.* Loppis. Akkas. Urdiala m. fl. socknar. [6]) *Hätäriihi.* Parikkala. Akkas. Klemis.

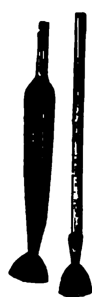
dentligt eftermogna; nej, ofta nog blir man t. o. m. tvungen att skära ragen i omoget tillstånd. Naturligtvis får man endast ett klent utbyte af det man salunda skördat [1], men nöden har ingen lag. I dessa fall föres säden omogen [2]) i rian och uppställes med axen nedåt; därpå eldas riugnen ett dygn mycket starkt, hvarefter kärfvarna nedfällas och väggslås, så att en stor del af fröna afskiljas från axen. Dessa frön rensas nödtorftigt och malas eller stampas till bröd. De väggslagna kärfvarna lyftas sedan tillbaka pa riasarna och uppställas ordentligt med axen uppat, hvarefter man förfar som vid vanlig behandling af säd. Mangenstädes, där allmogen vill skryta med att hafva många sädesstackar stående på åkern, för man de väggslagna sädeskärfvarna ut från rian och stackar dem [3]) för att senare pa året tröska dem på vanligt sätt. Ibland när man har torr väderlek, så att säden är mycket torr vid skärandet, anordnar man sin nödria såsom den ofvannämda kallrian.

Halmria [4]), uti hvilken halmhackelse beredes, har åtminstone i Satakunda och Tavastland anordnats såväl vid seklets början som under dess fortgång ända till våra dagar. I Savolaks hafva dylika rior mig veterligen ej förekommit. Från seklets första årtionden finnes en ingaende beskrifning af *B. H. Aminoff* [5]) öfver halmriors arrangerande uti Karkku, Mouhijärvi, Birkkala och Tavastkyro socknar: „Allt båset af råghalm, halm af ärter och annat varsäde samlas uti ett särskildt rum, dit man äfven tager allt finare åkerhö samt nässlor och hundflokor, som blomningstiden med sorgfällighet samlas — — —. Sa snart tröskningen om hösten är slutad, fylles rian med denna samling från parserna (åsarna) ända upp till mellantaket och eldas därefter. Sedan allt blifvit väl tort, nedkastas uppå golfvet sa mycket, att det tilltrampadt är c. 0,1 m tjockt, hvarefter man tvärs öfver rian lägger ett bräde, uppå hvilket arbetarne ställa sig och börja med bötslar hacka halmen, hvarvid hvarje slag lätt igenom den tillpackade halmen går ända till golfvet, om bötseln har tillräckligt tungt skaft, och huggen ske tätt invid brädet. Brädet lyftes sedan hvarje gång c. 0,15 m, och sedan golfvet blifvit en gang öfverfaret, tages brädet bort och därefter hugges kors och tvärs, tills allt blir nästan så fint som strid hafre. För 10 personer är det uti november ett beting att uppå en dag sönderhacka så mycket halm, som rymmes uti en ria för 16 à 20 hl rag. I brist af kornhalm nytjas råghalm, som blir nästan lika mjuk. Af denna hackelse tillredes hvarje afton ett kar sörpa, hvaraf boskapen följande dagen får tvänne gånger en god balja med en skopa drank eller mjöl af slösäd och stamp".

Fullkomligt lika anordnade halmrior som de nu från seklets början beskrifna, har jag pa 1880-talet anträffat i Tyrväntö och Hattula socknar i Tavastland. Hvarje detalj utfördes, precis som ofvan omtalats. Halmriorna

[1]) *Sirppihalla*, Jorois. [2]) *Sirppituores*, Akkas. [3]) *Tynkiäiskeko*, Pelgjärvi. [4]) *Olkiriihi*, Tyrväntö; *Suppuriihi*, Tammela. [5]) Lit. 156. 1817. sid. 48.

eldades ett à två dygn, och åtgick det till hackelsehuggningen ett oproportionerligt antal dagsvärken. I Tammela socken i samma landskap har jag ännu för några få år sedan sett dylika halmrior, vid hvilka hackelsens huggning äfvenledes skett på det ofvan beskrifna sättet; men på en del andra gårdar utfördes huggningen så, att flere (minst sex) personer stälde sig med hvar sin bötsel eller stöt[1]) på midten af den på golfvet från åsarna nedfälda halmhögen, enhvar med ryggen åt väggen, hvarefter man började bearbeta den ritorra halmen, allt under det man småningom retirerade enhvar at sitt håll. Upprepade gånger samlades folket i midten af rian och påbörjade sedan å nyo huggningen, dragande sig baklänges bort från centrum. Att äfven en dylik sed tog mycken tid och många dagsvärken, förstås utan vidare. Papekas bör också, att rigolfvet for mycket illa under detta arbete.

a. *b.*

Fig. 175. Hakkelsebötslar från Tavastland. Tammela socken. Mustiala instituts redskapssamling I, G. 2 och 4.

De vid denna hackelsehuggning använda bötslarna hafva vanligast stora, tunga skaft (fig. 175 *a*) samt tunna bett; dock förekomma äfven bett med fina skaft (fig. 175 *b*). De förra anses vara lämpligare.

Sädesbodarna[2]) höra till de intressantaste byggnader det primitiva landtbruket i vårt land har att framvisa, ity att de äro nära nog de enda uthusbyggnader, som jordbrukaren ansett det löna mödan att bepryda, och hvilkas yttre erbjuder smäckra och vackra former.

Det finnes knappast någon förmögen allmogegård i landet, hvilken icke skulle hafva en eller flere sädesbodar. Särskildt är detta fallet i södra och västra Finland, där de många prydliga sädesbodarna utgöra ett lika skrytsamt tecken på välstånd som ostfinnarnes öfveråriga stackar; sistnämda sätt att prala med sina rikedomar är dock vida förkastligare, enär säden lätt förfares i stackarna, hvilket ej är fallet uti bodarna.

Vanligen placeras sädesbodarna något på sidan om gårdens andra byggnader, t. ex. å den närmaste åkerns kant invid någon väg. Förmögnare gårdar hafva atminstone två sädesbodar, en för höstsäd och en för vårsäd. Andra hafva ännu flere sädesbodar, af hvilka en i Tavastland ofta begagnas till linets förvaring. Tidigare funnos å många ställen särskilda bodar äfven för förvarandet af stamp o. dyl. Nedanstående bild (fig. 176), utförd efter fotografi, framvisar de talrika sädesbodarna å Topeno gård i Loppis.

Uti en del trakter i Tavastland, t. ex. Tammela, Urdiala och Akkas, där gårdarna äro förlagda till stora byar, brukar man sedan äldre tider hafva de olika gårdarnas sädesbodar samlade i en grupp på någon högre belägen plats midt i byn eller i dess utkant. Denna samling af säreget

[1]) *Petkele:* Tammela. Jorois. [2]) *Elouitta*, Jorois. Räisälä. Hirvensalmi: *jyväaitta*, Pyhämaa: *riista-aitta*. Savitaipale.

formade och pa en dominerande plats belägna hus ger ej sällan byn en karaktäristisk prägel. *J. E. Ax* förmodar, att orsaken till att sädesbodarna salunda särskiljts från byns öfriga hus varit en önskan att åtskilja dem från eldfarliga byggnader; möjligt är äfven, menar han, att detta bruk utgör en kvarlefva från äldre, oroliga tider, då man gemensamt måste försvara jordbrukets dyrbaraste produkt, säden.

Redan vid skildringen af 1700-talets sädesbodar omnämdes (sid. 141), att man i Finland har sådana, som „mest äro fria från möss och råttor“.

Fig. 176. Åkerbodar å Topeno gård i Loppis uti Tavastland; enligt *J. E. Ax*.

Fig. 177. Sädesbod å Topeno gård i Loppis; enligt *J. E. Ax*.

Härvid anföres dylika byggnaders konstruktion, en beskrifning, som fullkomligt passar in pa en mängd i nutiden förekommande sädesbodar. Otroligt är ju ej häller, att en del af de på 1700-talet förefintliga sädesbodarna uti hufvudsak äro kvar ännu i den dag, som är; först och främst förfaras dylika hus ytterst litet, och dessutom ma papekas, att de sällan helt och hallet förstöras, utan da de börja förfalla, repareras de endast delvis, hvarvid hela konstruktionen vanligen bibehalles.

De af *J. E. Ax*[1]) samt *A. O. Heikel*[2]) gifna beskrifningarna öfver huru man uppför s. k. stolpbodar[3]), hvilka enligt *J. Tengström*[4]) vid sek-

[1]) Lit. 170, sid. 69. [2]) Lit. 162, sid. 306 o. följ. [3]) *Jalka-, tolppa-, sorkka-, pilariaitat*, Loppis (enl. *J. E. Ax*). [4]) Lit. 186.

lets början förekommo „å hvarje bondgård", äro synnerligen omständliga och behöfva intet tillägg. Jag ber att få hänvisa till dem. Dessa sädes-

Fig. 178. Sädesbodar å Topeno Hemmogård i Loppis; enligt *J. E. Ax.*

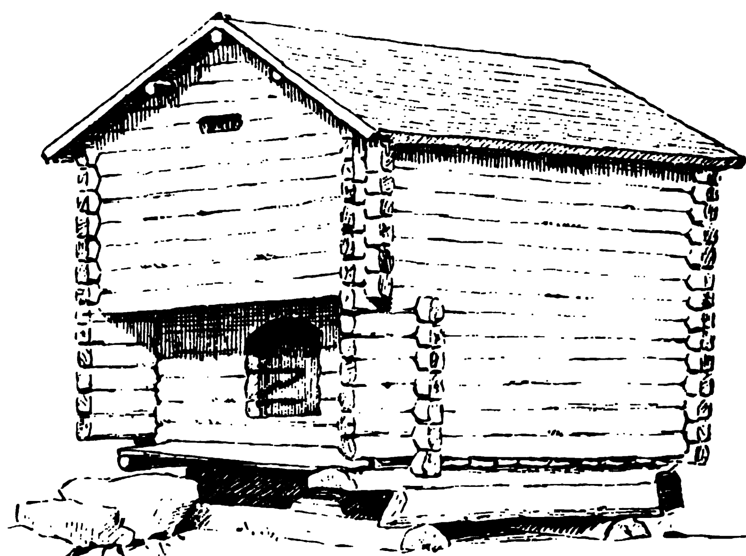

Fig. 179. Sädesbod från Lavia, enligt *A. O. Heikel.*

bodar, som uppbyggas på egendomliga underlag och tack vare detta blifva „mest fria från möss och råttor", återgifvas å ofvanstående bilder (fig. 177 och 178). Båda dessa bodar äro tavastländska.

Samma mål — sädesbodarnas skyddande för möss och råttor — har man i andra landsdelar sökt erna på annat sätt. Såsom exempel härpå vill jag meddela vidstående tvänne bilder (fig. 179 och 180). Den förra,

som framställer en sädesbod i sydvästra Finland, liknar i hufvudsak de nyss skildrade stolpbodarna, men är något enklare. Vid den i fig. 180 afbildade sädesbodens konstruktion har man iakttagit en annan princip, i det man anordnat en särskild mindre timring under bodens golf, så att byggnaden liksom står lyftad på en mindre fot; att det härigenom skall blifva svårt till och med för gnagare att komma in i boden, är naturligt.

Fig. 180. Sädesbod från Österbotten, Seinäjoki socken, enligt *A. O. Heikel.*

Det ifrågavarande ändamålet, d. v. s. att afhålla möss och råttor från sädesboden, tjänar äfven det arrangementet, att trappan i regeln ej är organiskt förenad med boden, utan står fritt på ett lämpligt afstånd därifrån. Detta se vi vara fallet t. ex. vid de å sid. 418 afbildade sädesbodarna. Vid sädesboden å Topeno gård (fig. 177) har man sökt vinna samma ändamål genom en liten stege, som antagligen är lös och flyttas till boden blott vid behof; den fritt stående trappan till den å fig. 179 framställda sädesboden från Lavia utgöres af ett par stora stenar. Enligt hvad jag erfarit, konstrueras trapporna och själfva bodarna ännu på flere olika sätt för att försvåra råttorna tillträdet.

Såsom en egendomlighet måste vidare påpekas, att man har sädesbodar, som äro bredare uppåt än nedtill; exempel härpå är boden fig. 180 från Seinäjoki. Å denna bild äfvensom å flertalet andra här meddelade bilder af sädesbodar framträder vidare det säregna, att bodarna på framsidan upptill hafva utbyggnader[1]), uppkomna salunda, att af öfre delens sidostockar ett större eller mindre antal gjorts längre än undre delens. Vid

[1]) *Lakka*, Loppis.

anordnandet och utsmyckandet af dessa utbyggnader har man på olika gårdar och trakter användt högst olika sätt. Den å fig. 178 afbildade sädesboden har icke försetts med en utbyggnad, utan endast med ett tak ofvanom dörren. Några af sidostockarna hafva vid upptimrandet lämnats längre än de andra, och på de utskjutande ändarna har taket uppförts.

Höga sädesbodar äro uti gafveln försedda antingen med luckor eller öppna gluggar.

Vanligen äro sädesbodarna uppförda såsom envåningshus — boden från Seinäjoki (fig. 180) har dock två våningar —, men de hafva likväl oftast en sådan inredning, att man kan förvara säden i bingor[1]) på golfvet samt ärter, hampfrö, linfrö och dylikt uti tunnor uppe på mellantaket. Golfvet bildas i allmänhet af itukluf̄na timmerträn, s. k. balkar, och bingornas väggar göras vanligen af stock eller plank.

Halm- och hölador samt halmstackar vid gården. Dessa lador äro oftast af allra enklaste slag. Mången gång bestå de af gamla ruckel, som i forna tider användts till stall eller ladugård; ibland äro de såsom treväggsbyggnader[2]) uppförda invid någon större byggnad och försedda med ensidigt tak; i andra fall åter bestå deras väggar endast af gärdsel och deras tak af granruskor eller dylikt. Ej sällan förvaras halmen vid gården uti skjul[3]), som hafva tre väggar, medan den fjärde sidan, som vätter åt stallsgården, är öppen. Väggarna bestå af bräder, gärdsel ell. dyl. och uppbäras af spiror af enklaste slag. Skjul för halm m. m. erhållas äfven på så sätt, att stallet eller ladugården placeras på c. 4 meters afstånd från något annat hus, och mellanrummet förses med tak och bakvägg. Jämförelsevis sällan förekomma vid det primitiva åkerbruket enkom af stock uppförda halmlador[4]). Vanligast förvaras halmen, såsom redan anfördt, uti mer eller mindre ordentligt gjorda stackar, hvilka oftast äro långsträckta[5]); i södra Tavastland har jag anträffat äfven runda halmstackar[6]).

Sädesförlust i följd af ofullkomliga metoder har alltid i hög grad egt rum vid det primitiva jordbruket, och äfven nutidens ursprungliga åkerbruk karaktäriseras däraf. Den karga, klent afdikade och bearbetade, svagt gödslade jorden ger vanligast relativt obetydliga skördar, och så förminskas vinsten af dessa skördar än ytterligare genom bristfälliga insånings-, skörde- samt trösknings- och rensningsmetoder. Att bevisa denna sädesförlust genom exakta tal är väl omöjligt, men jag vill här meddela huru *Veckström*[7]) år 1850 uppskattade den samma. Han säger: „Med sädesspillning förstås här den afgång i säd landthushållaren får vidkännas, ifrån

[1]) *Elopurnu, jyräpurnu*, Kiukais; *jyräsalvo*, Savitaipale; *salvos*, Vederlaks, Parikkala, Nurmes, Nilsiä, Pyhämaa; *laari*, Jorois, Pyhämaa. [2]) *Kylkiäinen*, Jorois. [3]) *Vajat*, Savitaipale; *olkikoppi*, Tammela; *olkikoppeli*, Urdiala. [4]) *Olkitalli*, Savitaipale, Hirvensalmi; *olkilato*, Jorois, Hausjärvi. [5]) *Olkipieles*, Jorois; *olkinärte*, Parikkala. [6]) *Olkikeko*, Tammela. [7]) Lit. 187, sid. 515.

det han lägger säden i jorden, och tills han åter får den i boden. Detta spillande beräknas sålunda:

a) anses det redan för god säd, om af 100 utsadda korn 75 gro; altså är förlusten härvid 25 %;

b) från axen utrinna under växten 3 %;

c) vid uppskärning, bindning, skylsättning och inkörning förloras genom skakningen 22 %;

d) kvarstanna i halmen vid tröskningen 7 %, och

e) afgå vid rensningen 3 %, eller *in summa* 60 %, ehuru man vanligen antager, att af råg förloras 39 % och af bjuggsäd 37 %.

Räknar man ännu härtill det, som råttor och fåglar förtära, det, som åtgår i utskylder åt kronan, präster och öfriga kappemän, till folkets underhåll, och det, som undanstjäls, så blir husbondens ersättning för all möda och bekymmer ej synnerligen stor".

Ehuru den ofvan uppgifna hufvudsumman, 60 %, enligt mitt förmenande är orätt ihopkommen — de adderade procenttalen hänföra sig ju icke till samma hufvudtal —, och oaktadt uppskattningen af de särskilda förhållandena är väl mycket godtycklig, torde man dock af dessa tal få en tillbörlig föreställning om att de ifrågavarande förlusterna äro synnerligen beaktansvärda. Sädesspillningen, såsom *Veckström* kallar den, är altså en viktig faktor vid bedömandet — och fördömandet — af de primitiva åkerbruksmetoderna.

Det rationella åkerbruket har under det nu till redogörelse föreliggande århundradet småningom spridt sig i landet. Särskildt måste framhållas, att det gjort framsteg i södra och västra Finland. Dess hufvudsakliga kännemärken äro följande:

1. *Upptagning af nyåker utan användning af brännkultur och utan utarmande af jorden medels alltför vidlyftig sädesodling;*

2. *En intensiv afdikning af jorden;*

3. *En djup bearbetning af jorden.* Detta kännetecken synes tyvärr ännu jämförelsevis sällan utmärka det rationella åkerbruket i landet;

4. *En ekonomisk och noggrann skötsel och användning af den fullständiga gödseln.* Äfven om detta för ett värkligen rationelt **åkerbruk** karaktäristiska drag måste jag vittna, att det tämligen sällan anträffas i landet:

5. *En regelbunden och regelrätt användning af bigödslingsämnen;*

6. *En planmässig växtkultur med välsorterade frövaror och en med maskin utförd sådd;*

7. *En så anordnad skörd, tröskning och rensning af säden, att människokraften användes i största möjliga begränsning: i öfrigt tillämpas vid dessa manipulationer mera ekonomiska, noggranna och intensivt arbetande metoder än vid det primitiva jordbruket.*

FJÄRDE AFDELNINGEN.

Slutbetraktelser.

Kort karaktäristik af det primitiva jordbrukets metoder i Finland. Vid den nu afslutade skildringen af metoderna vid vårt lands primitiva jordbruk har jag varit tvungen att ofta nog välja ett mycket detaljeradt beskrifningssätt, ty i annat fall hade min läsare föga nog fått en tillbörlig uppfattning af att vårt land egt och ännu eger ett karaktäristiskt och ända till specialiteter utbildadt primitivt jordbruk. Den historiska gången i framställningen ger äfven en bild af huru detta jordbruk småningom uppstått och utvecklats, en bild, som dock blir ganska ofullständig, emedan en forskare på detta område har att förfoga öfver endast jämförelsevis knapphändiga notiser angående förgångna tiders metoder.

Det primitiva jordbruk, som under sekler utgjort vårt folks hufvudnäring, har begagnat sig af följande hufvudmetoder:

1. Bränningskultur. Metoderna att uppodla och odla jorden äro till största delen att hänföras till bränningskulturen, hvilken i vårt land visat synnerligen många former:

a. Svedjande, hvilket bedrifvits i alla landsdelar och under alla de århundraden, från hvilka notiser om ett jordbruk i vårt land föreligga.

b. Kyttlandsbruk, som varit karaktäristiskt i synnerhet för en stor del af sydvästra Finland.

c. Kärrbränning, hvilket odlingssätt tillämpats i flere århundraden och i olika delar af vårt land.

d. Bränning vid ängars upptagande, något, som delvis kan hänföras till de under nyssanförda punkter namngifna metoderna, men som delvis äfven idkats såsom en planlös bränningsmetod.

e. Bränning vid åkrars uppbrytande, hvilken odlingsform likaledes förekommit i vida delar af landet och under långa tider.

Denna mångskiftande bränningskultur har sträckt sig öfver hela vårt land, så att högst få odlingsbara arealer inom det samma undgått att af eld förstöras på ett eller annat sätt. Man har bränt hård jord, man har bränt lös jord, man har med eld hemsökt lerjord, sandjord och mulljord. Under sekler samlad humus och andra förmultnade växtlämningar hafva obarm-

härtigt förstörts för att gifva s. k. askgödsling åt några få sädesskördar och för att underlätta uppbrytandet.

2. Utsugningskultur. Också denna kultur har tillämpats i vårt land, ehuru i vida mindre skala än bränningskulturen. Dock har äfven utsugningskulturen här uppträdt i synnerligen typiska former:

a. Odling af alltför många sädesvärter oafbrutet å samma jord i flere år och detta såväl vid svedjebruk som vid kyttlandsbruk.

b. Enskiftesbruket är en af åkerbrukets mest karaktäristiska utsugningsmetoder.

c. 2- och 3-skiftesbruken höra äfven de till utsugningskulturen, när de tillämpas under för litet användande af gödsel.

d. Hafrelandsodlingen öfverträffar emellertid i sina skadliga värkningar all annan i vårt land tillämpad utsugningskultur.

3. Jordens klena bearbetning har haft sin grund i användningen af primitiva redskap. När endast redskap sådana som gaffelplog, krok, årder, ris- och kvistharf begagnas, kan omöjligen någon ordentlig bebrukning af jorden fås till stånd.

4. Odlingarnas ofullkomliga afdikning har hindrat i högsta grad kulturväxternas tillbörliga trefnad och förorsakat, att jorden förblifvit alltför kall. Emellertid har man förekommit härigenom en intensiv utsugning af jorden, nämligen i dess djupare lager.

5. Gödselns dåliga behandling och användning. Såsom synnerligen skadliga, men tillika för vårt lands primitiva jordbruk högst karaktäristiska förhållanden må papekas:

a. Det ofullständiga tillvaratagandet af den fasta gödseln, ett förhållande, som observerats nästan öfverallt och under flere århundraden;

b. Försummelsen att tillvarataga den flytande gödseln:

c. Gödselns placerande i lasshögar på åkrarna, något, som egt rum ej allenast om sommaren, utan till och med om vintern och detta mycket allmänt.

6. Ängarnas bristfälliga skötsel, hvilken visat sig främst däri, att de fått såväl skog- som mosslöpa.

7. Stor användning af människokraft, något, som framträdt t. ex. vid skörd och höbärgning, vid spad- och gräftkultur, ja, till och med vid gaffelplogkultur.

8. Ofullkomliga sätt att skörda, tröska och rensa säden.

9. Artificiell torkning af säden.

10. Skogens förödande, hvilket främst skett genom dess bränning.

Metodernas vid det primitiva jordbruket internationella karaktär. Det stora omfång, som föreliggande afhandling redan antagit, nödgar mig att i möjligaste måtto inskränka behandlingen af nu föreliggande fråga samt att uppskjuta med den fullständiga redogörelsen för mina studier på detta område till ett annat och lämpligare tillfälle. Här meddelas alltså blott några antydningar om en del vigtigare förhållanden hänförande sig till denna fråga.

De i denna afhandling skildrade, primitiva jordbruksmetoderna hafva i vårt land utvecklats till de former, hvari de nu under XIX:de seklet uppträda bland oss, men en mängd af dem hafva väl föga nog här uppkommit. De hafva införts i landet dels af inflyttande svenskar dels af invandrande finnar, och utgör Finland uti nu ifrågavarande afseende liksom en mötesplats för västerländsk och österländsk jordbrukskultur, hvilka båda först gjorde sitt inträde med synnerligen primitiva former och metoder. Dock är att observera, det en del metoder äro så internationella, att man ej rätt vet, om de härstamma från väster eller öster.

Brännkultur-metoden har öfverallt i världen varit den första vid rödjandet af plats för odlingen. Denna metods olika former möta oss städse vid skildringarna af pionierernas lif i urskogen, denna må nu varit belägen i hvilken världsdel som hälst. *Lorey*[1]) uttalar sig härom på följande betecknande sätt: „De första innebyggarne i ett land nedhugga träden i urskogen, bränna dem på ort och ställe och utså sina odlingsväxter uti den salunda af askan gödslade jorden. Så länge befolkningen ej har några fasta boningsplatser, drager den till en annan ort, så snart utbytet ej mera synes den tillräckligt gifvande, och återvänder sedan till de första odlingsplatserna efter 20, 25 år eller mera allt efter markens naturliga fruktbarhet. Också då folket blifvit bofast, och marken i närheten af boningsplatserna i allmänhet förvandlats till kulturjord, bibehålles den ursprungliga brännkulturen för de aflägsnare belägna markerna. Alla geografer gifva en tämligen öfverensstämmande bild af den tidigaste odlingen, och detta vare sig de skildra förhållandena i Amerika, Asien, Afrika eller Australien. T. o. m. i östliga Europa finnas ännu många undangömda skogs- och bärgstrakter, hvarest denna de första bebyggarnes brännkultur fortlefver som en helt naturlig sak“.

Svedjebruket har tidigare haft stor utbredning i Europa och kan allt ännu påträffas i olika delar af denna världsdel. *Gayer*[2]) anför vid tal om „*Waldrodlandbau ohne Holzkultur*“, att denna odling ännu förekommer uti Europa „i Finland, norra Sverge, några delar af inre Ryssland samt här och där i Alperna“. Dessutom anträffas dylika svedjeodlingar enligt samme författare „i nästan alla bärgstrakter“; särskildt framhåller han den svedjeodling, som sedan århundraden tillbaka bedrifvits i nedre Bayern på de mot Donau vättande sluttningarna af Böhmerwald. *Gayer*[2]) omtalar dessutom, att äfven „*Waldrodlandbau mit nachfolgender Holzkultur*“ eger rum i Tyskland.

[1]) Lit. 227, sid. 253. [2]) Lit. 231, sid. 522.

Svedjebruket i Tyskland. Detta odlingssätt var enligt *Lorey* [1]) allmänt uti ifrågavarande land under 1500- och 1600-talen, och *Vogelmann* [2]) meddelar, att dylik kultur omtalas från Schwarzwald redan år 1344 och från Westphalen år 1447. För närvarande intaga svedjemarkerna i Tyskland en förvånansvärdt stor plats. *Lorey* [3]) ger härom följande upplysningar: „I vissa trakter (Hessen, Baden, Würtemberg) har man under de senaste 70 åren genom svedjebruk föryngrat en stor del af skogen. Svedjebruket är dessutom förherskande i särskilda distrikter (Odenwald, Siegen m. fl.). Svedjebruket i Siegen upptager en areal af c. 50,000 ha. I Baden finnas ungefär 57,950 ha *„Reutberge und Hackwald"*; i Hessen kunna härtill räknas „kanske 25,000 ha". *Vogelmann* [4]) beskrifver svedjebruket *(Reutberge)* i Schwarzwald på följande karaktäristiska sätt: „Träna nedhuggas *(hacken, reuten)*, och fälten gödslas genom risets förbränning, hvarefter där under några år odlas råg, potatis och hafre". *Strohecker* [5]) redogör för tvänne slag af svedjebruk: 1) *„Das Ueberlandbrennen (Sengen)"* är intet annat än vårt vanliga svedjebruk, enär det utbredda riset förbrännes jämte den öfversta jordytan; 2) *„Das Schoden"* består i anhopning af brännmaterialet och en del af ytjorden i små milor, en metod, som i mycket påminner om vårt kyttlandsbruk. Det förra sättet kallas af *Vogelmann* [4]) *„Verbrennen des Reisigs durch Flammenfeuer"* och det senare *„Verbrennen des Rasens durch Schmotfeuer"* [6]).

---

[1]) Lit. 227, sid. 255. [2]) Lit. 228, sid. 13. [3]) Lit. 227, sid. 256. [4]) Lit. 229, sid. 4. [5]) Lit. 228, sid. 11.

[6]) Hvilket intryck det tyska svedjebruket gör på en finsk man, som är bekant med vårt lands svedjekultur, framgår af följande anteckningar, gjorda år 1880 i Eberswalde af Forstmästar *Th. Cannelin* och af honom godhetsfullt stälda till min disposition:

„Den första anblicken kom mig oemotstandligt att tänka mig tillbaka till Jääskis, Heinjoki m. fl. socknar, som jag för ett år sedan blef i tillfälle att bese. Jordmånen synes öfverallt bära vitne om spår efter eld. — — — De träslag som användas för denna hushållning, äro ek, björk, al, lind, och är omloppstiden 16—17—18 år. — — — Uti mars eller april samla sig de olika delegarne uti skogen och skifta den allt efter de olika delegernes andel uti olika skiften. Dock sker detta mera efter ögonmatt utan landtmätarbiträde o. dyl. Sedan denna förrättning efter några timmars arbete är afslutad, begynner afvärkningen. Därvid tillvaratages det gröfre virket och användes till olika ändamål, förnämligast till kolbränning för traktens kolförbrukande samt industriella anläggningar. Det klenare virket, ris m. m. hopbindas till knippor för att användas till strö i ladugården och till kvastfabrikation. Dock blir en mängd odugligt virke kvar å platsen, hvilket samlas i högar för att torka. Härvid kommer ännu en biprodukt till användning, nämligen riset af ginsten, hvilken äfven dessemellan skördas ungefär som hjälpgallring och sades lämna en inkomst af 36—48 finska mark per ha under en omloppstid af 16 år. Därefter uppgräftar man den afvärkade ytan med en var gräfta liknande hacka *(Hainhacke)*, hvarför äfven hela förrättningen kallas *„hainen"*. Sedan den omvända torfven torkat, hopläggges den tillsammans med det öfverblifna riset uti små högar, som förläggas öfver fältet samt antändas. Härvid skonar man naturligtvis de för den kommande generationen bestämda stubbarna. Så alltför nogräknad är man därvid ej, i synnerhet då man anser, att den något ansvedda stubben till och med utslår skott bättre än andra. Stundom later man några af de äldre träna kvarstå (40 à 80 per ha) ifall man anser, att beståndet med de befintliga stubbarna blifver tillräckligt slutet. — — — Sedan hygget är afbrändt och den återstående askan inmyllad, besås fältet med råg eller bohvete, hvilka inmyllas med en *„Hainhacke"*. Rågen och bohvetet skördas följande år, den förra i an-

Det nuvarande svedjebruket i Tyskland *(Der Waldfeldbau, der Hackwald-, Reutfeld-, Haubergswirtschaft)* erhåller af Forstmästar *Muhl*[1], Darmstadt, år 1886 följande vitsord: „Sädesodlingen i skog är ett barn af nöd och brist — bristen på säd i skogarna uti de lägre bärgstrakterna, saknaden af all kultur i skogarna på bärgens högre delar". Det tyska svedjebruket synes emellertid på senare tid alltmera aflägsna sig från det finska, i det att det börjat ställa sig i skogshushållningens och enkannerligen skogsindustrins (t. ex. barkindustrins) tjänst.

Svedjebruket i Schweiz har enligt *Gayer*[2] också det undergått samma förändring som det tyska, i det att hufvudändamålet blifvit forstligt och i synnerhet gått ut på vedproduktion. Sålunda förekommer t. ex. i kantonerna Luzern och Wallis ett slags svedjebruk, *Rütcholzwirtschaft*, som i korthet kan karaktäriseras på följande sätt: Hvart 10:de, 20:de år afvärkas träna till vedbehof, marken rödjas, brännes och begagnas därpå under några år till potatis- och sädesodling, hvarefter fältet lämnas åt sitt öde.

Svedjebruket i Italien har gamla anor. *Seidensticker*[3] omtalar, att såväl *Cato* som *Theophrastus* beskrifva huru de gamle Romarne brände trän och andra växter till jordens gödsling. Nu för tiden torde enligt samma författare dylik brännkultur vara sällsynt i detta land.

Svedjebruket på de grekiska öarna utföres enligt *Seidensticker*[3] ännu „i nyare tid" på sa sätt, att „hela träbestånd och andra växande plantor förvandlas till aska i och för jordens gödsling".

Svedjebruket i norra Ryssland är mycket allmänt, och har jag under en resa i detta land anträffat svedjebruk så pass sydligt som i Waldai-trakterna ända i närheten af Wischnii Wolotschok. Närmare studier angående svedjebruket i Ryssland har jag dock ej varit i tillfälle att göra.

Svedjebruket i Danmark. Några tillförlitliga notiser om huruvida detta odlingssätt användts i Danmark, har jag ej lyckats öfverkomma, men troligt är, att ej häller detta land varit förskonadt därifrån eller från ett snarlikt „röfvarjordbruk". Härpå tyder t. ex. följande uttalande af *C. C. Larsen*[4] i „*Det danska landtbrukets historia:*" „Då skogarna föllo för elden och yxan, uttorkade västanvinden den jutländska skogsjorden och förvandlade den till ljunghed; man afbrände da ljungen och tog några tarfliga grödor i askan".

Svedjebruket i Sverge. „Svedjebruket", säger *J. Arrhenius*[5], „har hos oss, liksom i andra länder, varit kulturens föregangare, varit det första sät-

gusti, det senare i september. — — — Sällan tages ännu en skörd, troligen därför, att man hindras af de uppkomna rotskotten från trästubbarna. — — — Öfverforstmästar N., hvilken jag tillfrågade om hans åsikt angående denna hushållning, tyckte, att numera sedan virket stigit i värde, och spannmålens pris varit lagt, och sedan arbetslönerna å „*Hauberge*" stigit öfver höfvan, vore det a vida vägnar bättre, om dessa ytor skulle få växa hög skog. — — — Denna hushållning öfverensstämmer uti allt väsentligt med vårt svedjebruk".

[1]) Lit. 230, sid. 643. [2]) Lit. 231, sid. 522. [3]) Lit. 232, sid. 305. [4]) Lit. 218, sid. 48. [5]) Lit. 154, sid 1.

tet att af jorden erhalla odlade grödor såsom bidragande medel till underhållet af ortens befolkning. Yxan och elden voro härvid de enkla och lätt begagnbara hjälpmedlen, genom hvilka skogen undanskaffades, och marken öppnades till framalstring af säd och rotfrukter — i älsta tiderna rofvor och korn samt sedan råg —, och som landet ännu ej tagits i besittning af enskilda jordbrukare, hvilka förfogade öfver de stora skogsvidderna såsom sin egendom, så togos nya svedjefall, eftersom omständigheterna i förening med tillgängliga ängs- och betesmarker föranledde. Men sedan ett mera fast åkerbruk omsider kommit till stånd, åtnöjde man sig icke ensamt med svedjefallen (den efter fällning af skogen afsvedda eller rättare afbrända marken eller fällorna), utan man började upphacka jorden, och sålunda uppstod hackebruket". — I redogörelsen för sin skånska resa beskrifver *Linné* [1]) är 1749 vidlyftigt och sakrikt svedjebruket i Sunnerbo, och i *„Ångermanna-hushållning nordan skogen"* framhåller *Bodin* [2]) år 1747, att „svidjande är här mycket i bruk". Bland notiser om svenska svedjebruket under innevarande århundrade vill jag endast anföra en uppgift af *Hyltén-Cavallius* [3]) i *„Värend och Virdarna"*, nämligen att „svedjebruket har icke blott tillhört den egentliga folkvandringstiden, utan bibehöll sig allmänt i de värendska skogarna ännu för en mansålder tillbaka". Mina studier angående svedjebrukets nuvarande spridning i Sverge har jag ännu ej kunnat slutföra, men gifva de redan tydligt vid handen, att detta primitiva odlingssätt blifvit fördrifvet från södra och mellersta Sverge — med undantag af vissa trakter i Värmland och enstaka bygder i en del bärgstrakter —, samt att det numera egentligen står att söka i nordliga Sverge: om huru pass allmänt det är därstädes, kan jag ännu ej bestämdt uttala mig emedan mina rapportörers uppgifter varit synnerligen motsägande.

Bränningskulturen å kärr har äfven den haft och har allt fortfarande stor utbredning i Europa. Jag har själf på mina resor sett, att den ännu i stor utsträckning praktiseras i Sverge, Tyskland och Ryssland, och säkert är, att den förekommer också i många andra delar af vår världsdel. Utrymmet tillåter mig ej att närmare redogöra för dessa särdeles intressanta förhallanden.

Bränningskulturen å åkerjord har äfvenledes gamla anor och brukas allt fortfarande i många länder vid upptagning af nyaker. Metoder motsvarande vårt *kyttlandsbruk* anträffas i flere trakter af Europa. Särskildt finner man dylika metoder använda i olika delar af Sverge, hvarest man enligt *Arrhenius* [4]) „ej allenast vid sädesbruken ofta felat genom olämplig bränning af jorden såväl vid första odlingen som äfven vid hennes fortsatta brukning, utan ock i vissa fall vid växel- och koppelbruken". En under medlet af seklet ansedd författare i sistanförda land — *N. W. Lundeqvist* [5])

[1]) Lit. 224, sid. 410. [2]) Lit. 225, sid. 20. [3]) Lit. 139, II, sid. 104. [4]) Lit. 154, sid. 21. [5]) Lit. 217, sid. 63. *Lundeqvists* föreskrifter i detta afseende har bevisligen tillämpats vid växelbruk äfven i Finland ännu på 1870-talet och det till på lerjord med svag mullhalt!

— föreskref „bränd träda“, som borde stadigt återkomma hvarje gång omloppet å nyo började eller hvart 8:de eller 9:de år. „Detta har mångenstädes följts“, säger *Arrhenius*[1], „och jorden har däraf utarmats“.

Bristfällig dikning har städse i hela Europa kännetecknat det primitiva jordbruket, och kan man ännu i den dag, som är, påträffa dylik dikning i stora delar af denna världsdel. Jag vill här blott nämna, att jag i flere trakter af Ryssland, Sverge, Norge, Tyskland, Schweiz och Frankrike funnit jordbruket lida af detta fel, samt sett det samma vara fallet i vissa trakter af Danmark, om än där i vida mindre grad.

Gödselns dåliga behandling har öfverallt i världen kännetecknat det primitiva jordbruket, vare sig detta varit förlagdt till forntiden eller till innevarande sekels sista årtionden.

Dålig bearbetning af jorden är likaså typisk för det primitiva jordbruket i alla länder och alla tider. Kroken äfvensom årdret förekomma allt ännu, t. ex. å norra Tysklands hedar. Gaffelplogen är allmän i hela norra Ryssland och i Östersjöprovinserna. Också kvistharfven anträffas i norra Ryssland; den användes äfven i västra Europa, där den uppträder i en del primitiva former, som afvika från de hos oss vanliga.

Utsugningen af odlingsjorden medels öfverdrifven sädeskultur har öfverallt i världen egt rum uti många former. Motsvarigheter till de i vårt land brukade sätten finner man mångenstädes. *Hafrelandsodlingen* i Finland är fullkomligt lik den odling, som de s. k. svältorna i Västergötland i Sverge varit utsatta för. „Här“, säger *Arrhenius*[1], „där under medeltiden funnos bördiga ängar och akerfält samt de vackraste skogar af ek och andra löfträn blandade med gran och furor, hade i början af detta århundrade åkerjordens bördighet så aftagit, att då endast den närmast byarna belägna åkerjorden kunde gödslas; allt det öfriga besåddes utan gödsling med hafre, och denna, den s. k. hafrejorden, kunde dels icke bära hvarje år, utan lades däremellan flere år att hvila, dels då den årligen besåddes, gaf den till sist endast så klena skördar, att dessa ofta ej ens voro värda att tröskas“. *P. von Möller*[2] omtalar, att de från gården längre bort belägna åkrarna „besåddes med hafre, så länge de kunde frambringa strå till foder, ty den vunna säden betalade ej trösklönen“. Äfven i Norge har enligt *Smitt*[3] ett slags hafrelandsodling förekommit. Uti slättbygden (Smaalenenes, Akershus' och delvis Jarlsbärgs amter) fanns „före år 1825“ mycket allmänt ett s. k. *Havreskiftebrug*, hvilket bestod i att ett fält besåddes färre eller flere år å rad med hafre, hvarefter det lämnades i hvila i några år för att sedan åter utsättas för hafreodling. *Enskiftesbruket* har likaså anlitats i flere andra länder, och *Arrhenius*[4] omtalar år 1886, att det „ännu flerestädes — — — fortfar på åtskilliga orter inom Sverge, såsom i Norrbottens län, i Västerbottens lappmark, i Särna och Elfsdals socknar af Kopparbärgs län, uti In-

[1] Lit. 154, sid. 21 och 10. [2] Lit. 18, sid. 203. [3] Lit. 223, sid. 33. [4] Lit. 154, sid. 3.

lands norra och södra härad af Göteborgs och Bohus län, uti Ale och Vättle härad i norra delen af Elfsborgs län samt här och där bland allmogen i södra delen af sistnämda äfvensom i Kronobergs län, vidare uti vissa delar af Hallands och Blekinge län samt på några få andra spridda ställen inom landet". Äfven i Danmark har enskiftesbruket i forna tider förekommit. Under medeltiden brukades enligt *C. C. Larsen*[1] *„Alsædsdriften eller Enrangsbruget“* i nordliga och västliga Jutland, i det att „å inmarken år efter år odlades korn, och sädesskiftet var korn, råg, korn, råg o. s. v. eller korn, korn, råg och hafre". Vanligen gödslades hvar 6:te gröda. Nu för tiden har enskiftesbruket mig veterligen ingen plats i det danska jordbruket. Också i Tyskland har man tidigare i stor utsträckning begagnat „*Einfelderwirtschaft*", hvilket af *G. Hanssen*[2] vidlyftigt påvisats. Ännu i våra dagar förekommer enligt samma författare uti olika tyska provinser såsom Oldenburg och Hannover „oafbruten rågodling". *Fraas*[3] omtalar, att enskiftesbruket varit det vanliga odlingssättet å åkrarna invid städer „från Sicilien ända till Eufrat", och *Roscher*[4] framhåller ungefär det samma. Sistnämde förf. påpekar dessutom, att enskiftesbruket varit regeln i Skottland ända till början af 18:de århundradet. — *Två- och treskiftesbruken* hafva i Europa gamla anor. Enligt *Fraas*[3] införde romarne tvåskiftesbruk i sina eröfrade provinser, och *Roscher*[4] anför, att detta odlingssätt redan „tidigare" var vanligt i Rhenprovinserna och i Belgien samt förekom „ännu i senare hälften af 18:de århundradet i södra Frankrike". Nu för tiden skall det i synnerhet vara utbredt i sydliga Europa. I Sverge var tvåskiftesbruket år 1886 enligt *Arrhenius*[5] „bland allmogen det allmännaste brukningssättet i Upsala, Stockholms, Västmanlands och Södermanlands län. Likaså var tvåskiftesbruket ännu allmänt i Jämtlands och Västerbottens län, i vissa härad i Bohuslän och på en del af Gottland". Hvad treskiftesbruket vidkommer, anföra flere författare t. ex. *Roscher*[6], *Michelsen* och *Nedderich*[7], att *Tacitus*' ord om germanerna vid hans tid: *Arva per annos mutant et superest ager* (Germ. 26), böra förstås så, att de hade ett slags treskiftesbruk. Dessa ord tolkas emellertid af *Arnold*[8] så, att „man i Tyskland icke plägade beså de särskilda åkerstyckena oftare än hvart tredje eller fjärde år". Båda dessa tolkningar anser emellertid *Liljenstrand*[8] vara oriktiga. Särskildt polemiserar han mot det påståendet, att de gamla germanerna skulle haft treskiftesbruk, i det att han påpekar följande: „På *Tacitus*' tid hade germanernas odling ännu icke framskridit så långt, och i fall han skulle asyftat treskiftesbruk, hade han uppenbarligen icke framhållit det germaniska brukningssättet såsom någon egendomlighet, väsentligen afvikande från det romerska brukningssättet". Enligt *Liljenstrands* förmenande tyda *Tacitus*' ord helt enkelt på att germanerna bedrefvo svedjebruk. På *Karl den stores* tid var treskiftesbruket vanligt, och enligt *C. Christensen*[9] omtalas det i aktstycken från 779 och 791.

[1] Lit. 218, sid. 37. [2] Lit. 219, sid. 190. [3] Lit. 220, sid. 717. [4] Lit. 221, sid. 79. [5] Lit. 154, sid. 3. [6] Lit. 221, sid. 75. [7] Lit. 233, sid. 20. [8] Lit. 226, sid. 57 och 62. [9] Lit. 222, sid. 29.

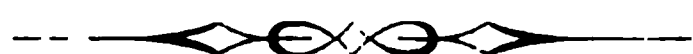
Det förekom i de flesta delar af Centraleuropa intill långt in i 18:de århundradet, och anträffar man det ännu i våra dagar i en stor del af Tyskland, Frankrike, Ungern och Polen samt i Rysslands mera kultiverade trakter. I England odlades ännu år 1800 öfver hälften af åkrarna enligt treskiftesbrukets principer[1]. På de danska öarna var treskiftesbruket vanligt under medeltiden[2], men torde sedermera småningom försvunnit. I Sverge tillämpades treskiftesbruket enligt *Arrhenius*[3] år 1886 „mest i Småland och angränsande delar af Östergötland; vidare i Värmland och Nerike, i Hallands skogsbygd, i Blekinge bland allmogen, äfvensom på Gotland och Öland, i vissa delar af Västergötland och Dalsland samt i Gefleborgs, Kopparbärgs och Västernorrlands län; i Skåne var treskiftesbruket tidigare allmänt". — *Fyra- och femskiftesbruken* hafva alltid varit sällsyntare än en-, två- och treskiftesbruken. *G. Hanssen*[4] uppger, att de förra användes i Tyskland, och *Arrhenius*[5] omtalar hvad Sverge beträffar, att fyraskiftesbruket ännu år 1886 anträffades „på Falbygden och uti några andra trakter af Västergötland, uti vissa delar af Dalsland, Småland och Blekinge, i Roslagen, Gefleborgs och Kopparbärgs län och här och där på åtskilliga andra orter". Femskiftesbruket förekommer enligt samme författare „ytterst sällan" i Sverge.

Möjligheten af att utveckla metoderna vid vårt lands primitiva jordbruk till rationella metoder. Denna fråga har jag redan i speciella fall berört uti de föregående afdelningarna samt därvid påvisat, att det i flere fall är fullkomligt omöjligt att förvandla de primitiva metoderna till rationella. Detta har t. ex. adagalagts hvad beträffar svedjebruket, kyttlandsbruket samt brännkulturen å lågmossar, ängar och åkrar. De primitiva jordbrukningsmetoderna begagna en mängd redskap, som icke kunna omskapas till för det rationella jordbruket lämpliga hjälpmedel. Jag vill här påpeka endast krattan, risharfven, kvistharfven, kroken m. fl. Däremot kunna otvifvelaktigt t. ex. sätten att utan bränning upptaga äng och åker *mutatis mutandis* öfverga till det rationella jordbruket, så ock en del höbärgnings- och skördemetoder, sädens artificiella torkning m. m. Utrymmet medgifver mig icke att närmare redogöra för dessa förhållanden.

Slutord. De nu afhandlade metoderna vid vårt lands primitiva jordbruk hafva, såsom vi sett, varit synnerligen bristfälliga och till dels rent af skadliga. Ocksa hafva de ofta ledt vårt folk till hungersnödens fasor. Förgätas bör dock icke, att detta jordbruk förmått, om än tyvärr delvis enligt „röfvarjordbrukets metoder", till en icke obetydlig del uppbryta vårt lands karga marker samt att detta samma jordbruk, så klent det än varit, under århundraden utgjort den hufvudkälla, som skänkt vårt folk dess alltid knapt tillmätta bärgning. Som bekant hafva ju äfven andra faktorer bidragit där-

[1] Lit. 221, sid. 79. [2] Lit. 218, sid. 36. [3] Lit. 154, sid. 4. [4] Lit. 219, sid. 184. [5] Lit. 154, sid. 5.

till. Vårt folk har i sin kamp för tillvaron haft icke blott det primitiva jordbruket att lita till, utan äfven alltid fått mycken hjälp aflandtbrukets öfriga delar, husdjursskötseln, mjölkhushållningen och skogsbruket, samt slutligen under senare århundraden af den uppväxande industrin och af det småningom sig utvecklande rationella jordbruket och öfriga näringar.

Literaturförteckning.

1. *Ahlqvist, Aug.* Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen. Helsingfors, 1875.
2. *Thomsen, V.* Den gotiske Sprogklasses Indflydelse paa den finske. Köpenhamn, 1869.
3. *Aspelin, J. R.* Suomen asukkaat pakanuuden aikana. Helsingissä, 1885.
4. *Schwindt, Th.* Tietoja Karjalan rautakaudesta Käkisalmen kihlakunnan alalta saatujen löytöjen mukaan. Helsingissä, 1892.
5. Suomen kansan muinaisia loitsurunoja. Helsingissä, 1880.
6. *Kalevala.* Helsingissä, 1887.
7. *Porthan, H. G.* Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademins Handlingar. 4:de delen. Stockholm, 1795.
8. *Gadd, P. A.* Tal om finska klimatet och dess följder i landets hushållning. Stockholm, 1761.
9. *Schybergson, M. G.* Finlands Historia. Helsingfors, 1887—1889.
10. *Indrenius, A.* Anmärkningar om Keuru sockens forna och nuvarande tillstånd. (Tidningar, utgifna af ett sällskap i Åbo, 1776).
11. *Yrjö-Koskinen, Z.* Tutkimus maanomistus-seikoista Suomenmaan keskiaikana. Helsingissä, 1881.
12. *Magnus, Olaus.* Historia de gentibus septentrionalibus. Romæ, MDLV.
13. *Magnus, Olaus.* Opera brevia. Här citerade enligt *Ahlenius, K. Olaus Magnus* och hans framställning af nordens geografi. Upsala, 1895.
14. *Hartman, T.* Raseborgs slotts historia. Helsingfors, 1896.
15. *Gebhard, H.* Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571. Helsingissä, 1889.
16. *Jalkanen, K. J.* Pohjois-Hämeen erämaat, asutus ja olot vuoteen 1620. Hämeenlinnassa, 1892.
17. *Ingman, S.* Tutkimuksia Pohjoissuomen Historiassa vuosilta 1595—1635. Helsingissä, 1890.
18. *Möller, P. von.* Strödda utkast rörande svenska jordbrukets historia. Stockholm, 1881.
19. Handlingar rörande Skandinaviens historia. 21:sta delen. Sid. 103. Kongl. Senatens protokoll, 1638, d. 4 dec.
20. *Born, V. M. von.* Beskrifning och historia om Gammelbacka egendom i Borgå socken. Borgå, 1895.
21. *Born, V. M. von.* Beskrifning och historia om Sarwlaks egendom i Perno sokken. Lovisa, 1888.
22. Skrifter utgifna af Svenska literatursällskapet i Finland. IX. Förhandlingar och uppsatser. 1887—1888.
23. Tidningar utgifna af ett sällskap i Åbo. Bihang för år 1785.
24. *Frosterus, Johan.* Om Sotkamo socken. (Åbo tidningar 1791).

25. *Hiärne, Urban.* Den besvarade och förklarade anledningens andra flock om jorden och landskap i gemeen. Stockholm, 1706.
26. *Aspelin, H. Em.* Vasa stads historia. Vasa, 1892.
27. *Aspelin, Eliel. Elias Brenner.* Helsingfors, 1896.
28. *Iproclis* (Konrektor i Åbo, Mag. *Lars Stenbeck).* Sv. vetenskaps akademins handlingar 1742.
29. *Hartman, Jacob.* Anmärkningar om Vörå socken i Österbotten. (Åbo tidningar, 1792).
30. *Wargentin, A.* Om Lappo socken (Åbo tidningar, 1792).
31. *Wexionius, M.* Epitome descriptionis Sveciæ, Gothiæ, Fenningiæ et subjectarum provinciarum. Aboæ, 1650.
32. *Leche, Joh.* Tankar om sättet att förekomma den missväxt, som förorsakas af väta i såningstiden. (Sv. vetenskaps akademins handlingar, 1764).
33. *Mennander, C. F.* Berättelse om nya skott af en köldskadad rågväxt. (Sv. vet. akademins handlingar, 1750).
34. *Faggot, Jacob.* Afhandling om svedjande samt utväg till hushållning med skogar. (Sv. vet. akademins handlingar, 1750).
35. *Faggot, Jacob.* Pernå socken. Sv. vet. akademins handlingar, 1750.
36. *Forshæl, J.* Kort beskrifning öfver Nykarleby stad. (Åbo tidningar, 1784).
37. *Gadd, P. A.* Om ursprunget, beskaffenheten och nyttan af kärr, mossar och moraser. (Sv. vet. akademins handlingar, 1776).
38. *Lagus, Elias.* Utdrag af en beskrifning öfver Kuusamo socken i Kemi lappmark. (Sv. vet. akademins handlingar, 1772).
40. *Gadd, P. A.* Uppgift för nybyggare i Sverges fjälltrakter till ett lämpligt jordbruk. (Sv. vet. akad. handlingar, 1780).
41. Underrättelser om tillståndet i Finland under de svåra nödåren 1695, 1696 och 1697. (Åbo tidningar, 1793).
42. *Ehrensvärd, A.* Anteckningar under en resa i Finland år 1747. I tryck utgifna af D:r *R. Hausen.* Helsingfors, 1882.
43. Anmärkningar om ängs- och akerskötseln i Österbotten. Praeses: *C. F. Mennander*, respondens *M. Pazelius.* Åbo, 1751.
44. *Carpelan, S. W.*, Friherre, Landshöfding. Uppgift om landthushållningens förbättrande i Kuopio län. Stockholm, 1792.
45. Protokoll, hållet vid en ekonomisk öfverläggning af landshöfdingen, Friherre *S. W. Carpelan* med Pielisjärvi sockens och därunder lydande Nurmis och Juuga kapellers allmoge den 8 dec. 1786. Stockholm, 1792.
46. Korta anmärkningar vid inbyggarnes näringar och hushallning uti Kalajoki socken i Österbotten. Præses: *P. Kalm.* resp. *G. Calamnius.* Åbo, 1753.
47. Historisk och ekonomisk beskrifning öfver Sagu socken i Åbo län. Præses: *P. Kalm*, resp. *Chr. Cavander.* Åbo, 1753.
48. Historisk och ekonomisk beskrifning öfver Kalajoki socken i Österbotten. Præses: *P. Kalm.* resp. *Chr. Salmenius.* Åbo, 1754.
49. Historisk och ekonomisk beskrifning öfver Kajaneborgs län. Præs.: *P. Kalm*, resp. *Erik Castrén.* Åbo, 1754.
50. Enfaldiga tankar om mosslupna hardvallars förbättrande. Præs. *P. Kalm*, resp. *S. Norrgren.* Åbo, 1754.
51. Välmenta tankar om landthushållningens förbättrande i Finland. Præs. *H. Hassel*, resp. *Johan Velin.* Åbo, 1751.
52. Om Gamla Karleby (senare delen). Præs. *J. Chydenius*, resp. *Samuel Fabrell.* Åbo, 1754.
53. Historisk och ekonomisk beskrifning öfver Kronoby socken i Österbotten. Præs. *P. Kalm*, resp. *Erik Cajanus.* Åbo, 1755.
54. Historisk och ekonomisk beskrifning öfver Hauho socken i Tavastland. Præs. *P. Kalm*, resp. *Chr. Herkepæus.* Åbo, 1756.

55. En ekonomisk beskrifning huru sådana kärr kunna göras nyttiga, hvarifrån vattnet ej kan ledas med diken. Præs. *P. Kalm*, resp. *A. Backman*. 1757.
56. Oförgripliga tankar om det s. k. gröna linets plantering och skötsel i Orihvesi. Præs. *P. Kalm*, resp. *Samuel Salorius*. Åbo, 1757.
57. Tankeförsök om hushållningens hinder och hjälp i Kemi lappmark. Præs. *P. Kalm*, resp. *Johan Wegelius*. Åbo, 1758.
58. Några tankar om nyttan af storskifte. Præs. *P. Kalm*, resp. *J. A. Norrgren*. Åbo, 1760.
59. Försök till en historisk, geometrisk och fysisk-ekonomisk beskrifning öfver Pedersöre socken i Österbotten. Andra eller historiska delen. Præs. *H. H. Aspegren*, resp. *G. Aspegren*. Åbo, 1766.
61. Akademisk afhandling om gräsväxtens aftagande a våra ängar och dess botemedel. Præs. *P. Kalm*, resp. *Arvid Paulin*. Åbo, 1772.
62. Historisk och akademisk beskrifning öfver Somero socken. Præs. *P. Kalm*, resp. *C. P. Borenius*. Åbo, 1774.
63. Anmärkningar rörande tufvors afrödjande från hardvallsängar. Præs. *P. Kalm*, resp. *D. J. Lohman*. Åbo, 1774.
64. Oförgripliga tankar om landtbrukets upphjälpande uti Paltamo socken i Kajaneborgs län. Præs. *P. Kalm*, resp. *G. R. Appelgren*. Åbo, 1775.
65. Välmenta anmärkningar, syftande pa landthushållningens förbättrande i norra delen af Österbotten. Præs. *P. Kalm*, resp. *J. Simelius*. Åbo, 1778.
66. Tankar om hushållningens upphjälpande i Karelen. Præs. *J. Kraftman*, resp. *J. Lagus*. Åbo, 1756.
67. Akademisk afhandling om allmänna lagens uppmärksamhet vid plantagers inrättande och värde i Sverge. Præs. *P. A. Gadd*, resp. *A. Löfman*. Åbo, 1765.
68. Akademisk afhandling och ekonomisk beskrifning öfver Kulsiala församling i Tavastehus län. Præs. *P. A. Gadd*, resp. *Lars Palander*. Åbo, 1767.
69. Ekonomisk afhandling om strömrensningars nytta och nödvändighet i Björneborgs län. Præs. *P. A. Gadd*, resp. *G. N. Idman*. Åbo, 1772.
70. Underrättelse och uppmuntran till potatisväxtens utvidgande i Finland. Præs. *P. A. Gadd*, resp. *J. Cajanus*. Åbo, 1782.
71. Specimen academicum de agricultura Tavastensium. Præs. *J. Browallius*, resp. *H. E. Carling*. Åbo, 1744.
72. *Gadd, P. A.* Försök till en oekonomisk beskrifning öfver Satakunda häraders norra del. Stockholm, 1751.
73. Akademiskt försök till en fysiko-ekonomisk beskrifning öfver Hvittis socken i Björneborgs län. Præs. *P. A. Gadd*, resp. *E. Carenius*. Åbo, 1759.
74. Afhandling, geografisk och historisk, om Sysmä socken i Kymmenegårds län. Præs. *P. A. Gadd*, resp. *M. Ticcander*. Åbo, 1792.
75. Finska ängsskötselns hinder och hjälp. Præs. *P. A. Gadd*, resp. *J. H. Hallenborg*. Åbo, 1757.
76. Undersökning om Nylands och Tavastehus län. Första delen. Præs. *P. A. Gadd*, resp. *H. H. John*. Åbo, 1789.
77. *Tuneld, Erik*. Inledning till geografin af Sverige. Stockholm, 1741.
78. *Tuneld, E. och Björkegren, J.* Geografi öfver Storfurstendömet Finland, utarbetad efter *H. G. Porthans* samlingar 1795 och hörande till 7:de upplagan af Tunelds geografi öfver Sverge. Stockholm, 1828.
79. *Konung Adolf Fredriks* berättelse om sin resa till Finland och Sverges norra landskap år 1752. Uppläst i rådskammaren den 26 oktober 1752. (Handlingar rörande Skandinaviens historia. 40:de delen. Stockholm, 1860).
80. *Gadd, P. A.* Försök till en systematisk inledning i svenska landtskötseln. Tom. I. Stockholm, 1773; Tom. II. Stockholm, 1775; Tom. III. Stockholm, 1777.

81. Ovälduga tankar om jordens svedande och kyttande i Finland. Första delen. Præs. *P. A. Gadd*, resp. *A. Agricola*. Åbo, 1753.
82. Undersökning om orsakerna till flodvattnets öfversvämningar i Finland. Præs. *P. A. Gadd*, resp. *N. J. Kekonius*. Åbo, 1786.
83. Undersökning om Nylands och Tavastehus län. Andra delen. Præs. *P. A. Gadd*, resp. *S. G. Mellenius*. Åbo, 1789.
84. Akademisk afhandling om Hollola socken i Tavastehus län. Præs. *P. A. Gadd*, resp. *J. F. Bucht*. Åbo, 1792.
85. *Gadd, P. A.* Uppmuntran och underrättelse till nyttiga plantagers och andra hushållsförfattningars vidtagande i Finland. Sjunde stycket. Åbo, 1769.
86. *Kraftman, J.* Berättelse om Lattomeri kärrs utdikning. Författad år 1782. Stockholm, 1785.
87. *Arrhenius, J.* Se N:o 154.
88. (Lencqvist, E.) Beskrifning öfver Mouhijärvi socken. (Åbo tidningar, 1776).
89. *Kraftman, J.* Utdrag af akademiska föreläsningar uti landthushållningen, år 1746 om hösten hållna. Stockholm, 1747.
90. *Juvelius, Eric*, Rector scholæ i Gamlakarleby. Om hushållningen i Finland och nybyggens anläggande därstädes, iakttaget under resor i Finland och Österbotten. Stockholm, 1773.
91. *Kraftman, J.* Tankar om svedjande och huruvida det tål inskränkning uti norra delar af Tavastland, Savolaks och Karelen. Stockholm, 1765.
92. *Bennet, Stephan.* Kort underrättelse om det savolaksiska svedjebruket på torra marker. (Daterad: Kuopio den 23 mars 1791). Ingår i Ny Journal till hushållningen, för januari och februari år 1792. Stockholm.
93. *Palmén, E.* Suomalaisen maanviljelyksen tilasta puolitoista vuosisataa sitten. 1884. (Historiallinen arkisto, IX, 1886, Helsinki).
94. *Cneiff, David.* Tankar om huru en tillbörlig landthushållning skyndsammast synes kunna upphjälpas i Österbotten, till tryckct befordrade af riksens ständers manufakturkontor. Linköping, 1757.
95. *Rein, G.* Föreläsningar öfver Finlands historia. Helsingfors, 1870.
96. Tankar om nödvändigheten att utdika och uppodla kärr och mossar i Finland. Præs. *P. Kalm*, resp. *E. Wegelius*. 1763.
97. Tankar om den skada, som kölden tillfogar åker- och trägårdsskötseln i Finland. Præs. *P. Kalm*, resp. *Gabriel Rein*. Åbo, 1768.
98. *Kraftman, J.* Tankar om den vanmakt, uti hvilken finska landtman sig befinner. Stockholm, 1761.
99. Svar på frågan om bästa sättet att uppodla mosslupna ängar, hvilken fråga af Kungl. Vetenskaps Akademin blef uppgifven år 1761. Stockholm, 1762.
100. Försök att utmärka säningstiden för de i norden brukliga sädesarterna. Præses: *P. A. Gadd*, resp. *J. B. Gadd*. Åbo, 1764.
101. Om medlet att underhalla skogsväxten i Finland. Præs. *P. A. Gadd*, resp. *F. Sjöstedt*. Åbo, 1792.
102. *Forsström, F.* Paloviljelyksestä. Helsingissä, 1872.
103. *Gadd, P. A.* Nyttiga plantagers vidtagande i Finland. Sjätte stycket. Åbo, 1768.
104. *Gadd, P. A.* Undersökning om de förnämsta orsaker till missväxt på säd i Finland jämte uppgift och underrättelse, huru de framdeles må afböjas och förekommas. Åbo, 1782.
105. *Lencqvist, Eric.* Finska akerbrukets hjälp af akern själf. (Åbo tidning, 1772, N:o 34).
106. (*Lencqvist, E.*) Jämförelse emellan akerbruket och landthushållningen i Karislojo och Orihvesi socknar i Finland. (Åbo tidningar, 1775, N:o 22 o. följ.)
107. Anmärkningar om Viitasaari socken. (Åbo tidningar 1777, N:o 9).

108. *Castrén, Eric.* Kort beskrifning öfver Pudasjärvi socken i Österbotten. (Åbo tidningar, 1776, N:o 10).
109. *Tulindberg, Eric.* Beskrifning af Uleåborgs höfdingedöme. (Åbo tidningar, 1782, N:o 15 o. följ.)
110. *Lencqvist, Eric.* Kort beskrifning öfver Orihvesi socken. (Åbo tidningar, 1784, N:o 10 o. följ.)
111. *Sacklinius, G. G.* Kort beskrifning öfver Letala socken. (Åbo tidningar, 1785).
112. *Indrenius, A.* Anmärkningar om Ruovesi socken, författade år 1782. (Åbo tidningar, 1785, N:o 16 o. följ.)
113. Anmärkningar om Ilmola socken. (Åbo tidningar, 1785, sid. 85—94).
114. Korta anmärkningar om Saarijärvi socken i Vasa län och Borgå stift. (Åbo tidningar, 1785, sid. 135—141).
115. Korta historiska och ekonomiska underrättelser om S:t Michels församling i Kymmenegards höfdingedöme, författade 1779, (Åbo tidningar, 1791, N:o 15).
116. Anmärkningar om Lempälä socken i Tavastehus län efter socknens kyrkobok. (Åbo tidningar, 1791, N:o 21 o. följ.)
117. Utkast till beskrifning öfver svenska Karelen. (Åbo tidningar, 1792, N:o 46).
118. *Haartman, Jacob.* Anmärkningar om Vörå socken i Österbotten. (Åbo tidningar, 1792, N:o 15).
119. *Vargentin, A.* Om Lappo socken i Österbotten. Uppsatt år 1754. (Åbo tidningar, 1792, N:o 46 o. följ.)
120. *Lencqvist, Eric.* Beskrifning öfver Töfsala socken i Åbo län, 1777 och tillökt 1790 af *I. Eneberg.* (Åbo tidningar, 1793, N:o 34 o. följ.)
121. Anmärkningar om väderleken och årsväxten i min minnes tid, skrefne år 1775. (Åbo tidningar, 1796, N:o 9).
122. Om humleplanteringen i Ingå socken. (Åbo tidningar, 1776, N:o 33 o. följ.)
123. *(Porthan, H. G.)* Tankar om Finlands uppodling. (Åbo tidningar, 1797, N:o 11).
124. *Lundén, M.* Korta anmärkningar om Vesilaks socken. (Åbo tidningar, 1797, N:o 28).
125. *(Bladh, P.* och *Ring, G.)* Underrättelse om sättet att uppodla kärr och mossar till åker och äng, af tvänne erfarne landthushållare i Nyland och södra Österbotten. (Åbo tidningar, 1797, N:o 36).
126. Några reflexioner rörande vår hushållning. (Åbo tidningar, 1799, N:o 48).
127. *(Franzén, M.)* Reseskildring öfver Finland af en stockholmsbo. (Åbo tidningar, 1800, N:o 18).
128. Sv. vetenskaps akademins handlingar år 1740, sid. 362—363.
129. *Nordenberg, A. J.* Sv. vetenskaps akademins handlingar, år 1741, sid. 146—148.
130. *Iproklis (Lars Stenbeck).* Se N:o 28.
131. *Mennander, C. F.* Svedje och kytö i Finland. Sv. vet. akademins handlingar, 1742.
132. *Kalm, P.* Rön vid ängsskötseln. Sv. vet. akademins handlingar, 1745, sid. 206.
133. *Bjelke, Sten Carl.* Berättelse om bohvete, huru det i Finland idkas och nytjas. Sv. vet. akademins handlingar, 1746, sid. 24—47.
134. Åkerbruket i Vesterbotten. Sv. vet. akademins handlingar, 1757, sid. 163.
135. *Runeberg, Ephraim Otto.* Beskrifning öfver Laihela socken. Sv. vet. akademins handlingar 1758, sid. 108—164.
137. *Ignatius, K. E. F.* Finlands historia under Karl X Gustafs regering. Helsingfors, 1865.
138. Sockenbeskrifningar, i manuskript befintliga hos Finska Literatursällskapet (se företalet), från följande orter och af nedan anförda författare:
    a Räisälä, *E. Väkiparta.*
    b Veckelaks, *K. Husgafvel.*
    c Vederlaks, *J. Olli,* 1892.
    d Parikkala, *M. Pajari,* 1893.

e Sordavala, *A. Pitkänen.* 1893.
f Klemis, *H. Kouro.* 1892.
g Savitaipale, *J. Jäkälä.* 1892.
h Pelgjärvi, *P. Massinen.* 1893.
i Nurmis, *P. Ollilainen.* 1895.
j Jockas, *A. Väätäinen.* 1895.
k Puumala, *K. V. Reponen.* 1892.
l Hirvensalmi, *A. Tanttu.* 1892.
m Nilsiä, *P. Kallio.*
n Pielavesi, *J. Räisänen.* 1894.
o Hausjärvi. *H. Nieminen.*
p Sumiais, *E. Hämäläinen.*
q Keuru, *I. Alkula.*
r Saarijärvi, *A. Liimatainen.* 1892.
s Karstula, *K. J. Varrikko.* 1892.
t Sahalaks, *H. Sipilä.* 1894.
u Hollola, *W. Vuorinen.* 1893.
v Tammela, *A. Lindqvist.*
w Rengo, *K. Wesala.* 1892.
x Loppis, *C. J. E. Ax.* 1893.
y Urdiala, Akkas, Kylmäkoski, *A. Kaunisto.* 1894.
z Nastola, *U. Nieminen.*
å Askola, *J. Tyyskä.* 1892.
ä Ummeljoki, *M. Multala.* 1892.
ö Lojo, *M. Österberg.*
aa Euraåminne, *J. Isopere.*
bb Pyhämaa, *J. K. Pero.*
cc Kiukais, *J. G. Koiristo.*
dd Kiukais, *K. J. Koskinen,* 1892.
ee Norrmark, *A. Perttula.*
ff Norrmark, *F. Lindgren,* 1892.
gg Kajana härad, *J. H. Ekman.* 1892
hh Sotkamo, *H. Härmä.* 1893.

139. *Hyltén-Cavallius. G. O.* Wärend och Wirdarna. Stockholm, 1863—1868.
140. Byskomakaren *Jonas Stolts* minnen från 1820-talet. (Bidrag till vår odlings häfder af *A. Hazelius.* Stockholm, 1892).
141. *Rutanen. E. G.* Suoviljelyksestä. Hämeenlinna, 1883.
142. *Päiväriuta. P.* Käytännöllisiä neuvoja soitten ja rämeitten viljelemiseen. Porvoossa, 1886.
143. *Westerling. A.* Soiden viljeleminen meillä ja muualla. Porvoossa, 1896.
144. *Ottelin. F. A.* Suoviljelyksestä Pohjanmaalla. Helsingissä, 1896.
145. Finska mosskulturföreningens arsbok, 1896. Helsingfors, 1897.
146. *Elfving. F.* Anteckningar om kulturväxterna i Finland. Helsingfors, 1897.
147. Yhdeksän vuotiset almanakan neuvot niittyin korjaamisesta, K. Suomen Huoneenhallitusseuran huolenpidolla kootut. Turussa 1846.
148. *Neovius. A.* Ur Finlands historia. Borgå, 1891.
149. Suomen Maanviljelyslehti. N:o 6. 8 och 9. 1887.
150. *Laurin. K.* Kasteluniitvt alkuperäisimmässä muodossaan. (Oulun Ilmoituslehti N:o 75, 1893).
151. *Meurman. A.* Hungeraren pa 1860-talet. Helsingfors, 1892.
152. *Leinberg. K. G.* Bidrag till kännedomen af vart land. Jyväskylä, 1885.
153. Lukemisia maamiehille. 1849.
154. *Arrhenius. J.* Vårt jordbruk och dess framtid. Stockholm, 1886.
155. *Cygnaeus. G.* Kejs. Finska Hushallningssällskapet 1797—1897. Åbo, 1897.
156. Handskrifter å Riksarkivet i Stockholm.
157. *Leinberg. K. G.* De finska klostrens historia. Helsingfors, 1890.
158. Underrättelser från K. F. Hushållningssällskapet.
159. Suomi. 2 jakso. 6.
160. *Carpelan. T.* Finsk Biografisk handbok. Helsingfors, 1897.
161. *Djurberg. D.* Beskrifning om Svea rike. Stockholm, 1808.
162. *Heikel. A. O.* Rakennukset Teremisseillä, Mordvalaisella. Virolaisilla ja Suomalaisilla. Helsingissä. 1887.
163. *Retzius. G.* Finska kranier. Stockholm. 1878.
164. *Aspelin. J. R.* Suomalais-ugrilais muinaistutkinnon alkeita. Helsingissä, 1875
165. *Vendell. H.* Om den svenska befolkningen i Finland. Helsingfors, 1894.
166. *Ahlqvist. A.* Kalevalan karjalaisuus. Helsingfors. 1887.
167. *Forsström. O. A.* Suomen keskiajan historia. Jyväskylä, 1898.
168. *Neovius. Ad.* Special-katalog öfver Domkapitels-arkivet i Borgå. I. Konungabref 1678—1750. Borgå, 1891.

169. *Heinricius, J.* Beskrifning öfver Stor Lojo socken i Nyland. 1766. Helsingfors, 1895.
170. *Ax, J. E.* Kansatieteellinen kuvaus ulkorakennuksista Lopella. Helsingissä, 1896.
171. Öfversigt af Finlands ekonomiska tillstånd åren 1866—1870. Helsingfors, 1875.
172. Öfversigt af Finlands ekonomiska tillstånd åren 1871—1875. Helsingfors, 1879.
173. Öfversigt af Finlands ekonomiska tillstånd. Femårsperioden 1876—1880. Helsingfors, 1884.
174. Öfversigt af Finlands ekonomiska tillstånd. Femårsperioden 1881—1885. Helsingfors, 1890.
175. Öfversigt af Finlands ekonomiska tillstånd. Femårsperioden 1886—1890. Helsingfors, 1894.
176. Yhteenveto Kuvernöörien viisivuotis-kertomuksista, vuosilta 1861—1865. Helsingissä, 1868.
177. *Herlin, V. R.* Svedjebruket. Helsingfors, 1891.
178. K. F. Hushållningssällskapets handskriftsamling.
179. Ekonomiska annaler, utgifna af K. Vetenskapsakademin, IV. Stockholm, 1807.
180. Jordbruksenquêten i Nylands län år 1876. Helsingfors, 1879.
181. Materialier till Finlands jordbruksstatistik. Helsingfors, 1869.
182. *Rein, Gabriel.* Materialier till utredande af Finlands statistik. I. Kuopio län. Helsingfors, 1864.
183. Tutkimuksia Suomen maalais-oloista. Helsingfors, häft. 1, 1885, h. 2, 1887, h. 3, 1888, h. 4, 1889, h. 5, 1893.
184. *Branders, A. A.* Tietoja Suojärven pitäjästä. Sortavalassa, 1892.
185. *Häyhä, J.* Talvitoimet. Helsingissä, 1897.
186. *Tengström, J.* Försök till lärobok i landthushållningen för finska bonden. Åbo, 1803.
187. *Veckström, M.* Anteckningar i landthushållningen uti alfabetisk ordning. Helsingfors, 1850.
188. *Gyldén, C. W.* Handledning för skogshushållare i Finland. Helsingfors, 1853.
189. *Berg, E. v.* Berättelse om Finlands skogar. Helsingfors, 1859.
190. Kommissionens för undersökning af förhållandena inom kronoskogarna i Finland underdåniga berättelse. Helsingfors, 1868.
191. *Rein, G.* Berättelse öfver Storfurstendömet Finlands förvaltning ifrån år 1855 till början af 1862. Helsingfors, 1862.
192. Förslag till underdånigt betänkande om skogshushållningen med landets skogar, afgifvet af K. F. Hushållningssällskapet. Tryckningsår och -ort icke anförda. Utlatandet insändes till regeringen 25 maj 1819.
193. Sv. landtbruksakademins handlingar och tidskrift. Stockholm, 1884, N:o 3.
194. *Tengström, J.* Lärobok i Landthushållningen för finska allmogen. Andra upplagan. Åbo, 1844.
195. *Liljenstrand, A. W.* Ekonomisk-juridisk afhandling om Finlands strömrensningsvärk. Helsingfors, 1856.
196. K. Finska Hushållningssällskapets handlingar.
197. *Pinello* och *Hammardal.* Tidning för landtbrukare och näringsidkare, 1849.
198. Vasa tidning, 1844. N:ris 33 och 34. Anteckningar om kyttlandsbruket i Ilmola socken af F—ll, daterade Ilmola i juli 1844.
199. *Böcker, C. C.* Några råd för dem, som uppodla kärr. Åbo, 1824.
200. *Östring, P.* Tidskrift för landthushållare. Helsingfors, 1854.
201. *Yrjö Koskinen.* Kertomus Hämeenkyrön pitäjästä. (Suomi, 1851).
202. *Varelius, A.* Kertomus Tyrvään pitäjästä. (Suomi, 1854).
203. *Schwindt, Th.* Katalog öfver finska studentafdelningarnas etnografiska samlingar. Tredje häftet. Helsingfors, 1889.
204. *Fagerlund, L. W.* Anteckningar om Korpo och Houtskärs socknar. Helsingfors, 1878.

205. K. F. Hushållningssällskapets underdåniga utlätande angående åtgärder till befrämjande af finska landtbruket och dess binäringar. Helsingfors, 1857.
206. *Böcker, C. C.* Om skogars skötsel i norden. Åbo, 1829.
207. *(Gripenberg. Seb.)* Sammandrag af föreläsningar för fogdeeleverna vid finska landtbruksinstitutet uti läran om åkerbruk, ängsskötsel och kärrbruk samt landtbruksbokhålleri. Åbo, 1845.
208. *Ficandt. C. F. von.* Om kärr och mossar. Helsingfors, 1836.
209. *Rancken. J. O. I.* Några åkerbrukspläggseder bland svenskarne i Finland. Nikolaistad, 1879.
210. *Kjöllerfeldt, H. J.* Landthushållningsläran i kort sammandrag och lämpad för Finland. Helsingfors, 1847.
211. Pitäjän kertomuksia. II. Valkjärven pitäjän kertomus, kirj. *J. M. Salenius.* Helsinki, 1870.
212. *Elmgren, S.* Beskrifning öfver Pargas socken. (Suomi, 1847).
213. *Lindström. G. J.* Beskrifning öfver Eura socken. (Suomi, 1849).
214. *Nordling. B. F.* Nerpes socken. (Suomi, 1866).
215. *Hipping. A. J.* Beskrifning öfver Vichtis socken. Helsingfors, 1845.
216. *Arrhenius. J.* Handbok i svenska jordbruket. Stockholm, 1894.
217. *Lundeqvist. N. W.* Handbok i svenska landtbruket. Stockholm, 1850.
218. *Larsen, C. C.* Det danske Landbrug, Historie. Kjöbenhavn, 1895.
219. *Hanssen, Georg.* Agrarhistorische Abhandlungen. I. Leipzig, 1880.
220. *Fraas. G.* Geschichte der Landwirtschaft. Prag, 1852.
221. *Roscher. W.* Nationalökonomik des Ackerbaues. Stuttgart, 1870.
222. *Christensen. C.* Agrarhistoriska Studier. I. Kjöbenhavn, 1886.
223. *Smitt. I.* Norges Landbrug i dette Aarhundrede. Kristiania, 1883.
224. *Linnæus. C.* Skånsk resa, år 1749. Stockholm, 1751.
225. Ångermannahushållning nordan skogen. Præses *A. Berch,* resp. *Jon Bodin.* Första stycket. Stockholm, 1747.
226. *Liljenstrand. A.* De nordiska byggningabalkarna. Helsingfors, 1881.
227. *Lorey, T.* Handbuch der Forstwissenschaft. Erster Band, zweiter Abteilung. Tübingen, 1887.
228. *Vogelmann. V.* Die Reutberge des Schwarzwaldes. Karlsruhe, 1871.
229. *Strohecker. J. R.* Die Hackwaldwirtschaft. München, 1867.
230. Zeitschrift für Forst- und Jagdwesen, von *B. Danckelmann.* Berlin, 1886.
231. *Gayer. Karl.* Die Forstbenutzung. Aschaffenburg, 1868.
232. *Seidensticker. A.* Waldgeschichte des Alterthums. I. Frankfurt a. O., 1886.
233. *Michelsen. Ed.* och *Nedderich. F.* Geschichte der deutschen Landwirtschaft. Berlin, 1890.

Rättelser:

Sid.	6,	1:sta	raden	nedifrån	står: Lit. 4, sid. 174; läs: Lit. 164, sid. 339.
„	17,	20:de	„	„	„ I det inre; läs: „I det inre.
„	20,	10:de	„	„	„ hvete, korn; läs: hvete, råg, korn.
„	22,	1:sta	„	„	„ 1898; läs: 1897.
„	24,	10:de	„	uppifrån	„ egde rum; läs: egde rum uti stor skala.
„	32,	1:sta	„	nedifrån	„ Lit. 29, 31 och 41; läs: Lit. 29 och 41.
„	36,	2:dra	„	„	„ 152; läs: 158.
„	36,	3:dje	„	„	„ 36; läs 35.
„	48,	12:te	„	„	„ 2 alnar långa; läs: 2 alnar (1,2 m) långa.
„	53,	1:sta	„	„	„ Lit. 153; läs: Lit. 95.
„	56,	11:te	„	„	„ 1750; läs: 1760.
„	60,	7:de	„	„	„ Kemi sokken; läs: Kemi socken.
„	83,	20:de	„	uppifrån	„ 400 man; läs: 500 man.
„	87,	1:sta	„	nedifrån	„ Lit. 32, 1758; läs: Lit. 57, 1758.
„	109,	23:dje	„	uppifrån	„ *(Carenius?)*; läs: *Carenius*[3]).
„	115,	5:te	„	nedifrån	„ saturerad halm; läs: saturerad jord.
„	122,	2d:ra	„	„	„ 37; läs: 36.
„	130,	4:de	„	„	„ 1796; läs: 1776.
„	131,	5:te	„	„	„ *Lerche*: läs: *Leche*.
„	141,	1:sta	„	„	„ 36; läs: 35.
„	147,	13:de	„	„	„ Bräkylä; läs: Brääkkylä.
„	177,	3:dje	„	„	„ sandåsarna tämligen: läs: sandåsarna.
„	186,	15:de	„	nedifrån	„ plogens främre sida; läs: harfvens främre sida.
„	195,	21:sta	„	„	„ östfinska; läs: ostfinska.
„	238,	1:sta	„	„	„ 156; läs: 178.
„	303,	23:dje	„	„	„ *J. K. Ekman*; läs: *J. H. Ekman*.
„	321,	1:sta	„	uppifrån	„ potatistäppor: läs: på potatistäppor.
„	321,	9:de	„	„	„ Österbottnisk: läs: österbottnisk.
„	323,	3:dje	„	nedifrån	utgår hela meningen efter: handgaffelplog.
„	329,	3:dje	„	„	står: fästad: läs: fastsatt.
„	350,	2:dra	„	„	„ 152; läs: 151.

